

ISSN 2304-4756

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРИМІНОЛОГІЧНА АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНИ

ВІСНИК КРИМІНОЛОГІЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ

Збірник наукових праць
№ 2 (35) 2025
Частина 2

Засновник та видавець –
Харківський національний університет
внутрішніх справ
Виходить 3 рази на рік
Заснований у травні 2012 року

Харків 2025

УДК 343.2(477)(075.8)

ББК 67.9 (4УКР)305

В 45

*Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ
(протокол № 16 від 15 серпня 2025 року)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

О. М. Бандурка – д-р юрид. наук, проф., академік НАПрН України, засл. юрист України, президент Кримінологічної асоціації України (Національна академія правових наук України, м. Київ, Україна) – *головний редактор*; **Ю. В. Орлов** – д-р юрид. наук, професор (Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна) – *заступник головного редактора*; **Є. О. Гладкова** – д-р юрид. наук, ст. дослідник (Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна) – *відповідальний секретар*; **О. М. Литвинов** – д-р юрид. наук, проф., засл. прац. освіти України (Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна); **В. С. Батиргарєєва** – д-р юрид. наук, ст. наук. співроб. (Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків, Україна); **В. О. Гусєва** – д-р юрид. наук, проф. (Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна) **О. М. Джужа** – д-р юрид. наук, проф., засл. юрист України (Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, Україна); **В. П. Ємельнов** – д-р юрид. наук, проф. (Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна); **О. О. Житний** – д-р юрид. наук, проф. (Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна); **К. Б. Левченко** – д-р юрид. наук, проф. (Урядовий уповноважена з питань гендерної політики, м. Київ, Україна); **А. Марковська** – канд. юрид. наук (Університет Англія Раскін, м. Кембридж, Велика Британія); **В. І. Павликівський** – д-р юрид. наук, професор (Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна); **П. Пойман** – д-р юрид. наук, член Комітету Чеського кримінологічного товариства (Празький інститут досліджень з питань безпеки (PSSI), м. Прага, Чеська Республіка); **Є. Л. Стрельцов** – д-р юрид. наук, проф., член-кор. НАПрН України, засл. діяч науки і техніки України, віце-президент Кримінологічної асоціації України (Південний регіональний науковий центр Національної академії правових наук України, м. Одеса, Україна); **Т. Г. Фоміна** – д-р юрид. наук, проф. (Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна); **О. М. Храмцов** – д-р юрид. наук, професор (Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна); **Н. П. Христинченко** – д-р юрид. наук, проф. (Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», м. Київ, Україна); **О. О. Юхно** – д-р юрид. наук, проф. (Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна); **І. С. Яковець** – д-р юрид. наук, ст. наук. співроб. (Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності НАПрН України, м. Харків, Україна); **О. Н. Ярмиш** – д-р юрид. наук, проф., член-кор. НАПрН України, засл. юрист України (Інститут законодавства Верховної Ради України, м. Київ, Україна); **А. М. Яценко** – д-р юрид. наук, проф. (Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна).

Збірник наукових праць «Вісник Кримінологічної асоціації України» входить до переліку наукових фахових видань України (юридичні науки, спеціальності – 081, 262), в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора наук, кандидата наук та ступені доктора філософії, категорії «Б» (наказ Міністерства освіти і науки України від 20.06.2023 р. № 768).

Статті збірника висвітлюють широке коло наукових кримінологічних, кримінально-правових, кримінально-виконавчих, кримінальних процесуальних, криміналістичних, а також міждисциплінарних питань, актуальних проблем протидії злочинності, вдосконалення національного кримінального законодавства, правового регулювання, інформаційно-аналітичного й організаційно-управлінського забезпечення кримінологічної безпеки в Україні.

Для науковців, правоохоронців-практиків, здобувачів, ад'юнктів, аспірантів, слухачів, курсантів та студентів, а також усіх, хто цікавиться проблемами реформування кримінальної юстиції. Редколегія не завжди поділяє погляди авторів публікацій.

За достовірність наукового матеріалу, професійного формулювання, фактичних даних, цитат, власних імен, географічних назв, а також за розголошення фактів, що не підлягають відкритому друку, тощо відповідають автори публікацій.

Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі в репозитарії Харківського національного університету внутрішніх справ, а також на офіційному веб-ресурсі видання (<http://vca.univd.edu.ua/index.php/vca>).

ISSN 2304-4756

KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS
CRIMINOLOGICAL ASSOCIATION OF UKRAINE

BULLETIN

OF CRIMINOLOGICAL

ASSOCIATION OF UKRAINE

Collection of scientific
materials No. 2 (35) 2025

Part 2

Founder and editor –
Kharkiv National University of
Internal Affairs
Published 3 times per year
Founded in May, 2012

Kharkiv 2025

UDC 343.2(477)(075.8)

BBC 67.9 (4YKP)305

B 45

*Recommended for publishing and distribution through Internet
By the Academic Council of Kharkiv National University of Internal Affairs
(minutes No. 16 dated from August 15, 2025)*

EDITORIAL BOARD:

O. M. Bandurka – Doctor of Law, Professor, Academician of the National Ukrainian Academy of Law Sciences, Honored Lawyer of Ukraine, President of the Criminological Association of Ukraine (National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine) – *chief editor*; **Yu. V. Orlov** – Doctor of Law, Professor (Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine) – *deputy chief editor*; **Eu. O. Hladkova** – Doctor of Law, senior researcher (Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine) – *executive secretary*; **O. M. Lytvynov** – Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine (M. Ye. Zhukovsky National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine); **V. S. Batoryhareieva** – Doctor of Law, senior researcher (Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems within the National Ukrainian Academy of Law Sciences, Kharkiv, Ukraine); **V. O. Husieva** – Doctor of Law, Professor (Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine); **O. M. Dzhuzha** – Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine (National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine); **V. P. Yemelianov** – Doctor of Law, Professor (Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine); **O. O. Zhytnyi** – Doctor of Law, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine); **K. B. Levchenko** – Doctor of Law, Professor (The International Women's Right Center «La Strada – Ukraine», Kyiv, Ukraine); **A. Markovska** – PhD (Anglia Ruskin University, Cambridge, United Kingdom); **Yu. V. Orlov** – Doctor of Law, Professor (Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine); **V. I. Pavlykivsky** – Doctor of Law, Professor (M. Ye. Zhukovsky National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine); **P. Pojman** – PhD, Executive Board and founding member of the Czech Society of Criminology (Prague Security Studies Institute (PSSI), Prague, Czech Republic); **Ye. L. Streltsov** – Doctor of Law, Professor, corresponding member of the National Ukrainian Academy of Law Sciences, Honored Worker of Science of Ukraine, Vice-President of the Criminological Association of Ukraine (Southern Regional Scientific Center of the National Ukrainian Academy of Law Sciences, Odesa, Ukraine); **T. H. Fomina** – Doctor of Law, Professor (Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine); **O. M. Khramtsov** – Doctor of Law, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine); **N. P. Khrystynchenko** – Doctor of Law, Professor (Kyiv University of Intellectual Property and Law of National University «Odesa Law Academy», Kyiv, Ukraine); **O. O. Yuhno** – Doctor of Law, Professor (Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine); **I. S. Yakovets** – Doctor of Law, senior researcher (The Intellectual Property Research Institute of the National Ukrainian Academy of Law Sciences, Kyiv, Ukraine); **O. N. Yarmysh** – Doctor of Law, Professor, corresponding member of the National Ukrainian Academy of Law Sciences, Honored Lawyer of Ukraine (Legislation Institute of the Verkhovna rada of Ukraine, Kyiv, Ukraine); **A. M. Yashchenko** – Doctor of Law, Professor (Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine "On approval of the Procedure for the formation of the List of scientific and specialized publications of Ukraine" dated January 15, 2018 No. 32, documents confirming compliance with the requirements for assigning the appropriate category were submitted to the Ministry of Education and Culture. On June 20, 2023, by the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 768, the journal was assigned the "B" category.

The articles of the collection highlight a wide range of scientific criminological, criminal, criminal executive, criminal procedural, forensic, interdisciplinary and legal issues, relevant problems of crime combating, improvement of the national criminal legislation, legal regulation, information and analytical, organizational and administration guaranteeing of counteracting crime in Ukraine, etc. The Editorial Board does not always share the authors' opinion. The authors of publications have responsibility for authenticity of the scientific material, professional formulation, actual data, citation, proper names, geographic names, as well as the disclosure of facts, which are not for open press, etc.

E-copy of the collection is placed free of charge online on the web-site of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine of the national Ukrainian Law Academy in the section «Scientific periodicals Ukraine», as well as on the web-resource of the edition (<http://vca.univd.edu.ua/index.php/vca>).

ДО 90-РІЧЧЯ ГОЛІНИ ВОЛОДИМИРА ВАСИЛЬОВИЧА

**ТОЙ, ХТО ВІДЧИНЯЄ ВУЗЬКІ БРАМИ.
ДО 90-РІЧЧЯ ПРОФЕСОРА
ГОЛІНИ ВОЛОДИМИРА ВАСИЛЬОВИЧА**

Вельми не просто надати стислу текстуальну форму тому феномену української кримінологічної науки, який пов'язується з іменем доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента Національної академії правових наук України Голіни Володимира Васильович. Надто він є широким, глибоким, недосяжним до будь-якої спроби формалізації. Жива думка не піддається стисненню. Вона не завмирає у часі. Одного разу будучи осягнутою, сформульованою – починає жити «власним життям»: її підхоплюють інші дослідники, розвивають, видозмінюють, творять. Тож немає сенсу перераховувати ті доктринальні відкриття й удосконалення, які належать перу Майстра. Вони, по-перше, є широковідомими у своєму первинному оформленні та, по-друге, будучи відпущеними у «відкритий космос» (ставши ноосферичним надбанням), вже пройшли довгий шлях апробації, подальшого розвитку у сотнях і тисячах спалахах наукового осяяння студентів, аспірантів, молодих науковців й досвідчених шукачів кримінологічних істин. У зв'язку з цим доречно обмежитись деякими узагальненнями, які, на мій погляд, можуть підкреслити характерні риси наукового спадку та невичерпаного потенціалу Володимира Васильовича.

Головне з цих узагальнень нескладно вивести: професор Голіна без перебільшення є одним з фундаторів української кримінології як такої. З її предметно-структурними особливостями, характером постановки питань, способом їх бачення, озвучення. Принагідно зауважу, що принадою кримінологічного мислення, орієнтири, горизонти і прийоми якого сформувалися й практикуються низкою українських дослідників, є його масштаб, що повсякчас не задовольняється аналітико-емпіричним рівнем, а тяжіє до постановки й безупинного пошуку відповідей на фундаментальні, граничні питання, питання «на межі». Це геть не властиво кримінологам Італії, Німеччини, Нідерландів, США, низки інших країн, формат мислення

яких відзначено домінуванням не інтелегібельного, але інструментального, прикладного. Вітчизняна ж кримінологічна наука традиційно має ширші межі та глибші структури комплексності (й навіть сама ця категорія, зусиллями талановитого «кримінолога-голініста» Максима Геннадійовича Колодяжного, стає предметом окремого вивчення), тяжіє до трансцендентальності. Саме у надрах останньої, між іншим, тільки і може народитися кримінологічна стратегія. Вона напругу пов'язується з можливістю відбутись кримінологу як стратегу. А це – найбільший з можливих у блоці наук про злочинність інтелектуальний виклик! Відповідна здатність може себе проявити виключно в оперуванні питаннями «на межі», граничними питаннями: чим є злочинність, криміногенний потенціал? Яким є дійсний об'єкт запобігання злочинності? Чи можлива особистість злочинця?..

Ці та подібні їм питання обумовлюють між- і метадисциплінарний характер кримінології. І це, підкреслимо, – безумовна принада вітчизняної кримінологічної традиції. Але варто бути свідомим і того, що кожна наукова традиція – не даність, а результуюча напруженої роботи духу, розуму і волі тих сміливців, що наважилися взяти на себе роль і відповідальність інтелектуальних лідерів. Професор Голіна Володимир Васильович належить до їх числа. Лицар духу й розуму! Людина, з чуйною до несправедливості совістю, тонким відчуттям гідності та краси (слова, жесту, стилю), складним мисленням, спрямованим на пошук смислів.

Чи не найталановитіший вітчизняний філософ-сучасник Андрій Баумейстер пропонує увазі по-мистецьки витончений прийом опису нашого мислення. Дослухаймось до його слів (мовою перекладу): «Наше мислення і сприйняття можна уподібнити глибі мармуру, з якої ще належить створити прекрасний скульптурний образ. Скрипач чи піаніст довго тренують свої пальці, своє вміння відтворювати та інтерпретувати звуки. Їх робота над звуком практично не знає меж. Письменник чи поет наполегливо працюють над засобами вираження їх думок, емоцій. Вони працюють з художнім словом. Вчений удосконалює свої знання, розвиває власні здібності дослідника. Він працює з науковою думкою, з теоріями та гіпотезами. Але що їх об'єднує?.. Зусилля сприймати, переживати та передавати певний смисл»¹. Як видається, творчість Володимира Васильовича – це поєднання і класичного наукового підходу, і мистецького, і філософського споглядання у прагненні до встановлення істини. Й у цьому прагненні він майстерно оперує античною запитальною традицією, завдяки чому вдається досягати методологічної граничності у постановці фундаментальних питань для кримінології.

Помітність наукової фігури Професора є настільки феноменальною, що жодне з питань загальної частини кримінології, до яких звертається чи-то здобувач вищої освіти, майбутній правник, правоохоронець, чи-то

¹ Баумейстер А. На пути к мышлению, или Интеллектуальные путешествия в страну Философию. К. : Издательский дом Дмитрия Бурого, 2021. С. 21.

науково-педагогічний працівник або дисертант, не може отримати повноцінного стартового опису без звернення до його напрацювань. І можна нескінченно перераховувати те, що нам відомо в кримінології завдяки Володимиру Васильовичу. Його праці – надто відомі, щоби їх детально цитувати, обговорювати у цьому есе. Їх новизна, фундаментальне значення та прикладна спрямованість – беззаперечні. Але мене з наукового доробку будь-якого дослідника завжди більше цікавило те, яку невідомість продукують засвоєні знання (щось на кшталт антибібліотеки Нассіма Талеба¹). Звісно, ця цікавість виникала тільки після опрацювання того масиву інформації, які Метр пропонував чи-то читачеві, чи-то в особистому спілкуванні. Кожен, хто хоча б трохи попрактикує запитування про невідоме (зокрема у сфері кримінологічних інтересів: про злочинність, її детермінацію, особистість кримінального правопорушника, об'єкти запобіжної діяльності тощо), швидко виявить, що саме у цих питаннях криються вільні місця для подальших кроків уперед. І в цьому сенсі наукові роботи професора Голіни виявляються корисними до надзвичайності. Адже окрім безумовного освітлення до пори темних частин реальності у її кримінологічному осягненні, не менш значущими виявляються й простори незнання, до безкрайніх меж яких підводить рух «професорськими стежками». Тож які простори незнання відкриваються поза кримінологічною ойкуменою, окресленою професором? Як видається, їх можна сформулювати так:

- ми не знаємо дійсної природи злочинності. Розмаїття підходів не формує універсальну парадигму та вимагає продовження творчого пошуку;
- нам достеменно не відомі дійсні *причини* злочинності та індивідуальної кримінально протиправної поведінки. Саме тому при характеристиці стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів професор говорить про неї як про стратегію «флангових» ударів², себто не основних;
- невідомими є взаємозв'язки (прямі, опосередковані, зворотні, мережеві) злочинності та криміногенного потенціалу суспільства. Яким чином, за рахунок дії яких факторів відбувається перехід від криміногенного потенціалу до злочинності?
- ми не знаємо повного змісту категорії «особистість кримінального правопорушника». Особистість є ширшою за суспільство?
- ми не знаємо таємниці впливу ситуації на особу, яка із законослухняного громадянина перетворюється на жорстокого злочинця;
- до кінця невідомим лишається дійсний об'єкт запобігання злочинності. А звідси – проблема розуміння кримінологічної політики та стратегії. Стратегування взагалі та у сфері протидії злочинності – це мистецтво гри, чи наукова діяльність? Чи віддільні одне від одного

¹ Taleb N. The Black Swan. The Impact of the Highly Improbable. London : Penguin Books, 2011. P. 8.

² Голіна В. В. Зменшення можливостей вчинення злочинів як стратегія запобігання злочинності. Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. / Акад. прав. наук України. Харків : Право, 2012. № 3 (70). С. 205.

мистецтво, філософія і наука? Чи є в Україні стратеги державного будівництва (оборони, відновлення) взагалі та стратеги-кримінологи, зокрема? Чи здатні стратеги-кримінологи переграти агресора, олігархат? І як це може статися?

– ми не знаємо складові правової реальності. Де закінчується реальність та починається ілюзія? Як виявляти «платонічні складки», що маркують цей розрив? І як їх враховувати в процесі криміналізації (декриміналізації) діянь? Лишається нез'ясованою на концептуальному рівні допустимість існування кримінального права взагалі. Так інколи буває: щось, що, здавалося б є очевидним (ясно як вдень), у певні моменти, на деякому відтинку осмислення втрачає непохитність своєї визначеності та безальтернативності. Може так статися, що й кримінальне право виявить такі властивості своєї природи, що будуть суперечити панівній наразі (принаймні у ліберально-гуманістичній парадигмі) концепції прав людини. Задамося такими питаннями: кримінально-правова свідомість¹ формується тільки на основі знань про норми чи також і на основі імпліцитної загрози покарання всім? Чи є загроза (загальна превенція) базовою властивістю методу кримінально-правового впливу і регулювання, що нівелює людську гідність? Чи не принижує погроза (загроза) людську гідність? Якщо так, то чи не руйнує кримінальне право засадничу конструкцію прав людини, що виводиться саме з ідеї гідності (продукт античної філософії, середньовічної теософії, мистецтва Ренесансу й науки Просвітництва)?

Це – лише окремі, пунктирно позначені зони незнання й чутливі питання, які виводяться з опрацювання наукових робіт Володимира Васильовича Голіни і які вимагають найбільш прискіпливого до себе дослідницького погляду. Звернімо увагу: ці питання виводяться з позиції цілого. І тільки така позиція наукового споглядання може продукувати смисли, а не «мертві знання». Осмисленість наукової творчості та життєвого шляху Володимира Васильовича – те, що вирізняє його з-поміж багатьох кримінологів сучасності.

До речі: що означає бути кримінологом сучасності? Що взагалі означає бути сучасником? Можливо – здатність відчувати та осмислювати дух часу, до календарних контурів якої поміщається людина волею Усесвітнього Розуму? Безперечно: Метр володіє гострим почуттям сучасності!

І в цьому ключі мені пригадуються хвилюючі миті спілкування з Володимиром Васильовичем з приводу моєї докторської дисертації², по якій він виступав офіційними опонентом. Це був один зі спекотних серпневих днів 2016 р., коли Професор мені зателефонував і у властивій йому м'якій, інтелігентній манері спочатку поділився загальними враженнями від перебування у відпустці, на своїй заміській дачі, у безпосередній близькості

¹ Голіна В. В. Кримінально-правова свідомість в Україні // Сучасна кримінально-правова система в Україні : реалії та перспективи / Ю. В. Баулін, М. В. Буромський, В. В. Голіна та ін. Київ : ВАІТЕ, 2015. С. 383–414.

² Орлов Ю. В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2016. 477 с.

до природи. Здавалося, тоді Володимир Васильович мав добродушно-філософський настрій, який не міг не передатися й мені, означивши деякі, ледь вловимі схвальні його враження від первинного прочитання тексту дисертації. Приємно було відчувати, що і він, і я читали одні і ті самі, не пов'язані з кримінологією і при цьому не надто популярні книжки, окремі цитати яких були вплетені у текст дисертації (зокрема, «Таємний радник вождя» В. Д. Успенського). Відбувся обмін думками і щодо художньої літератури. Трохи згодом загальна компліментарна тональність розмови була розбавлена майстерним підсвічуванням вразливих до критики «місць» дисертації. Але і тут інтелігентність Володимира Васильовича дала про себе якнайкраще знати. Від нього я почув раніше мені невідомий анекдот про Гегеля та його дружину, яка не зрозуміла половину з написаного її чоловіком нового філософського трактату і на що сам Гегель вигукнув: «Як?! Тільки половину? Піду доопрацьовувати...». Тим самим Майстер дав зрозуміти одну з вад дисертації: перенасиченість тексту новітньою, часто іноземного походження термінологією. Не дарма супутником Володимира Васильовича у тій відпустці на дачі, за його власним зізнанням, став тлумачний словник... І це – дуже показово: вже будучи у поважному віці, Майстер лишається відкритим до нового, до ускладнення власного мислення, до ускладнення інструментів наукового дискурсу, виключно через які і відбувається приріст не мертвого (статистичний емпіризм у своїй самозамкненості), але живого знання. А тому й лишається сучасником, багато в чому визначаючи життєво важливі напрями поточних і перспективних кримінологічних досліджень в Україні.

Серед іншого тоді довелося подискутувати з Володимиром Васильовичем з приводу положень моєї дисертації, присвячених так званих політико-кримінологічній технології масового спротиву. По суті – це була спроба упорядкувати, передусім з точки зору Основного закону та закону про кримінальну відповідальність, а також кримінологічної доктрини рух «народних мас» проти влади, її персоналізованого складу і проваджуваної ним політики, запропонувати критерії відмежування злочинного, насильницького повалення конституційного ладу, захоплення державної влади від реалізації природного права на повстання (за правом націй на внутрішнє самовизначення). До певної міри неочікувані, однак теоретично вагомі, влучні, обґрунтовані контраргументи професора Голіни з приводу розробленої в дисертації моделі такої технології змусили мене переглянути низку положень, які, як здавалося спочатку, були ясними, раціональними, зрозумілими. Й дотепер зауваження Володимира Васильовича не втратили актуальності. Як, зрештою, і сама проблема теоретичного осмислення та можливого законодавчого унормування природи, підстав та умов реалізації права народу на повстання. Зважаючи на вітчизняні традиції безпосереднього народного волевиявлення засобами «вилучної демократії», а також наростаючий криміногенний потенціал суспільства в умовах війни та повоєнного переходу – розробка цієї тематики, як видається, є гостро затребуваною.

Сам дослідницький підхід Володимира Васильовича дивовижним чином поєднує фундаментальну та прикладну властивості, характер, спрямованість. Мимоволі зринає образ схожості внутрішнього світу Метра кримінології із надскладним сплетінням смислів, спонук, що постають з перспективи Рафаеля, зафіксованої на фресці «Афінська школа». Центр уваги притягують постаті Вчителя і Учня, Платона та Аристотеля. Перший вказує в небеса, апелюючи до світу ідей (величний діалог «Тимей»), звідки й виводяться уявлення про сутності, суть, про головне, важливе. Другий (надглибока «Етика») – на світ людський, на «заземлення» сутностей до їх втілюваності у потреби забезпечення гідної практики. Так важливі, методологічно значущі концепції у науковому доробку професора Голіни втілюються з одного боку – у фундаментальні концепти і концепції, а з іншого – в актуальні, прикладні розробки окремих видів злочинності, її детермінації, проблем запобігання. В цьому – їх оригінальність, їх цінність і значення.

Підсумовуючи висловлені судження, спогади, враження, хочеться задатися питанням, яке, вочевидь, доречніше було поставити на початку: навіщо цей текст? Для чого, з якою метою він запропонований читачеві? Яка його цільова причина та, зрештою, хто є його уявним читачем? Перш за все, мабуть, цей текст – лист до самого Володимира Васильовича. Справа життя – не марна. Вона продовжує пульсувати у Всесвіті, продукуючи все нові й нові ідеї, надихаючи на рух думки! Крім того, висловлене адресовано й тим нинішнім та майбутнім поколінням кримінологів, які тільки-но стали чи стануть у майбутньому на тернистий шлях метадисциплінарного кримінологічного мислення. Хочеться вірити, що в ході війни, в епоху максимальної утилітарності як вимоги до наукової продукції, жорстких узалежнень дослідників, установ від запитів стейкхолдерів не вихолоститься здатність українських кримінологічних шкіл та окремих ініціатив до пошуку безкорисного знання. А тільки таким може бути справжнє фундаментальне знання, які становить культурний код європейської цивілізації. Саме тому науковий доробок Володимира Васильовича Голіни, його дослідницькі орієнтири, принципи, підходи, способи бачення проблем гідні й варті того, аби їх вивчати, наслідувати, розвивати.

Але мислення ходить вузькою брамою, яка відчиняється тільки спраглим до інтелектуальних глибин та відкритим до інакшого. Таємниця, принада й велич генія Володимира Васильовича Голіни – у володінні ключами від тієї брами, які ще мусять послужити високим ідеалам науки!

Довгих років життя, Метре!

*Доктор юридичних наук, професор
Орлов Юрій Володимирович*

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

УДК 343.92

DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2025.2.34>

Олександр Олександрович АВДЕЄВ,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет внутрішніх
справ, м. Харків)

Євгенія Анатоліївна ЛИПІЙ,
кандидат юридичних наук
(Полтавський державний аграрний університет,
м. Полтава)

Юлія Юріївна ІНШЕКОВА
(Харківський національний університет внутрішніх
справ, м. Харків)

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ ПОШИРЕННЮ ПОРНОГРАФІЧНИХ ПРЕДМЕТІВ: АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ

*Стаття присвячена кримінально-правовому аналізу положень
Проектом Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу*

України щодо забезпечення свободи від втручання в приватне життя людини». Відстоюється думка про те, що утримання законодавчих меж, які позначають морально-правову позицію держави на неприпустимість розбещення, утримання високого формату людської естетики та етики – це є, перш за все, питанням про гідність, а не про поширеність, доступність, економічну привабливість. Для України ж питання гідності є центруючими останні десять років, адже саме гідність визначає суб'єктність, правову, політичну, цивілізаційну. Ними не можна нехтувати, користуючи з політичної кон'юнктури. Україна лишається зобов'язаною за ст. 1 Конвенції ООН про припинення обігу порнографічних видань та торгівлі ними до кримінального переслідування за створення, ввезення і розповсюдження порнографічної продукції.

Обґрунтовується, що зі змісту ч. 4 ст. 301 проекту вбачається занадто суворе кримінально-правове обтяження за вчинення повторно дій, передбачених ч. 1 ст. 301. Інакше кажучи, повторність вчинення кримінального проступку перетворює його у вчинення тяжкого злочину, що навряд чи виправдано з огляду на дійсні супутні обставини. Річ у тім, що за своєю суспільною небезпекою вони у більшості випадків відповідатимуть ступеню суспільної небезпечності нетяжкого злочину. У зв'язку з цим, кримінальну відповідальність за повторне поширення порнографії без згоди особи, яка у ній зображена, слід було б передбачити у ч. 2, а не 3 ст. 301 проекту. Сформовано пропозиції до законопроекту.

Ключові слова: порнографія, незаконний обіг, розповсюдження, збут, згода особи, неповнолітня особа, кримінальна відповідальність, законопроект.

Постановка проблеми. Захист суспільної моралі – одна з найважливіших задач держави в умовах ХХІ сторіччя. Правими є О. М. Литвинов та Ю. В. Орлов, коли вказують, що Постмодерн – світогляд перманентної кризи суспільної свідомості. Саме тому, зважаючи на вказану перманентність, і кризова злочинність такою вже не є за визначенням: зберігаючи незмінні характеристики своєї природи, істотно змінними на постійній основі є її прояви, системні фактори. Криза ж такою мислиться лише у зіставленні з фазами стабільності, що стали вже надбанням історії, археології. Натомість *аномія* набула властивості норми, у тому сенсі, що не є індикатором транзитивності, а є постійною ознакою соціальних станів епохи постмодерну (чи-то у національному, регіональному, чи-то у глобальному масштабах сприйняття)¹.

Серед найбільш чутливих аспектів суспільної моралі – сфера статевих відносин. Особливо актуальною вона виявляється для неповнолітніх, в силу їх природно-вікових особливостей. У зв'язку з цим не можна не погодитись і з Ю. С. Митрофановою у тому, що статева свобода й статева недоторканість

¹ Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Нариси з кримінології постмодерну : монографія. Харків : Право, 2019. С. 29.

особи є специфічним, важливим виміром як особистої свободи людини, так і суспільної моралі. Ст. 3 Конституції України проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю¹. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (ст. 23 Конституції України). Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29 Конституції України)². Ці положення є засадничими у структурі суспільного договору української політичної нації та визначають принцип-орієнтацію на практичне утвердження ключової компоненти європейської цивілізації – самоцінної, вільної та відповідальної людини. Тож посягання на статеву свободу та статеву недоторканість як елемент особистої свободи та недоторканості людини підважує весь цивілізований устрій та спричиняє тяжку шкоду фізичному і психічному здоров'ю, моральності³. При цьому поширення порнографії є, на нашу думку, суттєвою передумовою для спричинення шкоди суспільній моралі у сфері статевих відносин. Це актуалізує проблему розробки ефективних заходів протидії цим практикам, в тому числі й у кримінально-правовій площині.

Кримінально-правовий ракурс аналізу проблем протидії поширенню порнографічних предметів представлений науковим працями А. А. Вознюка, І. О. Бандурки, О. О. Дудорова, В. П. Ємельянова, І. М. Леган, Г. Я. Мартинишиної, М. І. Мельника, Ю. С. Митрофанової, О. Е. Радутного, А. В. Савченка, К. О. Черевка, С. В. Чмута, Т. А. Шевчук, К. В. Юртаєвої та ін. Однак новітні законодавчі ініціативи у зазначеній сфері диктують необхідність до їх наукового аналізу.

Виклад основного матеріалу. Проектом Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо забезпечення свободи від втручання в приватне життя людини»⁴ пропонується внесення змін до чинної редакції ст. 301 Кримінального кодексу України (далі – КК), в тому числі й зокрема тих, що спрямовані на: 1) декриміналізацію створення, ввезення і розповсюдження порнографічної продукції (за виключенням зображення насильницьких дій, дій що загрожують життю людини та сексуальних актів за участі тварин); 2) конструктивну зміну диспозиції ст. 301 КК України щодо встановлення кримінально-правової заборони на розповсюдження порнографії без згоди особи, яка у ній зображена та екстремальної порнографії. В цілому вітаючи громадську активність у напрямі спроб удосконалення механізмів кримінально-правового регулювання в Україні, підвищення ефективності правового захисту

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

² Там само.

³ Митрофанова Ю. С. Кримінально-правова охорона статевої свободи та статевої недоторканості особи в Україні : дис. ... докт. філософії : 081 «Право» / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2025. С. 18.

⁴ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо забезпечення свободи від втручання в приватне життя людини : проект Закону України від 18.08.2023 № 9623 (включено до порядку денного 03.09.2025 р. № 4586-IX). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42525>.

суспільної моралі, разом з тим не можна не взяти до уваги й ті суттєві положення вказаних законопроектної ініціативи, які є вразливими до критики і не можуть бути сприйняті без наукової дискусії щодо них. Аналіз цього проекту закону дає можливість доцільне висловити декілька зауважень концептуального (смыслового) та доктринального (догматичного) характеру.

1. За задумом ініціаторів змін до ст. 301 КК України, судячи з наданого обґрунтування та відповідно до розміщеної на офіційному веб-ресурсі інформації організації BRDO¹, кримінально-правова заборона на створення, ввезення і розповсюдження порнографічної продукції є радянською правовою спадщиною, що наразі втратила актуальність, а відповідні діяння не характеризуються суспільною небезпечністю. У підтвердження цього підкреслено наголошується на сторічній давнині прийнятої Міжнародної конвенції про припинення обігу порнографічних видань та торгівлі ними від 12.09.1923 р. Окремо вказується, що за інформацією Секретаріату ООН (лист МЗС від 13.01.2023 № 72/14-612-4714), незалежна Україна не є учасницею Конвенції ООН про припинення обігу порнографічних видань та торгівлі ними. На цих підставах ініціатори законодавчих змін та їх прихильники висновують відсутність у України будь-яких юридичних та етичних зобов'язань щодо збереження кримінально-правової заборони на створення, ввезення і розповсюдження порнографічної продукції. Також вказується, що таку пропозицію начебто підтримує наукова спільнота, в тому числі й один неназваний академік Національної академії правових наук України. Й останній аргумент ініціаторів: «Вважаємо неприпустимим марнотратством, особливо під час війни, витрачати кошти Державного бюджету та сили органів правопорядку, судів і кримінально-виконавчої системи на притягнення до кримінальної відповідальності за діяння, що не є суспільно небезпечними і при цьому мають значний рівень розповсюдженості у суспільстві, та виконання призначених покарань і стягнень»².

Втім, не складе надмірних зусиль виявити низку юридичних хиб та спроб маніпуляції суспільною свідомістю, які фіксуються у викладеному підході до обґрунтування пропонованих законодавчих змін, а саме:

1) аргумент до особистості (підтримка ідеї з боку академіка, докторів наук), що є поширеним різновидом логічних помилок, у зв'язку з чим не можу бути сприйнятий в системі аргументів. Завдяки такому аргументу у поєднанні із вказівкою на деяких інших численних представників наукової спільноти може створитися хибне враження про масову підтримку законодавчих ініціатив як в академічних колах, так і серед широких верств

¹Україна наслідуює закони СРСР щодо кримінальної відповідальності за поширення порноматеріалів, що не становлять суспільної небезпеки / BRDO. URL: <https://brdo.com.ua/news/ukrayina-nasliduye-zakony-srsr-shhodo-kryminalnoyi-vidpovidalnosti-za-poshyrennya-pornomaterialiv-shho-ne-stanovlyat-suspilnoyi-nebezpeky/>

² Громадські організації спільно виступили за декриміналізацію порнографії в Україні / BRDO. URL: <https://brdo.com.ua/news/gromadski-organizatsiyi-spilno-vystupyly-za-dekryminalizatsiyu-pornografii-v-ukrayini/> (дата звернення: 03.08.2023).

населення;

2) аргумент щодо неприпустимості «марнотратства в умовах війни» на забезпечення кримінально-правового реагування на діяння, передбачені чинною редакцією ст. 301 КК України. Апелювання до гостро емоційної, чутливою для українців теми війни є неприйнятним та маніпулятивним в ситуації необхідності інтелектуальної дискусії щодо предмету законодавчих змін, не стосується їх предмету, який формується насамперед у вимірах суспільної моралі, правових інструментів її захисту;

3) автори законопроекту не обтяжують себе поясненням того, що ж змінилося у структурах, змісті конкретних компонентів суспільної моралі в Україні, що дозволяє стверджувати про зміну ставлення українців до поширення порнографії та, відповідно, про втрату суспільної небезпечності. Посилання на те, що Україна належить до топ-20 країн за споживанням трафіку на Pornhub не може свідчити на користь тектонічних змін у структурі суспільної моралі. А радше навпаки. Споживання відповідного контенту є справою приватною, інтимною, свідчить не про зворотний бік суспільної моралі, що ґрунтується культурою – системою норм, які єдино обмежують людину у її тваринних гонах, прагненнях, відділяють її від світу біологічної Природи.

Правим був З.Фройд, який на підставі розлогих та глибоких психоаналітичних досліджень, їх проєкцій на вивчення сутності культури й соціальних аберацій, дійшов висновку: «Культура означає всю суму досягнень та інститутів, які віддаляють наше життя від життя наших тваринних предків і слугують двом цілям: захистити людину від природи і впорядкуванню стосунків між людьми... Те, що культура дбає не лише про корисність, показує вже приклад краси, яку ми не бажаємо вилучати з культурних інтересів... І те, що нутрує в людській спільноті як прагнення до свободи може походити від залишків первісної, неприборканої культурою особистості, а тому стати основою ворожості до культури»¹.

В цьому, власне, полягає основне зауваження концептуального характеру до авторів законопроекту: не досліджена, не обґрунтована втрата відповідними діяннями суспільної небезпечності констатується ними як даність, що, безсумнівно, є випадок на істотний елемент сучасної культури, який має бути підкріплений сильним резонансом. Однією ж базових підстав декриміналізації діянь слід вважати саме відповідні зміни в структурі суспільної моралі. Решта аргументів, в тому числі й щодо поширеності діянь, а також фінансової активності у сфері волонтерства окремих суб'єктів ринку порнографічних послуг принципово не стосуються головного питання – суспільної небезпечності самого діяння.

В цьому ж контексті варто наголосити й на тому, що складові правової політики Європейського Союзу, Ради Європи не двозначно свідчать про негативне ставлення до виробництва та поширення порнографічної

¹ Фройд З. Невпокій в культурі / Переклав з німецької Юрко Прохасько. Львів : Видавництво «Апріорі», 2021. С. 40, 45.

продукції, моральний осуд таких дій.

У ст. 7 Європейської конвенції про транскордонне телебачення (Страсбург, 5 травня 1989 р.) передбачено положення про те, що порнографічні програми *принижують честь і гідність людини*¹. В Європейській конвенції про кінопродукцію (Страсбург, 2 жовтня 1992 р.) відмічається про те, що проектам, які пропагують відверто порнографічного характеру відеопродукцію, статус сумісного виробництва не надається². Аналогічні за своїм змістом й спрямованістю норми (в тому числі кримінально-правові) містяться і в законодавстві низки європейських країн (Сполучене Королівство – Закони про образу суспільної моралі 1959 та 1964 р., Закон про митницю та консолідацію 1987; § 184 КК ФРН; ст. 204 КК Норвегії та ін.). Загалом підходи до криміналізації не є однорідними навіть у країнах-членах ЄС. Й апеляція розробників та промоутерів законопроекту до того, що у ЄС діяння щодо створення, ввезення і розповсюдження порнографічної продукції не є кримінально караними – не повною мірою відповідає дійсності. Також слід зауважити на тому, що термінологічні відмінності у законодавстві різних країн додають складностей у тлумаченні меж кримінально-правових заборон. Однак, так чи інакше, існує чітке відмежування легальної продукції, призначеної для статевого збудження (умовно – еротичної продукції, у звичній для українців термінології) та іншої відразливої (*obscene*) продукції, що принижує цінність людини, її гідність, сприяє розбещенню (власне, порнографії).

Отже, утримання законодавчих меж, що позначають морально-правову позицію держави на неприпустимість розбещення, утримання високого формату людської естетики та етики – це є, перш за все, *питанням про гідність*, а не про поширеність, доступність, економічну привабливість. Для України ж питання гідності є центруючими останні десять років, адже саме гідність визначає суб'єктність, правову, політичну, цивілізаційну. Ними не можна нехтувати, користуючись з політичної кон'юнктури;

4) нарешті не можна вважати допустимим й аргументованим твердження про те, незалежна Україна не є учасницею Міжнародної конвенції про припинення обігу порнографічних видань та торгівлі ними (на підставі листа МЗС від 13.01.2023 № 72/14-612-4714). По-перше, Міністерство закордонних справ України не є тим суб'єктом, який уповноважений формувати та реалізувати правову політику держави та, відповідно, компетентно визначати чинність тих чи інших нормативно-правових актів, міжнародних договорів. Таким суб'єктом є Міністерство юстиції України, що прямо впливає з п. 1 Положення про Міністерство юстиції України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 228. По-друге, відповідно до ст. 7 Закону України «Про

¹ Європейська конвенція про транскордонне телебачення : Міжнародний документ. Конвенція Ради Європи від 05.05.1989 р. № ETS(132). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_444#Text.

² Європейська конвенція про спільне кінематографічне виробництво : Міжнародний документ. Конвенція Ради Європи від 02.10.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_136#Text.

правонаступництво України»¹ Україна є правонаступником прав і обов'язків за міжнародними договорами Союзу РСР, які не суперечать Конституції та інтересам республіки. Відтак згадану вище Міжнародну конвенцію, яка була підписана та ратифікована СРСР, слід вважати чинною і для України, у зв'язку з чим відповідні посилання на неї судів у вироках є правильним та обґрунтованим.

Таким чином, Україна лишається зобов'язаною за ст. 1 Конвенції ООН про припинення обігу порнографічних видань та торгівлі ними до кримінального переслідування за створення, ввезення і розповсюдження порнографічної продукції.

2. Проектом пропонується передбачити кримінальну відповідальність за розповсюдження або збут порнографії *без згоди особи, яка у ній зображена*, або виготовлення такої продукції *із зображенням особи, якій не відомо про такі дії*. Отже, кваліфікація цього протиправного діяння зумовлює встановлення та оцінку *відсутності згоди особи* на розповсюдження або збут порнографії, в якій вона зображена, а також *відсутності обізнаності особи* у виготовленні порнографічної продукції з її зображенням. Водночас дотримання цієї вимоги під час кваліфікації може наражатися на певні складнощі, оскільки не зовсім зрозуміло, яким чином на законодавчому рівні наразі сьогодні врегульовані питання щодо можливого збирання, зберігання, використання та поширення подібної конфіденційної інформації, у тому числі контролю за дотриманням законодавства про захист такої інформації. Крім того, не зовсім зрозуміло чим відрізняється *відсутність згоди особи* на розповсюдження або збут порнографії, в якій вона зображена, від *відсутності обізнаності особи* у виготовленні порнографічної продукції з її зображенням.

3. Стаття 301 проекту установлює кримінальну відповідальність за дві окремі категорії кримінального правопорушення: за вчинення кримінального проступку (ч. 1 ст. 301) та злочину (ч. 2–4 ст. 301). При цьому, склад злочину, передбачений ч. 2 ст. 301 проекту, є основним базовим по відношенню до складів злочину, передбачених ч. 3 і 4 цієї статті. Але тут доречно зазначити, що зі змісту ч. 4 ст. 301 проекту вбачається занадто суворе кримінально-правове обтяження за вчинення повторно дій, передбачених ч. 1 ст. 301. Інакше кажучи, повторність вчинення кримінального проступку перетворює його у вчинення тяжкого злочину, що навряд чи виправдано з огляду на дійсні супутні обставини. Річ у тім, що за своєю суспільною небезпечкою вони у більшості випадків відповідатимуть ступеню суспільної небезпечності нетяжкого злочину. У зв'язку з цим, кримінальну відповідальність за повторне поширення порнографії без згоди особи, яка у ній зображена, слід було б передбачити у ч. 2, а не 3 ст. 301 проекту.

4. За логікою авторів проекту ч. 3 ст. 301 передбачає кримінальну

¹ Про правонаступництво України : Закон України від 12.09.1991 р. № 1543-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1543-12#Text>.

відповідальність за поширення будь-якої порнографії серед неповнолітніх осіб. Водночас буквально тлумачення положень ч. 3 ст. 301 проекту дозволяє стверджувати, що примушування до участі у створенні порнографії, може бути здійснено як щодо повнолітньої, так і неповнолітньої особи. У зв'язку з цим, в цій формі об'єктивної сторони кваліфікованого складу цього злочину доцільно конкретизувати ознаку примушування до участі у створенні порнографії, як таку, що стосується саме неповнолітньої особи.

Висновки. Підсумовуючи, зауважимо, що утримання законодавчих меж, що позначають морально-правову позицію держави на неприпустимість розбещення, утримання високого формату людської естетики та етики – це є, перш за все, *питанням про гідність*, а не про поширеність, доступність, економічну привабливість. Для України ж питання гідності є центруючими останні десять років, адже саме гідність визначає суб'єктність, правову, політичну, цивілізаційну. Ними не можна нехтувати, користуючись з політичної кон'юнктури. Аналізований законопроект, на нашу думку, може бути прийнятий за основу для попереднього розгляду Комітетом Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності з урахуванням висловлених зауважень та пропозицій, направлених на удосконалення кримінально-правового захисту дітей від діянь, пов'язаних зі створенням та поширенням продукції порнографічного характеру, а також виготовленням, збутом або розповсюдженням екстремальної порнографії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Громадські організації спільно виступили за декриміналізацію порнографії в Україні / BRDO. URL : <https://brdo.com.ua/news/gromadski-organizatsiyi-spilno-vystupyly-za-dekryminalizatsiyu-pornografiyi-v-ukrayini/>.
2. Європейська конвенція про спільне кінематографічне виробництво : Міжнародний документ. Конвенція Ради Європи від 02.10.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_136#Text.
3. Європейська конвенція про транскордонне телебачення : Міжнародний документ. Конвенція Ради Європи від 05.05.1989 р. № ETS(132). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_444#Text.
4. Ємельянов В. П., Митрофанова Ю. С. Проблеми застосування та шляхи вдосконалення закону про кримінальну відповідальність за дитячу порнографію. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 1 (28) С. 31–40. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2023.1.02>.
5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
6. Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Нариси з кримінології постмодерну : монографія. Харків : Право, 2019. 278 с.

7. Митрофанова Ю. С. Кримінально-правова охорона статевої свободи та статевої недоторканості особи в Україні : дис. ... докт. філософії : 081 «Право» / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2025. 241 с.

8. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо забезпечення свободи від втручання в приватне життя людини : проєкт Закону України від 18.08.2023 № 9623 (включено до порядку денного 03.09.2025 р. № 4586-IX). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42525>.

9. Про правонаступництво України : Закон України від 12.09.1991 р. № 1543-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1543-12#Text>.

10. Україна наслідуює закони СРСР щодо кримінальної відповідальності за поширення порноматеріалів, що не становлять суспільної небезпеки / BRDO. URL: <https://brdo.com.ua/news/ukrayina-nasliduye-zakony-srsr-shhodo-kryminalnoyi-vidpovidalnosti-za-poshyrennya-pornomaterialiv-shho-ne-stanovlyat-suspilnoyi-nebezpeky/>

11. Фройд З. Невпокій в культурі / Переклав з німецької Юрко Прохасько. Львів : Видавництво «Апріорі», 2021. 187 с.

Стаття надійшла до редакції 03.08.2025

Oleksandr Ol. AVDIEIEV,

PhD in Law, Associate Professor

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

Yevheniia An. LIIPII,

PhD in Law

(Poltava State Agrarian University, Poltava, Ukraine)

Yulia Yu. INSHEKOVA

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

PROBLEMS OF CRIMINAL-LEGAL COUNTERACTION TO THE DISSEMINATION OF PORNOGRAPHIC MATERIALS: ANALYSIS OF SOME LEGISLATIVE INITIATIVES

The article is devoted to the criminal-legal analysis of the provisions of the Draft Law of Ukraine “On Amendments to the Criminal Code of Ukraine on Ensuring Freedom from Interference in a Person’s Private Life”. The opinion is defended that maintaining legislative boundaries that indicate the moral and legal position of the state on the inadmissibility of corruption, maintaining a high standard of human aesthetics and ethics is, first of all, a question of dignity, and not of prevalence, accessibility, economic attractiveness. For Ukraine, the issue of dignity has been central for the last ten years, because it is dignity that determines subjectivity, legal, political, and civilizational. They cannot be neglected, taking advantage of the political situation. Ukraine remains obliged under Art. 1 of the

UN Convention on the Suppression of the Circulation of Pornographic Publications and Trafficking in Them to Criminal Prosecution for the Creation, Importation and Distribution of Pornographic Products.

It is argued that the content of Part 4 of Article 301 of the draft law suggests that the criminal law burden for the repeated commission of the acts provided for in Part 1 of Article 301 is too severe. In other words, the repeated commission of a criminal offense turns it into a serious crime, which is hardly justified given the actual accompanying circumstances. The fact is that in terms of their social danger, in most cases they will correspond to the degree of social danger of a minor crime. In this regard, criminal liability for the repeated distribution of pornography without the consent of the person depicted in it should be provided for in Part 2, and not in Article 301 of the draft law. Proposals to the draft law have been formulated.

Keywords: *pornography, illegal circulation, distribution, sale, consent of a person, minor, criminal liability, draft law.*

Євген Юрійович КЛИМЕНКО,
підполковник поліції
(Головне управління Національної поліції в Харківській
області, м. Харків)

Юрій Володимирович ОРЛОВ,
доктор юридичних наук, професор
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків)

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ (РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ)

Стаття присвячена проблемам кримінально-правової охорони культурної спадщини в контексті збройного конфлікту. Виділено та охарактеризовано три лінії проблематизації такої охорони: визначення предмету злочинного посягання, нормативний опис ознак кримінально протиправного діяння та коректне встановлення контекстуального елементу. Обґрунтовано, що об'єкти культурної спадщини мають складати предмет спеціального складу воєнного злочину у виді розграбування. Виявлено та охарактеризовано прогалини у сфері спеціальної кримінально-правової охорони об'єктів культурної спадщини від необумовлених військовою необхідністю збройних атак. Сформовано пропозиції щодо внесення зміни і доповнень до ч. 1 ст. 438 КК України.

Визначено критерії розрізнення контекстуальних елементів атак на об'єкти культурної спадщини у вимірі воєнних злочинів, геноциду та злочинів проти людяності. Наведено аргументи на користь наявності ознак

систематичності, масовості антигуманних практик у форматі цілеспрямованої державної політики країни-агресора щодо низки атак на об'єкти культурної спадщини України. Відстоюється думка про необхідність кваліфікації відповідних випадків як злочинів проти людяності за ст. 442-1 КК України.

Ключові слова: *агресія, збройний конфлікт, культурна цінність, культурна спадщина, розграбування, знищення, контекстуальний елемент, воєнний злочин, геноцид, злочин проти людяності, кримінально-правова охорона.*

Постановка проблеми. Культурна спадщина – один з найважливіших компонентів в системі збереження та міжпоколінної ретрансляції соціальної пам'яті, відтворення високих досягнень людської цивілізації, утримання інтелектуальних, етичних та естетичних засновків наявного знання та практик побутування. Її функціональне навантаження важко переоцінити. Вона відіграє для людства ту ж роль, що і пам'ять для окремо взятої людини. Хто ми є, якщо відняти нашу пам'ять? Таке риторичне питання ставив Олівер Сакс, досліджуючи амнезії різної етіології¹. Дійсно, питання відповіді не потребує у силу її очевидності, яка виражена думкою С. К'єркегора: «Жити потрібно, дивлячись вперед, проте можна зрозуміти, лише озираючись назад»². Осмисленості і розуміння життя набуває тільки тоді, коли воно є зв'язним, коли жива пам'ять дає можливість зв'язності. Це правило працює як на індивідуальному, особистісному, так і колективному рівнях.

Історична ж, культурна амнезія створює прірву людяності, змушує знову й знову засвоювати трагічні уроки минулого на власному актуальному досвіді. Суспільства, де практикуються політики амнезії постійно генерують одні й ті самі, наче неврози нав'язливих станів, прагнення до агресії, експансії, захоплення та домінування. Перелік таких суспільств і держав скласти неважко. Кожен, хто пригадає жахіття тоталітарних режимів ХХ століття і погляне на ті сучасні політичні режими, які із захопленням героїзують трагічне минуле, звеличують осердя масових злочинів проти людяності та перекидають від них містки у сучасність та майбутнє, з легкістю виявить принаймні декілька таких країн і, передусім, російську федерацію. «Вічність витрачена на сходження / Туди, де ти стоїш від народження», – мабуть так, дещо перефразовуючи та авторським чином перекладаючи українською відомий вірш Н. М. Коржавіна, можна продемонструвати результати керованої історичної амнезії: покоління циклічності повторів масових найтяжчих злочинів проти миру й безпеки людства, міжнародного правопорядку, людяності як такої є платою за морально-історичне забуття. Й Україна, на жаль, перебуває в епіцентрі деструктивного руху сучасного російського фашизму. Абсолютно

¹ Сакс О. Чоловік, який сплутав дружину з капелюхом, та інші історії з практики / Пер. з англ. О. Опанасенко. К. : Наш формат, 2017. С. 62.

² Kierkegaard S. Repetition and Philosophical Crumbs / M. G. Piety. Oxford : OUP Oxford, 2009. P. 78.

антигуманні, варварські воєнні дії російської федерації, що істотно підважують цивілізаційні начала самого російського народу, цілком закономірно поширюються й на зони історичних фантомних болів імперсько-шовіністичних ремінісценцій – на Україну, на її культурну спадщину. Перевірені методи впливу тоталітарних режимів на історичну пам'ять поширюються на весь підконтрольний їм простір, в тому числі й на окуповану територію України.

У зв'язку з цим виникає гостра потреба у розробці ефективних заходів протидії подібним практикам, в тому числі й зокрема на рівні кримінально-правового реагування. Також примітно, що цей напрям роботи у формі національного досудового розслідування та взаємодії з міжнародними партнерами визначений одним з пріоритетних у Стратегічному плані щодо реалізації повноважень органів прокуратури у сфері кримінального переслідування за вчинення міжнародних злочинів на 2023–2025 роки¹.

Зауважимо, що проблеми кримінально-правової охорони культурної спадщини від суспільно небезпечних посягань в контексті збройного конфлікту порушували у своїх працях А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, І. В. Жук, Е. Кампфенс (*E. Campfens*), Р. О. Мовчан, Є. О. Письменський, Е. Селтер (*E. Selter*), О. В. Таран, М. І. Хавронюк, К. Хауслер (*K. Hausler*) й та інші дослідники. Існуючий науковий доробок є, певна річ, суттєвим, теоретично та практично значущим. Водночас триваюча російсько-українська війна висуває на порядок денний нові грані відверто ненової проблематики, які потребують свого переосмислення, розробки рекомендацій і пропозицій як у сфері правотворчості, так і правозастосування, кваліфікації у категоріях воєнних та інших міжнародних злочинів.

Мета статті – з'ясувати наявні проблеми законодавчого та правозастосовного характеру у сфері кримінально-правової охорони культурної спадщини в контексті збройного конфлікту (російсько-української війни), надати їх опис, пояснення, сформулювати пропозиції та рекомендації щодо вирішення.

Виклад основного матеріалу. З огляду на своє соціальне значення культурна спадщина складає особливий об'єкт правової охорони, про що свідчить корпус міжнародних конвенцій, законів України та підзаконних нормативно-правових актів. І це є виправданим. Однак широке розмаїття правових джерел не забезпечує необхідної ефективності функціонування механізмів такої охорони, в тому числі й зокрема кримінально-правовими засобами. Ці засоби, як відомо, значною мірою, визначеною бланкетністю конструкцій диспозицій низки кримінально-правових норм, узалежнені від конвенційної міжнародно-правової та національної галузевої законодавчої бази. Відтак недоліки в структурі, змісті останньої проектується на кримінально-правову матерію, посилюючи іманентно притаманні їй

¹ Стратегічний план щодо реалізації повноважень органів прокуратури у сфері кримінального переслідування за вчинення міжнародних злочинів на 2023–2025 роки / Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/strategicnij-plan-shhodo-realizaciyi-povnovazen-organiv-prokuraturi-u-sferi-kriminalnogo-peresliduvannya-za-vchinennya-miznarodnix-zlociniv-na-2023-2025-roki>.

чинники дисфункції додатковими факторами невизначеності, прогальності, протиріч. Як наслідок – суперечливість, неоднаковість підходів до кваліфікації посягань на культурну спадщину в контексті збройного конфлікту за КК України, десинхронізованість національних та міжнародних інструментів кримінальної юстиції за означеним напрямом.

Здійснений нами аналіз міжнародної судової, вітчизняної слідчої практики, а також узагальнення результатів отриманих експертних оцінок серед працівників прокуратури Херсонської, Київської та Харківської областей, Офісу Генерального прокурора, дає можливість виділити три основні лінії проблематизації кримінально-правової охорони культурної спадщини в контексті збройного конфлікту:

1) доктринальне, нормативне *визначення предмету* злочинного посягання та доступні органам досудового розслідування джерела й інструменти його ідентифікації;

2) нормативний *опис ознак кримінально протиправного діяння та його наслідків*, що складає основний зміст об'єктивної сторони складу воєнного злочину, який посягає на культурну спадщину;

3) коректне *визначення контекстуального елементу* злочинного посягання на культурну спадщину, який виявляє ситуації конкуренції складів воєнного злочину із деякими суміжними з числа міжнародних.

Почергово звернімося до опису й пояснення кожної з виділених вище ліній. Вихідною точкою розгортання кримінально-правового аналізу є склад воєнного злочину у виді *розграбування національних цінностей*, як це передбачено ч. 1 ст. 438 КК України¹. Чи не найбільше труднощів у правозастосовній площині викликає розуміння, тлумачення предмету цього злочину. Справа в тому, що національні цінності є таким терміном, який не знаходить своєї законодавчої дефініції, а у доктринальному вимірі – цілком закономірно набуває варіативних інтерпретацій.

Наприклад, під національними цінностями пропонується розуміти соціальні, матеріальні та духовні блага, що задовольняють потреби й інтереси людей і сприяють прогресивному розвитку особи, суспільства та держави². До певної міри альтернативною точкою зору є та, яка пов'язує національні цінності з об'єктами промисловості, транспортної інфраструктури, *об'єктами культурної спадщини, зокрема культурними цінностями (курсив наш – авт.)* тощо³. Інакше кажучи, існує певна розгубленість у визначенні і змісту, і обсягу поняття «національні цінності», наслідком чого є (не може не бути) відсутність конкретики та широта діапазону науково-прикладних креацій.

Логіко-семантичний аналіз словосполучення «національні цінності»

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

² Гай-Нижник П. П., Чупрій Л. В. Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки. *Гілея*. 2017. № 84 (5). С. 467.

³ Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни : наук.-практ. посіб. / А. А. Вознюк, І. В. Жук, О. В. Таран та ін. ; за заг. ред. М. С. Цуцкірідзе, В. В. Чернея, А. А. Вознюка. Київ : Норма, 2023. С. 51.

виявляє «слабкі місця» цієї категорії як законодавчої (за законом про кримінальну відповідальність), її низьку придатність для оперування в конструкції норми про кримінально-правову охорону культурної спадщини. Головним чином – через погану визначеність, оціночність, контекстуальну та суб'єктивну залежність тлумачення двох відповідних базових понять: «цінність» та «національний».

Принагідно звернімо увагу на те, що у чинному КК України термін «цінності», окрім ст. 438, фігурує у нормах ще чотирьох статей (ст. ст. 96-1, 96-2, 150-1 та 201), але у різних значеннях. По-перше, – у статтях, присвячених спеціальній конфіскації (ст. ст. 96-1, 96-2 КК України), а також криміналізації використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК України), зазначений термін має виключно матеріальну конотацію та використовується у семантичній зв'язці з категорією «гроші ті інше майно». У зв'язку з цим на смисловому рівні він не корелює зі специфічним предметом воєнного злочину у виді розграбування національних цінностей, адже статус останніх за визначенням вимагає наявності чогось значно більш значущого, аніж грошового еквіваленту.

По-друге, на протигагу цьому, суто утилітарному аспекту нормативного регулювання, стаття 201 КК України оперує зв'язкою «культурна цінність» на позначення предмету відповідного різновиду контрабанди. Йдеться про різноманітні предмети художнього, гончарного та іншого видів мистецтв, предмети музейного, архівного фондів тощо. Також не можна не відмітити й того, що саме культурні цінності чи не найбільшою мірою з переліку вказаних категорій набули свого законодавчого визначення та, більше того, правозастосовної апробації на рівні регулярно здійснюваних державних експертиз культурних цінностей¹, що проводяться суворо визначеним акредитованими державними суб'єктами². Тож не дивно, що опитані нами експерти майже одноставно вказали на те, що під національними цінностями як предметом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 438 КК України, в процесі кваліфікації вони воліють розуміти саме культурні цінності, встановлення статусу яких підтверджується висновком відповідної експертизи. Окрім того, у ст. 1 Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» надано законодавче визначення культурним цінностям: це – об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України³.

¹ Про затвердження Порядку проведення державної експертизи культурних цінностей : постанова Кабінету Міністрів України від 26.08.2003 р. № 1343. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/2585812>.

² Про затвердження Переліку державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей : наказ Міністерства культури України від 15.11.2019 р. № 877 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0877734-19#Text>.

³ Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України від 21.09.1999 № 1068-XIV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14>.

Надалі у цій самій статті законодавець конкретизує предметну характеристику культурних цінностей та зазначає, що до них належать оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, художні композиції та монтажні з будь-яких матеріалів, твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва; предмети, пов'язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією науки і культури, а також такі, що стосуються життя та діяльності видатних діячів держави, політичних партій, громадських і релігійних організацій, науки, культури та мистецтва; предмети музейного значення, знайдені під час археологічних розкопок; складові частини та фрагменти архітектурних, історичних, художніх пам'яток і пам'яток монументального мистецтва; старовинні книги та інші видання, що становлять історичну, художню, наукову та літературну цінність, окремо чи в колекції; манускрипти та інкунабули, стародруки, архівні документи, включаючи кіно-, фото- і фотодокументи, окремо чи в колекції; унікальні та рідкісні музичні інструменти; різноманітні види зброї, що має художню, історичну, етнографічну та наукову цінність; рідкісні поштові марки, інші філателістичні матеріали, окремо чи в колекції; рідкісні монети, ордени, медалі, печатки та інші предмети колекціонування; зоологічні колекції, що становлять наукову, культурно-освітню, навчально-виховну або естетичну цінність; рідкісні колекції та зразки флори і фауни, мінералогії, анатомії та палеонтології; родинні цінності – культурні цінності, що мають характер особистих або родинних предметів; колекція культурних цінностей – однорідні або підібрані за певними ознаками різноманітні предмети, які, незалежно від культурної цінності кожного з них, зібрані разом становлять художню, історичну, етнографічну чи наукову цінність¹.

Це визначення ґрунтується на положеннях Конвенції про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному вивезенню, ввезенню та передачі права власності на культурні цінності від 14.11.1970 р., де під культурними цінностями розуміються цінності, що з релігійних або світських причин важливі для археології, доісторичної доби, історії, літератури, мистецтва чи науки та належать до однієї із категорій, перелічених у Додатку до цієї Конвенції².

Так само культурні цінності є предметом, поставленим під особливий і контекстуальний захист Конвенцією про захист культурних цінностей (буквально – «*cultural property*») у випадку збройного конфлікту 1954 р. Відповідно до ст. 1 цієї Конвенції культурними цінностями незалежно від їх походження та власника вважаються:

а) цінності, рухомі або нерухомі, які мають велике значення для культурної спадщини кожного народу (прим. авт.), такі, як пам'ятки архітектури, мистецтва чи історії, релігійні чи світські, археологічні місця

¹ Там само.

² Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property : UNESCO. 14 November 1970. URL: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-means-prohibiting-and-preventing-illicit-import-export-and-transfer-ownership-cultural>.

розташування, архітектурні ансамблі, які як такі представляють історичний чи художній інтерес, твори мистецтва, рукописи, книги, інші предмети художнього, історичного чи археологічного значення, а також наукові колекції або важливі колекції книг, архівних матеріалів чи репродукцій цінностей, зазначених вище;

б) будівлі, головним та дійсним призначенням яких є збереження або експонування рухомих культурних цінностей, зазначених у пункті «а», такі, як музеї, великі бібліотеки, сховища архівів, а також укриття, призначені для збереження у разі збройного конфлікту рухомих культурних цінностей, зазначених у пункті «а»;

в) центри, де є значна кількість культурних цінностей, зазначених у пунктах «а» і «б», звані «центри, що містять пам'ятки»¹.

Як можна переконатися, в жодному нормативно-правовому акті вітчизняного законодавства України (окрім ч. 1 ст. 438 КК України), а також міжнародній конвенційній базі не йдеться власне про національні цінності як про самостійний предмет правової охорони. Натомість широко використовується термін «культурні цінності» (у традиційних перекладах українською англійського словосполучення «*cultural property*»), розуміння якого хоча і є нормативно визначеним, однак перелік самих цінностей не є вичерпним. Але найголовніше – їх ознаки майже завжди мають оціночний відтінок та навіть політико-контекстуальну прив'язку. У зв'язку з цим немає гарантії того, що державна експертиза культурних цінностей, яка проводиться відповідно до затвердженої методики, в межах, визначених законодавством, може дати висновок, адекватний задачам кримінально-правової охорони саме культурної спадщини. Вважаємо важливим: навіть новобудова з оригінальним архітектурним проєктом, чи картина сучасника може мати художнє значення, однак атака на які з точки зору національних підходів кваліфікуватиметься не більше, аніж атака на цивільні об'єкти (загальна категорія), без їх прив'язки до культурної феноменології.

Не можна не помічати того, що ідентифікація предмету з культурною цінністю має принаймні дві оптики аналізу, застосування яких у різних контекстах здатне призвести до протилежних висновків. Перша – суто культурна. Друга – політико-ідеологічна. Жодна з них не є надійною. Кожен, хто згадає життєпис Вінсента Ван Гога, Франца Кафки, інших геніїв мистецтва, які не були визнані їх хронологічними сучасниками, змушений буде схилитись перед неспростовністю тієї думки, що експерт-мистецтвознавець може так і не стати чуттєво-стилістичним (кайротичним) сучасником художника, не визнавши цінність його творів. У цьому полягає умовна похибка культурної оптики аналізу.

Не менший кут викривлення може давати й оптика політико-ідеологічна. Відомо, наприклад, що російська окупаційна адміністрація м. Херсона перед залишенням цього обласного центру незадовго до його

¹ Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention : UNESCO. 14 May 1954. URL: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-protection-cultural-property-event-armed-conflict-regulations-execution-convention>.

звільнення Збройними Силами України організувала демонтаж та вивезення на інші окуповані території низки пам'ятників, серед яких – пам'ятники графа Григорія Потьомкіна, адмірала Олександра Ушакова та фельдмаршала, графа Олександра Суворова, які на момент окупації міст перебували на відповідних постаментах у центральній його частині. Не потрібно, напевно, доводити, що зазначені історичні персоналії цілком і повністю репрезентують російсько-імперську добру, що жодним чином не в'яжеться з концепцією національної державності України. Ба більше: відповідно до абз. «а» п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» від 21.03.2023 р.¹ означені пам'ятники визнаються символікою російської імперської політики, пропаганда яких, публічне використання яких відповідно до ст. ст. 4 та 5 цього Закону категорично заборонені.

У зв'язку з цим виникає питання: чи визнавати факти викрадення цих пам'ятників воєнним злочином у формі розграбування національних цінностей? Нехай навіть у форматі культурних цінностей, припустивши, виходячи із правозастосовної практики, яка вже склалася, що саме вони є предметом ч. 1 ст. 438 КК України (хоча, підкреслимо, ч. 1 ст. 438 КК України оперує саме категорією «національні цінності»). Чи можуть ці пам'ятники бути визнані культурними цінностями в Україні з урахуванням положень Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії»? До цього варто додати і те, що викрадення пам'ятників відбулось ще до прийняття та набуття вказаним Законом України чинності, що у ще більшій мірі додає «пікантності» ситуації, яка наочно засвідчує конструктивістський, умовний, контекстуальний (залежний від пануючої ідеологічної лінії політичного владарювання, політики у сфері пам'яті) характер категорії «цінність».

Цілком зрозуміло, що застосування правила зворотної дії закону України про кримінальну відповідальність у часі (ч. 1 ст. 5 КК України) змушує кваліфікувати викрадення представниками російської окупаційної адміністрації в м. Херсоні пам'ятників російсько-імперським діячам як розкрадання не культурних цінностей (практико-адаптивної версії категорії «національні цінності»), а як предметів загальної категорії цивільного майна (в конкретному випадку – муніципальної власності), що не пов'язано з військовою необхідністю. У термінах диспозиції ч. 1 ст. 438 КК України – «інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» за критерієм порушення заборони, встановленої ч. 1 ст. 53 Гаазької конвенції 1907 р.², ст. 147 Женевської конвенції про захист

¹ Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії : Закон України від 21.03.2023 р. № 3005-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>.

² IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі (Гаазька конвенція) : Міжнародний документ. Конвенція від 18.10.1907 р. // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL:

цивільного населення під час війни 1949 року¹ та нормою 51 Звичаєвого міжнародного гуманітарного права².

Чи можна вважати такий підхід виправданим? Так, звісно, якщо брати до уваги національний контекст цінностей. А точніше – домінуючий наразі його формат, виражений серед іншого у концепції Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів». Проте цей контекст виявляється недостатнім, завузьким для адекватної кваліфікації воєнних злочинів, що посягають на культурну спадщину безвідносно її оцінки з позиції парадигми «нація», принаймні, як слушно підкреслював Ю. Шевельов, її провінційного самообмеження й самозамкненості³. Керуючись згаданою позицією, доведеться кваліфікувати за загальною категорією майна й викрадені з Херсонського художнього музею імені О.О.Шовкуненка три картини І.К. Айвазовського, дійсного таємного радника, почесного члена Імператорської Академії мистецтв. Але здоровий глузд підказує, що це хибний шлях.

Враховуючи викладені міркування, не можна погодитися із деякими дослідниками, які вказують на те, що термін «національні цінності» є значно ширшим за термін «культурні цінності»⁴. Навпаки: культура, – як розширено тлумачив її З. Фройд, – означає всю сукупність досягнень та інститутів, які віддаляють наше життя від життя наших тваринних предків і слугують двом цілям: захистити людину від природи і впорядкувати стосунки між людьми... Культурними є всі види діяльності й усі цінності, які є корисними для людини, тим що ставлять їй на службу Землю, захищають від гніву природних стихій тощо. Також культурою є всі витвори унормування відносин між людьми. До неї ж належать і ті, що не мають користі прикладної, але несуть на собі неутилітарну красу⁵. Звідси цілком закономірно висувати, що ті цінності, які належать до національного сегменту культури, тобто так чи інакше пов'язані з ідеєю нації, є за обсягом поняття вужчими за загальнокультурні. І справа навіть не в тім, що зовсім не всі, м'яко кажучи, предмети культури становлять цінність. Мова про те, чи варто обсяг воєнно-контекстуальної кримінально-правової охорони обмежувати тими цінностями, що можуть бути ідентифіковані (і те не без проблем) з національними⁶.

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text.

¹ Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни : Міжнародний документ. Конвенція ООН від 12.08.1949 р. // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

² Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми / Міжнародний комітет Червоного Хреста. URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/ukr-irrc_857_henckaerts.pdf.

³ Шевельов Ю. Триптих про призначення України / Упоряд. В. Склярова, Т. Данько ; передм. А. Порохонік. 3-е вид., стер. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2023. С. 65.

⁴ Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни : наук.-практ. посіб. / А. А. Вознюк, І. В. Жук, О. В. Таран та ін. ; за заг. ред. М. С. Пуцкірідзе, В. В. Чернєя, А. А. Вознюка. Київ : Норма, 2023. С. 54.

⁵ Фройд З. Невпокій в культурі / пер. з нім. Ю. Прохасько. Львів : Априорі, 2021. С. 40, 44.

⁶ Розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень:

Як видається, на статус національних цінностей можуть претендувати так звані націєвірні об'єкти (предмети), тобто ті, завдяки яким зберігається саме національна пам'ять та/або які здатні до реалізації функції політичної автономізації спільноти, що робить її нацією. Тут не зайвим буде навести кілька слушних зауваг Я. Грицака, який наголошує, що нації є продуктом декількох останніх століть. Народ існує сам по собі – так, як ростуть трава чи дерева. Натомість націй у природі не існує. Їх треба плекати, як плекають газони чи сади. І той продукт потребує власної назви. Центральними фігурами у перетворенні народів на нації є «садівники» особливої природи – поети, письменники, літературні критики, історики, географи, філологи та інші «високочолі» представники еліт. Вони звеличують минуле нації і пророкують їй ще величніше майбутнє, визначають її кордони та малюють карти, пишуть національну історію, створюють граматику національної мови, а передусім – обирають або вигадують назву своєї нації¹.

Тож, по-перше, нація є метафізичним утворенням, що формується та розгортається у модусах *cogito* (є мисленнєвим конструктом) та *affectio* (конструктом емоційно резонуючим, мотивуючим). По-друге, нація є конструктом політично консолідуючої властивості²; нація – щоденний плебісцит (Е. Ренан). Отже, націєвірні чинники мають виключно конструктивістську, значною мірою символічну, дискурсивну природу, політичну конотативність. Національно важливим значенням можуть наділитися як символи пам'яті, так і футуроспрямовані об'єкти *політичного значення*, їх матеріальні носії. Тому, виходячи з буквального, логіко-граматичного тлумачення категорії «національні цінності», до останніх слід віднести виключно предмети політичного значення. Позаполітичні цінності, наприклад суто естетичні (безкорисна краса), не потрапляють до обсягу поняття «національні цінності»³.

кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти : наук.-практ. посіб. До 30-річчя Харків. нац. ун-ту внутр. справ / [І. В. Клименко, М. С. Цуцкірідзе, Ю. В. Орлов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., члена-кор. НАПрН України В. В. Сокурєнка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. 2-ге вид., допов. та перероб. Харків: Право, 2024. С 21.

¹ Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ : Портал, 2021. С. 17, 39–40; Розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти : наук.-практ. посіб. До 30-річчя Харків. нац. ун-ту внутр. справ / [І. В. Клименко, М. С. Цуцкірідзе, Ю. В. Орлов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., члена-кор. НАПрН України В. В. Сокурєнка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. 2-ге вид., допов. та перероб. Харків: Право, 2024. С 22.

² У пункті 17 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» зазначається, що українська національна ідентичність – стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями (див.: Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20>).

³ Розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти : наук.-практ. посіб. До 30-річчя Харків. нац. ун-ту внутр. справ / [І. В. Клименко, М. С. Цуцкірідзе, Ю. В. Орлов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., члена-кор. НАПрН України В. В. Сокурєнка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр.

Дійсно, слід визнати, що на міжнародному рівні нації є одним із ключових суб'єктів творення порядку (інакше Організація Об'єднаних Націй називалася б по-іншому). Їм гарантоване право на самовизначення, зокрема й у формі власної держави. Водночас національні культурні об'єкти не визначені специфічним об'єктом правового захисту, що в цілому є закономірним. Прецінь категорія «нація» не є надто надійною для здійснення юридично значимої прив'язки до певного матеріалізованого фрагменту дійсності. Матеріальна «слідова картина» онтологізації, побутування нації є вельми вразливою через оціночний, виключно конструктивний (дискурсивно-наративний) характер визначення. Наприклад, чи можна стверджувати, що скіфське золото є українською національною цінністю? Здавалося б, відповідь очевидна: оскільки Скіфське царство розташовувалось на території сучасної України, то й артефакти відповідного походження мають належність до українських національних цінностей. Однак, навряд чи знайдуться скільки-небудь серйозні аргументи на користь того, що скіфи (азійсько-кочове племінне походження) усвідомлювали себе як складова української нації. Нації – ретроспективний продукт конструювання соціальної дійсності, що виникає у XVIII–XIX ст. ст., наслідком якого є творчий синтез, вмонтовування подій, персоналій, творів, предметів, винаходів тощо до національного концепту. При чому – принципово не залежить, якої саме нації. Важливо усвідомити механіку створення та міжпоколінного відтворення самого феномену «нація», витворення її історії (історій), насичення емоційними компресорами гідності та гордості, травм і туги, а якщо пощастить – колективного сорому й відповідальності (ознаки історично розвинених націй). Досить часто фіксується вибірковість, селективність у творенні національної історії та визначенні того, що є цінним для нації. Наочно це засвідчує радянський період української історії. Чи є щось з того, що пов'язано з діяльністю офіційних українських радянських інституцій, національною цінністю для України сьогодні? Питання не риторичне і відкрите. Як, власне, й більш глибоке, первинне: чи вмонтовувати (і якщо так – то в яких межах, за якими критеріями) феномен радянської України (у широкому культурному, політичному, а також юридичному контекстах) в український національний концепт? Аби не уходити далеко вбік від основної лінії нашого дослідження, залишмо це питання застиглим за формою, але рухомим за змістом, що спонукатиме на подальші гуманітарні дослідження українського національного проєкту, в тому числі й у правничій, кримінологічній парадигмі.

Натомість наголосимо, що у зв'язку з винятково конструктивістською природою феномену нації варто обмежувати використання цієї категорії у законодавчих текстах, а надто у кримінальному законодавстві. І якщо національну ідентичність ще можливо встановити через особистісно-групову ідентифікацію суб'єктивних та транссуб'єктивних станів,

використання відповідної символіки, мови (а тому прийнятним, наприклад, є оперування категорією нації в контексті захисту відповідної групи людей від практик геноциду), то щодо предметів матеріального світу – це зробити набагато важче, принаймні, якщо прагнути зберегти об'єктивні критерії оцінки. До того ж, окрім взаємної конфліктності, нації з глобальної перспективи є феноменами досить вузькими у своїх предметно-культурних контурах. Саме тому культурні цінності у міжнародному вимірі як такі є ширшими (більш універсальними, позаконтекстуальними у політичному значенні) за національно-культурні, а їх значення може сягати рівня загальнолюдського, цивілізаційного (наприклад, об'єкти всесвітньої спадщини ЮНЕСКО).

Отже, однозначно праві ті науковці та практики-правоохоронці, які у прикладному, правозастосовному вимірі національні цінності, згадані у ч. 1 ст. 438 КК України як предмет воєнного злочину, воліють розуміти саме як культурні цінності, застосовуючи, таким чином, поширювальний спосіб тлумачення кримінально-правової норми. Втім, як ми визначили вище, і ця категорія, себто «культурні цінності», є вразливою до політично й суто культурно залежних маніпуляцій, в тому числі й на експертному рівні. Тож варто продовжити пошук оптимальної логіко-семантичної форми виразу предмету відповідної категорії воєнних злочинів.

Поряд із категорією «культурні цінності» у юридичному обігу побутують терміни «культурна спадщина», «культурна пам'ятка» (Закон України «Про охорону культурної спадщини», Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини), «пам'ятки історії та культури» (Цивільний кодекс України, КК України, Кодекс України про адміністративні правопорушення), антикварні речі (наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства культури і мистецтв України від 29 грудня 2001 р. № 322/795 «Про затвердження Правил торгівлі антикварними речами»), «об'єкти культурного надбання» (постанова Кабінету Міністрів України від 12 серпня 1992 р. № 466 «Про затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання») тощо. Звернімо увагу на особливу конотативність більшості з цих категорій, які визначають ціннісно-предметну рамку історичною значущістю, значимістю для майбутніх поколінь. Можна також виявити, що визначення самого терміну «культурні цінності» і у національному законодавстві, і на рівні міжнародних конвенцій змістовно узалежнюється від їх історичного, комеморального значення, що описується як «велике значення для культурної спадщини кожного народу», «центри, що містять пам'ятки» і т. п. Цим самим підкреслюється пріоритет правового захисту тих культурних цінностей, які мають значення для збереження, відтворення соціальної пам'яті, що у більш лаконічній формі укладається у розуміння категорії «культурна спадщина». Саме це словосполучення варто, на нашу думку, використовувати на позначення предмету досліджуваної групи воєнних та інших міжнародних злочинів.

Відповідну інтерпретацію предметів кримінально-правової охорони

знаходимо й у практиці Міжнародного кримінального суду (далі – МКС). Так, не дивлячись на те, що Римський статут МКС у складі воєнних чи інших міжнародних злочинів не виокремлює посягання (розграбування чи знищення) на культурні цінності чи спадщину як таку (об'єкти культури), менше з тим, наявні прецеденти підводять саме до формування практики захисту культурної спадщини, щоправда з високим ступенем казуїстичності. Так, 22.08.2016 р. у Восьмій Судовій палаті МКС було дано старт судовому розгляду у справі «Прокурор проти Ахмада Аль-Факі Аль-Махді». У прес-релізі МКС зазначається: «Аль-Махді визнав себе винним у воєнному злочині, що полягав у знищенні *історичних та релігійних пам'яток* у Тімбукту (Малі), скоєному приблизно з 30 червня 2012 року по 11 липня 2012 року. Це перший міжнародний судовий розгляд, присвячений знищенню історичних та релігійних пам'яток, і перша справа МКС, у якій підсудний визнав свою провину»¹.

В результаті Аль-Махді був засуджений за вчинення воєнного злочину у виді нападу на охоронювані об'єкти відповідно до статті 8(2)(e)(iv) Римського статуту МКС: «Умисне спрямування нападів на будівлі, призначені для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових чи благодійних цілей, на *історичні пам'ятники*, госпіталі та місця зосередження хворих і поранених за умови, що вони не є військовими цілями»² (*курсив наш – авт.*). Фактаж обвинувачення такий: «Аль Махді звинувачують у навмисному здійсненні нападів на 10 будівель релігійного та історичного характеру в Тімбукту, Малі, приблизно між 30 червня 2012 року та 11 липня 2012 року: (i) Мавзолей Сіді Махамуда Бен Омара Мохамеда Аквіта; (ii) Мавзолей Шейха Мохамеда Махмуда Аль Аравані; (iii) Мавзолей Шейха Сіді Ель Мохтара Бен Сіді Мухаммада Аль Кабіра Аль Кунті; (iv) Мавзолей Альфа Моя; (v) Мавзолей Шейха Мухамада Ель Міккі; (vi) Мавзолей Шейха Абдула Кассіма Аттуаті; (vii) Мавзолей Шейха Сіді Ахмеда Бен Амара Аррагаді; (viii) двері мечеті Сіді Яхія та два мавзолеї, що примикають до мечеті Джінгарейбера, а саме (ix) мавзолей Ахмеда Фулане та (x) Мавзолей Бахабера Бабадіє»³. Подібний підхід МКС слід визнати виправданим та перспективним.

Вище ми вже акцентували увагу на тому, що єдина спеціальна міжнародна угода у сфері захисту культурних цінностей* в контексті

¹ Accused makes an admission of guilt at trial opening / Al Mahdi Case. The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi ICC-01/12-01/15 / International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/mali/al-mahdi>.

² Римський статут Міжнародного кримінального суду : Міжнародний документ ООН. Статут від 17.07.1998 р. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

³ Judgment and Sentence in the Case of the *Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi* : Situation in The Republic of Mali / Trial Chamber VIII. № ICC-01/12-01/15 Date: 27 September 2016 / International Criminal Court. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2016_07244.PDF.

* Буквально у двох конвенціях (Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property; Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict) – «*cultural property*», що не те саме, що і «*cultural value*» або «*cultural treasure*», а тому й не може однозначно перекладатись саме як цінність. Скоріш – як предмет матеріального світу, себто культурна власність. Категорія «культурна цінність», в контексті згадуваних конвенцій ЮНЕСКО, – продукт неофіційних перекладацьких узвичаєнь. Самі ж ці конвенції наразі не має офіційного перекладу українською.

збройного конфлікту – Конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту («*Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*») – визначає об'єкти культури, поставлені під міжнародно-правову охорону через їх комеморально-орієнтуюче значення (згадування-пізнання), внаслідок якого останні, будучи артефактами минулого, набувають ролі рушійної сили для теперішнього, репрезентують системи етичного, естетичного, наукового орієнтування, генеалогічного укорінення, матеріалізованих каркасів групової ідентичності чи персоналізованої біографії видатних людей. Відтак, подібні артефакти фактично набувають ролі *культурної спадщини* як для народу, так і для людства в цілому. Зрозуміла річ: такими інтерпретаціями ми хоча й додали, сподіваємось, ясності у тому, які об'єкти здатні претендувати на роль культурної спадщини, але, поруч з цим, вочевидь, не додали тієї чіткості, якої повсякчас вимагає справа кримінально-правової кваліфікації. Втім, до певної міри сприяти у реалізації цієї задачі може аналіз спеціальних нормативно-правових актів, які регулюють відносини безпосередньо у сфері забезпечення охорони культурної спадщини.

Згідно зі ст. 1 Конвенція ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини від 16.11.1972 р.¹ культурною спадщиною визнаються:

- *пам'ятки*: твори архітектури, монументальна скульптура та живопис, елементи та споруди археологічного характеру, написи, печери та групи елементів, що мають видатну універсальну цінність з точки зору історії, мистецтва чи науки;
- *ансамблі*: групи ізольованих або об'єднаних будівель, архітектура, єдність або зв'язок з ландшафтом яких мають видатну універсальну цінність з точки зору історії, мистецтва чи науки;
- *місця*: твори людини або сукупність творів людини та природи, а також території, включаючи археологічні пам'ятки, що мають видатну універсальну цінність з точки зору історії, естетики, етнології чи антропології².

В цілому ідентичне розуміння культурної спадщини закріплено у Законі України «Про охорону культурної спадщини», відповідно до ст. 1 якого нею визначається сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини³. Об'єктами ж культурної спадщини – визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану

¹ Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини : Міжнародний документ ЮНЕСКО. Конвенція від 16.11.1972 р. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text.

² Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини : Міжнародний документ ЮНЕСКО. Конвенція від 16.11.1972 р. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text.

³ Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 р. № 1805-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>.

збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність¹.

Звертає на себе увагу те, що на відміну від Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, Закон України «Про охорону культурної спадщини» не здійснює чітке розмежовування власне культурної та природної спадщини, що видається необґрунтованим. Втім, це має другорядне значення в контексті безпосереднього предмету нашого дослідження. Важливим, натомість, є те, що всю сукупність об'єктів культурної спадщини, в залежності від їх фізико-юридичних властивостей, українське законодавство поділяє на два види: нерухомі та рухомі. Нерухомі об'єкти у більшості своїй визначаються як *пам'ятка культурної спадщини* – об'єкт культурної спадщини, який занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, або об'єкт культурної спадщини, який взято на державний облік відповідно до законодавства, що діяло до набрання чинності вказаним Законом, до вирішення питання про включення (невключення) об'єкта культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України². Крім того, в Україні існують об'єкти (виключно нерухомі), віднесені до всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що підтверджується відповідним Списком³.

Таким чином, у правозастосовній площині встановлення факту приналежності того чи іншого об'єкту нерухомості до пам'яток культурної спадщини не вимагає призначення та проведення експертизи, а здійснюється передусім через звернення до даних вказаного Державного реєстру або Списку ЮНЕСКО. Однак, справедливості заради, необхідно визнати, що розграбування нерухомих пам'яток культури в контексті збройного конфлікту – не надто поширене явище. Такі пам'ятки або розграбовуються частково, шляхом вилучення окремих елементів з архітектурних композицій, ансамблів або (що частіше) руйнуються. До речі, дії щодо руйнування чи пошкодження об'єктів культурної спадщини в ході ведення бойових дій не забезпечені спеціальною (в окремо вираженій формі, виді суспільно небезпечної дії) кримінально-правовою заборонаю на рівні ч. 1 ст. 438 КК України та наразі мають кваліфікуватися як «інше порушення законів і звичаїв війни». Такий стан законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за посягання на культурну спадщину не можна вважати задовільним.

До цієї думки ми ще повернемося. Тут же наголосимо, що набагато частіше відбувається розграбування рухомих об'єктів культурної спадщини. Масового характеру такі практики з боку російської окупаційної адміністрації набули в м. Херсоні перед тим, як залишити місто внаслідок контрнаступальних дій Збройних Сил України. Незаконно була вивезена

¹ Там само.

² Там само.

³ Всесвітня спадщина. Список ЮНЕСКО // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_729#Text.

значна частина експонатів Херсонського художнього музею імені Олексія Шовкуненка Херсонського обласного краєзнавчого музею. З останнього, зокрема, окупанти вивезли 99 % експонатів, які були на виставках. Фонди ж музею здебільшого, на щастя, збереглися. «Справа у тому, що у фондах предмети складені в коробки. І знайти там цінні експонати досить складно. Приблизно половина колекції залишається у фондах. З фондів забирали тільки предмети, які зроблені з дорогоцінних металів і зброю. Всі вироби з золота з Херсонського музею викрадені. Найціннішими з них можна вважати, вироби епохи Великого переселення народів – це прикраси гунів. Звісно, сарматське золото, скіфське золото, золоті вироби XVIII–XIX століття – це все було викрадене»¹. І подібних прикладів, на жаль, досить багато. При цьому виникає складність із процесом ідентифікації відповідних предметів, віднесенням їх до категорії «національна цінність» (*de lege lata*), або ж «культурна спадщина» (*de lege ferenda*), адже ані для першої, ані для другої у їх буквальному значенні реєстрів немає.

В такій ситуації не зайвим буде звернути увагу на те, що в Україні створено та функціонує Державний реєстр національного культурного надбання². В ньому об'єднано переліки унікальних музейних предметів Музейного фонду України. Вважаємо, що всі предмети, які знаходяться у цьому реєстрі (фактично охоплюють повністю Музейний фонд України) однозначно, у випадку посягань на них в контексті збройного конфлікту, слід розглядати як предмет воєнного злочину – об'єкт культурної спадщини (*de lege ferenda*).

Окрім цього, джерелами інформації, що можуть бути використані для ідентифікації відповідних предметів із предметом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 438 КК України, можуть бути: а) переліки пам'яток історії та монументального мистецтва місцевого значення, ведення яких забезпечується місцевими органами влади; б) Державний реєстр наукових об'єктів, що становлять національне надбання; в) Національний архівний фонд; г) колекційні фонди Національної академії наук України (наприклад, Колекція штамів симбіотичних та асоціативних азотфіксуючих мікроорганізмів, розміщена в Інституті фізіології рослин і генетики Національної академії наук України). У випадку відсутності відповідного предмету, на який звернено суспільно небезпечне посягання в контексті збройного конфлікту, у наявних офіційних інформаційних реєстрах, переліках (наприклад, експонати приватних колекцій), доцільним видається призначення державної експертизи культурних цінностей (як вже інституціоналізованого виду експертиз), висновки якої можуть в подальшому бути покладені в основу рішення про кримінально-правову

¹ Бадюк О., Янковський О. Культурна спадщина: куди окупанти вивезли найцінніші музейні експонати півдня України? *Новини Приазов'я*. 2024. 10 березня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-vkradena-kulturna-spadshchyna-kudy-vyvozyat-okupanty-ekspanaty/32853927.html>.

² Про затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання : постанова Кабінету Міністрів України від 12.08.1992 р. № 466 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-92-%D0%BF#Text>.

кваліфікацію.

Таким чином, саме об'єкти культурної спадщини мають, на наше переконання, складати предмет спеціального складу воєнного злочину у виді розграбування. Цілком зрозуміло, що це вимагатиме внесення змін як до диспозиції ч. 1 ст. 438 КК України, так і до галузевого законодавства у сфері правової охорони культурної спадщини. На удосконалення потребує і використовувана термінологія (зокрема, щодо визначення рухомих об'єктів культурної спадщини, відокремлених від нерухомих), і уніфікація системи обліку відповідних об'єктів. Але ці зміни є необхідними, а їх врахування дозволить упорядкувати, об'єктивізувати правозастосовну практику, запобігти необґрунтованій кваліфікації випадків розграбування культурної спадщини як посягань на загальну категорію майна в контексті збройного конфлікту.

Звернення до другої з виділених на початку цього дослідження нами лінії проблематизації кримінально-правової охорони культурної спадщини в контексті збройного конфлікту змушує акцентувати увагу на *недоліках в описі ознак об'єктивної сторони* відповідного воєнного злочину. Передусім йдеться про діяння, яке у ч. 1 ст. 438 КК України визначено як розграбування.

У низці наукових і практико-орієнтованих джерел розграбування ототожнюється із актами крадіжки, грабежу, розбою та вимагання з єдиною специфічною ознакою – контекстом збройного конфлікту. При цьому, як стверджується, для кваліфікації розграбування не має значення кількість актив, їх масштабність¹. Така позиція видається дискусійною.

В українській мові префікс «роз-», як відомо, виконує функції, розширення, збільшення, вказує на повторюваність, багаторазовість дії². Відтак, слово, творене з використанням цього префіксу, представляє змінене за масштабом своє первісне значення. На цій підставі під розграбуванням національних цінностей (об'єктів культурної спадщини – *de lege ferenda*) доцільно розуміти їх масштабне або систематичне примусове вилучення будь-яким способом (таємним чи відкритим) з подальшим оберненням на користь іншої держави або окремих осіб. Якщо неправомірне вилучення предметів, що становлять національну цінність, не є масштабним або систематичним – вчинене належить кваліфікувати не як розграбування, а як інше порушення законів та звичаїв війни, а саме: крадіжка, грабіж, незаконне привласнення, спрямоване проти культурних цінностей (ст. 15 Другого протоколу до Гаазької конвенції 1954 р.)³.

¹ Павлюк А., Лисенко М. Заборонені методи ведення війни. Розграбування / Тренінговий центр прокурорів України ; Just Talk. URL: https://ptcu.gp.gov.ua/files/center/IDMGP_2-15.pdf; Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина / М. І. Пашковський, Є. О. Крапивін, В. В. Яворська та ін. ; Офіс Генерального прокурора. Київ, 2023. С. 25. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_zagalna-chastyna.pdf та ін.

² Громова А. Слова з префіксом роз- в українській мові / М-СГ. URL: <https://m-cg.com.ua/slova-z-prefiksom-roz-v-ukrayinskij-movi-50-prukladiv-z-poyasnennnyamy/>

³ Розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти : наук.-практ. посіб. До 30-річчя Харків. нац. ун-ту внутр. справ / [І. В. Клименко, М. С. Цуцкірідзе, Ю. В. Орлов та ін.] ; за заг. ред. д-ра

Окрім цього проблемою законодавчого опису суспільно небезпечного діяння, що посягає на культурну спадщину в контексті збройного конфлікту є *прогалина у механізмі спеціальної кримінально-правової заборони* на:

а) проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єктах археологічної спадщини, розташованих на окупованій території. Наразі подібні дії знайшли свою кримінально-правову заборону виключно на рівні статті 298 КК України, що містить ознаки ординарного складу злочину. Натомість аналогічна специфікація не відображена у ст. 438 КК України з урахуванням відповідного контексту. Більше того, немає відповідних спеціальних заборон і на конвенційному рівні у сфері міжнародного гуманітарного права. Тим часом археологічна спадщина України, що знаходиться на окупованих територіях, зокрема в Автономній Республіці Крим, Херсонській області¹, систематично зазнає шкоди у зв'язку з проведенням на таких об'єктах незаконних пошукових робіт, привласнення археологічних артефактів. Тож існує потреба у системних змінах і доповненнях як на рівні Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року (Україна має вийти з відповідними ініціативами щодо створення робочої групи для доповнення Конвенції), так і на рівні ч. 1 ст. 438 КК України;

б) умисне знищення або пошкодження об'єкту культурної спадщини як наслідок не обумовленої військовою необхідністю атаки. Міжнародна протиправність цих дій серед іншого визначена у ст. 53 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій 1949 р. (Протокол I), відповідно до якої, без шкоди для положень Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту від 14.05.1954 р. заборонено: здійснювати будь-які ворожі акти, спрямовані проти історичних пам'яток, творів мистецтва або місць відправлення культів, які є культурною або духовною спадщиною народів; використовувати такі об'єкти для підтримки воєнних зусиль; робити такі об'єкти об'єктами репресалій².

Знищення або пошкодження об'єктів культурної спадщини, культурних цінностей може розглядатися як правомірне лише за умов, коли така шкода є супутньою у значення міжнародного гуманітарного права (*collateral damage*), зокрема у випадках, коли культурні цінності за своїм призначенням перетворені на військовий об'єкт, і немає жодної практично можливої альтернативи для отримання рівноцінної військової переваги, за винятком тієї, яку можна отримати внаслідок учинення ворожого акту

юрид. наук, проф., члена-кор. НАПрН України В. В. Сокурєнка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. 2-ге вид., допов. та перероб. Харків: Право, 2024. С 18.

¹ Див., наприклад: У Криму окупанти похвалилися незаконними археологічними знахідками з території городища Артезіан. Укрінформ. 2025. 05 серпня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/4022193-u-krimu-okupanti-pohvalilisya-nezakonnimi-arheologicznimi-znahidkami-z-teritorii-gorodisa-artezian.html>; На ТОТ Херсонської області росіяни проводять незаконні розкопки. Zmina. 2025. 16 серпня. URL: <https://surl.li/loqpnk>.

² Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) : Міжнародний документ ООН. Протокол від 08.06.1977 р. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

проти цього об'єкта (ст. 6 Другого протоколу до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року¹). При цьому порушення зобов'язання не використовувати культурні цінності для цілей, які можуть загрожувати їм руйнуванням або шкодою, з посиланням на крайню військову необхідність, може допускатися лише тоді, коли немає можливості вибрати між таким використанням й іншим можливим методом для отримання рівноцінної військової переваги².

Як можна бачити, міжнародна конвенційна база достатньо детально регламентує підстави та межі правомірності атак на об'єкти культурної спадщини та відповідно до цього формулює правові заборони на спричинення їм шкоди в контексті збройного конфлікту. Натомість у ч. 1 ст. 438 КК України, знову ж таки, законодавцем не виокремлено спеціальної юридико-семантичної конструкції, яка б дозволило диференціювати кримінально-правову охорону культурної спадщини та загальну категорію майна, цивільних об'єктів від нападів, атак. Ця ситуація має бути виправлена шляхом змін і доповнень до КК України (див. висновки до цієї статті).

Третя з виділених нами ліній оприядлення проблем правозастосовної практики стосується чіткого визначення, опису та пояснення *контекстуального елементу* у кожному випадку атак на об'єкти культурної спадщини. При тому питання не стоїть про розмежування ординарних та воєнних злочинів. Радше варто говорити про дійсну проблему розмежування різних міжнародних злочинів за ознакою контекстуального елементу, а саме: воєнних злочинів (ст. 438 КК України), геноциду (ст. 442 КК України) та злочинів проти людяності (ст. 442-1 КК України). Цілком зрозуміло, що наявність збройного конфлікту фактично пріоритезує саме його як контекст атак на культурну спадщину. У загальних рисах він описаних нами вище: невідомий напад на об'єкт культурної спадщини (як на цивільний об'єкт – у категоріях міжнародного гуманітарного права), його розграбування в умовах окупації, вчинене комбатантами або представниками окупаційної адміністрації свідчать про існування контексту збройного конфлікту.

Цей контекст в цілому є достатньо лінійним, а встановлення його наявності на практиці не викликає труднощів. Водночас набагато більш складноутвореними є контекстуальні елементи геноциду та злочинів проти людяності, що функціонально здатні перекривати контекст збройного конфлікту, робити його другорядним на фоні більш складних комбінацій об'єктивних та суб'єктивних ознак злочинних практик, спрямованих, зокрема, на об'єкти культурної спадщини.

У науковій літературі зустрічається позиція, згідно з якою геноцид є злочином з досить широким спектром прояву діянь, який не має

¹ Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року : Міжнародний документ ООН. Протокол від 26.03.1999 р. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#Text.

² Там само.

обмежуватись виключно тим, який передбачений Конвенцію про запобігання злочину геноциду та покарання за нього¹, адже виражається у прагненні не тільки до фізичного, повного або часткового знищення однієї із захищених груп осіб (національної, етнічної, расової чи релігійної), а й ментального. У зв'язку з цим пропонується однією з форм геноциду вважати так званий ідентоцид². При цьому контекстуальний елемент лишається незмінним. За загальним правилом, виходячи з викладеного в Елементах злочинів як додатку до Римського статуту МКС розуміння контекстуального елементу геноциду, його зміст пов'язується із явною схемою (лінією) поведінки, спрямованої проти національної, етнічної, расової чи релігійної групи, з метою повного або часткового її знищення³. Отже, за задумом окремих дослідників, спроба елімінації національної ідентичності, а не тільки фізичне знищення представників захищеної групи, так само слід розглядати геноцидом.

Частково ця позиція втілена і у діяльності Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії, який у кількох справах розглядав знищення культурної спадщини як доказ геноцидального умислу: паралельно з фізичним знищенням відбувався наступ на культуру, щоби забезпечити повне – фізичне та метафізичне – стирання певної групи людей⁴. Думка – цікава. Але не позбавлена можливостей для її критичної оцінки.

Справа в тому, що сутність геноциду визначена саме спрямованістю цього злочину на фізичну основу існування людей, які належать до визначеної соціальної групи. Цілком підтримуючи авторів концепції ідентоциду у тому, що людське життя визначається не тільки фізичним її компонентом, а й ментальним, духовним, варто, поруч з цим, визнати і те, що, вочевидь, сенс ставити питання про розширення змістовних та нормативних меж концепту «злочин геноциду» був би тоді, коли б у доктринальному та конвенційному, а від 24.11.2024 р. й національно-законодавчому (ст. 442-1 КК України), обігу не було б визначено категорії «злочини проти людяності». Співвідношення складів злочинів проти людяності та геноциду можливо представити як співвідношення загального і спеціального складів. Перший, зрозуміла річ, є ширшим, що досягається за рахунок більш змістовно широкого контекстуального елементу, який

¹ Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього : Міжнародний документ ООН. Конвенція від 09.12.1948 р. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text.

² Сокурєнко В. В. Війна росії проти України – геноцид українського народу // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України, Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2023. С. 11–13; Сокурєнко В. В. Кримінологічні засади протидії воєнно-агресивній злочинності в контексті збройного конфлікту в Україні : монографія. Харків : Право, 2024. 576 с. та ін.

³ Elements of Crimes / Reproduced from the Official Records of the Assembly of States Parties to the Rome Statute of the International Criminal Court. New York, 3-10 September 2002. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>.

⁴ Щур О. Як працювати зі злочинами проти культурної спадщини : інтерв'ю з Катериною Бусол. Читомо. 2023. 11 червня. URL: <https://chytomo.com/iak-pratsiuvaty-zi-zlochynamy-proty-kulturnoi-spadshchyny/>

принципово не суперечить контекстуальному елементу геноциду, але, натомість, безпосередньо не передбачає широкомасштабних злочинних практик з наміром повного чи часткового фізичного знищення захищеної соціальної групи.

Відповідно до положень Елементів злочинів контекстуальний елемент злочинів проти людяності зафіксовано таким чином: «Діяння було скоєно в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення»¹. Імпліцитно цей елемент вмонтовано й у склад злочинів проти людяності за національним законодавством, який, власне і визначається у ч. 1 ст. 442-1 КК України як умисне вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення низки умисних нелюдських діянь², перелік яких лишається відкритим, включаючи такий їх вид як винищення. Таким чином, широкомасштабність та систематичність нападів на цивільне населення є тими значущими юридичними ознаками, які визначають злочин проти людяності. Ці ознаки можуть існувати незалежно від наявності чи відсутності збройного конфлікту, а їх встановлення змушує кваліфікувати відповідні діяння не за ст. 438, а за ст. 442-1 КК України через вищий рівень специфікації.

Відтак, існування концепту «злочин проти людяності», його нормативне закріплення у КК України, визначення контекстуального елемента, що фактично означає наявність політики держави чи організації щодо розгортання широкомасштабних, систематичних (системних) антигуманних практик, відкидає необхідність у кваліфікації останніх як геноцид за відсутності (або неможливості) довести намір саме на фізичне знищення. Можна погодитись із висновками Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії про те, що у випадку наявності і наміру на фізичне знищення, і відповідно, ментального, тобто при їх поєднанні, останні охоплюються геноцидальними практиками та кваліфікації за статтею, що передбачає кримінальну відповідальність за злочини проти людяності не потребують. Однак у випадку недоведеності геноцидального наміру, або роз'єднання у конкретних системах злочинної діяльності геноцидального сегменту практик та практик злочинів проти людяності, вони потребують самостійної кваліфікації. Відтак і відповідні посягання на об'єкти культурної спадщини мають оцінюватись окремо в кожному випадку. В ситуації ж російсько-української війни, коли питання доведеності злочину геноциду (саме у його фізичному вимірі, наміру повного або часткового фізичного знищення захищеної групи – українців, як представників політичної нації) з боку представників держави-агресора продовжує перебувати у площині дискусій, логічним, як видається, є

¹ Elements of Crimes / Reproduced from the Official Records of the Assembly of States Parties to the Rome Statute of the International Criminal Court. New York, 3-10 September 2002. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>.

² Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

оперування складом злочину, передбаченого ст. 442-1 КК України для кваліфікації низки посягань на вказані об'єкти. Склад злочинів проти людяності дає у розпорядження правозастосувача ширший контекст, який не вимагає необхідності доведення умислу на фізичне знищення українців, а обмежується широкомасштабністю переслідувань за національно-політичної ознакою.

Корисно звернути увагу на важливу для розвитку міжнародно-правової концепції злочинів проти людяності подію – винесення 26.06.2024 р. вироку МКС у справі «Прокурор проти Аль Хасан Аг Абдул Азіз Аг Мохамед Аг Махмуд» (*«Prosecutor v. Al Hassan Ag Abdoul Aziz Ag Mohamed Ag Mahmoud»*), в якому посягання на об'єкти культурної спадщини, зокрема релігійні святині, обрядові споруди було пов'язано із контекстом широкомасштабного нападу на цивільне населення за ознакою їх релігійних переконань. Так, судом доведено, що угруповання Ансар Едін (Ansar Eddine), яке за інформацією Ради Безпеки ООН визнане терористичною організацією¹, розгорнуло свою діяльність на території Республіки Малі та нав'язувала ісламсько-фундаменталістські правила та заборони населенню малійського міста Тімбукту, що відображали їхнє власне розуміння та суб'єктивне тлумачення джерел шаріату. Нав'язування цих правил та заборон місцевому населенню було центральною метою Ансар Едін – впровадити своє тлумачення «шаріату» та контролювати Тімбукту та його мешканців з цією метою. Правила та заборони Ансар Едін охоплювали багато аспектів життя місцевого населення, забороняючи або встановлюючи суворі обмеження на релігійні, традиційні, соціальні та культурні практики чи повсякденну діяльність. Ці правила та заборони були різноманітними та стосувалися, зокрема, того, як, якщо такі були, мешканці Тімбукту могли сповідувати власну релігію та спілкуватися з Богом, чи могли вони святкувати релігійні, традиційні, соціальні та культурні події, що вони могли споживати, як вони могли одягатися, а також як і з ким вони могли спілкуватися та вступати в стосунки².

Для керівництва Ансар Едін повне виконання шаріату означало необхідність припинити всі антимонотеїстичні прояви. Між 30 червня та 12 липня 2012 року члени Ансар Едін поступово зносили пам'ятники по всьому Тімбукту. Використовуючи кирки, сокири, молотки, дерев'яні жердини та залізні пруті, руйнатори зрівняли з землею кілька мавзолеїв, пам'ятників – такі як пам'ятник Аль-Фарук та Пам'ятник мученикам, а також стерли зображення людських обличь та малюнки на білбордах, вивісках та фресках, зокрема на Монументі Миру³.

Такі дії, в тому числі по знищенню й пошкодженню пам'яток культури,

¹ Ansar Eddine / The ISIL (Da'esh) and Al-Qaida Sanctions Committee ; Security Council of United Nations. URL: https://main.un.org/securitycouncil/en/sanctions/1267/aq_sanctions_list/summaries/entity/ansar-eddine.

² Trial Judgment. Situation in The Republic of Mali in the Case of the Prosecutor v. Al Hassan Ag Abdoul Aziz Ag Mohamed Ag Mahmoud / Trial Chamber X. №. ICC-01/12-01/18. Date: 26 June 2024 / International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/0902ebd1808b650c.pdf>.

³ Там само.

були кваліфіковані МКС саме як злочини проти людяності за ознакою переслідування групи через їх релігійні погляди (порушення права на свободу думки, совісті та релігії)¹ – за п. «h» ч. 1 ст. 7 Римського статуту МКС: *«Переслідування будь-якої групи або спільноти, яку можна виокремити, з політичних, расових, національних, етнічних, культурних, релігійних, гендерних мотивів... у поєднанні з будь-яким діянням, зазначеним в цьому пункті, чи будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію Суду»*². Від цього прецеденту корисно перекинути юридико-семіотичний місток до ситуації в Україні.

Щодо контексту міжнародного збройного конфлікту між російською федерацією та Україною, як наслідок і прояв тривання російської агресії, то сам цей конфлікт недвозначно продемонстрував прагнення країни-агресора до стирання української національної (у політичному сенсі) ідентичності. Серед іншого учасники засідання Ради Безпеки ООН 15.07.2022 р. також визнали, що цілеспрямоване знищення культурної спадщини по всій Україні звернене проти української ідентичності³. Широкий спектр заходів у інформаційному просторі, заборона використання української літератури, вивчення української мови на окупованих росією територіях України, зміна символічно-топонімічного ландшафту окупованих населених пунктів та організація переслідувань (викрадення, насильницьке зникнення, катування, вбивства) громадян з проукраїнською позицією (один з найяскравіших, медійно висвітлених прикладів – викрадення колишнього мера м. Херсона В. В. Миколаєнка) є підтвердженням головного контекстуального елементу злочинів проти людяності – систематичності, масовості антигуманних практик у форматі цілеспрямованої державної політики країни-агресора. І саме в руслі такої політики необхідно, на наше переконання, оцінювати, кваліфікувати низку випадків атак на об'єкти культурної спадщини України, в тому числі й ті, що знаходять на вільній, неокупованій росіянами території.

Прикладом може слугувати російська атака з використанням ударних безпілотних літальних апаратів, внаслідок якої 01.01.2024 р. було повністю зруйновано музеї генерал-хорунжого УПА Романа Шухевича на вулиці Білогорща у Львові⁴. Немає потреби доводити, що цей музей мав виключно ідеологічне, національно-ідентичнісне значення в контексті збереження національної пам'яті і в жодному разі не може бути ідентифікований із законною військовою ціллю. Це недвозначно свідчить про спрямованість умислу саме на спричинення шкоди у сфері культурної спадщини

¹ Там само.

² Римський статут Міжнародного кримінального суду : Міжнародний документ ООН. Статут від 17.07.1998 р. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

³ Горбул Т. О. Еволюція поняття «культурна спадщина»: теоретико-методологічний аспект. *Культурологічна думка*. 2023. № 23. С. 179. DOI: <https://doi.org/10.37627/2311-9489-23-2023-1.178-187>.

⁴ Атака на Львів: будівля музею Шухевича повністю зруйнована. *Укрінформ*. 2024. 01 січня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3807548-ataka-na-lviv-budivla-muzeu-suhevica-povnistu-zrujnovana-zbitki-ponad-2-miljoni.html>.

української політичної нації. А сама ця атака стала ще одним епізодом у широкомасштабній та системній злочинній діяльності держави-агресора проти незалежності й державного суверенітету України.

Також зауважимо, що як злочин проти людяності мають кваліфікуватись і практики *мовних утисків* на окупованих територіях саме через призму посягань на *об'єкти нематеріальної культурної спадщини*, що забезпечує відтворення української національної ідентичності. У цьому контексті варто звернути увагу на положення Конвенції ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини від 17.10.2003 р., відповідно до ч. 1 ст. 2 якої «нематеріальна культурна спадщина» означає «практики, уявлення, вираження, знання, навички, а також інструменти, предмети, артефакти та культурні простори, пов'язані з ними, які громади, групи та, в деяких випадках, окремі особи визнають частиною своєї культурної спадщини. Ця нематеріальна культурна спадщина, що передається з покоління в покоління, постійно відтворюється громадами та групами, визначає їх простір, взаємодію з природою та їхню історію, і забезпечує їм відчуття ідентичності та безперервності, таким чином сприяючи повазі до культурного різноманіття та людської творчості»¹.

Вказана Конвенція до об'єктів нематеріальної культурної спадщини відносить: а) усні традиції та вираження, *включаючи мову* як засіб нематеріальної культурної спадщини; б) виконавське мистецтво; с) соціальні практики, ритуали та святкові події; d) знання та практики, що стосуються природи та всесвіту; e) традиційні ремесла². Відтак, систематичні дії, здійснювані в межах цілеспрямованої державної політики щодо переслідування групи людей за культурною та політичною ознаками, що проявляються у дискримінаційних обмеженнях, заборонах обігу української мови на окупованих територіях мають бути кваліфіковані як форма нападу на цивільне населення через атаку на нематеріальні об'єкти культурної спадщини. Певна річ, така форма не є специфікованою, окремо не виділяється у диспозиції ч 1 ст. 442-1 КК України, як і у ст. 7 Римського статуту МКС. Втім, це є приводом не для зміни позиції, а радше для ініціювання змін і доповнень до чинного законодавства, для розвитку міжнародно-правової концепції злочинів проти людяності під впливом розлогої емпіричної бази антигуманних практик російської окупаційної влади та держави-агресора в цілому.

Висновки. Здійснене дослідження засвідчило існування щонайменше трьох ліній проблематизації кримінально-правової охорони культурної спадщини в контексті збройного конфлікту: визначення предмету злочинного посягання, нормативний опис ознак кримінально протиправного діяння та коректне встановлення контекстуального

¹ Text of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage / The General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization hereinafter referred to as UNESCO, meeting in Paris, from 29 September to 17 October 2003, at its 32nd session. URL: <https://ich.unesco.org/en/convention>.

² Там само.

елементу. В межах кожної з них сформовано як нормативні, так і правозастосовні передумови для недостатньої ефективності кримінально-правових засобів реагування на випадки спричинення шкоди культурній спадщині, культурним цінностям в контексті збройного конфлікту.

Встановлено, що об'єкти культурної спадщини мають складати предмет спеціального складу воєнного злочину у виді розграбування. Внесення відповідних змін до ч. 1 ст. 438 КК України дозволить упорядкувати правозастосовну практику, запобігти необґрунтованій кваліфікації випадків розграбування культурної спадщини як посягань на загальну категорію майна в контексті збройного конфлікту. Для ідентифікації відповідних предметів варто використовувати відомості з таких джерел: 1) Державного реєстру нерухомих пам'яток України; 2) Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; 3) Державний реєстр національного культурного надбання, Музейний фонд України; 4) Державний реєстр наукових об'єктів, що становлять національне надбання; 5) Національний архівний фонд; 6) колекційні фонди Національної академії наук України; 7) переліки пам'яток історії та монументального мистецтва місцевого значення, ведення яких забезпечується місцевими органами влади 8) висновок державної експертизи культурних цінностей.

Під розграбуванням національних цінностей (об'єктів культурної спадщини – *de lege ferenda*) запропоновано розуміти їх масштабне або систематичне примусове вилучення будь-яким способом (таємним чи відкритим) з подальшим оберненням на користь іншої держави або окремих осіб. Якщо неправомірне вилучення предметів, що становлять національну цінність, не є масштабним або систематичним – вчинене належить кваліфікувати не як розграбування, а як інше порушення законів та звичаїв війни, а саме: крадіжка, грабіж, незаконне привласнення, спрямоване проти культурних цінностей (ст. 15 Другого протоколу до Гаазької конвенції 1954 р.).

Виявлено та охарактеризовано прогалини у сфері спеціальної кримінально-правової охорони об'єктів культурної спадщини від не обумовлених військовою необхідністю атак. Сформовано пропозиції щодо внесення зміни і доповнень до ч. 1 ст. 438 КК України, яку можливо викласти у в такій редакції: *«Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування об'єктів культурної спадщини, проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єктах археологічної спадщини, розташованих на окупованій території, а так само атака на об'єкт культурної спадщини, розташований поза окупованою територією, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, незаконне переміщення або депортація дитини, невиправдана затримка репатріації дитини, вербування або використання дитини для участі у збройному конфлікті, воєнних (бойових) діях, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а*

також віддання наказу про вчинення таких дій».

Визначено критерії розрізнення контекстуальних елементів атак на об'єкти культурної спадщини у вимірі воєнних злочинів, геноциду та злочинів проти людяності. Наведено аргументи на користь наявності ознак систематичності, масовості антигуманних практик у форматі цілеспрямованої державної політики країни-агресора щодо низки атак на об'єкти культурної спадщини України. Відстоюється думка про необхідність кваліфікації відповідних випадків як злочинів проти людяності за ст. 442-1 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі (Гаазька конвенція) : Міжнародний документ. Конвенція від 18.10.1907 р. // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text.
2. Атака на Львів: будівля музею Шухевича повністю зруйнована. *Укрінформ*. 2024. 01 січня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3807548-ataka-na-lviv-budivla-muzeu-suhevica-povnistu-zrujnovana-zbitki-ponad-2-miljoni.html>.
3. Бадюк О., Янковський О. Культурна спадщина: куди окупанти вивезли найцінніші музейні експонати півдня України? *Новини Приазов'я*. 2024. 10 березня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-vkradena-kulturna-spadshchyna-kudy-vyvozyat-okupanty-ekspanaty/32853927.html>.
4. Всесвітня спадщина. Список ЮНЕСКО // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_729#Text.
5. Гай-Нижник П. П., Чупрій Л. В. Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки. *Гілея*. 2017. № 84 (5). С. 467
6. Горбул Т. О. Еволюція поняття «культурна спадщина»: теоретико-методологічний аспект. *Культурологічна думка*. 2023. № 23. С. 178–187. DOI: <https://doi.org/10.37627/2311-9489-23-2023-1.178-187>.
7. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ : Портал, 2021.
8. Громова А. Слова з префіксом роз- в українській мові / М-СГ. URL: <https://m-cg.com.ua/slova-z-prefiksom-roz-v-ukrayinskij-movi-50-prykladiv-z-rozasnennnyamy/>
9. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) : Міжнародний документ ООН. Протокол від 08.06.1977 р. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

10. Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року : Міжнародний документ ООН. Протокол від 26.03.1999 р. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#Text.

11. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни : Міжнародний документ. Конвенція ООН від 12.08.1949 р. // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

12. Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми / Міжнародний комітет Червоного Хреста. URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/ukr-irrc_857_henckaerts.pdf.

13. Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни : наук.-практ. посіб. / А. А. Вознюк, І. В. Жук, О. В. Таран та ін. ; за заг. ред. М. С. Цуцкірідзе, В. В. Чернея, А. А. Вознюка. Київ : Норма, 2023. 322 с.

14. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини : Міжнародний документ ЮНЕСКО. Конвенція від 16.11.1972 р. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text.

15. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

16. На ТОТ Херсонської області росіяни проводять незаконні розкопки. Zmina. 2025. 16 серпня. URL: <https://surl.li/loqpnk>.

17. Павлюк А., Лисенко М. Заборонені методи ведення війни. Розграбування / Тренінговий центр прокурорів України ; Just Talk. URL: https://ptcu.gp.gov.ua/files/center/IDMGP_2-15.pdf.

18. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України від 21.09.1999 № 1068-XIV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14>.

19. Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього : Міжнародний документ ООН. Конвенція від 09.12.1948 р. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text.

20. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії : Закон України від 21.03.2023 р. № 3005-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>.

21. Про затвердження Переліку державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей : наказ Міністерства культури України від 15.11.2019 р. № 877 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0877734-19#Text>.

22. Про затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання : постанова Кабінету Міністрів

України від 12.08.1992 р. № 466 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-92-%D0%BF#Text>.

23. Про затвердження Порядку проведення державної експертизи культурних цінностей : постанова Кабінету Міністрів України від 26.08.2003 р. № 1343. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/2585812>.

24. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022 р. № 2834-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20>.

25. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 р. № 1805-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>.

26. Римський статут Міжнародного кримінального суду : Міжнародний документ ООН. Статут від 17.07.1998 р. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

27. Розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти : наук.-практ. посіб. До 30-річчя Харків. нац. ун-ту внутр. справ / [І. В. Клименко, М. С. Цуцкірідзе, Ю. В. Орлов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., члена-кор. НАПрН України В. В. Сокурєнка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. 2-ге вид., допов. та перероб. Харків: Право, 2024. 432 с.

28. Сакс О. Чоловік, який сплутав дружину з капелюхом, та інші історії з практики / Пер. з англ. О. Опанасенко. К. : Наш формат, 2017. 288 с.

29. Сокурєнка В. В. Війна росії проти України – геноцид українського народу // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України, Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2023. С. 11–13.

30. Сокурєнка В. В. Кримінологічні засади протидії воєнно-агресивній злочинності в контексті збройного конфлікту в Україні : монографія. Харків : Право, 2024. 576 с.

31. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина / М. І. Пашковський, Є. О. Крапивін, В. В. Яворська та ін. ; Офіс Генерального прокурора. Київ, 2023. С. 25. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_zagalna-chastyna.pdf.

32. Стратегічний план щодо реалізації повноважень органів прокуратури у сфері кримінального переслідування за вчинення міжнародних злочинів на 2023–2025 роки / Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/strategicnij-plan-shhodo-realizaciyi-povnovazen-organiv-prokuraturi-u-sferi-kriminalnogo-peresliduvannya-za-vcinennya-miznarodnix-zlociniv-na-2023-2025-roki>.

33. У Криму окупанти похвалилися незаконними археологічними знахідками з території городища Артезіан. Укрінформ. 2025. 05 серпня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/4022193-u-krimu-okupanti-pohvalilisa-nezakonnimi-arheologicnimi-znahidkami-z-teritorii-gorodisa-artezian.html>.

34. Фройд З. Невпокій в культурі / пер. з нім. Ю. Прохасько. Львів : Апріорі, 2021.

35. Шевельов Ю. Триптих про призначення України / Упоряд. В. Склярова, Т. Данько ; передм. А. Пороховнік. 3-е вид., стер. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2023. 96 с.

36. Щур О. Як працювати зі злочинами проти культурної спадщини : інтерв'ю з Катериною Бусол. *Читомо*. 2023. 11 червня. URL: <https://chytomo.com/iak-pratsiuvaty-zi-zlochynamy-proty-kulturnoi-spadshchyny/>

37. Accused makes an admission of guilt at trial opening / Al Mahdi Case. The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi ICC-01/12-01/15 / International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/mali/al-mahdi>.

38. Ansar Eddine / The ISIL (Da'esh) and Al-Qaida Sanctions Committee ; Security Council of United Nations. URL: https://main.un.org/securitycouncil/en/sanctions/1267/aq_sanctions_list/summaries/entity/ansar-eddine.

39. Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention : UNESCO. 14 May 1954. URL: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-protection-cultural-property-event-armed-conflict-regulations-execution-convention>.

40. Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property : UNESCO. 14 November 1970. URL: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-means-prohibiting-and-preventing-illicit-import-export-and-transfer-ownership-cultural>.

41. Elements of Crimes / Reproduced from the Official Records of the Assembly of States Parties to the Rome Statute of the International Criminal Court. New York, 3-10 September 2002. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>.

42. Judgment and Sentence in the Case of the *Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi* : Situation in The Republic of Mali / Trial Chamber VIII. № ICC-01/12-01/15 Date: 27 September 2016 / International Criminal Court. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2016_07244.PDF.

43. Kierkegaard S. Repetition and Philosophical Crumbs / M. G. Piety. Oxford : OUP Oxford, 2009. 240 p.

44. Text of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage / The General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization hereinafter referred to as UNESCO, meeting in Paris,

from 29 September to 17 October 2003, at its 32nd session. URL: <https://ich.unesco.org/en/convention>.

45. Trial Judgment. Situation in The Republic of Mali in the Case of the Prosecutor v. Al Hassan Ag Abdoul Aziz Ag Mohamed Ag Mahmoud / Trial Chamber X. №. ICC-01/12-01/18. Date: 26 June 2024 / International Criminal Court.

URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/0902ebd1808b650c.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 01.08.2025

Yevhen Yu. KLYMENKO,

Police Lieutenant Colonel

(Main Directorate of the National Police in Kharkiv Region, Kharkiv, Ukraine)

Yuriy V. ORLOV,

Doctor of Law, Professor

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

PROBLEMS OF CRIMINAL-LEGAL PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE IN THE CONTEXT OF ARMED CONFLICT (RUSSIAN-UKRAINIAN WAR)

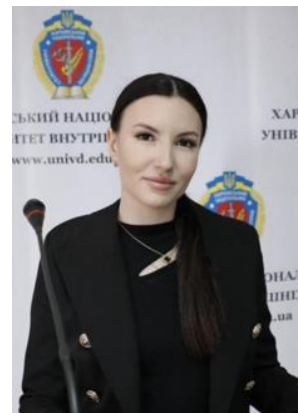
The article is devoted to the problems of criminal-legal protection of cultural heritage in the context of armed conflict. Three lines of problematization of such protection are highlighted and characterized: determination of the subject of criminal encroachment, normative description of the signs of a criminally unlawful act, and correct establishment of the contextual element. It is substantiated that cultural heritage objects should be the subject of a special component of a war crime in the form of looting. The gaps in the field of special criminal law protection of cultural heritage sites from armed attacks not caused by military necessity are identified and characterized. Proposals are formulated for amendments and additions to Part 1 of Article 438 of the Criminal Code of Ukraine.

The criteria for distinguishing contextual elements of attacks on cultural heritage sites in the dimension of war crimes, genocide and crimes against humanity are determined. Arguments are presented in favor of the presence of signs of systematicity, mass inhumane practices in the format of a targeted state policy of the aggressor country regarding a number of attacks on cultural heritage sites of Ukraine. The opinion is defended about the need to qualify the relevant cases as crimes against humanity.

Keywords: *aggression, armed conflict, cultural value, cultural heritage, looting, destruction, contextual element, war crime, genocide, crime against humanity, criminal legal protection.*

Владислав Геннадійович КУНДЕУС,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет внутрішніх
справ, Харків)

Юлія Сергіївна МИТРОФАНОВА,
доктор філософії в галузі права
(Харківський національний університет внутрішніх
справ, Харків)

ВИДИ НАСИЛЬНИЦЬКИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ

У статті здійснено комплексний аналіз кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, передбачені розділом IV Особливої частини Кримінального кодексу України. Розглянуто еволюцію законодавчого підходу до визначення насильства як обов'язкового елемента складу таких кримінальних правопорушень, а також співвідношення категорій «насильство» та «примушування». Наголошено, що під впливом Стамбульської конвенції акцент у правозастосуванні змістився з оцінки застосування фізичного примусу на визначення факту відсутності добровільної згоди потерпілої особи. Це зумовило нові підходи до визначення кола насильницьких діянь проти статевої свободи та статевої недоторканості. У роботі доведено, що зґвалтування, сексуальне насильство та примушування до вступу в статевий зв'язок належать до категорії насильницьких кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості. Запропоновано уточнені підходи до тлумачення

поняття «наси́льство» у кримінальному праві, що має значення як для правотворчої, так і для правозастосовної діяльності.

Стаття акцентує увагу на розбіжностях між законодавчим і доктринальним підходами та необхідності гармонізації національного права з міжнародними нормами, що передбачає перехід від класичного розуміння насильства до нового, що базується на відсутності добровільної згоди.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, статеві свобода, статеві недоторканість, насильство, примушування, сексуальне насильство, зґвалтування, Стамбульська конвенція, кримінальне право України.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку кримінально правових відносин проблематика насильницьких кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності є однією з дискусійних у кримінально-правовій науці. Її актуальність зумовлена тим, що йдеться про кримінальні правопорушення, у яких поєднується подвійна небезпека: з одного боку, посягання на фундаментальні права людини – свободу та недоторканність у сфері статевої відносин, а з іншого – застосування різних форм насильства. Саме ця ознака, насильницький характер, відрізняє їх від інших кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканності і вимагає окремого наукового аналізу.

Крім того, відсутність єдиного підходу до тлумачення поняття насильства в законодавстві та доктрині, а також необхідність урахування міжнародних стандартів, зокрема положень Стамбульської конвенції, обумовлюють потребу у системному дослідженні цього питання. Це дозволить чіткіше визначити види насильницьких кримінальних правопорушень, їх ознаки та особливості кваліфікації. Це зумовлює актуальність дослідження.

У науці кримінального права загальним питанням насильства як кримінально-правової категорії, а також окремим аспектам його прояву у кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканності особи присвячені праці таких науковців, як О. М. Гумін, Д. О. Даниленко, А. С. Комісаров, В. П. Кушпін, В. О. Навроцький, О. В. Олішевський, К. М. Плутицька, Г. М. Собко, М. В. Сийплові, О. М. Храмцов та інших дослідників. Водночас у сучасних умовах розвитку кримінально-правових відносин низка аспектів, зумовлених, зокрема, імплементацією положень Стамбульської конвенції, у сфері кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності потребує подальшого ґрунтовного наукового опрацювання. Такий підхід є необхідним для гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами та забезпечення більш ефективного захисту прав і свобод людини.

Метою статті є визначення видів насильницьких кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності на основі аналізу положень національного кримінального законодавства та

міжнародно-правових стандартів.

Виклад основного матеріалу. Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи передбачено статтями розділу IV Особливої частини кримінального кодексу (далі – КК) України. У літературі зазначають, що кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи – це умисні суспільно небезпечні та протиправні діяння, які посягають на статеву свободу та недоторканість¹.

До кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, належать: 1) зґвалтування (ст. 152 КК); 2) сексуальне насильство (ст. 153 КК); 3) примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154 КК); 4) вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155 КК); 5) розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК); домагання дитини для сексуальних цілей (ст. 156¹ КК). Залежно від того, чи застосовано під час вчинення таких кримінальних правопорушень фізичне та психічне насильство, у науці кримінального права їх поділяють на дві групи: 1) злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, пов'язані із застосуванням насильства (ст. 152, 153, 154 КК), тобто так звані «насильницькі сексуальні злочини»; 2) кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, не пов'язані із застосуванням насильства (ст. 155, 156 КК) – так звані «ненасильницькі сексуальні кримінальні правопорушення»².

Для визначення видів насильницьких кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, пріоритетним є дослідження самого поняття «насильство». Саме ґрунтовне розуміння цього поняття дозволяє провести чітке розмежування між різними видами посягань, передбачених розділом IV Особливої частини КК України.

Поряд з тим, що поняття «насильство» досить часто використовується законодавцем у конструкції статей, Кримінальний кодекс України не містить легального визначення цього поняття. Аналіз положень Особливої частини Кримінального кодексу України дозволяє констатувати, що цей термін уживається у двох основних поняттях. По-перше, «насильство» може виступати як узагальнююче поняття без конкретизації його форм чи видів, коли законодавець навмисне залишає його зміст відкритим і невизначеним у формулюваннях складів кримінальних правопорушень, де важливо підкреслити сам факт його застосування, без деталізації його проявів (наприклад: умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті поєднані з насильством (ч. 2 ст. 162 КК); насильство над особою (ст. 294 КК); незаконне

¹ Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник / О. В. Попович, Л. В. Томаш, П. П. Латковський, А. Ю. Бабій. Чернівці, 2022. С. 53.

² Левченко Ю. О., Лобан Д. В. Кримінально-правова характеристика насильницьких злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2021. № 2. С. 27. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknvns.2021_2_5; Савченко А. В., Кузнецов В. В., Штанько О. Ф. Сучасне кримінальне право України : курс лекцій. Київ : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2005. С. 345.

перетинання державного кордону України поєднанні із насильством (ст. 332² КК); застосування насильства щодо підлеглого (ч. 2 ст. 426 КК); насильство над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 КК). По-друге, окремі статті КК України деталізують і конкретизують види насильства, закріплюючи їх у правових нормах. Йдеться, зокрема, про домашнє насильство, що може мати фізичний, психологічний чи економічний характер, а також про сексуальне насильство, яке утворює самостійний склад злочину. В цьому зв'язку В. О. Навроцький наголошує, що, «Вказівка на насильство у КК здійснюється різноманітно. Переважно, про вид насильства не вказується, в одному випадку (ст. 180 КК) йде мова про «психічне» насильство, у назві ст. 126-1 КК йдеться вже про «домашнє» насильство, у диспозиції ч. 1 цієї ж статті про «фізичне, психологічне або економічне насильство», у п. 10 ст. 115 та ст. 153 згадується «сексуальне» насильство. Таким чином, поряд із наскрізним поняттям насильства, використовуються і відособлені види цього поняття. Особливо гостро стоїть питання про прийнятність поділу поняття насильства на фізичне та психічне»¹.

У доктрині кримінального насильства традиційно поділяють на два види: фізичне та психічне². «До фізичного насильства, з точки зору семантики, – зазначає О. В. Олішевський, – слід відносити вплив на тілесну недоторканність, здоров'я чи життя особи проти, поза, а в деяких випадках за її волею шляхом використання фізичної сили людей чи тварин, технічних засобів, уражуючих факторів і властивостей інших об'єктів матеріального світу або різних явищ природи».³ «Психічне насильство, – підкреслює А. В. Байлов, – це вчинений у будь-якій формі поза (або проти) волі та свідомості потерпілого протиправний і психологічний вплив на нього. Цей вид насильства охоплює погрози: завдати фізичної шкоди (вбивством, тілесним ушкодженням, тощо), заподіяти майнову шкоду (знищення або пошкодження майна), нанести моральну шкоду (розповсюдження відомостей, що ганьблять особу або його родичів та ін.)»⁴. В цьому зв'язку В. О. Навроцький наголошує: «...коментуючи окремі статті Особливої частини КК України, де передбачено застосування насильства, автори відзначають, що під ним слід розуміти як фізичний, так і психічний протиправний вплив на іншу особу»⁵.

¹ Навроцький В. О. Наскрізні та відособлені поняття кримінального права України. *Право України*. 2020. № 2. С. 92.

² Даниленко Д. О. Насильство як кримінально-правова категорія. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2021. № 32. С. 42. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2021-32-06>; Кушпін В. П. Генезис поняття насильства у теорії кримінального права. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2014. № 807. С. 139.

³ Олішевський О. В. Насильство людини над собою: кримінально-правовий аспект. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2022. № 1 (26). С. 62.

⁴ Байлов А. В. Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.08 08. Харків, 2004. С. 10.

⁵ Навроцький В. О. Наскрізні та відособлені поняття кримінального права України. *Право України*. 2020. № 2. С. 92.

В цілому, у науковій літературі насильство визначають як дію або бездіяльність однієї людини стосовно іншої, що завдає шкоди здоров'ю, як фізичному, так і психічному, принижує почуття честі й гідності¹. «Насильство, – підкреслює О. М. Гумін, – це умисний суспільно-небезпечний і протиправний вплив, що здійснюється шляхом психологічного або фізичного посягання особою на інших осіб, у результаті якого заподіюється шкода або створюється реальна загроза для життя, здоров'я, честі і гідності та інших прав і свобод громадян, що гарантовані Конституцією України і охороняються кримінальним законом. Це визначення є по суті визначенням кримінального насильства»². Отже, простежуються певні розбіжності у тлумаченні поняття «насильство» в законодавстві та науковій доктрині. У кримінальному законі воно здебільшого застосовується як узагальнене чи конкретизоване позначення окремих форм протиправного впливу – фізичного, психологічного, економічного або сексуального. Натомість у кримінально-правовій доктрині це поняття трактується більш вузько, оскільки зводиться переважно до умисного суспільно небезпечного й протиправного впливу на особу, що здійснюється шляхом фізичного або психологічного посягання та спрямований на обмеження свободи волевиявлення потерпілого чи заподіяння шкоди його правам.

На наш погляд, при визначенні видів насильницьких злочинів проти статевої свободи та недоторканності перш за все слід виходити саме з того, як законодавець використовує поняття «насильство» у диспозиціях відповідних статей Кримінального кодексу України цього розділу. Безпосередньо термін «насильство» використовується у назві ст. 153 КК «Сексуальне насильство». У диспозиції цієї статті він набуває спеціалізованого змісту, який конкретизується через ознаки насильницьких дій сексуального характеру. Так, ст. 153 КК визначає сексуальне насильство як вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням у тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої. Не вдаючись у теоретичні дискусії щодо змісту поняття «насильницькі дії», можна стверджувати, що сам законодавець визначає це кримінальне правопорушення як насильницьке. По-перше, на це прямо вказує назва статті – «Сексуальне насильство», у якій термін «насильство» закріплений як визначальний. По-друге, у диспозиції статті 153 КК йдеться саме про «насильницькі дії сексуального характеру», що підкреслює примусовий характер посягання та відсутність добровільної згоди потерпілої особи. По-третє, законодавець свідомо відмежував цей склад злочину від інших посягань на статеву свободу (наприклад, зґвалтування чи розбещення неповнолітніх), де термін «насильство» не застосовується. Це означає, що у випадку ст. 153 КК саме насильство визнається визначальною рисою, яка формує суспільну небезпечність діяння. Отже, віднесення цього

¹ Лісниченко Л. Кримінально-правова характеристика грабежів і розбійних нападів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 255.

² Гумін О. М. Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретико-прикладні аспекти : автореф. ... дис. д-ра юрид. наук. спец: 12.00.08. Львів, 2011. С. 23.

правопорушення до насильницького виду кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості закладена самим законодавцем як у назві, так і у змісті диспозиції статті.

Після визначення сексуального насильства як насильницького кримінального правопорушення доцільним є перехід до аналізу ст. 154 КК «Примушування до вступу у статевий зв'язок». Хоча ця стаття формулює склад злочину через поняття «примушування», а не «насильство», існує тісний взаємозв'язок між цими категоріями, що обґрунтовує розгляд примушування через призму насильства. Так А. С. Комісаров зазначає, – «Кримінальний кодекс України використовує дуже близькі по значенню, але різні за лексичною формою поняття – «примушування», «насильство», «примус». Зміст цих термінів один – насильницький вплив на потерпілого»¹. Крім того у доктрині кримінального права примушування до вступу у статевий зв'язок традиційно відносять до насильницьких»².

Чинна редакція ст. 154 КК «Примушування до вступу в статевий зв'язок» передбачає кримінальну відповідальність за два самостійних складів кримінального правопорушення: 1) примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою (ч. 1 ст. 154 КК); 2) примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з особою, від якої потерпіла особа матеріально або службово залежна. Хоча термін «примушування» є досить поширеним у законодавчих положеннях КК, його легального визначення в тексті кодексу не надано. При цьому законодавець розглядає примушування як суспільно небезпечне діяння, яке входить до складу низки кримінальних правопорушень (ст. ст. 134, 151-2, 154, 174, ч. 2 ст. 180, 258-1, 280, 300, 301-1, 301-2, 355, 369-3, 373, 386, 404 КК). Варто зазначити, що у деяких нормах спосіб вчинення примушування деталізується як обов'язкова ознака злочину. Наприклад: примушування шляхом насильства чи погрози застосування насильства або шляхом інших незаконних дій (ст. 174 КК); примушування поєднане з погрозою знищення, пошкодження або вилучення майна або з погрозою розголошення відомостей, що ганьблять її чи близьких родичів (ст. 154 КК); примушування шляхом фізичного або психічного насильства (ст. 180 КК); примушування з використанням обману, шантажу, уразливого стану особи, або із застосуванням чи погрозою застосування насильства (ст. 258-1 КК); примушування шляхом погрози вбивством, заподіянням тяжких тілесних ушкоджень або знищенням майна (ст. 280 КК) тощо.

¹ Комісаров А. С. Види і способи примушування (примусу) в кримінальному праві. *Юридична наука*. 2020. № 2 (104). С. 32. DOI: <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-104-2.04>.

² Савченко А. В., Кузнецов В. В., Штанько О. Ф. Сучасне кримінальне право України : курс лекцій. Київ : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2005. С. 345; Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудоров, Є. О. Письменського. Т.1 – Луганськ видавництво «Елтон-2», 2012. С. 165, 205; Пехньо Г., Ковальчук О. Насильницька статеві злочинність в Україні: характеристика та міжнародний. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2023. Т. 10. № 4. С. 343; Храмцов О. М. Щодо видів насильницьких злочинів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 3 (50). С. 87.

Попри те, що судова практика, зокрема Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2004 р. № 2 «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність», визначає примушування як будь-які умисні дії, пов'язані із застосуванням фізичного (побої, тілесні ушкодження, катування тощо) чи психічного впливу (погрози застосувати насильство, знищити майно, розголосити певні відомості тощо)¹, у кримінально-правовій доктрині відсутній єдиний підхід до тлумачення цього поняття. Це пов'язано з тим, що «примушування» виступає як різна ознака у складах багатьох кримінальних правопорушень. У кожному випадку, природа, характер та мета примушування є унікальними, що ускладнює вироблення універсального доктринального визначення. Це призводить до наукових дискусій та розбіжностей у правозастосовній практиці.

Під примушуванням К. М. Плутницька розуміє забарвлені негативною мотивацією, спрямованні на схиляння особи до вчинення певних дій всупереч її волі². На висновок А. В. Плотнікової під примушуванням слід розуміти психічне насильство, яке вчиняється із висуванням певної вимоги з погрозою³. На думку Д. М. Тичини примушування (примус) може бути розглянуте, як свідомий вплив свободи однієї людини на свободу іншої, кінцевим результатом якого є фізичне або психічне підпорядкування⁴. О. О. Вакулик пропонує під примушуванням розуміти незаконний вплив на психіку особи, унаслідок якого остання обмежується в можливості чинити відповідно до своєї волі й вимушена обрати ту поведінку, що їй нав'язують яка суперечить її бажанням⁵. Як зазначає Д. О. Даниленко примушування особи завжди означає примус до дії всупереч її волі та бажанням⁶. В літературі зазначають, що в більшості кримінально-правових норм, в яких примушування є способом вчинення злочину, під ним розуміється застосування до потерпілого погроз або фізичного насильства для впливу на потерпілого з метою змусити вчинити його певні дії або відмовитись від вчинення певних дій⁷. В законодавчих конструкціях складів злочинів, в яких

¹ Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення під неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність : постанова Пленум Верховного суду України від 27.02.2004 року № 2 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04#Text>.

² Плутницька К. М. Співвідношення понять «насильство», «примушування», «спонування», «схиляння» в контексті ст. 154 КК України «Примушування до вступу в статевий зв'язок». *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2016. Вип. 41 (2). С. 126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_41%282%29_32.

³ Плотнікова А. В. Щодо співвідношення понять «примушування» та «спонування». *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Право»*. 2011. Вип. 17. С. 147.

⁴ Тичина Д. М. Примушування свідка до відмови від давання показань чи висновків. *Право і суспільство*. № 4. 2022. С. 467. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.4.67>.

⁵ Вакулик О. О. Кримінально-правова характеристика примушування давати показання : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2011. С. 6.

⁶ Даниленко Д. О. Кримінально-правова характеристика насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи : дис. ... доктор філософії : 081 «Право» / Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Харків. 2024. С. 108.

⁷ Сийпловік М. В. Примушення як спосіб вчинення кримінальних правопорушень у сфері

присутня категорія «примушування», – зазначає А. С. Комісаров, – в основному законодавець не конкретизує вид насильства, що застосовується злочинцем. Отже, можемо припустити, що закон використовуючи термін насильство, передбачає будь-яке фізичне насильство (побої, катування, спричинення шкоди здоров'ю різного ступеня тяжкості, насильницьке обмеження або позбавлення волі і т.д.) та погрозу застосування будь-якого фізичного насильства, якщо воно відповідає вимогам способу примушування¹.

Розглядаючи зміст примушування у ст. 154 КК у літературі зазначають, що під примушуванням слід розуміти незаконний вплив на психіку особи, внаслідок якого вона обмежується в можливості діяти відповідно до своєї волі й вимушена обрати ту поведінку, яку їй нав'язують і яка суперечить її бажанням. Примушування може здійснюватися тільки через залякування (погрози) або в поєднанні з фізичним насильством.² На думку К. М. Плутницької примушування до вступу у статевий зв'язок вчиняється шляхом застосування психічного насильства.³ Досліджуючи зміст психічного насильства як кримінально-правової категорії Г. М. Собко наголошує, що психічне насильство – це передбачена КК України суспільно небезпечна умисна інформаційна дія спрямована на психіку іншої особи з метою придушування, підкорювання волі та здатності на вільне самовираження, яке спрямовано на тимчасову нейтралізацію свідомості, шляхом: погрози застосування фізичного насильства до потерпілої особи або до близьких родичів, погрози пошкодження чи знищення майна, примусу, примушування, тероризування, впливу, гіпнозу, обману чи довірчого ставлення, що завдало або могло завдати шкоду емоційному стану, здоров'ю, соціальним, економічним або політичним інтересам, порушення її особистої недоторканості, а також заподіяти психічні травми потерпілій особі.⁴

На наш погляд, примушування слід розглядати як вимогу виконання чи невиконання певних дії незалежно від волі іншої особи, що може бути поєднана із різними способами впливу на особу: насильства, використання шантажу, обману, уразливого стану особи, службового становища, психічного насильства тощо.⁵

охоронної діяльності // Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів : Міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 4–5 червня 2021 р. Харків : Східно-українська наукова юридична організація, 2021. С. 162; Храмцов О. М. Кримінально-правова характеристика примусу та примушування. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. № 40. С. 161.

¹ Комісаров А. С. Види і способи примушування (примусу) в кримінальному праві. *Юридична наука*. 2020. № 2 (104). С. 32. DOI: <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-104-2.04>.

² Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб. / А. А. Васильєв, О. О. Житний, Є. О. Гладкова та ін. ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків : Право, 2020. С. 149–150.

³ Плутницька К. М. Співвідношення понять «насильство», «примушування», «спонування», «схиляння» в контексті ст. 154 КК України «Примушування до вступу в статевий зв'язок». *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2016. Вип. 41 (2). С. 131.

⁴ Собко Г. М. Кримінально-правові та кримінологічні основи протидії психічному насильству : дис. д-ра юрид. наук. : 12.00.08. Київ, 2020. С. 769.

⁵ Кундеус В. Г. Щодо визначення поняття примушування у кримінальному праві // Злочинність і

В цьому зв'язку слід наголосити, що розглянуте поняття «наси́льство» виступає категорією, що охоплює будь-які протиправні примусові дії – фізичні, психологічні, економічні або сексуальні, спрямовані на обмеження волі, приниження гідності або заподіяння шкоди. Примушування, у свою чергу, є конкретизованою формою насильства, що має на меті досягти певної поведінки потерпілого (наприклад, вступу у статевий зв'язок, виконання певних дій). Примушування можна розглядати як спосіб або прояв насильства, який реалізує його ознаки у конкретному кримінально-правовому складі. Водночас не кожне насильство є примушуванням – воно може проявлятися у формі загальної загрози, нанесення шкоди або інших дій, які не передбачають безпосереднього примусу до конкретної поведінки. Таким чином, примушування до вступу у статевий зв'язок (ст. 154 КК) можливо вважати насильницьким кримінальним правопорушенням, оскільки воно реалізує ключові ознаки насильства.

Варто нагадати, що 06.12.2017 року був прийнятий Закон України № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» (далі – Закон № 2227-VIII)¹. Закон був прийнятий як безпосередній крок до виконання міжнародних зобов'язань України, взятих після підписання 11.11.2011 року Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами 2011 року (далі - Стамбульська конвенція). Отже, визначаючи види насильницьких кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканності, необхідно виходити не лише з положень Кримінального кодексу України, а й враховувати положення міжнародного права, зокрема Стамбульської конвенції. Такий підхід є правильним з декількох причин. По-перше, Україна як держава-учасниця міжнародних договорів, зокрема Стамбульської конвенції, взяла на себе обов'язок гармонізувати національне кримінальне законодавство з міжнародними нормами. Це означає, що при тлумаченні видів насильницьких кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканності необхідно враховувати не лише внутрішні положення КК, а й міжнародні стандарти. По-друге, Закон № 2227-VIII був прийнятий як безпосередній крок до виконання міжнародних зобов'язань, які Україна взяла на себе після підписання Стамбульської конвенції. Його ухвалення стало необхідним для приведення національного кримінального законодавства у відповідність до європейських стандартів у сфері протидії

протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама : зб. тез доп. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 16 квіт. 2025 р.) / МВС України; Нац. поліція України; Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінолог. асоціація України. - Вінниця : ХНУВС, 2025. С. 154.

¹ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text>.

гендерно зумовленому та сексуальному насильству.

Зокрема, Стамбульська конвенція встановлює єдині міжнародні стандарти щодо криміналізації всіх форм насильства проти жінок та сексуального насильства. «Насильство стосовно жінок», відповідно до ст. 3 Конвенції, розуміється як «порушення прав людини й форма дискримінації стосовно жінок та означає всі акти насильства щодо жінок за гендерною ознакою, результатом яких є або може бути фізична, сексуальна, психологічна або економічна шкода чи страждання стосовно жінок, у тому числі погрози таких дій, примус або свавільне позбавлення волі, незалежно від того, чи відбувається це в публічному або приватному житті»¹. За змістом конвенції країни, що її ратифікують, мають криміналізувати такі порушення: психологічне насильство (ст. 33); переслідування (ст. 34); фізичне насильство (ст. 35); сексуальне насильство, у тому числі зґвалтування (ст. 36), примусовий шлюб (ст. 37); каліцтво жіночих геніталій (ст. 38); примусовий аборт та примусова стерилізація (ст. 39); сексуальне домагання (ст. 40)².

Стаття 36 «Сексуальне насильство, у тому числі зґвалтування» Стамбульської конвенції визначає: «Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб було криміналізовано такі форми умисної поведінки: а) здійснення, без згоди, вагінального, анального або орального проникнення сексуального характеру в тіло іншої особи з використанням будь-якої частини тіла або предмета; б) здійснення, без згоди, інших актів сексуального характеру з особою; с) примушування іншої особи до здійснення, без згоди, актів сексуального характеру з третьою особою»³. Отже, Стамбульська конвенція передбачає криміналізацію трьох форм «Сексуального насильства, у тому числі зґвалтування»: «1) здійснення, без згоди, вагінального, анального або орального проникнення сексуального характеру в тіло іншої особи з використанням будь-якої частини тіла або предмета; 2) здійснення, без згоди, інших актів сексуального характеру з особою; 3) примушування іншої особи до здійснення, без згоди, актів сексуального характеру з третьою особою». Таким чином у Стамбульській конвенції поняття «сексуальне насильство» трактується як узагальнюючий термін, який: не обмежується лише зґвалтуванням, охоплює різні форми примушування до сексуальної поведінки без добровільної згоди, включає дії, що варіюються від «менш агресивних» (наприклад, примус до небажаних дотиків чи непристойних дій) до найбільш жорстоких (зґвалтування, сексуальне рабство, примус до проституції тощо). Отже, можливо стверджувати, що зґвалтування, сексуальне насильство та примушування до вступу в статевий зв'язок належать до категорії насильницьких кримінальних правопорушень.

¹ Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Міжнародний документ Ради Європи. Конвенція від 11.05.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text.

² Там само.

³ Там само.

Слід вказати, що попередні редакції ст. 152 КК та ст. 153 КК передбачали вчинення відповідних кримінальних правопорушень насильницьким способом – шляхом застосування фізичного насильства, погрози його застосування або використання безпорадного стану потерпілої особи. Натомість чинні редакції цих статей не містять прямого вказання на вказані способи їх вчинення. Зокрема, сучасна редакція ст. 153 КК вказують на насильницькі дії сексуального характеру без конкретизації змісту насильства. А положення ст. 152 КК «Згвалтування» у диспозиції взагалі не містить формулювання про насильницький характер сексуальних дій. Тобто, сучасні редакції, змістили акцент на категорію відсутності добровільної згоди потерпілого безпосередньо під впливом імплементації Конвенції. Слід вказати, що законодавчий підхід до визначення згвалтування й сексуального насильства бере до уваги і позицію ЄСПЛ, яка полягає в тому, що для кваліфікації вчиненого як згвалтування, сексуального насильства принциповим є не стільки застосування сили чи погрози її застосуванням, скільки встановлення відсутності згоди потерпілої особи на статевий контакт (рішення ЄСПЛ у справі «М. С. проти Болгарії» від 04.12. 2003 р.¹). У цьому сенсі такий підхід значно ширший і комплексніший, ніж класичне кримінально-правове визначення «згвалтування» та «примушування до вступу у статевий зв'язок» у попередніх редакціях ст. 152 та ст. 153 КК, де акцент робився на застосуванні фізичного насильства, погрози його застосування або використання безпорадного стану.

В цьому зв'язку слід вказати, що відсутність добровільної згоди потерпілого само на вчинення відносного нього дій сексуального характеру само по собі може свідчить про насильницький характер цих злочинів. Проте, з цим твердженням можна погодитися, однак із певними застереженнями. Як зазначає К. В. Юртаєва, – «...добровільними, на нашу думку, слід вважати форми сексуальних стосунків, учинені без застосування будь-яких форм фізичного або психічного насильства, без використання безпорадного стану потерпілої особи, коли її воля (відсутність добровільної згоди) ігнорується...».² Отже, відсутність добровільної згоди потерпілої особи на вчинення відносного нього дій сексуального характеру може виникати через безпорадний стан потерпілої особи, а не тільки внаслідок застосування до неї насильства (фізичного насильства, погрози його застосування). А тому, вважати згвалтування вчиненим із використанням безпорадного стану потерпілого насильницьким, у класичному розумінні

¹ Стамбульська конвенція – потужний інструмент для подолання насильства за гендерною ознакою : посібник для парламентарів до Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами / Посібник для парламентарів до Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами / Рада Європи. Страсбург: 5 Strasbourg Cedex, 2019. 108 с. URL: <https://assembly.coe.int/LifeRay/EGA/WomenFFViolence/2022/2022-HandbookIstanbulConvention-UA.pdf> (дата звернення: 01.09.2025).

² Юртаєва К. В. Системний аналіз кримінальної відповідальності за злочини проти статевої свободи та недоторканості особи, вчинені неповнолітніми. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 38.

насильства як фізичного та психічного, є некоректним. В цьому зв'язку слід додати, що у попередніх редакціях КК України безпорадний стан особи як форма впливу на потерпілу особу розглядалася як альтернативний спосіб вчинення зґвалтування нарівні з фізичним насильством або погрозою його застосування. Хоча, здебільше у попередній редакції КК ці злочини належали до насильницьких злочинів переважно на підставі тлумачення понять фізичного насильства та погрози його застосування у класичному значенні понять «фізичне насильство» та «психічне насильство». В цьому зв'язку у літературі зазначалося, що злочин, вчинений із використанням безпорадного стану потерпілої особи, коли волевиявлення останньої не придушується, а просто ігнорується, лише з певною часткою умовності міг називатись насильницьким¹.

Крім того, на добровільність згоди на дії сексуального характеру може впливати обман². У випадках, коли згода на дії сексуального характеру надається під впливом певних видів обману, її добровільність має лише уявний, умовний характер. Така згода є сфальсифікованою і не може визнаватися результатом вільного волевиявлення потерпілої особи. Йдеться про обман, що стосується істотних складових самих дій сексуального характеру: особи конкретного статевого партнера, способу вчинення дій сексуального характеру, використання чи невикористання засобів контрацепції тощо. Лише за наявності обману щодо цих чи подібних обставин, які безпосередньо стосуються істотних складових сексуальних дій, обман може визнаватися юридично значимим чинником фальсифікації згоди. У такому випадку отриману згоду не можна вважати добровільною³.

Отже, обман може виступати способом вчинення зґвалтування поряд із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або використанням безпорадного стану потерпілої особи. Водночас, оскільки за своїми властивостями обман не належить до ознак насильства, дії, вчинені з його використанням, не можуть мати насильницький характер.

Однак, незважаючи на те, що оновлена редакція зґвалтування (ст. 152 КК) не містить прямої згадки про «насильство» його насильницький характер визначається не тільки традиційним розумінням його як фізичного чи психічного насильства, а відсутністю добровільної згоди потерпілої особи. Це відповідає стандартам Стамбульської конвенції, де відсутність добровільної згоди є ключовою ознакою, яка сама по собі визначає насильницький характер сексуального діяння. В цьому зв'язку слід вказати на рішення Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду України від 7 грудня 2020 року (справа № 562/1629/17) в якому суд наголосив, що: «На відміну від попередньої редакції, у новій

¹ Дудоров О. О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2019. С. 151.

² Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник / А. А. Васильєв, О. О. Житний, Є. О. Гладкова та ін.; за ред. О. М. Литвинова. Харків : Право, 2020. С. 142

³ Митрофанова, Ю. С. Кримінально-правова охорона статевої свободи та статевої недоторканості особи в Україні : дис. ... д-ра філософії : 081 Право / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2025. С. 110.

редакції ст. 152 КК застосування до потерпілої особи насильства прямо не передбачено диспозицією цієї норми. Однак це не означає, що насильство як спосіб вчинення зґвалтування проігноровано взагалі. Уявляється, що законодавець, формулюючи нову редакцію ст. 152 КК, виходив із положень Стамбульської конвенції 2011 року, в якій визначення дій сексуального характеру значно різняться від визначення в українському законодавстві, в якому протягом значного часу вказівка на насильство була домінуючою рисою цього небезпечного діяння. Тому з приводу нової редакції ч. 1 ст. 152 КК вважаємо необхідним висловити таке: зґвалтування як суспільно небезпечне діяння не виключає насильство, і у більшості випадків вчинити зґвалтування без насильства неможливо (наприклад, при енергійній протидії Отже, стандарти Стамбульської конвенції дозволяють визнавати зґвалтування у сучасній редакції насильницьким кримінальним правопорушенням. Це ґрунтується на контекстуальному тлумаченні насильства, яке враховує не лише його фізичні прояви»¹.

Отже, поряд із сексуальним насильством (ст. 153 КК), примушуванням до вступу в статевий зв'язок (ст. 154 КК) з врахуванням Стамбульської конвенції зґвалтування (ст. 152 КК) має належати до насильницьких кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості.

У той же час, слід зазначити, що у кримінально-правовій доктрині поняття насильство досі трактується більш вузько, оскільки зводиться переважно до умисного суспільно небезпечного й протиправного впливу на особу, що здійснюється шляхом фізичного або психічного посягання. Це в свою чергу може призводити до продовження наукових дискусій стосовно віднесення зґвалтування до насильницького виду кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості.

Висновки. На підставі проведеного аналізу можна зробити висновок, що зґвалтування (ст. 152 КК), сексуальне насильство (ст. 153 КК) та примушування до вступу у статевий зв'язок (ст. 154 КК) належать до насильницьких кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканості. Це визначення ґрунтується на наступних положеннях:

У диспозиції ст. 153 КК йдеться саме про «насильницькі дії сексуального характеру», що підкреслює примусовий характер посягання та відсутність добровільної згоди потерпілої особи. Отже, сексуальне насильство (ст. 153 КК) є насильницьким кримінальним правопорушенням через свою конструкцію, що закладена самим законодавцем як у назві, так і у змісті диспозиції ст. 153 КК.

Примушування до вступу у статевий зв'язок (ст. 154 КК) є насильницьким кримінальним правопорушенням, оскільки примушування є конкретизованою формою насильства, що може бути поєднана із різними способами впливу на особу: фізичного чи психічного насильства,

¹ Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду України від 7 грудня 2020 року (справа № 562/1629/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93505801>.

використання шантажу, обману, уразливого стану особи, службового становища, психічного насильства тощо. В цілому, примушування можна розглядати як спосіб або прояв насильства, який реалізує його ознаки у конкретному кримінально-правовому складі. Водночас не кожне насильство є примушуванням – воно може проявлятися у формі загальної загрози, нанесення шкоди або інших дій, які не передбачають безпосереднього примусу до конкретної поведінки.

Стандарти Стамбульської конвенції дозволяють відносити чинну редакцію згвалтування (ст. 152 КК) до насильницьких кримінальних правопорушень на підставі контекстуального тлумачення поняття сексуального насильства. Стамбульська конвенція виходить за межі класичного розуміння насильства як виключно фізичного чи психічного примусу. Вона зосереджується на відсутності добровільної згоди. Відтак, насильством вважаються будь-які дії, що порушують статеву свободу особи, якщо вони вчинені в контексті, який позбавляє жертву можливості вільно висловити свою волю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байлов А. В. Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.08 08. Харків, 2004. 20 с.
2. Вакулик О. О. Кримінально-правова характеристика примушування давати показання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.08. Київ, 2011. 19 с.
3. Гумін О. М. Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретико-прикладні аспекти : автореф. ... дис. д-ра юрид. наук. спец: 12.00.08. Львів, 2011. 36 с.
4. Даниленко Д. О. Кримінально-правова характеристика насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи : дис. ... доктор філософії : 081 «Право» / Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Харків. 2024. 219 с.
5. Даниленко Д. О. Насильство як кримінально-правова категорія. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2021. № 32. С. 39–44. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2021-32-06>.
6. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2019. 288 с.
7. Комісаров А. С. Види і способи примушування (примусу) в кримінальному праві. *Юридична наука*. 2020. № 2 (104). С. 27–34. DOI: <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-104-2.04>.
8. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами :

Міжнародний документ Ради Європи. Конвенція від 11.05.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text.

9. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудоров, Є. О. Письменського. Т.1 – Луганськ видавництво «Елтон – 2», 2012. 780 с.

10. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб. / А. А. Васильєв, О. О. Житний, Є. О. Гладкова та ін. ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків : Право, 2020. 656 с

11. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник / О. В. Попович, Л. В. Томаш, П. П. Латковський, А. Ю. Бабій. Чернівці, 2022. 319 с.

12. Кундеус В. Г. Щодо визначення поняття примушування у кримінальному праві // Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама : зб. тез доп. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 16 квіт. 2025 р.) / МВС України; Нац. поліція України; Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінолог. асоціація України. - Вінниця : ХНУВС, 2025. С. 151–156.

13. Кушпін В. П. Генезис поняття насильства у теорії кримінального права. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* Юридичні науки. 2014. № 807. С. 137–140.

14. Левченко Ю. О., Лобан Д. В. Кримінально-правова характеристика насильницьких злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2021. № 2. С. 26–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknus_2021_2_5.

15. Лісниченко Л. Кримінально-правова характеристика грабежів і розбійних нападів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 253–257.

16. Митрофанова Ю. С. Кримінально-правова охорона статевої свободи та статевої недоторканості особи в Україні : дис. ... д-ра філософії : 081 Право / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2025. 241 с.

17. Навроцький В. О. Наскрізнi та відособлені поняття кримінального права України. *Право України*. 2020. № 2. С. 81–96.

18. Олішевський О. В. Насильство людини над собою: кримінально-правовий аспект. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2022. № 1 (26). С. 62–67.

19. Пехньо Г., Ковальчук О. Насильницька статевa злочинність в Україні: характеристика та міжнародний. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* Серія: Юридичні науки. 2023. № 4. Т. 10. С. 342–347.

20. Плотнікова А. В. Щодо співвідношення понять «примушування» та «спонукання». *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Право»*. 2011. Вип. 17. С. 145–150.

21. Плутицька К. М. Співвідношення понять «насильство», «примушування», «спонукання», «схиляння» в контексті ст. 154 КК України

«Примушування до вступу в статевий зв'язок». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 41 (2). С. 130–132.

22. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду України від 7 грудня 2020 року (справа № 562/1629/17) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93505801>.

23. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text>.

24. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення під неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність: постанова Пленум Верховного суду України від 27.02.2004 року № 2. // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04#Text>.

25. Савченко А. В., Кузнецов В. В., Штанько О. Ф. Сучасне кримінальне право України : курс лекцій. Київ : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2005. 496 с.

26. Сийплікі М. В. Примушення як спосіб вчинення кримінальних правопорушень у сфері охоронної діяльності // Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів : Міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 4–5 червня 2021 р. Харків : Східно-українська наукова юридична організація, 2021. С. 163–165.

27. Собко Г. М. Кримінально-правові та кримінологічні основи протидії психічному насильству : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2020. 791 с.

28. Стамбульська конвенція – потужний інструмент для подолання насильства за гендерною ознакою : посібник для парламентарів до Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами / Посібник для парламентарів до Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами / Рада Європи. Страсбург: 5 Strasbourg Cedex, 2019. 108 с. URL: <https://assembly.coe.int/LifeRay/EGA/WomenFFViolence/2022/2022-HandbookIstanbulConvention-UA.pdf>.

29. Тичина Д. М. Примушування свідка до відмови від давання показань чи висновків. *Право і суспільство*. 2022. № 4. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.4.67>.

30. Храмцов О. М. Кримінально-правова характеристика примусу та примушування. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. № 40. С. 156–165.

31. Храмцов О. М. Щодо видів насильницьких злочинів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 3 (50). С. 86–93.

32. Юртаєва К. В. Системний аналіз кримінальної відповідальності за злочини проти статевої свободи та недоторканості особи, вчинені неповнолітніми. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 35–47.

Стаття надійшла до редакції 09.08.2025

Vladyslav H. KUNDEUS,

Candidate of Law, Associate Professor

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

Yulia S. MYTROFANOVA,

Doctor of Philosophy

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

TYPES OF VIOLENT CRIMINAL OFFENSES AGAINST SEXUAL FREEDOM AND SEXUAL INVIOLENCE

The article provides a comprehensive analysis of the criminal law provisions establishing liability for crimes against sexual freedom and sexual inviolability of a person, as defined in Chapter IV of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine. The evolution of the legislative approach to defining violence as a mandatory element of such crimes is examined, as well as the correlation between the categories of «violence» and «coercion». It is emphasized that, under the influence of the Istanbul Convention, the focus of law enforcement has shifted from assessing the application of physical force to determining the absence of the victim's voluntary consent. This shift has led to new approaches in defining the range of violent acts against sexual freedom and sexual inviolability. The study substantiates that rape, sexual violence, and coercion to sexual intercourse belong to the category of violent crimes against sexual freedom and sexual inviolability. The paper proposes refined approaches to the interpretation of the concept of «violence» in criminal law, which is significant both for law-making and law enforcement practice.

The article also draws attention to the discrepancies between legislative and doctrinal approaches, emphasizing the need to harmonize national law with international standards, which implies a transition from the classical understanding of violence to a new one based on the absence of voluntary consent.

Key words: criminal liability; sexual freedom; sexual inviolability; violence; coercion; sexual violence; rape; Istanbul Convention; criminal law of Ukraine.

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНОЛОГІЇ

УДК 343.92

DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2025.2.37>

Олена Сергіївна ГОРАШ

(Харківський національний університет внутрішніх
справ, м. Харків)

МІЖНАРОДНІ ІНСТИТУЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ У ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ: СИСТЕМА ТА ФУНКЦІЇ

У статті досліджується діяльність провідних міжнародних інституцій системи Організації Об'єднаних Націй у сфері протидії організованих злочинності. Розкрито значення міжнародного співробітництва як ключового чинника у протидії діяльності транснаціональних злочинних угруповань формуванням. Особлива увага приділяється ролі ООН як глобального координатора у цій сфері, зокрема через діяльність таких структур як Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC), Комісія з попередження злочинності та кримінального правосуддя (CCPCJ), а також Конференція Сторін Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності. Проаналізовано функції Міжрегіонального науково-дослідного інституту ООН з питань злочинності та правосуддя (UNICRI), Європейського інституту HEUNI та регіональних інститутів у Латинській Америці, Африці та Азії. Висвітлено механізми координації, обміну інформацією та розробки спільних стратегій, зокрема через платформу SHERLOC. Окремо підкреслено важливість міждисциплінарного підходу, дослідницької діяльності та освітніх програм у формуванні ефективної системи міжнародної безпеки та кримінального правосуддя.

Ключові слова: міжнародна співпраця, міжнародне співробітництво, організована злочинність, транснаціональна організована злочинність, запобігання, протидія.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації транснаціональна організована злочинність, становлячи реальну загрозу міжнародній безпеці, політичній стабільності та економічному розвитку держав, набула надзвичайно небезпечних масштабів. Щоб ефективно протидіяти цьому явищу необхідно консолідувати зусилля на міжнародному рівні, що зумовить зростання ролі міжнародних правоохоронних організацій та установ. Ключову роль у координації зусиль країн у боротьбі з різними формами транснаціональної організованої злочинності відіграють інституції системи Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), які не лише ініціюють розробку міжнародно-правових актів, а й забезпечують практичну допомогу державам у реалізації антикримінальних стратегій.

Таким чином, постає необхідність системного аналізу діяльності ключових органів ООН у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності, оцінки ефективності наявних механізмів міжнародного співробітництва, а також пошуку шляхів удосконалення глобальної системи кримінальної юстиції.

Теоретичні проблеми побудови й функціонування системи протидії організованій та транснаціональній організованій злочинності широко аналізуються у наукових працях таких вітчизняних науковців як О. Ю. Бусол, В. О. Глушков, Г. П. Жаровська, А. П. Закалюк, І. М. Лєган, М. І. Мельник, Є. Д. Скулиш, Л. В. Страшинська, О. Ю. Шостко та інші. Серед зарубіжних дослідників можна зазначити М. Беа (*M. Beare*), Ф. О. Боумен (*F. O. Bowman*), М. Каселс (*M. Castells*), Дж. О. Фінкенаур (*J. O. Finckenaure*), Л. Холмс (*L. Holmes*), Дж. Левіт (*J. Levitt*), Дж. Пікарелі (*J. Picarelli*), Ф. Рейхел (*Ph. Reichel*), Дж. А. Шорт (*James F. Short Jr.*), Ф. Уільямс (*Ph. Williams*).

Мета статті – встановити, надати опис основним складовим системи міжнародних інституцій, що спеціалізуються на протидії організованій злочинності, визначити їх функції.

Виклад основного матеріалу. Проблематика боротьби з міжнародною злочинністю постійно перебуває у центрі уваги світової спільноти. Ще у ХХ ст., а саме після Другої світової війни, світ змушений був по-новому подивитися на підходи до запобігання злочинності. З'явилися нові форми злочинної діяльності, організовані угруповання стали діяти активніше й масштабніше, а транснаціональна злочинність швидко набирала обертів. Усе це вимагало об'єднання зусиль – спільних дій держав, міжнародних організацій, інших впливових учасників глобальної безпеки. Тому одним із основних способів боротьби з транснаціональними злочинними угрупованнями стало міжнародне співробітництво та прийняття міжнародно-правових актів, які регулюватимуть взаємодію держав між собою. Міжнародне співробітництво у сфері протидії

злочинності, як правило, здійснюється через впровадження норм міжнародного права. Кожна держава, діючи через уповноважені інституції, визнає встановлений режим співробітництва, а також приймає визначені механізми і засоби їх реалізації. У зв'язку з цим важливою умовою забезпечення ефективної взаємодії є ініціювання державою координації діяльності своїх компетентних органів з відповідними структурами інших держав та міжнародних організацій.

У цьому контексті ООН виступає загальновизнаним центром координації міжнародних зусиль у боротьбі з цими формами злочинності, надаючи платформу для узгодження політик, обміну досвідом та формування спільної антикримінальної стратегії. Усі органи ООН діють на підставі Статуту, який був підписаний 26.06.1945 р. та набув чинності 24.10.1945 р.¹ Одним із ключових завдань, закріплених у ньому, є ініціювання досліджень і формування рекомендацій, спрямованих на сприяння поступовому розвитку міжнародного права та його кодифікації. А вже в наступному, 1946 р., в структурі ООН була створена Комісія з наркотичних засобів, яка стала першою з інституцій у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності. З 2002 року ця структура офіційно отримала сучасну назву Управління ООН з наркотиків і злочинності (United Nations Office on Drugs and Crime – далі UNODC). Вона є головним центром досліджень і практичної допомоги державам у сфері протидії організованій злочинності, діяльність якої зосереджується на таких напрямках, а саме:

- боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю та незаконним обігом наркотиків (імплементация положень Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, боротьба з виробництвом, споживанням і торгівлею наркотиками; прикордонне управління; контроль за прекурсорами; протидія торгівлі людьми; боротьба з незаконною торгівлею вогнепальною зброєю; незаконна міграція);
- боротьбі з корупцією (імплементация положень Конвенції ООН проти корупції; попередження корупції; боротьба з відмиванням грошей, повернення активів; розкриття фінансових злочинів);
- запобіганні тероризму (реалізація Глобальної антитерористичної стратегії ООН);
- посиленні кримінального правосуддя (імплементация стандартів і норм ООН у сфері попередження злочинності і кримінального правосуддя; законодавча реформа; реформа у в'язницях; правова допомога; попередження насильства проти жінок; підтримка жертв злочинів; захист свідків тощо);
- запобіганні вживанню наркотиків, лікування, реабілітації та альтернативного розвитку (розробка стратегій та новітніх програм

¹ Статут Організації Об'єднаних Націй : Міжнародний документ ООН. Статут від 26.06.1945 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text.

лікування та реабілітації наркозалежних, превентивні заходи, освітня діяльність, сприяння програмам альтернативного розвитку;

– підтримці заходів у сферах контролю за наркотиками, запобігання злочинності та кримінального правосуддя¹.

Ще одним органом, який координує співпрацю держав-членів ООН у сфері боротьби зі злочинністю, є Економічна і Соціальна Рада ООН (United Nations Economic and Social Council – далі ECOSOC). В її складі працює Комісія з попередження злочинності та кримінального правосуддя (Commission on Crime Prevention and Criminal Justice – далі CCPCJ), яка була створена у 1992 р. резолюцією ECOSOC. Ця Комісія, що налічує 40 держав-членів, займається розробкою міжнародної політики, а також координацією міжнародних зусиль проти транснаціональної організованої злочинності, заходів по запобіганню злочинам, що нею вчиняються та здійсненню кримінального правосуддя. Результатом роботи Комісії є концептуальні документи, які затверджуються на конгресах ООН з питань запобігання злочинності та поведження з правопорушниками². Робота CCPCJ стала ще більш актуальною у зв'язку з Порядком денним розвитку до 2030 року ухваленого 25 вересня 2015 року на Саміті ООН зі сталого розвитку у Нью-Йорку та затвердженого резолюцією Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» (A/RES/70/1), який ґрунтується на верховенстві права, ефективній системі кримінального правосуддя, захисті жертв злочинів та запобіганні транснаціональній організованій злочинності та корупції³. Завдяки збору експертних знань та своїй здатності до досягнення консенсусу на основі даних та доказів, CCPCJ послідовно зміцнює міжнародну нормативну базу, пов'язану з протидією дестабілізуючим наслідкам організованої злочинності, корупції, насильства, контрабанди мігрантів, торгівлі людьми, наркотиками та вогнепальною зброєю, незаконними фінансовими потоками, кіберзлочинністю, злочинами проти дикої природи, тероризмом та піратством. Розробляючи нормативні рамки, які запобігають та пом'якшують корупцію, транснаціональну організовану злочинність, торгівлю людьми, а також захищають жертв та усувають вплив злочинності та насильства на жінок та дітей – Комісія продовжує свою діяльність по захисту найбільш вразливих осіб та покращенням перспектив розвитку в суспільстві вцілому. Це свідчить про універсальність роботи CCPCJ.

Окрім UNODC та ECOSOC, відповідно до статті 32 Конвенції ООН «Проти транснаціональної організованої злочинності», було створено Конференцію Сторін Конвенції з метою вдосконалення потенціалу держав-учасниць у боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю, а

¹ Управління ООН з наркотиків та злочинності / Постійне представництво України при міжнародних організаціях у Відні. URL: <https://vienna.mfa.gov.ua/ustanovi-oon-u-vidni/2722-unz-oon>.

² Столярський О. В. Роль ООН у боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2013. № 2-2. Т. 26 (65). С. 396–400.

³ Генеральна Асамблея ООН. Резолюція від 25.09.2015 р. (A/RES/70/1) URL: <https://docs.un.org/en/A/70/L.1>.

також для сприяння та перегляду виконання цієї Конвенції. Конференція сторін створила п'ять робочих груп, які мають зосередитися на конкретних напрямках своєї роботи, серед яких: робоча група з питань міжнародного співробітництва, робоча група з питань торгівлі людьми, робоча група з питань незаконного ввезення мігрантів, робоча група з питань вогнепальної зброї, робоча група урядових експертів з питань технічної допомоги.¹ Кожна Держава-учасниця надає Конференції Сторін інформацію про свої програми, плани і практику, а також про законодавчі та адміністративні заходи, яка в подальшому акумулюється та зберігається на порталі управління знаннями SHERLOC (Sharing Electronic Resources and Laws on Crime). Цей портал розроблений і підтримується Управлінням ООН з наркотиків і злочинності (UNODC) з метою сприяння поширенню інформації про виконання Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності та трьох протоколів до неї, а також міжнародно-правової бази боротьби з тероризмом². Платформа SHERLOC забезпечує відкритий доступ до ресурсів, пов'язаних з організованою злочинністю, охоплюючи всі 193 держави-члени ООН, держави-спостерігачі, Європейський Союз, а також країни, які не приєдналися до Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності.

Ще однією ключовою установою, що займається дослідженням, навчанням і технічним співробітництвом у сфері кримінального правосуддя є Міжрегіональний науково-дослідний інститут ООН з питань злочинності та правосуддя (United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute – далі UNICRI), заснований у 1968 році. Його діяльність спрямована на формування ефективної міжнародної політики з протидії злочинності та забезпечення верховенства права. UNICRI зосереджується на аналізі явищ організованої та транснаціональної організованої злочинності, зокрема торгівлі людьми, корупції та тероризму. Інститут активно співпрацює з урядами та міжнародними партнерами, надаючи наукову підтримку у розробці стратегій запобігання злочинності, сприяючи соціально-економічному розвитку та захисту прав людини.

Основними напрямками діяльності UNICRI є:

- проведення міждисциплінарних досліджень та аналітичної роботи;
- розробка та впровадження практичних моделей і політик у сфері безпеки;
- організація навчальних програм на міжнародному та національному рівнях;
- створення майданчиків для обміну досвідом та знаннями, зокрема через міжнародний центр документації з кримінології³.

¹ Конференція сторін UNTOC. URL: <https://www.unodc.org/unodc/organized-crime/intro/conference-of-the-parties.html>

² Sharing Electronic Resources and Laws on Crime. URL: <https://sherloc.unodc.org/cld/en/st/about-us/about-us.html>

³ United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute. URL:

Особлива увага приділяється вивченню нових транснаціональних форм злочинності, злочинності серед неповнолітніх, а також забезпеченню ефективної взаємодії науки, політики та практики у сфері кримінального правосуддя. UNICRI залишається важливою платформою для пошуку рішень глобальних викликів у сфері безпеки та правосуддя, сприяючи зміцненню міжнародного співробітництва та розвитку інноваційних підходів до боротьби зі злочинністю.

У 1981 р. на основі угоди між ООН та урядом Фінляндії було засновано Європейський інститут з питань запобігання та боротьби зі злочинністю (The European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations далі – HEUNI)¹. Основною метою HEUNI є підтримка міжнародного діалогу та обміну досвідом між європейськими країнами у сфері протидії злочинності та зміцнення систем кримінального правосуддя. Інститут виступає як платформа для досліджень, аналітики та професійного співробітництва з актуальних проблем безпеки та правопорядку на європейському рівні. У межах Програми ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя Європейський інститут з питань запобігання та боротьби зі злочинністю (HEUNI) виконує функції регіонального центру, орієнтованого на підтримку країн з активною кримінологічною спільнотою, різноманітними правовими традиціями та урядами, відкритими до наукових досліджень і впровадження інновацій у сфері кримінального правосуддя. Інститут активно співпрацює з ключовими міжурядовими структурами, зокрема з Радою Європи та Європейським Союзом, що сприяє розвитку міжнародного партнерства у сфері кримінальної юстиції. Основна діяльність HEUNI зосереджена на реалізації дослідницьких проєктів — як самостійно, так і у співпраці з іншими організаціями та окремими фахівцями. Крім цього, Інститут регулярно проводить міжнародні семінари, тематичні експертні зустрічі, а також залучається до проєктів технічної допомоги, включаючи надання експертної підтримки та організацію навчальних заходів. Тематика поточних досліджень охоплює такі пріоритетні напрями такі як: організована злочинність, корупція, гендерно зумовлене насильство, торгівля людьми, аналіз тенденцій злочинності та функціонування систем кримінального правосуддя. З 2010 року HEUNI також виконує координаційну функцію в межах програм ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя, об'єднуючи діяльність 18 установ-партнерів у цій сфері.

Окрім вище перелічених інституцій по дослідженню, протидії організованих та транснаціональній організованій злочинності, ООН створила мережу регіональних інститутів, які виконують дослідницькі, навчальні та дорадчі функції. Вони координуються через Комісію ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя (CCPCJ) та Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC). Серед них:

https://unicri.org/institute/about_unicri/mission_statute

¹ Європейський інститут запобігання та контролю злочинності (HEUNI). URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/commissions/CCPCJ/PNI/institutes-HEUNI.html>

– Африканський інститут ООН з питань запобігання злочинності та поведінки з правопорушниками (UNAFRI заснований 1989 року Генеральною Асамблеєю ООН (резолюція 44/153), розташований у м. Кампала, Уганда) який досліджує злочинність в Африці, зокрема транснаціональну організовану злочинність, здійснює навчання кадрів поліції, суддів, прокурорів та займається розробкою регіональних стратегій боротьби зі злочинністю¹;

– Латиноамериканський інститут ООН з питань запобігання злочинності та лікування правопорушників (ILANUD створений у 1975 році, розташований у м. Сан-Хосе, Коста-Рика). Основними завданнями якого є: дослідження організованої злочинності та торгівлі наркотиками в Латинській Америці, навчання державних службовців, підтримка реформ у системі кримінального правосуддя²;

– Азіатський та Далекосхідний інститут ООН з попередження злочинності та поведінки з правопорушниками (UNAFEI створений у 1962 році, розташований в м. Токіо, Японія). UNAFEI створений з метою сприяння здоровому розвитку систем кримінального правосуддя та взаємного співробітництва, головним чином в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Його діяльність зосереджена на проведенні підготовці та підвищенні кваліфікації суддів, прокурорів, правоохоронців країн Азії, вивчення проблем торгівлі людьми, корупції, кіберзлочинності та ін.³

Крім інститутів, діють також регіональні офіси UNODC у Відні, Брюсселі, Найробі, Бангкоку, Панамі, Йорданія, ОАЕ тощо. Вони координують роботу з урядами та міжнародними організаціями.

Висновки. З огляду на вищевикладене, можна дійти висновку, що ефективна протидія транснаціональній організованій злочинності можлива лише за умови тісної міжнародної співпраці та координації зусиль між державами, міжнародними організаціями та спеціалізованими інституціями.

ООН відіграє провідну роль у формуванні глобальної стратегії боротьби зі злочинністю, створюючи правову, інституційну та аналітичну базу для уніфікації дій держав у цій сфері. Зокрема, діяльність таких структур, як Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC), Комісія з попередження злочинності та кримінального правосуддя (CCPCJ), Конференція сторін Конвенції проти транснаціональної організованої злочинності, а також спеціалізовані науково-дослідні інститути (UNICRI, HEUNI, UNAFEI, ILANUD та інші) сприяє зміцненню інституційної спроможності.

¹ UNAFRI: Institute for the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders URL: <https://www.unafri.or.ug/>

² Instituto Latinoamericano de las Naciones Unidas para la Prevención del Delito y el Tratamiento del Delincuente. URL: <https://www.ilanud.org/>

³ The United Nations Asia and Far East Institute for the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (UNAFEI). URL: <https://www.unafei.or.jp/>

А тому, для успішної реалізації механізмів боротьби з організованою та транснаціональною організованою злочинністю необхідно продовжувати вдосконалення системи міжнародного співробітництва в межах ООН, що має стати пріоритетним завданням глобальної безпекової політики держав для забезпечення стійкої протидії викликам сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Генеральна Асамблея ООН : Резолюція від 25.09.2015 р. (A/RES/70/1) URL: <https://docs.un.org/en/A/70/L.1>.
2. Європейський інститут запобігання та контролю злочинності (HEUNI) URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/commissions/CCPCJ/PNI/institutes-HEUNI.html>.
3. Конференція сторін UNDOC. URL: <https://www.unodc.org/unodc/organized-crime/intro/conference-of-the-parties.html>.
4. Статут Організації Об'єднаних Націй : Міжнародний документ ООН. Статут від 26.06.1945 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
5. Столярський О. В. Роль ООН у боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2013. № 2-2. Т. 26 (65). С. 396–400.
6. Управління ООН з наркотиків та злочинності / Постійне представництво України при міжнародних організаціях у Відні. URL: <https://vienna.mfa.gov.ua/ustanovi-oon-u-vidni/2722-unz-oon>.
7. Instituto Latinoamericano de las Naciones Unidas para la Prevención del Delito y el Tratamiento del Delincuente. URL: <https://www.ilanud.org/>
8. Sharing Electronic Resources and Laws on Crime. URL: <https://sherloc.unodc.org/cld/en/st/about-us/about-us.html>.
9. The United Nations Asia and Far East Institute for the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (UNAFEI) URL: <https://www.unafei.or.jp/>
10. UNAFRI: Institute for the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders URL: <https://www.unafri.or.ug/>
11. United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute. URL: https://unicri.org/institute/about_unicri/mission_statute.

Стаття надійшла до редакції 30.07.2025

Olena S. HORASH

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

INTERNATIONAL INSTITUTIONS OF THE UNITED NATIONS IN THE FIGHT AGAINST ORGANISED CRIME: SYSTEM AND FUNCTIONS

The article examines the activities of leading international institutions of the United Nations system in the field of combating organized and transnational organized crime. The importance of international cooperation as a key factor in countering criminal groups operating outside national jurisdictions is revealed. Particular attention is paid to the role of the UN as a global coordinator in this area, in particular through the activities of such structures as the United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), the Commission on Crime Prevention and Criminal Justice (CCPCJ), and the Conference of the Parties to the United Nations Convention against Transnational Organized Crime.

The paper analyzes the functions of the United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute (UNICRI), the European Institute HEUNI, and regional institutes in Latin America, Africa, and Asia. It highlights mechanisms for coordination, information exchange, and the development of joint strategies, in particular through the SHERLOC platform. The importance of an interdisciplinary approach, research activities, and educational programs in the formation of an effective system of international security and criminal justice is emphasized separately.

Keywords: *international cooperation, organized crime, transnational organized crime, prevention.*

Олексій Миколайович ЛИТВИНОВ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України
(Національний аерокосмічний університет ім.
М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний
інститут», м. Харків)

Кирило Олександрович ЧЕРЕВКО,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет внутрішніх
справ, м. Харків)

НОВІТНІ ВИКЛИКИ У ВИЯВЛЕННІ ТА ПРОТИДІЇ ПОШИРЕННЮ ДИТЯЧОЇ ПОРНОГРАФІЇ, СТВОРЕНІЙ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНСТРУМЕНТІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

У статті здійснено аналіз зростаючої та багатогранної загрози, яку становить дитяча порнографія, створена з використанням інструментів штучного інтелекту. В статті висвітлюються ключові виклики у виявленні та протидії цьому явищу, а також його глибокі психологічні та соціальні наслідки для жертв, суспільства в цілому. Досліджується, як швидкий розвиток генеративного штучного інтелекту уможливує створення дедалі реалістичніших зображень, відеоматеріалу, що ускладнює роботу правоохоронних органів та ставить під загрозу безпеку дітей у цифровому просторі. Крім того, окреслюються комплексні підходи до боротьби з дитячою порнографією, створеною з використанням інструментів штучного інтелекту, включаючи посилення законодавства, розробку передових технологічних рішень для виявлення та блокування, впровадження етичних принципів у розробці штучного інтелекту, проведення широкої просвітницької роботи та забезпечення ефективної підтримки жертв.

Ключові слова: штучний інтелект, генеративні моделі, цифрова

безпека, дитяча порнографія, кіберзлочинність, виявлення контенту, блокування зображень, жертва, безпека дітей, міжнародна співпраця.

Постановка проблем. Створення та поширення дитячої порнографії – одна з найбільш чутливих для суспільної моралі і кожної не позбавленої відчуття людяності совісті проблема. Це ганебне та небезпечне явища не лише здатне серйозно підірвати фізичне та психічне здоров'я дітей, але й розбещувати їх, деформувати параметри (до перверсій) статевого потягу, формуючи підґрунтя до самодетермінації цих злочинів, підживлюючи попит на дитячу порнографію. Тож протидія створенню і поширенню останньої має відводитись пріоритетне значення у системі заходів захисту дітей, суспільної моралі. Водночас інтенсивних розвиток комп'ютерних, мережевих технологій ставить на порядок дня новітні виклики, пов'язані з використанням інструментів штучного інтелекту (далі – ШІ) для генерації порнографічних зображень, відеоматеріалів, в тому числі з образами дітей. На ці виклики має бути адекватна відповідь.

Різні аспекти проблеми протидії злочинності у кіберпросторі досліджували такі вчені-юристи як А. В. Боровик, П. П. Галушко, М. О. Думчиков, О. М. Кравцова, О. В. Манжай, Д. В. Пашнев, О. С. Передерій, В. В. Сокурєнко та інші. Проте проблема використання інструментів ШІ для створення і поширення дитячої порнографії й досі не ставала предметом окремого наукового пошуку.

Мета статті – виявити, описати основні кримінальні та криміногенні загрози, пов'язані з використанням інструментів ШІ для створення і поширення дитячої порнографії, сформулювати пропозиції щодо протидії цьому явищу.

Викладення основного матеріалу. Проблема дитячої порнографії, створеної з використанням інструментів штучного інтелекту (далі – ДПсШІ), є однією з найгостріших та найскладніших загроз у сучасному цифровому світі. ДПсШІ визначається як форма синтетичного медіа (*deepfake*)¹, що реалістично зображує сексуальну експлуатацію дітей, створена за допомогою алгоритмів машинного навчання. Важливо, що сам ШІ не створює цей контент; він є лише інструментом, який використовується злочинцями для генерації та поширення таких матеріалів.

Ми входимо в епоху, коли довіряти власним очам стає дедалі складніше. Завдяки генеративному штучному інтелекту та *deepfake*-технологіям з'являються зображення й відео, настільки реалістичні, що відрізнити їх від справжніх практично неможливо. Це створює серйозні виклики для суспільства, людини та правоохоронних органів, оскільки межі між реальним та синтетичним контентом розмиваються. Масштаби проблеми постійно зростають: звіт *Internet Watch Foundation (IWF)*² виявив

¹ Binder M., Newbury E. M. H. Combatting AI-Generated CSAM / Wilson Center. 2025. 5 Feb. URL: <https://www.wilsoncenter.org/article/combating-ai-generated-csam>.

² How AI is being abused to create child sexual abuse imagery / Internet Watch Foundation. URL: <https://www.iwf.org.uk/about-us/why-we-exist/our-research/how-ai-is-being-abused-to-create-child-sexual>

понад 20 000 ШІ-згенерованих зображень на одному даркнет-форумі за місяць, з яких понад 3 000 були протизаконними. У Великій Британії зафіксовано зростання кількості повідомлень про ШІ-згенерований матеріал сексуального насильства над дітьми (*Child Sexual Abuse Material – CSAM*)¹ на 380% у 2024 році порівняно з 2023 роком. Національний центр зниклих та експлуатованих дітей (*NCMEC*) також повідомив про отримання близько 5000 звітів про ШІ-згенеровані медіафайли експлуатації дітей у 2023 році².

Поширення ДПсШІ несе в собі низку серйозних загроз, які глибоко істотно на суспільство, безпеку та благополуччя дітей. До них можна віднести:

1. *«Нормалізація» та поширення сексуального насильства над дітьми.* Основним ризиком ДПсШІ є те, «що» ця технологія вона створює, а не те, «як» вона може змінити суспільство. «Десенсибілізація насильства»³ – психологічний феномен, який полягає у тому, що тривалий вплив жорстоких зображень, навіть імітованих, може з часом притупити емоції людини. Частина з нас може спробувати себе заспокоїти, що насильство не існує, коли ми бачимо його не так. Але когнітивне викривлення продовжується в нашому мозку. Постійний потік такого контенту навчає відвертатися, знижувати чутливість і сприймати злочини як статистику, а не як реальну проблему.

2. *Стимуляція педофільних нахилів, спонукання до реальних кримінальних правопорушень.* Оскільки велика кількість зображень, створених ШІ, легкодоступна, це може підживлювати сексуальні фантазії педофілів і спонукати їх до реальних злочинів проти дітей. Дослідження Д. Фінкельгора (*D. Finkelhor*) підтверджують, що споживання контенту, який демонструє сексуальну експлуатацію неповнолітніх, підвищує ймовірність сексуальної експлуатації дітей і вчинення злочинів проти них⁴. Перегляд CSAM значною мірою пов'язаний із вчиненням злочинів проти статевої недоторканості. Це підкреслює прямий причинно-наслідковий зв'язок між споживанням синтетичного CSAM і підвищенням ризику вчинення справжніх злочинів проти дітей. Таким чином, «несправжній» контент становить реальну загрозу фізичній безпеці дітей⁵.

abuse-imagery/

¹ Britain's leading the way protecting children from online predators / Home Office ; GOV.UK. 2023. 10 May. URL: <https://www.gov.uk/government/news/britains-leading-the-way-protecting-children-from-online-predators>.

² Annual Report 2023 / National Center for Missing & Exploited Children. 2024. URL: <https://www.missingkids.org/footer/about/annual-report>.

³ Quayle E., Taylor M. Child pornography and the Internet: A review of the evidence. *Psychology, Crime & Law*. 2002. Vol. 8. Iss. 4. P. 291-319. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10683160208401824>.

⁴ Finkelhor D. The Challenge of Creating a Global Indicator of Violence Against Children / *Trauma, Violence, & Abuse*. 2025. 11 Sept. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/15248380251357613>.

⁵ Letourneau E. J. et al. Child Sexual Abuse and Boundary-Violating Behaviors in Youth-Serving Organizations: A Scoping Review / *Trauma, Violence, & Abuse*. 2024. URL: <https://pure.johnshopkins.edu/en/publications/child-sexual-abuse-and-boundary-violating-behaviors-in-youth-serv>.

3. *Ускладнення процесу розслідування та ідентифікації жертв.* Використання інструментів ШІ для створення порнографії значно ускладнює роботу поліції та прокуратури. У таких зображеннях практично неможливо знайти реальних жертв. Крім того, надзвичайно важко довести, що зображення були створені штучним інтелектом, а не реальними людьми. Навіть для досвідчених аналітиків і експертів зразки дитячої порнографії, створені штучним інтелектом, візуально не відрізняються від справжнього CSAM¹. Слідчі органи витрачають час і обмежені ресурси на розслідування правопорушень, яких не було, якщо штучно створений контент стає візуально невідрізним від реального. Ці ресурси могли б допомогти знайти та врятувати реальних жертв. Це збільшує навантаження на судові та правоохоронні органи, які вже перевантажені через зростання онлайн-злочинності. Це також може відволікати значні ресурси від боротьби зі справжнім CSAM.

4. *Проблеми, пов'язані з участю малолітніх у створенні порнографічних матеріалів.* Існує ризик, що малолітні можуть використовувати ШІ для створення власних порнографічних матеріалів або для створення фейкових зображень інших дітей. Це може призвести до десенсибілізаційних наслідків для них самих та інших дітей. Діти стають не лише пасивними жертвами, а й несвідомими або маніпульованими учасниками створення шкідливого контенту, часто через тиск однолітків, нерозуміння наслідків або навіть як форма ШІ-булінгу (*AI-Bullying*)². Це ускладнює картину віктимізації та вимагає специфічних підходів до профілактики та втручання.

5. *Розповсюдження неправдивої інформації та дискредитація осіб.* Порнографія, згенерована ШІ, може використовуватися для поширення дезінформації та дискредитації конкретних осіб, що може мати серйозні наслідки для їхньої репутації, життя в цілому³. Зростання використання зображень, згенерованих ШІ, що містять відомих жертв сексуального насильства над дітьми або дітей, є особливо тривожним. Наслідки – більш значні, ніж просто дискредитація однієї особи. Вони включають руйнування фундаментальної довіри до всього цифрового контенту. Якщо «бачити – значить вірити» перестає бути правдою – основні принципи інформаційного простору будуть зруйновані. Використання фотографій відомих жертв⁴ або селебриті⁵ не тільки посилює травму, але й відкриває

¹ Europol Spotlight – Generative AI: The dark side looms over the sunny uplands / Europol Innovation Lab. October 2023. URL: <https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Transcript-how-crime-is-accelerated-by-ai.pdf>.

² Generative Artificial Intelligence and Cyber Bullying / Dolly's Dream. 2024. URL: <https://www.dollysdream.org.au/blog/generative-artificial-intelligence-and-cyber-bullying>

³ Chesney R., Citron D. Deep Fakes: A Looming Challenge for Privacy, Democracy, and National. *Lawfare*. 2018. 21 Feb. URL: <https://www.lawfaremedia.org/article/deep-fakes-looming-challenge-privacy-democracy-and-national-security>.

⁴ Citron D. K. Hate Crimes in Cyberspace. Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 2014. P. 118.

⁵ Posetti J. et al. The Chilling: A global study of online violence against women journalists / The International Center for Journalists (ICFJ) ; UNESCO. 2022. URL: https://www.icfj.org/sites/default/files/2023-02/ICFJ%20Unesco_TheChilling_OnlineViolence.pdf.

новий аспект кібербулінгу та шантажу, у якому репутації можна завдати шкоди без реального кримінального правопорушення.

Психологічні та соціальні наслідки для жертв та суспільства:

–*психологічний вплив на жертву*. Діти, які стають жертвами візуального сексуального насильства, створеного штучним інтелектом, можуть відчувати сильне приниження, сором, гнів, почуття порушення особистих кордонів і почуття самозвинувачення. Це може призвести до негайного та тривалого емоційного тривожного стану, відсторонення від сім'ї та шкільного життя, а також проблем з підтримкою довірчих стосунків. Це може іноді призвести до самопошкодження, суїцидальних думок¹;

–*соціальний вплив та повторна віктимізація (ревіктимізація)*: якщо *deepfake* поширюються у шкільній спільноті або серед груп однолітків, жертва може стати об'єктом булінгу та переслідувань. Травма посилюється щоразу, коли контент поширюється. Крім того, якщо обличчя дитини використовується у *deepfake*-порнографії, це може завдати шкоди її репутації, знизити успішність у школі та зменшити впевненість у майбутньому, викликати побоювання, що зображення будуть постійно доступні онлайн, навіть якщо вони є фальшивими.

–*бар'єри для звернення по допомогу*. Дослідження серед молоді показали, що один з шести неповнолітніх, які були залучені до потенційно шкідливої онлайн-сексуальної взаємодії, ніколи не розкривають це нікому². Хлопчики менш схильні розповідати іншим, коли вони стають жертвами *deepfake*-порнографії або CSAM. Зображення в *deepfake* може викликати страх, що їм не повірять, посилюючи бар'єри для звернення по допомогу. Це свідчить про специфічні соціальні та психологічні бар'єри для звернення по допомогу серед цієї демографічної групи. Подолання цього «мовчазного» аспекту проблеми вимагає цілеспрямованих програм підтримки та просвітницьких кампаній, адаптованих до потреб дітей;

–*вплив на глядачів та суспільство в цілому*. Споживання такого контенту може призвести до ризиків залежності, втрати контролю над переглядом, зниження інтересу до реальних сексуальних взаємодій³. Також спотворюються очікування від реальних сексуальних стосунків, завдається шкода образу тіла. У *deepfake* порнографії непропорційно часто експлуатуються жінки та діти.

Боротьба з ДПсШІ вимагає постійного вдосконалення методів виявлення, оскільки технології генерації ШІ розвиваються з безпрецедентною швидкістю.

На ранніх етапах розвитку ШІ, ДПсШІ можна було відрізнити за

¹ Kobriger K. et al. Out of Our Depth with Deep Fakes: How the Law Fails Victims of Deep Fake Nonconsensual Pornography. *Richmond Journal of Law and Technology*. 2021. Vol. 28. Is. 2. URL: <https://scholarship.richmond.edu/jolt/vol28/iss2/1/>

² State of the Issue: Annual Youth Survey on Online Sexual Interaction / Thorn. 2024. URL: <https://www.thorn.org/research/state-of-the-issue/>

³ Баловсяк Н. Швидкий контент, повільний розум? Як короткі відео викликають залежність та впливають на мозок // DSnews.ua. 2025. 22 лют. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/society/shvidkiy-kontent-povilniy-rozum-yak-kоротki-video-viklikayut-zalezhnist-ta-vplivayut-na-mozok-22022025-517271>.

низкою візуальних аномалій: «занадто ідеальні об'єкти», без природних недоліків, «неправдоподібні текстури», «проблеми з фоном» (розмитість, артефакти), «неправильні тіні та відблиски», «неправильна анатомія» (наприклад, зайві пальці, аномальні кінцівки), «нелогічні композиції», «повторювані елементи» та «неправильні відображення». Однак, Д. В. Хамула¹ прямо зазначає, що відрізнити зображення, створене штучним інтелектом, від реального фото може бути дедалі складніше з кожним днем, оскільки технології ШІ постійно вдосконалюються. Це є чітким, тривожним трендом, який показує, що традиційні візуальні ознаки як надійні індикатори швидко зникають, а методи виявлення, які були ефективними вчора, стають застарілими сьогодні.

Деякі генератори зображень додають водяні знаки, які вказують на те, що зображення було створено ШІ². Крім того, інформація, прихована в зображенні (метадані), може містити підказки про його створення. Проте, хоча водяні знаки та метадані є потенційними індикаторами походження, їхня ефективність у боротьбі зі злочинністю значно обмежується тим, що зловмисники можуть легко їх видаляти, змінювати або підробляти. Це робить їх ненадійними в контексті кримінальних розслідувань, де метою є приховати походження контенту, а не маркувати його.

Існують різні спеціалізовані програми та онлайн-сервіси, які можуть допомогти визначити, чи було зображення згенеровано ШІ. Штучний інтелект є не лише джерелом загрози, але й потужним інструментом протидії злочинності, що дозволяє перейти від реактивного виявлення контенту до активного аналізу поведінки та фінансових потоків³. ШІ може бути використаний не тільки для виявлення зображень, але й для ідентифікації підозрілої поведінки, наприклад, аналізу комунікаційних тенденцій та лінгвістичних маркерів, що вказують на спонукання до сексуальних дій. Також ШІ може допомагати у виявленні фінансових транзакцій, пов'язаних з придбанням CSAM. Деякі організації, такі як, наприклад, *Thorn*⁴, розробили інструменти машинного навчання для автоматичного виявлення, перегляду та звітування про CSAM у великих масштабах, що є завданням, занадто великим для виключно людської модерації. Департамент внутрішньої безпеки США (DHS)⁵ використовує інструменти ШІ, такі як *Speech and Language Tool*, *PinPoint Tool* та *HORUS*

¹ Хамула Д. В. До питання ознак «закамуфльованої» дитячої порнографії у фотомистецтві при мистецтвознавчому дослідженні продукції порнографічного характеру // Криміналістичні та експертні аспекти протидії злочинності : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 листоп. 2023 р.). Одеса, 2023. С. 273–276.

² Коваленко А. В. Метадані як джерело криміналістично значущої інформації // Використання цифрових технологій в криміналістиці і судовій експертизі : матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу (м. Харків, 11 груд. 2023 р.). Харків : Право, 2024. С. 82–85.

³ Crimes against children / INTERPOL. URL: <https://www.interpol.int/Crimes/Crimes-against-children>

⁴ How CSAM Classifiers Use AI to Build a Safer Internet / Thorn. 2025. URL: <https://www.thorn.org/blog/how-thorns-csam-classifier-uses-artificial-intelligence-to-build-a-safer-internet/>

⁵ Artificial Intelligence and Combatting Online Child Sexual Exploitation and Abuse / U.S. Department of Homeland Security. 2024. URL: https://www.dhs.gov/sites/default/files/2024-09/24_0920_k2p_genai-bulletin.pdf.

(*Face Recognition*), для підтримки ідентифікації жертв та виявлення, ліквідації транснаціональної онлайн-сексуальної експлуатації дітей.

Незважаючи на значні досягнення, існуючі інструменти виявлення стикаються з численними проблемами. Так, проблеми узагальнення вирішуються за допомогою детекторів, які добре працюють на одному наборі даних, але часто погано працюють на новому, незнайомому, без додаткового налаштування. Це свідчить про те, що універсального детектора немає. Багато *deepfake*-детекторів більше орієнтовані на певні характеристики генеративного методу, який використовується для створення фейків, ніж на загальні характеристики, які відрізняють фейк від реального. Прикладами таких характеристик є незначні спотворення від техніки заміни обличчя мережі GAN.¹ Це обмежує їхню ефективність у порівнянні з новими або модифікованими методами створення *deepfake*. Модель, налаштована на один сценарій, часто працює погано при застосуванні до іншого, оскільки в різних організаціях є відмінності в якості камер, освітленні, поведінці користувачів та демографічних даних.

Методи створення *deepfake* безперервно розвиваються, часто випереджаючи розробку інструментів виявлення та регуляторних рамок. Це створює постійну «гру в наздоганялки» для правоохоронців.² Існує значна розбіжність між публічними академічними наборами даних (наприклад, FaceForensics++ або DFDC) та реальними атаками *deepfake*, які часто використовують інше програмне забезпечення, методи стиснення та стратегії ухилення, що ускладнює ефективне узагальнення моделей.

Існують високі показники помилкових спрацювань (*false positives*) та пропусків (*false negatives*) у реальних сценаріях, що може призвести до хибних звинувачень або пропуску шкідливого контенту³. Ці обмеження засвідчують, що поточні методи є переважно швидкими та сфокусованими на відомих артефактах. Пропоновані в наукових працях рішення, такі як використання різноманітних даних для навчання, симуляція реальних умов, безперервне навчання, багатошарова безпека, свідчать про те, що майбутнє виявлення має бути активним, адаптивним і включати кілька рівнів захисту, що виходять за рамки простого аналізу контенту⁴. Це значний стратегічний поворот, який підкреслює необхідність переходу від швидкого, артефакт-орієнтованого підходу до активного та багатошарового захисту у виявленні ДПсШІ.

Правова відповідь на загрозу ДПсШІ є дуже важливою, хоча й стикається зі значними викликами через швидкість технологічного

¹ Farid H. Creating, Using, Misusing, and Detecting Deep Fakes. *Journal of Online Trust and Safety*. 2022. Vol. 1. Is. 4. DOI: <https://doi.org/10.54501/jots.v1i4.56>.

² Іванченко А. Діпфейки: розбираємося з технологією та її наслідками. *Acer Corner*. 2024. 15 січ. URL: <https://blog.acer.com/ua/discussion/2686/dipfeyki-rozbiayemosya-z-tehnologiyeyu-ta-yiyi-naslidkami>.

³ False Positives and False Negatives. *GeeksforGeeks*. 2025. 14 May. URL: <https://www.geeksforgeeks.org/machine-learning/false-positives-and-false-negatives/>

⁴ Pratt D., Huff E. A New Approach to Proactive Deepfake Detection & Remediation / Kyndryl. 2024. URL: <https://www.kyndryl.com/content/dam/kyndrylprogram/doc/en/2024/proactive-deepfake-detection-remediation.pdf>.

розвитку та глобальний характер проблеми. В Україні спостерігається швидка, але фрагментована реакція законодавства, що створює правові лазівки та ускладнює міжнародну співпрацю. Для цього потрібно подивитися на законодавчі новели з приводу ДПсШІ в інших країнах та міжнародних організаціях.

У Сполучених Штатах Америки спостерігається швидка реакція на проблему ДПШІ на рівні штатів. 38 штатів США вже криміналізували ДПсШІ або комп'ютерно-відредаговані матеріали. Причому більше половини цих законів були прийняті лише у 2024 році. Деякі штати, як Каліфорнія, мають дуже деталізовані закони, які вимагають (у межах ознак складу злочину) використання зображення реальної, ідентифікованої дитини, тоді як інші криміналізують будь-яке зображення, що схоже на неповнолітнього, залученим до сексуальної активності. Наприклад, Сенат Техасу одностановно прийняв закон SB20, який набирає чинності з 01.09.2025 р. та криміналізує нове діяння – володіння, перегляд або поширення візуального матеріалу, що зображує дитину у сексуальному контексті, навіть якщо зображення створене ШІ та пов'язане з образом, що видається дитиною до 18 років, незалежно від того, чи це реальна дитина¹. Значні варіації між штатами, де деякі закони є дуже детальними, а інші не включають комп'ютерно-генеровані зображення, створюють частковий правовий ландшафт. Кримінальна протиправність дії може залежати від конкретної юрисдикції, що є викликом для міжнародної боротьби, оскільки злочинці можуть використовувати ці лазівки, переміщуючи свою діяльність між юрисдикціями.

Велика Британія стала першою країною у світі, яка криміналізувала нові злочини, пов'язані з сексуальним насильством за допомогою ШІ. Це включає незаконне володіння, створення або розповсюдження ШІ-інструментів, спеціально розроблених для генерації CSAM, а також «посібників для педофілів», які навчають використовувати ШІ для сексуального насильства над дітьми. Крім того, надано розширені повноваження прикордонній службі для перевірки цифрових пристроїв з метою запобігання поширенню CSAM².

Австралія впровадила норму, що прямо забороняє «*synthetic child sexual abuse material*» (штучно згенеровані зображення чи відео з ознаками сексуального насильства над дітьми), в рамках *Online Safety Act 2021* та спеціального *Industry Code* під назвою *Protecting Children from Sexual Abuse Material Industry Code. Online Safety Act 2021*³, що встановлює обов'язкові вимоги до платформ і провайдерів онлайн-послуг щодо виявлення та

¹ Senate Bill 20: Relating to the creation of the criminal offense of possession, promotion, or production of certain obscene visual material appearing to depict a child / Texas Senate. 2025. URL: <https://legiscan.com/TX/text/SB20/id/3156303>.

² Crime and Policing Bill: child sexual abuse material factsheet / GOV.UK. 2025. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/crime-and-policing-bill-2025-factsheets/crime-and-policing-bill-child-sexual-abuse-material-factsheet>.

³ Online Safety Act 2021 / Parliament of Australia. 2021. URL: <https://www.legislation.gov.au/Details/C2021A00055>.

видалення CSAM, в тому числі й *deepfake*.

У Європейському Союзі існує EU AI Act. Цей акт є знаковим кроком у регулюванні ШІ. Він визначає *deepfake* як ШІ-згенерований або маніпульований контент, що реалістично імітує існуючих осіб, об'єкти або події, і вимагає чіткого та помітного розкриття того, що контент є штучно згенерованим або маніпульованим. Постачальники також повинні забезпечити маркування вихідних даних ШІ-системи у машинному форматі. За недотримання передбачаються значні штрафи, що можуть сягати до 35 мільйонів євро або 7 % від загального світового річного обороту компанії¹. Законодавство ЄС також визнає, що *deepfake* становлять більші ризики для дітей, оскільки їхні когнітивні здібності ще розвиваються, і їм складніше ідентифікувати *deepfake*.

Інтерпол активно реагує на нові загрози. Було видано «*Purple Notice*» для попередження країн-членів про використання *deepfake*-технологій для різних видів шахрайства та вимагання, включаючи онлайн-сексуальний шантаж. DevOps Group Інтерполу, фінансована Safe Online, зосереджена на розробці інструментів для протидії онлайн-сексуальній експлуатації дітей, сприяючи обміну передовим досвідом та інноваційними стратегіями між правоохоронними органами, неурядовими організаціями та академічними установами².

ЮНІСЕФ³ та ЮНЕСКО⁴ активно працюють над захистом прав дітей у цифрову епоху. ЮНІСЕФ визнає як потенціал, так і ризики ШІ для дітей, виступаючи за розробку політики та систем ШІ, орієнтованих на дітей. ЮНЕСКО розробляє рамки компетентності ШІ для студентів та вчителів, наголошуючи на необхідності розуміння потенціалу та ризиків ШІ для безпечної, етичної та відповідальної взаємодії з ним в освіті та за її межами. Дії ЄС, Великої Британії, Інтерполу, ЮНІСЕФ та ЮНЕСКО демонструють, що міжнародна спільнота поступово переходить до активного регулювання самої технології.

З огляду на те, наскільки швидко розвивається ШІ, законодавство має постійно слідувати технологічним досягненням, щоб запобігти будь-яким лазівкам і забезпечити ефективний захист. Це динамічний процес. Законодавчі рамки, які зараз діють, можуть застаріти завтра, вимагає створення гнучких, адаптивних правових систем, які можуть швидко реагувати на нові загрози та постійно відстежувати технологічні тенденції, можливі зловживання.

Висновки. Дитяча порнографія, створена штучним інтелектом, є

¹ Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 12 July 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). *Official Journal of the European Union*. 2024. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj>.

² Purple Notices / INTERPOL. 2025. URL: <https://www.interpol.int/en/How-we-work/Notices/About-Notices>.

³ Generative AI: Risks and Opportunities for Children / UNICEF Innocenti – Global Office of Research and Foresight. 2024. URL: <https://www.unicef.org/innocenti/innocenti/generative-ai-risks-and-opportunities-children>.

⁴ Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence / UNESCO. 2021. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377897>.

серйозною та швидко еволюціонуючою загрозою, яка тягне за собою глибокі негативні психологічні, соціальні наслідки. Вона підриває безпеку дітей, сприяє злочинності та дезінформації, створює безпрецедентні виклики для правоохоронних органів через дедалі більшу невідповідність синтетичного контенту реальному. Для того, щоб протистояти цьому явищу, потрібна комплексна, багатогранна та координована глобальна стратегія. Це передбачає посилення та гармонізацію законодавства, розробку та впровадження законів, які оперативно реагують на технологічні зміни, закривають правові лазівки. Існує потреба у окремій криміналізації ДПсШІ, а також у розробка сучасних і адаптивних технологічних рішень, які включають перехід від простого аналізу артефактів до поведінкового та контекстуального аналізу, а також багатопланові механізми перевірки джерела, цілісності даних. Розробники повинні включати стандарти безпеки за замовчанням у весь життєвий цикл створення ШІ, оскільки вони несуть відповідальність за те, щоб їхні інструменти не використовували для створення шкідливого контенту.

Необхідно розширити доступ до соціальної, психологічної та юридичної допомоги, а також до послуг із видалення шкідливого контенту, щоб забезпечити тривале відновлення та реабілітацію для тих, хто постраждав від цього злочину. Забезпечуючи безпечніше цифрове майбутнє для дітей у всьому світі, лише спільні, міждисциплінарні та постійно еволюціонуючі зусилля науковців і практиків можуть ефективно протистояти цій складній і нагальній загрозі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баловсяк Н. Швидкий контент, повільний розум? Як короткі відео викликають залежність та впливають на мозок // DSnews.ua. 2025. 22 лют. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/society/shvidkiy-kontent-povilniy-rozum-yak-kоротki-video-viklikayut-zalezhnist-ta-vplivayut-na-mozok-22022025-517271>.
2. Іванченко А. Діпфейки: розбираємося з технологією та її наслідками. *Acer Corner*. 2024. 15 січ. URL: <https://blog.acer.com/ua/discussion/2686/dipfeyki-rozbirayemosya-z-tehnologiyeyu-ta-yiyi-naslidkami>.
3. Коваленко А. В. Метадані як джерело криміналістично значущої інформації // Використання цифрових технологій в криміналістиці і судовій експертизі : матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу (м. Харків, 11 груд. 2023 р.). Харків : Право, 2024. С. 82–85.
4. Хамула Д. В. До питання ознак «закамуфльованої» дитячої порнографії у фотомистецтві при мистецтвознавчому дослідженні продукції порнографічного характеру // Криміналістичні та експертні аспекти протидії злочинності : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 листоп. 2023 р.). Одеса, 2023. С. 273–276.

5. Annual Report 2023 / National Center for Missing & Exploited Children. 2024. URL: <https://www.missingkids.org/footer/about/annual-report>.
6. Artificial Intelligence and Combatting Online Child Sexual Exploitation and Abuse / U.S. Department of Homeland Security. 2024. URL: https://www.dhs.gov/sites/default/files/2024-09/24_0920_k2p_genai-bulletin.pdf.
7. Binder M., Newbury E. M. H. Combatting AI-Generated CSAM / Wilson Center. 2025. 5 Feb. URL: <https://www.wilsoncenter.org/article/combating-ai-generated-csam>.
8. Britain's leading the way protecting children from online predators / Home Office ; GOV.UK. 2023. 10 May. URL: <https://www.gov.uk/government/news/britains-leading-the-way-protecting-children-from-online-predators>.
9. Chesney R., Citron D. Deep Fakes: A Looming Challenge for Privacy, Democracy, and National. *Lawfare*. 2018. 21 Feb. URL: <https://www.lawfaremedia.org/article/deep-fakes-looming-challenge-privacy-democracy-and-national-security>.
10. Citron D. K. Hate Crimes in Cyberspace. Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 2014. 304 p.
11. Crime and Policing Bill: child sexual abuse material factsheet / GOV.UK. 2025. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/crime-and-policing-bill-2025-factsheets/crime-and-policing-bill-child-sexual-abuse-material-factsheet>.
12. Crimes against children / INTERPOL. URL: <https://www.interpol.int/Crimes/Crimes-against-children>
13. Europol Spotlight – Generative AI: The dark side looms over the sunny uplands / Europol Innovation Lab. October 2023. URL: <https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Transcript-how-crime-is-accelerated-by-ai.pdf>.
14. False Positives and False Negatives. *GeeksforGeeks*. 2025. 14 May. URL: <https://www.geeksforgeeks.org/machine-learning/false-positives-and-false-negatives/>
15. Farid H. Creating, Using, Misusing, and Detecting Deep Fakes. *Journal of Online Trust and Safety*. 2022. Vol. 1. Is. 4. DOI: <https://doi.org/10.54501/jots.v1i4.56>.
16. Finkelhor D. The Challenge of Creating a Global Indicator of Violence Against Children / Trauma, Violence, & Abuse. 2025. 11 Sept. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/15248380251357613>.
17. Generative AI: Risks and Opportunities for Children / UNICEF Innocenti – Global Office of Research and Foresight. 2024. URL: <https://www.unicef.org/innocenti/innocenti/generative-ai-risks-and-opportunities-children>.
18. Generative Artificial Intelligence and Cyber Bullying / Dolly's Dream. 2024. URL: <https://www.dollysdream.org.au/blog/generative-artificial-intelligence-and-cyber-bullying>

19. How AI is being abused to create child sexual abuse imagery / Internet Watch Foundation. URL: <https://www.iwf.org.uk/about-us/why-we-exist/our-research/how-ai-is-being-abused-to-create-child-sexual-abuse-imagery/>
20. How CSAM Classifiers Use AI to Build a Safer Internet / Thorn. 2025. URL: <https://www.thorn.org/blog/how-thorns-csam-classifier-uses-artificial-intelligence-to-build-a-safer-internet/>
21. Kobriger K. et al. Out of Our Depth with Deep Fakes: How the Law Fails Victims of Deep Fake Nonconsensual Pornography. *Richmond Journal of Law and Technology*. 2021. Vol. 28. Is. 2. URL: <https://scholarship.richmond.edu/jolt/vol28/iss2/1/>
22. Letourneau E. J. et al. Child Sexual Abuse and Boundary-Violating Behaviors in Youth-Serving Organizations: A Scoping Review / Trauma, Violence, & Abuse. 2024. URL: <https://pure.johnshopkins.edu/en/publications/child-sexual-abuse-and-boundary-violating-behaviors-in-youth-serv>
23. Online Safety Act 2021 / Parliament of Australia. 2021. URL: <https://www.legislation.gov.au/Details/C2021A00055>.
24. Posetti J. et al. The Chilling: A global study of online violence against women journalists / The International Center for Journalists (ICFJ) ; UNESCO. 2022. URL: https://www.icfj.org/sites/default/files/2023-02/ICFJ%20Unesco_TheChilling_OnlineViolence.pdf.
25. Pratt D., Huff E. A New Approach to Proactive Deepfake Detection & Remediation / Kyndryl. 2024. URL: <https://www.kyndryl.com/content/dam/kyndrylprogram/doc/en/2024/proactive-deepfake-detection-remediation.pdf>.
26. Purple Notices / INTERPOL. 2025. URL: <https://www.interpol.int/en/How-we-work/Notices/About-Notices>.
27. Quayle E., Taylor M. Child pornography and the Internet: A review of the evidence. *Psychology, Crime & Law*. 2002. Vol. 8. Is. 4. P. 291–319. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10683160208401824>.
28. Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence / UNESCO. 2021. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377897>.
29. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 12 July 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). *Official Journal of the European Union*. 2024. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj>.
30. Senate Bill 20: Relating to the creation of the criminal offense of possession, promotion, or production of certain obscene visual material appearing to depict a child / Texas Senate. 2025. URL: <https://legiscan.com/TX/text/SB20/id/3156303>.
31. State of the Issue: Annual Youth Survey on Online Sexual Interaction / Thorn. 2024. URL: <https://www.thorn.org/research/state-of-the-issue/>

Стаття надійшла до редакції 30.07.2025

Oleksii M. LYTVYNOV,

Doctor in Law, Professor,

Honored Worker of Education of Ukraine

*(M. Ye. Zhukovsky National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»,
Kharkiv, Ukraine)*

Kyrylo O. CHEREVKO,

PhD in Law, Associated Professor

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

MODERN CHALLENGES IN DETECTING AND COUNTERING THE SPREAD OF CHILD PORNOGRAPHY CREATED WITH THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TOOLS

The article analyzes the growing and multifaceted threat posed by child pornography created with the use of artificial intelligence tools. The article highlights the key challenges in detecting and countering this phenomenon, as well as its profound psychological and social consequences for victims and society as a whole. It examines how the rapid development of generative artificial intelligence enables the creation of increasingly realistic images and video material, which complicates the work of law enforcement agencies and endangers the safety of children in the digital space. In addition, comprehensive approaches to combat child pornography created using artificial intelligence tools are outlined, including strengthening legislation, developing advanced technological solutions for detection and blocking, implementing ethical principles in the development of artificial intelligence, conducting extensive educational work and ensuring effective support for victims.

Keywords: *artificial intelligence, generative models, digital security, child pornography, cybercrime, content detection, image blocking, victim, child safety, international cooperation.*

Світлана Василівна ПАНОВА

(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків)

**ВОЄННО-ОБУМОВЛЕНІ ДЕТЕРМІНАНТИ КРАДІЖОК, ПОЄДНАНИХ З
ПРОНИКНЕННЯМ У ЖИТЛО: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ**

У статті досліджено воєнно-обумовлені детермінанти крадіжок, поєднаних з проникненням у житло, які виникли в результаті повномасштабного вторгнення росії на територію України. Встановлено, що війна формує нове криміногенне середовище, в якому «традиційні» фактори злочинності посилюються специфічними воєнними обставинами, а також утворюються нові, не властиві довоєнному часу фактори. До ключових воєнно-обумовлених детермінантів віднесено: обезлюднення населених пунктів, масові практики залишення житла, зміну соціально-демографічної структури на тимчасово окупованих територіях, зниження рівня охорони житлового фонду, послаблення роботи правоохоронних органів, поширення «цивільного» мародерства, обмеженість коштів та тривалість процедур відновлення пошкодженого житла, а також використання інформаційного простору у кримінальних практиках. Особливу увагу приділено аналізу функціонування крадіжок, поєднаних з проникненням у житло, на тимчасово окупованих і прифронтових територіях, а також в «сірих зонах». Доведено, що війна не лише впливає на кількість крадіжок, поєднаних з проникненням у житло, але й змінює способи їх реалізації. Акцентовано увагу на значущості ефективного реагування на ці кримінальні практики, оскільки такий підхід має подвійний ефект: з одного боку – зменшення рівня крадіжок, поєднаних з проникненням у житло, а з іншого – відновлення безпекового середовища, яке було порушено або знищено війною.

Ключові слова: крадіжки, житло, детермінанти, війна, збройний конфлікт, окупація, бойові дії, криміногенна ситуація.

Постановка проблеми. Ефективно протидіяти злочинності аж ніяк неможливо не пізнавши її «джерела». В різні часи теоретики і практики різноманітних сфер життєдіяльності намагалися знайти відповіді на питання: «чому існує злочинність?», «хто або що в цьому винен?», «чи можливо її приборкати і що для цього потрібно?» тощо. Часи ідуть, а питання ще досі відкриті. Навіть більше того: їх перелік постійно оновлюється. От і вітчизняна кримінологічна наука спантеличена новими викликами і загрозами, перед якими українські державу і суспільство поставила розв'язана росією війна. Остання ж внесла свої корективи абсолютно в усі «куточки» нашого життя. Війна росії проти України, будучи сама «абсолютним злом» докорінно змінила криміногенну мапу, рівень та структуру злочинності, перекроїла осіб-злочинців і додала нових, не

властивих мирному часу воєнно-обумовлених детермінантів.

Виявлення воєнно-обумовлених детермінант крадіжок, поєднаних з проникненням у житло, надасть можливість не лише встановити причинно-наслідкові зв'язки між війною та трансформацією зазначених кримінальних практик, а й виробити необхідні і адекватні механізми профілактики і протидії їм. Традиційні підходи до аналізу криміногенних факторів виявляються недостатніми, адже війна створила унікальний комплекс детермінант, що кардинально змінюють природу кримінально протиправних посягань. Тож, детальне дослідження воєнно-обумовлених детермінант крадіжок, поєднаних з проникненням у житло, сприятиме розширенню уявлень про механізми кримінальної поведінки в період війни, підвищуватиме кримінологічне прогнозування та дозволить розробити пропозиції щодо системи профілактики та захисту житла від протиправних посягань в умовах війни.

Загалом, питанням дослідження детермінації злочинності в кримінологічній науці присвячено чимало праць досвідчених науковців. Так, Ю. Б. Данильченко та С. Ю. Лукашевич опікувалися цим питанням досліджуючи феномен сучасного тероризму; А. М. Бабенко, В. Я. Конопельський, І. М. Чекмарьова працювали над проблематикою детермінації злочинності у прикордонних регіонах Причорномор'я материкової України. Не оминали цю проблематику також і О. М. Бандурка, Б. М. Головін, О. М. Джужа, М. Г. Колодязний, О. М. Литвинов та інші фахівці. В умовах війни детермінація злочинності стала предметом досліджень Ю. В. Орлова, Б. А. Пазія, В. В. Сокурєнка.

Мета статті полягає у виявленні, описі та поясненні воєнно-обумовлених детермінант крадіжок, поєднаних з проникненням у житло.

Виклад основного матеріалу. Війна детермінувала низку нових явищ і процесів невласливих нашим суспільству і державі у мирний час, а також під її впливом відбулася мутація існуючих факторів, зокрема і злочинності. Як справедливо із цього приводу зазначається у спеціальній літературі, «саме аналіз детермінації дає можливість констатувати процес симбіозу злочинності зі збройною агресією РФ проти України; війна... – детермінанта, так би мовити, неординарного характеру, що виступає системоутворюючим елементом всього полотна зумовлювання злочинності сучасного періоду»¹.

Не тільки власний досвід, але й світова практика збройних конфліктів засвідчує криміногенну обстановку, яка супроводжує так звані особливі періоди (збройний конфлікт, воєнний стан, надзвичайні події тощо). На відповідних територіях збільшується кількість злочинів проти власності, спостерігається активність крадіжок, розбоїв, угонів транспортних засобів, що обґрунтовується, зокрема, лозунгами: «Все для потреб революції!», мають місце випадки порушення недоторканності житла і т. п.²

¹ Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану : монографія / редкол.: В. А. Журавель (співголова), Н. С. Кузнецова (співголова), О. М. Бандурка та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2023. С. 412–436.

² Поробіч-Ісакович Н. Правосуддя перехідного періоду в Боснії і Герцеговині – виклики та

Таким чином, виявлення та ліквідація (послаблення впливу) воєнно-обумовлених детермінант злочинності, має двоєдину мету: з одного боку – вплив на злочинність з метою зниження її рівня. З іншого – відновлення безпекового середовища, що порушено, а на окремих територіях, знищено війною. В контексті цього, захист житла від кримінально протиправних посягань набуває важливого значення, оскільки для більшості громадян житло це не лише матеріальна цінність, а також символ особистої безпеки та стабільності. Російська агресія проти України спричинила масову втрату домівок, їх руйнацію та залишення під примусом евакуації чи окупації, що автоматично підвищило ризики кримінально протиправних посягань на таке майно. В умовах війни захист житла стає завданням не лише власників, але й держави і суспільства в цілому.

Належне реагування на крадіжки, поєднані з проникненням у житло, в умовах війни, прямо впливає на довіру громадян до державних інституцій та готовність суспільства до консолідації. В іншому випадку у населення формується відчуття безкарності правопорушників, беззахисності не тільки власного майна, а й самих власників. Особливо гостро питання захисту житла стосується тимчасово окупованих і деокупованих територій, прифронтових і «сірих» зон, адже окрім кримінально-правової змісту, воно набуває контексту воєнної безпеки.

Роки життя українського суспільства в умовах війни, дають підстави окреслити воєнно-обумовлені детермінанти крадіжок, поєднаних з проникненням у житло:

- *обезлюднення населених пунктів*. З початком повномасштабного вторгнення військ РФ на територію України, почалася масова міграція українського населення, як в середині держави, так і за кордон, найбільш вразливими стали території наближені до кордонів з росією, білоруссю та тимчасово окупованою АР Крим. Такі території* умовно можна поділити на чотири групи.

Першу групу складають території, які були тимчасово окуповані і згодом звільнені. В нашій роботі ми неодноразово згадували Ірпінь і Бучу, які були окуповані в перші дні війни, сюди також можна віднести й Ізюм, де люди масово лишали свої домівки. Такі умови сприяли вчиненню крадіжок, поєднаних з проникненням у житло, в умовах війни, адже житло покинуте власниками лишилося на поталу російським окупантам. На зазначених територіях обезлюдненням можна вважати і ті випадки, коли люди, які через різні причини не евакуювалися, під страхом смерті не покидали своїх сховищ, а також масове утримання окупантами жителів цих населених пунктів у підвалах чи інших приміщеннях. Тобто повний всеохоплюючий контроль над пересуванням українського населення на тимчасово окупованих територіях де-факто унеможлиблював охорону власного житла

можливості. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні : монографія / за заг. ред. А. П. Буценка, М. М. Гнатовського. Київ : «РУМЕС», 2017. С. 228.

* В роботі наведено лише окремі території, як приклади. Реальна їх кількість у рази більше і постійно змінюється.

та залишав його без належного нагляду.

Другу групу складають території, де ведуться/велися запеклі бойові дії («сірі» зони). У Бахмуті станом на 2021 р. кількість населення складала 72,3 тис. осіб, після окупації у квітні 2023 року цивільне населення відсутнє. Вовчанськ у 2021 році мав населення 17,7 тис. осіб, з травня 2024 року навколо міста тривають бої, цивільного населення не лишилося. Населення Красногорівки у 2021 році складало 14,9 тис. осіб, станом на вересень 2024 р. з цивільних майже нікого не лишилося. Часів Яр станом на 2021 рік населення складало 12,6 тис. осіб, восени 2024 р. в місті лишилося 500 мешканців, які попри бої, відмовилися від евакуації. Тотальне обезлюднення житлового фонду або мізерні залишки мешканців на цих територіях, використовується військовими формуваннями для перетворення будинків на укриття, склади, позиції, що призводить не лише до його пошкодження, знищення, а й до привласнення майна, що в ньому перебуває.

До третьої групи можна віднести тимчасово окуповані території, що незаконно включені до складу РФ і перебувають під повним військово-політичним контролем окупаційної влади, до прикладу: Волноваха (Донецька обл.), Попасна (Луганська обл.). Відсутність на тимчасово окупованих територіях українського державного суверенітету, зокрема правоохоронних і судових органів, утворила ситуацію, коли низка кримінальних правопорушень, у тому числі і крадіжок, поєднаних з проникненням у житло, в умовах війни, лишаються поза увагою і взагалі не фіксуються з об'єктивних причин;

Четверту групу складають території, наближені до лінії фронту. До таких можна віднести Чернігівську, Сумську, Харківську області, і так по всій лінії фронту до півдня країни. Це території, які не є в окупації чи на передовій, проте міграційні процеси суттєво скоротили чисельність місцевого населення. На таких територіях складається подвійний демографічний ефект, по-перше, населення з зазначених територій переміщається у більш «спокійні» регіони країни або за кордон і, по-друге, – переміщення на ці території населення, яке потерпає від бойових дій або з тимчасово окупованих територій України. Таким чином, з одного боку зростає кількість покинутих будинків і квартир, а з іншого, зростає попит на житло, що провокує як легальні, так і нелегальні способи його отримання. Разом із цим, близькість до лінії фронту негативно впливає на частину населення, формуючи стан постійної нестабільності та відчуття тимчасовості, що негативно впливає на правосвідомість і знижує рівень толерантності до кримінальної поведінки.

Зауважимо, що в перших трьох групах спостерігається подвійна детермінація криміногенних процесів. По-перше, відсутність мешканців відкриває потенційні можливості для заволодіння чужим майном військовими, як з російського, так і з українського боку, а також сторонніми особами, що потрапляють на ці території. По-друге, залишки цивільного населення, котрі з різних причин не евакуювалися, перебувають у стані

«соціальної ізоляції», що робить їх беззахисними перед кримінально протиправними проявами, зокрема і крадіжками, поєднаними з проникненням у житло, в умовах війни;

- *зміна структури тимчасово окупованих населених пунктів, їх депопуляція тимчасово, маргіналізація населення.* Маріуполь станом на 2021 р. мав населення у кількості 431,9 тис. Після окупації залишилося близько 90 тис. місцевих мешканців, місто активно заселяється російськими громадянами. Населення Северодонецька у 2021 р. складало 101,1 тис. осіб, після окупації у червні 2022 р. залишилося 7-8 тис. мешканців, так само місто заселяється російськими громадянами (1/3). Тимчасова окупація українських територій призвела не лише до переміщення та евакуації місцевого населення, але й до так би мовити «заміщення» його носіями «руського миру». Факти незаконного заволодіння житлом українських громадян легітимізуються окупаційними адміністраціями в різний спосіб, як-от: перепродаж, визнання житла «безхазяйним» або «передача в користування» житла переселеним російським громадянам. У цих умовах відбувається примусова трансформація соціально-демографічного середовища, тактика, яку росія у всіх своїх попередніх «іпостасях» неодноразово використовувала на окупованих територіях. Така політика має не лише політичний, а й криміногенний вимір, адже в домівки українських громадян, які залишили ці території, активно переселяються громадяни рф. Таким чином, відбувається процес поєднання кримінальних практик і політики держави-окупанта – «узаконена експропріація»;

- *масові практики залишення житла та тривале повернення додому.* Хоча офіційні підрахунки не проводилися, очевидним є факт безпрецедентної кількості залишеного житла з початком повномасштабного вторгнення, до-прикладу: у під'їздах дев'ятиповерхових будинків у перші місяці війни лишалося по 3–5 квартир, в яких мешкали люди. Значна частина житла була покинута напризволяще, інша систематично залишалася на момент дії комендантської години, коли люди на ніч ховалися в укриттях, підвалах, метро тощо. Тож відсутність господарів або їх обмежена присутність зумовлювали сприятливі умови для проникнення у житло та вчинення крадіжок. Навіть такі запобіжні заходи, як передача ключів від домівок сусідам, знайомим, родичам для імітації присутності господарів, не завжди гарантували збереження майна. Зауважимо, що подібні ситуації характерні для прифронтових і окупованих територій, а також для відносно небезпечних регіонів, в яких масово шукали притулку внутрішньо переміщені особи;

- *зниження рівня охорони житла як об'єкта приватної власності.* В умовах війни досить складно забезпечити житлу статус гарантовано недоторканого простору, перед усім це стосується територій, що не є відносно безпечними. Головним чином зниження рівня його охорони пов'язано з фізичною відсутністю власників. Відсутність останніх дорівнює відсутності безпосереднього контролю щодо будинків та квартир. Таким чином нівелюється ключовий стримувальний чинник проти такого роду

кримінально протиправних посягань. До відсутності власників житла додається також дефіцит технічних засобів захисту. Навіть та частина житлового фонду, яка до повномасштабного вторгнення була обладнана охоронними системами (сигналізаціями, відеоспостереженням, «розумними» замками), частково втратила їх через пошкодження електромереж, нестабільну роботу Інтернету, зупинку роботи приватних охоронних структур. Окрім зазначеного, не останню роль у зниженні рівня охорони житла відіграє небажання орендарів користуватися вже зазначеними охоронними системами. Додаткові витрати, почуття «тимчасовості» та постійна боротьба за фізичне/психічне виживання послаблюють мотивацію інвестувати у захист житла;

- *послаблення роботи правоохоронних органів.* Правоохоронні органи разом з іншими державними інституціями у зонах бойових дій та на прифронтових територіях у першу чергу концентруються на питаннях безпеки та оборони. Належне забезпечення контролю і реагування на майнові злочини в таких умовах відходить на другий план. До цього додається брак особового складу, технічних засобів та ресурсів, що в своїй сукупності не дозволяє правоохоронним структурам повноцінно займатися профілактикою та розслідуванням крадіжок, поєднаних з проникненням у житло, в умовах війни.

Зазначимо, що в умовах війни, ресурси концентруються на загрозах вищого порядку, тож першочерговими є розслідування воєнних злочинів та кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, тобто загальнонаціональні загрози. На ряду з цим боротьба з «класичною» злочинністю, зокрема й розкриття крадіжок, поєднаних з проникненням у житло, в умовах війни, часто відкладається на невизначений термін;

- *«цивільне» мародерство.* На відміну від мародерства, відповідальність за яке передбачена міжнародним гуманітарним правом та КК України як за воєнний (ст. 438 КК) або військовий з ознаками воєнного (ст. 432 КК) злочин, так зване «цивільне» мародерство (ч. 4 ст. 185 КК) спрямоване на заволодіння майном, яке покинуто або належним чином не охороняється через бойові дії, евакуацію чи інші обставини воєнного стану. Об'єктом посягання може бути майно, що перебуває не лише в покинутих житлових приміщеннях, але й у магазинах, господарських приміщеннях, складах тощо. Як правило, до таких побутових практик вдаються місцеві мешканці або внутрішньо переміщені особи. В умовах війни, частина населення може сприймати таку поведінку як «виправдану» через дефіцит ресурсів, психологічну напругу і, навіть, наслідувати кримінально протиправні практики за окупаційними військами. Проте, існує і інша, категорія осіб, які переслідують суто корисливі мотиви, і користуючись обезлюдненням населених пунктів та послабленням/відсутністю правоохоронних органів задовольняють свої матеріальні потреби вдаючись до різноманітної кримінально протиправної діяльності, зокрема і крадіжок, поєднаних з проникненням у житло, в умовах війни;

- *обмеженість коштів на відновлення пошкодженого житла, довготривалість процедур відновлення.* «За даними оновленої спільної Швидкої оцінки завданої шкоди та потреб на відновлення (RDNA4), станом на 31 грудня 2024 року загальна вартість відбудови та відновлення в Україні становить 524 мільярди доларів США (506 мільярдів євро) впродовж наступного десятиліття. Оцінка, яка охоплює завдану шкоду за майже три роки з 24 лютого 2022 року по 31 грудня 2024 року, демонструє, що пряма шкода в Україні наразі сягнула 176 мільярдів доларів США (170 мільярдів євро). Найбільш постраждалими секторами є житловий сектор, транспорт, енергетика, торгівля та промисловість, а також освіта. Згідно з поточною оцінкою, 13 % загального житлового фонду було пошкоджено або зруйновано, від чого постраждали понад 2,5 мільйона домогосподарств»¹. Тож цілком очевидно, що нестача коштів впливає на закупівлю будівельних матеріалів оплати самої роботи, що в цілому уповільнює процес відновлення житла, що безпосередньо впливає на криміногенну ситуацію у сфері захисту приватної власності. Тривала відсутність відновлення або консервації пошкодженого житла робить їх особливо вразливими. Зруйновані вікна, двері, дахи вказують на відсутність жодних фізичних бар'єрів проти проникнення. Такий вільний доступ до житла сприяє вчиненню крадіжок, поєднаних з проникненням у житло, в умовах війни;

- *соціально-психологічний аспект.* В умовах війни для переважної більшості громадян на перший план виходить збереження життя та здоров'я, тоді як збереження житла і відповідно майна, що в ньому знаходиться, є другорядними питаннями. Зниження цінності майна у кризових умовах послаблює не лише мотивацію інвестувати у захист власного житла, але й знижує культурні бар'єри щодо злочинних проявів. В результаті чого, крадіжки, поєднані з проникненням у житло, в умовах війни, толеруються і сприймаються як один із допустимих «засобів виживання». Наприклад, такі установки, як «вижити за будь яку ціну», можуть виправдовувати корисливі дії, тим самим додатково підвищувати кримінальну вразливість житла;

- *продовження воєнних дій на території України* загрожує «хронічним» фоном нестабільності, який тимчасові явища перетворює на сталі соціальні і кримінальні практики. Існує велика імовірність, що крадіжки, поєднані з проникненням у житло, в умовах війни, з хаотичних практик набуть системного характеру.

Тривалість війни в подальшому збільшуватиме кадровий і матеріальний дефіцит у правоохоронній системі, адже концентрація на військових загрозах призводить до стійкого послаблення профілактики і розслідування «побутових» злочинів.

Поглиблення соціально-економічної кризи загрожує збільшенням кількості руйнувань всієї інфраструктури, зростанням безробіття й

¹ Оновлена оцінка потреб України на відновлення та відбудову. / WORD BANK GROUP. URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2025/02/25/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released>.

падінням доходів та рівня життя населення. В таких умовах економічна криза має всі шанси перетворитися на стійкий чинник криміналізації населення. Затягування війни супроводжуватиметься подальшими міграційними хвилями населення, що потягне за собою зростання кількості покинутого житла та формуванню маргінальних периферій.

Під тиском втоми, зневіри та звикання до насильства й хаосу продовжуватиметься і психологічна трансформація суспільства. На тлі воєнних злочинів у населення імовірно знижуватиметься чутливість до «класичної» злочинності. Географія небезпеки в умовах війни тяжіє до розширення зон ризику. Це збільшує кількість житла, яке залишається без належної охорони, а отже є легкою ціллю для протиправних посягань.

Окрім зазначених факторів, неможна обійти увагою і сучасний інформаційний простір, який вже тривалий час використовується в кримінальних практиках. В умовах війни всі попередні «здобутки» щодо вчинення крадіжок, поєднаних з проникненням у житло, не втратили своєї актуальності. До прикладу, наведемо фрагмент бесіди Б. А. Пазія зі злодієм К., зміст якої зводився до такого. «Злочинна група достатньо тривалий час займалася тим, що через соціальну мережу Інстаграм «підбирала» підлітків з явно забезпечених родин нашого міста. Це могли бути як дівчата, так і хлопці. Далі заочно вивчався спосіб їх життя, інтереси, уподобання. Ставка робилася на безтурботних юнаків, які хизувалися статком своєї родини, вирізнялися некритичним ставленням до своїх контактів. Потім під різними приводом злодії починали спілкування, у процесі якого з'ясовували звички, «слабкі місця», теми, якими цікавиться підліток, розпитували про батьків, родичів, навіть тварин, що є вдома, та ін. Тобто йдеться про соціальну інженерію, до якої часто вдаються шахраї. Паралельно із цим через відкриті інформаційні джерела, найчастіше через російськомовний онлайн-портал «Вся Украина – жители», отримували інформацію про місце проживання родини підлітка та номер стаціонарного телефону (якщо такий ще залишився). І після цього вже вивчали обстановку безпосередньо навколо будинка чи квартири, в яких планувалося вчинити крадіжку. У такий спосіб на території міста Харкова, Харківської області та інших областей України було вчинено чимало крадіжок із проникненням у житло»¹. По факту відбувається поєднання класичного кримінального спостереження з «цифровим розвідуванням».

Злодії використовують відкриті акаунти в Instagram, Facebook, TikTok тощо, щоб ідентифікувати потенційні цілі, актуальність яких під час війни аж ніяк не зменшується. В умовах масового вимушеного переміщення населення, особливо на весні 2022 року, нескладно припустити, що така інформація становила особливу зацікавленість серед квартирних крадіїв.

Неменшу увагу зловмисників привертають і різного роду оголошення, які також розміщені в соціальних мережах або месенджерах. Наприклад,

¹ Пазій Б.А. Кримінологічна характеристика та запобігання крадіжкам, що вчиняються в Україні в умовах воєнного або надзвичайного стану : дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Харків, 2023. С. 136.

формування списків щодо отримання гуманітарної допомоги в будинкових/вуличних чатах, тож за допомогою нескладних математичних і логічних маніпуляцій можна виявити «покинуте» житло. Оголошення щодо евакуації осіб, їх кількості, місця знаходження або щодо вантажних перевезень також можуть бути використані для виявлення потенційних цілей для вчинення крадіжок, поєднаних з проникненням у житло, в умовах війни. Окрім цього, зазначена інформація дозволяє зловмисникам уникати можливих ризиків, полегшує вчинення кримінальних правопорушень і сприяє зниженню імовірного виявлення злочинців.

Висновки. Воєнно-обумовлені детермінанти суттєво трансформують характер крадіжок, поєднаних із проникненням у житло. Війна створює специфічне середовище, у якому «традиційні» чинники злочинності посилюються новими, зумовленими бойовими діями та їх наслідками. У результаті чого війна стає не лише каталізатором зростання кількості таких злочинів, а й фактором їх якісної трансформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Оновлена оцінка потреб України на відновлення та відбудову. / WORD BANK GROUP. URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2025/02/25/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released>
2. Пазій Б. А. Кримінологічна характеристика та запобігання крадіжкам, що вчиняються в Україні в умовах воєнного або надзвичайного стану : дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Харків, 2023. 239 с.
3. Поробіч-Ісаковіч Н. Правосуддя перехідного періоду в Боснії і Герцеговині – виклики та можливості. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні : монографія / за заг. ред. А. П. Буценка, М. М. Гнатівського. Київ : «РУМЕС», 2017. 592 с.
4. Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану : монографія / редкол.: В. А. Журавель (співголова), Н. С. Кузнєцова (співголова), О. М. Бандурка та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2023. 902 с.

Стаття надійшла до редакції 28.07.2025

Svitlana V. PANOVA

(Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine)

MILITARY-RELATED DETERMINANTS OF THEFTS COMBINED WITH HOME BREAKING: A CRIMINOLOGY ANALYSIS

This article analyzes the military-related determinants of burglaries resulting from Russia's full-scale invasion of Ukraine. The findings indicate that war generates a new criminogenic environment where traditional crime factors are intensified by military circumstances, and novel factors emerge. Key

determinants include the depopulation of settlements, mass abandonment of homes, shifts in the socio-demographic structure of temporarily occupied territories, diminished housing security, weakened law enforcement, increased civilian looting, limited resources, and prolonged restoration processes for damaged housing, as well as the exploitation of information space for criminal activity. The study focuses on burglaries in temporarily occupied, frontline, and “grey zone” territories. The evidence demonstrates that war influences both the frequency and methods of burglaries. The article underscores the necessity of an effective response to these crimes, which can both reduce burglary rates and restore the security environment disrupted by war.

Keywords: *theft, housing, determinants, war, armed conflict, occupation, hostilities, criminogenic situation*

Анастасія Андріївна ТЕРНАВСЬКА,
кандидат юридичних наук
(Інститут держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України, м. Київ)

ЗАПОРІЗЬКА АТОМНА ЕЛЕКТРОСТАНЦІЯ ЯК ОБ'ЄКТ КОНЦЕНТРАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ РАДІОЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Стаття присвячена кримінологічному аналізу механізму вчинення окремих воєнних злочинів проти радіоекологічної безпеки у зв'язку із захопленням та утриманням російськими окупаційними військами Запорізької атомної електростанції. Доведено, що акт захоплення ЗАЕС варто розглядати у комплексі військово-економічних складників злочину агресії. Але таке захоплення, на відміну від низки інших компонентів цього сегменту агресивних заходів, характеризується винятковою суспільною небезпечністю з огляду на іманентні характеристики вказаного об'єкту: небезпечні сили, висока концентрація та маса джерел іонізуючого випромінювання, вихід яких з контрольованого (у техніко-технологічному, фізичному аспектах) стану загрожує ядерною катастрофою глобального, планетарного масштабу.

Виділено, надано опис та пояснення таким етапам акту захоплення ЗАЕС як воєнного злочину проти радіоекологічної безпеки: 1) первинна атака та окупація; 2) окупаційне привласнення електростанції та перейняття управління процесами; 3) розгортання на території ЗАЕС військової бази; 4) продовження триваючого воєнного злочину (напад на об'єкт що містить небезпечні сили), вчинення якого поєднується із супутніми кримінальними практиками: а) проти цивільного населення (незаконне позбавлення волі, катування персоналу ЗАЕС – громадян України); б) проти радіоекологічної безпеки – регулярні обстріли об'єктів, розташованих на території станції.

Ключові слова: радіоекологічна безпека, злочинність, війна, агресія, механізм індивідуальної злочинної поведінки, Запорізька атомна електростанція, захоплення, воєнний злочин.

Постановка проблеми. Збройна агресія росії проти України поставила на порядок денний низку нетривіальних проблем у сфері відновлення й забезпечення миру й міжнародного правопорядку. Саме так зазвичай вказується у переважній більшості кримінологічних досліджень проблем злочинності в умовах війни, а також, власне, злочину агресії як такого. У цій оптиці аналізу, однак, поза увагою дослідників, як правило, виявляються проблеми захисту довкілля та безпеки людства. І не окремо взяті (адже воєнні злочини проти довкілля ставали предметом наукової уваги), а у їх єдності, у симбіозі, що являє світові раніше невідомі кримінальні феномени, відтворення яких без перебільшення загрожує усьому людству. Подібних симбіотичних кримінальних практик, на щастя, не так багато. Але вони є небезпечними до надзвичайності. В числі таких – захоплення та утримання російськими окупаційними військами Запорізької атомної електростанції (далі – ЗАЕС) як самостійний воєнний злочин, що супроводжується супутніми злочинними актами, які у комплексі формують екстраординарні загрози радіоекологічній безпеці як важливому компоненту безпеки людства. Звернення у цьому контексті до інструментарію кримінологічної «анатомії», до мікрокримінологічного аналізу, що практикується у форматі вивчення механізму індивідуальної кримінально протиправної поведінки, потенційно здатне виявити важливу інформацію описового характеру, використання якої може «пролити світло» на додаткові грані криміногенної детермінації, а також, в перспективі, – сприяти формуванню ефективної системи заходів протидії кримінальним практикам означеного штибу.

Зауважимо, що різні аспекти кримінологічного забезпечення протидії радіоекологічній безпеці висвітлювались у працях М. К. Зубанського, М. О. Торбєєва, В. О. Миронової, О. О. Пашенка, В. П. Пилипенка, М. В. Піддубної, Г. С. Поліщука, Т. С. Садової, Ю. А. Турлової, деяких інших дослідників. Окремо від екологічного виміру концепція й окремі напрями кримінології війни розроблялися І. В. Кріцаком, Ю. В. Орловим, В. В. Сокуреном, В. О. Туляковим та деякими іншими українськими науковцями. Проте саме та «спайка», той симбіоз у феноменології загроз довкіллю, що несе із собою війна, в тому числі й зокрема на об'єктовому рівні аналізу (конкретно – щодо ЗАЕС) допоки не ставали предметом окремих досліджень, що й зумовлює актуальність теми цієї статті.

Метою статті є виявлення, опис та пояснення основних складових механізму індивідуальної злочинної поведінки щодо захоплення, утримання російськими окупантами ЗАЕС та практикування супутніх воєнних злочинів проти радіоекологічної безпеки.

Виклад основного матеріалу. За індикаторами актуалізації потреби, формування та дії мотиваційного процесу механізми індивідуальної злочинної поведінки щодо захоплення Чорнобильської атомної електростанції (далі – ЧАЕС)* та ЗАЕС майже повністю збігаються. Чи не

* Результати кримінологічного аналізу механізму злочинного захоплення Чорнобильської

єдиною їх відмінністю є окремі параметри, предметні контури потреб забезпечення фізичної безпеки та конкретної військової переваги, пов'язані із розташуванням ЗАЕС. Враховуючи географічне розташування цього об'єкту, а також його безпосереднє наближення до лінії бойового зіткнення вести мову про використання ЗАЕС як такого собі ядерного щита, прикриття логістичного хабу для угруповання військ, як то було з ЧАЕС, вочевидь, було б безпідставним. Домінуючими, як видається, є інші цілі.

Враховуючи те, що ЗАЕС є найбільшим, найпотужнішим ядерним електрогенераційним об'єктом не тільки в Україні, але й в усій Європі, прагнення російської окупаційної армії його захопити найвірогідніше можуть бути пов'язані із бажання завдати якомога більшої шкоди системам енергозабезпечення України. Блокування постачання електроенергії на споживчий ринки вільної території України умовах війни – не тільки удар по економіці, а й по обороноспроможності нашої держави. Тож *акт захоплення ЗАЕС, на відміну від ЧАЕС, варто розглядати у комплексі військово-економічних складників злочину агресії*. Але таке захоплення, на відміну від низки інших компонентів цього сегменту агресивних заходів, характеризується винятковою суспільною небезпечністю з огляду на іманентні характеристики вказаного об'єкту: небезпечні сили, висока концентрація та маса джерел іонізуючого випромінювання, вихід яких з контрольованого (у техніко-технологічному, фізичному аспектах) стану загрожує ядерною катастрофою глобального, планетарного масштабу.

Для довідки: «Запорізька атомна електростанція, розташована на південному сході України, є найбільшою атомною електростанцією в Європі та входить до 10 найбільших у світі. Вона була побудована в часи СРСР поблизу міста Енергодар, на південному березі Каховського водосховища на річці Дніпро. Станція має 6 легководних ядерних реакторів під тиском ВВЕР-1000, кожен із яких працює на паливі 235U (збагачений уран) і генерує 950 МВт, із загальною вихідною потужністю 5700 МВт»¹. «На Запорізькій атомній електростанції до її окупації працювало 11 тисяч людей, різного напрямку. Там був ліцензований персонал, який складав іспити, проходив навчання, який готувався на тих модифікаціях енергоблоків ВВР-1000»².

Від початку захоплення ЗАЕС окупаційна влада намагається перепідключити її потужності для направлення електроенергії, що виробляється на станції, до енергосистем росії. Разом з тим, підтверджених даних про успішність реалізації цих намірів немає. На 10.06.2025 р. всі шість енергоблоків ЗАЕС перебувають у стані «холодного зупину», який, за

атомної електростанції представлені у іншій статті автора: Тернавська А. А. Захоплення Чорнобильської атомної електростанції як воєнний злочин проти радіоекологічної безпеки: кримінологічний аналіз механізму вчинення. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2025. № 2 (109). С. 270–285. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2025.2.23>.

¹ Запорізька АЕС: захоплення окупантами, ядерний тероризм / Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний веб-сайт: <https://mvs.gov.ua/news/zaporizka-aes-zaxoplennia-okupantami-iadernii-terorizm> (дата звернення: 02.08.2025).

² «Це величезні ризики» – Плачков про плани росіян перезапустити ЗАЕС. Українське Радіо. 2025. 10 червня. URL: <https://ukr.radio/news.html?newsID=107659> (дата звернення: 15.07.2025).

оцінками спеціалістів¹, є, наразі, найбезпечнішим із всіх фактично доступних варіантів їх утримання.

Етапність та зміст дій щодо реалізації рішення про захоплення ЗАЕС в цілому та принципово не відрізняється від аналогічного захоплення ЧАЕС. Вказані дії мали силовий характер. Однак, на відміну від захоплення ЧАЕС, існують підтверджені відомості про те, що ЗСУ здійснювали спроби чинити відсіч нападу, застосовуючи наявні сили та засоби вогневого враження супротивника. Водночас інтенсивність таких заходів захисту не змогли забезпечити відбиття нападу на об'єкт. Цілком імовірно, що це було свідоме рішення: уникнути боїв високої інтенсивності у безпосередній близькості до небезпечного об'єкту з метою запобігти ядерній катастрофі. І таке рішення (якщо воно дійсно було), вважаємо, є виправданим.

Оперуючи інформацією, доступною з відкритих джерел, існує можливість сформувати загальну хронологічну картину подій, яка репрезентує предметно-діяльнісний компонент аналізованого воєнного злочину проти радіоекологічної безпеки. Виділимо у ньому декілька умовних етапів:

1) *первинна атака та окупація*: цілеспрямоване висування угруповання окупаційних військ з тимчасово окупованих територій Херсонської області у напрямі ЗАЕС, наближення до об'єкту, застосування зброї та фізичне захоплення станції.

Так, «3 березня 2022 року, о 23:28 за місцевим часом, до електростанції під'їхала колона з 10 одиниць російської бронетехніки та двох танків. Бій розпочався о 12:48 4 березня, коли українські сили випустили протитанкові ракети. Російські сили відповіли різноманітною зброєю, включно з реактивними гранатометами. Протягом приблизно двох годин важкого бою в навчально-тренувальному центрі за межами головного комплексу спалахнула пожежа, яку було ліквідовано о 6:20 ранку, хоча інші секції навколо станції зазнали пошкоджень»². До 09:00 територія ЗАЕС була окупована російськими військами;

2) *окупаційне привласнення електростанції та перейняття управління процесами*. 12 березня 2022 р. російська влада заявила керівництву станції, що тепер остання належить державній атомній енергетичній компанії росії – «Росатому»³. «АЕС продовжила працювати та надавати дані, в тому числі з системи віддаленого моніторингу, до МАГАТЕ. Нею продовжив оперувати український персонал під контролем росії»⁴. 05.10.2022 р. президент росії

¹ Там само.

² Запорізька АЕС: захоплення окупантами, ядерний тероризм / Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний веб-сайт: <https://mvs.gov.ua/news/zaporizka-aes-zaxoplennia-okupantami-iadernii-terorizm> (дата звернення: 02.08.2025).

³ Запорізька АЕС: захоплення окупантами, ядерний тероризм / Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний веб-сайт: <https://mvs.gov.ua/news/zaporizka-aes-zaxoplennia-okupantami-iadernii-terorizm> (дата звернення: 02.08.2025); В ядерній в'язниці: як «росатом» перетворив найбільшу в Європі атомну електростанцію на катівню і як світ може це зупинити : аналітичний звіт Truth Hounds. 2023. URL: <https://truth-hounds.org/wp-content/uploads/2023/09/truthhounds-znpp-ua-upd.pdf> (дата звернення: 19.07.2025).

⁴ Запорізька АЕС: захоплення окупантами, ядерний тероризм / Міністерство внутрішніх справ

В. В. Путін підписав указ, який незаконно привласнив атомну станцію як російську державну власність. Росатом створив акціонерне товариство (АТ) «Експлуатаційна організація Запорізької АЕС», зареєстроване в Москві, для управління окупованою Запорізькою АЕС¹.

Принагідно також зауважимо, що колишньому головному інженеру та працівнику Ростовської АЕС повідомлено про підозру у вчиненні воєнного злочину. За даними Офісу Генерального прокурора, «з весни по осінь 2022 року підозрювані були причетні до організації та реалізації плану політичного керівництва та військового командування рф, керівництва ДК «Росатом», АТ «Концерн Росенергоатом» та АТ «Експлуатуюча організація Запорізької АЕС» щодо від'єднання Запорізької АЕС від об'єднаної енергетичної системи України, а також її незаконної привласнення. Після привласнення рф Запорізької АЕС підозрювані були призначені на посади головного інженера та заступника директора АТ «Експлуатуюча організація Запорізької АЕС», яка забезпечує експлуатацію електростанції для потреб рф»²;

3) *розгортання на території ЗАЕС військової бази*. Цей акт варто розглядати як самостійний воєнний злочин, який полягає у порушенні встановленої у ч. 5 ст. 56 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12.08.1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів (Протокол I), заборони, яка передбачає зобов'язання сторін, що перебувають у конфлікті, уникати розміщення будь-яких воєнних об'єктів поблизу установок або споруд, що містять небезпечні сили (дамби, греблі й атомні електростанції)³.

Здійснений нами контент-аналіз різноджерельних повідомлень у медіа, в тому числі й тих, що презентують результати OSINT-аналізу, демонструє грубе порушення російськими військами викладеної вище норми міжнародного гуманітарного права. Так, «через пару тижнів після захоплення станції, за інформацією керівника «Енергоатому» П. Котіна, на території ЗАЕС перебувало близько 500 окупантів та приблизно 50 одиниць техніки. Ця кількість з часом тільки зростала»⁴. «Вже 5 липня 2022 року видання «The Wall Street Journal» повідомило, що російські війська

України. Офіційний веб-сайт: <https://mvs.gov.ua/news/zaporizka-aes-zaxoplennia-okupantami-iadernii-terorizm> (дата звернення: 02.08.2025).

¹ В ядерній в'язниці: як «росатом» перетворив найбільшу в Європі атомну електростанцію на катівню і як світ може це зупинити : аналітичний звіт Truth Hounds. 2023. URL: <https://truthhounds.org/wp-content/uploads/2023/09/truthhounds-znpp-ua-upd.pdf> (дата звернення: 19.07.2025).

² Повідомлено про підозру головному інженеру та заступнику директора АТ, які забезпечують експлуатацію Запорізької АЕС для потреб рф / Офіс Генерального прокурора. Офіційний веб-сайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/povidomleno-pro-pidozru-golovnomu-inzeneru-ta-zastupniku-direktora-at-yaki-zabezpecuyut-eksploataciyu-zaporizkoyi-aes-dlya-potrebf> (дата звернення: 24.07.2025).

³ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів (Протокол I) : Міжнародний документ ООН від 08.06.1977 р. // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 15.03.2025)

⁴ Огнева М. Запорізька АЕС: три роки в окупації. Як російські поли і солдати «запускають» реактор. *Главком*. 2025. 07 березня. URL: <https://glavcom.ua/publications/zaporizka-aes-tri-roki-v-okupatsiji-jak-rosijski-popi-i-soldati-zapuskajut-ukrajinski-reaktori-1048048.html> (дата звернення: 22.07.2025).

облаштувала в комплексі АЕС військову базу, розгорнувши важку самохідну реактивну систему залпового вогню БМ-30 «Смерч». Існують достатні підстави вважати, що російські РСЗВ стріляють із території Запорізької АЕС, використовуючи її як ядерний щит»¹. «На території атомного об'єкта росіяни розташували вогневі позиції. Кулеметні точки в реакторному відділенні, купу важкої зброї та ПЗРК на даху енергоблоків»². 01.11.2022 р. Головне управління розвідки Міністерства оборони повідомило про розміщення російськими окупантами систем радіоелектронної боротьби на даху п'ятого енергоблока³. *Військова техніка присутня і на території промислового об'єкта, і на території енергетичних приміщень, в яких розташовано енергетичне обладнання. Вибухівка, замінований периметр, все це – факти, які підтверджені навіть інспекторами МАГАТЕ і неодноразово фігурували в необережно виконаних навіть самими окупантами в соціальній мережі відеоматеріалах*⁴.

Зрештою, справа дійшла до неприкритої, цинічної (чи-то позамежне глумство, чи-то позамежний цинізм. Хоча, власне, одне інше не виключає...) дії: «30.07.2024 року росіяни зареєстрували військову частину на території Запорізької АЕС. Юридично частина № 6945 розташована на вулиці Промисловій, 133 в Енергодарі – за кілька будівель від цієї адреси знаходиться обстріляний у перші дні окупації навчально-тренувальний центр»⁵. Це стало апогеєм організованого та відвертого порушення не тільки вимог міжнародного гуманітарного права, а й здорового глузду, навіть з суто «технічної» точки зору – з позицій військової справи;

4) продовження триваючого воєнного злочину (напад на об'єкт що містить небезпечні сили), вчинення якого поєднується із супутніми кримінальними практиками:

а) проти цивільного населення (незаконне позбавлення волі, катування персоналу ЗАЕС – громадян України). За словами очевидців подій на ЗАЕС «перша інформація про працівників станції, яких забрали «на підвал», почала надходити практично одразу після захоплення АЕС. Російські спецслужби проводили бесіди з працівниками, щоб знайти найбільш лояльних і змусити їх йти на співпрацю із «Росатомом»»⁶.

Щодо незаконно затриманих цивільних осіб – громадян України з

¹ Запорізька АЕС: захоплення окупантами, ядерний тероризм / Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний веб-сайт: <https://mvs.gov.ua/news/zaporizka-aes-zaxoplennia-okupantami-iadernii-terorizm> (дата звернення: 02.08.2025).

² Там само.

³ Окупація Запорізької АЕС – акт міжнародного ядерного тероризму рф. *Uatom*. 2022. 30 грудня. URL: <https://www.uatom.org/2022/12/30/okupatsiya-zaporizkoyi-aes-akt-mizhnarodnogo-yadernogo-terorizmu-rf.html> (дата звернення: 23.07.2025).

⁴ Бадюк О., Янковський О. Атаки на Запорізьку АЕС: Чому це вигідно Росії? *Радіо Свобода*. 2024. 09 квітня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-ataky-na-zaporizku-aes-chomu-tse-vyihidno-rosiyi/32897662.html> (дата звернення: 24.07.2025).

⁵ Огнева М. Запорізька АЕС: три роки в окупації. Як російські попи і солдати «запускають» реактор. *Главком*. 2025. 07 березня. URL: <https://glavcom.ua/publications/zaporizka-aes-tri-roki-v-okupatsiji-jak-rosijski-popi-i-soldati-zapuskajut-ukrajinski-reaktori-1048048.html> (дата звернення: 22.07.2025).

⁶ Там само.

числа персоналу ЗАЕС широко застосовувалось насильство, а саме: побиття; ураження електричним струмом від військового польового телефону ТА-57 «Тапік» та мегомметра (приладу для вимірювання великих електричних опорів); удушення; імітація розстрілу; примус копати власні могили; погрози згвалтуванням щодо них та їхніх родичів; утримання в нелюдських умовах, у переповнених маленьких камерах (десятки людей у камері, розрахованій на двох-чотирьох ув'язнених), без доступу до їжі (якщо тільки її не приносять родичі), води, свіжого повітря або санітарних умов¹. «Яма» – умовна назва одного з найбільш відомого підземного об'єкт, де утримувались незаконно позбавлені волі цивільні особи, відбувались катування, знаходиться в безпосередній близькості від ЗАЕС². Але подібний об'єкт для незаконного утримання людей та катування був і залишається, на жаль, не єдиним.

Незважаючи на те, що подібні дії напряму не можуть бути визнані воєнними злочинами проти радіоекологічної безпеки, менше з тим вони створюють очевидні та суттєві побічні загрози для навколишнього природного середовища. Варто погодитись із аналітиками Truth Hounds у тому, що «військове захоплення ЗАЕС російськими окупаційними силами в березні 2022 року, залякування українського персоналу станції та їхніх сімей, а також катування персоналу станції на станції є навмисними діями, які створили токсичне робоче середовище, що підриває міжнародно визнану рису позитивної культури безпеки. Погрози та залякування персоналу станції та членів їхніх сімей, а також катування персоналу станції є абсолютно несумісними зі створенням та підтриманням на робочому місці атмосфери свободи ставити запитання, яка може виявити слабкі місця в системах безпеки, процедурах та персоналі до того, як вони призведуть до опромінення та витоку радіоактивних речовин»³.

Створені окупаційною адміністрацією умови праці, психологічний клімат є перманентно стресовим, що знижує рівень уваги, професійної мотивації, деформує систему робочої комунікації, підвищує, таким чином, ризики спричинення ядерних інцидентів через людський фактор. Відтак, залякування, катування, інші форми примусу щодо українського персоналу

¹ В ядерній в'язниці: як «росатом» перетворив найбільшу в Європі атомну електростанцію на катівню і як світ може це зупинити : аналітичний звіт Truth Hounds. 2023. URL: <https://truth-hounds.org/wp-content/uploads/2023/09/truthhounds-znpp-ua-upd.pdf> (дата звернення: 19.07.2025).

² Parkinson J., Hinshaw D. «The Hole»: Gruesome Accounts of Russian Occupation Emerge From Ukrainian Nuclear Plant. *The Wall Street Journal*. 2022. November 18. URL: https://www.wsj.com/articles/russian-occupation-of-nuclear-plant-turns-brutal-with-accusations-of-torture-and-beatings-11668786893?mod=mhp&fbclid=IwAR3kv8WLx01HuahGAgCwml6nNoNfnlfd1Q9GYC0sFz0W3vjZ1msl9Xb_iDQ (дата звернення: 19.07.2025); Андрус К. «Яма»: жахливі свідчення про звірства окупантів на ЗАЕС. *Nikopol News*. 2022. 21 листопада. URL: <https://nikopol.nikopolnews.net/nikopol/zvirstva-okupantiv-na-zaes/> (дата звернення: 19.08.2025); В ядерній в'язниці: як «росатом» перетворив найбільшу в Європі атомну електростанцію на катівню і як світ може це зупинити : аналітичний звіт Truth Hounds. 2023. URL: <https://truth-hounds.org/wp-content/uploads/2023/09/truthhounds-znpp-ua-upd.pdf> (дата звернення: 19.07.2025) та ін.

³ В ядерній в'язниці: як «росатом» перетворив найбільшу в Європі атомну електростанцію на катівню і як світ може це зупинити : аналітичний звіт Truth Hounds. 2023. URL: <https://truth-hounds.org/wp-content/uploads/2023/09/truthhounds-znpp-ua-upd.pdf> (дата звернення: 19.07.2025)

станції, а також часткова зміна персоналу, створення ситуації управління станції в умовах некомплекту персоналу та частковій (але значній) невідповідності його ліцензійним умовам є цілеспрямованим актом послаблення стану ядерної безпеки на ЗАЕС, пов'язаним з непропорційним (по відношенню до отримуваних вигід військового характеру) створенням загроз ядерних інцидентів, аж до глобальної катастрофи. Отже, викрадення, незаконні позбавлення волі, катування, залякування персоналу, поруч з їх самостійною правовою оцінкою за ст. 438 КК України, варто розглядати як елемент (акцесорні кримінальні практики) механізму «материнського» злочину проти радіоекологічної безпеки – атаки на атомну станцію та її захоплення;

б) *проти радіоекологічної безпеки*. Окремою лінією воєнних злочинів проти радіоекологічної безпеки, пов'язані із ЗАЕС, є регулярні обстріли об'єктів, розташованих на території станції. Підтвердженими з різних відкритих джерел, є такі факти обстрілів:

- 04.03.2022 р. під час захоплення військовими рф ЗАЕС було пошкоджено будівлю реакторного відділення енергоблока № 1, а на майданчик Сухого сховища відпрацьовано ядерного палива потрапило 2 артилерійські снаряди. Крім того, внаслідок обстрілів російськими військовими майданчика ЗАЕС, було виведено з ладу маслосистему блочного трансформатора енергоблока № 6¹;

- 05.08.2022 р.: о 14:30 обстріл поблизу промислового майданчику ЗАЕС та пошкодження високовольтної лінії зв'язку 330 кВ Запорізької ТЕС. Як наслідок – 6 серпня 2022 року один із трьох реакторів АЕС, що залишався на той час в роботі, був відключений від мережі, спрацювала система аварійного захисту²;

- 06.08.2022 р.: артилерійський обстріл території ЗАЕС. Влучання – у безпосередній близькості до сховища відпрацьованого ядерного палива³;

- 08.08.2022 р.: внаслідок артилерійського обстрілу було пошкоджено три радіаційні датчики, одного працівника шпиталізували⁴;

- 11.08.2022 р.: 5 артилерійських влучань біля комендатури ЗАЕС, поруч із дільницею зварювання та сховищем джерел випромінювання. Крім

¹ Окупація Запорізької АЕС – акт міжнародного ядерного тероризму рф. *Uatom*. 2022. 30 грудня. URL: <https://www.uatom.org/2022/12/30/okupatsiya-zaporizkoyi-aes-akt-mizhnarodnogo-yadernogo-terorizmu-rf.html> (дата звернення: 23.07.2025).

² Запорізька АЕС: захоплення окупантами, ядерний тероризм / Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний веб-сайт: <https://mvs.gov.ua/news/zaporizka-aes-zaxoplennia-okupantami-iadernii-terorizm> (дата звернення: 02.08.2025); Окупація Запорізької АЕС – акт міжнародного ядерного тероризму рф. *Uatom*. 2022. 30 грудня. URL: <https://www.uatom.org/2022/12/30/okupatsiya-zaporizkoyi-aes-akt-mizhnarodnogo-yadernogo-terorizmu-rf.html> (дата звернення: 23.07.2025) та ін.

³ Окупація Запорізької АЕС – акт міжнародного ядерного тероризму рф. *Uatom*. 2022. 30 грудня. URL: <https://www.uatom.org/2022/12/30/okupatsiya-zaporizkoyi-aes-akt-mizhnarodnogo-yadernogo-terorizmu-rf.html> (дата звернення: 23.07.2025).

⁴ Запорізька АЕС: захоплення окупантами, ядерний тероризм / Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний веб-сайт: <https://mvs.gov.ua/news/zaporizka-aes-zaxoplennia-okupantami-iadernii-terorizm> (дата звернення: 02.08.2025); Окупація Запорізької АЕС – акт міжнародного ядерного тероризму рф. *Uatom*. 2022. 30 грудня. URL: <https://www.uatom.org/2022/12/30/okupatsiya-zaporizkoyi-aes-akt-mizhnarodnogo-yadernogo-terorizmu-rf.html> (дата звернення: 23.07.2025) та ін.

того, обстріли припали і на пожежну частину, розташовану за територією ЗАЕС і призначену для її захисту від пожеж та їх гасіння у разі надзвичайних ситуацій на станції¹;

- 27.08.2022 р.: обстріли в районах спецкорпусу № 2 та естакади між спецкорпусом та енергоблоком № 2²;

- 01.09.2022: о 4:57 внаслідок мінометного обстрілу майданчика електростанції спрацював аварійний захист і відключився робочий енергоблок № 5³.

- 03.09.2022 р.: внаслідок артилерійських обстрілів території станції о 19:35 енергоблок № 5 був відімкнений від енергомережі⁴;

- 05.09.2022 р.: внаслідок пов'язаної з обстрілами пожежі, була відімкнена остання ЛЕП 330 кВ, а відтак розвантажений та відімкнений енергоблок № 6, що живив власні потреби станції⁵;

- 21.09.2022 р.: в результаті артилерійського обстрілу пошкоджено обладнання зв'язку енергоблоку № 6 з відкритим розподільчим пристроєм ЗАЕС⁶;

- 19–20.11.2022 р.: експерти МАГАТЕ на ЗАЕС повідомили, що протягом короткого періоду ввечері 19 та вранці 20 листопада було чути понад десять вибухів. Команда МАГАТЕ також могла бачити деякі вибухи зі своїх вікон. Посилаючись на інформацію, надану керівництвом станції, команда МАГАТЕ заявила, що на майданчику ЗАЕС були пошкоджені деякі будівлі, системи та обладнання, але жоден з них поки що не є критичним для ядерної безпеки⁷;

- 07.04.2024 р.: на території ЗАЕС здетонував дрон⁸. Водночас у низці українських медіа, а також на офіційній сторінці Президента МАГАТЕ Рафаеля Гроссі фігурувало повідомлення про те, що підтверджено щонайменше *три* прямі влучання в конструкцію захисної оболонки реактора станції, в результаті чого він був пошкоджений⁹. Вказані вибухи,

¹ Окупація Запорізької АЕС – акт міжнародного ядерного тероризму рф. *Uatom*. 2022. 30 грудня. URL: <https://www.uation.org/2022/12/30/okupatsiya-zaporizkoyi-aes-akt-mizhnarodnogo-yadernogo-terorizmu-rf.html> (дата звернення: 23.07.2025).

² Запорізька АЕС: захоплення окупантами, ядерний тероризм / Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний веб-сайт: <https://mvs.gov.ua/news/zaporizka-aes-zaxoplennia-okupantami-iadernii-terorizm> (дата звернення: 02.08.2025).

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

⁶ Хроніки окупації Запорізької атомної електростанції. Еко Район. 2022. 13 грудня. URL: <https://eco.rayon.in.ua/news/537867-khroniki-okupatsii-zaporizkoi-atomnoi-elektrostantsii> (дата звернення: 19.10.2024).

⁷ Там само.

⁸ Огнева М. Запорізька АЕС: три роки в окупації. Як російські попи і солдати «запускають» реактор. *Главком*. 2025. 07 березня. URL: <https://glavcom.ua/publications/zaporizka-aes-tri-roki-v-okupatsiji-jak-rosijski-popi-i-soldati-zapuskajut-ukrajinski-reaktori-1048048.html> (дата звернення: 22.07.2025); IAEA experts have been informed by ZNPP that a drone detonated on site today / International Atomic Energy Agency. News. 2024. April 7. <https://x.com/iaeaorg> (дата звернення: 24.07.2025).

⁹ Today, for the first time since Nov 2022 & after I set out 5 basic principles to avoid a serious nuclear accident radiological consequences, @IAEAorg's #ISAMZ confirmed that at least 3 direct hits against ZNPP main reactor containment structures took place / Rafael Mariano Grossi. Personal Account. Post from 2024. April 7. URL: <https://x.com/rafaelmgrossi> (дата звернення: 24.07.2025); Жерновська Л. Вибухи на ЗАЕС: Гроссі заявив про прямі влучання в захист реактора. *УНІАН*. 2024. 8 квітня. URL:

були зафіксовані вперше після 2022 року. Але пряме влучання вибуховим пристроєм (пристроями) безпосередньо у споруду ядерного реактора свідчить про поступову ескалацію, наростання рівня небезпеки від обстрілів, зміщення їх акценту, цілепрокладання ближче до найбільш небезпечних об'єктів. І ця тенденція не може не викликати занепокоєння. Переконані, слід докласти максимум зусиль (з усіх можливих боків: Україна, росія, МАГАТЕ, інші учасники міжнародної політики), аби перервати лінію ескалації та не допустити ядерної катастрофи.

Зауважимо, що описаними випадками весь спектр воєнно-кримінальних загроз радіоекологічній безпеці у зв'язку з обстрілами ЗАЕС не обмежується. Напевне, таких фактів було більше. Втім, ми навели тут лише ті, які підтверджуються одночасно з різних незалежних джерел і дають змогу сформувати узагальнене уявлення про рівень та характер небезпек функціонування ЗАЕС в режимі окупації. Найчастіше (близько 75 %) загрози означеного штибу пов'язуються з артилерійськими обстрілами (з них ствольна артилерія – 99 %, реактивна – 1 %). Значно менше (23–24 %) – мінометними обстрілами. Застосування ударних FPV-дронів фіксується у поодиноких випадках. Кожна з атак несе в собі потенційний ризик екологічної, ядерної катастрофи.

Підкреслимо, що українські медіа-джерела безальтернативно пов'язують всі без винятків атаки (обстріли) на ЗАЕС після її окупації з діями російських окупаційних військ. Втім, у нашому дослідженні, аби зберегти об'єктивність, ми констатуємо самі лише обстріли як такі, як воєнні злочини проти радіоекологічної безпеки безвідносно суб'єкту їх вчинення. Вважаємо, що відкриті джерела інформації у мас-медіа, які не спираються на результати офіційних розслідувань, а також враховуючи розташування ЗАЕС, не дають достатньо підстав для висновків щодо суб'єктів вказаних злочинів. Припускаємо, що найвірогідніше ними таки є російські комбатанти. Водночас не можемо виключати і того, що окремі з цих обстрілів чи застосування бойових дронів можуть вчиняти і українські військовослужбовці.

Так чи інакше, але базовим фактором, що запускає ланцюг криміногенних загроз для радіоекологічної безпеки є сам акт захоплення та утримання ЗАЕС російськими окупаційними військами. Цей воєнний злочин є триваючим. Й досі (станом на 24.08.2025 р.) станція лишається в окупації. Тому вести мову про стадію посткримінальної поведінки, яка зазвичай виділяється в межах кримінологічного аналізу, поки що, на жаль, говорити не доводиться. І в цьому своєрідність, унікальність ситуації кримінологічного дослідження, яка полягає фактично у здійсненні невиключного соціологічного спостереження в режимі онлайн за триваючим

<https://www.unian.ua/war/udar-po-zaporizkiy-aes-magate-zayavilo-pro-tri-pryamih-vluchannya-12597456.html> (дата звернення: 24.07.2025); Вперше з 2022 року. Головна захисна оболонка реактора ЗАЕС у неділю зазнала щонайменше трьох прямих влучань – МАГАТЕ. *New Voice*. 2024. 7 квітня. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/dron-na-zaes-v-magate-rozpovili-pro-tri-vluchannya-v-zahist-reaktora-50407979.html> (дата звернення: 24.07.2025) та ін.

злочином (як, до речі, і за злочин агресії). Злочин, механізм вчинення якого розтягнутий на роки, це і трагедія, і, водночас, можливість детального кримінологічного (а також оперативного, кримінального процесуального) фіксажу, який пред'являє деяку «анатомію» безпрецедентного воєнно-злочинного посягання на радіоекологічну безпеку.

Певну роль у розгортанні цього механізму відіграє і *криміногенна ситуація*. У ній можна виділити щонайменше два компоненти: військовий та цивільний. Перший – репрезентує слабкі ланки у системі відсічі збройній агресії загалом та оборони конкретного об'єкту, що містить небезпечні сили, шляхів, підступів до нього, зокрема. І в цьому сенсі роль криміногенної ситуації є сприятливою для воєнно-кримінальної активності, засвідчує ті самі проблеми, які спостерігалися і при організації оборони попередньо проаналізованого нами об'єкту – ЧАЕС. Натомість другий – пов'язаний з феноменом злочинної колаборації. Не можна не визнати того факту, що наявність колаборантів, пособників державі-агресору, допомога яких полегшувала дії щодо захоплення ЗАЕС, її привласнення, налагодження управління, сприяла в цілому реалізації злочинних планів російських окупаційних військ.

Так, наприклад, «в порядку спеціального судового розгляду засуджено колишнього співробітника одного з підприємств атомної енергетики України визнано винним у пособництві державі-агресору, вчиненого за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 28 ч. 1 ст. 111-2 КК України). Громадянин України, займаючи керівну посаду на ЗАЕС, залишився в окупованому Енергодарі, та пішов на співпрацю з ворогом. Чоловік погодився на призначення першим заступником генерального директора так званого «Акционерного общества «Эксплуатирующая организация Запорожской АЭС» – директора «Обособленного подразделения «Запорожская АЭС», заснованого на матеріальній базі та потужностях ЗАЕС. Він надавав допомогу окупантам у реалізації злочинного указу президента рф, яким ЗАЕС незаконно була віднесена до суб'єктів російського енергетичного ринку. Разом із змовниками з числа працівників ЗАЕС брав участь в організації серед іншого персоналу підприємства зібрання, на яких схиляв людей до підтримки дій та рішень ворога стосовно нових «умов» та «режиму роботи» АЕС»¹.

І хоча з приводу наданої кваліфікації дій зазначеного суб'єкта можуть бути розгорнуті дискусії (зокрема, на предмет розмежування пособництва державі-агресору та колабораційної діяльності), тим не менш цей випадок вважаємо показовим в аспекті специфічності сприятливої криміногенної ситуації, що складається на момент та під час вчинення відповідних воєнних злочинів проти радіоекологічної безпеки та яка полягає у долучення до

¹ До 10 років ув'язнення засуджено колишнього співробітника Запорізької АЕС, який брав участь у «легалізації» її злочинного захоплення державою-агресором / Запорізька обласна прокуратура. Новини. 2024. 13 червня. URL: https://zap.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=362820 (дата звернення: 24.07.2025).

механізму його вчинення фактично політичних злочинів, державних зрадників, колаборантів, пособників державі-агресору. Серед іншого подібні випадки зайве демонструють додаткові риси суспільної небезпечності злочинів, передбачених ст. ст. 111–111-2 КК України, їх здатність не тільки полегшувати задачі агресора щодо захоплення територій України, обструкції державного суверенітету, а й посягати на інші блага, зокрема і на радіоекологічну безпеку.

Висновки. В результаті проведеного дослідження доведено, що акт захоплення ЗАЕС варто розглядати у комплексі військово-економічних складників злочину агресії. Але таке захоплення, на відміну від низки інших компонентів цього сегменту агресивних заходів, характеризується винятковою суспільною небезпечністю з огляду на іманентні характеристики вказаного об'єкту: небезпечні сили, висока концентрація та маса джерел іонізуючого випромінювання, вихід яких з контрольованого (у техніко-технологічному, фізичному аспектах) стану загрожує ядерною катастрофою глобального, планетарного масштабу.

Виділено, надано опис та пояснення таким етапам акту захоплення ЗАЕС як воєнного злочину проти радіоекологічної безпеки: 1) первинна атака та окупація; 2) окупаційне привласнення електростанції та перейняття управління процесами; 3) розгортання на території ЗАЕС військової бази; 4) продовження триваючого воєнного злочину (напад на об'єкт що містить небезпечні сили), вчинення якого поєднується із супутніми кримінальними практиками: а) проти цивільного населення (незаконне позбавлення волі, катування персоналу ЗАЕС – громадян України); б) проти радіоекологічної безпеки – регулярні обстріли об'єктів, розташованих на території станції.

Відстоюється думка про те, що створені окупаційною адміністрацією умови праці, психологічний клімат є штучними перманентно стресовими факторами, що знижують рівень уваги, професійної мотивації, деформує систему робочої комунікації, підвищує, таким чином, ризики спричинення ядерних інцидентів через людський фактор. Відтак, залякування, катування, інші форми примусу щодо українського персоналу станції, а також часткова зміна персоналу, створення ситуації управління станції в умовах некомплекту персоналу та частковій (але значній) невідповідності його ліцензійним умовам є цілеспрямованим актом послаблення стану ядерної безпеки на ЗАЕС, пов'язаним з непропорційним (по відношенню до отримуваних вигід військового характеру) створенням загроз ядерних інцидентів, аж до глобальної катастрофи. Отже, викрадення, незаконні позбавлення волі, катування, залякування персоналу, поруч з їх самостійною правовою оцінкою за ст. 438 КК України, варто розглядати як елемент (акцесорні кримінальні практики) механізму «материнського» злочину проти радіоекологічної безпеки – атаки на атомну станцію та її захоплення.

Встановлено, що найчастіше (близько 75 %) загрози для цілісності технічних конструкцій ЗАЕС пов'язуються з артилерійськими обстрілами (з

них ствольна артилерія – 99 %, реактивна – 1 %). Значно менше (23–24 %) – мінометними обстрілами. Застосування ударних FPV-дронів фіксується у поодиноких випадках. Кожна з атак несе в собі потенційний ризик екологічної, ядерної катастрофи.

Виявлено та описано роль криміногенної ситуації. У ній виділено два компоненти: військовий та цивільний. Перший – репрезентує слабкі ланки у системі відсічі збройній агресії загалом та оборони конкретного об'єкту, що містить небезпечні сили, шляхів, підступів до нього, зокрема. Другий – пов'язаний з феноменом злочинної колаборації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрус К. «Яма»: жахливі свідчення про звірства окупантів на ЗАЕС. *Nikopol News*. 2022. 21 листопада. URL: <https://nikopol.nikopolnews.net/nikopol/zvirstva-okupantiv-na-zaes/> (дата звернення: 19.07.2025).
2. Бадюк О., Янковський О. Атаки на Запорізьку АЕС: Чому це вигідно Росії? *Радіо Свобода*. 2024. 09 квітня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-ataky-na-zaporizku-aes-chomu-tse-vyhidno-rosiyi/32897662.html> (дата звернення: 24.07.2025).
3. В ядерній в'язниці: як «росатом» перетворив найбільшу в Європі атомну електростанцію на катівню і як світ може це зупинити : аналітичний звіт *Truth Hounds*. 2023. URL: <https://truth-hounds.org/wp-content/uploads/2023/09/truthhounds-znpp-ua-upd.pdf> (дата звернення: 19.07.2025).
4. Вперше з 2022 року. Головна захисна оболонка реактора ЗАЕС у неділю зазнала щонайменше трьох прямих влучань – МАГАТЕ. *New Voice*. 2024. 7 квітня. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/dron-na-zaes-v-magate-rozpovili-pro-tri-vluchannya-v-zahist-reaktora-50407979.html> (дата звернення: 24.07.2025).
5. До 10 років ув'язнення засуджено колишнього співробітника Запорізької АЕС, який брав участь у «легалізації» її злочинного захоплення державою-агресором / Запорізька обласна прокуратура. *Новини*. 2024. 13 червня. URL: https://zap.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=362820 (дата звернення: 24.07.2025).
6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів (Протокол I) : Міжнародний документ ООН від 08.06.1977 р. // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 15.03.2025).
7. Жерновська Л. Вибухи на ЗАЕС: Гроссі заявив про прямі влучання в захист реактора. *УНІАН*. 2024. 8 квітня. URL:

<https://www.unian.ua/war/udar-po-zaporizkiy-aes-magaze-zayavilo-pro-tri-pryamih-vluchannya-12597456.html> (дата звернення: 24.07.2025).

8. Запорізька АЕС: захоплення окупантами, ядерний тероризм / Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний веб-сайт: <https://mvs.gov.ua/news/zaporizka-aes-zaxoplennia-okupantami-iadernii-terorizm> (дата звернення: 02.08.2025).

9. Огнева М. Запорізька АЕС: три роки в окупації. Як російські попи і солдати «запускають» реактор. *Главком*. 2025. 07 березня. URL: <https://glavcom.ua/publications/zaporizka-aes-tri-roki-v-okupatsiji-jak-rosijski-popi-i-soldati-zapuskajut-ukrajinski-reaktori-1048048.html> (дата звернення: 22.07.2025).

10. Окупація Запорізької АЕС – акт міжнародного ядерного тероризму рф. *Uatom*. 2022. 30 грудня. URL: <https://www.uatom.org/2022/12/30/okupatsiya-zaporizkoyi-aes-akt-mizhnarodnogo-yadernogo-terorizmu-rf.html> (дата звернення: 23.07.2025).

11. Повідомлено про підозру головному інженеру та заступнику директора АТ, які забезпечують експлуатацію Запорізької АЕС для потреб рф / Офіс Генерального прокурора. Офіційний веб-сайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/povidomleno-pro-pidozru-golovnomu-inzeneru-ta-zastupniku-direktora-at-yaki-zabezpechuyut-ekspluataciyu-zaporizkoyi-aes-dlya-potreb-rf> (дата звернення: 24.07.2025).

12. Тернавська А. А. Захоплення Чорнобильської атомної електростанції як воєнний злочин проти радіоекологічної безпеки: кримінологічний аналіз механізму вчинення. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2025. № 2 (109). С. 270–285. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2025.2.23>.

13. «Це величезні ризики» – Плачков про плани росіян перезапустити ЗАЕС. Українське Радіо. 2025. 10 червня. URL: <https://ukr.radio/news.html?newsID=107659> (дата звернення: 15.07.2025).

14. IAEA experts have been informed by ZNPP that a drone detonated on site today / International Atomic Energy Agency. News. 2024. April 7. <https://x.com/iaeaorg> (дата звернення: 24.07.2025).

15. Parkinson J., Hinshaw D. «The Hole»: Gruesome Accounts of Russian Occupation Emerge From Ukrainian Nuclear Plant. *The Wall Street Journal*. 2022. November 18. URL: https://www.wsj.com/articles/russian-occupation-of-nuclear-plant-turns-brutal-with-accusations-of-torture-and-beatings-11668786893?mod=mhp&fbclid=IwAR3kv8WLx01HuahGAgCwmI6nNoNfnI fd1Q9GYC0sFz0W3vjZ1msl9Xb_iDQ (дата звернення: 19.07.2025).

16. Today, for the first time since Nov 2022 & after I set out 5 basic principles to avoid a serious nuclear accident radiological consequences, @IAEAorg's #ISAMZ confirmed that at least 3 direct hits against ZNPP main reactor containment structures took place / Rafael Mariano Grossi. Personal Account. Post from 2024. Aril 7. URL: <https://x.com/rafaelmgrossi> (дата звернення: 24.07.2025).

Стаття надійшла до редакції 02.08.2025

Anastasia An. TERNAVSKA,

PhD in Law

(V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine)

ZAPORIZKA NUCLEAR POWER PLANT AS AN OBJECT OF CONCENTRATION OF WAR CRIMES AGAINST RADIOECOLOGICAL SAFETY: CRIMINAL ANALYSIS

The article is devoted to the criminological analysis of the mechanism of committing certain war crimes against radioecological safety in connection with the capture and detention of the Zaporizhzhya Nuclear Power Plant by the Russian occupation forces. It is proved that the act of capturing the Zaporizhzhya Nuclear Power Plant should be considered in the complex of military-economic components of the crime of aggression. But such a seizure, unlike a number of other components of this segment of aggressive measures, is characterized by exceptional public danger due to the inherent characteristics of the specified object: dangerous forces, high concentration and mass of ionizing radiation sources, the release of which from a controlled (in technical, technological, physical aspects) state threatens a nuclear catastrophe of a global, planetary scale.

The following stages of the act of capturing the ZNPP as a war crime against radioecological safety are highlighted, described and explained: 1) initial attack and occupation; 2) occupational appropriation of the power plant and taking over management of processes; 3) deployment of a military base on the territory of the ZNPP; 4) continuation of an ongoing war crime (attack on an object containing dangerous forces), the commission of which is combined with concomitant criminal practices: a) against the civilian population (illegal deprivation of liberty, torture of ZNPP personnel - citizens of Ukraine); b) against radioecological safety – regular shelling of objects located on the territory of the station.

Keywords: *radioecological safety, crime, war, aggression, mechanism of individual criminal behavior, Zaporizhzhia Nuclear Power Plant, seizure, war crime.*

Петро Танасійович ТОКАР,
кандидат юридичних наук
*(Головне управління Національної поліції в
Харківській області, м. Харків)*

Максим Геннадійович КОЛОДЯЖНИЙ,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
*(Науково-дослідний інститут вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН
України, м. Харків)*

Іван Васильович КРИЩАК,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Головне управління Національної поліції в
Харківській області, м. Харків)*

РЕГІОНАЛЬНЕ ПРОГРАМУВАННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті наведено результати виконання Головним управлінням Національної поліції в Харківській області Комплексної регіональної Програми забезпечення публічної безпеки і порядку та протидії злочинності у першому півріччі 2025 р. Намічено перспективи програмної кримінологічної й правоохоронної діяльності у цій царині, у тому числі крізь призму підписання

Меморандуму про співпрацю між ГУНП в Харківській області та Науково-дослідним інститутом вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України. Уточнено вектори подальшого поєднання дій практиків-правоохоронців з напрацюваннями науковців-теоретиків Харківщини щодо посилення глибини та широти кримінологічної безпеки на регіональному рівні й підвищення захисту конституційних прав і свобод мешканців Харківської області як під час російсько-української війни, так й після її завершення. Звертається увага на необхідності поєднання загальних та спеціальних програм соціально-економічного розвитку регіонів, що відбиває значущість діалектичного взаємозв'язку загального та спеціального рівнів протидії злочинності на регіональному рівні. Запропоновано напрями удосконалення регіонального програмування протидії злочинності.

Ключові слова: злочинність, протидія злочинності, регіон, програмування протидії злочинності, Національна поліція, Харківська область.

Постановка проблеми. Вітчизняна кримінологія здебільшого розвивається у напрямку модернізації наукової парадигми, уточнення класичних положень кримінологічної доктрини, розширення сфери застосування кримінологічних знань, а також шляхом проведення досліджень нових видів злочинів і типів злочинності. Водночас у системі кримінологічних знань, на зразок американської та англійської традицій, сформовано нові наукові напрями, що отримали такі найменування, наприклад: натуралістична кримінологія (О. Костенко); політична кримінологія (М. Максфілд, Н. Зелінська, Ю. Орлов); інституціональна кримінологія (В. Дрьомін); регіональна кримінологія (А. Бабенко); пенітенціарна кримінологія (І. Богатирьов, О. Джужа); кримінологічна теологія (І. Кріцак); екологічна кримінологія (Р. Парк, Е. Берджесс) та ін.

Своєю чергою Т. Шевчук говорить, що необхідною вимогою часу є зміна концептуальних засад сучасної кримінологічної науки. Вже зараз чітко простежується інтенсифікація розвитку окремих кримінологічних підгалузей (теорій) на підставі їх виокремлення як окремого предмета дослідження, що свідчить про інноваційність кримінологічної науки. Зокрема, це кримінологія тероризму, сімейна кримінологія (криміофамілістика), політична, економічна, військова, теологічна, пенітенціарна, спортивна, міжнародна, клінічна, цифрова кримінологія, кримінологія кримінальної юстиції, кримінологічна футурологія як галузь науки про прогнозування майбутнього, кримінологія засобів масової інформації (ЗМІ, медіа), математичних обробок, кібернетична кримінологія тощо¹. Актуальні різновиди кримінологій висвітлюються також І. Кріцаком, який підтримує позицію вчених, що сьогодні можна розвивати поліцейську

¹ Шевчук Т. А. До питання про розвиток кримінологічної науки в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4 (99). С. 227. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2022.4.19>.

кримінологію у напрямку як поліса/міста/регіону, так і діяльності поліцейських структур, які займають левову часту у системі всіх правоохоронних органів України¹.

Мета статті – надати характеристику стану регіонального програмування та реалізації заходів протидії кримінальній протиправності на території Харківської області.

Виклад основного матеріалу. А. Бабенко зазначає, що багато науковців звернули увагу й намагалися пояснити наявність суттєвих територіальних відмінностей у кількісних та якісних показниках злочинності. Ці відмінності вони пов'язували з відмінностями в умовах життя населення, різницею в соціальних, економічних і демографічних показниках, особливостями клімату, географічним розташуванням і т. д. Згодом цей напрямок досліджень сформувався в «географію злочинності», а пізніше – «екологію злочинності», «топографію злочинності», «територіальні відмінності злочинності», «регіональні особливості злочинності» тощо. Далі вчені почали його іменувати «регіональний напрямок у кримінології», а на початку XXI ст. – «регіональна кримінологія»².

Об'єднавши географію злочинності, територіальні відмінності злочинності, регіональні особливості злочинності в регіональну кримінологію, ми, по суті, відокремлюємо цей напрямок кримінологічних досліджень, надавши йому самостійний предмет у рамках традиційної кримінології. Окресливши нову грань цієї дійсно складної проблеми, варто одразу ж визначитися: а що саме розуміється під «регіональною кримінологією»? Не зайвим буде сказати, що в кримінологічній літературі дуже часто зустрічаємо таку назву в контексті дослідження географії злочинності, територіальних відмінностей злочинності, регіональних особливостей злочинності й т.д. Усі ці напрямки досліджень можна розглядати складовими більш глобальної наукової проблеми, яку варто іменувати «регіональна кримінологія». Для набуття якісно нового рівня наукового узагальнення, регіональний напрямок у кримінології потребує концептуалізації та оформлення власного понятійного апарату, які на сучасному етапі розвитку далекі від досконалості. Також у рамках регіональної кримінології слід систематизувати та структурувати існуючі розрізнені методики в єдину систему з метою створення універсальної цілісної методологічної бази для регіональних кримінологічних досліджень³.

У розумінні А. Бабенка регіональна кримінологія – це самостійний напрямок науки кримінології, що вивчає: регіональні закономірності

¹ Кріцак І. В. Актуальні кримінологічні теорії як запорука розвитку сучасної поліцейстики: державницький та духовно-ціннісний вимір. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 3. С. 168–176/ DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.3.28>

² Бабенко А. М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Класич. приват. ун-т ім. В. В. Сташиса. Запоріжжя, 2015. 515 с.

³ Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія. Одеса: ОДУВС. 2014. С. 50.

злочинності та осіб, які вчиняють злочини в окремих територіально-просторових системах (район, місто, селище, область, республіка); вплив на злочинність і злочинців своєрідних місцевих факторів: географічного, історичного, соціального, економічного, політичного, ментального, ідеологічного та ін. середовища; забезпечує диференційовану, науково-обґрунтовану організацію запобігання злочинності (на загальному, спеціальному та індивідуальному рівнях) загального, особливого та індивідуального характеру¹.

Так, об'єктом регіональної кримінології є *регіональні закономірності злочинності*, фактори, що їх обумовлюють, та специфічні форми реакції на злочинність². Предмет регіональної кримінології схожий³, але не збігається з предметом традиційної кримінології, адже він вивчається в розрізі окремих територіально-просторових систем. Визначимо основні елементи цього предмета: регіональні закономірності злочинності; особи, які вчиняють злочини на окремих територіях; фактори, які обумовлюють злочинність та її особливості в регіонах; запобігання злочинності в окремих територіально-просторових системах⁴.

Додаткові елементи предмета регіональної кримінології, як і в традиційній кримінології⁵, – це: прогнозування розвитку злочинності в регіонах, планування її запобігання, методика вивчення регіональних особливостей злочинності, жертва злочину (віктимологія), супутні злочинності – негативні соціальні «фонові» явища – алкоголізм, наркоманія, проституція й т.д. Особливості цих елементів пов'язані з тим, що в регіональній кримінології всі ці елементи досліджуються через призму порівняння регіональних особливостей чи територіальних відмінностей або подібностей злочинності та факторів, що їх обумовлюють. Так, для розкриття суті регіональної кримінології важливо визначити її місце в системі наук. Безперечним є той факт, що вона являє собою особливий, самостійний напрямок кримінології. Ця наука безпосередньо пов'язана з регіонознавством, соціально-економічною географією, регіональною економікою, філософією, правознавством, соціологією, психологією, демографією, статистикою тощо. Регіональна кримінологія широко використовує методи названих наукових дисциплін і суттєво збагачує кримінологічні знання, конкретизуючи їх з урахуванням територіальної своєрідності злочинних проявів, їх причин та умов, і робить ці знання більш всеохоплюючими. Своєю чергою, регіональні закономірності злочинності слід визначати, як сукупність специфічних кількісних та якісних ознак, які характеризують: територіальні подібності й відмінності злочинності;

¹ Там само. С. 51.

² Там само. С. 51.

³ Кримінологія [підручник для студентів вищих навч. закладів] / [О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужа. К. : Юрінком Інтер, 2002. С. 8–9.

⁴ Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія. Одеса: ОДУВС. 2014. С. 51

⁵ Кримінологія [підручник для студентів вищих навч. закладів] / [О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужа. К. : Юрінком Інтер, 2002. С. 8–9.

особливості існування, концентрації, розподілу й мінливості злочинності; географію розповсюдженості злочинності та її видів. Дослідження регіональних особливостей злочинності надає можливості найбільш повно враховувати територіальні відмінності злочинності й фактори, що їх обумовлюють, під час планування та програмування запобігання злочинності. Звідси, регіональна кримінологія має право на подальший розвиток як самостійний напрямок досліджень. Але, щоб не було подрібнення, а навпаки, відбулося об'єднання та збагачення знань, з метою більш динамічного розвитку кримінологічної науки, регіональна кримінологія має розвиватися в рамках традиційної/фундаментальної кримінології. Отже, з початку 90-х років минулого сторіччя й до сьогодні можна виокремити третій – сучасний період розвитку регіонального напрямку в кримінології. Важливими методологічними особливостями сучасного періоду розвитку регіонального напрямку в кримінології виявилися його міжгалузевий характер та яскраво виражена практична спрямованість. Це не випадково, адже специфіка предмета регіональних досліджень злочинності тісно пов'язана не лише з такими феноменами, як злочинність, її причини та умови, особа злочинця, жертва злочину, а і з середовищем їх існування. На сучасному етапі розвитку науки і техніки існує безліч наукових галузей, що, використовуючи власний дослідницький інструментарій, накопичили велику кількість знань про людину і процеси, що відбуваються в суспільстві. Ці знання дозволяють виявити об'єктивні закономірності перетворення звичайної людини в злочинця чи жертву злочину й навпаки. До речі, сучасна кримінологія вже не може обійтись без застосування надбань інших наук. А отже, і без знань про регіональні особливості територій: про особливості географії, історії формування та розвитку, відмінності в способах виробництва, специфіку демографічних характеристик населення, соціально-економічних процесів, культурологічних особливостей населення, економічного становища територій і т.д. Отож, регіональна кримінологія: по-перше, має давню історію свого виникнення та розвитку; по-друге, відрізняється тісним зв'язком з іншими науковими галузями та має яскраво виражену практичну спрямованість; по-третє, характеризується широким спектром вирішуваних теоретичних, методологічних і практичних завдань у запобіганні злочинності; по-четверте, має власно притаманний, специфічний об'єкт і предмет дослідження; по-п'яте, знаходиться на такому рівні розвитку, що за обсягом набутих знань виникла необхідність у виокремленні її в самостійний напрямок у рамках традиційної/фундаментальної кримінології¹.

З огляду на те, що в сучасній кримінології відсутні загальноприйняті визначення понять «регіон», «регіональна кримінологія» та «регіональні особливості злочинності», пропонуються такі їх визначення:

¹ Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія. Одеса: ОДУВС, 2014. С. 51–53

- *регіон* – це таке законодавчо визначене більш-менш однорідне територіально-просторове утворення, що відрізняється від інших сукупністю природних, географічних та історично сформованих, відносно стійких економічних, екологічних, соціальних, демографічних і національно-культурних складових, що обумовлюють особливості злочинності в конкретному територіально-просторовому формуванні;

- *регіональна кримінологія* – це самостійний напрямок науки кримінології, що вивчає: регіональні закономірності злочинності та осіб, які вчиняють злочини, в окремих територіально-просторових системах (район, місто, селище, область, республіка); вплив на злочинність і злочинців своєрідних місцевих факторів: географічного, історичного, соціального, економічного, політичного, ментального, ідеологічного та ін. середовища; забезпечує диференційовану, науково-обґрунтовану організацію запобігання злочинності (на загальному, спеціальному та індивідуальному рівнях) загального, особливого та індивідуального характеру;

- терміном *регіональні особливості злочинності* охоплюється: територіальні схожості та відмінності злочинності в стані, регіональний структурі розподілу, динаміці, інтенсивності, географії розповсюдженості й т. д.; класифікація регіонів за рівнем кримінальної враженості територій; закономірності функціонування регіональної системи злочинності – ступінь нерівномірності територіального розподілу злочинності, її диференційованості, динамічності, збалансованості структурного територіального розподілу злочинності, стабільності або мінливості груп регіонів за рівнем кримінальної враженості¹.

Регіоналістика як перспективний напрям наукових досліджень у кримінології. С. Безпалько, І. Кріцак наголошують, що регіоналістика є перспективним напрямом наукових досліджень у кримінології (регіоналістська кримінологія). Регіональна злочинність має свої особливості й це пояснюється багатьма чинниками. Так, закономірністю є те, що на формування права впродовж віків впливали природно-кліматичні умови, рівень духовно-культурної обізнаності та слідування прагненню до Істини тощо. Сьогодні історичні, географічні та демографічні особливості кожної країни, її етнічні й культурні зв'язки між націями й народностями, іншими країнами, сформовані звичаї й традиції, ментальність так чи інакше позначаються на зовнішніх просторових зв'язках між різними соціальними групами, що загалом свідчить про рівень злочинності держави, її процвітання і добробуте чи, навпаки, зубожіння. Попри те, окремі народності не втратили благородності, високих людських і моральних якостей, що формувало право в його сьогоднішньому розумінні. Однак надмірна гуманізація права також може призвести до непоправних наслідків. Значить, визначальним є критерій істинності, межа дозволеного у межах божественних цінностей, пріоритетів і можливостей. Так, для одних

¹ Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія. Одеса: ОДУВС, 2014. 416 с. С. 328–329.

держав жорсткий тоталітарний режим є нормою заради того, щоб тримати людей «у тонусі», робити все для об'єднання, працездатності, а для інших – це є порушенням прав людини. Якщо взяти мусульманські країни, то для них за окремі види злочинів страта є нормою і застереженням. Безперечно, це сіє страх у суспільстві, карально-репресивний дух, страх перед смертю, що, здавалось би, обмежує можливості свободи як найвищої цінності людини. Однак, якщо така свобода використовується у напрямку продукування гріха чи є хорошим ґрунтом для його процвітання, то право державне і божественне має втрутитись у ці процеси, щоб ті чи інші види злочинів, соціальне розтління викорінювалось чи присікалося найбільш радикальними засобами. Це дає можливість у короткі терміни не поширюватись злу на широкі верстви населення. Тому природні, географічні та історичні особливості накладали відбиток на свідомості націй і народностей впродовж багатьох тисячоліть і об'єднати усіх воедино в умовах глобалізаційних процесів суперечить природному стану речей. З іншого боку, тотальне поєднання культур багатьох народів сприяє поглибленню стійких економічних, екологічних, соціальних, демографічних і національно-культурних складових, що зумовлюють особливості злочинного простору в континентальному, територіально-просторовому розумінні (романо-германської, англо-саксонської, традиційно-звичаєвої сімей правових систем). Отже, кожна держава являє собою окремий економіко-географічний простір, що має свій національний устрій та культуру, суспільно-політичні особливості. В Україні проживає понад 130 національностей. Головним є їх міне співіснування, не допустити криміногенності, забезпечити єдність, взаємозв'язок усіх регіонів, їхню цілісність; зумовити взаємозалежність економічних, соціальних і природних зв'язків на засадах морально-духовних факторів, забезпечити баланс інтересів і прав кожного¹.

Стосовно взаємозв'язку регіональної та загальнодержавної злочинності, то як для регіональної, так і загальнодержавної злочинності важливим є визначення причин і факторів, тенденцій її поширеності. Злочинність є станом відображення деградованості суспільства, так званим його лакмусовим папірцем, в якому проявляється увесь негатив суспільного зла, що згодом трансформується у криміногенні явища. Водночас, соціальна цілісність суспільства можлива за умови вироблення міцних духовних основ та підвалин, слідування яким забезпечить його стабільність та прогресивний розвиток. Отож, соціальні процеси та явища обумовлені історичною мінливістю державотворчих процесів, якісною неоднорідністю суспільства. Те, що є злочинним для одних народів, у інших може визнаватися як нормою чи пропагуватися, усіляко схвалюватись. І ось саме міжнародна спільнота має стояти на сторожі істинності, слідувати християнським цінностям, де відсутній принцип таліону («Око за око, зуб за

¹ Безпалько С. В., Кріцак І. В. Політика боротьби зі злочинністю на регіональному рівні: духовно-ціннісні аспекти проблеми // Проблеми сучасної поліцейстики : тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квіт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ. Харків : ХНУВС. 2022. С. 64–65.

зуб»). Вироблення універсальних правил для всіх у відстоюванні традиціоналізму залежить від великої кількості чинників, соціальних та політичних процесів, історичних змін, геополітичних та економічних умов. Критерієм же істинності у XXI столітті має стати священне писання, в якому нічого протиправного не записано, тому й істина незмінна у віках. Водночас філософування кожної з релігійних течій, слідування їх вимогам повинно відповідати світовим міжнародно-визнаним стандартам¹.

Культурно-ментальне середовище міста та його роль у протидії злочинності. В умовах світових глобалізаційних процесів більшість сільських жителів прагнуть потрапити у міста на постійне місце проживання. Це накладає відбиток на формуванні особливостей міста, його культури, ментальності, звичаїв, традицій. Водночас, привабливість того чи іншого регіону заманює туристів, студентство, заробітчан, які невдовзі усіма силами намагаються залишитися на постійне місце проживання у тому чи іншому місті. Духовно-моральний клімат також неабияк важливий, адже формується відповідний невидимий простір попри зовнішнє благополуччя, який має свої особливості та відображається на зовнішньому, видимому прояві поведінки особистості, злочинності загалом. Сьогодні такий напрям глобалізації наукового мислення, як регіоналістика, є малодослідженим, не вивчається на належному рівні. А насправді його знання і прогресивний розвиток мають колосальне значення у межах того чи іншого регіону, особливо для приїжджих управлінців, які покликані викорінювати злочинність не в рідному місті. Зрештою, посилене вивчення регіональної злочинності, її факторів і продукування негативних явищ є необхідним для загальної обізнаності. Ментальність, культура, звичаї й традиції міст України потребують детального вивчення також з метою вироблення стратегії й тактики прийняття рішень, розуміння особливостей спілкування, виявлення підводних каменів спотикання і, як результат, – ефективності підбору інструментарію для викорінення та запобігання негативним явищам і тенденціям, злочинності як духовно-культурним феноменам, адже зовнішні просторові особливості соціального середовища так чи інакше відображаються на рівні злочинності загалом, є лише видимим віддзеркаленням суспільного добробуту. Тому настільки важливо заглибитись у внутрішні духовно-сутнісні процеси й особливості регіону, його вірування, релігійність тощо².

Харківщина 2025+: які Програми відновлення та поступу існують сьогодні на Харківщині? Згідно з інформацією сайту Харківської обласної ради – розділ «Обласні програми», на території області реалізуються такі

¹ Безпалько С. В., Кріцак І. В. Політика боротьби зі злочинністю на регіональному рівні: духовно-ціннісні аспекти проблеми. Проблеми сучасної поліцейстики : тези доп. наук.- практ. конф. (м. Харків, 20 квіт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ. Харків : ХНУВС. 2022. С. 65

² Особливості безпекового середовища Івано-Франківської області та вироблення стратегічної політики боротьби зі злочинністю на регіональному рівні: духовно-ціннісні аспекти проблеми та конкретні кроки щодо втілення кримінологічних напрацювань на практиці / С. В. Безпалько, С. О. Шатрава, А. М. Тимчишин, О. В. Джафарова, І. В. Кріцак та ін. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2022. № 1 (26). С. 116-153. С. 139

програми¹:

- Програма сприяння ефективності використання та збереження майна спільної власності територіальних громад сіл, селищ, міст Харківської області на 2025 - 2027 роки;
- Регіональна Програма підготовки громадян до національного спротиву на 2025 – 2028 роки;
- Програма розвитку рибного господарства Харківської області на 2025-2029 роки;
- Програма економічного і соціального розвитку Харківської області на 2025 рік;
- Комплексна програма «Розвиток місцевого самоврядування в Харківській області на 2025–2027 роки»;
- Регіональна програма розвитку закладів позашкільної освіти спортивного та фізкультурно-оздоровчого спрямування на 2024-2028 роки;
- Програма оздоровлення та відпочинку дітей Харківської області на 2024 – 2028 роки (порядки на виконання заходів програми);
- Програма «Електронна Харківщина» на 2024 – 2026 роки;
- Комплексна регіональна програма «Якісне та корисне харчування в закладах Харківщини» на 2024 – 2027 роки (порядки на виконання заходів програми);
- Обласна програма розвитку освіти «Освіта незламної Харківщини» на 2024 – 2028 роки (порядки на виконання заходів програми);
- Регіональна програма національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2024 – 2028 роки;
- Програма розвитку культури, туризму та охорони нерухомої культурної спадщини Харківської області на 2024 – 2028 роки;
- Регіональна цільова Програма розвитку цивільного захисту Харківської області на 2024 – 2026 роки;
- Програма розвитку соціальних послуг та психосоціальної допомоги в Харківській області на 2023 – 2027 роки;
- Комплексна Програма підтримки захисників і захисниць України та членів їхніх сімей в Харківській області на 2024 – 2028 роки (порядки на виконання заходів програми);
- Антикорупційна програма Харківської обласної ради на 2024–2026 роки;
- Регіональна Програма реформування системи інституційного догляду і виховання дітей у Харківській області на 2018 - 2026 роки;
- Соціальна Програма розвитку фізичної культури і спорту, молодіжних ініціатив та формування здорового способу життя у Харківській області на 2019-2026 роки;
- Комплексна регіональна Програма забезпечення публічної безпеки і порядку та протидії злочинності на території Харківської області на 2020-

¹ Обласні програми. *Харківська обласна рада*. URL: https://oblrada-kharkiv.gov.ua/oblasni-programy/?utm_source=chatgpt.com

2025 роки;

- Регіональна цільова програма «Здоров'я сім'ї» Харківської області на 2020-2027 роки

- Комплексна Програма соціального захисту населення Харківської області на 2021-2025 роки (порядки на виконання заходів програми);

- Комплексна Програма охорони навколишнього природного середовища Харківської області на 2021-2027 роки;

- Програма розвитку дорожнього господарства Харківської області на 2021-2025 роки;

- Регіональна Програма протидії терористичній діяльності на території Харківської області на 2021-2025 роки;

- Програма розроблення містобудівної документації у Харківській області на 2021-2025 роки;

- Програма розвитку інформаційного простору Харківської області на 2021-2025 роки;

- Обласна цільова Програма сприяння розвитку громадянського суспільства на 2021-2026 роки;

- Програма створення страхового фонду документації Харківської області на 2021-2025 роки;

- Комплексна програма «Розвиток та функціонування української мови як державної в Харківській області на 2022 – 2025 роки»;

- Обласна Програма надання підтримки учасникам антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил для будівництва чи придбання житла в Харківській області на 2022-2025 роки;

- Програма державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря на 2021-2025 роки для зони «Харківська»;

- Програма територіальної оборони Харківської області на 2022-2025 роки;

- Програма підтримки реалізації державної політики органами виконавчої влади у Харківській області на 2022-2027 роки;

- Комплексна обласна програма «Здоров'я Слобожанщини» на 2023-2025 роки;

- Регіональна комплексна програма інвестування в житлове будівництво у Харківській області «Власний дім» на 2023-2027 роки;

- Регіональна соціальна програма протидії торгівлі людьми на період до 2025 року;

- Комплексна Програма підтримки внутрішньо переміщених осіб в Харківській області на 2023 – 2027 роки;

- Програма підтримки та розвитку сімейних форм виховання в Харківській області на 2023 – 2027 роки;

Крім цього, на сайті містяться Програми, дія яких закінчилася у 2023 та 2024 році.

Як бачимо, перелік Програм охоплює широкий спектр напрямків – від соціального захисту, освіти, культури й спорту до цифровізації, охорони здоров'я, цивільного захисту та запобіганні корупції.

На окрему увагу заслуговує Комплексна регіональна Програма забезпечення публічної безпеки і порядку та протидії злочинності на території Харківської області на 2020-2025 роки, затверджена Рішенням облради від 27 лютого 2020 року № 1199-VII¹. Серед основних напрямків Програми слід виокремити кілька ключових блоків:

- *організаційно-управлінські заходи* передбачають моніторинг і аналіз криміногенної ситуації, координацію правоохоронних органів через наради та робочі групи, зустрічі з громадськістю та виїзні прийоми населення, а також створення антикримінальних комісій на місцях для локального планування безпеки; - *превентивні заходи* зосереджуються на встановленні систем відеоспостереження у публічних місцях, забезпеченні захисним і спеціальним спорядженням працівників поліції, Національної гвардії та Харківського національного університету внутрішніх справ, активізації громадських формувань для патрулювання й роботи з населенням, розширенні нічного патрулювання в криміногенних зонах. А також це контроль за покинутими будівлями, роз'яснювальна діяльність серед бізнес-середовища, підготовка інформаційних матеріалів щодо протидії наркозлочинам;

- *науково-методичне та інформаційне забезпечення* включає проведення соціологічних досліджень рівня довіри населення до правоохоронних органів, розробку інформаційних матеріалів (буклетів, методичних посібників), організацію науково-практичних заходів – конференцій, семінарів і круглих столів, а також активне інформування суспільства через засоби масової інформації та вебресурси про хід реалізації Програми. Усі ці заходи спрямовані на підвищення рівня громадської безпеки та створення системної основи для ефективної протидії злочинності в регіоні.

Основною метою Програми є удосконалення системи забезпечення публічної безпеки та порядку в Харківській області, реалізація заходів із попередження та припинення злочинів та інших правопорушень, організація взаємодії та налагодження координації із зазначених питань органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, територіальних правоохоронних та контролюючих органів, громадських інститутів та населення з метою захисту конституційних прав і свобод фізичних та юридичних осіб, зниження тиску злочинного середовища на громадян, недопущення загострення криміногенної ситуації в регіоні, підвищення захищеності об'єктів інфраструктури області, проведення інформаційно-просвітницьких заходів серед населення регіону, підвищення його правової свідомості та заохочення до участі у заходах із забезпечення публічної безпеки і порядку, налагодження дієвої

¹ Комплексна регіональна Програма забезпечення публічної безпеки і порядку та протидії злочинності на території Харківської області на 2020-2025 роки. *Харківська обласна рада*. URL: https://oblrada-kharkiv.gov.ua/program/kompleksna-regionalna-programa-zabezpechennya-publichnoyi-bezpeky-i-poryadku-ta-protidyiyi-zlochynnosti-na-terytoriyi-harkivskoyi-oblasti-na-2020-2023-roky/?utm_source=chatgpt.com

комунікації в правоохоронній сфері з інститутами громадянського суспільства, створення умов для продуктивного та ефективного розвитку економічного, культурного, науково-технічного потенціалу Харківщини.

Існують також *Програми та Стратегії на місцевому рівні в громадах* (наприклад, програми соціального захисту або розвитку громадянського суспільства). Зокрема, «Комплексна Програма соціального захисту населення Зачепилівської селищної ради територіальної громади Красноградського району Харківської області на 2024 – 2026 роки»¹. Метою Програми є: - підтримка найбільш незахищених верств населення; - забезпечення фінансування додаткових заходів щодо соціального захисту та підтримки осіб з інвалідністю, ветеранів війни та праці, учасників антитерористичної операції, членів сімей та сімей загиблих (померлих) учасників АТО/ООС, осіб, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, осіб, які постраждали від насильства в сім'ї та торгівлі людьми; - не допущення зростання рівня бідності в громаді, охоплення найбільш нужденних верств населення соціальними виплатами і послугами; - забезпечення належного рівня та оперативності надання соціальних допомог населенню району;

Щодо виконання ГУНП в Харківській області Комплексної регіональної Програми забезпечення публічної безпеки і порядку та протидії злочинності у першому півріччі 2025 р. Керівництвом Головного управління Національної поліції в Харківській області постійно вживаються заходи з виконання Комплексної регіональної Програми забезпечення публічної безпеки і порядку та протидії злочинності на території Харківської області на 2020-2025 роки, затвердженої рішенням XXIII сесії Харківської обласної ради VII скликання від 27.02.2020 р. № 1199-VII (зі змінами).

З цією метою зміст програми доведено до відома підрозділів Головного управління Національної поліції, розроблено План заходів Головного управління Національної поліції в Харківській області з реалізації Комплексної регіональної Програми забезпечення публічної безпеки і порядку та протидії злочинності на території Харківської області на 2020-2025 роки від 30.03.2020 № 2264/119-25/01-2020 (зі змінами), визначено терміни реалізації заходів та їх виконавців, забезпечено контроль за виконанням визначених заходів.

Слід зауважити, що відповідна робота за багатьма пунктами Програми тимчасово не проводиться через введення воєнного стану, бойові дії на території області, загрозу обстрілів та ракетних ударів, евакуацію значної частини населення. Її буде відновлено після скасування воєнного стану.

Водночас у першому півріччі 2025 р. підрозділами поліції в межах виконання Програми реалізовано такі заходи:

I. Організаційно-управлінські заходи забезпечення публічної

¹ Зачепилівська громада, Берестинський район, Харківська область. URL: <https://zachepylivska-gromada.gov.ua/rozvytok-gromady/>

безпеки і порядку.

Забезпечити регулярний моніторинг стану публічної безпеки і порядку на території області, вивчення структури та динаміки правопорушень, а також проведення на основі їх аналізу комплексних та цільових профілактичних заходів, спрямованих на превенцію правопорушень, охорону прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави (п. 1.1 Програми).

У ГУНП в Харківській області забезпечено цілодобову роботу Ситуаційного центру ГУНП, силами якого здійснюється постійний моніторинг стану публічної безпеки і порядку на території області, вивчення структури та динаміки правопорушень.

Ситуаційним центром за результатами моніторингу готуються аналітичні документи стосовно негативних змін у динаміці та структурі злочинності, що надаються начальникові ГУНП для прийняття управлінських рішень.

У зв'язку з повномасштабним вторгненням військ російської федерації на територію України, бойовими діями на території Харківської області, тимчасовою окупацією її частини, зусилля підрозділів ГУНП в Харківській області зосереджені на виконанні завдань правового режиму воєнного стану, забезпеченні національної безпеки та правопорядку на території Харківської області, у тому числі:

- заходів із забезпечення публічної безпеки та порядку (щодоби несуть службу близько 1 тис. поліцейських у складі 380 нарядів), у тому числі під час комендантської години (щоночі залучаються 154 поліцейських підрозділів ГУНП у складі 59 автопатрулів та 208 поліцейських УПП у складі 33 автопатрулів);

- протидії злочинності;

- виявленні та затриманні диверсійно-розвідувальних груп, їх членів, пособників, зрадників, колаборантів (затримано 187 підозрілих осіб, які ймовірно причетні до диверсійної та колабораційної діяльності, з них 58 передано до СБУ);

- виведенні населення з територій бойових дій, надання допомоги громадянам у місцях збору та їх супроводженні «зеленими коридорами» (загалом з початку агресії РФ поліцейськими надано допомогу та забезпечено захист і порядок у ході евакуації 64 тис. громадян);

- спецпідрозділи спільно із Збройними силами України беруть безпосередню участь у бойових діях;

- несення служби на блокпостах (на території області встановлено 31 блокпост);

- охороні важливих об'єктів національної економіки та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення (поліцією охороняється 117 об'єктів критичної інфраструктури та забезпечення життєдіяльності населення, зокрема 89 об'єктів, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки області);

- заходи з вилучення з незаконного обігу зброї (у поточному році

вилучено 181 одиницю вогнепальної зброї, 67 тис. набоїв до різних видів зброї, 824 гранати, міни або боєприпаси);

- розмінування звільненої території, нерозірваних снарядів, ракет, мін; огляди місць події після обстрілів та бомбардувань; з початку агресії підрозділами вибухотехнічної служби поліції ГУНП в Харківській області та приданих сил з інших областей здійснено 15 813 виїздів, оглянуто 6023,5 кв. км території, виявлено та вилучено 60 556 од. боєприпасів (гранати, постріли до гранатометів, артилерійські боєприпаси, протипіхотні та протитанкові міни, реактивні системи залпового вогню, некеровані та керовані ракети, авіабомби тощо). Знищено 36 347 од. вибухонебезпечних предметів;

- документування кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збройним конфліктом (відкрито 25 тис. кримінальних проваджень, 714 кримінальних проваджень направлено до суду);

- вивезення трупів та поранених;

- надається допомога в отриманні гуманітарної допомоги населенням.

Організувати розгляд стану протидії злочинності на координаційних нарадах та засіданнях міжвідомчих робочих груп правоохоронних органів у сфері реалізації кримінальної юстиції. Особливу увагу приділяти питанням протидії корупційним злочинам, злочинам, учиненим організованими групами, злочинам у сфері обігу наркотичних засобів; фактам порушення прав людини (п. 1.2 Програми)

30.04.2025 р. керівництвом ГУНП в Харківській області прийнято участь в організованій Харківською обласною прокуратурою координаційній нараді керівників правоохоронних органів Харківської області з питання стану забезпечення законності і правопорядку в регіоні в умовах правового режиму воєнного стану.

Створено постійно діючі міжвідомчі робочі групи:

- у сфері протидії організований злочинності;

- щодо протидії та розкриття кримінальних правопорушень, пов'язаних з торгівлею людьми;

- щодо протидії, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів;

- щодо розкриття, розслідування і запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються стосовно громадських активістів, а також іншим протиправним діям, спрямованим на дестабілізацію суспільно-політичної ситуації, що можуть викликати загострення в суспільстві;

- з питань координації діяльності правоохоронних органів Харківської області;

- з питань протидії та розкриття кримінальних правопорушень у бюджетній та земельній сферах;

- щодо протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з незаконною торгівлею нафтопродуктами, а також виробництвом й обігом спирту та алкогольних напоїв;

- у сфері запобігання протиправному втручанню у господарську та інвестиційну діяльність;
- щодо протидії кримінальним правопорушенням проти громадської безпеки та громадського порядку, а також вчиненим з використанням зброї, боєприпасів або вибухових речовин;
- з питань запобігання та протидії правопорушенням у сфері навколишнього природного середовища;
- з питань аналізу стану досудового розслідування та нагляду за додержанням законів у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення, вчинені стосовно журналістів;
- з питань забезпечення збереження речових доказів, належного їх стану, схоронності вилученого та арештованого майна і документів у кримінальних провадженнях органами Національної поліції в Харківській області.

Для ефективної протидії організованій злочинності вдосконалено штатну структуру ГУНП в Харківській області. У слідчому управлінні ГУНП створено відділ розслідування особливо тяжких злочинів та інших кримінальних правопорушень, що набули суспільного резонансу.

З урахуванням завдань підрозділів поліції в умовах воєнного стану, у слідчому управлінні ГУНП також створено постійно діючу слідчо-оперативну групу з розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних зі збройним конфліктом.

Діє робоча група ГУНП зі збору інформації для здійснювання оцінювання загроз організованої злочинності та тяжких злочинів за методологією Європолу «СОСТА».

За результатами вжитих заходів, направлено до суду 14 (у I-II кварталах 2024 року – 13) кримінальних проваджень відносно злочинних груп з ознаками організованості. Викриті угруповання діяли у сферах незаконного обігу наркотичних засобів, службової та господарської діяльності.

Встановлено 72 (34) їх учасника, доведено їх участь в учиненні 148 (69) злочинів, з яких 128 (47) – тяжких та особливо тяжких, у тому числі: 38 наркозлочинів, 39 шахрайств, 1 крадіжка, 13 фактів привласнення або розтрата майна, 27 злочинів у сфері службової діяльності, 5 злочинів у сфері господарської діяльності.

Організовувати проведення керівниками місцевих органів виконавчої влади та керівниками територіальних правоохоронних органів спільних зустрічей з громадськістю та здійснення виїзних прийомів громадян з метою визначення проблемних питань щодо стану публічної безпеки і порядку на окремих територіях регіону та визначення заходів щодо їх розв'язання (п. 1.3 Програми).

На виконання Законів України «Про Національну поліцію», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації» керівниками підрозділів поліції та головами районних військових адміністрацій, головами органів місцевого самоврядування здійснюються

заходи щодо забезпечення співпраці між поліцією, органами влади, громадськістю, спрямованої на виявлення та усунення проблем, пов'язаних зі здійсненням поліцейської діяльності, забезпечення публічної безпеки та порядку в умовах воєнного стану.

Проведення спільних прийомів громадян, зустрічей з територіальними громадами та громадськими об'єднаннями тимчасово припинено у зв'язку з впровадженням воєнного стану та бойовими діями на території області. Плани основних заходів підрозділів ГУНП в області на II півріччя 2025 року підготовані з урахуванням потреб територіальних громад з питань безпеки.

Забезпечити своєчасну пріоритезацію напрямів роботи органів державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних органів регіону відповідно до моніторингових соціологічних досліджень в галузі правоохоронної діяльності та вивчення потреб місцевих громад щодо забезпечення публічної безпеки та порядку (п. 1.4 Програми).

Харківським національним університетом внутрішніх справ спільно із Соціологічною асоціацією України, Харківською обласною державною адміністрацією за підтримки Консультативної місії Європейського Союзу відповідно до комплексної регіональної Програми забезпечення публічної безпеки і порядку та протидії злочинності на території Харківської області на 2020–2025 роки проведені дослідження результатів опитування населення у 2013–2021 роках з питань публічної безпеки та довіри до правоохоронних органів.

Результати даного дослідження доведені до підрозділів ГУНП в Харківській області та враховані при плануванні їх роботи.

На даний час опитування населення не проводяться у зв'язку з бойовими діями на території області, проведення відповідної роботи буде відновлено після скасування воєнного стану.

На виконання вимог Закону України «Про Національну поліцію», Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації» керівниками підрозділів поліції:

- вивчається інформація населення щодо якості роботи поліції, проблеми з питань забезпечення публічної безпеки та порядку; визначаються заходи їх вирішення з метою надання населенню якісних поліцейських послуг;

- підрозділи поліції інформують територіальні громади про стан правопорядку у відповідних населених пунктах; ефективність роботи поліції, у тому числі шляхом виступів на сесіях місцевих рад, розміщення інформації у ЗМІ та на офіційному веб-сайті в мережі Інтернет та ЗМІ;

- плани основних заходів підрозділів ГУНП в області у II півріччі 2025 року складені з урахуванням потреб територіальних громад з питань безпеки;

II. Превентивні заходи щодо забезпечення безпеки і порядку в публічних місцях області. Дотримання прав і свобод громадян.

З метою посилення безпеки у місцях масового перебування

громадян (вокзали, ринки, торговельні та розважальні центри тощо), масового відпочинку громадян, публічних місць, перехресть доріг (місць концентрації ДТП), де найбільш часто відбуваються правопорушення, забезпечити придбання для встановлення систем відеонагляду, а також стаціонарних переговорних апаратів термінового виклику спеціальних служб (підрозділів поліції, ДСНС, медичної допомоги) з виведенням сигналу, який від них надходить, до служби «102», та постійного моніторингу стану публічної безпеки і порядку, оперативного реагування на надзвичайні події (п. 2.1 Програми).

Головним управлінням Національної поліції в Харківській області продовжуються заходи з розбудови функціональної системи оперативного реагування нарядів поліції на повідомлення про правопорушення та інші події.

На сьогодні всі наряди поліції, які здійснюють реагування на повідомлення про злочини та інші події, забезпечені планшетами, що дозволяє здійснювати управління ними з єдиного центру.

Суттєво розширені можливості служби «102». На сьогодні служба приймає телефонні повідомлення громадян з усіх районів м. Харкова та області. Службою приймаються повідомлення, що відносяться до компетенції поліції, а також інших служб екстреного виклику. Таке повідомлення, в разі надходження, передається до відповідного відомства для розгляду та реагування за належністю.

Вжити вичерпних заходів щодо активізації роботи існуючих громадських формувань, а також створення нових громадських формувань із забезпечення охорони громадського порядку і державного кордону. Забезпечити проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення із зазначеного питання (п. 2.4 Програми). Вжити вичерпних заходів щодо активізації роботи існуючих громадських формувань, а також створення нових громадських формувань із забезпечення охорони громадського порядку і державного кордону. Забезпечити проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення із зазначеного питання (п. 2.4 Програми).

Здійснити аналіз планів комплексного використання сил і засобів (єдиної дислокації) з метою запровадження додаткових патрульних маршрутів (в т.ч. й у нічний час) у найбільш криміногенних місцях окремих адміністративно-територіальних одиниць області (п. 2.5 Програми).

У ГУНП в Харківській області силами чергових служб, Ситуаційного центру ГУНП в Харківській області здійснюється постійний моніторинг стану криміногенної ситуації в області.

За результатами моніторингу визначаються проблемні питання щодо забезпечення публічної безпеки, негативні зміни в динаміці та структурі злочинності, місця учинення найбільшої кількості злочинів, поширення окремих злочинів, серійні злочини та інші загрозливі фактори.

Зазначені проблеми аналізуються, встановлюються їх причини та

визначаються заходи щодо їх усунення.

Зокрема щоденно вносяться зміни до планів дислокації підрозділів, коригуються маршрути патрулювання, здійснюється маневрування нарядами. Наряди наближаються до місць учинення найбільшої кількості злочинів, залучається додаткова кількість нарядів поліції мобільних чи піших – з урахуванням особливостей проблеми.

Сприяти організації проведення профілактичної роботи з членами клубів фанатів спортивних команд, керівництвом громадських організацій з метою попередження порушень публічної безпеки та порядку при проведенні масових політичних акцій та спортивних заходів (п. 2.6 Програми).

З метою удосконалення системи забезпечення публічної безпеки під час проведення заходів за участі великої кількості громадян, підрозділами ГУНП в Харківській області запроваджено Скандинавську модель забезпечення публічної безпеки при проведенні таких заходів.

Модель передбачає роботу «груп комунікації» (перемовників) для проведення бесід, роз'яснювальної роботи серед організаторів та учасників акцій з метою попередження застосування сили під час проведення заходів, доведення до їх відома порядку проведення масових заходів; а також передбаченої законом відповідальності за порушення законодавства та інше.

Враховуючи скасування політичних, спортивних та інших масових заходів в умовах воєнного стану, робота «груп комунікації» тимчасово не здійснюється.

Забезпечити подальшу реалізацію проекту «Поліцейська станція територіальної громади» щодо створення у населених пунктах Харківської області поліцейських станцій або робочих місць дільничних офіцерів поліції (поліцейського територіальної громади) (п. 2.12 Програми).

ГУНП в Харківській області та територіальними відділами і відділеннями поліції у взаємодії з районними державними адміністраціями продовжується реалізація проектів «Поліцейська станція» та «Поліцейський офіцер громади».

III. Заходи, спрямовані на превенцію терористичних та екстремістських проявів, вилучення зброї, боєприпасів, вибухових речовин, що перебувають у незаконному обігу.

Сприяти здійсненню державними та комунальними установами заходів, спрямованих на підвищення їх антитерористичної захищеності та безпеки, у тому числі шляхом укладення договорів із підрозділами поліції охорони Харківській області Національної поліції України (п. 3.1 Програми).

Підрозділами ГУНП в Харківській області проводиться комплекс заходів щодо протидії тероризму, попередження терористичних загроз, диверсійних актів, стан цієї роботи обговорюється спільно з органами влади та іншими правоохоронними органами на спільних нарадах, засіданнях Антитерористичного центру, визначаються заходи посилення охорони

об'єктів можливих диверсій та терористичних посягань, а також організації та проведення на цих об'єктах заходів, спрямованих на підвищення їх протидиверсійної і антитерористичної захищеності.

Проводиться роз'яснювальна робота з населенням з питань інформування поліції чи інших правоохоронних органів про виявлення підозрілих предметів чи осіб; роз'яснюється порядок заходів безпеки при виявленні зазначених предметів.

Проводити роз'яснювальну роботу із залученням ЗМІ з питань інформування громадян про необхідність добровільної здачі зброї, яка перебуває у них на незаконних підставах. Організувати заходи із добровільної здачі зброї населенням, забезпечити посилення охорони об'єктів, де використовується або зберігається озброєння, вибухові та інші небезпечні речовини (п. 3.3 Програми).

Підрозділами ГУНП в Харківській області на постійній основі проводиться комплекс інформаційно-роз'яснювальних заходів щодо інформування громадян про необхідність добровільної здачі зброї, яка перебуває у громадян на незаконних підставах.

Протягом I–II кварталів 2025 р. населенням добровільно здано 706 одиниць вогнепальної зброї та 498,1 тис. од. боєприпасів.

Забезпечити проведення роботи щодо вилучення зброї, боєприпасів, вибухових речовин, інших засобів ураження, що перебувають у нелегальному обігу, у тому числі ті, які вивозяться із району проведення ООС, зокрема, шляхом організації роботи стаціонарних блокпостів та пересувних нарядів із числа працівників правоохоронних органів. Результати цієї роботи доводити до відома населення та висвітлювати через засоби масової інформації (п. 3.5 Програми)

Підрозділами ГУНП в Харківській області у взаємодії з іншими правоохоронними органами, органами влади, місцевого самоврядування, громадськістю проводяться системні заходи, спрямовані на вилучення з незаконного обігу зброї та інших небезпечних речовин, у тому числі які вивозяться із зони бойових дій.

Особливу увагу приділено виявленню та ліквідації каналів незаконного переміщення територією області зброї, боєприпасів, вибухових речовин, передусім їх вивезення з зони бойових дій, виявленню засобів учинення диверсій, розвідувальних і диверсійних груп.

Результати роботи постійно доводяться до відома населення, висвітлюються у засобах масової інформації.

IV. Превентивні заходи щодо протидії правопорушенням проти суспільної моралі та торгівлі людьми.

Сприяти здійсненню спільній із засобами масової інформації, органами освіти та охорони здоров'я роз'яснювальної роботи щодо можливих негативних наслідків несанкціонованого працевлаштування за кордоном з порушенням законодавства, що регулює відносини у цій сфері (п. 4.1 Програми).

На постійній основі проводиться роз'яснювальна робота з населенням щодо негативних наслідків несанкціонованого працевлаштування та можливих ризиків потрапляння у ситуації, пов'язані з торгівлею людьми.

У медіа (на офіційних сайтах ГУНП в Харківській області в мережі Інтернет) висвітлюється відповідна інформація.

Затверджено План заходів ГУНП в Харківській області з попередження, виявлення та припинення правопорушень у сфері торгівлі людьми, нелегальної міграції та моральності, в якому визначено основні напрямки та пріоритетні завдання на 2025 р.

Територіальні підрозділи поліції області орієнтовані на удосконалення роботи в регіоні щодо моніторингу пропозицій з працевлаштування, отримання інформації про факти примусової праці, сексуальної експлуатації, використання у жебрацтві громадян та дітей.

У січні 2025 р. організовано робочу зустріч з представниками Нацсоцслужби за участі підрозділів досудового розслідування з метою напрацювання дієвого механізму перевірок щодо наявних фактів вчинення злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми. Також ГУНП в Харківській області звернулось з вмотивованим запитом до Нацсоцслужби щодо встановлення кількості громадян України, які постраждали від торгівлі людьми та отримали відповідний статус.

ГУНП в Харківській області на постійній основі веде роботу щодо збору та обміну статистичними даними про кількість постраждалих осіб та вживаються заходи з направлення таких осіб, для встановлення відповідного статусу до Департаменту соціального захисту населення. Спільно з ХОВА щокварталу проводиться взаємозвірка.

Системно протидіяти торгівлі людьми, сексуальній, трудовій експлуатації, виготовленню та розповсюдженню порнографічної продукції; викривати організовані форми злочинності у цій сфері, припиняти функціонування місць розпусти, звідництва, факти сутенерства, пропаганду культу насильства та жорстокості, примушування чи втягнення до зайняття проституцією, розбещення дітей (п. 4.2 Програми).

Підрозділами ГУНП в Харківській області на системній основі проводяться заходи з протидії торгівлі людьми, у т.ч. сексуальній та трудовій експлуатації, а також злочинам проти моральності, зокрема сексуальній експлуатації осіб.

З початку 2025 р. виявлено 2 кримінальних правопорушення за фактами торгівлі людьми (за ст. 149 КК). Повідомлено про підозру у 1 кримінальному провадженні 1 особі, 1 кримінальне провадження направлено до суду.

Проводиться комплекс заходів з метою виявлення та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які займаються звідництвом та сутенерством, здійснюється моніторинг мережі Інтернет на предмет виявлення осіб, які надають сексуальні послуги за грошове винагородження, виявлення та документування злочинної діяльності

онлайн порностудій та осіб, які організовують та забезпечують виготовлення і розповсюдження зображень порнографічного характеру в мережі Інтернет. На офіційному сайті ГУНП та у соціальній мережі «Facebook» розміщуються матеріали з тематики протидії виготовленню та розповсюдженню порнографічної продукції; функціонуванню місць розпусти, звідництва, сутенерству, пропаганді насильства та жорстокості, примушуванню чи втягненню до зайняття проституцією, розбещенню дітей.

Сприяти виявленню та припиненню корупційних дій з боку посадових осіб, які сприяють торгівлі людьми при оформленні проїзних документів для виїзду за кордон, складанню фіктивних документів, підробленню документів тощо (п. 4.5 Програми).

Поліцейськими на території Харківської області виявлено 14 фактів незаконного перетину державного кордону України. У 10 кримінальних провадженнях особам, які скоїли злочини, повідомлено про підозру. Розслідувано та направлено до суду 13 проваджень.

V. Превентивні заходи щодо протидії правопорушенням проти власності.

Забезпечити попередження правопорушень проти власності та усунення причин та умов, що їм сприяють (п. 5.1 Програми)

Аналіз структури кримінальних проявів свідчить про поширеність в Харківській області правопорушень проти власності, частка яких до загальної кількості зареєстрованих злочинів становить близько 30 %, найбільшу частку складають крадіжки (1,5 тис.) та шахрайства (2,1 тис.).

З метою попередження злочинів проти власності:

- постійно здійснюється аналіз майнових злочинів за методом, місцем, часом їх учинення; для аналізу цих злочинів використовується інтелектуальна інформаційна система;

- за результатами аналізу щомісяця складаються графіки відпрацювання криміногенних місць; з урахуванням цих графіків щоденно вносяться зміни до планів розстановки нарядів поліції та маршрутів патрулювання;

- працівниками оперативних підрозділів відпрацьовуються місця збуту краденого майна (ринки, ломбарди, ювелірні крамниці);

- вивчається спосіб життя осіб, які раніше притягувалися до кримінальної відповідальності, з метою встановлення їх причетності до вчинення злочинів проти власності.

Високий рівень майнових злочинів потребує проведення підрозділами поліції, іншими правоохоронними органами, органами влади та місцевого самоврядування спільних комплексних заходів з метою усунення причин і умов, які сприяють цим злочинам, у тому числі з урахуванням умов воєнного стану, та негативно впливають на стан публічної безпеки та порядку в області.

Ефективність заходів, що вживаються підрозділами поліції з метою попередження злочинів проти власності, а також усунення причин і умов,

що їм сприяють, постійно розглядається на нарадах керівництва ГУНП. За результатами заслуховувань визначаються додаткові заходи профілактики.

VI. Запобігання правопорушенням, що вчиняються з використанням телекомунікаційних мереж та мережі Інтернет

Сприяти превентивній роботі з попередження шахрайств з банківськими картками під час купівлі-продажу товарів на ресурсах, розташованих в мережі Інтернет (п. 6.1 Програми)

Підрозділами ГУНП в Харківській області у взаємодії з Управлінням протидії кіберзлочинам в Харківській області ДКП НП України проводиться комплекс заходів з метою протидії кіберзлочинності, у тому числі попередження, документування та розкриття шахрайств, що вчиняються з використанням мережі Інтернет та банківських карток.

Вивчено кримінальні провадження за фактами вчинення кіберзлочинів, насамперед Інтернет-шахрайств. Закріплено слідчих за розслідуванням кримінальних правопорушень, вчинених у сфері високих інформаційних технологій.

З метою консолідації даних щодо методики розслідування цих злочинів та викриття винних осіб направлено інформацію до Національної поліції України.

З метою попередження цих злочинів з початку року на офіційному сайті ГУНП та сторінці в соціальній мережі «Facebook» розміщуються публікації з тематики протидії шахрайствам, вчиненим з використанням мережі Інтернет.

Організувати виявлення у мережі Інтернет, зокрема у соціальних мережах, файлообмінних системах інформації, спрямованої на розпалювання міжнаціональної, міжрелігійної ворожнечі, провокацію дестабілізації соціально-політичної обстановки, попередження даних проявів у національному сегменті користувачів комп'ютерних мереж, організація міжнародного співробітництва з цих питань з уповноваженими відомствами інших держав (п. 6.3 Програми).

Підрозділами ГУНП в Харківській області у взаємодії з Управлінням протидії кіберзлочинності в Харківській області Департаменту протидії кіберзлочинності на постійній основі проводиться комплекс заходів з метою виявлення та документування протиправної діяльності злочинних груп та окремих осіб, причетних до злочинів у сфері моральності, у тому числі вчинених з використанням Інтернету та телекомунікаційних мереж.

VII. Протидія незаконному обігу наркотичних, психотропних, сильнодіючих речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Виявляти місця незаконного виробництва, зберігання наркотичних, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Припиняти діяльність та сприяти притягненню до відповідальності осіб, які причетні до їх створення (п. 9.2 Програми).

З метою виявлення місць незаконного виробництва, зберігання наркотичних, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів,

припинення їх діяльності, притягнення до відповідальності осіб, які причетні до їх створення забезпечено збір інформації щодо таких місць, у тому числі від населення та органів місцевої влади. На підставі аналізу зазначеної інформації проведено оперативно-профілактичні заходи щодо встановлення осіб, причетних до організації функціонування таких місць, та припинення їх діяльності.

У ході зазначених заходів виявлено 1,9 тис. злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, з них 605 фактів збуту наркотичних речовин. Припинено діяльність 18 наркопритонів.

Розслідувано та направлено до суду 1,4 тис. кримінальних проваджень щодо 624 осіб.

З незаконного обігу вилучено 39 кг. наркотичних засобів та 2 кг. психотропних речовин.

Припиняти протиправну діяльність із розповсюдження наркотичних та психотропних речовин за допомогою мережі Інтернет, а також діяльність щодо вербування осіб, що мають рекламувати діяльність наркозбувачів та розповсюджувати наркотичні та психотропні засоби. Забезпечити видалення з об'єктів інфраструктури реклами Інтернет-магазинів та акаунтів у соціальних мережах, через які здійснюється незаконне розповсюдження наркотичних засобів (п. 9.4 Програми).

Підрозділами ГУНП проводяться заходи з виявлення та припинення фактів розповсюдження наркотичних та психотропних речовин за допомогою мережі Інтернет, діяльності щодо вербування осіб, що мають рекламувати діяльність наркозбувачів та розповсюджувати наркотичні та психотропні засоби.

Забезпечується видалення з об'єктів інфраструктури реклами Інтернет-магазинів та акаунтів у соціальних мережах, через які здійснюється незаконне розповсюдження наркотичних засобів.

Виявляти канали витоку у незаконний обіг підконтрольних наркотичних лікарських засобів з об'єктів проведення замісної підтримувальної терапії, сприяти притягненню до відповідальності посадових осіб, які допустили виток таких препаратів у незаконний обіг (п. 9.6 Програми).

Підрозділами ГУНП в області проводяться оперативні та інші заходи з виявлення та документування каналів витоку в незаконний обіг підконтрольних наркотичних лікарських засобів із об'єктів проведення замісної підтримувальної терапії, з метою притягнення до відповідальності посадових осіб, які допустили виток таких препаратів у незаконний обіг.

За 6 місяців 2025 році задокументовано 9 фактів незаконного виробництва, зберігання та збуту сильнодіючих лікарських засобів (ст. 321 КК), у 16 кримінальних провадженнях особам повідомлено про підозру, 16 проваджень направлено до суду.

VIII. Заходи ювенальної превенції.

Забезпечити проведення рейдів у місцях масового перебування

дітей та підлітків, на ринках, розважальних та торговельних центрах, місцях розміщення неформальних молодіжних об'єднань з метою раннього виявлення дітей, схильних до вчинення правопорушень, та проведення з ними індивідуально-виховної роботи (п. 10.1 Програми).

Забезпечити проведення моніторингу ситуації у дитячому середовищі. За результатами вивчення цих процесів запобігати безпритульності та бездоглядності серед дітей, протидіяти поширенню у молодіжному середовищі соціально-негативних явищ (п. 10.2 Програми)

На виконання вимог Закону України «Про Національну поліцію», проводиться індивідуальна профілактична робота з 58 дітьми, які перебувають на профілактичних обліках у підрозділах поліції. У поточному році поставлено на облік 39 неповнолітніх.

Проводяться рейди у місцях масового перебування дітей та підлітків, на ринках, у розважальних та торгівельних центрах, місцях розміщення неформальних молодіжних об'єднань, у тому числі за участі представників Служб у справах дітей районних державних адміністрацій. Під час 30 рейдів виявлено 36 бездоглядних дітей.

Забезпечити своєчасне виявлення батьків або осіб, що їх замінюють, які ухиляються від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо створення належних умов для життя, навчання та виховання дітей, а також їх облік і систематичну перевірку виконання ними своїх обов'язків, надання таким особам необхідної допомоги, а також виявлення осіб, які негативно впливають на поведінку дітей, втягують їх у протиправну діяльність. Забезпечити проведення з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, профілактичної роботи з метою запобігання негативним проявам серед дітей, у тому числі пияцтва, наркоманії, дитячої бездоглядності та безпритульності (п. 10.5 Програми).

В ході проведення заходів з виявлення батьків або осіб, що їх замінюють, та ухиляються від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо створення належних умов для життя, навчання та виховання дітей, проводяться перевірки проблемних сімей, забезпечено вивчення умов виховання у них неповнолітніх. За невиконання обов'язків із виховання дітей притягнуто до адміністративної відповідальності 1,1 тис. дорослих (ст. 184 КУпАП).

Установлювати причини та умови, що призводять до самовільного залишення дітьми сімей чи дитячих закладів, сприяти їх усуненню (п. 10.6 Програми).

З метою запобігання дитячій бездоглядності, профілактики причин самовільного залишення дітьми домівок чи навчально-виховних закладів, забезпечення дотримання вимог законів щодо опіки, піклування над дітьми-сиротами та дітьми, які позбавлені батьківського піклування,

працівниками поліції проводяться превентивні заходи для зменшення кількості фактів залишень дітьми домівок.

Протягом першого півріччя 2025 року надійшло 237 звернень про зникнення 260 дітей; з них розшукано 259 дітей. Станом на 01.07.2025 залишилось в розшуку 94 дитини з урахуванням зниклих у минулі роки.

Виявляти підлітків, які входять до груп з антигромадською поведінкою, лідерів та їх активних учасників, місць їх концентрації, та сприяти роз'єднанню їхніх неформальних молодіжних об'єднань та припиненню фактів їхньої антигромадської поведінки (п. 10.12 Програми)

Проводиться індивідуально-профілактична робота з 67 дітьми, які перебувають на профілактичних обліках у підрозділах поліції. На профілактичні обліки взято 30 дітей.

Проводяться рейди у місцях масового перебування дітей та підлітків, на ринках, у розважальних та торгівельних центрах, місцях розміщення неформальних молодіжних об'єднань, у тому числі за участі представників Служб у справах дітей районних державних адміністрацій. Під час 30 рейдів виявлено 36 бездоглядних дітей.

Пропозиції до проєкту нової редакції Комплексної програми профілактики правопорушень в Харківській області на період до 2030 року. Запровадження напрямів щодо зменшення можливостей учинення правопорушень.

Здійснення профілактики правопорушень засобами ситуаційного підходу:

- організаційно-управлінських та технічних механізмів щодо ускладнення вчинення кримінальних та адміністративних правопорушень;
- упровадження роботи, спрямованої на збільшення ризикованості злочинної діяльності;
- здійснення діяльності щодо зниження вигідності злочинної поведінки;
- проведення організаційних перетворень у межах скорочення провокацій для потенційних правопорушників;
- обмеження виправдовувальної психології громадян;
- здійснення аудитів безпеки об'єктів різних форм власності.

Розширення профілактичних можливостей заходів щодо посилення безпеки у місцевих громадах та формування у громадян нульової терпимості до протиправних форм поведінки (теорія «розбитих вікон») сприяння в ушляхетненні місць громадського користування:

- розміщення попереджувальних оголошень про адміністративну відповідальність за паління, вживання спиртних напоїв і пива у громадських місцях, дрібне хуліганство, порушення правил дорожнього руху пішоходами і велосипедистами;
- популяризація культурної поведінки у школах і ЗВО шляхом проведення відповідної роз'яснювальної роботи з боку викладацького складу й співробітників підрозділів патрульної та ювенальної поліції, у тому

числі у межах програми «Шкільний офіцер поліції».

Упровадження проєктів сусідської варти:

- популяризація у місцевих громадах програм сусідської варти;
- посилення взаємодії дільничних офіцерів поліції з населенням на території їх обслуговування, проведення з ними на регулярній основі загальних будинкових зборів, надання індивідуальних консультацій;
- схилення громадян до добровільного надання поліції відомостей, що містять ознаки правопорушення;
- постійне інформування громадян про рівень злочинності за місцем проживання;
- створення громадського фонду заохочення громадян, які беруть активну участь у профілактиці правопорушень, у тому числі шляхом викривання злочинців, що наповнюватиметься коштами органів місцевого самоврядування, меценатів, юридичних та фізичних осіб;
- упровадження премій і номінацій «Учасник сусідської варти року», «За мужність і небайдужість», «За прояв хоробрості та сміливості», які виплачуватимуться;
- поширення практики розміщення у дворах житлових мікрорайонів та на будинках табличок з написом «Мешканці будинку є учасниками програми сусідської варти»

Розширення технічних можливостей правоохоронної діяльності:

- виділення із місцевих бюджетів коштів для розширення мережі камер відеоспостереження у громадських місцях та на об'єктах критичної інфраструктури;
- оснащення камер відеоспостереження системами штучного інтелекту;
- формування баз даних Управління інформаційно-аналітичної підтримки Головного управління Національної поліції України в Харківській області про кримінальні події та осіб, причетних до них;
- фінансування створення в Україні сучасної бази даних ДНК злочинців за прикладом європейських країн, які є членами Європолу;
- встановлення на входах до підприємств, установ, організацій, навчальних закладів детекторних рамок для автоматичного визначення осіб, які зберігають вогнепальну зброю або вибухові речовини;
- розробка і запровадження сучасних систем візуалізації (картографування) злочинності.

Поліція Харківщини та науковці підписали меморандум про співпрацю у сфері запобігання злочинності. 04.07.2025 р. відбулася зустріч між керівництвом Головного управління Національної поліції в Харківській області та представниками Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України. Під час зустрічі сторони обговорили актуальні проблеми профілактики кримінальних правопорушень у регіоні та визначили ключові напрями подальшої співпраці. Зокрема, йшлося про обмін науковими напрацюваннями,

розробку ефективних практичних рішень у сфері запобігання та протидії злочинності, а також впровадження кращих європейських стандартів у правоохоронну діяльність. За підсумками зустрічі було підписано меморандум про співпрацю між Головним управлінням та Інститутом¹ (далі – Меморандум). Основні положення Меморандуму такі.

I. Мета та предмет Меморандуму: - метою цього Меморандуму є налагодження ефективного співробітництва між його сторонами, спрямованого на вдосконалення реалізації регіональної політики з питань правоохоронної діяльності та запобігання правопорушенням в Харківській області; - предметом цього Меморандуму є напрями, завдання, порядок та ресурсне забезпечення співпраці між його учасниками.

II. Засади співпраці:

- учасники взаємодіють на засадах дотримання положень законодавства України, взаємоповаги й доброчесності, академічної свободи наукової діяльності та зобов'язуються утримуватися від дій, що можуть заподіяти будь-яку шкоду іншій стороні;

- для організації співпраці Учасники визначають осіб, які відповідають за організаційне забезпечення реалізації Меморандуму, та можуть створювати відповідні робочі групи;

- у процесі реалізації положень цього Меморандуму Учасники можуть залучати до співпраці третіх осіб, зокрема інші наукові установи, навчальні заклади, міжнародні, благодійні та громадські організації.

III. Напрями співпраці:

- здійснення взаємодії у процесах розробки законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів з питань охорони прав і свобод людини, захисту інтересів суспільства, держави, громади міста Харкова та Харківської області, а також протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і правопорядку, зокрема, науково-консультаційна взаємодія щодо розробки обласних комплексних програм і планів забезпечення публічної безпеки і порядку за стандартами кримінологічної теорії і практики країн ЄС;

- обмін інформацією щодо рівня, структури, динаміки, географії правопорушень на території міста Харкова та Харківської області для її використання у науковій діяльності та підвищення якості наукових досліджень регіональної злочинності;

- узагальнення практики правозастосування з питань запобігання і протидії правопорушенням та надання фахових рекомендацій, висновків, консультацій щодо виявлених проблем та шляхів їх вирішення;

- підготовка науково-правових висновків із питань правозастосування та тлумачення норм права;

¹ У Харкові підписали меморандум про співпрацю поліції з науковцями. *Думка*. 04.07.2025.
URL: <https://dumka.media/ukr/suspilstvo/1751632878-u-harkovi-pidpisali-memorandum-pro-spivpratsyu-politsiyi-z-naukovtsyami>.

- науковий супровід діяльності, спрямованої на формування та реалізацію регіональної політики у сфері запобігання та протидії кримінальним правопорушенням на території міста Харкова та Харківської області;

- підготовка аналітичних матеріалів щодо сучасного прогресивного досвіду зарубіжних країн у сфері профілактики правопорушень;

- спільна участь в організації та проведенні науково-практичних та інших заходів, які стосуються тематики запобігання та протидії правопорушенням, а також «фоновим» для злочинності соціальним явищам;

- підвищення професійної та наукової кваліфікації працівників ГУНП в Харківській області та її територіальних органів і підрозділів із питань профілактики правопорушень;

- реалізація результатів наукових досліджень Інституту в діяльності ГУНП в Харківській області з подальшим отриманням актів впровадження.

IV. Ресурсне забезпечення реалізації Меморандуму:

- реалізація Меморандуму здійснюється на громадських засадах та не передбачає залучення додаткових коштів Державного та місцевого бюджетів;

- для реалізації положень Меморандуму Учасники залучають власні та сторонні кадрові ресурси, благодійні та донорські кошти.

V. Прикінцеві положення:

- цей Меморандум є передумовою і підставою для укладання, якщо Учасники визнають за необхідне, конкретних договорів, угод, складення й затвердження планів спільних дій тощо в межах завдань Партнерів;

- цей Меморандум набуває чинності з моменту підписання Учасниками і укладається на 3 роки. У випадку, якщо жоден з Учасників не висловив заперечень, Меморандум продовжує свою дію на три наступні роки;

- у разі, якщо Учасник втрачає зацікавленість у подальшій співпраці, він має право розірвати цей Меморандум в односторонньому порядку шляхом повідомлення іншого Учасника в письмовій формі не менше, ніж за один місяць до моменту розірвання Меморандуму;

- учасники зобов'язуються дотримуватися вимог законодавства щодо збирання та поширення інформації, отриманої в результаті цієї співпраці, при виконанні цього Меморандуму. Учасники зобов'язуються використовувати всі необхідні засоби та інструменти для забезпечення ефективності реалізації завдань Меморандуму;

- цей Меморандум складено у двох примірниках, що підписуються Учасниками та мають однакову юридичну силу і зберігаються по одному примірнику у кожного із Учасників.

Висновки. Узагальнення сучасного стану запобігання та протидії кримінальній протиправності на регіональному рівні на прикладі Харківської області у період правового режиму воєнного стану дає підстави

для формулювання низки суджень, що стосуються перспектив удосконалення цієї діяльності, зокрема:

1. Протидія злочинності як на державному, так й регіональному рівнях, має спиратись на теоретико-прикладну спадщину й найкращі зарубіжні практики у вказаній царині. Це означає, що захист конституційних прав і свобод людини і громадянина повинен відбуватись з урахуванням відповідного зарубіжного досвіду розвинених демократичних західних країн світу, особливо держав-членів ЄС, США, Канади, Австралії та деяких ін. Виходячи із цього, майбутня державна та регіональні Комплексні програми профілактики правопорушень, розраховані на період до 2030 року, мають містити ті правоохоронні стратегії, які здатні реально удосконалити діяльність органів Національної поліції й позитивно відбитись на кількісних та якісних показниках злочинності.

2. Державне й регіональне стратегування, програмування й планування заходів запобігання й протидії злочинності в Україні має спиратись на результати ґрунтовних кримінологічних досліджень спеціалізованих установ у цій сфері. Одними з таких є Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, Харківський національний університет внутрішніх справ.

3. Існує потреба в організації роботи спеціалізованих кримінологіко-аналітичних центрів на регіональному рівні, які б функціонували у складі головних управлінь Національної поліції. Спеціалісти відповідних кримінологічних лабораторій повинні систематично виїжджати на місця з метою детального вивчення та ознайомлення з ситуацією у регіонах. Звідси можна виробити управлінські кроки прийняття стратегічних рішень і програм спільно з усіма правоохоронними структурами регіону та держави¹.

4. Більшість регіональних кримінологічних програми наразі є фрагментарними, а групи, що мають спільний інтерес у зменшенні злочинності, майже не спілкуються між собою. Громади, які змогли досягти значного зниження рівня злочинності, зробили це завдяки комплексному підходу до запобігання злочинності, в рамках якого вони реалізують інтегровану серію програм, що координують зусилля широкого кола партнерів та учасників. Щоб бути комплексними та ефективними, програми запобігання злочинності повинні аналізувати проблеми злочинності в контексті громади, залучати широке коло людей та організацій, розглядати різноманітні стратегії запобігання, ретельно впроваджувати програми, які найбільше підходять для конкретної громади, та оцінювати результати².

5. Реалізація Комплексної регіональної програми забезпечення публічної безпеки і порядку та протидії злочинності у Харківській області у

¹ Безпалько С. В., Кріцак І. В. Політика боротьби зі злочинністю на регіональному рівні: духовно-ціннісні аспекти проблеми. Проблеми сучасної поліцейстики : тези доп. наук.- практ. конф. (м. Харків, 20 квіт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 68.

² Linden, R., & Chaturvedi, R. (2005). The need for comprehensive crime prevention planning: The case of motor vehicle theft. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 47(2), 251–270. DOI: <https://doi.org/10.3138/cjccj.47.2.251>.

першому півріччі 2025 р. набула системного і цілеспрямованого характеру. Важливим кроком стало поєднання наукових напрацювань і практичного досвіду правоохоронних органів, що засвідчив Меморандум про співпрацю між ГУНП у Харківській області та НДІ вивчення проблем злочинності ім. В. В. Сташиса. Цей документ створює підґрунтя для інтеграції європейських кримінологічних стандартів у регіональну правоохоронну діяльність.

6. Інтеграція зусиль науковців і практиків Харківщини у сфері запобігання та протидії злочинності дозволила забезпечити у цілому приклад комплексного підходу до безпеки. Запропоновані напрями та заходи, у тому числі в межах проєкту нової редакції Комплексної програми профілактики правопорушень в Харківській області на період до 2030 року, відповідають міжнародним та зарубіжним стандартам і мають потенціал для подальшого впровадження на загальнодержавному рівні. Вони сприятимуть посиленню публічної безпеки, підвищенню довіри населення до поліції, зменшенню віктимізації та формуванню України як сучасної європейської правової держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір : монографія. Одеса : ОДУВС. 2014. 416 с.
2. Бабенко А. М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання: дис. ... д-ра юрид наук: 12.00.08 / Класич. приват. ун-т ім. В. В. Сташиса. Запоріжжя, 2015. 515 с.
3. Безпалько С. В., Кріцак І. В. Політика боротьби зі злочинністю на регіональному рівні: духовно-ціннісні аспекти проблеми. Проблеми сучасної поліцейстики : тези доп. наук.- практ. конф. (м. Харків, 20 квіт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 63–68.
4. Зачепилівська громада. Берестинський район. Харківська область. URL: <https://zachepylivska-gromada.gov.ua/rozvytok-gromady/>
5. Комплексна Програма підтримки захисників і захисниць України та членів їхніх сімей в Харківській області на 2024 – 2028 роки (порядки на виконання заходів програми). *Харківська обласна рада*. URL: <https://oblrada-kharkiv.gov.ua/program/kompleksna-programa-pidtrymky-zahysnykiv-i-zahysnycz-ukrayiny-ta-chleniv-yihnih-simej-v-harkivskij-oblasti-na-2024-2028-roky/>
6. Комплексна Програма соціального захисту населення Харківської області на 2021-2025 роки (порядки на виконання заходів програми). *Харківська обласна рада*. URL: https://oblrada-kharkiv.gov.ua/program/kompleksna-programa-soczialnogo-zahystu-naselennya-harkivskoyi-oblasti-na-2021-2025-roky/?utm_source=chatgpt.com.
7. Комплексна регіональна Програма забезпечення публічної безпеки і порядку та протидії злочинності на території Харківської області на 2020-2025 роки. *Харківська обласна рада*. URL: <https://oblrada-kharkiv.gov.ua/program/kompleksna-programa-zabezpechennya-publichnoyi-bezpeki-i-porядku-ta-protidii-zlochinnosti-na-teritorii-harkivskij-oblasti-na-2020-2025-roky/>

kharkiv.gov.ua/program/kompleksna-regionalna-programa-zabezpechennya-publichnoyi-bezpeky-i-poryadku-ta-protydiyi-zlochynnosti-na-terytoriyi-harkivskoyi-oblasti-na-2020-2023-roky/?utm_source=chatgpt.com.

8. Кримінологія [підручник для студентів вищих навч. закладів]/ [О. М. Джу́жа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик та ін.]; за заг.ред. О. М. Джу́жи. К.: Юрінком Інтер. 2002. 416 с.

9. Кріцак І. В. Актуальні кримінологічні теорії як запорука розвитку сучасної поліцейстики: державницький та духовно-ціннісний вимір. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 3. С. 168–176 DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.3.28>

10. Обласна цільова Програма сприяння розвитку громадянського суспільства на 2021-2026 роки. *Харківська обласна рада*. URL: https://oblrada-kharkiv.gov.ua/program/oblasna-czilova-programa-spruyannya-rozvytku-gromadyanskogo-suspilstva-na-2021-2026-roky/?utm_source=chatgpt.com.

11. Особливості безпекового середовища Івано-Франківської області та вироблення стратегічної політики боротьби зі злочинністю на регіональному рівні: духовно-ціннісні аспекти проблеми та конкретні кроки щодо втілення кримінологічних напрацювань на практиці / С. В. Безпалько, С. О. Шатрава, А. М. Тимчишин, О. В. Джафарова, І. В. Кріцак та ін. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2022. № 1 (26). С. 116–153.

12. Регіональна Програма протидії терористичній діяльності на території Харківської області на 2021-2025 роки. *Харківська обласна рада*. URL: https://oblrada-kharkiv.gov.ua/program/regionalna-programa-protydiyi-terorystychnij-diyalnosti-na-terytoriyi-harkivskoyi-oblasti-na-2021-2023-roky/?utm_source=chatgpt.com.

13. У Харкові підписали меморандум про співпрацю поліції з науковцями. *Думка*. 04.07.2025. URL: <https://dumka.media/ukr/suspilstvo/1751632878-u-harkovi-pidpisali-memorandum-pro-spivpratsyu-politsiyi-z-naukovtsyami>.

14. Шевчук Т. А. До питання про розвиток кримінологічної науки в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4 (99). С. 225–233. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2022.4.19>.

15. Linden R., Chaturvedi R. The need for comprehensive crime prevention planning: The case of motor vehicle theft. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*. 2005. № 47 (2). Р. 251–270. DOI: <https://doi.org/10.3138/cjccj.47.2.251>.

16. Sedeltsev M. V. Concept and principles of crime prevention programs development. *Pravoprimerenienie – Law Enforcement Review*. 2018. № 2 (2). Р. 106–113. DOI: [https://doi.org/10.24147/2542-1514.2018.2\(2\)](https://doi.org/10.24147/2542-1514.2018.2(2)).

Стаття надійшла до редакції 02.08.2025

Petro T. TOKAR,

Candidate of Law

(Main Directorate of the National Police in Kharkiv Region, Kharkiv, Ukraine)

Maksim H. KOLODYAZHNY,

Candidate of Law, Senior Researcher

(Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems named after Academician V. V. Stashys of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Kharkiv, Ukraine)

Ivan V. KRITSAK,

Candidate of Law, Associate Professor

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

REGIONAL PROGRAMMING OF CRIME COUNTERACTION: STATUS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT (BASED ON MATERIALS FROM THE KHARKIV REGION)

The article presents the results of the implementation by the Main Directorate of the National Police in the Kharkiv region of the Comprehensive Regional Program for Ensuring Public Safety and Order and Counteracting Crime in the first half of 2025. The prospects for program criminological and law enforcement activities in this area are outlined, including through the prism of the signing of the Memorandum of Cooperation between the Main Directorate of the National Police in the Kharkiv region and the Academician V. V. Stashys Research Institute for the Study of Crime Problems of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine. The vectors of further combining the actions of law enforcement practitioners with the achievements of the Kharkiv region's theoreticians regarding strengthening the depth and breadth of criminological security at the regional level and increasing the protection of the constitutional rights and freedoms of residents of the Kharkiv region both during the Russian-Ukrainian war and after its end are specified. Attention is drawn to the need to combine general and special programs for the socio-economic development of regions, which reflects the significance of the dialectical relationship between the general and special levels of combating crime at the regional level. Directions for improving regional programming of combating crime are proposed.

Keywords: *crime, combating crime, region, programming of combating crime, National Police, Kharkiv region.*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

УДК 343.13:004.8

DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2025.2.42>

Олексій Михайлович ГУМІН,
доктор юридичних наук, професор
(Національний університет «Львівська політехніка»,
м. Львів)

Андрій Олександрович ГАЧКЕВИЧ,
кандидат юридичних наук, доцент
(Національний університет «Львівська
політехніка», м. Львів)

ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ ТА СТАНДАРТИ РАДИ ЄВРОПИ ЗІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Технологічний прогрес має значний вплив на систему кримінальної юстиції – він істотним чином сприяє реалізації правоохоронної функції держави. В той же час сучасні технології несуть певні загрози для прав і свобод людини, їхнє неконтрольоване використання призводить до порушень приватності та поглиблення нерівності серед іншого. У цій статті порушена проблема модернізації системи кримінальної юстиції, одним з напрямів вирішення якої є застосування сучасних технологій та штучного інтелекту. Інструменти на базі штучного інтелекту сприяють тому, що

органи кримінальної юстиції виконують свої головні завдання з протидії злочинності більш результативно (як показано у статті на прикладах прогностичної аналітики, розпізнавання підозрілих ситуацій, смарт-технологій, систем для оцінки ризиків). Автори визначають стандарти Ради Європи зі штучного інтелекту, впровадження яких дозволить модернізувати систему кримінальної юстиції відповідно до принципів дотримання прав людини та верховенства права. Автори також пропонують окремі критерії для систематизації наявних стандартів. Стаття містить аналіз окремих міжнародно-правових актів, прийнятих під егідою Ради Європи, стосовно правил збалансованого використання штучного інтелекту в діяльності органів кримінальної юстиції, за якого ризики порушень прав людини зведені до прийняттого мінімуму.

Ключові слова: штучний інтелект та кримінальна юстиція; сучасні технології та правоохоронна діяльність; стандарти Ради Європи зі штучного інтелекту; модернізація кримінальної юстиції; принцип дотримання прав людини; принцип верховенства права.

Постановка проблеми. Значний вплив технологічного прогресу на систему кримінальної юстиції став дуже помітним з появою штучного інтелекту – від роботів-собак, призначених для виявлення зброї у Англії¹, до розумних в'язниць у Китаї, обладнаних відеоспостереженням за ув'язненими². Поза всяким сумнівом, сучасні технології дозволяють державам більш ефективно реалізовувати правоохоронну функцію. В той же час їхнє неконтрольоване використання несе загрози правам людини, серед яких – порушення приватності та поглиблення нерівності.

Порушуючи проблему модернізації кримінальної юстиції, ми розглядаємо у цій статті застосування сучасних технологій та штучного інтелекту як один з пріоритетних напрямів її вирішення. Предметом дослідження обрані стандарти Ради Європи зі штучного інтелекту, спрямовані на якомога повніше забезпечення дотримання прав людини у правоохоронній діяльності.

Впровадження сучасних технологій та штучного інтелекту в діяльність органів кримінальної юстиції досліджувала велика кількість українських вчених: Г. Авдєєва, І. Басиста, Д. Белов, М. Белова, Р. Благута, О. Бугера, В. Гніденко, В. Голіна, М. Гребенюк, М. Карчевський, М. Колодяжний, І. Крицька, А. Кубаєнко, Д. Куковинець, А. Мовчан, Д. Піддубний, О. Плахотнік, І. Рушак, Я. Свистун, Н. Степаненко, Ю. Тимошенко, Ж. Удовенко, В. Шевчук, В. Шепітько, С. Шрамко. У полі їхнього зору перебували різні аспекти порушеної проблеми, включаючи використання інформаційних технологій в досудовому розслідуванні³,

¹ Ball J. Police test robot dog for potential UK rollout. BBC. URL: <https://www.bbc.com/news/articles/cm2k12erdndo> (дата звернення : 01.08.2025).

² Smart-Prison and the future of dynamic security with AI. Medium. URL: <https://raccomandino.medium.com/smart-prison-and-the-future-of-dynamic-security-with-ai-dfe4b2da7afa> (дата звернення : 01.08.2025).

³ Белова М., Белов Д., Рушак І. Штучний інтелект у досудовому розслідуванні кримінальних

пояснення ролі штучного інтелекту у запобіганні злочинності¹, а також виокремлення базових європейських стандартів (з наголосом на досвід Європейського Союзу) в кримінальному судочинстві².

Водночас, комплексного вивчення міжнародно-правових актів, прийнятих під егідою Ради Європи, стосовно того, як застосовувати штучний інтелект належним чином в діяльності органів кримінальної юстиції, проведено не було. При цьому слід зауважити, що деякі міжнародно-правові акти, прийняті під егідою Ради Європи, як і рішення Європейського суду з прав людини, присвячені впровадженню штучного інтелекту, досліджували у своїх працях такі автори, як І. Берназюк³, А. Завадський⁴, О. Кутовий та С. Бурма⁵, Г. Прохазка⁶ тощо. Важлива роль Ради Європи у реформуванні системи кримінальної юстиції України підкреслена А. Лапкіном (розроблення загальних стандартів, контроль за їх дотриманням Україною, а також підтримка необхідних реформ)⁷.

Метою статті є визначення та систематизація стандартів Ради Європи зі штучного інтелекту в контексті дослідження застосування сучасних технологій в діяльності органів кримінальної юстиції європейських держав. Використання передових практик за умови впровадження такого роду стандартів дозволить модернізувати систему кримінальної юстиції України відповідно до принципів дотримання прав людини та верховенства права.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з того, що діяльність органів кримінальної юстиції націлена на протидію злочинності у наступних

справ: окремі питання міжнародної практики. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. №1. С. 818–824. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.136>; Благута Р., Мовчан А. Новітні технології у розслідуванні злочинів: сучасний стан і проблеми використання: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 256 с.

¹ Бугера О. Використання штучного інтелекту для запобігання злочинності. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2021. Том 32 (71). № 6. С. 82–86. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2021.6/13>; Степаненко Н., Піддубний Д. Сучасні проблеми запобігання і протидії злочинності у сфері інформаційних технологій. *Legal Bulletin*. 2024. № 4 (14). С. 73–80; Колодязний М. Застосування сучасних технологій у сфері запобігання злочинності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. Том 1. № 13. С. 178–195.

² Крицька І. Недискримінація, транспарентність і субсидіарність як базові європейські стандарти використання технологій штучного інтелекту в кримінальному судочинстві. *Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України : матеріали круглого столу, присвяч. 40-річчю каф. кримінал. процесу* (Київ, 27 жовтня 2023 р.). Київ, 2023. С. 104–108.

³ Берназюк І.М. Штучний інтелект і права людини: виклики для Європейської конвенції з прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 3. Ч. 1. С. 89–99. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.12>

⁴ Завадський А. Рамкова конвенція Ради Європи про штучний інтелект, права людини, демократію та верховенство права. Можливості для України. *Права та основоположні свободи людини у контексті євроінтеграції України : матеріали круглого столу до Дня юриста та 220-ї річниці з дня заснування ун-ту* (Харків, 08 жовтня 2024 р.). Харків, 2024. С. 75–78.

⁵ Кутовий О., Бурма С. Штучний інтелект в практиці та рішеннях європейського суду з прав людини. *Ерліхівський журнал*. 2025. № 12. С. 34–44. DOI: <https://doi.org/10.32782/ehrlrichsjournal-2025-12.05>.

⁶ Прохазка Г. Штучний інтелект в міжнародному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С. 153–155. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-2/33>.

⁷ Лапкін А. Роль Ради Європи у реформуванні системи кримінальної юстиції України у напрямі євроінтеграції. *Нове українське право*. 2022. Том 2. С. 22. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.1227>.

напрямах: попередження кримінальних правопорушень; їхнє виявлення, розслідування, а також встановлення винних; притягнення винних до юридичної відповідальності; виконання рішення щодо притягнення до юридичної відповідальності¹, – можемо розглянути окремі способи застосування інструментів на базі штучного інтелекту органами кримінальної юстиції європейських держав (див. таблицю).

Таблиця

Застосування інструментів на базі штучного інтелекту в діяльності органів кримінальної юстиції іноземних держав

Напрями діяльності	Способи застосування	Приклади з іноземного досвіду
Попередження кримінальних правопорушень	Прогностична аналітика	Прогнозування злочинності в Нідерландах (CAS) ²
Виявлення, розслідування та встановлення винних	Розпізнавання підозрілих ситуацій	ASENA для боротьби з незаконним обігом наркотиків у Туреччині ³
Притягнення винних до кримінальної відповідальності	Системи для оцінки ризиків	Алгоритм оцінювання ризику шкоди (HART) у Англії ⁴
Виконання рішення щодо притягнення	Смарт-технології	Проект «Розумна в'язниця» у Фінляндії ⁵

¹ Куненко І. Поняття, функції та предмет кримінальної юстиції: теоретичний аналіз. *Вісник Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України*. 2025. Вип. 17. С. 49. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-9656/2025-17-5>.

² Oosterloo S., van Schie G. The Politics and Biases of the ‘Crime Anticipation System’ of the Dutch Police. *Proceedings of the International Workshop on Bias in Information, Algorithms, and Systems*. Volume 2103. Sheffield, 2018. Pp. 30–41.

³ Turkey using AI software ASENA in fight against drugs. *Hurriyet Daily News*. URL: <https://www.hurriyetdailynews.com/turkey-using-ai-software-asena-in-fight-against-drugs-173912> (дата звернення : 01.09.2025). Bakan Soylu, yerli yazılım «ASENA» ile 6 bin 636 suçlunun yakalandığını açıkladı. *Anadolu Ajansı*. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/bakan-soylu-yerli-yazilim-asena-ile-6-bin-636-suclunun-yakalandigini-acikladi/2797419> (дата звернення : 01.08.2025); Gökçe Y. Op-Ed: The Perils of AI-Driven Policing in Turkey. *Institute for Diplomacy and Economy*. <https://www.institute.org/opinion/op-ed-the-perils-of-ai-driven-policing-in-turkey> (дата звернення : 01.08.2025).

⁴ Durham Police AI to help with custody decisions. *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/technology-39857645> (дата звернення : 01.08.2025). FOI reveals over 12,000 people profiled by flawed Durham police predictive AI tool. *Fair Trails*. <https://www.fairtrials.org/articles/news/foi-reveals-over-12000-people-profiled-by-flawed-durham-police-predictive-ai-tool/> (дата звернення : 01.08.2025).

⁵ Puolakka P. Towards digitalisation of prisons: Finland's Smart Prison Project. *Penal Reform International*. <https://www.penalreform.org/blog/towards-digitalisation-of-prisons-finlands-smart-prison-project/> (дата звернення : 01.08.2025). Puolakka P. Smart prison and digital innovations in prison and probation service of Finland. *Rassegna Italiana di Criminologia*. Anno XVII, No. 2, P.153-154. Min R. Prisoners in Finland are being employed as data labellers to improve accuracy of AI models. *Euronews*. <https://www.euronews.com/next/2024/09/22/prison-inmates-in-finland-are-being-employed-as-data-labellers-to-improve-accuracy-of-ai-m> (дата звернення : 01.08.2025).

Прогностична аналітика є поширеним сьогодні способом застосування штучного інтелекту для того, щоб на основі наявних даних передбачати найбільш ймовірні шляхи розвитку подій. Прогностична аналітика в діяльності органів кримінальної юстиції сприяє тому, що сучасні технології здатні з високою ймовірністю визначати час та місце вчинення кримінальних правопорушень, а отже – сприяти їхньому попередженню через присутність поліцейських. Разом з тим, прогнози з приводу можливих правопорушників як представників окремих расових груп часто породжують дискусії з приводу незаконної алгоритмічної упередженості – необ'єктивності отриманих результатів.

Спершу в Амстердамі, а потім – з 2017 р. – в інших нідерландських містах поліцейські використовували систему прогнозування злочинності (crime anticipation system) на базі штучного інтелекту. З врахуванням статистичних даних про злочинність та демографічні показники, вона показує якого типу кримінальне правопорушення швидше за все буде вчиненим, у якому районі та коли саме.

Програма ASENA, впроваджена у діяльність органів кримінальної юстиції у Туреччині в 2021 р., отримала свою назву від аббревіатури турецькою «Analiz Sistemleri Narkotik Ağı». Незважаючи на малу кількість інформації про те, як функціонує дана програма, відомо, що її використання вже посприяло розкриттю понад 3800 кримінальних правопорушень, здебільшого – у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин.

Програма інтегрована в спеціальну професійну мережу – після введення запиту працівник органів отримує інформацію стосовно того, наскільки підозрілою є та чи інша ситуація. За словами турецького міністра внутрішніх справ, С. Сойлу, для того, щоб виконати поставлені завдання та, наприклад, визначити, чи висока ймовірність того, що автомобіль пов'язаний з торгівлею наркотиками, дана програма поєднує мільйони фрагментів даних зі штучним інтелектом. Зауважимо, що розпізнавання підозрілих ситуацій часто супроводжується обробкою персональних даних, в тому числі номерів транспортних засобів з прив'язкою до їхніх власників, а отже постає питання щодо можливого порушення приватності.

Органи кримінальної юстиції у м. Дарем (Англія) використовували штучний інтелект для того, щоб отримувати рекомендації для прийняття рішень з приводу доцільності тримання під вартою підозрюваних. В залежності від ймовірної схильності до вчинення нових кримінальних правопорушень, розроблена система визначала те, до якої категорії належить підозрюваний за рівнем ризику, – низький та середній рівні розглядали як такий, що не вимагає подальшого кримінального переслідування.

Варто зауважити, що для навчання *системи штучного інтелекту, яка оцінювала ризик шкоди (HART)*, тобто формування її здатності виявляти певні закономірності стосовно того, чи підозрюваний менш або більш

схильний до вчинення нових правопорушень, застосовувались дані про злочинність за останні декілька років. Загалом ця система за увесь період експлуатації (2016-2021 рр.) проаналізувала понад 12 тис. осіб. та була виведена з ужитку через упередженість результатів (алгоритми поглиблювали нерівність темношкірого та білого населення, а також перебільшували схильність усіх осіб до вчинення нових правопорушень).

Проект «Розумна в'язниця» був започаткований в одному з міст Фінляндії – Гямеєнлінна – в 2018 р. відповідно до концепції в'язниці як навчального середовища для життя без злочинності, в якому провідна роль належатиме цифровим технологіям. В одиночних камерах були встановлені ноутбуки з програмним забезпеченням – інформаційною системою Doris – для комунікації та саморозвитку (обмежений доступ до Інтернету).

Після завершення цього проєкту в 2022 р., в'язниці інших міст Фінляндії підлягали цифровізації з урахуванням досвіду Гямеєнлінни. Штучний інтелект вплинув на впровадження смарт-технологій у фінляндських в'язницях наступним чином: ув'язненим дозволяють виконувати роботу з маркування даних, тобто здійснювати ідентифікування необробленої інформації для розвитку систем штучного інтелекту; вони можуть розвивати навички цифрової грамотності та ознайомлюватись з новітніми технологіями на онлайн-курсах Гельсінського університету з основ штучного інтелекту, доступ до яких є відкритим; за участю психологів ув'язнені користуються можливостями програми віртуальної реальності для покращення самопочуття та управління тривожністю; сучасні технології вдосконалюють управління ув'язненими тощо.

Наведені приклади засвідчують, що впровадження штучного інтелекту та сучасних технологій є одним з напрямів модернізації систем кримінальної юстиції європейських держав. Разом з тим, чи не кожен з розглянутих способів застосування може нести загрози окремим правам людини та певним чином порушувати принцип верховенства права (деякі з них – системи для оцінки ризиків – навіть виводяться з експлуатації через надмірний ризик).

З огляду на це, ми вважаємо, особливої ваги в сучасних умовах набувають стандарти зі штучного інтелекту, які встановлюють правила для того, щоб інструменти штучного інтелекту відповідали основним цінностям демократичного суспільства при реалізації правоохоронної функції державою. Серед них – стандарти Ради Європи, які формують окрему систему, що охарактеризована та представлена далі у цій статті.

*Рамкова конвенція про штучний інтелект та права людини, а також демократію та верховенство права*¹, прийнята у 2024 р., сприяє забезпеченню правомірності будь-яких процесів у життєвому циклі систем штучного інтелекту. Одна з ключових ідей Конвенції полягає в тому, що

¹ Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law. *Council of Europe*. URL: <https://rm.coe.int/1680afae3c> (дата звернення : 01.08.2025).

держави-учасниці повинні вжити усі можливі заходи для того, щоб штучний інтелект не мав негативного впливу на права людини.

Варто зауважити, в положеннях Конвенції вказано на те, що держави не зобов'язані дотримуватись визначених нею норм у діяльності, пов'язаній із захистом національних інтересів у сфері безпеки (наприклад, якщо органи кримінальної юстиції здійснюють боротьбу з тероризмом). Водночас, така діяльність повинна відповідати чинному міжнародному праву, що включає положення міжнародних договорів у сфері прав людини, зокрема розглянутого далі. Наголошуємо, що наведене положення не означає, що уся правоохоронна діяльність виходить за рамки дії Конвенції.

Конвенція містить перелік основних принципів щодо проєктування, розробки, впровадження та застосування систем штучного інтелекту: повага людської гідності та індивідуальної автономії; прозорість і нагляд; підзвітність та відповідальність; рівність та недискримінація; приватність та захист персональних даних; надійність; безпека інновацій. Окрема увага приділена оцінюванню ймовірних ризиків – державам-учасникам слід вживати заходів для того, існували можливості аналізувати та мінімізувати ризики використання штучного інтелекту. Одним з інструментів для оцінювання ймовірних ризиків стала розроблена в рамках Ради Європи методологія HUDERIA¹.

*Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод*² визначає перелік прав та свобод, що повинні бути гарантованими державами-учасницями кожній людині, яка перебуває під їхньою юрисдикцією. Застосування штучного інтелекту, зокрема для виконання завдань органів кримінальної юстиції у вищенаведених прикладах, може порушувати такі положення даної Конвенції, як: ст. 5 (право на свободу та особисту недоторканність – коли арешт, затримання або ув'язнення відбуваються незаконно), ст. 6 (право на справедливий суд – рішення, зокрема щодо притягнення до кримінальної відповідальності, повинні прийматись за результатами справедливого і публічного розгляду незалежним і безстороннім судом), ст. 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя, яке має відношення до розпізнавання підозрілих ситуацій та застосування смарт-технологій, які базуються серед іншого на відеоспостереженні), а також ст. 14 (заборона дискримінації – тобто недопустимість упередженості стосовно тих чи інших расових груп, яка може проявлятися при застосуванні алгоритмів).

Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних 1981 р., доповнена у 2018 р.³, вважається одним з

¹ Methodology for the risk and impact assessment of artificial intelligence systems from the point of view of human rights, democracy and the rule of law (HUDERIA methodology). *Council of Europe's Committee on Artificial Intelligence*. URL: <https://rm.coe.int/cai-2024-16rev2-methodology-for-the-risk-and-impact-assessment-of-arti/1680b2a09f> (дата звернення : 01.08.2025).

² Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. *Council of Europe*. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG (дата звернення : 01.08.2025).

³ Convention 108+. Convention for the protection of individuals with regard to the processing of personal data. *European Parliament*. URL:

найважливіших у світі нормативно-правових актів у сфері захисту персональних даних. Згідно з положеннями Конвенції автоматизована обробка персональних даних повинна відбуватись у відповідності до визначених принципів – добросовісно та законно, цілеспрямовано та пропорційно, із забезпеченням точності даних та можливості їх оновлення, а також – не довше, ніж це потрібно для заявленої цілі. Слід додати, що автоматизована обробка так званих чутливих персональних даних за загальним правилом заборонена, в тому числі – стосовно засудження в кримінальному порядку (ст. 6).

Парламентська асамблея Ради Європи прийняла у 2020 р. дві важливі для порушеної нами проблеми резолюції – *«Справедливість за допомогою алгоритмів»* (про роль штучного інтелекту у правоохоронній діяльності та системах кримінальної юстиції)¹ та *«Запобігання дискримінації, зумовленої використанням штучного інтелекту»*².

У першій з них наголошено на тому, що введення «нелюдських елементів» у процеси прийняття рішень органами кримінальної юстиції породжує особливі ризики, а також наведено перелік принципів, об'єднаних у п'ять категорій: прозорість, включаючи доступність та зрозумілість; справедливість та рівність, в тому числі заборона дискримінації; відповідальність людини за рішення, зокрема встановлення негативних наслідків та запровадження засобів правового захисту; безпека та захищеність; приватність та захист даних. Важливою частиною Резолюції 2342 є узагальнення відомих на момент її прийняття способів застосування сучасних технологій та штучного інтелекту, які включають й розглянуті нами раніше: розпізнавання облич, прогностична аналітика, визначення потенційних жертв кримінальних правопорушень, оцінка ризиків прийняття рішень про попереднє ув'язнення, винесення вироку та умовно-дострокове звільнення, виявлення нерозкритих кримінальних правопорушень, які з появою нових криміналістичних технологій стали придатними до розкриття. Парламентська асамблея Ради Європи рекомендує державам-учасницям вжити низку заходів, націлених на модернізацію систем кримінальної юстиції, в тому числі:

- прийняти нормативно-правові акти для регулювання використання штучного інтелекту на основі наведених етичних принципів;
- запровадити реєстрацію усіх програм, використовуваних органами державної влади, відомості про яку будуть враховані при можливому впровадженні нових програм;

https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/plmrep/COMMITTEES/LIBE/DV/2018/09-10/Convention_108_EN.pdf (дата звернення : 01.08.2025).

¹ Resolution 2342 (2020). Justice by algorithm – The role of artificial intelligence in policing and criminal justice systems. *Council of Europe's Parliamentary Assembly*. URL: <https://pace.coe.int/pdf/b6c2cd92ba3c001b7cc14df75b50b1c3718bbfcc5f9c65438620eaf61d4cf648/res.%202342.pdf> (дата звернення : 01.09.2025).

² Resolution 2343 (2020). Preventing discrimination caused by the use of artificial intelligence. *Council of Europe's Parliamentary Assembly*. URL: <https://pace.coe.int/pdf/263ef53d02a37aaf864a1f7cf9a6427a0c3bb47fbec7a706ec8bf4811d15244/res.%202343.pdf> (дата звернення : 01.08.2025).

- забезпечити наявність належних правових підстав для кожного застосування штучного інтелекту та для обробки даних;
- забезпечити, щоб в усіх державних органах, які впроваджують штучний інтелект, працювали свої експерти, здатні давати оцінки та консультувати стосовно його впливу;
- проводити консультації з населенням, включаючи організації громадянського суспільства, перед новими застосуваннями штучного інтелекту;
- забезпечити, щоб кожне нове застосування було обґрунтованим, його мета була чітко визначена, а ефективність підтвердженою перед введенням в експлуатацію;
- проводити початкове та періодичне прозоре оцінювання впливу застосування штучного інтелекту на права людини.

Інша резолюція присвячена тому, що системи штучного інтелекту можуть призвести до проявів нерівності, часто через те, що їхні результати залежать від зібраних даних, – такі дані можуть бути упередженими, вони відображають ті процеси, які відбуваються у суспільстві. В п. 10.1 Резолюції 2343 Парламентська асамблея Ради Європи закликає держави-учасниці переглянути своє антидискримінаційне законодавство та вдосконалити його з метою охоплення всіх випадків прямої або непрямої дискримінації, спричиненої використанням штучного інтелекту, а також забезпечити, щоб скарги мали належний доступ до правосуддя – особливо слід гарантувати презумпцію невинуватості та відсутність надмірного тягара доказування у жертв дискримінації.

*Рекомендація Комітету Міністрів державам-учасницям про вплив алгоритмічних систем на права людини*¹ містить перелік орієнтовних зобов'язань для держав, спрямованих на те, щоб забезпечити належний захист прав людини при використанні алгоритмічних систем. Вони поділені на наступні категорії: загальні принципи; управління даними; аналіз та моделювання; прозорість, відповідальність та ефективні засоби захисту; превентивні заходи; дослідження, інновації та обізнаність громадськості. *Рекомендація Комітету Міністрів державам-учасницям щодо етичних та організаційних аспектів використання штучного інтелекту та суміжних технологій пенітенціарними установами та пробаційними службами*² розроблена за участі Ради з питань співробітництва у сфері пенології Ради Європи та схвалена у 2024 р.

Вона базуються на трьох ключових правилах використання штучного

¹ CM/Rec(2020)1 - Recommendation of the Committee of Ministers to member States on the human rights impacts of algorithmic systems (Adopted by the Committee of Ministers on 8 April 2020 at the 1373rd meeting of the Ministers' Deputies). *Council of Europe's Committee of Ministers*. URL: (дата звернення : 01.08.2025).

² CM/Rec(2024)5 - Recommendation of the Committee of Ministers to member States regarding the ethical and organisational aspects of the use of artificial intelligence and related digital technologies by prison and probation services (Adopted by the Committee of Ministers on 9 October 2024 at the 1509th meeting of the Ministers' Deputies). *Council of Europe's Committee of Ministers*. URL: <https://search.coe.int/cm?i=0900001680b1d0e4> (дата звернення : 01.08.2025).

інтелекту та суміжних технологій:

- по-перше, сприяння виправленню та реінтеграції правопорушників у суспільство;
- по-друге, допоміжного значення – вони не замінюють персонал пенітенціарних установ та пробаційних служб;
- по-третє, функціональна підтримка системи кримінальної юстиції, зокрема в цілях забезпечення виконання покарань та запобіганню рецидивній злочинності.

Положення Рекомендації містять перелік з 30 принципів, які своєю чергою поділяються на декілька видів – насамперед головні, які дуже близькі за своїм характером до тих, що лежать в основі Рамкової конвенції про штучний інтелект та права людини: повага прав людини та її гідності; допустимість найменш можливого негативного впливу; відповідальність за заподіяну шкоду; запобігання упередженості; прозорість, моніторинг функціонування та пояснюваність; нагляд з боку людини та можливість оскарження прийнятих з використанням штучного інтелекту рішень; точність даних та їхня належна вибірка; заохочення позитивної взаємодії між правопорушниками та працівниками; обізнаність з системами штучного інтелекту.

Комісар Ради Європи з прав людини оприлюднив у 2019 р. свої рекомендації для діяльності держав-учасниць щодо забезпечення збалансованого використання систем штучного інтелекту у 10 ключових сферах: оцінка впливу на права людини; публічні консультації; стандарти прав людини для приватних компаній; інформація та прозорість; незалежний нагляд; недискримінація та рівність; захист даних та приватність; свобода вираження поглядів, свобода зібрань та об'єднання, а також право на працю; доступ до засобів правового захисту; просування грамотності щодо штучного інтелекту¹. Збалансованість використання обумовлена тим, що переваги від штучного інтелекту будуть доведені до максимуму, в той час як негативний вплив – зведений до мінімуму.

Європейська комісія з ефективності правосуддя представила своє бачення того, як *штучний інтелект повинен бути впроваджений у діяльність національних органів судової системи*². По-перше, слід забезпечити підвищення якості та ефективності судочинства за допомогою такого використання сучасних технологій, яке буде мати відповідальний характер. По-друге, вона сформувала перелік з п'яти засадничих принципів: поваги прав людини; недискримінації; якості та безпеки; прозорості, неупередженості та справедливості; забезпечення користувацького контролю. Вони лежать в основі Європейської етичної хартії з використання

¹ Unboxing AI: 10 steps to protect human rights. *Commissioner for Human Rights*. URL: <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/unboxing-artificial-intelligence-10-steps-to-protect-human-rights> (дата звернення : 01.08.2025).

² European Ethical Charter on the use of artificial intelligence (AI) in judicial systems and their environment. *European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ)*. URL: <https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-european-ethical-charter-on-the-use-of-artificial-intelligence-ai-in-judicial-systems-and-their-environment> (дата звернення : 01.08.2025).

штучного інтелекту в судових системах та їхньому середовищі 2018 р.

Висновки. Результати дослідження показують, що сучасні технології та штучний інтелект істотно розширюють можливості органів кримінальної юстиції протидіяти злочинності через описані у статті засоби, зокрема прогностичну аналітику, смарт-технології, системи оцінювання ризиків та ін. Водночас, таке розширення можливостей породжує й нові небезпеки – технологічний прогрес може негативно впливати на дотримання прав людини та забезпечення верховенства права. На прикладі Ради Європи ми узагальнили стандарти зі штучного інтелекту, на які слід спиратись при впровадженні сучасних технологій.

Розглянуті стандарти можемо систематизувати за наступними критеріями: по-перше, ступенем обов'язковості – відокремлюючи положення конвенцій 1950, 1981 та 2024 рр. від актів «м'якого права», що мають рекомендаційний характер; по-друге, суб'єктом прийняття – відзначаючи, що питання штучного інтелекту знайшло своє відображення у документах Парламентської асамблеї Ради Європи, Комітету Міністрів, Комісара Ради Європи з прав людини тощо; по-третє, формою закріплення – розмежовуючи принципи для систем штучного інтелекту, переліки яких більш-менш схожі у різних міжнародно-правових актах, прийнятих під егідою Ради Європи (їх також називають етичними), а також формально-визначені зобов'язання. Ще один критерій породжує поділ на загальне та спеціальне, відповідно деякі проаналізовані документи – Рекомендація Комітету Міністрів державам-учасникам щодо етичних та організаційних аспектів використання штучного інтелекту та суміжних технологій пенітенціарними установами та пробаційними службами та Резолюція «Справедливість за допомогою алгоритмів» – присвячені відносинам, які виникають у сфері кримінальної юстиції.

Проведене дослідження показує, що модернізацію кримінальної юстиції та впровадження сучасних технологій у правоохоронну діяльність слід здійснювати у відповідності до принципів дотримання прав людини та верховенства права, визначаючи основні ризики та зменшуючи ймовірність негативних наслідків. Серед прав, які можуть бути порушеними при застосуванні штучного інтелекту, – право на свободу та особисту недоторканність, право на справедливий суд, право на повагу до приватного і сімейного життя. Крім того, в процесі модернізації системи кримінальної юстиції повинна бути врахованою схильність штучного інтелекту до упередженостей та дискримінації, яка певною мірою пояснюється тим, що такі явища мають місце у суспільстві. В умовах, коли зобов'язання щодо впровадження сучасних технологій та штучного інтелекту не є достатньо конкретизованими та закріпленими на нормативно-правовому рівні, першочергову роль відіграють принципи для застосування штучного інтелекту, які визначені у Рамковій конвенції про штучний інтелект та права людини, а також демократію та верховенство права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берназюк І.М. Штучний інтелект і права людини: виклики для Європейської конвенції з прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. №. 3. Ч. 1. С. 89–99. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.12>.
2. Белова М., Белов Д., Рушак І. Штучний інтелект у досудовому розслідуванні кримінальних справ: окремі питання міжнародної практики. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 818–824. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.136>.
3. Благута Р., Мовчан А. Новітні технології у розслідуванні злочинів: сучасний стан і проблеми використання: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 256 с.
4. Бугера О. Використання штучного інтелекту для запобігання злочинності. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2021. Том 32 (71). № 6. С. 82–86. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2021.6/13>.
5. Завадський А. Рамкова конвенція Ради Європи про штучний інтелект, права людини, демократію та верховенство права. Можливості для України. *Права та основоположні свободи людини у контексті євроінтеграції України : матеріали круглого столу до Дня юриста та 220-ї річниці з дня заснування ун-ту* (Харків, 08 жовтня 2024 р.). Харків, 2024. С. 75–78.
6. Колодяжний М. Застосування сучасних технологій у сфері запобігання злочинності. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2020. Том 1. № 13. С. 178–195.
7. Крицька І. Недискримінація, транспарентність і субсидіарність як базові європейські стандарти використання технологій штучного інтелекту в кримінальному судочинстві. *Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України : матеріали круглого столу, присвяч. 40-річчю каф. кримінал. процесу* (м. Київ, 27 жовтня 2023 р.). Київ, 2023. С. 104–108.
8. Куненко І. Поняття, функції та предмет кримінальної юстиції: теоретичний аналіз. *Вісник Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України*. 2025. Вип. 17. С. 46–53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-9656/2025-17-5>.
9. Кутовий О., Бурма С. Штучний інтелект в практиці та рішеннях європейського суду з прав людини. *Ерліхівський журнал*. 2025. № 12. С. 34–44. DOI: <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2025-12.05>.
10. Лапкін А. Роль Ради Європи у реформуванні системи кримінальної юстиції України у напрямі євроінтеграції. *Нове українське право*. 2022. Том 2. С. 22–27.
11. Прохазка Г. Штучний інтелект в міжнародному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С. 153–155. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-2/33>.

12. Степаненко Н., Піддубний Д. Сучасні проблеми запобігання і протидії злочинності у сфері інформаційних технологій. *Legal Bulletin*. 2024. №. 4 (14), 2024. С. 73–80.

13. Bakan Soylu, yerli yazılım «ASENA» ile 6 bin 636 suçlunun yakalandığını açıkladı. *Anadolu Ajansı*. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/bakan-soylu-yerli-yazilim-asena-ile-6-bin-636-suclunun-yakalandigini-acikladi/2797419> (дата звернення : 01.08.2025).

14. Ball J. Police test robot dog for potential UK rollout. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/articles/cm2k12erdndo> (дата звернення : 01.08.2025).

15. CM/Rec(2020)1 - Recommendation of the Committee of Ministers to member States on the human rights impacts of algorithmic systems (Adopted by the Committee of Ministers on 8 April 2020 at the 1373rd meeting of the Ministers' Deputies). *Council of Europe's Committee of Ministers*. URL: <https://search.coe.int/cm/?i=09000016809e1154> (дата звернення : 01.08.2025).

16. CM/Rec(2024)5 – Recommendation of the Committee of Ministers to member States regarding the ethical and organisational aspects of the use of artificial intelligence and related digital technologies by prison and probation services (Adopted by the Committee of Ministers on 9 October 2024 at the 1509th meeting of the Ministers' Deputies). *Council of Europe's Committee of Ministers*. URL: <https://search.coe.int/cm/?i=0900001680b1d0e4> (дата звернення : 01.08.2025).

17. Convention 108+. Convention for the protection of individuals with regard to the processing of personal data. *European Parliament*. URL: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/plmrep/COMMITTEES/LIBE/DV/2018/09-10/Convention_108_EN.pdf (дата звернення : 01.08.2025).

18. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. *Council of Europe*. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG (дата звернення : 01.08.2025).

19. Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law. *Council of Europe*. URL: <https://rm.coe.int/1680afae3c> (дата звернення : 01.08.2025).

20. Durham Police AI to help with custody decisions. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/news/technology-39857645> (дата звернення : 01.08.2025).

21. European Ethical Charter on the use of artificial intelligence (AI) in judicial systems and their environment. *European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ)*. URL: <https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-european-ethical-charter-on-the-use-of-artificial-intelligence-ai-in-judicial-systems-and-their-environment> (дата звернення : 01.08.2025).

22. FOI reveals over 12,000 people profiled by flawed Durham police predictive AI tool. *Fair Trials*. URL: <https://www.fairtrials.org/articles/news/foi-reveals-over-12000-people-profiled-by-flawed-durham-police-predictive-ai-tool/> (дата звернення : 01.08.2025).

23. Gökçe Y. Op-Ed: The Perils of AI-Driven Policing in Turkey. *Institute for Diplomacy and Economy*. URL: <https://www.institute.org/opinion/op-ed-the-perils-of-ai-driven-policing-in-turkey> (дата звернення : 01.08.2025).
24. Methodology for the risk and impact assessment of artificial intelligence systems from the point of view of human rights, democracy and the rule of law (HUDERIA methodology). *Council of Europe's Committee on Artificial Intelligence*. URL: <https://rm.coe.int/cai-2024-16rev2-methodology-for-the-risk-and-impact-assessment-of-arti/1680b2a09f> (дата звернення : 01.08.2025).
25. Min R. Prisoners in Finland are being employed as data labellers to improve accuracy of AI models. *Euronews*. URL: <https://www.euronews.com/next/2024/09/22/prison-inmates-in-finland-are-being-employed-as-data-labellers-to-improve-accuracy-of-ai-m> (дата звернення : 01.08.2025).
26. Oosterloo S., van Schie G. The Politics and Biases of the 'Crime Anticipation System' of the Dutch Police. *Proceedings of the International Workshop on Bias in Information, Algorithms, and Systems*. Volume 2103. Sheffield, 2018. Pp. 30–41.
27. Puolakka P. Smart prison and digital innovations in prison and probation service of Finland. *Rassegna Italiana di Criminologia*. Anno XVII, No. 2, P.153-154.
28. Puolakka P. Towards digitalisation of prisons: Finland's Smart Prison Project. *Penal Reform International*. URL: <https://www.penalreform.org/blog/towards-digitalisation-of-prisons-finlands-smart-prison-project/> (дата звернення : 01.08.2025).
29. Resolution 2342 (2020). Justice by algorithm – The role of artificial intelligence in policing and criminal justice systems. *Council of Europe's Parliamentary Assembly*. URL: <https://pace.coe.int/pdf/b6c2cd92ba3c001b7cc14df75b50b1c3718bbfcc5f9c65438620eaf61d4cf648/res.%202342.pdf> (дата звернення : 01.08.2025).
30. Resolution 2343 (2020). Preventing discrimination caused by the use of artificial intelligence. *Council of Europe's Parliamentary Assembly*. URL: <https://pace.coe.int/pdf/263ef53d02a37aaf864a1f7cf9a6427a0c3bb47fbedc7a706ec8bf4811d15244/res.%202343.pdf> (дата звернення : 01.08.2025).
31. Smart-Prison and the future of dynamic security with AI. *Medium*. URL: <https://raccomandino.medium.com/smart-prison-and-the-future-of-dynamic-security-with-ai-dfe4b2da7afa> (дата звернення : 01.08.2025).
32. Turkey using AI software ASENSA in fight against drugs. *Hurriyet Daily News*. URL: <https://www.hurriyetdailynews.com/turkey-using-ai-software-asena-in-fight-against-drugs-173912> (дата звернення : 01.08.2025).
33. Unboxing AI: 10 steps to protect human rights. *Commissioner for Human Rights*. URL: <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/unboxing-artificial-intelligence-10-steps-to-protect-human-rights> (дата звернення : 01.08.2025).

Стаття надійшла до редакції 01.08.2025

Oleksii HUMIN,

Dr. Habil. (Law), Professor

(Lviv Polytechnic National University, Lviv. Ukraine)

Andrii HACHKEVYCH,

PhD in Law, Associate Professor

(Lviv Polytechnic National University, Lviv. Ukraine)

APPLICATIONS OF MODERN TECHNOLOGIES FOR THE MODERNIZATION OF THE SYSTEM OF CRIMINAL JUSTICE AND THE COUNCIL OF EUROPE'S STANDARDS FOR AI

Technological progress has a significant impact on the criminal justice system, enhancing the implementation of the law enforcement function of the state. At the same time, modern technologies pose specific threats to human rights and freedoms. Their uncontrolled use leads to privacy violations and an increase in inequality, among other issues. This article explores the modernization of the criminal justice system, proposing the use of modern technologies and artificial intelligence as one solution. AI-based tools help criminal justice authorities perform their primary tasks related to combating crime more productively, as demonstrated by the examples of predicative analytics, suspicious activities recognition, smart-technologies, risk assessment systems. The authors determine the Council of Europe's standards for artificial intelligence, which, if implemented, will modernize Ukraine's criminal justice system in accordance with the principles of both respect for human rights and the rule of law. The authors also propose specific criteria for systematizing existing standards. The article analyzes several international legal acts adopted under the Council of Europe's auspices, which provide the framework for the balanced use of artificial intelligence aimed at minimizing the risks of human rights violations to an acceptable level.

Keywords: *artificial intelligence and criminal justice; modern technologies and law enforcement; Council of Europe's standards on artificial intelligence; modernization of criminal justice; principle of respect for human rights; principle of the rule of law.*

Влада Олександрівна ГУСЕВА,
доктор юридичних наук, професор
(Харківський національний університет внутрішніх
справ, м. Харків)

Роман Вікторович ЦАПУН
(Харківський національний університет внутрішніх
справ, м. Харків)

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Стаття присвячена з'ясуванню правових і організаційних засад техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, у тому числі аспектів, зумовлених умовами воєнного стану. Обґрунтовано, що попри поширення терміна «науково-технічне забезпечення», категорія «техніко-криміналістичне забезпечення» має усталений зміст у криміналістиці, прямо орієнтований на виявлення, фіксацію, дослідження й використання доказів, і тому не підлягає заміні. На основі аналізу доктринальних підходів і чинних нормативних актів (зокрема положень Закону України «Про Національну поліцію», підзаконних нормативно-правових актів) показано, що ефективність розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, залежить від цілісної системи: стандартизованої первинної фіксації, дотримання ланцюга збереження, лабораторної верифікації, цифрової аналітики (ГІС, БпЛА, фото-

та відеофіксація), а також належної міжвідомчої координації.

Виокремлено ключові організаційні проблеми слідчої практики (недостатнє залучення екологів до складу СОГ, фрагментарне використання приладів, прогалини у протоколюванні) та запропоновано рішення: мультисенсорний підхід до збирання даних, акредитація лабораторій за ISO 17025, створення мережі екологів, єдині чек-лісти й ГІС-платформи для досудового розслідування.

Ключові слова: досудове розслідування, криміналістичне забезпечення, техніко-криміналістичне забезпечення, кримінальне правопорушення, довкілля, екологія.

Постановка проблеми. Розвиток криміналістичного вчення дозволяє вказувати про наявність цілісної системи криміналістичного забезпечення досудового розслідування. Разом із цим, поняття «криміналістичне забезпечення» належить до числа найбільш складних і багатограних категорій криміналістики, що постійно стає предметом наукових дискусій, зокрема у частині визначення його сутності, елементів та функціонального призначення.

Традиційно техніко-криміналістичне забезпечення визначають як складову криміналістичного забезпечення¹. Разом із цим, зараз набувають свого поширення й інші поняття, зокрема, науково-технічне забезпечення слідчої діяльності.

В умовах воєнного стану однією з ключових проблем, що ускладнює фіксацію та розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, постає оперативне виявлення їх слідів і їх належне документування. Як наголошують учені, слідчо-оперативні групи, прибуваючи на місце події, зазвичай концентрують увагу на руйнуванні об'єктів інфраструктури та загиблих людей. Водночас систематичний пошук доказів, пов'язаних із забрудненням ґрунтів, водойм, атмосфери чи масовою загибеллю тварин і рослинності, нерідко залишається поза увагою. Додатковою проблемою є недостатня участь у складі СОГ профільних екологів. За відсутності сертифікованих спеціалістів, які мають у своєму розпорядженні необхідне обладнання для відбору проб, визначення географічних координат та площ уражених територій, значна частина екологічно важливої інформації не збирається або фіксується поверхово. Це призводить до неповноти реконструкції картини злочину й знижує доказову цінність матеріалів кримінального провадження².

Недостатнє залучення фахівців-екологів у процес документування тягне за собою неможливість об'єктивно оцінити масштаб екологічних наслідків, своєчасно встановити причини й механізми їх виникнення. Як

¹ Гусева В. О. Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, учинених проти працівників правоохоронних органів: поняття і складові. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3 (94). С. 243–253. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2021.3.22>.

² Марченко О. А. Деякі проблемні питання фіксування та розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля в умовах воєнного часу. *Правова позиція*. 2023. № 2 (39). С. 182.

наслідок, обсяг зібраних даних виявляється недостатнім для комплексного проведення судових експертиз, що ускладнює доведення причинно-наслідкового зв'язку між діями агресора й екологічними збитками. Відтак правоохоронні органи стикаються з низкою актуальних завдань: від коректної кримінально-правової кваліфікації злочину проти довкілля та визначення предмета доказування – до забезпечення якісного збору «слідової» інформації. Від якості та повноти цих дій залежить подальша можливість використання експертних досліджень, визначення розміру шкоди, заподіяної екосистемам, і, зрештою, ефективність досудового розслідування¹.

Таким чином, належна організація техніко-криміналістичного забезпечення та обов'язкове залучення екологів як спеціалістів стають визначальними умовами для повного та об'єктивного дослідження кримінальних правопорушень проти довкілля. З огляду на це, а також беручи до уваги підвищену суспільну небезпеку кримінальних правопорушень проти довкілля, постає об'єктивна потреба у ґрунтовному вивченні питань криміналістичного забезпечення розслідування правопорушень зазначеної категорії.

Метою статті стало визначення правових та організаційних основ техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля.

Виклад основного матеріалу. Серед категорій криміналістичної науки поняття «техніко-криміналістичне забезпечення» на сьогодні є одним із найбільш уживаних і водночас дискусійних. Це пояснюється історичним розвитком самої криміналістики в Україні, яка успадкувала радянську традицію розуміння її насамперед як науки про розслідування злочинів². Попри те, що із розвитком науки відбулося поступове ототожнення криміналістичної техніки та технічних засобів із категорією техніко-криміналістичного забезпечення, досі немає єдиного підходу до визначення його сутності.

Б. Павлишин, досліджуючи питання техніко-криміналістичного забезпечення у сфері розслідування умисних убивств і систематизувавши наукові підходи своїх попередників, виокремив кілька концептуальних напрямів у трактуванні цього поняття. Перший із них можна охарактеризувати як статичний підхід: у такому разі техніко-криміналістичне забезпечення трактується як певний фонд криміналістичних знань, умінь і професійних навичок практичних працівників, що дозволяють їм застосовувати наукові розробки й технічні засоби для потреб розслідування. Другий – динамічний підхід – ототожнює його з особливим видом діяльності науковців та практиків, яка спрямована на створення нових або адаптацію вже відомих технічних рішень і подальше

¹ Там само. С. 182–183.

² Перлін С. І. Поняття і види техніко-криміналістичного забезпечення правозастосовної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 221. DOI: <https://doi.org/10.32849/26635313/2020.1.40>

їх упровадження у слідчу практику. Нарешті, автор виокремлює й змішаний підхід, що поєднує обидва зазначені виміри, розглядаючи техніко-криміналістичне забезпечення водночас і як організовану діяльність, і як систему знань та умінь, необхідних для ефективного використання науково-технічного потенціалу у сфері кримінального судочинства¹.

Висвітлюються й інші підходи. Зокрема, щодо розуміння змісту і складових науково-технічного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень, то наприклад, у монографії за загальною редакцією професора В. Ю. Шепітька зауважено, що науково-технічне забезпечення слідчої діяльності слід розглядати як цілісну систему, що інтегрує у практику досудового розслідування новітні досягнення науки й техніки. Воно включає комплекс взаємопов'язаних завдань – від науково-дослідних (розробка, вдосконалення й упровадження інструментів, методів, інформаційних технологій), правових (нормативна регламентація застосування технічних засобів), навчально-методичних (формування знань і навичок у користувачів) до організаційно-технічних (створення умов для професійної реалізації інноваційних продуктів у практичній діяльності).

Головне призначення науково-технічного забезпечення полягає у забезпеченні ефективного збирання та використання криміналістично значущої інформації, що сприяє встановленню істини у кримінальних провадженнях. Це дозволяє не лише документувати та фіксувати факти, але й створювати умови для захисту базових соціальних цінностей, прав громадян і авторитету держави. Перспективні напрями розвитку, відповідно до позиції вчених пов'язані з упровадженням високоточних засобів ідентифікації та візуалізації доказової інформації (3D-сканування, віртуальні реконструкції подій), використанням мобільних ДНК-лабораторій, цифрових технологій для швидкого аналізу електронних доказів і систем підтримки прийняття рішень у ході розслідування. Відтак слушно вказують автори, що науково-технічне забезпечення слідчої діяльності трансформується у міждисциплінарний комплекс, який спирається на досягнення цифрових, телекомунікаційних та біотехнологій².

На сьогодні традиційною вважають позицію, за якою техніко-криміналістичне забезпечення розглядається як організаційно-функціональна система, що гарантує постійну готовність органів досудового розслідування до ефективного використання криміналістично значущої інформації. Вчені акцентують на поєднанні теоретичних положень і практичного використання технічних засобів і методів³.

¹ Павлишин Б. О. Техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування вбивства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. С. 46–47.

² Науково-технічне забезпечення слідчої діяльності в умовах змагального кримінального провадження : монографія : електрон. наук. вид. / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. М. Шевчук та ін.] ; за заг. ред. В. Ю. Шепітька ; Нац. акад. прав. наук України, НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. Харків : Право, 2021. С. 37–39.

³ Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення досудового слідства у справах про злочини міжнародного характеру: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 32 с.; Перлін С. І. Поняття і види техніко-криміналістичного забезпечення правозастосовної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 221–226. DOI: <https://doi.org/10.32849/26635313/2020.1.40>.

Таким чином, сучасне розуміння техніко-криміналістичного забезпечення базується на комплексному підході: воно охоплює як діяльність правоохоронних органів і спеціалістів, так і систему засобів, методів і організаційних заходів, що забезпечують належний рівень ефективності розслідування кримінальних правопорушень.

На нашу думку, у контексті техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень слід вказати про систему теоретичних положень і науково обґрунтованих рекомендацій щодо застосування науково-технічних засобів у практичній діяльності правоохоронних органів.

Стосовно заміни поняття «техніко-криміналістичне забезпечення» на «науково-технічне забезпечення» ми не вбачаємо у цьому нагальної потреби. Насамперед це пояснюється тим, що термін «техніко-криміналістичне забезпечення» сформувався у межах криміналістичної науки й відображає саме ті засоби, прийоми й методи, які розроблені або адаптовані для потреб кримінального провадження. Натомість «науково-технічне забезпечення» є ширшим і універсальнішим поняттям, що застосовується у багатьох сферах (економіка, виробництво, оборона тощо). Використання останнього може розмити межі предмета криміналістики та втратити її прикладну спрямованість.

Також слід зважати на те, що в українській криміналістиці категорія «техніко-криміналістичне забезпечення» має усталене наукове наповнення, яке активно розроблялось упродовж кількох десятиліть. Заміна терміну призведе до розриву наступності у розвитку доктрини, що ускладнить використання наявних напрацювань у теорії та практиці.

Окрім цього, вважаємо, що «техніко-криміналістичне забезпечення» охоплює не лише впровадження досягнень науки й техніки, а й їх організаційне, нормативне та методичне застосування у сфері протидії злочинності. «Науково-технічне забезпечення» натомість наголошує насамперед на технологічній складовій, залишаючи поза увагою процесуально-організаційний компонент, який є принципово важливим для криміналістики.

Оскільки термін «науково-технічне забезпечення» вживається у правовій, управлінській та економічній літературі з різним змістом, його перенесення у криміналістику може спричинити неоднозначне тлумачення. Це створює загрозу для чіткості наукового апарату й узгодженості міжгалузевих досліджень.

Криміналістика як прикладна юридична наука має завдання забезпечувати потреби органів досудового розслідування. Тому акцент на «техніко-криміналістичному забезпеченні» вказує на його прямий зв'язок із виявленням, фіксацією, дослідженням і використанням доказів, тоді як поняття «науково-технічне забезпечення» може розглядатися надто загально і відірвано від практики.

Таким чином, техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень у сучасній криміналістиці проявляється

насамперед через комплексне розв'язання низки ключових завдань. Тому погоджуємося, що його внутрішній зміст охоплює нормативно-правове регулювання, що створює підґрунтя для легітимного застосування спеціальних засобів і прийомів; організаційно-технічний аспект, пов'язаний із практичним упровадженням інноваційних рішень у роботу слідчих органів; а також науково-методичний супровід, спрямований на формування ефективних рекомендацій і методик. Крім того, важливою складовою є створення нових техніко-криміналістичних засобів і модернізація вже наявних інструментів і технологій, що дозволяє підвищити результативність виявлення, фіксації та дослідження доказів. Тобто, це забезпечення є багатогранною системою, яка поєднує правові, організаційні, технічні та наукові елементи з метою оптимізації процесу розслідування¹.

У слідчій практиці щодо розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля найбільші труднощі виникають саме у справах, пов'язаних із забрудненням навколишнього середовища, де техніко-криміналістичні засоби відіграють ключову роль. Йдеться не лише про стандартні методи фіксації чи вилучення доказів, а про цілий спектр спеціальних технічних інструментів, необхідних для виявлення і дослідження слідів екологічних злочинів, які зазвичай є малопомітними, розпорошеними або прихованими в природному середовищі.

Так, для визначення ступеня й характеру забруднення довкілля застосовуються портативні хімічні аналізатори, прилади для відбору проб води, ґрунту та повітря, цифрові спектрометри, газоаналізатори, мікроскопічні й фотометричні системи. Використання цих засобів дає змогу оперативно фіксувати екологічно небезпечні зміни, точно встановлювати концентрацію шкідливих речовин та отримувати матеріал для подальших експертиз. Саме вони забезпечують належну доказову базу, дозволяючи перевести загальні припущення про екологічні порушення у сферу об'єктивно підтверджених фактів.

Застосування криміналістичної техніки в цій категорії справ охоплює також методи фото- та відеофіксації з використанням високочутливої апаратури, дронів і геоінформаційних систем. Такі засоби дозволяють створювати картографічні моделі поширення забруднення, виявляти приховані скиди у водойми або незаконні вирубки лісу, а також забезпечують можливість відтворення екологічної обстановки у віртуальному просторі для подальшого аналізу. Не менш важливою є роль технічних засобів при проведенні судово-екологічних експертиз. Завдяки сучасним інструментам – хроматографам, спектрофотометрам, молекулярно-біологічним лабораторіям – експерти здатні не лише оцінити масштаби шкоди, але й простежити причинно-наслідковий зв'язок між діями суб'єкта злочину та негативними наслідками для довкілля. У

¹ Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. С. 55.

результаті слідчий отримує науково обґрунтовані висновки, які є фундаментом для правильної кваліфікації діяння.

Отже, техніко-криміналістичне забезпечення розслідування екологічних злочинів полягає у впровадженні й комплексному застосуванні спеціальних приладів, методик та інноваційних технологій, без яких неможливо ані своєчасно зафіксувати факт правопорушення, ані визначити його наслідки. Саме завдяки цим засобам забезпечується якісне проведення слідчих (розшукових) дій, формування доказової бази та ефективно доведення вини особи, що вчинила кримінальне правопорушення проти довілля¹.

Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень реалізується переважно у двох ключових напрямках: під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій та під час призначення і проведення криміналістичних експертиз. Криміналістична техніка при цьому відіграє роль наскрізного інструментарію, який використовується на всіх етапах досудового розслідування. До її складу входить цілий комплекс засобів, що утворюють цілісну систему: методи криміналістичної фотографії та відеозапису; техніка виявлення, фіксації та дослідження слідів; методики ідентифікації ознак зовнішності людини; техніко-криміналістичне дослідження документів; почеркознавчі методи; криміналістичні дослідження зброї, боєприпасів, вибухових пристроїв і слідів їх застосування; методики аналізу речовин, матеріалів і виробів; дослідження голосу людини; одорологічні технології; система криміналістичної реєстрації. Таким чином, арсенал криміналістичних засобів є надзвичайно різноманітним і охоплює як класичні, так і сучасні інноваційні методи. Їх практичне застосування визначається характером конкретного кримінального правопорушення, специфікою наявної доказової інформації та слідчою ситуацією².

Щодо правових засад реалізації тих рекомендацій, які є частиною техніко-криміналістичного забезпечення, слід звернутися до положень Закону України «Про Національну поліцію».

Статтями 31 і 40 Закону України «Про Національну поліцію» передбачено, що поліцейський для виконання завдань і реалізації визначених законом повноважень уповноважений використовувати широкий спектр технічних приладів, засобів та спеціалізованого програмного забезпечення. До таких належить фото- і відеоапаратура, у тому числі обладнання, що працює в автоматизованому режимі, а також технічні комплекси для виявлення та фіксації правопорушень. Важливу роль відіграють прилади, призначені для виявлення радіаційних, хімічних,

¹ Мудрецька Г. В. Взаємодія з державними спеціалізованими установами під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій при здійсненні досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довілля. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С. 203–208. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.3.32>.

² Сокурєнко В. В. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування порушень законів і звичаїв війни. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2023. Вип. 2 (31). С. 11–24. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2023.02>.

біологічних і ядерних загроз, а також безпілотні літальні апарати й технічні системи, розроблені для протидії їх використанню. У практиці також можуть застосовуватися спеціальні прилади для перевірки стану алкогольного сп'яніння та програмні продукти, орієнтовані на аналітичну обробку фото- й відеоінформації, що дозволяють ідентифікувати осіб та розпізнавати номерні знаки транспортних засобів.

Законодавством передбачено використання інформації, отриманої за допомогою фото- і відеотехніки та інших технічних приладів, які перебувають у власності третіх осіб. З метою забезпечення відкритості та законності застосування технічних засобів передбачено обов'язкове інформування населення: дані про змонтовані або розміщені прилади й обладнання повинні бути доступними для громадськості шляхом розміщення інформації у видимих місцях¹.

Низки правових засад відображена у підзаконних нормативно-правових актах. Так, Інструкція із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису визначає правила функціонування та використання обладнання, що має функції автоматичної фото- і кінозйомки, відеозапису, а також порядок доступу до зафіксованої інформації, її зберігання, копіювання та подальшого використання. Водночас дія цього документа не поширюється на випадки фіксації процесуальних дій у межах кримінального провадження, здійснення негласних слідчих (розшукових) заходів та використання системи автоматичної фіксації адміністративних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху.

Застосування поліцейськими технічних засобів фото- та відеофіксації має на меті запобігання, виявлення і документування правопорушень, забезпечення громадської безпеки, охорону власності, а також підтримання публічного порядку. Термінологічний апарат Інструкції деталізує різновиди технічних комплексів і пристроїв – від портативних відеореєстраторів, що закріплюються на форменому одязі працівників поліції, до автомобільних і стаціонарних систем, а також безпілотних літальних апаратів, оснащених камерами. Окреме місце відведено програмно-апаратним комплексам для накопичення та зберігання інформації (сервери, док-станції), які забезпечують системність і контрольованість процесу обробки даних.

Організаційні засади передбачають обов'язкове призначення відповідальних осіб у кожному органі чи підрозділі поліції, які здійснюють контроль за видачею, прийманням і зберіганням технічних засобів, а також за належним веденням облікової документації. Практика використання портативних відеореєстраторів визначає, що вони мають бути активовані від початку виконання службових завдань і функціонувати безперервно, за винятком приватних ситуацій. Відеозйомка здійснюється у режимах, які

¹ Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

відповідають умовам освітлення, а інформація підлягає подальшому копіюванню та збереженню без можливості редагування чи самовільного видалення.

Особливу увагу в інструктивних приписах приділено обов'язкам працівників поліції. Забороняється самовільне видалення або коригування відеозаписів, їх копіювання стороннім особам чи перешкоджання роботі технічних засобів. Контроль за збереженням носіїв інформації здійснюється відповідальними особами, а у разі пошкодження чи втрати пристроїв проводиться службове розслідування. Строки зберігання відеозаписів регламентовані залежно від типу обладнання, але можуть бути продовжені у випадку їх значення для кримінального чи адміністративного провадження¹.

Таким чином, Інструкція формує цілісну систему правил, що спрямовані на забезпечення ефективного та законного використання технічних приладів і засобів фото- та відеофіксації у діяльності органів і підрозділів поліції, а також гарантує прозорість і контрольованість обігу інформації, отриманої з їх допомогою.

Окрім цього, у Порядку взаємодії між органами прокуратури, Національної поліції України, Служби безпеки України, уповноваженими органами державного нагляду (контролю), державними спеціалізованими установами під час виявлення та здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довілля, затвердженому спільним наказом Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Міністерства аграрної політики та продовольства України від 16.06.2022 № 94/363/150/226/356 закріплено низку положень, що безпосередньо відображають окремі аспекти техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти довілля. Передусім це стосується використання технічних засобів фіксації подій, зокрема фото-, кіно- та відеозйомки, аудіозапису й електронних носіїв, які набувають статусу джерел доказової інформації та долучаються до матеріалів перевірок і повідомлень. Важливим елементом виступає й інструментально-лабораторна база, що включає акти досліджень та експертиз, а також порядок належного обліку, зберігання й передачі зразків і проб, що несуть криміналістично значущу інформацію.

Поряд із цим нормативно врегульовано міжвідомчий доступ до баз і банків даних, що підсилює аналітичні можливості слідства. Особливе значення має і процесуальний статус технічних засобів у діяльності спеціалістів: їм надається право користуватися приладами та спецобладнанням, а також обов'язок прибувати на слідчі дії з необхідним

¹ Інструкція із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису: затв. наказом МВС України від 18.12.2018 № 1026 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-19#Text>.

оснащенням. Регламентовано також конкретні технічні завдання спеціаліста, серед яких – фотографування, складання схем, планів і креслень, відбір зразків і надання технічних висновків у межах компетенції. Водночас у сфері планування контролю враховуються техногенні й екологічні ризики, що вимагає інтеграції матеріалів досудового розслідування у підготовку планових заходів.

Окрему увагу приділено забезпеченню цілісності доказової інформації: встановлено порядок зберігання, копіювання та видачі цифрових даних, що гарантує збереження ланцюга доказів та їх відтворюваність. Усе це доповнюється механізмами міжвідомчої координації, які включають залучення спеціалістів із власним обладнанням, проведення спільних навчань та узгодження технічних дій у межах кримінального провадження. Таким чином, зазначений нормативний акт формує комплексне бачення техніко-криміналістичного забезпечення, яке охоплює весь спектр – від первинної фіксації та лабораторної верифікації до цифрової аналітики та процесуальної реалізації, створюючи цілісну модель інтеграції технічних засобів у процес доказування¹.

Також правові засади техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля викладено у Законах України «Про судову експертизу» та ін.

Стосовно організаційних засад техніко-криміналістичного забезпечення у справах проти довкілля, то їх розслідування вимагає переходу від епізодичного застосування поодиноких приладів до системної моделі, що охоплює стандартизацію процедур, верифікацію даних і інтегроване управління доказовою інформацією. Специфіка екологічних правопорушень зумовлює потребу в мультисенсорному підході: поєднанні даних польових приладів (газоаналізатори, спектрометри, пробовідбірники) з дистанційним моніторингом (БПЛА, супутникові знімки, ГІС-шари), а також із відомчими базами даних (викиди, дозволи, журнали аварійних скидів). Така конвергенція забезпечує просторово-часову прив'язку слідів і дає змогу виявляти приховані закономірності поширення забруднення.

Ефективність техніко-криміналістичного забезпечення визначається кадровою та організаційною спроможністю. Доцільним є залучення підготовлених фахівців, які входять до складу СОГ і відповідають за план огляду місця події з екологічним профілем, маршрути відбору проб, побудову ізоплет забруднення, формування пакета для екологічної експертизи. Це зменшує втрати інформації на початковому етапі та

¹ Порядок взаємодії між органами прокуратури, Національної поліції України, Служби безпеки України, уповноваженими органами державного нагляду (контролю), державними спеціалізованими установами під час виявлення та здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, затвердженому спільним наказом Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Міністерства аграрної політики та продовольства України від 16.06.2022 № 94/363/150/226/356 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v094_905-22#Text.

підвищує якість постановки питань експертам.

У воєнних умовах зростає значення швидких технологій: мобільні ДНК-та хімічні лабораторії, експрес-тести, польові спектрометри, цифрові журнали дій з часовою синхронізацією та захистом від втручання. Вони дозволяють оперативно приймати процесуальні рішення (тимчасове припинення діяльності об'єкта, невідкладні обшуки, арешт майна) і паралельно готувати матеріали для комплексних експертиз.

Висновки. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля – це не лише сукупність приладів і методик, а цілісна, нормативно й організаційно врегульована система, яка з'єднує польову фіксацію, лабораторну верифікацію, цифрову аналітику та процесуальні засади збирання та використання доказів. У воєнних умовах саме ця система перетворює складні, розпорошені відомості на допустимі, відтворювані й переконливі докази, що дозволяють правильно кваліфікувати діяння, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та обчислювати розмір шкоди.

Заміна категорії «техніко-криміналістичне забезпечення» на «науково-технічне забезпечення» є недоцільною: перша має усталену доктринальну змістовність, чітко вказує на криміналістичну спрямованість і охоплює процесуально-організаційні компоненти, критично важливі для допустимості доказів. Натомість друга є надто загальною, міжгалузєвою та ризикує розмити межі предмету криміналістики.

Подальший розвиток правових та організаційних засад техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля зосереджуватись на стандартизації первинної фіксації, розбудові інтероперабельних ГІС- і даних платформ, акредитації лабораторій за ISO 17025, масштабуванні мережі екологів, які можуть залучатися до складу СОГ, а також на запровадженні процедурного контролю незмінності цифрових матеріалів. Лише поєднання можливостей техніки, методології та процесуальних гарантій забезпечить повноту, достовірність і об'єктивність розслідування, захист прав учасників провадження й ефективне відновлення порушених екологічних благ і публічних інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гусева В. О. Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, учинених проти працівників правоохоронних органів: поняття і складові. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3 (94). С. 243–253. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2021.3.22>.

2. Інструкція із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису: затв.

наказом МВС України від 18.12.2018 № 1026 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-19#Text>.

3. Марченко О. А. Деякі проблемні питання фіксування та розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля в умовах воєнного часу. *Правова позиція*. 2023. № 2 (39). С. 179–183. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-2.36>.

4. Мудрецька Г. В. Взаємодія з державними спеціалізованими установами під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій при здійсненні досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С. 203–208. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.3.32>.

5. Мудрецька Г. В. Взаємодія з державними спеціалізованими установами під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій при здійсненні досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С. 203–208. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.3.32>.

6. Науково-технічне забезпечення слідчої діяльності в умовах змагального кримінального провадження : монографія : електрон. наук. вид. / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. М. Шевчук та ін.] ; за заг. ред. В. Ю. Шепітька; Нац. акад. прав. наук України, НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. Харків: Право, 2021. 248 с.

7. Павлишин Б. О. Техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування вбивства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 247 с.

8. Перлін С. І. Поняття і види техніко-криміналістичного забезпечення правозастосовної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 221–226. DOI: <https://doi.org/10.32849/26635313/2020.1.40>.

9. Порядок взаємодії між органами прокуратури, Національної поліції України, Служби безпеки України, уповноваженими органами державного нагляду (контролю), державними спеціалізованими установами під час виявлення та здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, затвердженому спільним наказом Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Міністерства аграрної політики та продовольства України від 16.06.2022 № 94/363/150/226/356 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v094_905-22#Text.

10. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

11. Сокурєнко В. В. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування порушень законів і звичаїв війни. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2023. Вип. 2 (31). С. 11–24. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2023.02>.

12. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення досудового слідства у справах про злочини міжнародного характеру : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 32 с.

13. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 492 с.

Стаття надійшла до редакції 02.08.2025

Vlada O. HUSIEVA,

Doctor of Legal Science, Professor

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine),

Roman V. TSAPUN

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

THEORETICAL FOUNDATIONS OF TECHNICAL-CRIMINALISTIC SUPPORT FOR PRE-TRIAL INVESTIGATION OF ENVIRONMENTAL CRIMINAL OFFENCES

The article examines the legal and organizational foundations of technical-criminalistic support for investigating criminal offences against the environment, including aspects conditioned by the wartime context. It argues that, despite the growing use of the term “scientific and technical support,” the category of “technical-criminalistic support” has an established meaning in criminalistics, directly oriented toward the detection, recording, examination, and use of evidence, and therefore should not be replaced. Based on an analysis of doctrinal approaches and current regulatory instruments (in particular, provisions of the Law of Ukraine “On the National Police” and subordinate regulations), the study shows that the effectiveness of investigations into environmental crimes depends on an integrated system encompassing standardized primary documentation, compliance with the chain of custody, laboratory verification, digital analytics (GIS, UAVs, photo and video recording), as well as robust interagency coordination.

The paper identifies key organizational problems in investigative practice (insufficient involvement of environmental specialists in rapid response teams, fragmented use of instruments, and gaps in documentation) and proposes solutions: a multisensor approach to data collection, accreditation of laboratories to ISO 17025, the creation of a network of environmental experts, and unified checklists and GIS platforms for pre-trial investigations.

Keywords: *pre-trial investigation, criminalistic support, technical-criminalistic support, criminal offence, environment, ecology.*

Валентина Павлівна КОРЖ,
доктор юридичних наук, професор
(Харківський національний університет внутрішніх
справ, Харків)

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ МЕТОДИКИ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

У статті розглянуто традиційні підходи до визначення методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, викладених у криміналістиці. Сформульовано поняття методики розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів, та прекурсорів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями та розроблено її структурні елементи. Констатовано, що теоретичною основою методики розслідування зазначених злочинів є криміналістична характеристика злочинів, основний елемент якої – організована група, злочинна організація.

Обґрунтовано криміналістичне значення інформації про ознаки організованої злочинної діяльності у сфері наркобізнесу, що містяться (відбиті) у специфічних матеріальних, інтелектуальних, цифрових слідах злочинної діяльності організованих груп, злочинних організацій, кримінально – корупційної технології організованої злочинної діяльності, способах злочинів, обстановці. Сформульовано поняття криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів, та прекурсорів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями. Доведено, що криміналістична характеристика зазначених злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями є теоретичною категорією криміналістики, основне призначення якої – реалізація її даних в методиці їх розслідування.

Розроблено структурні елементи криміналістичної характеристики зазначених злочинів і доведено, що вони розкривають її зміст та слугують орієнтиром слідчому для виявлення, розкриття та розслідування злочинів,

пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями, висування слідчих версій, вибору тактичних прийомів при проведенні окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій в умовах конкретної ситуації.

Ключові слова: методика розслідування, організована злочинна діяльність, криміналістична характеристика, злочини, незаконний обіг наркотиків, організована група, злочинна організація, корупційні зв'язки, структурні елементи.

Постановка проблеми. Процеси глобалізації, розвиток наукового технічного прогресу сприяють кількісним і якісним змінам у кримінальній діяльності. Значна більшість злочинів у сфері економіки, наркобізнесу, торгівлі людьми, торгівлі зброєю вчинюється організованими групами з корупційними зв'язками, злочинними організаціями. Як правильно зазначають кримінологи найприбутковішою сферою злочинного бізнесу є наркобізнес. У сфері незаконного обігу наркотиків організатори злочинного бізнесу системно у своїй кримінальній діяльності використовують кримінальні корупційні технології, сучасні засоби зв'язку, транспорту, Інтернет, нейромережі.

Аналіз кримінологічних досліджень свідчить про те, що протидія наркозлочинності в Україні на сучасному етапі характеризується негативними тенденціями¹. Кількість злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків не відповідає реальному стану розповсюдження цього суспільно небезпечного явища. Значну більшість зазначених злочинів скоюють організовані групи, злочинні організації. Складовою наркозлочинності, як правильно зазначає С. П. Рашевський, – є наркобізнес та особи, які вчиняють наркозлочини та інші протиправні діяння, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів².

Науковий аналіз юридичної літератури, правової статистики, практики розслідування свідчить про низький рівень діяльності оперативних та слідчих підрозділів у протидії організованій злочинності у сфері незаконного обігу³, неякісне розслідування зазначених злочинів, вчинених організованою групою, злочинною організацією. У зв'язку з цим вважаємо, що дієвим засобом підвищення ефективності розкриття та розслідування зазначених злочинів, вчинених організованою групою, злочинною організацією є розробка теоретичних положень методики розслідування цих злочинів, та її структурного елементу – криміналістичної характеристики.

¹ Пшеничний І. В. Організована транснаціональна злочинність і роль правоохоронних органів у протидії : автореф. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2018. 20 с.; Рашук Є. В. Кримінологічна характеристика та запобігання транснаціональній наркозлочинності : автореф. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 20 с.; Кузик В. В. Кримінологічні засади діяльності підрозділів протидії наркозлочинності : дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2021. 20 с.

² Рашевський С. П. Регіональна модель запобігання наркозлочинності (за матеріалами Дніпропетровської області) : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2017. 20 с.

³ Там само. С. 7.

Удосконалення традиційних та розробка нових методів розслідування злочинів є неодмінною умовою покращення діяльності слідчих органів. Це особливо актуально у період зростання організованої злочинності у сфері незаконного обігу наркотиків. У сучасній криміногенній обстановці особливу важливість набувають питання наукової розробки та впровадження у слідчу практику ефективних криміналістичних методів, прийомів та засобів, необхідних для вирішення завдань виявлення, розкриття, розслідування та запобігання злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями.

Необхідно зазначити, що дослідженню методики розслідування окремих видів злочинів присвячена низка робіт вчених криміналістів. Насамперед, В. П. Бахіна, А. М. Васильєва, В. К. Гавло, І. Ф. Герасимова, О. Н. Колесніченка, О. В. Одерія, Г. А. Матусовського, М. В. Салтєвського, М. А. Селіванова, В. В. Тищенко, В. М. Шевчука та інших. Водночас слід зазначити, що у дослідників немає єдності поглядів на проблему загальної теорії методики розслідування, поняття та змісту цієї методики. Так, одні автори розглядають методику як систему найбільш доцільних методів організації розслідування на початковому та наступних етапах розслідування, використання особливостей застосування тактичних прийомів та науково-технічних засобів у специфічних умовах розслідування окремих видів злочинів, інші – як систему наукових положень та розроблених на їх основі рекомендацій щодо організації та здійснення розслідування злочинів та їх запобігання. Автори підручника «Криміналістика» за редакцією професора В. Ю. Шепитько методику розслідування розглядають у двох аспектах: як процес розслідування злочинів та специфічну діяльність уповноважених законом органів і осіб, що здійснюється на підставі застосування засобів криміналістичної техніки та прийомів¹.

Аналізуючи вищезгадані та інші наукові погляди, ми виходимо з традиційних підходів до методики розслідування окремих видів злочинів, викладених у криміналістиці. По-перше, криміналістична методика – це сукупність методів, що застосовуються у розкритті, розслідуванні окремих видів злочинів та їх запобіганні. По-друге, як частина науки криміналістики, заключний її розділ, методика – це система наукових положень та рекомендацій, що розробляються на їх основі, щодо організації та здійснення розкриття, розслідування та запобіганні злочинів. По-третє, методика розслідування характеризується тим, що її загальнонаукові, базові положення розробляються на основі узагальнення слідчої практики та мають бути зорієнтовані на практику. Її наукові рекомендації щодо методів розслідування злочинів, проведення окремих слідчих дій, криміналістичних операцій мають прикладне значення. У цих рекомендаціях

¹ Криміналістика : підручник / Кол. авт. ; за ред. В. Ю. Шепитка. Харків, 2001. С. 367.

систематизуються досягнення у галузі криміналістики, кримінального права, процесу, психології, наукової організації праці, комп'ютерної техніки, інформаційно-обробних технологій, інших наук, позитивний досвід слідчої практики.

Науковий аналіз названого кола питань дозволяє проблеми загальної теорії методики розслідування відносити до фундаментальних науки криміналістики. Наукові рекомендації методики розслідування містять методичні вказівки, які сприяють своєчасності розкриття, ефективності розслідування злочинів та їх запобігання, і мають практичне значення для слідчих та оперативних органів.

Проблеми методики розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів досліджувалися В. М. Шевчуком, С. С. Музиною, іншими. Однак в криміналістиці залишається нерозробленою методика розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями. Водночас, як свідчить практика, слідчі під час розслідування зазначених злочинів допускають суттєві криміналістичні помилки, прогалини, порушення норм кримінального процесуального законодавства.

Мета статті – визначити базові теоретичні положення методики організованої злочинної діяльності у сфері незаконного обігу наркотичних засобів.

Викладення основного матеріалу дослідження. Криміналістична методика розслідування окремих видів злочинів на основі загальних методів розслідування покликана розробляти таку систему методів, прийомів, дій, засобів, ефективність застосування яких сприятиме якісно і оперативно розкрити, розслідувати подію злочину та встановити об'єктивну істину щодо кожної конкретної кримінальної справи.

Розробка методики розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями, має важливе теоретичне та пізнавальне значення. Наукові рекомендації методики, обґрунтованість методичних вказівок, ефективність їх застосування, використання методів як загального характеру, так і нових, конструктивних тактичних прийомів, сучасних засобів криміналістичної техніки має практичне значення для розслідування зазначених злочинів.

Слід зазначити, що у юридичній літературі існує думка про розробку особливої методики розгрому (знищення) організованої злочинної групи, методики оперативно-розшукового рівня як складової методики розслідування. Термінологія «розгром мафіозних угруповань» широко використовується правоохоронними органами деяких зарубіжних країн. Як свідчить оперативна, слідча практика «розгромити» організовану злочинність (мафію) не можливо. Вважаємо, що дієвими засобами протидії організованій злочинності є своєчасне і ефективне вирішення правоохоронними органами основних завдань - виявлення,

розкриття, розслідування злочинів, вчинених організованими злочинними групами, встановлення контролю за організованою злочинністю, її локалізація, нейтралізація та ліквідація¹. У зв'язку з цим, немає необхідності в розробці особливої методики розгрому організованих груп, оскільки зазначені завдання можуть бути вирішені оперативно-розшуковими та слідчими методами та засобами в рамках методики розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями.

На нашу думку, при розробці методологічних засад формування методики розслідування зазначених злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями необхідно враховувати такі особливості:

- кримінальні корупційні технології наркобізнесу, у яких ознаки виробництва, виготовлення, прибирання, зберігання, перевезення, пересилання, збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів охоплюють елементи окремих складів злочинів, їх способів і складають самостійні злочинні діяння по підготовці до злочинної акції, її здійсненню та приховуванню слідів організованої злочинної діяльності;

- корупційні зв'язки організаторів злочинного бізнесу, із корумпованими посадовцями органів влади та управління, працівниками СБУ, поліції, митниці;

- способи використання коштів здобутих злочинним шляхом.

Резюмуючи викладене, вважаємо, що методика розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями є системою наукових положень та розроблених на їх основі криміналістичних рекомендацій, правил щодо організації слідчої, оперативної розшукової діяльності по виявленню ознак організованої злочинної діяльності, ознак зазначених злочинів, методів їх розслідування та запобігання. Наукові рекомендації методики розслідування зазначених злочинів, обґрунтованість методичних вказівок, ефективність їх застосування, використання методів як загального характеру, так і нових, конструктивних тактичних прийомів, сучасних засобів криміналістичної техніки має наукове та практичне значення для розслідування цих злочинів та їх запобігання.

Питання про зміст методики розслідування зазначених злочинів слід розглядати виходячи із загального поняття методики розслідування окремих злочинів та її змісту. У юридичній літературі зміст методики розслідування конкретного виду злочинів деякими криміналістами розглядається дещо інакше. Одні автори це поняття трактують широко, інші – навпаки звужують, а треті включають до змісту методики

¹ Про організаційно-правові засади боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30.06.1993 р. №3341-XX-11 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>.

розслідування елементи, які до методики злочинів не відносяться, а саме обставини, що підлягають встановленню і доведенню. Ця позиція є спірною. Завдання слідчого встановити обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні зазначені у ст. 91 КПК України¹ шляхом використання методів розслідування, тактичних прийомів, технічних засобів. Більшість дослідників правильно до структурних елементів методики розслідування окремих видів злочинів відносить: криміналістичну характеристику даного виду злочину, типові слідчі ситуації, планування розслідування, взаємовідношення слідчого з оперативними органами, тактику окремих слідчих дій.

Вважаємо, що методиці розслідування злочинів, у сфері незаконного обігу наркотиків, вчинених організованими групами, злочинними організаціями, як системі знань із властивою їй специфічною структурою та змістом притаманні наступні елементи: 1) криміналістична характеристика зазначених злочинів; 2) типові слідчі ситуації, версії, планування початкового етапу розслідування; 3) організаційні та тактичні особливості взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, державними контролюючими органами; 4) криміналістичне забезпечення безпеки учасникам і суб'єктам кримінального провадження; 5) процесуальні підстави та особливості тактики огляду місця події, обшуку, допиту; 6) ситуаційний підхід до тактики негласних слідчих (розшукових) дій, криміналістичних операцій; 7) тактичні правила огляду вилучених наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів та прекурсорів, документів, предметів; 8) використання спеціальних знань в методиці розслідування; 9) способи і методи подолання протидії розслідування; 10) особливості криміналістичної профілактики злочинів у сфері незаконного збуту наркотиків.

Теоретичною основою методики розслідування зазначених злочинів є криміналістична характеристика злочинів, основний елемент якої – організована група, злочинна організація як особливий суб'єктний склад організованої злочинної діяльності у сфері незаконного обігу наркотиків.

Проблеми криміналістичної характеристики окремих видів злочинів досліджувалися вченими криміналістами В. П. Бахіним, Р. С. Белкіним, В. Д. Берназом, І. О. Возгріним, О. В. Волоховою, В. К. Гавло, І. Ф. Герасимовим, Г. І. Грамовичем, О. Н. Колесніченком, М. В. Салтевським, М. П. Яблоковим та іншими. У межах досліджуваного питання науковцями було запропоновано різні підходи до визначення криміналістичної характеристики злочину та її основних елементів. Так, М. В. Салтевський зазначає, що криміналістична характеристика є інформаційна модель, тобто система ознак конкретного

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

виду злочину¹. В. П. Бахін вважає, що криміналістична характеристика окремих видів злочинів потребує чіткого розмежування її як теоретичної концепції так і робочого інструменту розслідування². Більшість дослідників криміналістичну характеристику злочинів правильно визначає як інформаційну модель криміналістичних значимих ознак певного виду (групи) злочинів, що мають значення для розслідування. Вона є теоретичною категорією криміналістики і посідає центральне місце в методиці розслідування окремих видів злочинів³.

Варто погодитися з М. В. Корнієнко який вважає, що правоохоронні органи мають професійну потребу у криміналістичних характеристиках окремих злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Теоретичне осмислення яких дасть можливість виробити нові чи вдосконалити наявні окремі методики розслідування злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів⁴. Проблеми криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків досліджувалися науковцями, а саме В. І. Брильовим, В. К. Гавло, О. А. Єсіним, З. П. Клименко, В. О. Кохановим, В. М. Лисенко, Л. П. Ніколаєвим, О. В. Одерієм, А. Б. Петруніним, А. М. Поляхом, С. В. Суховим, іншими, тоді як криміналістична характеристика зазначених злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями не була предметом наукового дослідження. Окремі аспекти кримінологічної характеристики незаконного обігу наркотиків у складі організованої групи досліджували С. П. Рашевський⁵, І. В. Пшеничний⁶.

У зв'язку з цим, вважаємо, що розробка теоретичних основ криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, вчинених організованими групами, злочинними організаціями відноситься до числа актуальних і перспективних проблем криміналістики. При розробці поняття криміналістичної характеристики зазначених злочинів необхідно враховувати криміналістичні ознаки організованої злочинної діяльності у сфері наркобізнесу.

¹ Салтевський, М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді) : підручник. Київ : Кондор, 2005. С. 588.

² Бахін В. П. Криміналістика для криміналістів чи для практики? // Роль і значення діяльності Р. С. Белкіна в становленні сучасної криміналістики : матеріали міжнар. наук. конф. Київ, 2002. С. 57.

³ Бахін В. П., Весельський В. Криміналістична характеристика злочинів. Право України. 2001. № 5. С. 112–114; Варфоломеева Т. В., Гончаренко В. Г., Бояров В. І. Криміналістика. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 504 с.; Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді). С. 588; Скриганюк М. І. Криміналістика : підручник. Київ : Атіка, 2007. С. 321.

⁴ Корнієнко М. В. Деякі аспекти криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 698. URL: http://lsej.org.ua/11_2021/178.pdf.

⁵ Рашевський С. П. Регіональна модель запобігання наркозлочинності (за матеріалами Дніпропетровської області) : автореф. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2017. С. 20.

⁶ Пшеничний І. В. Організована транснаціональна злочинність і роль правоохоронних органів у протидії : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2018. С. 20.; Расюк Є. В. Кримінологічна характеристика та запобігання транснаціональній наркозлочинності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. С. 20.

Науковий аналіз юридичної літератури, матеріалів слідчої та судової, експертної практики, результати проведених досліджень дали змогу визначити низку *криміналістичних ознак організованої злочинної діяльності у сфері незаконного обігу наркотиків*, що містяться (відбиті) у специфічних слідах злочинної діяльності, способах злочину, умовах і обставинці. Такими є:

- 1) організована група, як правило озброєна, у складі якої три і більше особи;
- 2) злочинна організація – як правило озброєна, стійке ієрархічне об'єднання декількох організованих груп або об'єднання п'яти і більше осіб з розподілом кримінальних функцій, а саме: організатори злочинного бізнесу; постачальники сировини, снодійного маку чи коноплі, виробники, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, відправники наркотичних засобів, перевізники (наркокур'єри); одержувачі, збувальники;
- 3) високий рівень латентності;
- 4) високий ступінь організованості, озброєність кримінальних колективів;
- 5) величезні фінансові ресурси наявність потужної технічної, транспортної бази, нових інформаційних технологій, мобільного зв'язку;
- 6) здійснення розвідувальних заходів та контрзаходів;
- 7) корупційні зв'язки;
- 8) кримінальні транснаціональні зв'язки;
- 9) кримінально – корупційна технологія організованої злочинної діяльності;
- 10) розгалужена мережа збуту наркотиків та інші.

Зазначені ознаки – це реальні об'єкти та процеси з усіма характерними для них закономірностями. Системний підхід до дослідження криміналістичних ознак організованої злочинної діяльності у сфері наркобізнесу дає змогу визначити основні структурні елементи криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, скоєних організованою групою, злочинною організацією. Такими є:

- 1) специфічний предмет злочинного посягання;
- 2) специфічні джерела надходження наркотиків;
- 3) специфічний суб'єктний склад – озброєні організовані групи з корупційними зв'язками; озброєні злочинні організації;
- 4) специфічні способи злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів
- 5) кримінально-корупційна технологія організованої злочинної діяльності;
- 6) специфічна обстановка вчинення злочинів;
- 7) специфічні сліди організованої злочинної діяльності
- 8) корупційні зв'язки організаторів наркобізнесу з посадовими особами органів державної влади та управління.

Структурним елементом криміналістичної характеристики злочинів

у сфері незаконного обігу наркотиків, скоєних організованою групою, злочинною організацією є *специфічний предмет злочинного посягання*. Насамперед, це наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги або прекурсори, які відповідно до вимог чинного законодавства включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів¹. Зокрема це:

- наркотичні засоби – речовини природного чи синтетичного походження: препарати, рослини, що становлять небезпеку здоров'ю людини у разі зловживання ними;

- психотропні речовини – речовини природного чи синтетичного походження: препарати, природні матеріали, здатні викликати стан залежності та чинити депресивний або стимуляційний вплив і становити небезпеку здоров'ю людини у разі зловживання ними;

- прекурсори – речовини та їх солі, що використовуються у виробництві, виготовленні наркотичних засобів і психотропних речовин;

- аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин – речовини природного чи синтетичного походження, хімічна структура і властивості яких подібні до хімічної структури і властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, обіг яких заборонений в Україні.

Вважаємо, що специфічним предметом злочинного посягання є:

- документи, що дають право на отримання наркотичних засобів чи психотропних речовин або прекурсорів, призначених для вироблення або виготовлення цих засобів чи речовин;

- рецепти на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин;

- грошові кошти, отримані від незаконного обігу наркотиків;

- об'єкти, майно, придбані на кошти, що були отримані від незаконного обігу наркотиків;

- обладнання для виробництва чи інших потреб, придбане на кошти, що були отримані від незаконного обігу наркотиків. За даними кримінологічних досліджень, наркотичні засоби і психотропні речовини на український підпільний ринок потрапляють із різних джерел². Багато з них виготовляються на спеціально організованих підпільних міні-заводах, що створюються в хімічних лабораторіях науково-дослідних і вищих

¹ Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів : Закон України від 15.02.1995 р. №60/95-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text>; Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, наркотичних речовин і прекурсорів та зловживанням ними : Закон України від 15.02.1995 р. №62/95-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

² Рашевський С. П. Регіональна модель запобігання наркозлочинності (за матеріалами Дніпропетровської області) : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2017. 20 с.; Пшеничний І. В. Організована транснаціональна злочинність і роль правоохоронних органів у протидії. Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д.ю.н. Київ, 2018. С. 20; Расюк, Є. В. Кримінологічна характеристика та запобігання транснаціональній наркозлочинності. Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. к.ю.н. Київ, 2005. С. 20.

навчальних закладів, а також у приватних помешканнях. Значна частина їх викрадається з підприємств фармакологічної промисловості. Важливим джерелом надходження наркотиків на підпільний ринок є лікувальні заклади, де створюються необліковані запаси під виглядом списання препаратів із простроченими термінами придатності для вживання, а також через підміну наркотиків іншими ліками. Значна кількість наркотиків потрапляє з аптек, для чого використовують підроблені медичні рецепти. В останні роки наркотики привозять контрабандою з-за кордону, особливо з країн Середньої Азії, Близького Сходу і навіть Північної Америки¹.

У структурі криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, скоєних організованою групою, злочинною організацією слід виділити такий елемент, як специфічні джерела надходження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів на підпільні ринки. Такими є:

1. Виробники наркотичної сировини, наркотиків: підприємства фармакологічної промисловості легальні, нелегальні; підпільні лабораторії в структурі фармацевтичних компаній, клінік, аптекних об'єднань, науково-дослідних інститутів, вищих навчальних фармацевтичних та інших закладів;

2. Лікувальні заклади.

3. Викрадачі наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

4. Особи, які вирощують снодійний мак чи коноплі.

5. Постачальники сировини, снодійного маку чи коноплі.

Організатори злочинного бізнесу у сфері незаконного обігу наркотиків з урахуванням корупційних зв'язків заздалегідь обирають постійні джерела виробництва наркотиків природного чи синтетичного походження у структурі: 1) підприємств фармакологічної промисловості (легальні, нелегальні); 2) науково-дослідних інститутів фармакологічної, хімічної промисловості; 3) вищих навчальних фармацевтичних закладів; 4) фармацевтичних компаній; 5) фармацевтичних клінік; 6) підрозділів аптекних об'єднань, аптекних організацій.

Виробники наркотиків природного чи синтетичного походження утворюють підпільні лабораторії з урахуванням таких обставин: а) відносна дешевизна наркотиків у конкретній місцевості порівняно з їх вартістю в інших регіонах; б) підвищений попит на наркотичні засоби серед населення конкретного регіону; в) конкуренція у сфері збуту наркотиків, з яких споживачі використовують більш дешеві, швидкодіючі; г) наявність у регіоні осіб, які володіють спеціальними знаннями і навичками у сфері хімічного синтезу і криміналізували свої професійні здібності; д) наявність морських, річних, залізничних станцій, аеропортів, через які транспортні

¹ Рашевський С. П. Регіональна модель запобігання наркозлочинності (за матеріалами Дніпропетровської області). Дис. на здобуття наук. ступ. д.ю.н. Дніпропетровськ, 2017. С. 93.

засоби прямують із місць, відомих як сировинні джерела наркотиків.

Науковий аналіз юридичної літератури, слідчої, експертної практики дозволяє визначити низку криміналістичних ознак нелегального виробництва наркотичних засоби, психотропних речовини, їх аналогів природного чи синтетичного походження або прекурсорів. Такими є:

- нескладний технологічний процес одержання окремих видів наркотиків (ефедрин, первітин тощо);

- доступність вихідних компонентів;

- специфічний запах (ацетон, аміак, хлороформ, бензин тощо),

- наявність реагентів, розчину, обладнання;

- постійно діюче вентиляційне обладнання, особливо у холодну пору року;

- споживання великої кількості води, газу, електроенергії споживачами:

- велика кількість об'єктів, де проводяться роботи з хімічними речовинами та їх реагентами, що використовуються для виготовлення наркотиків;

- компактність синтетичних наркотиків для перевезення або їх знищення у разі затримання підозрюваних;

- одержання адресатами великої кількості посилок як об'ємних, так стандартних;

- інтернет замовлення на фармацевтичну і наукову інформацію, книги, журнали з тематики виробництва наркотиків;

- інтернет замовлення і доставка, як правило «Новою поштою» великої кількості хімічних компонентів, реактивів, розчину, лабораторного обладнання, агрегатів для виготовлення таблеток, ампул;

- використання новітньої комп'ютерної інформації з питань виробництва наркотиків та інші ознаки.

Слід зазначити, що поширеним *небезпечним джерелом надходження* наркотиків природного чи синтетичного походження на підпільний ринок є лікувальні заклади та підрозділи аптекних об'єднань, аптекних організацій. Працівники медичних, фармацевтичних закладів, за корупційну винагороду, систематично використовують службове становище, посаду і здійснюють незаконну видачу підроблених документів, що дають право на придбання сировини для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин або прекурсорів; рецептів на право придбання наркотиковмісних ліків.

Джерелом надходження на підпільний ринок є *викрадені* із приміщень медичних закладів, лікарень, фармацевтичних компаній, фармацевтичних клінік, підрозділів аптекних об'єднань, аптекних організацій, аптек, аптекних складів медичним персоналом, провізорами, іншими працівниками та наркоманами: наркотична сировина; наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги; наркотиковмісні ліки.

Специфічний елемент криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків це суб'єктний склад злочинів, тобто

організована група, злочинна організація. Зокрема, організованій групі наркоділків притаманні наступні криміналістичні ознаки: озброєність, своєрідність керівного складу (очолює ватажок або главарь), рольові функції : «рішали», охоронці, перевізники, виконавці; тощо. Злочинній організації притаманні: озброєність, чітка та стійка ієрархія у структурі кримінального колективу, керівний склад злочинної організації та специфічні кримінальні функції (організатори злочинного бізнесу, постачальники сировини, снодійного маку чи коноплі, виробники наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, відправники наркотичних засобів, перевізники (наркокур'єри), одержувачі, збувальники); підпорядкування чітко регламентованим правилам ієрархічних відносин; жорстка дисципліна, дотримання конспірації, високий ступінь латентності, системність організованої злочинної діяльності; планування, підготовка до вчинення злочинів; приховування слідів організованої злочинної діяльності, наявність потужної технічної, транспортної бази, використання нових інформаційних технологій, мобільного зв'язку; розгалужена мережа збуту наркотиків, легалізація коштів, одержаних за збут наркотиків, приховування слідів організованої злочинної діяльності; розробка форм, методів протидії роботі правоохоронних органів по виявленню організованих злочинної діяльності у сфері наркобізнесу тощо¹.

Організатори злочинного бізнесу з урахуванням обсягу і кількості сировини, наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, наркотиковмісних ліків і кримінальної або посткримінальної обстановки, обирають вид зброї для охорони:

- контрабандного переміщення наркотиків через митний кордон;
- виробництва наркотиків у спеціально утворених підпільних цехах, хімічних лабораторіях, приватних помешканнях;
- незаконного зберігання наркотиків;
- незаконного перевезення наркотиків, тощо.

Як свідчать матеріали слідчої практики, оперативної розшукової діяльності злочинці, як правило, використовують холодну та вогнепальну зброю, вибухові речовини, вибухові пристрої.

У структурі криміналістичної характеристики способи незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів або їх аналогів є найбільш інформативним джерелом. Безсумнівно, способи незаконного обігу наркотиків специфічні, вони залежать від базової спрямованості кримінальної діяльності організованої групи, злочинної організації. Так результати нашого дослідження свідчать про те, що організатори злочинного бізнесу у сфері незаконного обігу наркотиків, з урахуванням предмета злочинного посягання, корупційних зв'язків, корупційних схем, докримінальної обстановки обирають спосіб злочину. Він

¹ Корж В. П. Огляд місця події: процесуальні підстави, криміналістичні рекомендації, тактичні правила : науко-практичний посібник для слідчих, прокурорів, поліцейських патрульної та кримінальної поліції. Вид. 2-е. Харків, 2019. С. 160–180.

включає чотири елемента: спосіб підготовки до злочину, спосіб вчинення злочину, спосіб збуту наркотиків, спосіб приховування слідів злочину. Погоджуємося є М. В. Корнієнко, що спосіб певним чином детермінований та дозволяє встановити його взаємозв'язок з ознаками, що належать до інших елементів криміналістичної характеристики¹, насамперед: предметом злочинного посягання, слідами злочинної діяльності, суб'єктни складом – організованою групою або злочинною організацією.

Як правильно зазначає В. М. Шевчук дії з безпосереднього вчинення аналізованих злочинів диференціюються на декілька різнопланових способів, що утворюють самостійні склади злочинів: незаконне виготовлення, придбання, у тому числі шляхом розкрадання, крадіжок; зберігання, перевезення, пересилання, збут наркотичних засобів; контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів. Особливістю незаконного обігу наркотичних засобів є те, що окрема злочинна діяльність (наприклад, незаконне виготовлення, контрабанда і придбання) може бути як самостійною, так і паралельною, пов'язаною воедино підсистемою². Наукове дослідження дозволяє зробити висновок про те, що способи злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків різноманітні і залежать найчастіше від виду незаконних дій злочинців. Насамперед це: 1) незаконний посів або вирощування снотворного му чи конопель; 2) незаконне виготовлення наркотиків; незаконне зберігання наркотиків; 3) незаконне перевезення наркотиків; 4) незаконне пересилання наркотиків; 4) незаконне придбання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів; 5) незаконний збут наркотичних засобів (відкритий, замаскований, безконтактний, з використанням інформаційних мереж «Інтернету» та інші). Всі вищеперераховані способи скоєння злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів повністю корелюються із об'єктивною стороною у складі відповідних злочинів та відображають повний спектр способів скоєння даного виду злочинів³.

Науковий аналіз юридичної літератури, слідчої, експертної практики, результати проведених нами досліджень дали змогу визначити важливий структурний елемент криміналістичної характеристики зазначених злочинів – кримінально-корупційну технологію організованої злочинної діяльності у сфері незаконного обігу наркотиків.

¹ Корнієнко М. В. Деякі аспекти криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 669. URL: http://lsej.org.ua/11_2021/178.pdf.

² Шевчук В. М. Розслідування незаконного обігу наркотичних засобів (розділ 39) // Настільна книга слідчого / за заг. ред. М. І. Панова, В. Ю. Шепітька, В. О. Коновалової. 3-тє вид., переробл. і доповн. Київ: Ін Юре, 2011. С. 489.

³ Корнієнко М. В. Деякі аспекти криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 699. URL: http://lsej.org.ua/11_2021/178.pdf.

У криміналістичній літературі зазначено, що корупція є обов'язковою ознакою організованої злочинності¹. Корупційні зв'язки, корупційні схеми, корупційний «відкат» – це складові кримінально-корупційної технології організованої злочинної діяльності у сфері незаконного обігу наркотиків. Вважаємо, що кримінально-корупційна технологія являє сукупність дій, методів, способів, операцій, прийомів організаторів злочинного бізнесу, яка спрямована на: встановлення корупційних зв'язків, корупційних схем при виборі предмета злочинного посягання; джерел надходження наркотиків, способів підготовки, способів вчинення злочинів, способів збуту наркотиків, способів приховування слідів організованої злочинної діяльності; одержання та використання кримінальних доходів; забезпечення безпеки злочинної діяльності і членам організованої групи, злочинної організації.

Специфіка кримінально-корупційної технології організованої злочинної діяльності у сфері незаконного обігу наркотиків полягає в тому, що вона алгоритмизує організовану злочинну діяльність і тому може бути багаторазово використана, тиражована для рішення подібних завдань у злочинному бізнесі в умовах ефективного, безпечного, оптимального режиму їх виконання для досягнення поставлених цілей².

Структурним елементом криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків є дані про специфічну обстановку вчинення злочинів. Специфічна обстановка вчинення зазначених злочинів інформаційний елемент криміналістичної характеристики. Члени організованої групи, злочинної організації використовують існуючу обстановку для вчинення злочину. Для забезпечення сприятливої обстановки організатори злочинного бізнесу залучають корумпованих посадових осіб органів державної влади, поліції, підрозділів по боротьбі з незаконним обігом наркотиків МВС України, СБУ, митних органів.

Специфічні сліди організованої злочинної діяльності у сфері незаконного обігу наркотиків є структурним елементом криміналістичної характеристики зазначених злочинів. Такими є:

– *сліди, що вказують на виробництво наркотиків:* обладнання, пакувальні матеріали, пробірки, вихідна сировина, бинти, скляні трубки з реактивами, залишки речовини, первинні та вторинні прекурсори, що не відповідають кінцевому продукту, сухий осад, таблеткові преси, готовий наркотик, зразки на пробу, хімічні компоненти наркотику, кіптява на стелі, стінах, засобах вентиляції, пристрій, записи в зошитах, блокнотах, література з хімічного синтезу, фармакології, фармацевтики, спеціальні ножі, записи з хімічними формулами, посуд інші;

– *сліди зберігання і переміщення наркотиків:* паперові упаковки, спеціально пошиті пояси і жилети, целофанові упаковки, пляшки, скляні

¹ Корж В.П. Теоретичні проблеми методики розслідування злочинів у сфері економічної діяльності, скоєних організованими злочинними утвореннями : монографія. Харків, 2002. С. 177

² Там само. С.180.

контейнери, флакони з шампунем, металеві контейнери, зразки на пробу, тайники в транспортних засобах, схованки в одязі, взутті інші;

– *сліди які свідчать про споживання наркотиків*: сліди ін'єкцій, пусті ампули, великі рубці на тілі, пусті флакони, шприци, упаковки, медичні голки тощо;

– *цифрові сліди в електронних носіях*: інтернет замовлення на фармацевтичну і наукову інформацію, книг, журналів з тематики виробництва наркотиків;

– *цифрові сліди про доставку через Інтернет, «Новою поштою» великої кількості хімічних компонентів, реактивів, розчину, лабораторного обладнання, агрегатів для виготовлення таблеток, ампул тощо*;

– *сліди підробки документів, рецептів та інші*.

Безспірно те, що корупційні зв'язки – основна та відміна закономірності кримінальної діяльності організованих груп, злочинних організацій. Вони займають важливе місце у вирішенні завдань і цілей реалізації злочинної діяльності зазначених кримінальних колективів¹. Організатори злочинного наркобізнесу прагнуть мати «своїх» людей як в органах державної влади, управління, так й прикриття в правоохоронних, митних органах. У зв'язку з цим, структурним елементом криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків, становлять корупційні зв'язки організаторів наркобізнесу із посадовими особами органів державної влади та управління, поліції, Департаменту та його підрозділів по боротьбі з незаконним обігом наркотиків МВС України, підрозділи СБУ по боротьбі з незаконним обігом наркотиків , митних органів, фінансових та банківських установ.

Корумповані посадові особи органів державної влади та управління здійснюють неправомірні дії, бездіяльність в інтересах організованих груп, злочинних організацій за певні корупційні винагороди («відкати») з метою забезпечення: 1) корупційного сприяння членам ОЗГ у виборі сфери, предмета злочинного посягання; 2) корупційного заступництва організаторам злочинного наркобізнесу при підготовці, вчиненні злочинів, збуті наркотиків, приховуванні слідів організованої злочинної діяльності; 3) корупційного забезпечення ефективності та безпеки організованої злочинної діяльності, легалізації кримінальних доходів; 4) корупційного протекціонізму організаторам злочинного наркобізнесу при створенні фіктивних фірм, тощо; 5) корупційного лобіювання інтересів організаторів наркобізнесу; 6) корупційної протидії викриттю оперативними органами організованих груп, розслідуванню організованої злочинної діяльності.

Слід зазначити, що розроблені нами структурні елементи криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, вчинених організованими групами, злочинними організаціями, розкривають її зміст і мають кореляційні зв'язки (ймовірні залежності). За наявності одних ознак слідчий може припустити наявність

¹ Там само. С. 160–167.

інших (наприклад, за слідами, залишеними на місці події, можна визначити предмет злочинного посягання, спосіб злочину, припустити професійні навички злочинця та ін.).

Викладене дозволяє нам визначити поняття криміналістичної характеристики злочинів, у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів або їх аналогів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями яка являє собою інформаційну модель, систему даних, одержаних в результаті вивчення слідчої, судової практики, про криміналістичні значущі ознаки цих злочинів: специфічний предмет злочинного посягання, специфічні джерела надходження наркотиків; специфічний суб'єктний склад, специфічні способи злочинів, кримінально-корупційну технологію організованої злочинної діяльності, специфічну обстановку вчинення злочинів, специфічні сліди організованої злочинної діяльності, корупційні зв'язки організаторів наркобізнесу, знання якої сприяє виявленню, розкриттю, розслідуванню злочинів та їх запобіганню. Вона є теоретичною основою методики розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями. обумовлює методичні рекомендації і сприяє розкриттю, розслідуванню зазначених злочинів та їх запобіганню. Вважаємо, що розробка теоретичних положень криміналістичної характеристики зазначених злочинів, має як наукове, так і практичне значення для вирішення методичних завдань розслідування, визначення тактичних прийомів, тактичних комбінацій, вирішення організаційних, планових та прогностичних завдань слідства.

Висновки. Сформульовано поняття методики розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів, та прекурсорів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями. Розроблено десять структурних елементів методики розслідування зазначених злочинів. Доведено, що розробка теоретичних положень методики розслідування злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків та її структурних елементів є дієвий засіб підвищення ефективності розкриття та розслідування зазначених злочинів, і має як наукове, так і практичне значення для вирішення методичних завдань розслідування.

Обґрунтовано криміналістичне значення інформації про ознаки організованої злочинної діяльності у сфері наркобізнесу, що містяться (відбиті) у специфічних матеріальних, інтелектуальних, цифрових слідах злочинної діяльності організованих група, злочинних організацій, кримінально-корупційної технології організованої злочинної діяльності, і способах злочинів, обстановці.

Сформульовано поняття криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів, та прекурсорів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями. Доведено, що криміналістична характеристика

злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, вчинених організованими групами, злочинними організаціями, є теоретичною категорією криміналістики, основне призначення якої – реалізація її даних в методиці розслідування.

Розроблено вісім структурних елементів криміналістичної характеристики зазначених злочинів і доведено, що вони розкривають її зміст та слугують орієнтиром слідчому для виявлення, розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями, висування слідчих версій, вибору тактичних прийомів при проведенні окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій в умовах конкретної ситуації.

Константовано, що розробка теоретичних положень методики розслідування злочинів, у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів або їх аналогів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями має як наукове, так і практичне значення для вирішення методичних та тактичних завдань розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахін В. П. Криміналістика для криміналістів чи для практики? // Роль і значення діяльності Р. С. Белкіна в становленні сучасної криміналістики : Матер. міжнар. наук. конф. (Київ, 2002 р.). Київ, 2002. С. 57.
2. Бахін В. П., Весельський В. В. Криміналістична характеристика злочинів. *Право України*. 2001. № 5. С. 112–114.
3. Про організаційно-правові засади боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30.06.1993 р. №3341-XX-11 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>.
4. Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів : Закон України від 15.02.1995 р. №60/95-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
5. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, наркотичних речовин і прекурсорів та зловживанням ними : Закон України від 15.02.1995 р. №62/95-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
6. Корнієнко М. В. Деякі аспекти криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 697–700. URL: http://lsej.org.ua/11_2021/178.pdf.

7. Корж В. П. Теоретичні проблеми методики розслідування злочинів у сфері економічної діяльності, скоєних організованими злочинними утвореннями : монографія. Харків, 2002. 481 с.

8. Корж В. П. Огляд місця події: процесуальні підстави, криміналістичні рекомендації, тактичні правила : наук.-практ. посіб. для слідчих, прокурорів, поліцейських патрульної та кримінальної поліції. Вид. 2-ге. Харків, 2019. 224 с.

9. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

10. Криміналістика : підручник / Кол. авт. ; за ред. В. Ю. Шепитка. Харків, 2001. 367 с.

11. Криміналістика. Академічний курс : підручник / Т. В. Варфоломеева, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 504 с.

12. Кузик В. В. Кримінологічні засади діяльності підрозділів протидії наркозлочинності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2021. 20 с.

13. Расюк Є. В. Кримінологічна характеристика та запобігання транснаціональній наркозлочинності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 20 с.

14. Пшеничний І. В. Організована транснаціональна злочинність і роль правоохоронних органів у протидії : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 20 с.

15. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.

16. Скриганюк М. І. Криміналістика : підручник. Київ : Атіка, 2007. 321 с.

17. Шевчук В. М. Розслідування незаконного обігу наркотичних засобів (розділ 39) // Настільна книга слідчого / за заг. ред. М. І. Панова, В. Ю. Шепітька, В. О. Коновалової. 3-тє вид., переробл. і доповн. Київ : Ін Юре, 2011. 736 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/17496/1/Shevchuk_R-39.pdf.

Стаття надійшла до редакції 03.08.2025

Valentina P. KORZH,

Doctor of Law, Professor,

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

THEORETICAL PROVISIONS OF THE METHODOLOGY FOR INVESTIGATING ORGANIZED CRIMINAL ACTIVITY IN THE FIELD OF ILLICIT DRUG TRAFFICKING

Traditional approaches to determining the methodology for investigating individual types of crimes set out in forensics are considered. The concept of the

methodology for investigating crimes related to the illicit trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues, and precursors committed by organized groups and criminal organizations is formulated and its structural elements are developed. It is stated that the theoretical basis of the methodology for investigating these crimes is the forensic characterization of crimes, the main element of which is an organized group, a criminal organization.

The forensic significance of information about the signs of organized criminal activity in the field of drug trafficking, contained (reflected) in specific material, intellectual, digital traces of criminal activity of organized groups, criminal organizations, criminal and corruption technology of organized criminal activity, methods of crimes, and circumstances is substantiated. The concept of the forensic characterization of crimes related to the illicit trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues, and precursors committed by organized groups and criminal organizations has been formulated. It has been proven that the forensic characterization of the aforementioned crimes committed by organized groups and criminal organizations is a theoretical category of criminology, the main purpose of which is the implementation of its data in the methodology of their investigation.

The structural elements of the forensic characterization of the aforementioned crimes have been developed and it has been proven that they reveal its content and serve as a guide for the investigator to identify, disclose, and investigate crimes related to the illicit trafficking of narcotic drugs committed by organized groups and criminal organizations, to put forward investigative versions, and to choose tactical methods when conducting individual investigative (detective) and covert investigative (detective) actions in a specific situation.

Key words: *investigation methodology, organized criminal activity, forensic characteristics, crimes, drug trafficking, organized group, criminal organization, corruption ties, structural elements.*

Володимир Юрійович ПОПОВ,
кандидат юридичних наук
(Національний науковий центр «Інститут
судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України, м. Харків)

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВТРУЧАННЯ У ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

У статті досліджено особливості використання спеціальних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із втручанням у діяльність представників органів державної влади. Аргументовано, що інтелектуальний характер цих діянь, наявність цифрових та ідеальних слідів, а також високий рівень латентності зумовлюють обмеженість традиційних процесуальних інструментів у досягненні результативності доказування. Обґрунтовано необхідність застосування як процесуальних, так і непроцесуальних форм спеціальних знань, що дозволяють забезпечити повноту, достовірність і об'єктивність встановлення обставин злочину.

Особлива увага приділяється ролі судових експертиз (лінгвістичних, комп'ютерно-технічних, почеркознавчих), результати яких є провідними джерелами доказів у справах цієї категорії. Наголошено, що діяльність судового експерта відзначається високим рівнем професійної компетентності та врегульована законом, що гарантує незалежність і наукову обґрунтованість експертних висновків. Розкрито значення участі спеціалістів у проведенні слідчих (розшукових) дій, зокрема під час вилучення цифрових даних, надання консультаційно-аналітичної допомоги та документування процесуальних дій. Доведено, що це сприяє збереженню автентичності доказів та забезпечує їх подальшу можливість у використанні в доказуванні у судовому розгляді.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, втручання у діяльність, представник органу державної влади, спеціальні знання, судова експертиза, комп'ютерні дані, цифрові сліди.

Постановка проблеми. Розслідування кримінальних правопорушень,

що пов'язані з утручанням у діяльність органів державної влади, становить особливу складність з огляду на специфіку їхнього механізму вчинення та високий рівень суспільної небезпеки. Такі діяння підривають авторитет держави, створюють загрозу ефективності реалізації владних повноважень і нерідко супроводжуються використанням завуальованих або латентних форм протидії досудовому слідству та судовому розгляду. У цих умовах ключове значення набуває застосування спеціальних знань, що забезпечують науково обґрунтовану основу для виявлення, з'ясування, фіксації та інтерпретації механізму злочинної діяльності.

Інтеграція спеціальних знань у практику досудового розслідування виступає не лише допоміжним інструментом, а й необхідною передумовою для побудови ефективної криміналістичної методики. Саме використання можливостей судових експертиз, спеціалістів різних галузей знань і новітніх технологій дозволяє підвищити результативність доказування, мінімізувати ризики помилкових висновків і забезпечити належний баланс між потребами органів слідства та дотриманням прав учасників кримінального провадження.

Останнім часом у науковій літературі суттєву увагу вчені приділяють проблематиці дослідження цифрових доказів та їх експертному дослідженню¹, окресленню можливостей використання спеціальних знань у доказуванні вини особи, установленню факту спричинення моральної шкоди². Серед груп кримінальних правопорушень, крізь призму яких досліджуються проблеми застосування спеціальних знань, вирізняються воєнні злочини³, економічні злочини⁴, проти інформаційної безпеки⁵ та ін.⁶

Таким чином, дослідження можливостей спеціальних знань у розслідуванні втручання у діяльність органів державної влади є актуальним завданням сучасної криміналістики та судової експертології, що зумовлює необхідність формування цілісної системи наукових підходів, методичних рекомендацій і практичних рішень у цій сфері.

¹ Довгань О. Д., Ткачук Т. Ю., Тарасюк А. В. Counter forensics як загроза інформаційній безпеці України: проблематика судової експертизи цифрових доказів у реаліях війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Т. 2. № 89. С. 402–409.

² Євсюков О. Ф. Використання спеціальних психологічних знань у кримінальних провадженнях. *Правовий часопис Донбасу*. 2025. № 1. С. 87–91.

³ Черемнова А. І., Чернов О. В., Мурашко А. С. Комплексне використання результатів судово-медичної експертизи при виявленні, документуванні та розкритті кримінальних правопорушень, вчинених під час збройного конфлікту. *Вісник Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз*. 2025. № 17. С. 105–119.

⁴ Кривун С. І. Використання спеціальних знань під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів : дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Київ, 2025. 193 с.; Орел А. М., Чумаков Д. Д., Веріженко О. С. Теоретико-правові засади та практичне застосування спеціальних знань у протидії економічній злочинності. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Право»*. 2025. № 4 (44). С. 1732–1743.

⁵ Колонюк В. В. Сучасні можливості використання судових експертиз при досудовому розслідуванні злочинів проти інформаційної безпеки України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2025. № 74. С. 68–72. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2025.74.13>.

⁶ Братішко Н. До питання судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності: предмет, завдання та межі компетенції. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2025. № 1. С. 111–117. DOI: <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-1-16>.

Метою статті є з'ясування можливостей спеціальних знань у доказуванні факту втручання в діяльність представників органів державної влади.

Виклад основного матеріалу. Процедура збирання доказів доволі складна, тим паче в контексті тих кримінальних правопорушень, яким притаманний інтелектуальний спосіб учинення. До таких належать і кримінальні правопорушення, досліджуваної нами групи, адже типовими для них є цифрові й ідеальні сліди, рідше – сліди-відображення.

Можливості спеціальних знань полягають у вирішенні тактичних завдань, які перебувають поза межами професійної компетенції слідчих та інших представників сторони обвинувачення, сторони захисту та суду. Традиційно серед форм, у яких застосовується спеціальні знання в науковій літературі вчені визначають цілі групи, виокремлені на підставі різних критеріїв.

Наприклад, Ю. М. Чорноус та А. В. Лісіцький пропонують здійснювати їх класифікацію залежно від характеру застосування отриманих результатів у доказуванні. За таким критерієм автори визначають:

1. Процесуальну форму реалізації спеціальних знань, що передбачає: участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій; надання ним письмового пояснення як додатку до протоколу відповідної процесуальної дії; підготовку висновку спеціаліста у провадженнях щодо кримінальних проступків; залучення експерта для проведення судових експертиз; допит експерта під час судового розгляду.

2. Консультаційну форму застосування спеціальних знань, результати якої підлягають додатковій перевірці на відповідність критеріям належності та допустимості з метою можливості визнання наданих матеріалів джерелами доказів (ст. 93, ст. 99 КПК України). Сюди належать: висновки ревізій та акти перевірок; акти про пожежу та звіти щодо причин її виникнення, складені спеціалістами у сфері пожежних досліджень.

3. Непроцесуальну форму використання спеціальних знань, що охоплює: проведення попередніх експрес-досліджень слідів кримінального правопорушення; перевірки за криміналістичними обліками й інформаційно-довідковими системами; надання усних консультацій спеціалістом; застосування власних спеціальних знань слідчим, дізнавачем, прокурором, суддею чи захисником¹. Нам імпонує такий підхід до класифікації типових форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, однак слід зважати, що така класифікація не є універсальною, а скоріше має загальнотеоретичний характер. Це означає, що залежно від специфіки кримінальних правопорушень, форми здійснення досудового розслідування (дізнання чи досудового слідства) вона може змінюватися.

¹ Чорноус Ю. М., Лісіцький А. В. Спеціальні знання у кримінальному провадженні: поняття, зміст, форми реалізації під час розслідування кримінальних правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 477–480. URL: http://lsej.org.ua/1_2023/112.pdf.

Для кримінальних правопорушень, що пов'язані зі втручанням у діяльність представників органів державної влади, типовими та результативними можуть визнаватися такі форми використання спеціальних знань, а саме: 1) залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій; 2) залучення експерта для проведення експертизи; 3) отримання консультаційно-довідкової допомоги спеціаліста; 4) отримання інформаційно-аналітичної допомоги спеціаліста у пошуку та верифікації інформації за інформаційно-пошуковими системами.

Найбільш кваліфікованою слід вважати допомогу судового експерта, що обумовлено його спеціальним статусом, рівнем освіти та професійної підготовки. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про судову експертизу», судовим експертом може бути особа, яка має необхідні спеціальні знання, пройшла відповідну підготовку та отримала кваліфікацію в державних спеціалізованих установах чи у порядку атестації. Це свідчить про високий рівень професійної компетентності експертів, що гарантує обґрунтованість та наукову вірогідність їх висновків.

Крім того, ст. 10 зазначеного Закону передбачає, що судові експерти зобов'язані об'єктивно, повно та науково обґрунтовано проводити дослідження, що підвищує доказову цінність результатів їхньої діяльності у кримінальному провадженні. Їхня незалежність та спеціальні гарантії діяльності (ст. 13) забезпечують достовірність отриманих висновків і захищають експерта від будь-якого незаконного впливу (втручання)¹.

Таким чином, допомога судового експерта є найбільш кваліфікованою формою застосування спеціальних знань, оскільки ґрунтується не лише на особистій компетенції, а й на законодавчо встановлених вимогах до професійного рівня, обов'язках і гарантіях діяльності, що забезпечує високий рівень надійності результатів експертних досліджень у доказуванні.

У кримінальних провадженнях щодо протиправного втручання у діяльність представників органів державної влади ключове значення для встановлення об'єктивної істини набуває застосування лінгвістичної експертизи. Йдеться насамперед про випадки поширення публічних висловлювань, що містять погрози, образи чи заклики до перешкоджання виконанню владних повноважень. Це ж саме стосується і приватного спілкування, доступ до якого отримано органами досудового розслідування у порядку, передбаченому законодавством. Саме семантико-текстуальні дослідження дають змогу виявити у змісті усних і письмових повідомлень ті ознаки, які мають значення для правової кваліфікації відповідних діянь.

У системі судово-експертної діяльності Міністерства юстиції України лінгвістична експертиза виокремлюється як окремий рід досліджень, що передбачає використання спеціальних знань мовознавчого характеру. Її об'єктами виступають як традиційні письмові документи (листи, заяви,

¹ Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. №4038-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.

публікації у медіа), так і сучасні цифрові матеріали – електронні повідомлення, дописи у соціальних мережах, аудіо- та відеозаписи виступів, скріншоти онлайн-листувань тощо. Особливістю сучасної практики є поява полікодових (креолізованих) текстів, у яких поєднуються вербальні й невербальні елементи (зображення, символіка, графіка), що посилюють комунікативний вплив¹ і нерідко використовуються з метою тиску чи дискредитації посадових осіб.

Відповідно до науково-методичних рекомендацій, лінгвістичні дослідження можуть охоплювати як усне мовлення (зафіксоване у фонограмах чи стенограмах), так і письмові тексти. У контексті розслідування кримінальних правопорушень проти представників органів державної влади важливим є виявлення у мовленнєвих актах погроз фізичним насильством, закликів до перешкоджання службовій діяльності, будь-якого втручання чи проявів приниження авторитету державних інституцій. Саме завдяки спеціальним знанням у галузі лінгвістики можна встановити приховані смисли, інтенції та комунікативні стратегії, які використовував автор тексту.

Окремої уваги потребує проблема анонімних повідомлень, адресованих посадовим особам органів влади. У таких випадках актуальними є авторознавчі дослідження, спрямовані на ідентифікацію особи за мовними ознаками її письмового чи усного мовлення. Це має істотне значення для викриття осіб, які організовують кампанії тиску, поширюють дискредитаційні матеріали чи погрожують державним службовцям.

З огляду на активне використання сучасних цифрових технологій, перелік об'єктів лінгвістичної експертизи постійно розширюється. До нього відносять електронні тексти у месенджерах і соціальних мережах, відеоролики з коментарями, що містять ознаки публічних закликів, а також продукти, створені з використанням штучного інтелекту. Такі матеріали можуть бути носіями як прямих висловлювань, так і завуальованих форм погроз, пропаганди чи маніпулятивного впливу на громадську думку, спрямованого проти діяльності органів державної влади.

Таким чином, лінгвістична експертиза у справах цієї категорії виступає важливим інструментом доведення змістовної сторони комунікативних актів, що містять ознаки втручання у службову діяльність посадових осіб. Вона забезпечує можливість не лише кваліфікувати висловлювання як протиправні, а й встановити їхній авторський характер, приховану семантику та комунікативну спрямованість, що сукупно створює необхідні умови для правильної правової оцінки діяння.

Не можна оминати увагою вагомість значення комп'ютерно-технічної експертизи у досліджуваних кримінальних правопорушеннях. Їх проводять судові експерти відділів комп'ютерно-технічних та телекомунікаційних

¹ Колонюк В. В. Сучасні можливості використання судових експертиз при досудовому розслідуванні злочинів проти інформаційної безпеки України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2025. № 74. С. 68–72. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2025.74.13>.

досліджень експертних установ, які отримали кваліфікацією судових експертів за спеціальностями «Дослідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів» і «Дослідження, пов'язані з комп'ютерними програмами і базами даних». У межах розслідування кримінальних правопорушень, що стосуються протиправного втручання у діяльність представників органів державної влади, їхня діяльність набуває особливого значення, адже дозволяє виявити цифрові сліди організації чи координації тиску на посадових осіб, встановити причетних осіб і способи комунікації між ними.

Об'єктами комп'ютерно-технічної експертизи у справах цієї категорії є: апаратні засоби та програмні продукти, зокрема персональні комп'ютери, мобільні телефони, SIM-карти та носії зовнішньої пам'яті. Їх дослідження спрямоване на відновлення інформації, що може підтверджувати факти незаконного впливу на державних службовців, поширення погроз чи організацію дій з перешкоджання їхній законній діяльності.

Орієнтовний перелік питань, які можуть ставитися перед експертом у межах комп'ютерно-технічної експертизи мобільних телефонів:

1. Чи наявні на досліджуваному мобільному телефоні дані журналу викликів, контакти телефонної книги та текстові повідомлення (SMS)?

2. Чи зберігаються на мобільному пристрої, у відкритому або видаленому вигляді, графічні зображення та відеофайли?

3. Чи містить мобільний телефон електронне листування в месенджерах («Viber», «WhatsApp», «Telegram» або інші додатки), зокрема з конкретними абонентами, що підлягають перевірці?

4. Чи зафіксовані у браузерях, встановлених на мобільному пристрої, дані про відвідування веб-ресурсів, а також збережені логіни та паролі доступу до них?

5. Які саме відомості (файли зображень, аудіо- чи відеозаписи) містяться на карті пам'яті MicroSD, що використовується у досліджуваному телефоні?

6. Які дані (список абонентських номерів, текстові повідомлення) зберігаються на SIM-карті оператора мобільного зв'язку, розміщеній у мобільному пристрої, наданому для експертного дослідження?¹. Зазначений перелік питань не є вичерпним і може доповнюватися залежно від конкретних завдань слідства, специфіки кримінального правопорушення та характеру виявлених цифрових об'єктів.

Отримання доступу та подальший аналіз виявленої інформації, можуть створити передумови для використання висновку експерта у доказуванні факту втручання. Саме санкціоноване вилучення та копіювання такої інформації, її аналіз сприятиме підтвердженню таких дій:

- узгодження майбутніх протиправних дій, спрямованих на втручання

¹ Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень : затв. Наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України 26.12.2012 № 1950/5) // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

у службову діяльність представників органів влади;

- дискредитації посадових осіб, шляхом висловлення закликів до протиправних дій або фіксації фактів погроз;
- координації незаконних дій проти державних службовців;
- відвідувань ресурсів, пов'язаних з поширенням антидержавної чи деструктивної інформації, а також збережені логіни та паролі для входу до відповідних акаунтів;
- організації впливу чи перешкоджання діяльності представників влади;
- підтвердження зв'язків між особами, які координували чи здійснювали втручання в офіційну діяльність державних службовців.

Зазначений перелік питань не є вичерпним і може доповнюватися залежно від конкретних завдань досудового слідства, специфіки кримінального правопорушення та характеру виявлених цифрових об'єктів.

Якщо втручання було пов'язане зі складанням рукописних текстів, що актуалізувало потребу встановлення автора такого тексту, призначено може бути почеркознавчу експертизу. Результативним стане отриманий висновок за умови надання необхідних за якістю й обсягом порівняльних зразків. Також у постанові про призначення почеркознавчої експертизи необхідно відобразити відомості, що мають безпосереднє значення для предмета дослідження. До них належать дані про умови виконання спірного документа та наданих зразків, про фізіологічний і психоемоційний стан особи в момент написання досліджуваного тексту чи підпису, а також відомості про перенесені після цього хвороби, здатні вплинути на зміну почеркових ознак (захворювання зору, опорно-рухового апарату, нервової системи тощо). Якщо ж об'єктом дослідження є підпис, виконаний від імені вигаданої особи, ця специфічна обставина має бути чітко зафіксована у постанові або безпосередньо у формулюванні експертного питання.

Перед тим як приєднати вільні чи умовно-вільні зразки почерку до матеріалів кримінального провадження, слідчий зобов'язаний пред'явити їх особі, яка підлягає ідентифікації. Після цього кожен зразок має бути позначений із зазначенням, що він є вільним почерковим зразком чи підписом конкретної особи (із вказівкою її прізвища, імені та по батькові), і завірений підписом слідчого. У випадках, коли пред'явлення таких зразків неможливе (через смерть виконавця, його від'їзд або інші обставини), для експертного аналізу слід надавати документи чи інші письмові матеріали, які безсумнівно містять власноручні тексти чи підписи відповідної особи, що й підлягає ідентифікації.

Стосовно слідчих (розшукових) дій, участь в яких можуть брати носії спеціальних знань, слід виокремити огляд та обшук, а також допит. Найчастіше залучаються фахівці у галузі комп'ютерної техніки й інформаційних технологій.

Участь спеціаліста в кримінальному провадженні є багатогранною і має велике значення для забезпечення якості досудового розслідування. Спеціаліст – це особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками в

певній сфері і залучається для сприяння слідчому, прокурору чи суду у виконанні завдань, що потребують професійної компетенції. Його діяльність не обмежується лише технічними операціями, а включає широкий спектр дій – від консультацій до безпосередньої участі у проведенні процесуальних дій.

Так, спеціаліст забезпечує фахову допомогу при роботі з технічно складними об'єктами й інформацією. Його участь особливо важлива у випадках, коли йдеться про огляд, обшук чи вилучення цифрових носіїв, технічних пристроїв або документів. Спеціаліст у таких ситуаціях гарантує, що процедури будуть виконані з урахуванням наукових і технічних вимог, а отримані результати матимуть належний процесуальний статус.

Також спеціаліст виконує функцію консультанта. Він надає слідчому або прокурору роз'яснення щодо технічних питань, консультує про можливості застосування спеціальних методів і засобів, а також допомагає у формулюванні запитань до експерта. Такі консультації дозволяють уникнути помилок на етапі збирання доказів.

Окрім цього, спеціаліст може брати безпосередню участь у слідчих (розшукових) діях. Наприклад, він допомагає виявляти та фіксувати сліди злочину, проводити технічні вимірювання, вилучати комп'ютерні дані без ризику їх пошкодження чи модифікації. Його робота спрямована на збереження автентичності та цілісності інформації, що особливо важливо для подальшого використання доказів у суді.

Участь спеціаліста виконує й превентивну функцію – він забезпечує правильність і законність дій слідчого чи прокурора. Неправильне поводження з технікою чи носіями інформації може призвести до втрати доказів або визнання їх недопустимими. Саме спеціаліст допомагає мінімізувати ці ризики.

Нарешті, спеціаліст виступає сполучною ланкою між юридичною та технічною сторонами кримінального провадження. Він дозволяє інтегрувати спеціальні знання у правову площину, перетворюючи технічні дані на інформацію, котру можна буде використати як доказ. Таким чином, участь спеціаліста забезпечує ефективність розслідування, сприяє встановленню істини та зміцнює довіру до результатів досудового слідства.

Участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій має комплексний характер і безпосередньо впливає на якість та допустимість отриманих доказів.

Під час проведення обшуку спеціаліст виконує завдання з ідентифікації та виявлення технічних засобів і носіїв інформації. Він може оперативно встановлювати стан комп'ютерного обладнання, правильно відключати його від живлення або, навпаки, забезпечувати захист даних, якщо пристрій перебуває у ввімкненому стані. Це дозволяє запобігти втраті так званих енергозалежних даних, що зберігаються в оперативній пам'яті чи тимчасових сховищах.

Під час огляду цифрових пристроїв спеціаліст застосовує спеціалізовані технічні комплекси, наприклад UFED, які забезпечують

вилучення даних у логічний чи фізичний спосіб. Це необхідно для отримання інформації з мобільних телефонів, карт пам'яті та SIM-карт без ризику її втрати чи модифікації. Таким чином, його діяльність сприяє закріпленню доказової бази у вигляді електронних даних.

Під час слідчих (розшукових) дій спеціаліст відповідає за технічний захист процесу. Він блокує можливість доступу сторонніх осіб до комп'ютерної техніки, забезпечує контроль за приміщенням, нейтралізує небажані системи відеоспостереження, що можуть створювати загрозу розголошення таємниці досудового розслідування. Такі дії спрямовані на збереження процесуальної чистоти і запобігання витоку інформації

Спеціаліст документує технічні дії, описує характеристики комп'ютерних засобів, програмного забезпечення та вилучених матеріалів. Його фіксація має значення для подальшої судової експертизи та забезпечує цілісність доказового ланцюга.

Нарешті, участь спеціаліста забезпечує належну методичну і процесуальну якість розслідування. Дослідження цифрових даних – це не лише технічна операція, а й процедура, що вимагає дотримання правових стандартів. Наявність спеціаліста унеможливорює знищення чи викривлення доказів і підвищує довіру до результатів розслідування як з боку слідства, так і з боку суду.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє узагальнити, що розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із втручанням у діяльність представників органів державної влади, вимагає комплексного підходу, що поєднує юридичні та спеціальні знання. З огляду на специфіку цих діянь – їхній інтелектуальний характер, використання цифрових та ідеальних слідів, а також високий рівень латентності – традиційних процесуальних інструментів недостатньо для ефективного доказування.

Використання спеціальних знань у таких провадженнях постає як ключова умова досягнення об'єктивності та повноти розслідування. Процесуальні та непроцесуальні форми їх застосування дозволяють не лише правильно збирати й інтерпретувати докази, але й попереджати ризики помилкових висновків і необґрунтованих процесуальних рішень. Особливе значення мають судові експертизи, результати яких відзначаються високим рівнем наукової обґрунтованості та процесуальної достовірності.

Найбільш вагомою є роль судового експерта, оскільки його діяльність врегульована законом і забезпечена гарантіями незалежності. Висновки експертів у сфері лінгвістичних, комп'ютерно-технічних та почеркознавчих досліджень виступають провідними джерелами доказів у справах цієї категорії. Вони дають змогу встановити зміст, авторство та спрямованість висловлювань, виявити цифрові сліди координації чи погроз, а також підтвердити факти організації незаконного впливу на посадових осіб.

Не менш важливою є участь спеціалістів у проведенні слідчих (розшукових) дій. Вони забезпечують технічну підтримку, правильне вилучення цифрових даних, надають консультативно-аналітичну допомогу, а також документування процесуальних дій із дотриманням науково-

технічних вимог. Це створює умови для збереження автентичності доказів і їх подальшого ефективного використання у суді.

Таким чином, інтеграція спеціальних знань у кримінальне провадження щодо втручання у діяльність органів державної влади є не лише допоміжним елементом, а фундаментальною передумовою ефективного розслідування. Вона сприяє формуванню науково обґрунтованої методики, яка забезпечує досягнення істини, захист прав учасників процесу та відновлення авторитету державної влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Братішко Н. До питання судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності: предмет, завдання та межі компетенції. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2025. № 1. С. 111–117. DOI: <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-1-16>.

2. Довгань О. Д., Ткачук Т. Ю., Тарасюк А. В. Counter forensics як загроза інформаційній безпеці України: проблематика судової експертизи цифрових доказів у реаліях війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Т. 2. № 89. С. 402–409.

3. Євсюков О. Ф. Використання спеціальних психологічних знань у кримінальних провадженнях. *Правовий часопис Донбасу*. 2025. № 1. С. 87–91.

4. Колонюк В. В. Сучасні можливості використання судових експертиз при досудовому розслідуванні злочинів проти інформаційної безпеки України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2025. № 74. С. 68–72. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2025.74.13>.

5. Кривун С. І. Використання спеціальних знань під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів : дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Київ, 2025. 193 с.

6. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: затв. Наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України 26.12.2012 № 1950/5) // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

7. Орел А. М., Чумаков Д. Д., Веріженко О. С. Теоретико-правові засади та практичне застосування спеціальних знань у протидії економічній злочинності. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Право»*. 2025. № 4 (44). С. 1732–1743.

8. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. №4038-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.

9. Черемнова А. І., Чернов О. В., Мурашко А. С. Комплексне використання результатів судово-медичної експертизи при виявленні, документуванні та розкритті кримінальних правопорушень, вчинених під

час збройного конфлікту. *Вісник Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз*. 2025. № 17. С. 105–119.

10. Чорноус Ю. М., Лісіцький А. В. Спеціальні знання у кримінальному провадженні: поняття, зміст, форми реалізації під час розслідування кримінальних правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №. 1. С. 477–480. URL: http://lsei.org.ua/1_2023/112.pdf.

Стаття надійшла до редакції 09.08.2025

Volodymyr Yu. POPOV,

PhD in Law

(National Scientific Center «Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic Science Institute», Kharkiv, Ukraine)

USE OF SPECIAL KNOWLEDGE IN THE INVESTIGATION OF INTERFERENCE WITH THE ACTIVITIES OF STATE AUTHORITIES

The article examines the peculiarities of applying special knowledge in the investigation of criminal offenses related to interference with the activities of representatives of state authorities. It is argued that the intellectual nature of such acts, the presence of digital and ideal traces, as well as a high level of latency, determine the limitations of traditional procedural instruments in achieving effective evidence collection. The necessity of applying both procedural and non-procedural forms of special knowledge is substantiated, as they ensure the completeness, reliability, and objectivity of establishing the circumstances of a crime.

Particular attention is paid to the role of forensic examinations (linguistic, computer-technical, handwriting), the results of which serve as leading sources of evidence in cases of this category. It is emphasized that the activity of a forensic expert is characterized by a high level of professional competence and regulated by law, which guarantees the independence and scientific validity of expert conclusions. The significance of specialists' participation in investigative actions is revealed, particularly during the seizure of digital data, the provision of consultative and analytical assistance, and the documentation of procedural actions. It is demonstrated that this contributes to preserving the authenticity of evidence and ensuring its subsequent use in judicial proceedings.

Keywords: *criminal offense, interference with activity, representative of state authority, special knowledge, forensic examination, computer data, digital traces.*

Максим Валерійович СОКОЛОВСЬКИЙ,

кандидат юридичних наук

(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків)

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯВКИ КЛЮЧОВИХ СВІДКІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ
ТЕРОРИСТИЧНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ПРАВОВЕ
РЕГУЛЮВАННЯ ТА МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА**

У статті досліджується питання застосування механізму затримання ключового свідка у кримінальних провадженнях різних країн світу та можливість адаптації цього інституту до кримінально-процесуального законодавства України. Враховуючи зростання терористичних загроз та складність окремих кримінальних справ, обґрунтовано пропонується запровадження відповідної правової норми в українське законодавство. Обґрунтовано доцільність запровадження інституту затримання ключового свідка із застосуванням запобіжних заходів, зважаючи на складність та особливу суспільну небезпеку терористичних кримінальних правопорушень, у тому числі в умовах триваючої збройної агресії з боку російської федерації. Для запобігання можливим зловживанням з боку органів досудового розслідування пропонується запровадити чіткі процесуальні запобіжники: обов'язковий судовий контроль, визначення граничного строку затримання та наявність можливості оскарження ухвали про затримання.

Проаналізовано досвід застосування відповідного механізму у Сполучених Штатах Америки, Канаді та окремих європейських державах. Особливо акцентовано на інституті «material witness detention» у США, який дозволяє затримання свідка за рішенням суду у випадку існування ризику його неявки або втечі, за умови, що його показання мають суттєве значення для кримінального провадження. Наведено приклади конкретних кейсів, коли такий механізм застосовувався у справах, пов'язаних із розслідуванням терористичних злочинів. Запропоновано низку пропозицій щодо внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України. Пропонується визначити поняття «ключовий свідок», закріпити механізм його затримання на підставі ухвали слідчого судді з урахуванням принципів верховенства права та пропорційності. Вказується на необхідності суспільного обговорення запропонованих змін із залученням представників правової спільноти, науковців та правозахисників для досягнення балансу між ефективністю досудового розслідування терористичних злочинів та дотриманням прав і свобод людини.

Ключові слова: тероризм, громадська безпека, затримання особи, свідок, терористичні кримінальні правопорушення, права і свободи людини і громадянина, обмеження, кримінальне провадження, органи досудового

розслідування, учасники кримінального провадження.

Постановка проблеми. Згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України), затримання свідка не можливе. Однак в умовах триваючої збройної агресії з боку російської федерації, зростання кількості терористичних актів та гібридних загроз в Україні, особливої актуальності набуває питання ефективності існуючих процесуальних механізмів якісного розслідування терористичних злочинів. У цьому контексті механізм затримання ключового свідка (особа, яка володіє важливою інформацією, що має суттєве значення для досудового розслідування), який використовується в деяких закордонних країнах, може стати важливим інструментом забезпечення досудового розслідування терористичних кримінальних правопорушень та попередження наступних терористичних злочинів.

Водночас його використання викликає широкі дискусії в правничій спільноті щодо потенційного порушення прав людини, що зумовлює необхідність детального аналізу його правової природи, меж застосування та узгодженості з міжнародними стандартами.

Дослідження окремих питань, пов'язаних з тероризмом, а також пошуком шляхів якісного удосконалення правових та організаційних засад протидії терористичним кримінальним правопорушенням, займалися такі вчені як О. Баличев, П. Білевський, Л. Демидова, О. Користін, В. Костенецький, І. Криворучко, В. Кубальський, М. Ленко, В. Некрасов, М. Погорецький, М. Семикін, С. Чернявський, Г. Чорний та інші відомі правознавці. Окремі питання забезпечення законності та захисту прав і свобод людини в кримінальному провадженні вивчали З. Бакула, В. Бліхар, І. Варава, Н. Загребельна, Т. Каменчук, Ю. Кононенко, А. Кучук, О. Макеєва, О. Прієшкіна, А. Рябошапченко тощо.

Метою статті є дослідження можливості запровадження в Україні інституту затримання ключового свідка під час досудового розслідування терористичних злочинів, з урахуванням міжнародного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Питання забезпечення явки свідків у кримінальному процесі, а також їх роль у кримінальному провадженні регулюються КПК України. Відповідно до ст. 65 КПК України, свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань. Відповідно до положень статті 139 КПК України, до свідка може бути застосовано примусовий привід до органу досудового розслідування або до суду у випадку, якщо він був у встановленому КПК України порядку викликаний, але не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття¹.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

Примус під час здійснення приводу проявляється в тому, що особа без її волі доставляється в потрібне місце. Важливо зазначити, що з'ясування причин неявки свідка є обов'язковою умовою перед ухваленням рішення про застосування приводу. Слідчий суддя чи суд повинні встановити, що особу було викликано в порядку, визначеному законом, та що вона без поважних причин проігнорувала виклик або не повідомила щодо причин свого неприбуття.

Юридичною підставою здійснення приводу є ухвала слідчого судді, яка виноситься за клопотанням слідчого, прокурора або з власної ініціативи, а під час судового провадження – також за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, або з власної ініціативи¹.

Деякі науковці привод свідка відносять до різновидів кримінального процесуального затримання. Так, на думку В. Г. Гончаренко згідно з нашим кримінальним процесуальним законодавством затримання як тимчасова ізоляція підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення може бути п'яти видів, кожний з яких, маючи однаковий процесуальний статус, відрізняється окремою метою та особливостями процедурного характеру: а) затримання підозрюваного, обвинуваченого, свідка за ухвалою слідчого судді або суду з метою забезпечення приводу для участі у проведенні процесуальних дій під час досудового розслідування або судового розгляду, якщо їх участь у проведенні цих дій є обов'язковою і вони не з'явились без поважних причин на виклик слідчого або суду (ст. ст. 139, 140 та 187–191 КПК України); б) затримання підозрюваного, обвинуваченого за ухвалою слідчого судді, суду, якщо до одного з них має бути застосований запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою (ст. ст. 187, 204 КПК України); в) законне затримання (кожним кожного) в точно встановлених законом випадках без ухвали слідчого судді, суду (ст. 207 КПК України); г) затримання без ухвали слідчого судді, суду уповноваженою службовою особою в точно встановлених законом випадках (ст. 208 КПК України); д) затримання народних депутатів, суддів та інших осіб, визначених ст. 480 КПК України².

В той же час, віднесення приводу свідка до різновидів кримінального процесуального затримання та зазначення поняття «затримання свідка» відповідно до КПК України є неоднозначним та спірним. Так, згідно ст. 12 КПК України ніхто не може триматися бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення інакше як на підставах та в порядку, передбачених цим Кодексом. Тобто буквально

¹ Головата Ю. Привід, як захід процесуального примусу та наслідки невиконання ухвали про привід / Бершадський районний суд Вінницької області. URL : <https://bh.vn.court.gov.ua/sud0202/pres-centr/news/355470/>

² Гончаренко В. Г. Правові питання затримання особи в кримінальному провадженні. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 2. С. 11–14. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=Chaau_2014_7_2_3.

тлумачення вказаної статті дозволяє стверджувати, що особа, яка має статус свідка і не є підозрюваним чи обвинуваченим, не може бути затримана. Крім того, поняття «затримання свідка» в КПК України взагалі відсутнє.

Слід зазначити, що ч. 3 ст. 14, ст. 15-1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» передбачено «превентивне затримання». Так, з метою захисту громадян, держави і суспільства від терористичних загроз у районі проведення довготривалої антитерористичної операції, як виняток, з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом, може здійснюватися превентивне затримання осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години, але не більше ніж на 30 діб. Підставою для превентивного затримання є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою терористичної діяльності. Превентивне затримання здійснюється за вмотивованим рішенням начальника Головного управління (управління) Служби безпеки України або начальника територіального органу Національної поліції за згодою прокурора та без ухвали слідчого судді, суду¹. Тобто, превентивне затримання особи в якості свідка не можливо.

Загалом, кримінальне провадження традиційно спрямоване на встановлення відповідальності за вже вчинений злочин. Відтак, процесуальні гарантії зосереджені на захисті прав підозрюваного чи обвинуваченого, щоб унеможливити засудження невинної особи. Натомість протидія тероризму має превентивний характер і передбачає недопущення майбутніх терористичних актів та інших терористичних злочинів, що, своєю чергою, вимагає від правоохоронної системи застосування додаткових, а іноді й більш жорстких процесуальних заходів для забезпечення неминучості покарання всіх винних у вчиненні терористичних правопорушень.

З урахуванням викладеного, а також беручи до уваги зростання кількості терористичних злочинів в Україні, запровадження механізму кримінального процесуального затримання ключового свідка є доцільним і потребує подальшого вивчення та нормативного врегулювання.

Водночас упровадження такого інституту повинно здійснюватися з урахуванням міжнародних стандартів у сфері прав людини, а також забезпечення належного контролю за його застосуванням. Зокрема, необхідно дотримуватися положень статті 29 Конституції України, згідно з якою жодна особа не може бути заарештована чи триматися під вартою інакше як на підставі вмотивованого рішення суду та лише в порядку, передбаченому законом².

Крім того, важливо враховувати вимоги статі 5 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідно до яких жодна особа не може бути позбавлена свободи, окрім випадків і згідно з

¹ Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>.

² Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

процедурою, встановленою законом: б) законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом¹.

Таким чином, відповідно до європейських стандартів, затримання у кримінальному процесі може бути застосовано до кожного суб'єкта, на кого законодавцем покладено обов'язок прибувати за викликами слідчого, прокурора або судді. При цьому, у разі запровадження механізму затримання ключового свідка у справах про терористичні кримінальні правопорушення необхідно чітко визначити правові підстави та умови його застосування. Це дозволить уникнути потенційних порушень основоположних прав людини, насамперед права на свободу та особисту недоторканність.

Аналіз міжнародного досвіду досудового розслідування терористичних злочинів свідчить про те, що механізм затримання ключового свідка є складовою частиною кримінального процесу в окремих зарубіжних юрисдикціях.

У Сполучених Штатах Америки свідка не можна затримати без законних підстав. Втім, законодавство США передбачає винятки, які регламентують можливість затримання ключового свідка (witness detention). Відповідний механізм закріплений у Розділі 18 Кодексу США (§ 3144), який дозволяє здійснювати затримання ключового свідка (material witness detention). Згідно з цією нормою, представник правоохоронного органу має право звернутися до суду з проханням видати ордер на затримання свідка (material witness warrant). Зазначена особа може бути затримана за умови, якщо з афідевіту (підтвердження під присягою), поданого стороною обвинувачення, показання зазначеної особи мають суттєві значення для кримінального провадження та існує ризик, що свідок може не з'явитися до суду добровільно і його присутність не може бути забезпечена іншими, менш обмежувальними способами. У такому випадку суд може видати ордер на затримання ключового свідка (material witness warrant) з метою забезпечення його явки до суду для дачі показань².

Таким чином, законодавство США передбачає можливість затримання осіб, які формально не є підозрюваними чи обвинуваченими у вчиненні злочину, але володіють важливою для розслідування або судового розгляду інформацією. Цей приклад свідчить про те, що в умовах протидії складним категоріям злочинів, зокрема тероризму, правова система може передбачати спеціальні інструменти забезпечення участі свідків у процесі.

У ході дослідження механізму затримання ключового свідка в правовій системі США можна зробити висновок, що його застосування характерне не лише для кримінальних проваджень, пов'язаних із терористичною діяльністю, а й для інших складних категорій справ.

¹ Європейська конвенція з прав людини : Міжнародний документ. Конвенція Ради Європи. Ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n289.

² 18 U.S. Code § 3144. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/3144>.

Так, у штаті Орегон мексиканського іммігранта було затримано як ключового свідка у справі про вбивство. Свідок перебував під вартою понад два роки. Метою затримання було отримання показань у кримінальній справі, де обвинуваченим був його син. У місті Новому Орлеані жінку затримали через її відмову давати показання проти колишнього знайомого, який завдав їй тілесних ушкоджень та знищив її мобільний телефон вартістю 500 доларів США. У 1984 році Конгрес США підтвердив законність застосування механізму затримання свідків, але водночас наголосив, що отримання показань має відбуватися переважно на добровільній основі, а не шляхом утримання осіб під вартою¹.

Проте в США механізм затримання ключового свідка* є виключною мірою та застосовується у виняткових випадках, коли йдеться про найскладніші та суспільно небезпечні кримінальні правопорушення. Зокрема, цей інститут активно використовується у провадженнях, пов'язаних із терористичними злочинами. Його метою є забезпечення участі свідків, які володіють критично важливою інформацією для розкриття злочину, притягнення винних до відповідальності та запобігання потенційним загрозам та жертвам.

У процесі аналізу практики розслідування терористичних правопорушень у США можна виділити такі показові приклади застосування затримання свідків як *material witnesses*:

- в Каліфорнії був затриманий Усама Авадалла (Osama Awadallah), який провів під вартою три місяці. За даними правоохоронних органів, він мав намір втекти до Йорданії. Лише після надання показань щодо організаторів терактів 11 вересня 2001 року, Авадалла був звільнений під заставу. Крім того, за судовим рішенням США затримання вказаної особи з метою забезпечення його показань не порушувало його конституційні права, незважаючи на тимчасове позбавлення його волі²;

- у 2023 році віцепрезидент компанії Intel Махер Хаваш (Maher Hawash) був затриманий у статусі «*material witness*» та перебував під вартою протягом понад одного місяця. У подальшому він надав згоду на співпрацю зі слідством в рамках кримінального провадження щодо фінансування ісламських терористичних організацій³;

¹ Stillman S. Why Are Prosecutors Putting Innocent Witnesses in Jail? *The New Yorker*. 17.10.2017. URL: <https://www.newyorker.com/news/news-desk/why-are-prosecutors-putting-innocent-witnesses-in-jail>.

* Слід зазначити, що в США здійснюється затримання потерпілих з метою отримання необхідних показань. Так у штаті Вашингтон жертву сексуального насильства затримали та тримали під вартою з метою забезпечення її показань в суді. В подальшому, обвинуваченого визнали винним у викраденні та спробі зґвалтування. Також, в у штаті Техасі затримали жінку на місяць, яка давала показання проти свого гвалтівника. Під час судового засідання вона зазнала психоемоційного зриву, що викликало у суду обґрунтовані побоювання, що вона може зникнути, до того, як закінчить давати свої показання: Stillman S. Why Are Prosecutors Putting Innocent Witnesses in Jail? *The New Yorker*. 17.10.2017. URL: <https://www.newyorker.com/news/news-desk/why-are-prosecutors-putting-innocent-witnesses-in-jail>

² Law Enforcement and Methods to Combat Terrorism – Module 3. URL: <https://www.lawshelf.com/videocourses/moduleview/law-enforcement-and-methods-to-combat-terrorism-module-3-of-5>.

³ Pipes D. The Terrorist Next Door. *New York Post*. 12.08.2003. URL : <https://www.danielpipes.org/1195/maher-hawash-the-terrorist-next-doo.r>.

- в аеропорту Вашингтона перед вильотом до Саудівської Аравії був затриманий Абдулла аль-Кідда. Вказана особа була під арештом 16 днів, а його показання були критично важливими в рамках досудового розслідування створення терористичної організації¹;

- у 2002 року в рамках досудового розслідування кримінальної справи щодо виготовлення та ймовірного використання на території США ядерної бомби (так званої «брудної бомби») був затриманий Хосе Паділла (Jose Padilla), як «material witness»².

У Канаді також передбачена можливість застосування запобіжного заходу у вигляді затримання свідків, однак така практика є суворо регламентованою і можлива лише за рішенням суду. Відповідно до положень Кримінального кодексу Канади (Criminal Code of Canada), якщо особа була належним чином викликана до суду повісткою для дачі показань, але не з'явилася або самовільно залишила слухання, суд має право видати ордер на її затримання. Такий захід може бути застосований лише за умови, що повістка була вручена відповідно до вимог законодавства, а також особа володіє показаннями, які мають істотне значення для розгляду справи³.

У цьому контексті також цікавим є досвід європейських країн. Так, відповідно до кримінально-процесуального законодавства Франції, поліція наділяється правом затримувати не тільки осіб, підозрюваних у скоєнні злочину, але і свідків, які перебувають на місці події, та інших осіб із метою встановлення обставин події. Затримання не повинно перевищувати 24 годин, але прокурором цей термін може продовжуватися ще на 24 години щодо осіб, проти яких зібрані докази, що є підставою для пред'явлення обвинувачення⁴.

Важливо зазначити, що в більшості європейських країн інститут затримання свідка не є так настільки поширеним, як у США. Це зумовлено, зокрема, нижчим рівнем загроз, пов'язаних із терористичною діяльністю, що фіксується в державах Європейського Союзу, порівняно з США або з ситуацією, яка нині склалась в Україні.

Згідно зі Звітом про глобальний індекс тероризму (Global Terrorism Index), підготовленим Інститутом економіки та миру, США у 2023 році посіли 30-те місце, а у 2025 році – 34-те місце у світовому рейтингу за рівнем впливу тероризму⁵. Натомість низка європейських країн демонструє стабільно низькі показники терористичної активності. Наприклад, Португалія з 2012 року входить до переліку 45 країн світу з нульовим

¹ Екс-генпрокурора США виправдали URL: <https://www.golosameriki.com/a/john-ashkroft-released-2011-05-31-122895784/235997.html>.

² José Padilla // Вікіпедія. URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/José_Padilla_\(criminal\)](https://en.wikipedia.org/wiki/José_Padilla_(criminal)).

³ Justice laws Website Canada URL: https://www.laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/section-705-20190919.html?utm_source=chatgpt.com.

⁴ Устінова-Бойченко Г. М., Залужний В. Г. Досвід зарубіжних країн та особливості затримання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2 (112). С. 408. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/108.pdf.

⁵ GTI: Глобальний індекс тероризму 2023. URL : <https://finap.com.ua/gti-globalnyj-indeks-teroryzmu-2023/>; GTI: Глобальний індекс тероризму 2025. URL : <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2025/03/Global-Terrorism-Index-2025.pdf>.

індексом тероризму, що свідчить про відсутність зафіксованих терористичних атак¹.

Таким чином, у низці західних країн із розвиненими демократичними інститутами кримінально-процесуальне законодавство передбачає можливість затримання ключового свідка як окрему процесуальну норму. На відміну від цього, чинний КПК України передбачає лише інструмент характеру примусового приводу свідка, який є недосконалим та займає тривалий час. Так, на практиці слідчі судді, відмовляють у задоволенні клопотання щодо приводу, якщо її виклик було здійснено із порушенням триденного терміну, передбаченого ч. 8 ст. 135 КПК України. Також свідок може намісто уникати допиту із використання штучних обставини, наприклад перебувати в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням, повідомити про загрозу життю близьким родичам тощо. Крім того, після приводу та допиту свідок може почати переховуватись від слідства або навіть залишати територію України. При цьому, за цей період може бути вчинено наступний терористичний акт, у тому числі із загибеллю людей.

З огляду на триваючу збройну агресію з боку російської федерації, яка супроводжується систематичними терористичними атаками на території України та зростанням кількості терористичних кримінальних правопорушень, виникає об'єктивна потреба у вдосконаленні національного кримінального процесуального законодавства. Зокрема, йдеться про запровадження до КПК України нової процесуальної норми, що передбачає можливість затримання ключового свідка.

Запровадження такого механізму сприятиме:

- підвищенню ефективності розслідувань терористичних кримінальних правопорушень;
- запобіганню вчиненню нових терористичних актів;
- своєчасному отриманню критично важливих показань;
- неминучому притягненню винних осіб до кримінальної відповідальності.

З урахуванням викладеного, пропонується впровадити в КПК України нову категорію суб'єктів кримінального провадження – «ключовий свідок». На думку автора, це фізична особа, якій відомі обставини, що мають суттєве значення у кримінальному провадженні щодо злочину, передбаченого статтями 111-114, 258–258⁶ Кримінального кодексу України.

Ураховуючи потенційні ризики зловживань з боку правоохоронних органів та можливі порушення прав людини, запровадження механізму затримання ключового свідка має супроводжуватися чіткими правовими критеріями та обмеженнями, а саме:

1. Обов'язковість судового контролю. У всіх юрисдикціях, де існує така практика, застосування затримання ключового свідка завжди

¹ Безпека в Португалії в 2025 році, URL : <https://ua.okno.agency/blog/tpost/4kxjbzdab1-bezpeka-v-portugal-v-2025-rots>.

супроводжується судовим контролем, що гарантує законність застосування такого заходу.

2. Принцип пропорційності. Реалізація вказаного принципу передбачає застосування уповноваженими суб'єктами тих засобів і заходів, які є необхідними та достатніми для досягнення державою соціальної справедливості. Так, згідно ч. 2 ст. 8 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод органи державної влади не можуть втручатись у здійснення права на повагу до приватного і сімейного життя, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб¹.

Чинний КПК України не передбачає принцип пропорційності у якості окремої засади кримінального провадження і обмежується виключно закріпленням засади верховенства права (стаття 8 КПК України). В той же час, Конституційний Суд України у своєму Рішенні № 3-рп/2012 від 25 січня 2012 року зауважив, що принцип пропорційності являється однією із складових засади верховенства права².

Водночас у своєму Рішенні № 15-рп/2004 від 02 листопада 2004 року Конституційний Суд України ототожнює принцип пропорційності з явищем правової справедливості та зауважує, що «обмеження конституційних прав обвинуваченого повинно відповідати принципу пропорційності: інтереси забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та безпеки тощо можуть виправдати правові обмеження прав і свобод тільки в разі адекватності соціально обумовленим цілям»³.

3. Захист процесуальних прав особи. Свідок, щодо якого застосовується такий захід, повинен мати гарантований доступ до правової допомоги, право на ознайомлення з обґрунтуванням затримання, а також можливість оскарження відповідного рішення до апеляційного суду.

4. Обмеження строку затримання. Законодавство повинно чітко визначати максимальний строк затримання ключового свідка, який не може перевищувати розумних меж (наприклад, 48 годин). Це дозволить зберегти баланс між інтересами правосуддя та захистом прав людини.

Враховуючи міжнародний досвід, запровадження механізму затримання свідка в Україні може стати ефективним інструментом у забезпеченні національної безпеки та протидії терористичним злочинам. При цьому, цей механізм потребує ретельного регулювання і впровадження

¹ Європейська конвенція з прав людини : Міжнародний документ. Конвенція Ради Європи. Ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n289.

² Рішення Конституційного Суду України від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12#Text>.

³ Рішення Конституційного Суду України від 02 листопада 2004 року № 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>.

судового контролю, щоб уникнути зловживань та порушення прав громадян. Запровадження вищевказаної норми має супроводжуватися публічною дискусією за участю науковців, правозахисників та представників судової та слідчої практики, що дозволить знайти оптимальний баланс між ефективністю судочинства та захистом прав людини, щоб уникнути порушень Європейської конвенції з прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпека в Португалії в 2025 році, URL: <https://ua.okno.agency/blog/tpost/4kxjbzdab1-bezpeka-v-portugal-v-2025-rots>.
2. Глобальний індекс тероризму 2023. URL : <https://finap.com.ua/gti-globalnyj-indeks-teroryzmu-2023/>.
3. Глобальний індекс тероризму 2025. URL : <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2025/03/Global-Terrorism-Index-2025.pdf>.
4. Головата Ю. Привід, як захід процесуального примусу та наслідки невиконання ухвали про привід / Бершадський районний суд Вінницької області. URL: <https://bh.vn.court.gov.ua/sud0202/pres-centr/news/355470/>.
5. Гончаренко В. Г. Правові питання затримання особи в кримінальному провадженні. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 2. С. 11–14. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Chaaau_2014_7_2_3.
6. Екс-генпрокурора США виправдали URL: <https://www.golosameriki.com/a/john-ashcroft-released-2011-05-31-122895784/235997.html>.
7. Європейська конвенції з прав людини : Міжнародний документ. Конвенція Ради Європи. Ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n289.
8. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
10. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>.
11. Рішення Конституційного Суду України від 02 листопада 2004 року № 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>.
12. Рішення Конституційного Суду України від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12#Text>.

13. Устінова-Бойченко Г. М., Залужний В. Г. Досвід зарубіжних країн та особливості затримання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2 (112). С. 406–409. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/108.pdf.
14. 18 U.S. Code § 3144. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/3144>
15. José Padilla // Вікіпедія. URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/José_Padilla_\(criminal\)](https://en.wikipedia.org/wiki/José_Padilla_(criminal)).
16. Justice laws Website Canada URL: https://www.laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/section-705-20190919.html?utm_source=chatgpt.com.
17. Law Enforcement and Methods to Combat Terrorism – Module 3. URL: <https://www.lawshef.com/videocoursesmoduleview/law-enforcement-and-methods-to-combat-terrorism-module-3-of-5>.
18. Pipes D. The Terrorist Next Door. *New York Post*. 12.08.2003. URL : <https://www.danielpipes.org/1195/maher-hawash-the-terrorist-next-doo.r>.
19. Stillman S. Why Are Prosecutors Putting Innocent Witnesses in Jail? *The New Yorker*. 17.10.2017. URL: <https://www.newyorker.com/news/news-desk/why-are-prosecutors-putting-innocent-witnesses-in-jail>.

Стаття надійшла до редакції 05.08.2025

Maksym V. SOKOLOVSKY,

PhD in Law

(Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine)

ENSURING THE APPEARANCE OF KEY WITNESSES IN THE INVESTIGATION OF TERRORIST CRIMINAL OFFENCES: LEGAL REGULATION AND INTERNATIONAL PRACTICE

The article examines the issue of applying the mechanism of detention of a key witness in criminal proceedings in different countries of the world and the possibility of adapting this institution to the criminal procedural legislation of Ukraine. Taking into account the growth of terrorist threats and the complexity of individual criminal cases, it is reasonably proposed to introduce the relevant legal norm into Ukrainian legislation. An analysis of the current legislation has been carried out, in particular the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, which currently only provides for the possibility of forcibly bringing a witness or detaining him if there are grounds to believe that he himself committed a crime. The author justifies the feasibility of introducing the institution of detention of a key witness with the application of preventive measures, taking into account the complexity and special public danger of terrorist criminal offenses, including in the context of ongoing armed aggression by the Russian Federation.

The work pays special attention to the need to comply with international human rights standards, in particular the provisions of Articles 5 and 8 of the European Convention on Human Rights, as well as Article 29 of the Constitution of

Ukraine. To prevent possible abuses by pre-trial investigation bodies, it is proposed to introduce clear procedural safeguards: mandatory judicial control, determination of a maximum period of detention, and the possibility of appealing the detention decision. The article analyzes the experience of applying the relevant mechanism in the United States of America, Canada and some European countries. Particular emphasis is placed on the institution of "material witness detention" in the USA, which allows the detention of a witness by court decision in the event of a risk of his failure to appear or escape, provided that his testimony is of significant importance for criminal proceedings. Examples of specific cases are given when such a mechanism was used in cases related to the investigation of terrorist crimes.

Based on the analysis, a number of proposals are proposed for amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine. It is proposed to define the concept of a "key witness", to establish a mechanism for his detention on the basis of a decision of an investigating judge, taking into account the principles of the rule of law and proportionality. The need for public discussion of the proposed changes with the involvement of representatives of the legal community, scientists and human rights activists is indicated in order to achieve a balance between the effectiveness of the pre-trial investigation of terrorist crimes and respect for human rights and freedoms.

Keywords: *terrorism, public safety, detention of a person, witness, terrorist criminal offenses, human rights and freedoms of man and citizen, limitations, criminal proceedings, pre-trial investigation authorities, participants of criminal proceedings.*

Ганна Олександрівна СПІЦИНА,
доктор юридичних наук, професор
(Національний науковий центр «Інститут судових
експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України, м. Харків)

Дмитро Олегович ЦИПЛИЦЬКИЙ
(Національний науковий центр «Інститут судових
експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України, м. Харків)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТАКТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСТІ ЗАХИСНИКА У СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЯХ

Стаття присвячена тактичним засадам участі захисника у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях на стадії досудового розслідування. Тактику захисту визначено як підсистему криміналістичної тактики й елемент концепції «змагальної криміналістики». На основі аналізу доктрини та положень КПК України окреслено двоканальний механізм реалізації тактичних засобів (безпосередньо захисником і опосередковано через клопотання до органів досудового розслідування/прокурора) і їх функціональне призначення: забезпечення процесуальної рівноваги сторін, нейтралізація протидії та створення умов для активного відстоювання прав підозрюваного/обвинуваченого. Виявлено ключові дисбаланси чинного регулювання – недосконалість механізмів отримання й використання пояснень, відсутність імперативних гарантій участі адвоката під час обшуку, часові обмеження в інших процедурах. Запропоновано напрями вдосконалення КПК України: визнання пояснень процесуальним джерелом доказів, установлення обов'язкової участі

захисника під час слідчих (розшукових) дій, уніфікацію процедур повідомлення та допуску тощо.

Ключові слова: кримінальне провадження, досудове розслідування, сторона захисту, захисник, сторона обвинувачення, слідча (розшукова) дія, тактичне забезпечення, підозрюваний, практика ЄСПЛ.

Постановка проблеми. Аналіз діяльності щодо забезпечення захисту особи у кримінальному провадженні дає підстави стверджувати, що досягнення її цілей залежить не лише від додержання правових та організаційних засад, а й від упровадження комплексу тактичних рекомендацій.

У сучасній інтерпретації криміналістична тактика постає як особлива форма практичної діяльності, якій притаманні низка базових характеристик. Серед них, зокрема, такі:

1. Тактика передбачає наявність суб'єкта тактичного впливу та адресата (об'єкта), на який спрямовано цей вплив.

2. Зміст тактичного впливу полягає у цілеспрямованому впливі суб'єкта на психічну сферу об'єкта з метою спонукання останнього до вчинення певних вольових дій, безпосередньо пов'язаних із розв'язанням завдань кримінального провадження.

3. Тактичний вплив може бути зорієнтований як на подолання протидії (явної, завуальованої, потенційної, уявної тощо), так і на формування у об'єкта готовності діяти в інтересах суб'єкта за відсутності відкритого опору.

4. Криміналістична тактика інтегрує впорядковану систему прийомів і науково обґрунтованих порад, що забезпечують найбільш результативне виконання конкретних видів процесуальної діяльності – як з боку обвинувачення, так і сторони захисту.

5. Практична імплементація прив'язана саме до діяльності процесуальних сторін – слідчого, прокурора, захисника; водночас суд, виходячи зі своєї арбітражної ролі у змагальному процесі, не є суб'єктом доказування і, відповідно, не формує «власної» тактики, а гарантує реалізацію сторонами наданих їм повноважень¹.

Узагальнено криміналістичну тактику можна трактувати як різновид практичної діяльності, що полягає у застосуванні системи тактичних прийомів, вироблених криміналістичною наукою та призначених для здійснення сторонами кримінального провадження (обвинуваченням і захистом) цілеспрямованого психологічного впливу на об'єкт. Цей вплив спрямовується або на нейтралізацію протидії, яка може проявлятися у різних формах (прямій, прихованій, потенційній, уявній), або на спонукання об'єкта до вчинення дій, вигідних для досягнення процесуальних цілей відповідної сторони. У підсумку забезпечується реальне досягнення

¹ Погорецький М. А., Сергеева Д. Б. Тактика захисника: поняття, зміст та місце в системі криміналістичної тактики. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 112–123. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2016_Sergeeva.pdf.

сторонами поставлених у межах їхніх функціональних ролей завдань.

У внутрішній структурі криміналістичної тактики доцільно розрізняти дві автономні підсистеми: тактику сторони обвинувачення (що охоплює слідчу тактику та тактику прокурора) і тактику захисту (захисника). Остання в науковій літературі справедливо описується як форма практичної діяльності адвоката-захисника, що реалізується через систему тактичних прийомів, напрацьованих криміналістикою, і використовується ним для здійснення психологічного впливу на об'єкт з метою усунення протидії або спонукання до певних дій в інтересах захисту. Наукові розвідки у цьому напрямі перебувають на стадії активного становлення. Водночас питання існування й обґрунтування самостійної тактики сторони захисту набуло підстав для окремої наукової полеміки і вимагає подальшого комплексного опрацювання.

Мету статті визначено як розкриття тактичних засад участі захисника у слідчих (розшукових) діях.

Виклад основного матеріалу. Сучасні дискусії охоплюють проблематику «криміналістичної адвокатології», «криміналістичного забезпечення діяльності прокурора» тощо. У цьому контексті своєчасною виглядає постановка питання про формування «змагальної криміналістики», тобто такого підходу, за якого криміналістичні знання застосовуються не лише стороною обвинувачення, а й професійним захистом. Як слушно зауважує І. І. Когутич, на відміну від попередніх етапів, сьогодні державна політика наголошує – не тільки де-юре, а й де-факто – на пріоритеті захисту особи, що, у свою чергу, підсилює змагальний характер кримінального провадження¹.

У цьому зв'язку В. Ю. Шепітько ставить ключове питання: чи має криміналістична тактика розробляти методи, прийоми та засоби, придатні для використання адвокатом-захисником, чи її функціональне призначення обмежується інтересами сторони обвинувачення? Відповідь логічно впливає із цілей правосуддя та природи змагальності. Оскільки адвокатська діяльність спрямована на встановлення об'єктивної істини, відновлення справедливості та розв'язання соціально-правового конфлікту, є підстави для позитивної відповіді. Ба більше, саме криміналістика здатна забезпечити діяльність захисника системно вивіченим арсеналом прийомів, методів і засобів. Відповідно, серед найважливіших векторів криміналістичного забезпечення професійного захисту вчений виокремлює:

- 1) техніко-криміналістичний;
- 2) тактико-організаційний;
- 3) експертно-криміналістичний (залучення спеціальних знань)².

Певний науковий інтерес становлять також спроби концептуалізувати поняття «адвокатської тактики» (або тактики професійного захисту в

¹ Когутич І. І. Криміналістичні знання, їх сутність і потреба розширення меж використання : монографія. Львів : Тріада плюс, 2008. С. 150.

² Шепітько В. Ю. Предмет криміналістичної тактики: історія формування, зміст та тенденції. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Т. 19. С. 16.

кримінальних провадженнях). Існує підхід, за яким адвокатська тактика постає підсистемою загальної криміналістичної тактики. Її зміст – у формуванні на основі наукових положень комплексу прийомів, комбінацій, операцій і рекомендацій, спрямованих на допустиме та раціональне подання, дослідження і використання адвокатом доказової інформації. Метою такої діяльності є виправдання підзахисного або пом'якшення його відповідальності, а також забезпечення реалізації прав та інтересів особи в умовах можливої чи реальної протидії з боку процесуальних опонентів.

Тактика захисту, як складова криміналістичної тактики, охоплює систему засобів, серед яких:

- тактичний прийом – спосіб виконання процесуальної дії, спрямований на досягнення її мети, що спирається на психологічні механізми та забезпечує максимальну ефективність у конкретній ситуації;

- тактична рекомендація – науково обґрунтована і перевірена практикою порада щодо добору та застосування відповідних прийомів і моделей поведінки;

- тактична комбінація – впорядкований комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених прийомів, зорієнтованих на досягнення визначеної мети;

- тактична операція – система узгоджених дій, спрямованих на розв'язання завдань розслідування в конкретній слідчій ситуації;

- тактика слідчих (розшукових) дій – сукупність наукових положень і практичних порад щодо організації, планування, доцільності проведення окремих слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, а також прийомів їх реалізації з метою встановлення обставин, що підлягають доказуванню¹.

Традиційно криміналістичну тактику пов'язують із прийомами, які реалізуються під час проведення слідчих (розшукових) дій. Водночас варто враховувати, що тоді як окремі тактичні прийоми, рекомендації чи комбінації захисник може застосовувати безпосередньо в процесі збирання доказів, реалізація тактичних операцій і використання тактики слідчих (розшукових) дій можлива для нього лише опосередковано – через слідчого, дізнавача або прокурора. Згідно з п. 12 ч. 3 ст. 42 і ст. 220 КПК України сторона захисту має право подавати клопотання про проведення процесуальних дій, яке компетентні органи зобов'язані розглянути протягом трьох днів і задовольнити за наявності підстав; у разі відмови виноситься мотивована постанова, що вручається заявникові².

Разом із тим, у тактичному розрізі захист позбавлений повноважень примусово змусити орган досудового розслідування чи прокурора

¹ Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2019. С. 218–220; Дульський О. Л. Тактико-криміналістичне забезпечення збирання доказів стороною захисту. *Нове українське право*. 2023. № 3. С. 160–165. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.3.23>.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. №4651-VI (зі змінами та доповненнями) // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-4651-17>.

застосовувати конкретні тактичні операції або моделі поведінки. Остаточне рішення приймається відповідними посадовими особами самостійно, виходячи з внутрішнього переконання¹.

Важливим новітнім напрямом розвитку криміналістичної тактики є її орієнтація на практику Європейського суду з прав людини. У рішеннях ЄСПЛ виокремлюються типові тактичні помилки уповноважених осіб, що зумовлюють неефективність досудового розслідування та порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Знання цих прецедентів дозволяє захиснику своєчасно і предметно реагувати на аналогічні процесуальні порушення.

Отже, тактико-криміналістичне забезпечення збирання доказів стороною захисту зводиться до вироблення наукових засад і практичних рекомендацій щодо застосування тактичних інструментів як безпосередньо (захисником чи іншими суб'єктами сторони захисту), так і опосередковано (шляхом звернень до уповноважених осіб). Провідна роль належить адвокату-захиснику, що обумовлено його професійним обов'язком забезпечувати права та законні інтереси клієнта, розширеними можливостями у збиранні фактичних даних і спеціальною підготовкою.

Слідчі (розшукові) дії становлять базовий інструментарій збирання та перевірки доказів на стадії досудового розслідування. Оскільки їх проведення часто супроводжується застосуванням елементів державного примусу з боку сторони обвинувачення, регламентація процедури має передбачати не лише процесуальну форму, а й гарантії залучення сторони захисту. Такий підхід зумовлений як принципами змагальності та рівності прав, так і необхідністю ефективного контролю за дотриманням прав людини під час досудового слідства.

Участь підозрюваного та його захисника в слідчих (розшукових) діях є важливою гарантією реалізації права на захист. Вони можуть бути присутніми за власною ініціативою або на підставі клопотання, поданого стороні обвинувачення. Остаточне рішення щодо доцільності їх залучення ухвалює слідчий, виходячи з конкретних обставин та керуючись принципом повного, всебічного й неупередженого дослідження фактичних даних. У доктрині підкреслюється, що такі можливості є елементом комплексу процесуальних прав захисника, які дозволяють йому активно впливати на перебіг доказування та реалізувати оборонну функцію.

Ключовим представником сторони захисту, який бере участь у слідчих (розшукових) діях, є захисник. Його роль значно ширша за формальний супровід підозрюваного: це і психологічна підтримка клієнта, і забезпечення процесуальної рівноваги, і контроль за дотриманням гарантій, і запобігання можливим порушенням. Уже сама присутність адвоката слугує додатковою запорукою законності та підвищує довіру до

¹ Черноус Ю.М., Гвоздюк В.В. Засади проведення слідчих (розшукових) дій у контексті практики Європейського суду з прав людини. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. No 1 (19). С. 95–101. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/20013/1/document%20%2810%29.pdf>.

результатів розслідування.

З моменту вступу у провадження захисник отримує широке коло повноважень: бути присутнім при допитах підозрюваного, брати участь у проведенні інших слідчих (розшукових) дій з власної ініціативи або на підставі клопотань, заявляти самостійні клопотання про проведення процесуальних дій, використовувати науково-технічні засоби для фіксації їх перебігу. Його участь у доказуванні спрямована насамперед на встановлення обставин, що виправдовують клієнта або пом'якшують відповідальність.

Разом із тим, реалізація цих прав нерідко ускладнюється практикою, що не повною мірою відповідають положенням закону. Іноді слідчі створюють умови, за яких адвокат фактично позбавлений можливості заявити клопотання чи взяти участь у процесуальних діях (зокрема під час обшуку). У таких ситуаціях право на захист набуває декларативного характеру. Особливо гостро постає питання забезпечення участі адвоката при обшуку, адже, відповідно до ч. 3 ст. 223 КПК України, слідчий і прокурор зобов'язані забезпечити присутність лише осіб, права яких можуть бути обмежені безпосередньо, і захисник формально не завжди підпадає під цю категорію.

Науковці цілком обґрунтовано пропонують закріпити у КПК України імперативний обов'язок забезпечувати присутність захисника під час обшуку¹. Водночас така норма потребує детального врегулювання – визначення суб'єктів ініціювання запрошення адвоката та випадків, коли його участь має бути обов'язковою незалежно від присутності підозрюваного.

Практика засвідчує, що суди розцінюють відсутність захисника під час обов'язкових слідчих (розшукових) дій як істотне порушення кримінального процесуального закону. Ба більше, системні та немотивовані відмови слідчого у задоволенні клопотань сторони захисту щодо участі у процесуальних діях слід кваліфікувати як обмеження права на захист і порушення фундаментальних гарантій справедливого судового розгляду.

Варто вказати й на суттєву диспропорцію у сфері запобіжних заходів. За умов 72-годинного строку, встановленого ст. 186 КПК України, захисник об'єктивно не встигає належним чином зібрати та подати докази на користь підзахисного (наприклад, забезпечити явку свідків), тоді як сторона обвинувачення оперує протоколами допитів як повноцінними джерелами доказів. Суди, за практикою Верховного Суду, можуть урахувати пояснення, зібрані захисником, але лише за умови їх підтвердження показаннями у судовому засіданні. Це знову акцентує на відсутності чіткого механізму використання таких відомостей на досудовій стадії.

Особливої уваги потребує неоднаковий підхід законодавця до визначення процесуальних джерел доказів у провадженнях щодо злочинів і

¹ Алєнін Ю. П. Участь захисника при проведенні слідчих (розшукових) дій: проблемні питання // Адвокатура: минуле та сучасність : матеріали V Міжнар. наук. конф., м. Одеса, 14 листопада 2015 р. / уклад.: І. В. Гловюк, О. В. Малахова, Л. Ю. Чекмарьова. Одеса : Юрид. літ., 2015. С. 5–7.

кримінальних проступків. Ст. 298-1 КПК України визнає пояснення допустимими джерелами доказів у справах про проступки, однак аналогічної норми для злочинів немає. Такий дисбаланс породжує колізії, ускладнює правозастосування та загострює проблему розмежування «пояснень» і «показань».

Таким чином, попри надання стороні захисту права ініціювати збирання доказової інформації, законодавець не сформував дієвого механізму реалізації цього права, що на практиці спричиняє істотну нерівновагу між процесуальними можливостями обвинувачення та захисту при формуванні і поданні доказів для обґрунтування власної позиції.

Одним із наріжних каменів кримінального процесу є принцип змагальності, закріплений у ст. 22 КПК України. Його зміст – у забезпеченні рівності сторін щодо реалізації процесуальних прав, зокрема на подання доказів і доведення їх переконливості в суді. Однак чинне регулювання не завжди кореспондує ані доктринальному розумінню цієї засади, ані міжнародним стандартам, напрацьованим ЄСПЛ.

Насправді низка положень КПК України виписана всупереч цим засадам, що обмежує реальні можливості захисника повноцінно виконувати функцію захисту на досудовому етапі. Попри формальне визнання адвоката ключовим учасником доказування поряд із прокурором і слідчим, практична площина демонструє нерівність інструментарію. Особливо проблемним є інститут пояснень: хоча Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» надає право їх отримувати, а КПК України не визнає пояснення процесуальним джерелом доказів, через що вони не мають належної доказової сили для підтвердження позиції захисту¹.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що тактичні засади участі захисника у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях – це значущий, але ще формований напрям як криміналістики, так і кримінального процесу. Тактика захисту, будучи різновидом криміналістичної тактики, охоплює набір прийомів, рекомендацій, комбінацій і операцій, спрямованих на забезпечення процесуальної рівноваги сторін і надання адвокату дієвого інструментарію для реалізації функції захисту. Специфіка її застосування полягає в тому, що частина тактичних засобів реалізується самим захисником безпосередньо, тоді як інша – виключно опосередковано через клопотання до органів досудового розслідування чи прокурора.

Сутність тактики захисту полягає не лише у нейтралізації протидії з боку процесуальних опонентів, а й у створенні умов для активного відстоювання прав та інтересів підозрюваного чи обвинуваченого. Її розвиток органічно пов'язаний із принципом змагальності (ст. 22 КПК України), який передбачає рівність сторін у реалізації процесуальних прав. У цьому вимірі криміналістика має забезпечувати наукове підґрунтя

¹ Ципліцький Д. О. Відібрання пояснень захисником у кримінальному провадженні як спосіб збирання доказів: перспективи вдосконалення механізму правового регулювання. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 33 (3). С. 423–430. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.3.39>.

діяльності обох сторін, формуючи концепцію «змагальної криміналістики».

Водночас чинне законодавство зберігає суттєві дисбаланси між процесуальними можливостями сторони захисту та сторони обвинувачення. Недосконалість механізмів отримання і використання пояснень, відсутність чітких гарантій участі адвоката під час обшуку, а також обмежений часовий проміжок для збирання доказів у межах запобіжних процедур підкреслюють нагальність системних змін. Усунути ці вади можливо шляхом удосконалення положень КПК України: визнати пояснення процесуальним джерелом доказів, установити імперативні правила участі захисника у слідчих (розшукових) діях, створити процесуальні умови для справжньої рівності сторін. Лише за таких умов принцип змагальності набуде дієвого, а не декларативного змісту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дульський О. Л. Тактико-криміналістичне забезпечення збирання доказів стороною захисту. *Нове українське право*. 2023. № 3. С. 160–165. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.3.23>.
2. Когутич І. І. Криміналістичні знання, їх сутність і потреба розширення меж використання : монографія. Львів : Тріада плюс, 2008. 380 с.
3. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2019. 456 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-4651-17>.
5. Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б. Тактика захисника: поняття, зміст та місце в системі криміналістичної тактики. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 112–123. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2016_Sergeeva.pdf.
6. Ципліцький Д. О. Відібрання пояснень захисником у кримінальному провадженні як спосіб збирання доказів: перспективи вдосконалення механізму правового регулювання. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 33 (3). С. 423–430. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.3.39>.
7. Чорноус Ю. М., Гвоздюк В. В. Засади проведення слідчих (розшукових) дій у контексті практики Європейського суду з прав людини. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (19). С. 95–101. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/20013/1/document%20%2810%29.pdf>.

8. Шепітько В. Ю. Предмет криміналістичної тактики: історія формування, зміст та тенденції. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Т. 19. С. 8–20.

Стаття надійшла до редакції 05.08.2025

Hanna OI. SPITSYNA,

Doctor of Science in Law, Professor

(National Scientific Center «Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic Science Institute» Ministry of Justice of Ukraine, Kharkiv, Ukraine)

Dmytro OI. TSYPLITSKYI

(National Scientific Center «Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic Science Institute» Ministry of Justice of Ukraine, Kharkiv, Ukraine)

CURRENT ISSUES IN THE TACTICAL SUPPORT OF DEFENCE COUNSEL'S PARTICIPATION IN INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS

The article examines the tactical foundations of defence counsel's participation in investigative (search) and other procedural actions at the pre-trial stage, positioning "defence tactics" as a subsystem of criminalistic (forensic) tactics and as an element of the "adversarial criminalistics" concept. Based on an analysis of doctrine and the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, it outlines a two-track mechanism for implementing tactical tools (directly by counsel and indirectly through motions to the pre-trial investigation body/prosecutor) and their functional purpose: ensuring procedural parity between the parties, neutralising resistance, and creating conditions for the active vindication of the rights of the suspect/accused. The study identifies key imbalances in the current legal framework—imperfect mechanisms for obtaining and using statements, the absence of mandatory guarantees of counsel's participation during searches, and time constraints in precautionary (pre-trial restraint) procedures. It proposes avenues for improving the CPC of Ukraine: recognising statements as a procedural source of evidence, mandating defence participation during intrusive investigative (search) actions, and standardising notification and admittance procedures. The practical significance lies in shaping tactical-methodological benchmarks that strengthen genuine adversarial proceedings and align national practice with the standards of the European Court of Human Rights (ECtHR).

Keywords: *criminal proceedings; pre-trial investigation; defence; defence counsel; prosecution; investigative (search) action; tactical support; suspect; ECtHR case-law.*

Олександр Миколайович ТАРКАН,
кандидат юридичних наук
(Національний науковий центр «Інститут
судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України, м. Харків)

ЗМІСТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У статті аргументовано, що зміст криміналістичної характеристики протидії розслідуванню становить цілісну систему типових відомостей, що орієнтують на виявлення й нейтралізацію незаконного впливу на доказування. Її ядро формують: 1) суб'єктний блок (організатори, виконавці, посередники, афілійовані особи, корумповані посадовці, а також учасники, що діють зі страху/самозахисту) з оцінкою мережеских зв'язків; 2) мотиваційно-цільовий блок (ухилення від відповідальності, контроль ресурсів та інформації, мінімізація правових/репутаційних ризиків); 3) об'єкти впливу як носії доказової інформації (особи, речові та документальні джерела, реєстрові записи та дані, процесуальні процедури та строки); 4) способи і контекст протидії (неправдиві показання, приховування, фальсифікація/знищення доказів, фізичний/психологічний тиск, корупційні практики, медійні маніпуляції, розголошення таємниці, процесуальне затягування; ознаки узгодженості дій, використання службового становища, транскордонність, інформаційна асиметрія); 5) слідова картина у матеріальному, цифровому, комунікаційному та процесуальному вимірах. Ця структура задає перелік перевірюваних індикаторів і визначає релевантні джерела (офіційні реєстри, цифрові сліди, протоколи гласних і негласних слідчих (розшукових) дій, експертні висновки) для побудови обґрунтованих версій і тактики контрдії.

Ключові слова: кримінальне провадження, досудове розслідування, протидія розслідуванню, об'єкт протидії, зловживання правами, криміналістична характеристика.

Постановка проблеми. Сучасна злочинність дедалі частіше супроводжується цілеспрямованою протидією розслідуванню: від приховування слідів і фабрикації доказами до інформаційно-психологічних і процесуальних зловживань. Для ефективного реагування на подібні факти органи досудового розслідування повинні вживати передбачені законодавством правові заходи і застосовувати ефективні тактичні прийоми, розроблені на підставі проведеного наукового аналізу. Інформаційним базисом для таких прийомів повинна стати не лише характеристика самого злочину, а й криміналістична характеристика протидії – системний опис її типових суб'єктів, мотивів, способів, слідової картини, умов і закономірностей виявлення. Така характеристика виконує прогностичну, організаційно-планувальну та тактико-методичну функції, забезпечуючи своєчасну і законну протидію перешкодам у доказуванні.

Проблематика протидії досудовому розслідуванню як самостійний об'єкт криміналістичного пізнання увійшла до активного наукового обігу у 1960-х роках. Друга хвиля інтенсивних дискусій припадає на 1990-ті, коли окреслилися перші системні спроби опису механізмів перешкоджання доказуванню. На початку 2000-х з'явилися й були захищені монографічні дослідження, що комплексно поєднували теоретико-методологічні засади з прикладними рекомендаціями щодо нейтралізації зазначеного феномена. Наступний етап розвитку доктрини стартував із 2014 року: збройна агресія та часткова окупація території України спричинили нові криміногенні чинники й трансформацію практик протидії, що, своєю чергою, зумовило необхідність переосмислення інструментарію її подолання.

Сучасний науковий дискурс фокусується на типологізації форм протидії, конструюванні алгоритмів та процедур контрдій, моделюванні тактичних сценаріїв і умов їх ефективного застосування. Водночас переважна частина напрацювань має галузевий (сегментний) характер і орієнтована на окремі кластери кримінальних правопорушень. Як наслідок, базові дефініції та ключові категорії проблематики залишаються термінологічно розбалансованими й неоднаково інтерпретуються у літературі, що ускладнює уніфікацію підходів та порівнянність емпіричних результатів.

У науці ґрунтовно опрацьовано зміст криміналістичної характеристики злочинів, однак характеристика протидії розслідуванню ще формується як самостійний об'єкт. Відтак *мету статті* визначено як розкрити структуру і зміст криміналістичної характеристики протидії досудовому розслідуванню.

Виклад основного матеріалу. У 2000-х з'явилися перші узагальнені напрацювання, присвячені проблематиці типових форм і способів протидії розслідуванню. Такі науковці, як О. Александренко, А. Волобуєв, І. Завидняк, В. Кузьмічов, В. Корж, Р. Мудрецький, В. Піддубний, В. Плетенець, О. Ромців, М. Чесакова, Б. Щур наголосили на важливості її подолання. Відтак нейтралізація протидії розслідуванню почали визначати як ключову функцію слідчого. З часом учені запропонували взаємодоповнювальні

дефініції – від розуміння протидії як цілеспрямованої лінії поведінки або «безпечного» блоку злочинної діяльності до ширшого трактування як різновиду соціальної (а інколи й процесуальної) конфліктної активності, що перешкоджає виконанню завдань кримінального провадження.

На підставі узагальнення наукових підходів, доходимо висновку, що протидію доцільно розглядати як умисні чи ситуативно зумовлені дії/бездіяльність зацікавлених осіб, спрямовані на ускладнення виявлення, фіксацію, вилучення та використання доказової інформації або на створення несприятливих умов для встановлення істини. Вона може проявлятися епізодично (точково) чи як комплекс скоординованих заходів, до/після внесення відомостей до ЄРДР, здійснюватися через фізичний або інтелектуальний вплив на людей і речові/цифрові носії¹.

Комплексні напрацювання вчених у межах проблематики вироблення рекомендацій щодо нейтралізації протидії розслідуванню, як правило, містять положення щодо криміналістичних характеристик окремих груп кримінальних положень. Вони, зокрема, містяться в роботах Р. Богданюка, А. Гребенюк, Ю. Попельнюка, О. Ромців та ін.² Водночас текстуальний аналіз робіт цих учених дозволяє констатувати різноманітність підходів до визначення змісту та структури криміналістичної характеристики.

Ми вважаємо, що криміналістичну характеристику протидії розслідуванню доцільно розуміти як інтегровану інформаційну модель типових проявів діяльності або бездіяльності заінтересованих осіб, спрямованих на ускладнення чи унеможливлення виконання завдань кримінального провадження з урахуванням специфіки різних категорій кримінальних правопорушень.

Вважаємо, що така концептуалізація узгоджується з системним підходом: протидія постає як відкрита динамічна система зі своїми елементами, зв'язками та потоками інформації, а її моделювання дає змогу описувати не лише статичні ознаки, а й емерджентні властивості (узгодженість, адаптивність, мережевість впливів). З позицій теорії інформації характеристика має зменшувати ентропію слідчої ситуації – переводити невизначеність у перевірявані гіпотези, спираючись на

¹ Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. С. 9; Волобуєв А. Ф. Подолання протидії організованих злочинних груп розслідуванню економічних злочинів. *Вісник ЛІВС МВС України*. 1999. № 3. С. 202; Кузьмичов В. С. Слідча діяльність: сутність, принципи, криміналістичні прийоми та засоби здійснення : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 1996. С. 9-10; Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами) кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинним організаціями: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2003. С. 167; Щур Б. В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2005. С. 20-21.

² Богданюк Р. І. Криміналістична характеристика протидії, що вчиняється під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 3 (33). С. 241. DOI: <https://doi.org/10.32631/vsa.2024.3.20>; Гребенюк А. В. Протидія розслідуванню кримінальних правопорушень: поняття, види, суб'єкти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 319. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-9/76>; Попельнюк Ю. П. Проблеми понятійно-термінологічного апарату криміналістичного вчення про протидію розслідуванню. *Соціологія права*. 2024. № 3-4 (48-49). С. 147; Ромців О. І. Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2016. С. 177.

кореляційні зв'язки між ознаками протидії та слідовою картиною. Вона також корелює з ідеєю «forensic intelligence»: структуровані знання про протидію живлять цикл відбору сигналів, їх аналітичної інтерпретації, формування версій та оперативного планування.

Така інформаційна модель насамперед виконує прогностичну функцію, допомагаючи планувати слідчі та негласні слідчі (розшукові) дії, вибудовувати алгоритми нейтралізації протиправного впливу та мінімізувати інформаційні втрати на різних етапах кримінальної процесуальної діяльності. Прогностичність забезпечується не «заміщенням доказування» типовими схемами, а ймовірнісним виведенням узгоджених індикаторів протидії розслідуванню. Методологічно це підсилюється принципом фальсифікованості: кожне припущення щодо протидії повинно мати передбачений набір спостережуваних наслідків (трасологічних, цифрових, комунікаційних), спростування яких коригує план розслідування.

Структурно характеристика охоплює відомості про:

1) суб'єктів протидії – від організаторів і виконавців до посередників, афілійованих осіб і корумпованих посадовців, а також окремих учасників, що діють зі страху чи з мотивів самозахисту. Включення всього спектра акторів впливає з мережевого аналізу злочинної діяльності: протидія часто реалізується через «посередницькі вузли» (brokers), які мінімізують експозицію основних бенефіціарів; відтак саме структура зв'язків (ступінь посередництва, центральність) має самотійну діагностичну цінність;

2) мотиви та цілі, пов'язані з уникненням кримінальної відповідальності, збереженням контролю над ресурсами й інформацією, мінімізацією репутаційних і правових ризиків. Їх виокремлення ґрунтується на поєднанні раціонального вибору (оцінка вигод/витрат протидії) і теорії нейтралізації (самовиправдання незаконної поведінки), що пояснюють стійкість і повторюваність окремих форм впливу;

3) об'єкти впливу, якими можуть бути фізичні особи, речові та документальні носії, реєстрові записи, електронні системи та дані, а також процесуальні процедури і строки. Така типологія об'єктів обґрунтована механізмом виникнення доказової інформації: кожен об'єкт є «вузлом генерації слідів», а отже, точкою додатку заходів збереження ланцюга володіння (chain of custody), журналювання доступів і верифікації автентичності;

4) способи протидії, що проявляються у наданні неправдивих показань, приховуванні обставин події, корупційному впливі, фальсифікації та знищенні доказів, фізичному або психологічному тиску, медійних маніпуляціях, розголошенні таємниці досудового розслідування і процесуальному затягуванні; обстановку і умови, які характеризуються узгодженістю дій, використанням службового становища, складними ланцюгами передачі предметів і даних, транскордонністю та інформаційною асиметрією. Ця деталізація дає змогу будувати

контрскрипти – стандартизовані алгоритми блокування кожної ключової стадії (підготовка – реалізація – приховування);

5) слідову картину – матеріальну, цифрову, комунікаційну і процесуальну, що виявляється у невідповідностях первинних відомостей, «розривах» між обліком та фактичними подіями, масовим приховуванням даних тощо. Науковий сенс такого підходу – у використанні «негативних слідів» (пропусків, неточностей, несумісностей) як самостійних доказових індикаторів, а також у залученні методів багатоджерельної кореляції (лог-аналіз, зіставлення метаданих, лінгвістичні маркери узгоджених версій).

За особливостями механізму вчинюваної протидії розслідуванню доцільно диференціювати на:

- 1) допустиму змагальну опозицію і незаконні впливи,
- 2) за формою на активну та пасивну;
- 3) за вектором на документально-реєстрову, цифрово-технічну, психологічну, організаційно-процесуальну, публічно-комунікаційну і корупційну;
- 4) за рівнем організації на спонтанну, епізодичну, скоординовану та інституціоналізовану;
- 5) за фазою провадження на превентивну, початкову, інтенсивну і судову.

Розмежування «допустиме/незаконне» має не лише догматичне, а й евристичне значення: воно мінімізує ризики надмірного втручання у права сторони захисту (стандарти змагальності та пропорційності), водночас дозволяючи своєчасно ідентифікувати ознаки протиправних діянь і суміжні делікти.

Практичними індикаторами підвищеного ризику є знищення інформації в інформаційних системах, викрадення або знищення матеріалів кримінального провадження, різка зміна позицій ключових свідків після контактів із заінтересованими особами, відмова потерпілого сприяти досудовому розслідуванню, поєднання серійних клопотань сторони захисту із дискредитаційними медійними кампаніями, висловленням погроз на адресу працівників правоохоронних органів, їхніх близьких осіб.

Їх наукова цінність полягає у властивості «ранніх попереджувальних сигналів»: поєднання кількох слабких ознак статистично підвищує ймовірність наявності організованої протидії.

Джерельну базу криміналістично значущої інформації у цій площині формують офіційні документи та реєстри, електронні дані, висновки експертів і спеціалістів, відомості з відкритих джерел про зв'язки та ролі учасників, а також протоколи слідчих і негласних слідчих (розшукових) дій.

Алгоритми нейтралізації протидії мають будуватися з дотриманням принципів необхідності, пропорційності та мінімальної інвазивності, а також узгоджуватися з вимогами допустимості доказів. Саме на перетині системної моделі, емпіричної валідації та процесуальних гарантій криміналістична характеристика протидії розслідуванню набуває реальної евристичної сили – як інструмент прогнозування, планування і доказового

забезпечення.

Відтак можна узагальнити, що складність скоюваної протидії розслідуванню має системний характер і за своїми ознаками відповідає категорії «механізму» у криміналістиці. Йдеться не про сукупність випадкових або ізольованих поодиноких актів, а про впорядкований, функціонально пов'язаний комплекс дій і бездіяльності різних суб'єктів, спрямований на унеможливлення або істотне ускладнення реалізації завдань кримінального провадження. Критеріально це підтверджується наявністю стабільної структури (суб'єктний, об'єктний, інструментальний, просторово-часовий та інформаційний компоненти), цільової спрямованості (ухилення від кримінальної відповідальності, руйнування ланцюга збереження доказів, дискредитація доказової інформації), програмованості та повторюваності слідчих ситуацій, а також кореляційних зв'язків між діями окремих учасників.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, обґрунтовано, що протидія розслідуванню є не випадковою сукупністю ізольованих актів, а впорядкованим, керованим і відтворюваним механізмом із чіткою суб'єктною, об'єктною, інструментальною, просторово-часовою та інформаційною структурою.

Вважаємо, що базова модель криміналістичної характеристики номінально повинна складатися з п'яťох взаємопов'язаних блоків. Перший включає відомості про суб'єктів протидії: від організаторів та безпосередніх виконавців до посередників, афілійованих осіб і корумпованих посадовців, а також тих учасників, що діють зі страху чи з мотивів самозахисту. Другий блок представлений мотивами та цілями: уникнення кримінальної відповідальності, збереження контролю над ресурсами та інформацією, мінімізація репутаційних і правових ризиків; їх виокремлення спирається на поєднання теорії раціонального вибору (баланс вигід/витрат) і теорії нейтралізації (механізми самовиправдання), що пояснює стійкість і повторюваність форм впливу. Третій блок – це об'єкти впливу: фізичні особи, речові та документальні носії, реєстрові записи, електронні системи й дані, процесуальні процедури та строки; така типологія впливає з механізму виникнення доказової інформації, адже кожен об'єкт є «вузлом генерації слідів». Четвертий блок охоплює способи протидії та контекст їх реалізації: надання неправдивих показань, приховування обставин, корупційний вплив, фальсифікація та знищення доказів, фізичний або психологічний тиск, медійні маніпуляції, розголошення таємниці досудового розслідування, процесуальне затягування; обстановка і умови характеризуються узгодженістю дій, використанням службового становища, складними ланцюгами передачі предметів і даних, транскордонністю та інформаційною асиметрією. Саме така деталізація уможливорює побудову контрскриптів (стандартизованих алгоритмів протидії на стадіях підготовки, реалізації та приховування). П'ятий – це слідова картина у матеріальному, цифровому, комунікаційному

й процесуальному вимірах, що проявляється через невідповідності первинних відомостей, «розриви» між обліком та фактичними подіями.

Запропонована структура криміналістичної характеристики цієї протидії як інтегрованої інформаційної моделі забезпечує прогностичну й планувальну функції: дозволяє завчасно визначати вразливі ділянки доказового процесу, проектувати «контрскрипти» для блокування ключових стадій (підготовка – реалізація – приховування) та мінімізувати інформаційні втрати.

Отже, запропонована криміналістична характеристика механізму протидії розслідуванню поєднує теоретичну системність і прикладну операційність, слугує інструментом прогнозування, планування та доказового забезпечення, а її впровадження у практику через стандарти, процедури аудиту та аналітичні платформи здатне підвищити результативність досудового розслідування без порушення засад змагальності та прав людини. Перспективи подальших досліджень убачаються у галузево специфічній деталізації індикаторів, кількісній валідації моделі на масивах завершених проваджень, а також у розробленні етичних і процесуальних рамок для використання алгоритмічних рішень у криміналістичній аналітиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. 184 с.
2. Богданюк Р. І. Криміналістична характеристика протидії, що вчиняється під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 3 (33). С. 237–245. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.3.20>;
3. Волобуєв А. Ф. Подолання протидії організованих злочинних груп розслідуванню економічних злочинів. *Вісник ЛІВС МВС України*. 1999. № 3. С. 201–213.
4. Гребенюк А. В. Протидія розслідуванню кримінальних правопорушень: поняття, види, суб'єкти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 319–323. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-9/76>.
5. Кузьмічов В. С. Слідча діяльність: сутність, принципи, криміналістичні прийоми та засоби здійснення : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 1996. 36 с.
6. Попельнюк Ю. П. Проблеми понятійно-термінологічного апарату криміналістичного вчення про протидію розслідуванню. *Соціологія права*. 2024. № 3-4 (48-49). С. 146–150. DOI: <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2024-3-4.25>.
7. Ромців О. І. Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 226 с.

8. Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами) кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинним організаціями: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2003. 222 с.

9. Щур Б. В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинним групами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 197 с.

Стаття надійшла до редакції 05.08.2025

Oleksandr M. TARKAN,

PhD in Law

(National Scientific Center «Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic Science

Institute»

Ministry of Justice of Ukraine, Kharkiv, Ukraine)

THE CONTENT OF THE CRIMINALISTIC CHARACTERISTIC OF COUNTERACTION TO THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENCES

The article argues that the content of the criminalistic (forensic) characteristic of counteraction to investigation constitutes an integrated system of typical data points orienting the detection and neutralisation of unlawful influence on proof. Its core comprises: (1) a subject block (organisers, direct perpetrators, intermediaries, affiliated persons, corrupt officials, and participants acting out of fear/self-preservation), with an assessment of network ties; (2) a motivational-teleological block (evasion of criminal liability, maintenance of control over resources and information, minimisation of legal and reputational risks); (3) objects of influence as carriers of evidentiary information (persons, physical and documentary sources, registry entries and data, procedural steps and time-limits); (4) modes and context of counteraction (false testimony, concealment, fabrication/destruction of evidence, physical/psychological pressure, corrupt practices, media manipulation, disclosure of the secrecy of the pre-trial investigation, dilatory tactics), together with indicia of coordinated action, abuse of official position, complex chains of transfer of items and data, cross-border features, and information asymmetry; (5) the trace pattern in material, digital, communicative and procedural dimensions. This structure sets a list of verifiable indicators and defines relevant sources (official registers, digital traces, protocols of overt and covert investigative actions, expert opinions) for building substantiated versions and counter-measures.

Keywords: *criminal proceedings, pre-trial investigation, counteraction to investigation, object of counteraction, abuse of rights, criminalistic characteristic.*

КРИМІНОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА У МІЖДИСЦИПЛІНАРНІЙ ОПТИЦІ

УДК 342.9

DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2025.2.49>

Сергій Миколайович ГУСАРОВ,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заслужений юрист України
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків)

Валентина Петрівна ЯЦЕНКО,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ПАТРУЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ

В статті здійснюється дослідження одного із напрямків роботи патрульної поліції, який, на жаль, не втрачає своєї актуальності. Підтвердженням цьому є невтішні статистичні показники дорожньо-транспортних пригод та коефіцієнт смертності на дорогах. Разом з тим, дієвість та результативність забезпечення безпеки дорожнього руху залежить не лише від кількості притягнених до відповідальності осіб. Значна частка роботи спрямована саме на здійснення превентивно-виховної функції, за допомогою якої у суспільстві формується поведінка учасників дорожнього руху.

Так, в роботі зроблено аналіз превентивних заходів, які використовують органи поліції для забезпечення безпеки дорожнього руху. Зауважено, що така діяльність можлива завдяки чіткій регламентація компетенції поліції в сфері безпеки дорожнього руху, відсутність суперечності між правовими нормами в цій сфері та адаптованості вітчизняного законодавства до європейських стандартів. Окрему увагу приділено роботі патрульної поліції з неповнолітніми.

Ключові слова: дорожній рух, патрульна поліція, забезпечення безпеки дорожнього руху, превентивна діяльність, виховна функція, система відеонагляду.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день, не зважаючи на тяжкі випробування, що випали на долю нашого народу, не втрачають своєї актуальності й інші проблеми. Серед них актуальним залишаються проблеми, пов'язані з поліпшенням безпеки дорожнього руху на автошляхах. Безперечно, вони є специфічними, оскільки зазнають впливу від декількох факторів. Мова може йти, наприклад, про погодні умови, особливості тих чи інших територій, часові проміжки, дорожнє покриття, освітлення та інше. Також безпека дорожнього руху залежить як від особистої поведінки учасника дорожнього руху, так і від способу й механізму реалізації повноважень працівників патрульної поліції. В зв'язку з цим особливе значення набуває профілактичний напрямок в сфері забезпечення безпеки дорожнього руху.

Слід зазначити, що питання пов'язані з дослідженням забезпечення безпеки дорожнього руху приковують увагу багатьох науковців. Наприклад, різні пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства пропонували А. Т. Комзюк, О. М. Бандурка, О. Ю. Салманова, О. В. Кузьменко, Х. П. Ярмакі, М. А. Микитюк та ін. Однак показники статистичних даних щодо кількості дорожньо-транспортних пригод спонукають до пошуку дієвих механізмів розв'язання проблеми у сфері безпеки дорожнього руху.

Мета дослідження – визначення завдання та видів профілактичних заходів, що здійснюються патрульною поліцією для забезпечення безпеки дорожнього руху в країні.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні, борючись за своє існування, наша країна кожного дня зіштовхується з новими викликами, які вимагають від суб'єктів владних повноважень усіх рівнів не лише переосмислення завдань, що стоять перед ними, а й напрацювання нових і дієвих механізмів реалізації їх компетенції. Не стали виключенням і органи Національної поліції України, до яких суспільство висуває підвищені вимоги, оскільки більшість процесів в життєдіяльності людини тим чи іншим чином пов'язані з публічною безпекою та порядком, підтримання якого покладено на різні підрозділи поліції і, насамперед, на органи патрульної поліції. При цьому слід зауважити, що ефективність діяльності поліції залежить і від багатьох інших факторів, головними серед яких є правильність визначення цілей, методів і засобів, які потрібно здійснити для виконання певної

функції, достатність і забезпеченість матеріальними ресурсами та повноваженнями органів (посадових осіб), які залучаються для цього¹.

В свою чергу першочерговим завданням патрульної поліції є забезпечення публічного порядку і громадської безпеки; забезпечення безпеки осіб, захисту їх прав, свобод та законних інтересів; створення стану захищеності життєво важливих інтересів суспільства, сконцентрованих у його матеріальних і духовних цінностях, нормальних умов життєдіяльності людини, діяльності підприємств, установ, організацій².

Слід погодитися з тим, що суспільна безпека як об'єктивно існуюча реальність, відбиваючись у суспільній свідомості, створює певний суспільний настрій і формує масові та індивідуальні стереотипи, що характеризуються відчуттям захищеності інтересів, які охороняються правом, наявністю почуття безпеки щодо різного роду загроз, зокрема злочинних посягань, а також відсутністю страху перед ними. Таким чином, суспільна безпека створює атмосферу суспільного спокою, обстановку, в якій людина може не боятися загроз. Це означає, що кожний громадянин, з точки зору суспільної безпеки, може бути впевнений у тому, що його інтереси, права, що охороняються законом, свободи, життя, здоров'я, майно, гідність і спокій, інтереси суспільства надійно охороняються та захищаються державою³.

Безперечно, патрульна поліція спрямовує свою роботу і на запобігання кримінальним, адміністративним правопорушенням, а також виявлення причин і умов, що сприяють їх учиненню. Також взаємодія із суспільством: реалізація підходу «поліція та громада», що полягає у співпраці та взаємодії з населенням, громадськими організаціями, іншими підрозділами органів Національної поліції, органами публічної влади, з метою запобігання правопорушенням, забезпечення безпеки, зниження рівня злочинності, а також установлення довірливих стосунків між поліцією та населенням. Ще одним із ключових завдань патрульної поліції виступає забезпечення безпеки дорожнього руху; організація контролю за додержанням законів, інших нормативно-правових актів з питань безпеки дорожнього руху⁴. Незважаючи на те, що воно не виокремлене законодавцем як першочергове, воно аж ніяк не втрачає своєї актуальності. При цьому, ефективна реалізація цього завдання можлива не лише шляхом застосування покарань за порушення відповідних правил. Вважаємо за необхідне окрему увагу звернути саме на здійснення превентивної діяльності у сфері забезпечення дорожнього руху.

В адміністративно-правовій сфері превентивні поліцейські заходи тлумачать як дію або комплекс дій, що обмежують певні права і свободи

¹ Машков А. Д. Теорія держави і права: підручник. Київ : Дакор, 2015. С. 60.

² Про затвердження Положення про Патрульну службу МВС : наказ Міністерства внутрішніх прав України від 02.07.2015 р. № 796. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0777-15#Text..>

³ Пирожков С. І. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України. *Стратегічна панорама*. 2003. № 1. С. 101.

⁴ Про затвердження Положення про Патрульну службу МВС : наказ Міністерства внутрішніх прав України від 02.07.2015 р. № 796. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0777-15#Text>.

людини, використання яких не завжди пов'язане з протиправною поведінкою конкретних осіб, застосовуються відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень із дотриманням встановлених законом вимог»¹.

З точки зору О. М. Макаренка «профілактика правопорушень – це методологічно складне суспільне явище, що пояснюється наступним:

По-перше, профілактика правопорушень – багаторівнева система заходів, що проводяться державними, недержавними органами та установами, громадськими формуваннями та окремими громадянами для мінімізації дії або нейтралізації причин, що породжують правопорушення або сприяють їх вчиненню.

По-друге, профілактика правопорушень – це особливий вид соціального управління, що має за мету зниження інтенсивності процесів детермінації правопорушень, нейтралізацію дії її причин та умов для обмеження правопорушень до соціально прийнятного рівня.

По-третє, профілактика правопорушень – це різноманітна за формами діяльність, яка спрямована на пошук шляхів, засобів та інших можливостей ефективного впливу на правопорушення.

По-четверте, профілактика правопорушень – це вплив держави, суспільства та їх інститутів на негативні сторони соціального буття з метою усунення, послаблення та нейтралізації причин вчинення протиправних дій та умов, що сприяли їм.

По-п'яте, профілактика правопорушень – це інтегрована, багаторівнева взаємодія та взаємозалежність елементів системи, яка створена для здійснення функцій боротьби із протиправними вчинками. Формулювання основних понять, пов'язаних з профілактикою правопорушень має важливе не лише теоретичне, але й практичне значення тому, що воно сприяє встановленню реальної суті тої чи іншої діяльності, їх змісту, ефективності та можливостей»².

Безперечно, превентивна діяльність здійснюється поліцейськими в процесі профілактики та запобігання вчиненню правопорушень, в ході реалізації профілактичного контролю стосовно додержання вимог законів та інших нормативно-правових актів щодо дітей, забезпечення безпеки дорожнього руху, охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства й держави, протидії злочинності, організації роботи дозвільної системи, запобігання та припинення насильства в сім'ї тощо³.

В той же час, дорожній рух – це урегульована правовими нормами певна сфера суспільних відносин, яка утворюється між його учасниками з приводу задоволення соціальних і виробничих інтересів як самого

¹ Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Бандурки ; О. І. Безпалова, О. В. Джафарова, С. М. Князев та ін. ; передм. О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2017. С. 37.

² Макаренко О. М. Щодо з'ясування терміну «профілактика правопорушень» та суміжних з ним понять. *Право і безпека*. 2004. № 3. Ч. 1. С. 119.

³ Шкарупа К.В. Особливості превентивної діяльності Національної поліції України. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 3 (9). С. 157.

суспільства, так і його членів. Зважаючи на законодавчу визначеність прав та обов'язків кожного з учасників цих правовідносин, виникає два логічні запитання: чому на сьогодні такий високий рівень статистичних показників дорожньо-транспортних в цій сфері та яким чином можна змінити ці статистичні результати?

Так, за статистикою патрульної поліції в період з 01.01.2024 по 30.09.2024 в Україні сталося 19127 випадків дорожньо-транспортних пригод, при цьому, 2422 пригоди скоєні лише за вересень поточного року. Слід зауважити, що серед видів автопригод лідирують: зіткнення – 8236; наїзд на пішохода – 4576; наїзд на перешкоду – 2404; перекидання транспортного засобу – 1932; наїзд на велосипедиста – 1158. Крім того, серед найчастіших причин скоєння дорожньо-транспортних пригод у зазначений період слід назвати: порушення швидкості руху – 7607, порушення правил маневрування – 4401; порушення правил проїзду перехресть – 1853; порушення правил проїзду пішохідних переходів – 1291; недотримання дистанції – 1032; перехід пішохідів у невстановленому місці – 471. В тому числі було скоєно 764 випадки керування транспортним засобом в стані сп'яніння. Доречно зазначити, що день тижня на кількість ДТП суттєво не впливає на кількість автопригод, однак найбільша кількість пригод все ж таки реєструється в п'ятницю та суботу. При цьому, в порівнянні з 2023 роком у 2024 році зросла кількість ДТП скоєні за участю дітей. Так, у 2023 році сталося 3115 випадків ДТП, а за вказаний період поточного року – 3582 випадків, в наслідок яких загинуло 136 дітей. Між іншим слід відзначити, що 553 випадка ДТП скоєні з вини дітей. Також дещо зросла кількість випадків скоєння ДТП з вини водіїв автобусів, а саме за цей період їх сталося 212 випадків¹.

Доцільно припустити, що ситуація, яку відображають статистичні показники може різнитися з реальністю. Адже не враховані випадки вирішення «проблеми на дорозі» за допомогою європротоколу. Також непоодинокі випадки, коли водії домовляються самостійно між собою чи, наприклад, з пішоходом. Все це свідчить про необхідність постійного контролю в цій сфері.

Звичайно, дорожньо-транспортні пригоди – це явище, яке не можливо подолати повністю. Разом з тим, зважаючи на наведені вище показники, можна говорити про систематичне недотримання правил дорожнього руху всіма учасниками дорожнього руху на автошляхах держави. Таким чином існує потреба в відпрацюванні механізму невідворотності покарання за порушення правил дорожнього руху як водіями так і пішоходами. Нехтування правилами дорожнього руху та елементарними правилами особистої безпеки, а також зверхнє ставлення до водіїв (приміром, «завжди буде винен водій транспортного засобу») – це основні причини ДТП за участю пішохідів. При цьому, досить часто старше покоління, насамперед рідні та близькі, не тільки не реагують на поведінку молоді, а й стають

¹ Статистика ДТП в Україні за вересень 2024 року. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/>

негативним прикладом для них, формуючи уявлення у підлітків про всездозволеність та безкарність. У зв'язку з цим значної уваги потребує не лише механізм покарання винних, а й інший напрямок діяльності - удосконалення превентивної діяльності патрульної поліції під час забезпечення безпеки дорожнього руху.

Слід зважати, що превентивні заходи можна групувати на види, наприклад в залежності від кола об'єктів впливу. Наприклад, І. І. Комарницька проводить поділ профілактичних заходів на наступні види: індивідуальні, спеціальні та соціальні профілактичні заходи. Так, індивідуальні заходи стосуються конкретних суб'єктів і здійснюють вплив виховного характеру з метою попередження конкретних правопорушень посадовими особами органів публічного управління. Спеціальні заходи стосуються недопущення конкретних правопорушень посадовими особами органів публічного управління, а саме тих, вчинення яких вже розпочалося. Соціальні заходи ставлять за мету нейтралізувати несприятливі обставини, що сприяють вчиненню адміністративних проступків посадовими особами органів публічного управління¹.

Разом з тим, основними передумовами превентивної діяльності поліції в сфері забезпечення безпеки дорожнього руху мають мати:

- чітку регламентацію компетенції поліції в сфері безпеки дорожнього руху;
- відсутність суперечності між правовими нормами в цій сфері;
- адаптованість до європейських стандартів;
- постійний моніторинг дотримання законодавства учасниками дорожнього руху;
- належне технічне забезпечення поліції.

Не менш важливим також є розуміння причин порушення правил дорожнього руху. Оскільки вони можуть бути як суб'єктивного (перебування в стані сп'яніння, нехтування чи незнання правил дорожнього руху, тощо), так і об'єктивного характеру (наприклад, неякісне дорожнє покриття, відсутність дорожньої розмітки чи дорожнього знаку, погодні умови). Це дозволить більше акцентувати увагу поліції на конкретних напрямках роботи. Безперечно, превентивна робота поліції в сфері безпеки дорожнього руху здійснюється багатьма способами. В першу чергу, мова йде про патрулювання вулиць. Розуміння того, що по вулицям населеного пункту постійно пересуваються екіпажі патрульної поліції внутрішньо дисциплінує водіїв. Вони стають більш уважними та приймають виважені рішення при маневруванні. Однак, забезпечити всі населені пункти екіпажами патрульної поліції неможливо. В той же час схожий ефект мають стаціонарні технічні пристрої, які обладнані функцією фото-, відеозапису і застосовуються поліцією для фіксації порушень в сфері безпеки дорожнього руху. Зазвичай, позитивний ефект цього технологічного обладнання

¹ Комарницька І.І. Поняття та особливості профілактики адміністративних правопорушень у сфері власності. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 145–147.

досягається завдяки дисциплінуванню водіїв. Останні, намагаючись уникнути небажаних витрат, які можуть настати у випадку притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення певного правопорушення та сплати штрафу, вимушені дотримуватись як швидкісного режиму їзди, так й інших правил дорожнього руху та експлуатації транспорту¹.

Ще одним із дієвих превентивних засобів в цій сфері, який буде дисциплінувати водіїв – це наявність на дорогах пересувних комплексів фіксації швидкості транспортних засобів під час руху, що здатні фіксувати до 50 рухомих цілей одночасно. Ці «Фантоми» розпочали свою роботу ще що з січня 2022 року в Україні на базі автомобіля Skoda Kodiaq та інтегрованої системи контролю швидкості рухомих транспортних засобів, зчитування та розпізнавання номерних знаків із подальшою перевіркою в базах даних. Це складний програмно-апаратний комплекс, який як дає змогу фіксувати адміністративні правопорушення в автоматичному режимі, так і виконує функцію попередження вчинення нових правопорушень.

Крім того, у забезпеченні безпеки дорожнього руху значну роль відведено й іншим технічним інструментам. Мова, насамперед, йде про проект «Безпечне місто», як єдиний інформаційний простір системи безпеки для українських громад. Це система відеонагляду, що забезпечує:

- оперативний цілодобовий контроль ситуації на вулицях і об'єктах міста в режимі реального часу;
- ведення відео- і аудіоархіву;
- автоматичне оповіщення про виникнення надзвичайних ситуацій відповідних служб і організацій, надання візуальної інформації з місць установки телекамер;
- відновлення ходу подій на основі записаних відеоматеріалів;
- інтеграція відеоінформації з інформацією інших автоматизованих систем міської інфраструктури².

Слід відзначити, що впровадження програми «Безпечне місто» дозволить:

- максимально підвищити безпеку на вулицях і дорогах міста;
- охопити основні магістралі міста, перехрестя, місця проведення громадських заходів;
- покращити управління дорожнім рухом в місті;
- більш оперативно і обґрунтовано вирішувати спірні ситуації при ДТП;
- ефективно боротися з кримінальними та терористичними загрозами;
- здійснювати моніторинг ситуації і контроль у дворах багатоквартирних будинків, під'їздах та ліфтах³.

¹ Колодяжний М. Стратегія Vision Zero: уроки для України: монографія. Харків: Право, 2022. С. 171–172.

² Безпечне місто: єдиний інформаційний простір системи безпеки громад. URL: https://www.datagroup.ua/storage/files/bezpechne-misto_1547629995.pdf.

³ Там само.

В той же час, з ініціативи Національної поліції в регіонах розвивається система відео нагляду. Зокрема, заходи щодо її впровадження включено до більшості регіональних програм із забезпечення публічної безпеки і порядку. Так, органи та підрозділи поліції мають доступ до понад 33 тис. камер відеоспостереження, з яких 26 тис. – оглядові, 5,7 тис. – з функцією розпізнавання номерних знаків автомобілів. Водночас запроваджено практичний етап експериментальної експлуатації інтеграційної платформи відеоспостереження та відеоаналітики зацікавленими службами центрального органу управління поліції та територіальних органів поліції, до якої на сьогодні підключено 8,1 тис. відеокамер, з них 5,2 тис. – оглядових, 250 – роботизованих, 2,1 тис. – з функцією розпізнавання номерних знаків¹.

Висновки. Підсумовуючи викладене зауважимо, що всі перераховані вище заходи є дієвими та самостійними, й у своїй сукупності складають комплекс превентивних заходів поліції в сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. Вони мотивують учасників дорожнього руху до постійного й неухильного дотримання передбачених чинними нормами правил в цій сфері. Крім того, вище зазначені технічні засоби забезпечення безпеки дорожнього руху забезпечують поліцію статистичними даними, за допомогою яких накопичується аналітична база, яка дозволяє робити відповідні висновки щодо ефективності превентивної діяльності в цьому напрямку.

Разом з тим, превентивна діяльність поліції не обмежується лише автошляхами та вулицями. Варто звернути також на те, що на сьогодні існує тенденція зближення превентивної та виховної функцій. Досить часто ці дві функцію поєднують між собою, говорячи про розширення завдань, що стоять перед конкретним суб'єктом владних повноважень. Таким чином, не лише формується однакове сприйняття окремих аспектів життєдіяльності у членів суспільства, а й відбувається корекція поведінки особи через усвідомлення цінності та впливу права на повсякдення життя. При цьому, такий виховний вплив спрямований на різні верстви населення і охоплює також осіб, що вже вчиняли раніше правопорушення. Мова йде про просвітницьку роботу в зазначений сфері, яка здійснюється різними способами. Це і висвітлення проблемних питань у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху в засобах масової інформації, розміщення банерів тощо.

Крім того, на сьогоднішній день поліцейські патрульної поліції є частими гостями навчальних закладів, проводячи там виховну роботу зі школярами. Вони здійснюють роз'яснювальну роботу щодо правил поведінки на вулиці, перетину проїжджих частин та нерегульованих пішохідних переходів. Таким чином поліція робить своєрідний вклад у майбутнє держави, формуючи свідоме підростаюче покоління, яке буде не

¹ Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2023 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2023/zvit_NPU_2023.pdf.

лише розуміти причини та наслідки дорожньо-транспортних пригод, але й дотримуватимуться правил дорожнього руху. Між тим, вбачається доцільним запровадження в школах окремих факультативів за даним напрямком, що дозволило б учням не обмежуватися лише знаннями прав та обов'язків пішохода, як одного із учасників дорожнього руху. Адже досить часто нерозуміння знаків дорожнього руху, правил руху та маневрування автомобіля призводить до трагічних наслідків. Додаткові знання дозволили б дітям бути більш уважними на дорозі та зберегли б не одне життя у майбутньому. Крім того, не зайвим була б і демонстрація для школярів краш-тестів різних автомобілів. Це наочно пояснить необхідність обов'язкового використання пасків безпеки, дотримання швидкісного режиму, використання світловідбиваючих елементів на одязі в темну пору. Також уявлення про фактичні пошкодження машини та манекенів, що знаходяться в ній, можливо утримають дітей від того, щоб вирушити в дорогу з нетверезим водієм або водієм-любителем швидкісної їзди, навіть якщо водієм буде їх близька особа чи товариш.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Бандурки ; О. І. Безпалова, О. В. Джафарова, С. М. Князєв та ін. ; передм. О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2017. 242 с.
2. Безпечне місто: єдиний інформаційний простір системи безпеки громад. URL: https://www.datagroup.ua/storage/files/bezpechnemisto_1547629995.pdf.
3. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2023 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2023/zvit_NPU_2023.pdf.
4. Колодяжний М. Стратегія Vision Zero: уроки для України: монографія. Харків: Право, 2022. 300 с.
5. Комарницька І. І. Поняття та особливості профілактики адміністративних правопорушень у сфері власності. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 145–147.
6. Макаренко О. М. Щодо з'ясування терміну «профілактика правопорушень» та суміжних з ним понять. *Право і безпека*. 2004. № 3. Ч. 1. С. 118–120.
7. Машков А. Д. Теорія держави і права: підручник. Київ : Дакор, 2015. 491 с.
8. Пирожков С. І. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України. *Стратегічна панорама*. 2003. № 1. С. 100–108.
9. Про затвердження Положення про Патрульну службу МВС : наказ Міністерства внутрішніх прав України від 02.07.2015 р. № 796. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0777-15#Text>.

10. Статистика ДТП в Україні за вересень 2024 року. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/>

11. Шкарупа К.В. Особливості превентивної діяльності Національної поліції України. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 3 (9). С. 155–161.

Стаття надійшла до редакції 12.07.2025

Serhii M. HUSAROV,

Doctor of Law, Professor,

Academician of the National Academy of Law of Ukraine,

Honored Lawyer of Ukraine

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

Valentyna P. YATSENKO,

PhD in Law, Associate Professor

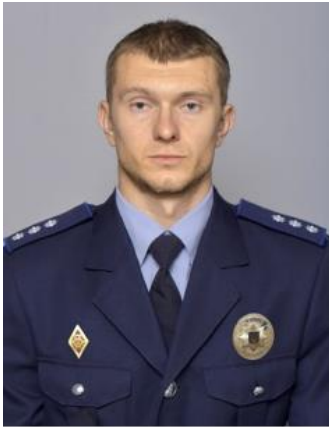
(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

ENSURING ROAD TRAFFIC SAFETY AS A KEY POINT OF PATROL POLICE WORK

Ensuring legality in the state is a difficult task in today's conditions, the implementation of which depends on many factors. However, first of all, we are talking about the clear and balanced work of all subjects of power, including law enforcement agencies. At the same time, the most careful attention is focused on the patrol police, since they are always in sight. Outlining a number of tasks and functions of a specific body, the legislator gives it the opportunity to act in various ways within the framework of the law to obtain the required result. In the article, we will focus on the study of only one area of work of the patrol police, which, unfortunately, does not lose its relevance. This is confirmed by the disappointing statistical indicators of traffic accidents and the death rate on the roads.

At the same time, the effectiveness and efficiency of ensuring road traffic safety depends not only on the number of persons brought to justice. A significant part of the work is aimed precisely at the implementation of the preventive and educational function, with the help of which the behavior of road users is formed in society. Thus, the work analyzes the preventive measures used by the police to ensure road safety. It is noted that such activity is possible thanks to the clear regulation of police competence in the field of road safety, the absence of contradictions between legal norms in this field and the adaptation of domestic legislation to European standards. It was noted that determining the reasons for committing violations of traffic rules is important for high-quality preventive activities. Particular attention is paid to the work of the patrol police with minors. It is considered expedient to introduce separate electives in schools in this direction, which would allow students not to be limited only to knowledge of the rights and responsibilities of a pedestrian as one of the participants in road traffic.

Key words: *road traffic, patrol police, road safety, preventive activity, educational function, video surveillance system.*

Дмитро Олександрович ЛЕЩЕНКО

(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИТУАЦІЙНОГО ЦЕНТРУ МВС УКРАЇНИ: ПИТАННЯ СЬОГОДЕННЯ

Ситуаційний центр МВС України виконує важливі функції в системі кризового менеджменту України. Він є тим ключовим елементом, що реалізує кризове управління в рамках внутрішньої безпеки країни. Також його діяльність має вплив на ефективність забезпечення зовнішньої безпеки в Україні. Функціонування даного комплексу відбувається у відповідності до певного переліку нормативно-правових актів, які є головним предметом даного дослідження. Від правової збалансованості юридичної основи діяльності даного комплексу залежить успішність його роботи. Будучи елементом мережі ситуаційних центрів СЦ МВС України впливає на злагодженість протидії загрозам державного масштабу. Саме тому законодавство в сфері його регуляції представляє науковий інтерес.

В статті детально розглянуто особливості правового регулювання даного комплексу, проаналізовано важливі аспекти нормативної бази, що утворюють механізм регулювання досліджуваного ситуаційного центру, ідентифіковано їх недоліки, а також напрацьовано рекомендації практичного характеру, щодо усунення таких проблемних аспектів. Запропоновано зміни та доповнення до чинного законодавства щодо покращення адміністративно-правового регулювання СЦ МВС України.

Ключові слова: *нормативно-правові акти, ситуаційний центр, внутрішня безпека, Міністерства внутрішніх справ України, антикризове управління, система ситуаційних центрів, система ситуаційних центрів, правове регулювання.*

Постановка проблеми. Вивчення діяльності ситуаційного центру Міністерства внутрішніх справ України є надзвичайно важливим науковим напрямком дослідження. Це пов'язано з особливостями сьогодення

«сучасної України, з урахуванням дії специфічних військово-політичних і соціально-економічних чинників. Актуальності також набуває удосконалення механізмів прийняття управлінських рішень у системі державного антикризового управління в Україні, зокрема у надзвичайних ситуаціях, в умовах надзвичайного або воєнного стану тощо»¹. Загалом важливим аспектом функціонування технічних антикризових комплексів такого типу є їх нормативно-правова база. У відповідності до неї здійснюється адміністративно-правове регулювання ситуаційних центрів. Ефективність технічного комплексу безпосередньо пов'язана з правовою узгодженістю, належністю нормативних актів, з яких складається механізм регулювання даних державних інституцій. Ситуаційний центр МВС України є головним антикризовим органом в сфері внутрішньої безпеки, як наслідок він займає одне з провідних положень в мережі ситуаційних центрів України. Враховуючи вище-викладене дослідження нормативно-правової бази саме цього технічного комплексу є актуальним, науково-доцільним і таким, що відповідає науковим пріоритетам сьогодення.

Діяльність ситуаційного центру МВС України на даний час є майже недослідженою. Водночас функціонування інституту ситуаційних центрів загалом є достатньо глибоко вивчене українськими вченими. Дослідженням даної теми займалися такі науковці, як Д. В. Швець, В. В. Пристайко, В. А. Кудінов, О. Ф. Сальнікова, О. І. Посмітюх, М. І. Петренко, Ю. Б. Бродський, С. В. Ковбасюк та інші.

Нормативно-правовий фундамент діяльності ситуаційного центру МВС України, виражений певним переліком законодавчих актів. Він є не достатньо дослідженим аспектом, в силу різних причин. Водночас у відповідності до вище-згаданого законодавства відбувається регуляція діяльності одного з провідних ситуаційних центрів країни. Саме тому потреба в додатковому, вивченні даних законодавчих норм є науково актуальною.

Метою даної роботи є аналіз нормативно-правових засад діяльності ситуаційного центру Міністерства внутрішніх справ України в контексті виявлення можливих недоліків. Важливість такого аналізу обумовлена малою кількістю досліджень по даній тематиці, в зв'язку з недавнім створенням досліджуваного комплексу. В разі виявлення аспектів законодавства, що потребують покращення, буде створено відповідні рекомендації практичного характеру.

Завданням даної наукової статті є дослідження нормативно-правових актів у відповідності до яких здійснюється регулювання ситуаційного центру МВС України, з метою виявлення серед них норм чи положень законодавства, що потребують змін, ліквідації чи доопрацювання. Кінцевим завданням даної роботи є створення напрацювань практичного характеру,

¹ Пристайко В. В. Ситуаційні центри як ключовий інституційний механізм державного антикризового управління: зарубіжний досвід. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2019. Т. 30 (69), № 3. С. 138. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2019.3/24>.

спрямованих на покращення регуляції даного технічного комплексу.

В даній науковій праці досліджено нормативно-правові акти, з яких складається механізм правового регулювання ситуаційного центру МВС України. Встановлено особливості їх взаємозалежності, визначено сфери суспільних відносин, які вони охоплюють. Проаналізовано процесуальні механізми їх імплементації.

За результатами наукового аналізу напрацьовано рекомендації практичного характеру, щодо покращення організації діяльності органів державної влади в сфері кризового управління та внутрішньої безпеки. Вони охоплюють як регулювання роботи СЦ МВС України, так і сферу управління ризиками загалом.

Виклад основного матеріалу. Питання ефективності функціонування механізму адміністративно-правового регулювання будь-якого органу державної влади на пряму залежить від належності і відповідності нормативно-правових актів, з яких він складається. Також важливим аспектом є їх узгодженість, відсутність колізій, протиріч, які могли б створювати перешкоди в вищезгаданому процесі. «Рух України шляхом встановлення сталих демократичних відносин, характерних для правової держави з активним громадянським суспільством, неможливий без постійного удосконалення правової системи. На відміну від багатьох європейських держав, в яких розвиток правового підґрунтя існування держави і суспільства відбувався поступово, протягом століть, для України характерними є надзвичайно швидкі темпи формування сучасного правового регулювання, до того ж в цілому узгодженого з міжнародними зобов'язаннями нашої держави та тенденціями»¹. Швидкість та значущість викликів створюють передумови саме для такого історичного перебігу подій в нашій країні. Розвиток системи кризового менеджменту це пріоритет країни на довгі роки. Бо його робота є основою для злагодженого та успішного функціонування інших сфер державного управління. Особливо в умовах воєнного стану. Заглиблюючись більш детально в аналіз ефективності управління ризиками можна звернути увагу на думку певних українських вчених щодо існування та функціонування даного напрямку та сфери державної діяльності.

Ю. Я. Гладун та А. В. Ліпенцев зазначають, що у сучасних умовах при ухваленні управлінських рішень важливими є такі аспекти: оперативне реагування на зміни характеристик і показників стану об'єкта управління; високий рівень відповідальності за результати управлінського впливу; співпраця з органами державної влади та місцевого самоврядування; ефективна комунікація між державними службовцями та посадовими особами органів влади щодо стану об'єкта управління з використанням сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій². З такою науковою

¹ Шопіна І. М. Адміністративно-правове забезпечення та адміністративно-правове регулювання: співвідношення понять. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 551. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.96>.

² Гладун Ю. Я., Ліпенцев А. В. Побудова типового центру забезпечення публічної безпеки на

точкою зору можна погодитися, так як саме ці аспекти є ключовими в управлінні ризиками, особливо в загально-державному контексті та контексті діяльності ситуаційного центру МВС України. Функціонування даного технічного комплексу охоплює велику кількість суспільних відносин, в тому числі сферу внутрішньої безпеки і управління ризиками, які відіграють важливе місце в забезпеченні захисту незалежності і територіальної цілісності України. Ефективність регулювання суспільних відносин напругу залежить від законодавчого базису, щодо діяльності даного органу державної влади. В зв'язку з вище-приведеними постулатами предметом вивчення даної статті вибрано саме нормативно-правові засади функціонування ситуаційного центру МВС України.

Поняття «нормативно-правові засади» включає в себе перелік законних та підзаконних актів, у відповідності до яких здійснюється правове регулювання певної сфери суспільних відносин, чи її окремих структурних елементів. Вони формують юридичний фундамент механізму управління державними органами, приватними структурами, громадськими організаціями, тощо. Основним досліджуваним елементом даної статті є нормативно-правова база діяльності ситуаційного центру Міністерства внутрішніх справ України. Він був утворений в червні 2023 року керівництвом МВС України, з метою покращення аналітично-організаційного супроводу діяльності міністерства внутрішніх справ України та всіх підпорядкованих об'єктів, що функціонують в його складі. Основним нормативно-правовим актом, у відповідності до якого здійснює свою діяльність вищевказаний комплекс є Положення про Ситуаційний центр МВС України. Воно було затвердженого наказом міністра Міністерства внутрішніх справ України № 528 від 28.06.2023 р. В даному законодавчому акті приведено дефініцію досліджуваного організаційно-технічного комплексу, мету його функціонування, особливості підпорядкування, здійснення інформаційно-аналітичного забезпечення, принципи діяльності, основні завдання, його права і повноваження, особливості здійснення функціонування, в залежності від оперативної обстановки на території обслуговування, норми та стандарти у сфері матеріально – технічного забезпечення, електронно-комунікаційної діяльності, захисту даних під час обміну інформацією, перелік програмного та апаратного забезпечення¹. Широкий перелік аспектів роботи даного технічного комплексу, що регулюється вище-згаданою постановою дає підстави визначити її однією з основних складових юридичного фундаменту механізму адміністративно-правового регулювання СЦ МВС України. Оскільки даний ситуаційний центр водночас є структурним елементом міністерства внутрішніх справ України, то положення про функціонування МВС України справедливо варто віднести

прикладі ситуаційного центру головного управління Національної поліції у Львівській області. *Ефективність державного управління*. 2016. № 4 (49). С. 121, 122; Веклич Є. Г. Повноваження працівників ситуаційних центрів Національної поліції України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2024. № 72. С. 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.72.6>

¹ Про Положення про ситуаційний центр Міністерства внутрішніх справ України : наказ Міністра внутрішніх справ України від 28.06.2023 № 528. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0528-23>.

до основних нормативно-правових актів у відповідності до яких відбувається регулювання даного комплексу. Воно було затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878. В ньому надано визначення Міністерства внутрішніх справ України, окреслено принципи його діяльності, основні завдання, нормативно-правову базу, у відповідності до якої регулюється діяльність даного міністерства, особливості ієрархічно-владної організації його структури, розподіл повноважень¹.

Іншим базовим елементом механізму регулювання досліджуваного комплексу є Конституція України. Вона є основним законом, створеним у вигляді соціально-правового договору між владою та населенням України. У відповідності до неї здійснюється регулювання всіх сфер суспільного життя соціуму, на її основі приймаються закони та підзаконні акти, які не можуть суперечити нормам основного закону країни. Тому Конституція відіграє істотну роль в управлінні будь-якими суспільними відносинами, в тому ж числі й відносинами в сфері кризового управління та внутрішньої безпеки України, які можна визначити, як основний об'єкт даного дослідження. В контексті регулювання досліджуваного комплексу варто звернути увагу на другий розділ вищезазначеного документу, який має назву «права, свободи та обов'язки людини і громадянина²». В ньому окреслені фундаментальні засади та принципи демократичної, законної та соціально-справедливої взаємодії органів державної влади з населенням. До таких державних органів відноситься і ситуаційний центр МВС України в тому ж числі. Наступним елементом нормативно-правового базису досліджуваного СЦ є положення про діяльність мережі ситуаційних центрів. СЦ МВС України є структурним елементом вище-згаданої мережі. Регуляція його діяльності вище-зазначеним нормативно-правовим актом здійснюється в контексті взаємодії даного ситуаційного центру з іншими аналогічними технічними комплексами в рамках такої мережі.

Вищезгадана постанова Кабінету міністрів України була прийнята 11 липня 2023 р., зареєстрована за № 705, і має назву «Питання мережі ситуаційних центрів». В її положеннях приведені вимоги до програмного та апаратного забезпечення ситуаційного центру, його підсистем та мереж, а також забезпечення захисту інформації³. Водночас в ній визначено загальну дефініцію поняття ситуаційного центру, в контексті українського законодавства в сфері управління ризиками. Вона звучить, так: «Ситуаційний центр центрального органу виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій, іншого державного органу, органу сектору безпеки і оборони є спеціальним організаційно-технічним комплексом,

¹ Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 878. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/878-2015-%D0%BF>.

² Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. С. 22,23,27,28.

³ Питання мережі ситуаційних центрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2023 № 705.С 1,5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/705-2023-%D0%BF>

призначеним для супроводження організаційного, експертно-аналітичного та інформаційного забезпечення діяльності керівника такого органу, а також виконання покладених на орган завдань¹». Виконання вимог даної постанови сприяє забезпеченню інформаційної безпеки під час комунікації органів державної влади в рамках мережі ситуаційних центрів України. Враховуючи те, що вона входить до складу системи безпеки і оборони України, то інформаційна безпека є пріоритетним напрямком функціонування вище-згаданої системи технічних комплексів. Таке положення речей обумовлене тим, що витік службової інформації такого рівня конфіденційності та важливості вочевидь може бути стратегічною помилкою, яка може спричинити хаос в сфері обороноздатності. Інформаційна безпека «будучи складовою частиною національної безпеки, повинна сприйматися як стан захищеності держави від зовнішніх і внутрішніх загроз у сфері обігу інформації. Тому вона більшістю вчених сприймається як стан, який протистоїть загрозам як з зовні та внутрішнім загрозам. Але, за умови, що всі ці загрози направлені всередину держави»². Підсумовуючи варто відзначити, що важливість внутрішньої інформаційної безпеки мережі ситуаційних центрів важко переоцінити. На ній будуються всі схеми державної взаємодії і регуляції її структурних елементів.

В положенні про діяльність мережі ситуаційних центрів окреслені основні завдання, що в широкому сенсі покладаються на такі комплекси. До таких задач відносяться: «організаційне, експертно-аналітичне та інформаційне супроводження діяльності керівника державного органу, а також виконання покладених на такий орган завдань у мирний час, особливий період, у тому числі в умовах надзвичайного стану, а також у разі виникнення ризиків та кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці, зокрема, для: 1) ефективного виконання покладених на державний орган завдань, а також підвищення ефективності реалізації повноважень його керівництва; 2) належного спрямування, координації та контролю за діяльністю центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через міністра, управління ризиками у сферах їх діяльності (для ситуаційного центру міністерства); 3) належного спрямування, координації та контролю за діяльністю територіальних органів державних органів (у разі їх утворення); 4) оперативної взаємодії з органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями, іншими державними органами, органами сектору безпеки і оборони, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також для забезпечення узгодження їх дій»³.

¹ Питання мережі ситуаційних центрів : постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2023 № 705. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/705-2023-%D0%BF>.

² Каптан М. В. Удосконалення мережі ситуаційних центрів у сфері інформаційної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 284. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.51>.

³ Питання мережі ситуаційних центрів : постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2023 № 705. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/705-2023-%D0%BF>.

В пункті 5 вищезазначеного положення приведено перелік матеріально-технічного забезпечення, яким мусить бути обладнаний кожен ситуаційний центр, що є певного типу державним стандартом, щодо оснащення даного таких технічних комплексів необхідною технікою. До нього належать: «інформаційна система, інтегрована з інформаційно-комунікаційними системами ситуаційного центру Кабінету Міністрів України та інформаційно-аналітичною системою Головного ситуаційного центру України при Апараті Ради національної безпеки і оборони України, в якій інформація обробляється із застосуванням комплексної системи захисту інформації з підтвердженою відповідністю, що забезпечує роботу з інформацією, обмін інформацією та її відтворення, автоматизовані робочі місця; підсистеми урядового зв'язку та захищеного відео-конференц-зв'язку, інші інформаційно-комунікаційні системи, що забезпечують обмін інформацією, в тому числі інформацією з обмеженим доступом, в яких інформація обробляється із застосуванням комплексної системи захисту інформації з підтвердженою відповідністю; підсистеми, матеріальні носії, електронні пристрої та інші технічні засоби, що забезпечують відтворення інформації; комплекси технічного захисту інформації, створені в установленому законодавством порядку; засоби електроживлення, кондиціювання, пожежної та охоронної сигналізації»¹.

Варто відзначити, що механізм правового регулювання ситуаційного центру МВС України налічує в своєму складі нормативно – правові акти, що здійснюють опосередкований вплив на його діяльність. До них належать: Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р. № 580-VIII; Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII; Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII; Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року № 2939-VI; Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII; Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII; Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 5 липня 1994 року № 80/94-ВР; Закон України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР; Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 року № 1550-III.

Законодавча база щодо діяльності СЦ МВС України охоплює широкий перелік різних нормативно – правових актів і є глибоко інтегрована в систему управління ризиками. Але водночас варто відзначити, що ситуаційні центри створені в рамках підзаконних актів, таких, як постанови, накази міністерств, тощо. На мою особисту думку покращення нормативно-правової бази лежить в сфері прийняття закону, щодо діяльності СЦ МВС України. Це призвело б до упорядкованості діяльності цього органу, правової визначеності його функціонування. На такому принципі

¹ Питання мережі ситуаційних центрів : постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2023 № 705. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/705-2023-%D0%BF>.

вибудовується правове регулювання органів державної влади такого типу в провідних країнах світу. Водночас варто створити визначені законом технічні стандарти до оснащення СЦ МВС України, створити відділ відповідальний за відслідковування розвитку інновацій в світі, новітніх технологій в сфері управління ризиками, з метою їх аналізу, та подальшого можливого запозичення та адаптації.

Вище-описані проблеми варто вирішувати комплексно, шляхом дискусій між органами законодавчої влади з представниками МВС України. Водночас українська система кризового управління потребує технічного руху синхронного з швидкістю розвитку науки та сучасних технологій. Тому впровадження в роботу СЦ МВС України спеціальної служби відповідальної за інновації та технічний розвиток було б правильним кроком. Покращення роботи СЦ МВС України також лежить в площині перейняття зарубіжного досвіду функціонування подібних організаційно-технічних комплексів країн Європи, та США. Дослідження нормативно-правової бази кризового менеджменту провідних країн світу є на стільки обширним питанням, що потребує розгляду в рамках окремого наукового дослідження. В свою чергу запозичення досвіду також можна було б реалізовувати за рахунок спільних навчань, проведення лекцій і семінарів для особового складу СЦ іноземними спеціалістами в сфері управління ризиками, моделювання різного типу загроз в ході навчання. Синхронізація з базами даних розвинених країн світу в рамках міжнародної співпраці могла би принести успіх як в запобіганні так і в протидії різного типу небезпекам. Водночас в майбутньому амбітною ціллю для України могло б стати приєднання до загально-Європейської системи управління ризиками, з метою інтеграції в Європейський безпековий простір, синхронізації з розгалуженою високо-розвинутою системою кризового управління, запозичення звідти найновітніших технологій та алгоритмів реагування на виклики та загрози.

Висновки. Створення ситуаційного центру МВС України є кроком вперед в сфері управління ризиками. Його нормативно-правова база є збалансованою, такою, що дає змогу здійснювати регулювання даного комплексу належним чином. Але водночас в ході даного дослідження виявлено, що його діяльність регулюється переважно підзаконними актами, положеннями. Порівнюючи правове регулювання подібних комплексів в розвинених країнах світу, варто відзначити, що там присутня більша правова визначеність їх роботи, в зв'язку з тим, що вони регулюються саме законами. Тому варто відзначити, що прийняття закону про діяльність ситуаційного центру МВС України було б значним кроком вперед в напрямку розвитку його правового регулювання. Створення наукового відділу відповідального за розробку, запозичення та впровадження нових технологій на мою наукову точку зору допомогло б йти в ногу з розвитком науки анти-кризового менеджменту. Синхронізація баз даних з базами даних розвинених країн дало б великий поштовх в запобіганні загроз. Загалом інтеграція в Європейський та світовий безпековий простори, шляхом приєднання до системи кризового управління ризиками є

пріоритетом розвитку як ситуаційного центру МВС України так і кризового управління країни загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Веклич Є. Г. Повноваження працівників ситуаційних центрів Національної поліції України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2024. № 72. С. 36–39. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.72.6>.
2. Гладун Ю. Я., Ліпенцев А. В. Побудова типового центру забезпечення публічної безпеки на прикладі ситуаційного центру головного управління Національної поліції у Львівській області. *Ефективність державного управління*. 2016. № 4 (49). С. 119–128.
3. Каптан М. В. Удосконалення мережі ситуаційних центрів у сфері інформаційної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 279–287. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.51>.
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
5. Питання мережі ситуаційних центрів : постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2023 р. № 705. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/705-2023-%D0%BF>.
6. Про Положення про ситуаційний центр Міністерства внутрішніх справ України : наказ Міністра внутрішніх справ України від 28.06.2023 р. № 528. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0528-23>.
7. Пристайко В. В. Ситуаційні центри як ключовий інституційний механізм державного антикризового управління: зарубіжний досвід. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2019. Т. 30 (69). № 3. С. 138–142. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2019.3/24>.
8. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. № 878. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/878-2015-%D0%BF>.
9. Шопіна І. М. Адміністративно-правове забезпечення та адміністративно-правове регулювання: співвідношення понять. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 550–554. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.96>.

Стаття надійшла до редакції 26.07.2025

Dmytro OI LESHCHENKO,

Postgraduate Student

(*Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine*)

REGULATORY AND LEGAL BASIS FOR THE OPERATION OF THE SITUATION CENTER OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE: CURRENT ISSUES

The Situation Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine performs important functions in Ukraine's crisis management system. It is a key element in implementing crisis management within the framework of the country's internal security. Its activities also have an impact on the effectiveness of external security in Ukraine. This complex operates in accordance with a specific list of regulatory and legal acts, which are the main subject of this study. The success of this complex depends on the legal balance of the legal basis for its activities. As part of a network of situation centers, the SC of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine influences the coordination of countermeasures to threats on a national scale. That is why the legislation regulating it is of scientific interest.

The article examines in detail the features of the legal regulation of this complex, analyzes important aspects of the regulatory framework that form the mechanism for regulating the situation center under study, identifies their shortcomings, and develops practical recommendations for eliminating such problematic aspects. Changes and additions to the current legislation are proposed to improve the administrative and legal regulation of the SC of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

Key words: *Regulatory acts, situation center, internal security, Ministry of Internal Affairs of Ukraine, crisis management, system of situation centers, legal regulation.*

Владислав Анатолійович МАШНІЦЬКИЙ*(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У ПОДАТКОВІЙ СФЕРІ

У статті наголошено на тому, що адміністративно-правові засоби протидії корупційним правопорушенням у податковій сфері становлять цілісну і багатокомпонентну систему, яка поєднує в собі правові норми, організаційні процедури та інституційні механізми, спрямовані на зменшення корупційних ризиків у діяльності податкових органів. Їх особливість полягає у подвійній природі: з одного боку, вони є інструментом забезпечення законності й доброчесності у роботі посадових осіб, а з іншого - гарантією захисту прав та законних інтересів платників податків. У цій площині адміністративно-правові засоби виконують превентивну, регулятивну, контрольну, каральну та виховну функції, які в сукупності створюють підґрунтя для формування прозорого та справедливого податкового адміністрування. Доведено, що важливим є удосконалення законодавчої бази щодо механізмів запобігання конфлікту інтересів, процедур службових розслідувань та строків притягнення до адміністративної відповідальності. Принципово важливим напрямом є зниження дискреційних повноважень шляхом автоматизації процесів адміністрування податків та повного переходу до електронних сервісів.

Ключові слова: адміністративно-правові засоби, протидія корупційним правопорушенням у податковій сфері, процедури внутрішнього та зовнішнього контролю, адміністративна відповідальність, організаційно-правові заходи.

Постановка проблеми. Будь-які прояви корупції в діяльності податкових органів завдають шкоди не лише економічним інтересам держави, а й підривають принципи верховенства права, справедливості та рівності громадян перед законом. В умовах трансформаційних процесів в Україні та прагнення до європейської інтеграції особливого значення набуває пошук ефективних механізмів протидії корупції у податкових правовідносинах.

Серед наявних інструментів боротьби з корупцією важливе місце займають адміністративно-правові засоби. Вони є системою норм, процедур та організаційних механізмів, що спрямовані на запобігання корупційним ризикам, виявлення і припинення корупційних діянь, а також притягнення винних осіб до відповідальності.

Адміністративно-правові засоби мають комплексний характер: вони охоплюють як законодавче регулювання стандартів поведінки публічних

службовців, так і практичні інструменти внутрішнього та зовнішнього контролю, дисциплінарної та адміністративної відповідальності. Їхнє значення особливо зростає у податковій сфері, де значні фінансові потоки та дискреційні повноваження працівників створюють об'єктивні передумови для виникнення корупційних схем¹.

Актуальність дослідження адміністративно-правових засобів протидії корупційним правопорушенням у податковій сфері зумовлена тим, що саме вони становлять основу превентивної антикорупційної політики, здатної зменшити ризики зловживань ще на етапі прийняття управлінських рішень.

Водночас сучасна практика свідчить про низку проблем, пов'язаних із неефективністю існуючих інструментів, їх формальним застосуванням або недостатнім рівнем узгодженості з реальними потребами податкового адміністрування. Це актуалізує необхідність поглибленого наукового аналізу даної тематики з метою виявлення як сильних, так і слабких сторін існуючої системи та вироблення рекомендацій щодо її вдосконалення з метою зміцнення доброчесності податкової служби, підвищення рівня довіри громадян і бізнесу до державних інституцій, а також формування прозорої та справедливої моделі податкового адміністрування, що відповідає європейським стандартам.

У цьому контексті розгляд адміністративно-правових засобів протидії корупції у податковій сфері дозволяє комплексно оцінити їх сутність, функціональне призначення, ефективність застосування, проблемні аспекти та перспективи подальшого розвитку.

Варто відзначити, що в царині вітчизняної наукової думки окремим проблемним аспектам протидії корупційним правопорушенням у публічному управлінні присвячували комплексні дослідження провідні українські науковці. Зокрема, до цієї проблематики звертались: В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, В. Є. Барба, А. Л. Борко, В. М. Василенко, В. М. Гаращук, С. М. Гусаров, М. Я. Дем'яненко, О. В. Джафарова, О. Ю. Дрозд, В. О. Іванцов, Т. Є. Кагановська, А. Т. Комзюк, Л. О. Мамчур, Р. В. Миронюк, О. В. Михайловська, О. М. Музичук, О. М. Резнік, О. Ю. Салманова, В. В. Сокурєнко, В. В. Топчій, С. О. Шатрава, А. В. Шевчук, І. М. Шоробура та інші науковці. Втім, незважаючи на чималу кількість наукових здобутків, вчені фактично поза своєю увагою залишили проблемні питання саме адміністративно-правових засобів протидії корупційним правопорушенням у податковій сфері.

Мета статті полягає в тому, щоб з'ясувати сутність адміністративно-правових засобів протидії корупційним правопорушенням у податковій сфері. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити такі завдання: сформулювати визначення адміністративно-правових засобів протидії корупційним правопорушенням у податковій сфері; проаналізувати окремі

¹ Сняк А. С., Бухтіярова І. Г. Особливості адміністративної відповідальності державних службовців. Адміністративно-правове забезпечення діяльності публічної адміністрації : матеріали XIX науково-практичного семінару (Київ, 20 червня 2024 року) / ред. колегія : І.Д. Пастух (голова), В.М. Дорогих, О.К. Волох. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 139.

адміністративно-правові засоби; запропонувати напрями вдосконалення досліджуваної системи адміністративно-правових засобів.

Виклад основного матеріалу. Адміністративно-правові засоби протидії корупційним правопорушенням у податковій сфері становлять комплекс правових, організаційних та управлінських механізмів, спрямованих на запобігання, виявлення та припинення проявів корупційної поведінки з боку посадових осіб податкових органів, а також на усунення умов, що сприяють виникненню корупційних ризиків¹.

Податкова сфера є особливо вразливою до корупційних проявів через значні фінансові потоки, складність податкового законодавства, широкі дискреційні повноваження посадових осіб та тісний контакт між платниками податків і контролюючими органами.

Тому адміністративно-правові засоби виступають не лише інструментом реагування на порушення, але й профілактичним чинником, здатним зменшити ризики корупції на рівні процедур, нормотворчості та організації державної служби.

До таких засобів насамперед належать нормативно-правові механізми, що визначають стандарти поведінки публічних службовців у сфері податкового адміністрування². Йдеться про антикорупційні обмеження, передбачені Законом України «Про запобігання корупції», зокрема щодо конфлікту інтересів, отримання подарунків, сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності. Для податкових органів ці норми мають особливе значення, оскільки саме вони покликані забезпечити доброчесність службовців у процесі проведення перевірок, прийняття рішень щодо податкових зобов'язань, повернення податкового кредиту чи застосування штрафних санкцій.

Важливим адміністративно-правовим засобом є процедури внутрішнього та зовнішнього контролю. Внутрішній контроль здійснюється у формі службових перевірок, внутрішнього аудиту, моніторингу діяльності працівників податкової служби з метою запобігання зловживанням.

Зовнішній контроль передбачає діяльність таких інституцій, як Національне агентство з питань запобігання корупції, Рахункова палата України, Національне антикорупційне бюро України, а також органи прокуратури. Їхнє завдання – виявляти системні порушення, перевіряти законність рішень та дотримання процедур, встановлених адміністративним законодавством³.

¹ Бугайчук К. Л., Шатрава С. О. Адміністративно-правовий статус уповноваженого підрозділу з питань запобігання та виявлення корупції. *Правова позиція*. 2023. № 1 (38). С. 154. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-1.30>.

² Шаповал Р. В., Політанський В. С. Адміністративно-правові засади юридичного обов'язку громадянина в контексті забезпечення національної безпеки у публічно-інформаційній сфері. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 647. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-3/156>.

³ Корольова В. В., Дронь О. І., Система адміністративного права України. *Legal Bulletin*. № 1 (15). 2025. С. 103. DOI: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2025-15-A14>.

Особливе місце серед адміністративно-правових засобів займають кадрові процедури. Йдеться про встановлення прозорих правил конкурсного відбору, атестації та оцінювання публічних службовців податкової сфери, ротацію кадрів, декларування майнового стану та доходів, а також проведення перевірок доброчесності. Ефективне застосування таких інструментів дозволяє знизити ризик формування корупційних практик, пов'язаних із кадровою замкненістю та зловживанням службовим становищем.

До адміністративно-правових засобів належить також адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення. Вона передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення і охоплює діяння, пов'язані з порушенням вимог фінансового контролю, конфліктом інтересів, незаконним використанням службового становища тощо¹. Притягнення посадових осіб податкової сфери до адміністративної відповідальності є превентивним заходом, що сприяє формуванню невідворотності покарання за корупційну поведінку навіть у випадках, коли такі дії не досягають рівня кримінального правопорушення.

Окремо слід виділити організаційно-правові заходи запобігання корупції, які реалізуються через впровадження електронних сервісів, автоматизацію податкових процедур, мінімізацію людського фактора у процесі адміністрування податків².

Наприклад, електронне декларування, автоматичне відшкодування ПДВ, електронні кабінети платників податків значно знижують можливості для корупційного впливу з боку службових осіб. Такі інноваційні підходи фактично виступають інструментами адміністративної реформи та цифровізації, що є частиною ширших антикорупційних стратегій держави.

Так, адміністративно-правові засоби протидії корупційним правопорушенням у податковій сфері включають як нормативно закріплені обмеження та заборони, так і організаційні процедури контролю, кадрової політики, відповідальності та цифровізації. Їхня ефективність залежить від узгодженості та системності застосування, відсутності вибіркової та політичного впливу, а також від рівня правової культури як самих податківців, так і платників податків. У сукупності ці інструменти утворюють основу адміністративно-правового механізму, покликаного не лише притягувати винних осіб до відповідальності за вчинені правопорушення, але й створювати умови, за яких корупція в податковій сфері стає економічно не вигідною та соціально неприйнятною.

Важливим напрямом удосконалення адміністративно-правових засобів протидії корупційним правопорушенням у податковій сфері є формування належної системи профілактики корупції. Профілактичні заходи спрямовані на створення таких умов діяльності податкових органів,

¹ Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією: наук.-практ. комент. / С. С. Чернявський, Р. А. Сербин, І. Д. Пастух та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С/ 36/

² Гетманець О. П. Правові питання відповідальності посадових осіб контролюючих органів в оподаткуванні. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 2(4). С. 105.

за яких ймовірність виникнення корупційних практик буде мінімальною¹.

Це передбачає проведення регулярних антикорупційних навчань для працівників, формування внутрішніх етичних кодексів, роз'яснення положень законодавства щодо конфлікту інтересів, а також популяризацію принципів доброчесної служби. Не менш значущим є забезпечення відкритості та прозорості діяльності податкових органів – оприлюднення результатів перевірок, статистичних даних про застосування санкцій, звітів про роботу контролюючих органів. Така відкритість не лише підвищує довіру суспільства, а й знижує ризик зловживань.

Ще одним вагомим адміністративно-правовим засобом виступає впровадження антикорупційного моніторингу та оцінювання ризиків. У межах податкової служби це може бути спеціальна система аналізу рішень посадових осіб, яка дозволяє виявляти підозрілі чи неоднозначні випадки, що потребують додаткової перевірки².

Важливим є і створення умов для інформування громадян та бізнесу про факти корупційних зловживань. Механізм захисту викривачів корупції, передбачений антикорупційним законодавством, також має бути ефективно застосований у податковій сфері. Це підвищує роль суспільного контролю як додаткового інструмента адміністративно-правового впливу.

Не можна залишити поза увагою і процесуальні гарантії, що забезпечують законність і неупередженість дій податкових органів. Чітка регламентація процедур перевірок, встановлення вичерпного переліку підстав для прийняття рішень, передбачення механізмів адміністративного оскарження рішень податкових органів платниками податків – усе це є елементами правового захисту від свавільних або пов'язаних із корисливими цілями дій. Ефективна система адміністративного оскарження, яка функціонує незалежно від податкового органу, значною мірою зменшує потребу в зверненні до суду і сприяє відновленню справедливості у більш оперативний спосіб.

Важливим напрямом є й взаємодія податкових органів з іншими суб'єктами антикорупційної діяльності. Державна податкова служба України повинна бути інтегрована у загальнодержавну систему боротьби з корупцією, співпрацювати з Національним агентством з питань запобігання корупції, Національним антикорупційним бюро України, Державним бюро розслідувань та іншими уповноваженими органами³.

Така взаємодія дозволяє ефективніше обмінюватися інформацією, проводити спільні розслідування, усувати системні недоліки в

¹ Манукян А. А. Адміністративна відповідальність за податкові правопорушення // Юридичні науки: проблеми та перспективи : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 24–25 лютого 2023 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-114>.

² Діденко А. О. Адміністративні та правоохоронні органи, які здійснюють боротьбу з організованою корупцією в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 802. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1/191>.

³ Дмитренко С. О. Державна податкова служба України та інші суб'єкти забезпечення реалізації правоохоронної функції держави у сфері оподаткування: проблеми взаємодії. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2 (23). Том 4. С. 122.

адмініструванні податків, які можуть бути використані як підґрунтя для корупційних схем. Особливої уваги заслуговує роль міжнародних стандартів та зобов'язань України щодо формування адміністративно-правових засобів протидії корупції в податковій сфері. Виконання рекомендацій Групи держав проти корупції (GRECO), положень Конвенції ООН проти корупції та Угоди про асоціацію з ЄС зобов'язує Україну посилювати механізми запобігання і протидії корупції у сфері публічної служби¹.

У цьому контексті важливим є запровадження практик, що відповідають європейським стандартам доброчесності: електронні декларації, відкриті реєстри, регулярна оцінка корупційних ризиків та публічна звітність.

Так, адміністративно-правові засоби протидії корупційним правопорушенням у податковій сфері є багаторівневими та комплексними. Вони охоплюють нормативне регулювання, організацію внутрішнього і зовнішнього контролю, кадрову політику, профілактичні заходи, адміністративну відповідальність, цифровізацію та інтеграцію з міжнародними стандартами. Їхня ефективність визначається реальною здатністю держави забезпечити їх виконання, створити умови для зниження корупційних ризиків та зміцнення довіри суспільства до податкових органів.

У перспективі подальший розвиток цих засобів має бути пов'язаний із поглибленою цифровізацією податкової системи, зменшенням дискреційних повноважень посадових осіб та активним залученням громадськості до контролю за діяльністю податкової служби².

Адміністративно-правові засоби протидії корупційним правопорушенням у податковій сфері є складовою ширшого механізму державної політики у сфері запобігання корупції. Вони виконують роль правових інструментів, що визначають правила поведінки для посадових осіб, процедури прийняття рішень, заходи контролю та відповідальності, а також гарантії захисту прав і законних інтересів платників податків.

Адміністративно-правові засоби лягають в основу декількох ключових напрямів діяльності. Перший напрям – регламентаційний, що визначає права, обов'язки та обмеження для працівників податкових органів. Він охоплює антикорупційні обмеження, процедури врегулювання конфлікту інтересів, обов'язок декларування доходів і майна, правила етичної поведінки. Другий напрям – контрольний, який реалізується через внутрішній і зовнішній контроль, аудит, службові перевірки та адміністративне оскарження рішень податкових органів. Третій напрям – кадрово-процедурний, що включає відбір, просування та оцінку персоналу, а також застосування дисциплінарних заходів до працівників, які допустили

¹ Запобігання і протидія проявам корупції як елемент модернізації системи державної служби. Івано-Франківський центр науки, інновацій та інформатизації. Івано-Франківськ, 2012. С. 163.

² Хмиз М., Петков С., Милянник З., Мазур Ю., Козяр Р., Гудима В., Проць І. Цифровізація податкової системи та податкове регулювання як інструмент боротьби з тіньовою економікою. *Path of Science*. 2023. № 9 (9). С. 1012. DOI: <https://doi.org/10.22178/pos.96-13>.

корупційні правопорушення. Четвертий напрям – запобіжний, спрямований на мінімізацію корупційних ризиків завдяки автоматизації податкових процедур, впровадженню електронних сервісів та зменшенню прямого контакту між посадовою особою і платником податків.

Висновки. Таким чином, адміністративно-правові засоби протидії корупційним правопорушенням у податковій сфері становлять цілісну і багатокомпонентну систему, яка поєднує в собі правові норми, організаційні процедури та інституційні механізми, спрямовані на зменшення корупційних ризиків у діяльності податкових органів. Їх особливість полягає у подвійній природі: з одного боку, вони є інструментом забезпечення законності й доброчесності у роботі посадових осіб, а з іншого – гарантією захисту прав та законних інтересів платників податків. У цій площині адміністративно-правові засоби виконують превентивну, регулятивну, контрольну, каральну та виховну функції, які в сукупності створюють підґрунтя для формування прозорого та справедливого податкового адміністрування.

З'ясовано, що аналіз практики застосування цих засобів засвідчив, що вони не завжди досягають поставленої мети. Існує низка системних проблем: прогалини у правовому регулюванні, формалізм у роботі внутрішнього контролю, вибірковість притягнення до адміністративної відповідальності, надмірна дискреція податківців, недостатня ефективність цифрових інструментів та слабкий рівень захисту викривачів. До цього додається низький рівень довіри суспільства та бізнесу до податкової служби, недостатня правова культура працівників і нерозвиненість координації між податковими та антикорупційними органами. Усе це в комплексі знижує ефективність адміністративно-правових механізмів, а інколи й дискредитує саму ідею боротьби з корупцією у податковій сфері.

Доведено, що з огляду на вказані вище проблеми важливим є удосконалення законодавчої бази, особливо щодо механізмів запобігання конфлікту інтересів, процедур службових розслідувань та строків притягнення до адміністративної відповідальності. Принципово важливим напрямом є зниження дискреційних повноважень шляхом автоматизації процесів адміністрування податків та повного переходу до електронних сервісів. Поряд із цим слід забезпечити реальну прозорість діяльності податкових органів, запровадити систематичну ротацію кадрів, розширити програми антикорупційної освіти та підвищити соціальні гарантії працівників, що мінімізуватиме ризики корупційних практик. Необхідним є й посилення механізмів захисту викривачів та зміцнення координації між податковою службою та антикорупційними органами.

Стверджується, що адміністративно-правові засоби протидії корупційним правопорушенням у податковій сфері вже сьогодні є важливою складовою державної політики запобігання корупції, проте їхня результативність безпосередньо залежить від комплексності, системності та послідовності застосування. Вони повинні еволюціонувати від формальних норм і процедур до реально дієвих механізмів, що

унеможливають корупційні прояви на рівні інституційних практик. У перспективі саме поєднання правового регулювання, цифровізації, прозорості, кадрової політики та ефективної взаємодії з суспільством здатне створити таку модель податкового адміністрування, у якій корупція стане економічно не вигідною, юридично ризикованою та соціально неприйнятною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією: наук.-практ. комент. / С. С. Чернявський, Р. А. Сербин, І. Д. Пастух та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 90 с.
2. Бугайчук К. Л., Шатрава С. О. Адміністративно-правовий статус уповноваженого підрозділу з питань запобігання та виявлення корупції. *Правова позиція*. 2023. № 1 (38). С. 153–157. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-1.30>.
3. Гетманець О. П. Правові питання відповідальності посадових осіб контролюючих органів в оподаткуванні. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 2(4). С. 99–107.
4. Діденко А. О. Адміністративні та правоохоронні органи, які здійснюють боротьбу з організованою корупцією в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 800–804. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1/191>.
5. Дмитренко С. О. Державна податкова служба України та інші суб'єкти забезпечення реалізації правоохоронної функції держави у сфері оподаткування: проблеми взаємодії. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2 (23). Том 4. С. 120–124.
6. Запобігання і протидія проявам корупції як елемент модернізації системи державної служби. Івано-Франківський центр науки, інновацій та інформатизації. Івано-Франківськ, 2012. 237 с.
7. Корольова В. В., Дронь О. І., Система адміністративного права України. *Legal Bulletin*. № 1 (15). 2025. С. 101–108. DOI: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2025-15-A14>.
8. Манукян А. А. Адміністративна відповідальність за податкові правопорушення // *Юридичні науки: проблеми та перспективи : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 24–25 лютого 2023 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-114>*.
9. Синяк А. С., Бухтіярова І. Г. Особливості адміністративної відповідальності державних службовців. Адміністративно-правове забезпечення діяльності публічної адміністрації : матеріали XIX науково-практичного семінару (Київ, 20 червня 2024 року) / ред. колегія : І.Д. Пастух (голова), В.М. Дорогих, О.К. Волох. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 137–141.

10. Хмиз М., Петков С., Милянник З., Мазур Ю., Козяр Р., Гудима В., Проць І. Цифровізація податкової системи та податкове регулювання як інструмент боротьби з тіньовою економікою. *Path of Science*. 2023. № 9 (9). С. 1008–1014. DOI: <https://doi.org/10.22178/pos.96-13>.

11. Шаповал Р. В., Політанський В. С. Адміністративно-правові засади юридичного обов'язку громадянина в контексті забезпечення національної безпеки у публічно-інформаційній сфері. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 643–650. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-3/156>.

Стаття надійшла до редакції 02.08.2025

Vladyslav An MASHNITSKYI,

Postgraduate Student

(*Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine*)

ADMINISTRATIVE AND LEGAL MEASURES TO COMBAT CORRUPTION OFFENSES IN THE TAX SPHERE

The article emphasizes that administrative and legal means of combating corruption offenses in the tax sphere constitute a holistic and multi-component system that combines legal norms, organizational procedures and institutional mechanisms aimed at reducing corruption risks in the activities of tax authorities. Their peculiarity lies in their dual nature: on the one hand, they are a tool for ensuring legality and integrity in the work of officials, and on the other - a guarantee of protecting the rights and legitimate interests of taxpayers. In this area, administrative and legal means perform preventive, regulatory, control, punitive and educational functions, which together create the basis for the formation of transparent and fair tax administration. It is proven that in view of the above problems, it is important to improve the legislative framework, especially regarding mechanisms for preventing conflicts of interest, procedures for official investigations and deadlines for bringing to administrative responsibility. A fundamentally important direction is the reduction of discretionary powers through the automation of tax administration processes and the full transition to electronic services.

Keywords: *administrative and legal means, combating corruption in the tax sphere, internal and external control procedures, administrative liability, organizational and legal measures.*

Олександр Олександрович МОЗГОВИЙ,
кандидат юридичних наук
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків)

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН ЯК ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Статтю присвячено підтвердженню чи спростуванню твердження про те, що державна політика у сфері земельних відносин є об'єктом адміністративно-правового регулювання. Вважається доведеним, що державна політика у сфері земельних відносин є об'єктом адміністративно-правового регулювання з огляду на таке: 1) земля є колективним благом, правовий режим власності на яке потребує чіткого регламентування та регулювання зі сторони відповідних суб'єктів права для формування базису стійкого розвитку; 2) адміністративно-правові механізми охорони, раціонального використання та відновлення земель мають оптимізовуватись у планово-стратегічній перспективі; 3) узгодження приватних і публічних інтересів, запобігання зловживанням та захист прав землевласників і землекористувачів унеможливлені без реалізації державного втручання, що на засадах верховенства права, пропорційності, економічної вигоди та соціальної стабільності має забезпечити ефективність та справедливість використання земельних ресурсів; 4) функціонування ринку землі має перебувати під ефективно реалізованим адміністративним контролем; 5) особливості довоєнного, воєнного та післявоєнного періодів зумовлюють різні підходи до регулювання земельних відносин, включаючи захист територій, відновлення пошкоджених земель та відбудову інфраструктури; 6) діяльність суб'єктів, наділених владними повноваженнями у сфері регулювання земельних відносин, потребує узгодженого функціонування в межах чітко визначених законом процедур і повноважень. Тому пропонується державну політику у сфері земельних відносин трактувати як: «сукупність нормативно визначених пріоритетів, орієнтирів розвитку та заходів регулювання земельних відносин, спрямованих забезпечити екологічну стійкість, раціональне, цільове, збалансоване та правомірне землекористування, відновлюваність земельних

ресурсів, а також гарантованість реалізації прав і законних інтересів суб'єктів земельних відносин, їхню охорону та захист у випадку порушення, незаконного обмеження чи посягання з боку інших суб'єктів права» у зв'язку з чим актуалізовано висновок, що питання про те чи є державна політика у сфері земельних відносин об'єктом адміністративно-правового регулювання може сприйматись як риторичне, адже держава, в особі уповноважених нею представників, не може стояти осторонь розвитку організаційних та функціональних відносин її структурного складу.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, галузь земельних відносин, державна політика, земельна політика, земельні відносини, об'єкт.

Постановка проблеми. Правове регулювання (або ж юридичне регулювання) є невід'ємним елементом механізму реалізації соціально-нормативної регуляції, що відповідає за впорядкування суспільних відносин через системну реалізацію нормотворчих та правореалізаційних заходів. У цьому контексті саме адміністративно-правове регулювання розглядається як одна з найважливіших його форм, адже виражає цілеспрямований вплив норм адміністративного права на суспільні відносини з метою забезпечення за допомогою адміністративно-правових заходів прав, свобод і публічних законних інтересів фізичних та юридичних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства й держави¹. Вбачається, що до сфери адміністративно-правового регулювання входять такі відносини: 1) які відображають індивідуальні публічні потреби фізичних і юридичних осіб; третіх осіб, права та свободи яких порушуються першими; загальний публічний інтерес держави й українського народу в цілому; 2) які реалізують імперативно-владну компетенцію публічної адміністрації та взаємні публічні інтереси всіх невідчужуваних учасників адміністративно-правових відносин, кожний із яких має йти на певний утилітарний тиск своїх інтересів задля задоволення інтересів іншого; 3) які потребують дотримання певних установлених державою в адміністративно-правових нормах правил². Отже, такий вид правового регулювання покликаний, з одного боку, обмежувати поведінку суб'єктів певними дозволами чи заборонами, а з іншого – він спрямований на спонукання суб'єктів до вільної діяльності та гарантування забезпечення їхніх прав і свобод³.

Відповідно, об'єктом адміністративно-правового регулювання завжди виступає сукупність суспільних відносин, які об'єктивно потребують правового регулювання у спосіб унормування їхнього розвитку адміністративною нормою та реалізацією адміністративної компетенції

¹ Адміністративне право України: основні категорії та поняття : навч. посіб. В. І. Загуменник, В. В. Мусієнко, В. В. Проценко ; за заг. ред. О. Х. Юлдашева. К. : Поліграфіст, 2010. С. 88.

² Адміністративне право України : навч. посіб. : у 2 т. В. В. Галуцько, В. І. Олефір, М. П. Пихтін та ін. ; за заг. ред. В. В. Галуцька. Херсон : Херсонська міська друкарня, 2011. Т. 1 : Загальне адміністративне право. 2011. С. 237.

³ Ярошевська Р. С. Містобудівна діяльність як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 2. С. 201–203.

уповноважених державою суб'єктів права. Таким чином, потреба офіційно визначити різновиди забороненої поведінки суб'єктів певного виду адміністративно-правових відносин, гарантії реалізації їхніх прав та способи виконання зобов'язань, обумовлює включення таких відносин до сфери адміністративно-правового регулювання.

Відтак можемо стверджувати, що державна політика у сфері земельних відносин є об'єктом адміністративно-правового регулювання. Однак, щоб підтвердити зазначений тезис та визначити ключові характеристики, притаманні цьому правовому явищу у заявленому контексті, варто звернутись до існуючих нормативних положень і теоретичних напрацювань щодо окреслених питань.

Дослідження вітчизняних учених (В. Андрейцева, В. Носіка, С. Гринька, Є. Гладкової, Т. Титаренко, Я. Штикера, В. Боклага, А. Бойко та ін.) доводять, що питання регулювання земельних відносин потребує системного підходу та врахування публічно-правових інтересів. Науковці акцентують на необхідності забезпечення балансу між приватними та публічними інтересами у сфері використання й охорони земель, що є визначальним фактором у сучасних умовах інтеграції України до ЄС. Окрім того, результати аналізу наукової думки щодо порушеної проблематики свідчать про її активний розвиток в контексті реформування земельного законодавства, зокрема адаптації до умов воєнного часу. У сучасних дослідженнях також підкреслюється, що реформа земельних відносин повинна відбуватися на засадах прозорості, відкритості, стратегічного планування, а також у взаємодії з державною політикою сталого розвитку, продовольчої безпеки та екологічної рівноваги.

Мета цієї статті є підтвердження чи спростування твердження про те, що державна політика у сфері земельних відносин є об'єктом адміністративно-правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Вартими уваги є положення Земельного кодексу України, який з-поміж того, що визначає землю національним багатством, яка перебуває під особливою охороною держави, чітко встановлює об'єктну складову таких відносин, – землі в межах території України, земельні ділянки та права на них, у тому числі на земельні частки (паї)¹.

Як основа національного багатства земля – це розташована над надрами в межах державних кордонів частина земної поверхні з родючим шаром ґрунту, який використовується для виробництва у сільському господарстві абсолютної і додаткової вартості, що має і розподілятися між сільським господарством, промисловістю і державою через приватну і суспільну форми власності за об'єктивним природним законом прогресивного економічного розвитку суспільства, що забезпечує збереження і підвищення родючості ґрунту, відновлення людської праці і

¹ Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.

розширене відтворення капіталу з метою забезпечення потреб та інтересів кожного громадянина і всього українського народу¹. Однак, на думку вченого В. Андрейцева², у юридичному значенні земля – головна територіально-просторова частина довкілля (навколишнього природного середовища) у межах території України, національне багатство українського народу, матеріальна основа територіальної цілісності, суверенітету й національної безпеки держави. Диференціюється земля на окремі земельні ділянки (частини), які перебувають у власності українського народу або уповноваженого ним органу – держави і використовується для задоволення загальних інтересів, або на праві колективної і приватної власності – і використовується з метою забезпечення корпоративних і особистих прав особи, або на праві комунальної власності, як територіальна основа місцевого самоврядування. Земля виступає основним засобом виробництва у сільському господарстві та в інших галузях господарювання, є операційною базою для системи розселення, у тому числі для садових поселень, розміщення галузей народного господарства, для державного матеріального резерву, шляхів сполучення. Вона є невід’ємною умовою, місцем, засобом і джерелом існування живих організмів, життєдіяльності людини, забезпечення її духовних і матеріальних³ потреб.

Тому логічною та правильною видається думка Я. Штикера, який визначає, що земельні відносини – це складна і багатогранна категорія, яка представлена певною сукупністю відносин, які урегульовані юридичними, економічними, технічними і соціальними нормами, а в основі яких закладено реалізацію публічного та приватного інтересу⁴. Водночас Є. Гладкова уточнює, що загалом земельні правовідносини виникають з приводу права власності на землі та землекористування. Вони становлять матеріально-правову основу земельних відносин та виражають їх статику і динаміку. Це сукупність уже набутих (легалізованих) правомочностей щодо конкретних земельних ділянок⁵. Разом з тим, враховуючи соціальну та природничу важливість земель, як предмету земельних відносин, до їх урегулювання залучається й публічна адміністрація, що виконує функцію гаранта законності, володіє монополією на розпорядження земельними ресурсами, впливом на правопорушників. Тому авторка виокремлює: а) відносини публічного управління у сфері раціонального користування земельними ресурсами; б) відносини з надання публічних послуг у сфері

¹ Носік В. В. Земля як об’єкт права власності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Юридичні науки*. 2000. Вип. 38. С. 54–58.

² Андрейцев В. І. Об’єкти земельних правовідносин за новим Земельним кодексом України. *Науково-практичні коментарі*. 2002. № 2. С. 4.

³ Андрейцев В. І. Об’єкти земельних правовідносин за новим Земельним кодексом України. *Науково-практичні коментарі*. 2002. № 2. С. 4–6; Титаренко Т. Г. Формування та реалізація державної політики регулювання земельних відносин в Україні : дис. ... канд. з держ. управл.: 25.00.02. Чернівці, 2016. С. 16–17.

⁴ Штикер Я. Ю. Адміністративно-правові засади дозвільної діяльності у сфері земельних відносин: дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2018. С. 19.

⁵ Гринько С. В. Правові аспекти реєстрації прав на землю : монографія. К. : Київський університет, 2004. С. 8.

раціонального користування земельними ресурсами; в) адміністративно-деліктні відносини, що випливають з порушень земельного законодавства¹.

Проте більш доречною видається думка Я. Штикера, який адміністративно-правовими відносинами, об'єктом яких є земля і земельні ділянки визначає відносини щодо: 1) формування державної земельної політики; 2) відносини щодо реалізації державної земельної політики².

Визначаючи зміст заявленої категорії варто уточнити, що загалом державна політика в будь-якій сфері є відповіддю на практичні проблеми осмислення та контролювання комплексного характеру суспільства. Однак навколо визначення самого поняття «державна політика» виникає багато суперечок. Це пов'язано з багатоаспектністю та багатогранністю явища³. Приміром, А. Зубко стверджує, що державна політика є способом реалізації влади, тобто суб'єкт владних повноважень, виконуючи свої прямі обов'язки (аналіз сучасного стану конкретної проблеми, оцінка майбутніх перспектив та формування плану дій, публічне обговорення тощо) формує (у конкретних випадках і реалізовує) план дій, необхідний для вирішення проблем публічного значення⁴. Водночас Т. Бельська уточнює, що з одного боку, державна політика проголошується державними органами, які мають силу примусу та законне верховенство над поведінкою приватних осіб, з іншого боку – не всі державні органи мають право видавати нормативні акти й нести за це відповідальність⁵. Окрім того, державна політика означає наявність свідомого наміру, тобто передбачає, що її творці знають, чим є обрана ними політика, при цьому творці політики можуть не усвідомлювати своєї політики й свідомо її не обирати, бо вона може визначатися в процесі її здійснення у несподіваний для законодавців спосіб, підпадати під вплив незалежно від думок і намірів її творців⁶. Вчена також вказує на те, що державна політика означає цілеспрямоване втручання для змін на краще, однак може полягати в продуманому збереженні справ у незмінному стані⁷, бо не завжди потрібне активне втручання держави в економічне та суспільне життя⁸.

Тому нам імпонує думка, що державну політику в Україні загалом можна визначити як систему законів, регуляторних заходів, напрямків дій та пріоритетів фінансування, що стосуються певної сфери⁹. Умовно кажучи,

¹ Гладкова Є. О. Адміністративно-правове регулювання земельних відносин в Україні: стан та перспективи розвитку. *Європейські перспективи*. 2014. Вип. 6. С. 75.

² Штикер Я. Ю. Адміністративно-правові засади дозвільної діяльності у сфері земельних відносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2018. С. 19–20.

³ Петренко І. Сутність державної політики та державних цільових програм. *Вісн.* 2011. № 10. С. 23.

⁴ Zubko, Artem. Public policy of Ukraine: concept and essence. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. Vol. 3. P. 91–95. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.3.13>.

⁵ Бельська Т. В. Співвідношення понять «державна політика» та «державне управління». *Державне будівництво*. 2016. № 2. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2016-2/>.

⁶ Пал Л. А. Аналіз державної політики; пер. з англ. І. Дзюби. К. : Основи, 1999. 422 с.

⁷ Пал Л. А. Аналіз державної політики; пер. з англ. І. Дзюби. К. : Основи, 1999. 422 с.

⁸ Бельська Т. В. Співвідношення понять «державна політика» та «державне управління». *Державне будівництво*. 2016. № 2. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2016-2/>.

⁹ Dean G. Kilpatrick. Definitions of Public Policy and the Law. National Violence Against Women Prevention Research Center. URL: <https://mainweb-v.musc.edu/vawprevention/policy/definition.shtml>.

це певна стратегія прийняття і практичної реалізації обов'язкових для суспільства рішень по тому чи іншому питанні. Оскільки центральним актором політичного життя все-таки залишається держава, то призначення політики полягає у визначення суті проблеми, розв'язання якої потребує втручання державних органів влади¹.

Повертаючись до аналізу категорії «державна земельна політика», вбачаємо доречним вказати, що укладачі Енциклопедичного словника² визначають її як систему державних заходів, спрямованих на розвиток, удосконалення або докорінну зміну суспільних відносин щодо володіння, користування і розпорядження землею. Однак на думку науковців, які ретельно досліджували механізм утворення змісту цього поняття³, доцільно розширити його понятійний обсяг за рахунок відображення інших видів відносин, адже земельна політика не може обмежуватись лише відносинами власності на землю⁴.

Водночас відносини щодо власності на землю, згідно положень Земельного кодексу України, формують категорію земельних відносин, а тому не викликає подиву факт того, що до 2014 року на нормативному рівні вівся обіг категорії «державна політика у сфері регулювання земельних відносин, використання та охорони земель»⁵ як самостійної, що має власний правовий зміст. Наприклад, Т. Титаренко запропонувала таке визначення категорії «державна політика регулювання земельних відносин» – це багатовимірна система економічних, організаційних та правових заходів, спрямованих на розвиток, удосконалення або докорінну зміну земельних відносин у пріоритетному для держави напрямі, що здійснюються державними органами з метою раціоналізації використання та охорони землі, забезпечення продовольчої безпеки країни і створення екологічно безпечних умов для ведення господарської діяльності та проживання громадян⁶.

Наразі ж у його нормах можна знайти згадку про: 1) державну політику у сфері земельних відносин; 2) державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища; 3) державну політику раціонального

¹ Zubko, Artem. Public policy of Ukraine: concept and essence. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. Vol. 3. P. 91–95. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.3.13>; Концептуальні засади взаємодії політики й управління: навч. посіб. / авт. кол. : Е. А. Афонін, Я. В. Бережний, О. Л. Валевський та ін. ; за заг. ред. В. А. Ребкала, В. А. Шахова, В. В. Голубь, В. М. Козакова. К. : НАДУ, 2010. С. 10.

² Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.

³ Титаренко Т. Г. Формування та реалізація державної політики регулювання земельних відносин в Україні : дис. канд. з держ. управл.: 25.00.02. Чернігів, 2016. 250 с.; Боклаг В. А. Формування та розвиток державної політики у сфері управління земельними ресурсами в Україні: дис. ... д-ра. наук держ. упр.: 25.00.02. Запоріжжя, 2015. 423 с.

⁴ Бойко А. О. Механізми формування та реалізації державної політики у сфері земельних відносин в Україні : дис... канд. наук держ. упр. : 25.00.02. Хмельницький, 2019. 315 с.

⁵ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 січня 2008 року «Про стан виконання Указу Президента України від 21 листопада 2005 року № 1643» : Указ Президента України від 14.02.2008 № 121/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2008#Text>.

⁶ Титаренко Т. Г. Формування та реалізація державної політики регулювання земельних відносин в Україні : дис. ... канд. з держ. управл. : 25.00.02. Чернігів, 2016. С. 26–27.

використання, відтворення і охорони природних ресурсів; 4) державну аграрну політику; 5) державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності; 6) державну політику в галузі використання та охорони земель; 7) державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, у галузі земельних відносин; 8) державну політику в галузі охорони та раціонального використання земель; 9) державну політику у сфері національної інфраструктури геопросторових даних; 10) державну політику у сфері лісового господарства; 11) державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища; 12) державну політику у сфері управління зоною відчуження та зоною безумовного (обов'язкового) відселення; 13) політику держави щодо науково обґрунтованого перерозподілу земель, формування раціональної системи землеволодінь і землекористувань з усуненням недоліків у розташуванні земель, створення екологічно сталих ландшафтів і агросистем; 14) державну політику у сфері охорони культурної спадщини.

При цьому в інших нормативно-правових актах застосовною є категорія «державна політика у сфері земельних відносин, землеустрою, Державного земельного кадастру, національної інфраструктури геопросторових даних, топографо-геодезичної і картографічної діяльності, використання та охорони земель», «державна політика у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності, земельних відносин, землеустрою»¹, а також «державна політика у сфері земельних відносин»², яка поглинає своїм змістом питання контролю за використанням та охороною земель усіх категорій та форм власності.

Отже, яскраво бачимо наявність значної кількості взаємопов'язаних різновидів державної політики, в яких питання земельних відносин фігурують або як самостійна сфера, або в комплексі з іншими. На нашу думку, це актуалізує потребу в концептуалізації цього феномену через формування чітких рамок визначення, структурування та ієрархізації державної політики у сфері земельних відносин. Зокрема ми переконані, що: по-перше, державна політика у сфері земельних відносин є складовою державної земельної політики, яка загалом охоплює увесь спектр відносин, пов'язаних з реалізацією публічного та приватного інтересу в цій сфері; по-друге, державна політика у сфері земельних відносин є багатофункціональною, адже формується на основі сьогочасних та майбутніх викликів, загроз та пріоритетів розвитку процесу використання

¹ Деякі питання Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства : постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2025 № 903. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2025-%D0%BF#Text>.

² Про державний контроль за використанням та охороною земель : Закон України від 19.06.2003 № 963-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text>.

земельних ресурсів; по-третє, державна політика у сфері земельних відносин базується на екологічних, економічних, інфраструктурних, адміністративних та соціальних засадах забезпечення збалансованості розвитку територій; по-четверте, державна політика у сфері земельних відносин має забезпечувати безперервність процесу управління земельними ресурсами на основі прозорості процедур прийняття і реалізації політичних та управлінських рішень; по-п'яте, державна політика у сфері земельних відносин покликана забезпечити планово-стратегічним впливом сукупність суспільних відносин, що є суто організаційними (відносини, пов'язані із управлінням публічною власністю або, приміром, реалізацією антикорупційної діяльності), так і функціональними (публічно-сервісні, контрольно-наглядові та адміністративно-процесуальні відносини); по-шосте, державна політика у сфері земельних відносин має гарантувати наявність механізмів визначення балансу між приватним та публічним інтересом, встановлювати засади ефективного врегулювання конфліктів і сприяти справедливому розподілу земельних ресурсів.

Тому погоджуємось з думкою А. Зубко, що її сутність репрезентується через подвійну природу, – політичну та адміністративну. Тобто держава реагує на проблему, шукає оптимальні шляхи її вирішення¹, нейтралізує проблеми чим і забезпечує стабільність суспільного розвитку². Таким чином, вона є результатом політичних рішень, які надалі мають бути забезпечені практико-реалізаційним проявом (виконанням адміністративних функцій виконавчого сегмента влади)³. При цьому концепт «практико-реалізаційний прояв» у запропонованому контексті (процес, за якого політичні рішення втілюються у життя) може трактуватись з вітчизняного дискурсу різними правовими категоріями на кшталт: «управління», «адміністрування», «публічне адміністрування», «публічне управління», «державне управління», «врядування», «урядування» тощо⁴. І варто відзначити, що єдності наукової думки щодо зазначеного наразі не сформовано.

Висновки. У підсумку проведених розвідок узагальнюємо, що державна політика у сфері земельних відносин є об'єктом адміністративно-правового регулювання з огляду на таке:

- земля є колективним благом, правовий режим власності на яке потребує чіткого регламентування та регулювання зі сторони відповідних суб'єктів права для формування базису стійкого розвитку;

- адміністративно-правові механізми охорони, раціонального використання та відновлення земель мають оптимізовуватись у планово-стратегічній перспективі;

¹ Zubko A. Public policy of Ukraine: concept and essence. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. Vol. 3. P. 93. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.3.13>.

² Там само.

³ Зубко А. О. Реалізація політико-адміністративних функцій виконавчої влади на прикладі сфери здійснення космічної діяльності. *Colloquium-journal*. 2024. №9 (202). С. 74–76.

⁴ Зубко А. О. Концептуальні засади адміністративної політики України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2024. С. 81.

– узгодження приватних і публічних інтересів, запобігання зловживанням та захист прав землевласників і землекористувачів унеможливлені без реалізації державного втручання, що на засадах верховенства права, пропорційності, економічної вигоди та соціальної стабільності має забезпечити ефективність та справедливості використання земельних ресурсів;

– функціонування ринку землі має перебувати під ефективно реалізованим адміністративним контролем;

– особливості довоєнного, воєнного та післявоєнного періодів зумовлюють різні підходи до регулювання земельних відносин, включаючи захист територій, відновлення пошкоджених земель та відбудову інфраструктури;

– діяльність суб'єктів, наділених владними повноваженнями у сфері регулювання земельних відносин, потребує узгодженого функціонування в межах чітко визначених законом процедур і повноважень.

Таким чином, державну політику у сфері земельних відносин трактуємо як: «сукупність нормативно визначених пріоритетів, орієнтирів розвитку та заходів регулювання земельних відносин, спрямованих забезпечити екологічну стійкість, раціональне, цільове, збалансоване та правомірне землекористування, відновлюваність земельних ресурсів, а також гарантованість реалізації прав і законних інтересів суб'єктів земельних відносин, їхню охорону та захист у випадку порушення, незаконного обмеження чи посягання з боку інших суб'єктів права» й актуалізуємо висновок, що питання про те чи є державна політика у сфері земельних відносин об'єктом адміністративно-правового регулювання може сприйматись як риторичне, адже держава, в особі уповноважених нею представників, не може стояти осторонь розвитку організаційних та функціональних відносин її структурного складу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право України : навч. посіб. : у 2 т. В. В. Галуцько, В. І. Олефір, М. П. Пихтін та ін. ; за заг. ред. В.В. Галуцька. Херсон : Херсонська міська друкарня, 2011. Т. 1 : Загальне адміністративне право. 2011. 320 с.
2. Адміністративне право України: основні категорії та поняття : навч. посіб. В. І. Загуменник, В. В. Мусієнко, В. В. Проценко ; за заг. ред. О. Х. Юлдашева. К. : Поліграфіст, 2010. 512 с.
3. Андрейцев В. І. Об'єкти земельних правовідносин за новим Земельним кодексом України. Науково-практичні коментарі. 2002. № 2. С. 3–19.
4. Бельська Т. В. Співвідношення понять «державна політика» та «державне управління». *Державне будівництво*. 2016. № 2. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2016-2/>.

5. Бойко А. О. Механізми формування та реалізації державної політики у сфері земельних відносин в Україні : дис. ... канд. наук держ. упр. : 25.00.02. Хмельницький, 2019. 315 с.
6. Боклаг В. А. Формування та розвиток державної політики у сфері управління земельними ресурсами в Україні : дис. ... д-ра. наук держ. упр. : 25.00.02. Запоріжжя, 2015. 423 с.
7. Гладкова Є. О. Адміністративно-правове регулювання земельних відносин в Україні: стан та перспективи розвитку. *Європейські перспективи*. 2014. Вип. 6. С. 74–80.
8. Гринько С. В. Правові аспекти реєстрації прав на землю : монографія. К. : Київський університет, 2004. 172 с.
9. Деякі питання Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства : постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2025 № 903. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2025-%D0%BF#Text>.
10. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.
11. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.
12. Зубко А. О. Реалізація політико-адміністративних функцій виконавчої влади на прикладі сфери здійснення космічної діяльності. *Colloquium-journal*. 2024. №9 (202). С. 74–76.
13. Зубко А. О. Концептуальні засади адміністративної політики України: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2024. 403 с.
14. Концептуальні засади взаємодії політики й управління : навч. посіб. / авт. кол. : Е. А. Афонін, Я. В. Бережний, О. Л. Валевський та ін. ; за заг. ред. В. А. Ребкала, В. А. Шахова, В. В. Голубь, В. М. Козакова. К. : НАДУ, 2010. 300 с.
15. Носік В. В. Земля як об'єкт права власності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Юридичні науки*. 2000. Вип. 38. С. 54–58.
16. Пал Л. А. Аналіз державної політики; пер. з англ. І. Дзюби. К. : Основи, 1999. 422 с.
17. Петренко І. Сутність державної політики та державних цільових програм. *Віче*. 2011. № 10. С. 23–25.
18. Про державний контроль за використанням та охороною земель : Закон України від 19.06.2003 № 963-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text>.
19. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 січня 2008 року «Про стан виконання Указу Президента України від 21 листопада 2005 року № 1643» : Указ Президента України від 14.02.2008 р. № 121/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2008#Text>.
20. Титаренко Т. Г. Формування та реалізація державної політики регулювання земельних відносин в Україні : дис. ... канд. з держ. управл. : 25.00.02. Чернівці, 2016. 250 с.

21. Штикер Я. Ю. Адміністративно-правові засади дозвільної діяльності у сфері земельних відносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2018. 196 с.
22. Ярошевська Р. С. Містобудівна діяльність як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 2. С. 201–203.
23. Kilpatrick D. G. Definitions of Public Policy and the Law / National Violence Against Women Prevention Research Cente. URL: <https://mainweb-v.musc.edu/vawprevention/policy/definition.shtml>.
24. Zubko A. Public policy of Ukraine: concept and essence. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. Vol. 3. P. 91–95. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.3.13>.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2025

Olexander Ol. MOZHOVYI

PhD in Law

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

STATE POLICY IN THE SPHERE OF LAND RELATIONS AS AN OBJECT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION

The article is devoted to confirming or refuting the statement that state policy in the field of land relations constitutes an object of administrative and legal regulation. It is considered proven that state policy in the field of land relations is indeed an object of administrative and legal regulation, based on the following: 1) land is a collective good, the legal regime of ownership of which requires clear regulation and governance by the relevant legal entities to form the basis of sustainable development; 2) administrative and legal mechanisms for the protection, rational use, and restoration of land must be optimized within a planned and strategic perspective; 3) the reconciliation of private and public interests, prevention of abuses, and protection of the rights of landowners and land users are impossible without the implementation of state intervention, which, on the principles of the rule of law, proportionality, economic efficiency, and social stability, should ensure the effectiveness and fairness of land use; 4) the functioning of the land market must remain under effectively implemented administrative control; 5) the peculiarities of the pre-war, wartime, and post-war periods determine different approaches to the regulation of land relations, including the protection of territories, restoration of damaged land, and reconstruction of infrastructure; 6) the activities of entities vested with authoritative powers in the field of land relations regulation require coordinated functioning within the framework of clearly defined procedures and competences established by law. Therefore, it is proposed to interpret state policy in the field of land relations as: “a set of normatively defined priorities, development guidelines, and regulatory measures in the field of land relations, aimed at ensuring ecological sustainability, rational, targeted, balanced, and lawful land use, the

renewability of land resources, as well as the guaranteed realization of the rights and legitimate interests of subjects of land relations, their protection and defense in cases of violation, unlawful restriction, or encroachment by other legal subjects.” In this regard, it is emphasized that the question of whether state policy in the field of land relations is an object of administrative and legal regulation may be perceived as rhetorical, since the state, represented by its authorized agents, cannot remain uninvolved in the development of organizational and functional relations within its structural framework.

Keywords: *administrative and legal regulation, field of land relations, land policy, land relations, object, state policy.*

Едуард Олександрович МУЗИЧУК,
доктор філософії в галузі права
(Харківський національний університет внутрішніх
справ, м. Харків)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ НАДАННЯ ПОСЛУГ СЕРВІСНИМИ ЦЕНТРАМИ МВС УКРАЇНИ

У статті проаналізовано особливості забезпечення якості надання адміністративних послуг сервісними центрами Міністерства внутрішніх справ України, що є ключовими інституціями державної системи обслуговування громадян у сфері безпеки дорожнього руху, реєстрації транспортних засобів, видачі та обміну посвідчень водія, а також надання інших адміністративних послуг. Визначено, що ефективність роботи сервісних центрів залежить від інтеграції нормативно-правових, організаційних, технологічних, кадрових та соціально-етичних складових. У статті проведено аналіз сучасного стану нормативно-правового регулювання, організаційно-управлінських структур, цифрової інфраструктури та кадрового потенціалу центрів, а також оцінено рівень інклюзивності та доступності послуг для різних категорій населення.

Приділено увагу проблемам забезпечення рівномірної якості послуг у різних регіонах України, мінімізації корупційних ризиків та впровадженню інноваційних технологічних рішень. Підкреслено, що забезпечення високої якості адміністративних послуг є багатовимірним процесом, який поєднує ефективне нормативне регулювання, сучасні технології, професійний та етичний кадровий склад, доступність для громадян та гнучкість у реагуванні на виклики зовнішнього середовища. Розроблено науково обґрунтовані рекомендації спрямовані на підвищення стандартів обслуговування, удосконалення організаційних і технологічних механізмів, забезпечення інклюзивності та стабільності функціонування сервісних центрів, що сприятиме зміцненню довіри суспільства до державних інституцій та формуванню сучасної моделі публічних сервісів в Україні.

Ключові слова: сервісні центри МВС України, адміністративні послуги, якість обслуговування, цифровізація, інклюзивність, організаційно-правове

регулювання, євроінтеграція, кадровий потенціал, ефективність публічних сервісів.

Постановка проблеми. Особливості забезпечення якості надання послуг сервісними центрами Міністерства внутрішніх справ України є надзвичайно актуальною та багатоплановою тематикою у сучасних умовах державного управління. Українська система адміністративних послуг зазнала значних змін протягом останніх років, зокрема у зв'язку з реформою МВС України, впровадженням нових моделей обслуговування громадян та цифровізацією процесів. Водночас існує низка комплексних проблем, що ускладнюють підтримання високого рівня якості послуг і потребують наукового осмислення. Серед основних проблем можна виділити нормативно-правові, організаційні, технологічні, кадрові та соціально-етичні, які взаємопов'язані між собою та впливають на ефективність роботи сервісних центрів.

По-перше, на нормативно-правовому рівні спостерігається необхідність адаптації діючих законодавчих актів та підзаконних нормативних документів до сучасних вимог клієнтоорієнтованого обслуговування та європейських стандартів надання публічних послуг. Відсутність єдиних та уніфікованих стандартів обслуговування по всій території України призводить до нерівномірності якості послуг у різних регіонах і формує ризики соціальної несправедливості.

По-друге, організаційні проблеми пов'язані з необхідністю забезпечення ефективної координації між структурними підрозділами МВС України, регіональними сервісними центрами та іншими державними органами, що надають адміністративні послуги. Нерівномірність навантаження на центри, відмінності у матеріально-технічному забезпеченні та кадровому потенціалі створюють перешкоди для формування єдиної, стандартизованої та високоякісної системи обслуговування громадян.

По-третє, технологічний аспект проблеми полягає у необхідності модернізації інформаційних систем та запровадження електронних сервісів, що забезпечують оперативність, прозорість і безпеку обслуговування. Нерозвиненість цифрової інфраструктури або недостатній рівень її інтеграції з іншими державними реєстрами знижує ефективність надання послуг, збільшує час очікування та підвищує ймовірність помилок чи зловживань.

По-четверте, кадровий аспект пов'язаний з формуванням професійної культури працівників сервісних центрів, здатних дотримуватися стандартів клієнтоорієнтованого обслуговування, а також ефективно взаємодіяти з громадянами. Відсутність системної підготовки, мотивації та оцінки персоналу створює загрозу зниження якості послуг та репутаційних ризиків для державних інституцій.

По-п'яте, соціально-етичний аспект проблеми визначається необхідністю забезпечення інклюзивності, доступності та справедливості

адміністративних послуг для всіх категорій населення, включаючи маломобільні групи, внутрішньо переміщених осіб, ветеранів та жителів віддалених територій. Ігнорування цих аспектів може призвести до соціальної нерівності та зниження рівня довіри громадян до держави.

Так, проблема забезпечення якості надання послуг сервісними центрами МВС України є багатовимірною та комплексною. Вона потребує системного аналізу, поєднання нормативно-правових, організаційних, технологічних, кадрових та соціально-етичних рішень. Актуальність дослідження обумовлена необхідністю формування сучасної моделі публічних сервісів, яка забезпечуватиме ефективне, прозоре і доступне обслуговування громадян, сприятиме підвищенню рівня довіри до державних інституцій та інтеграції України у європейський простір управління.

Різноманітні аспекти проблеми надання публічних послуг розглядали такі вчені, як О. М. Бандурка, О. І. Безпалова, Ю. П. Битяк, П. Н. Бірюков, В. В. Богуцький, В. М. Василенко, Ю. В. Гаруст, І. П. Голосніченко, Н. В. Гришина, С. М. Гусаров, О. В. Джафарова, Д. Г. Заброта, М. В. Завальний, С. С. Засунько, О. М. Ключев, Ю. В. Ковбасюк, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, С. Ф. Константінов, С. І. Корсун, А. М. Куліш, Ю. Д. Кунев, К. Б. Левченко, О. І. Миколенко, Р. В. Миронюк, О. М. Музичук, Є. С. Назимко, О. Ю. Прокопенко, О. Ю. Синявська, А. О. Собакарь, Є. Ю. Соболев, В. В. Сокуренок, С. О. Шатрава, І. М. Шопіна та інші дослідники. Водночас дане питання ще ґрунтовно не досліджувалося в контексті функціонування сервісних центрів МВС України.

Метою статті є всебічне вивчення особливостей забезпечення якості надання адміністративних послуг сервісними центрами Міністерства внутрішніх справ України та визначення ключових напрямів їх вдосконалення з урахуванням сучасних викликів, серед яких слід виділити воєнний та післявоєнний періоди, процеси цифровізації, а також євроінтеграційні реформи. Для досягнення зазначеної мети передбачається виконання низки взаємопов'язаних завдань, основні з яких наступні: провести системний аналіз нормативно-правової бази, що регламентує діяльність сервісних центрів МВС, визначити її відповідність сучасним стандартам адміністративних послуг та принципам прозорого і ефективного державного управління; дослідити організаційно-управлінську структуру центрів, механізми координації між підрозділами та їх здатність забезпечувати єдиний рівень якості обслуговування громадян по всій території країни; проаналізувати кадровий потенціал центрів, що включає оцінку професійної підготовки персоналу, рівня мотивації, формування етичної та клієнтоорієнтованої культури обслуговування громадян.

Виклад основного матеріалу. Система сервісних центрів Міністерства внутрішніх справ України (далі – сервісні центри МВС) є одним із ключових елементів державної інфраструктури, яка забезпечує надання громадянам та юридичним особам широкого спектру адміністративних

послуг у сфері безпеки дорожнього руху, реєстрації транспортних засобів, видачі та обміну посвідчень водія, допуску до керування транспортними засобами, а також інших суміжних послуг.

Особливістю функціонування сервісних центрів МВС є поєднання правових та організаційних засад їхньої діяльності з сучасними підходами до управління якістю публічних сервісів, що формує передумови для підвищення рівня довіри громадян до інституцій держави.

Якість надання послуг у цій сфері визначається не лише дотриманням встановлених законодавством вимог, а й відповідністю їх організації міжнародним стандартам «good governance», орієнтованим на потреби людини. Важливим є перехід від формального виконання адміністративних процедур до створення комфортних, швидких і прозорих умов для отримання послуг, що відповідає принципам доступності, відкритості та клієнтоорієнтованості. У цьому контексті суттєву роль відіграє використання цифрових технологій, автоматизація процесів та впровадження електронних сервісів¹.

Забезпечення якості послуг у діяльності сервісних центрів МВС можна розглядати за кількома ключовими напрямками. По-перше, це нормативно-правове забезпечення, яке регламентує порядок та стандарти надання адміністративних послуг. Закон України «Про адміністративні послуги», підзаконні акти Кабінету Міністрів України та накази МВС формують нормативну основу, яка визначає вимоги до процедури обслуговування, строків надання послуг, переліку необхідних документів тощо².

По-друге, важливим є організаційно-управлінський аспект, який включає кадрове забезпечення, систему внутрішнього контролю, професійну підготовку працівників та впровадження інноваційних методів управління. По-третє, технологічна складова передбачає використання сучасних інформаційних систем, що мінімізують людський фактор, знижують ризики корупційних проявів і забезпечують прозорість обслуговування.

Значним досягненням у напрямі підвищення якості сервісу стало запровадження концепції «єдиного вікна» та створення відкритих просторів для обслуговування громадян. Така модель дозволяє максимально спростити комунікацію між суб'єктом звернення і працівником центру, створює умови для уникнення бюрократичних перепон і забезпечує комфортне середовище. Крім того, сучасні сервісні центри МВС активно застосовують систему електронної черги, онлайн-запису, попередньої консультації через веб-сайт та контакт-центри, що значно підвищує оперативність та зручність взаємодії з громадянами³.

¹ Пижов С. Адміністративно-правова характеристика принципів діяльності регіональних сервісних центрів МВС. *Юридичний вісник*. 2022. № 6. С. 209. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2022.25>

² Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 № 5203-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>

³ Кравченко О. І. Система управління якістю надання адміністративних послуг: навч.-метод. посіб. для здобувачів освітніх програм «Територіальне управління та місцеве самоврядування», «Кадровий

Водночас забезпечення належної якості послуг не можна розглядати ізольовано від проблематики антикорупційної діяльності та дотримання принципів доброчесності. Сфера надання адміністративних послуг традиційно є вразливою до корупційних ризиків, зокрема через прямий контакт між громадянином і службовцем. Тому важливим напрямом діяльності сервісних центрів МВС є впровадження процедур внутрішнього аудиту, а також використання цифрових рішень, що мінімізують особисте спілкування.

Крім того, якість адміністративних послуг безпосередньо залежить від людського фактора – професійності, компетентності та етичних стандартів персоналу. У цьому контексті МВС України впроваджує програми підвищення кваліфікації та професійної підготовки працівників сервісних центрів, розвиває корпоративну культуру, орієнтовану на клієнта, а також удосконалює механізми оцінки роботи персоналу через систему опитувань та зворотного зв'язку від громадян¹.

Окремим чинником є питання регіональної доступності послуг. Хоча мережа сервісних центрів охоплює всі регіони України, рівень їхнього матеріально-технічного забезпечення, кадрового потенціалу та завантаженості може істотно відрізнятись. Забезпечення єдиного стандарту сервісу незалежно від територіального розташування є важливим завданням у контексті реалізації принципу рівності прав громадян на отримання адміністративних послуг².

У сучасних умовах викликів воєнного стану особливої важливості набуває питання гнучкості та стійкості сервісних центрів. Забезпечення безперервності надання послуг навіть за умов обмежень, пов'язаних із безпековою ситуацією, потребує адаптації процедур, використання дистанційних форматів обслуговування та посилення цифровізації.

Так, забезпечення якості надання послуг сервісними центрами МВС України є комплексним процесом, що включає поєднання нормативно-правових, організаційно-управлінських, технологічних та етичних аспектів. Подальший розвиток цієї системи пов'язаний із посиленням клієнтоорієнтованості, цифровою трансформацією, мінімізацією корупційних ризиків та уніфікацією стандартів обслуговування по всій території України.

Від ефективності цих процесів залежить не лише рівень задоволеності громадян адміністративними послугами, а й загальний рівень довіри до органів державної влади, що має стратегічне значення для розбудови демократичної правової держави.

Досліджуючи особливості забезпечення якості надання послуг сервісними центрами МВС України, необхідно також зупинитися на питанні

менеджмент», «Соціальна сфера» другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування. Полтава : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» 2022. С. 48.

¹ Обґрунтування економічних рішень і оцінювання ризиків: навч. посіб. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2025. С. 62.

² Роль громадськості у покращенні якості адміністративних послуг / [В. Тимошук, Є. Школьний, А. Колохіна, Є. Бородин,]; за заг. ред. В. Тимошука. Київ: ФОП Москаленко О. М., 2017. С. 39.

стандартизації та оцінювання результативності їх діяльності. Ефективність надання адміністративних послуг повинна оцінюватися не лише за кількісними показниками (швидкість обслуговування, кількість оброблених заяв тощо), але й за якісними критеріями, які відображають рівень задоволеності громадян¹.

Запровадження системи незалежного моніторингу, зокрема через соціологічні дослідження, електронні анкети, інтерактивні платформи для збору відгуків, дозволяє об'єктивно вимірювати результативність діяльності центрів та формувати рекомендації для їх подальшого вдосконалення.

Серед сучасних тенденцій у сфері публічного управління важливе місце займає концепція сервісної держави, що передбачає пріоритет інтересів громадянина над адміністративними процедурами. У цьому контексті сервісні центри МВС виступають практичним прикладом реалізації такої моделі, адже їхня діяльність орієнтована на зменшення бюрократичних бар'єрів і спрощення доступу до публічних послуг. Важливою ознакою цього підходу є активне впровадження інновацій: мобільних додатків, електронних кабінетів користувача, інструментів інтеграції з державними цифровими платформами («Дія» та ін.), що забезпечує мобільність та універсальність доступу до адміністративних послуг.

Водночас варто відзначити, що забезпечення якості послуг не може бути статичним процесом. Воно потребує постійного удосконалення механізмів управління змінами, які зумовлені як динамікою розвитку суспільних відносин, так і викликами зовнішнього середовища².

Наприклад, активна цифровізація та збільшення попиту на онлайн-послуги формують необхідність постійного оновлення технічної інфраструктури, модернізації інформаційних систем та підвищення рівня кібербезпеки. Безпосередньо з цим пов'язана й проблема захисту персональних даних громадян, що є однією з ключових умов довіри до державних сервісів.

Не менш значущим є аспект інституційної спроможності сервісних центрів МВС. Забезпечення якості надання послуг потребує не лише формального дотримання законодавства, а й належного фінансового, матеріально-технічного та кадрового забезпечення. Розбудова інфраструктури сучасних центрів вимагає стабільного фінансування, інвестицій у навчання персоналу та створення належних умов праці, що в перспективі сприятиме зміцненню інституційного потенціалу системи.

Суттєвою проблемою залишається також питання єдності стандартів і практики надання послуг у різних регіонах. Нерівномірність розвитку регіональної мережі сервісних центрів призводить до ситуації, коли

¹ Лавренова О. І., Білоус-Осін Т. І., Могил С. К. Оцінювання якості надання адміністративних послуг: навчальний посібник. 2019. С. 21.

² Слободенюк Т. О. Перспективна модель публічно-сервісної держави в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 18. С. 158. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.18.155>.

громадяни у великих містах отримують якісніші послуги порівняно з мешканцями віддалених або сільських територій¹.

Для подолання цієї проблеми важливим є створення мобільних сервісних центрів, розвиток дистанційних каналів обслуговування та уніфікація внутрішніх регламентів, що гарантуватиме однаковий рівень сервісу для всіх категорій користувачів.

Окремої уваги потребує питання міжнародного досвіду у сфері надання адміністративних послуг. Багато країн ЄС запровадили ефективні механізми сервісного обслуговування, які ґрунтуються на принципах прозорості, цифрової інклюзії та децентралізації. Використання цього досвіду в Україні дозволить не лише підвищити якість послуг, але й інтегрувати національну систему публічного сервісу у європейський простір управління. Зокрема, слід підкреслити важливість таких практик, як максимальне скорочення часу очікування, інтеграція різних видів послуг у єдині портали, використання біометричної ідентифікації та автоматизованих сервісних пунктів².

Так, якість надання послуг сервісними центрами МВС України слід розглядати як багатовимірний показник, що поєднує нормативно-правові, організаційні, технологічні, кадрові та соціально-етичні складові. Подальший розвиток цієї системи має ґрунтуватися на принципах безперервного вдосконалення, інноваційності та орієнтації на потреби суспільства.

У перспективі це дозволить сформувати ефективну модель взаємодії громадянина з державою, яка відповідатиме європейським стандартам публічного адміністрування та сприятиме зростанню рівня довіри до інститутів влади в Україні³.

У межах дослідження важливо звернути увагу на соціальну значущість сервісних центрів МВС як елементу взаємодії держави та громадян. У сучасних умовах саме якість та доступність адміністративних послуг стають критерієм ефективності державного управління в очах суспільства. Відтак, діяльність сервісних центрів виходить за рамки суто технічного виконання функцій і набуває більш широкого змісту в контексті формування позитивного іміджу державних інституцій. Якість сервісу в цьому випадку є індикатором готовності влади діяти відповідно до принципів верховенства права, прозорості та відкритості⁴.

Забезпечення якісних стандартів діяльності сервісних центрів МВС тісно пов'язане з питаннями інноваційної політики держави. Використання цифрових технологій не тільки скорочує час і ресурси, необхідні для

¹ Щерблюк О. В. Організаційні основи судоустрою в Україні. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. С. 192.

² Лис А. Б. Світовий досвід надання послуг населенню державними і самоврядними органами влади. *Механізми публічного управління*. 2015. № 9 (23). С. 45.

³ Опанасюк Ю. А., Романченко Я. О. Державне управління у сфері надання адміністративних послуг. *Вісник СумДУ*. 2020. № 2. С. 163–173. DOI: <https://doi.org/10.21272/1817-9215.2020.2-18>.

⁴ Сировацький В. І. Філософсько-правовий контент державного примусу у темпорально-просторовому дискурсі : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.12. Хмельницький, 2020. 461 с.

обслуговування громадян, але й сприяє створенню єдиного інформаційного простору, де взаємодія з державою відбувається швидко, безпечно та зручно.

При цьому варто наголосити, що цифровізація повинна бути не самоціллю, а інструментом підвищення якості сервісу. Успішність цифрових рішень вимірюється не стільки їхньою технічною досконалістю, скільки рівнем сприйняття та зручності для кінцевого користувача.

Важливим завданням є й забезпечення інклюзивності адміністративних послуг. Сучасні стандарти якості передбачають рівний доступ до сервісів для всіх категорій населення, включаючи осіб з інвалідністю, громадян похилого віку, осіб, які проживають у віддалених регіонах або перебувають у складних життєвих обставинах. Це зумовлює потребу в інклюзивності будівель, використанні адаптованих цифрових платформ, розвитку мобільних сервісних підрозділів та впровадженні спеціалізованих комунікаційних засобів. Забезпечення інклюзивності виступає показником не лише якості, а й справедливості державних сервісів¹.

У контексті реформування системи МВС України важливим є питання інтеграції сервісних центрів із загальною системою публічного адміністрування. Йдеться про необхідність тісної координації діяльності з іншими суб'єктами, які надають адміністративні послуги, а також з органами місцевого самоврядування. Синхронізація міжвідомчих процесів, обмін даними через інтегровані інформаційні системи та використання єдиних реєстрів дозволяють скоротити дублювання функцій, зменшити бюрократичне навантаження і підвищити зручність для громадян.

Особливе місце у забезпеченні якості діяльності сервісних центрів займає система управління персоналом. Розвиток сервісної моделі публічного управління передбачає формування нової професійної культури працівників, орієнтованої на етику спілкування та доброчесність. Це потребує не лише підвищення кваліфікації, а й системи мотивації, що заохочує якісне виконання функцій².

Належне кадрове забезпечення та формування відповідальних управлінських команд стають фундаментальними умовами функціонування сервісних центрів як сучасних інституцій держави.

Не можна залишити поза увагою і ризики функціонування сервісних центрів МВС, які безпосередньо впливають на якість надання послуг. Серед них: технічні збої інформаційних систем, недосконалість окремих

¹ Нестеренко К. О. Запобігання корупції в діяльності підрозділів системи Міністерства внутрішніх справ як спосіб підвищення якості надання ними адміністративних послуг. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Вип. 86. Ч. 4. С. 18. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.2>.

² Штефюк О. Принципи адміністративної процедури як основа реалізації публічно-сервісних повноважень органів місцевого самоврядування в Україні // Стандарти належного адміністрування: європейські підходи та впровадження в Україні : Збірник тез за матеріалами панельної дискусії VIII Харківського міжнародного юридичного форуму (м. Харків, 25 вересня 2024 р.). Харків : НІОУ імені Ярослава Мудрого, 2024. С. 134.

нормативно-правових процедур, нерівномірність навантаження на регіональні підрозділи, а також ризики зловживань з боку окремих службовців.

Подолання цих викликів можливе шляхом створення ефективної системи управління ризиками, запровадження внутрішнього аудиту, вдосконалення механізмів реагування на скарги громадян і посилення публічного контролю¹.

З огляду на це якість надання послуг сервісними центрами МВС є результатом багатофакторного процесу, в якому поєднуються нормативні, організаційні, технологічні та соціальні чинники.

Висновки. Таким чином, забезпечення якості надання послуг сервісними центрами МВС виступає багатофакторним і комплексним процесом, який поєднує правові, організаційні, технологічні, кадрові та соціальні аспекти. Якість адміністративних сервісів у цій сфері є не лише інструментом задоволення повсякденних потреб громадян, але й важливим показником ефективності державної політики загалом, адже саме через доступність, прозорість і комфортність процедур формується рівень довіри суспільства до інституцій влади. Нормативно-правова база створює фундамент для функціонування сервісних центрів, проте вона потребує системного оновлення відповідно до сучасних умов і стандартів Європейського Союзу.

У практичній площині доцільним є кілька ключових напрямів удосконалення системи забезпечення якості надання послуг сервісними центрами МВС. По-перше, у сфері правового регулювання необхідно забезпечити гармонізацію національних стандартів із європейськими практиками, а також запровадити механізми оперативного оновлення нормативно-правових актів залежно від потреб суспільства. По-друге, у напрямі цифровізації варто продовжити інтеграцію сервісних центрів із єдиними державними інформаційними платформами, приділивши особливу увагу безпеці обробки персональних даних і розвитку мобільних сервісів, зручних для громадян. По-третє, у сфері доступності слід забезпечити повну інфраструктурну та цифрову інклюзивність сервісних центрів, створити спеціалізовані програми для ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, людей з інвалідністю та інших вразливих категорій населення, а також розширювати мережу мобільних підрозділів для обслуговування віддалених регіонів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кравченко О. І. Система управління якістю надання адміністративних послуг: навч.-метод. посіб. для здобувачів освітніх програм «Територіальне управління та місцеве самоврядування»,

¹ Публічна служба : навч. посіб. / С. М. Серьогін, Н. А. Липовська, Є. І. Бородин [та ін.] ; за заг. ред С. М. Серьогіна. 2-ге вид. Дніпро: ГРАНІ, 2019. С. 161.

«Кадровий менеджмент», «Соціальна сфера» другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування. Полтава : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» 2022. 121 с.

2. Лавренова О. І., Білоус-Осінь Т. І., Могил С. К. Оцінювання якості надання адміністративних послуг: навчальний посібник. 2019. 56 с.

3. Лис А. Б. Світовий досвід надання послуг населенню державними і самоврядними органами влади. *Механізми публічного управління*. 2015. № 9 (23). С. 43–50.

4. Нестеренко К. О. Запобігання корупції в діяльності підрозділів системи Міністерства внутрішніх справ як спосіб підвищення якості надання ними адміністративних послуг. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Вип. 86. Ч. 4. С. 17–21. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.2>.

5. Обґрунтування економічних рішень і оцінювання ризиків: навч. посіб. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2025. 412 с.

6. Опанасюк Ю. А., Романченко Я. О. Державне управління у сфері надання адміністративних послуг. *Вісник СумДУ*. 2020. № 2. С. 163–173. DOI: <https://doi.org/10.21272/1817-9215.2020.2-18>.

7. Пижов С. Адміністративно-правова характеристика принципів діяльності регіональних сервісних центрів МВС. *Юридичний вісник*. 2022. № 6. С. 207–215. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2022.25>.

8. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 № 5203-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>.

9. Публічна служба : навч. посіб. / С. М. Серьогін, Н. А. Липовська, Є. І. Бородін [та ін.] ; за заг. ред С. М. Серьогіна. 2-ге вид. Дніпро: ГРАНІ, 2019 384 с.

10. Роль громадськості у покращенні якості адміністративних послуг / [В. Тимошук, Є. Школьний, А. Колохіна, Є. Бородін,]; за заг. ред. В. Тимошука. Київ: ФОП Москаленко О. М., 2017. 73 с.

11. Сировацький В. І. Філософсько-правовий контент державного примусу у темпорально-просторовому дискурсі : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.12. Хмельницький, 2020. 461 с.

12. Слободенюк Т. О. Перспективна модель публічно-сервісної держави в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 18. С. 155–160. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.18.155>.

13. Штефюк О. Принципи адміністративної процедури як основа реалізації публічно-сервісних повноважень органів місцевого самоврядування в Україні // Стандарти належного адміністрування: європейські підходи та впровадження в Україні : Збірник тез за матеріалами панельної дискусії VIII Харківського міжнародного юридичного форуму (м. Харків, 25 вересня 2024 р.). Харків : НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2024. С. 131–138.

14. Щерблюк О. В. Організаційні основи судоустрою в Україні. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 253 с.

Стаття надійшла до редакції 02.08.2025

Eduard OI. MUZYCHUK,

PhD in Law

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

FEATURES OF QUALITY ASSURANCE OF SERVICES PROVIDED BY SERVICE CENTERS OF THE MIA OF UKRAINE

The article examines the peculiarities of ensuring the quality of administrative services provided by the service centres of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, which are key institutions of the state system of public services in the field of road safety, vehicle registration, issuance and exchange of driving licences, as well as the provision of other administrative services. The author has determined that the effectiveness of service centres depends on the integration of regulatory, organisational, technological, human resources, and socio-ethical components. The article analyses the current state of regulatory and legal regulation, organisational and management structures, digital infrastructure and human resources of the centres, and assesses the level of inclusiveness and accessibility of services for different categories of the population.

It has been highlighted that there is a need to ensure consistent service quality across different regions of Ukraine, minimise corruption risks, and implement innovative technological solutions. The conclusions of the article emphasise that ensuring high-quality administrative services is a multidimensional process that combines effective regulatory control, modern technologies, professional and ethical staff, accessibility for citizens, and flexibility in responding to external challenges.

These scientifically based recommendations are designed to raise service standards, improve organisational and technological mechanisms, and ensure the inclusiveness and stability of service centres, which will help build public trust in state institutions and shape a modern model of public services in Ukraine.

Keywords: *service centres of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, administrative services, quality of service, digitalisation, inclusiveness, organisational and legal regulation, European integration, human resources, efficiency of public services.*

Віталій Іванович ОНАЦЬКИЙ*(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)*

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ГЕНЕРАЛЬНОГО ШТАБА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ З ПЛАНУВАННЯ ОБОРОНИ ДЕРЖАВИ

У статті доведено, що адміністративне планування, яке лежить в основі осмислення сутності та особливостей Генерального штаба ЗСУ як суб'єкта військового управління з планування оборони держави, являє собою особливий різновид діяльності органів публічної влади, підприємств, установ та організацій, спрямований на визначення в процесі управління стратегічних, тактичних та оперативних можливостей впливу на окрему категорію суспільних відносин, формування комплексного бачення її поточного стану, перспектив розвитку, наявних і потенційно можливих проблем як об'єкту адміністративно-правового впливу, а також коригування на основі такого бачення взаємодії з іншими зацікавленими суб'єктами, цільовими групами, клієнтами та громадськістю в широкому її розумінні.

Звернено увагу на таку особливість Генерального штаба ЗСУ як суб'єкта військового управління з планування оборони держави, як багатоплановість його регулюючого впливу в межах системи публічного управління в державі. Багатоплановість регулюючого впливу Генерального штаба ЗСУ в межах системи публічного управління в державі полягає в спрямуванні ним цілої низки суспільних відносин, які пов'язані як воєнною організацією держави, так і з публічним управлінням на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях.

Зазначено, що ще однією особливістю Генерального штабу ЗСУ як суб'єкта військового управління з планування оборони держави є функціонування у межах єдиного сектору безпеки та оборони. Як суб'єкт військового управління з планування оборони держави Генеральний штаб ЗСУ відіграє важливу спрямовуючу функцію у процесі забезпечення національної безпеки, координації діяльності сил оборони, розробки стратегічних документів, що пов'язані з національною безпекою, воєнною безпекою та кібербезпекою.

Ключові слова: *Генеральний штаб Збройних Сил України, суб'єкт військового управління, планування оборони держави, сутність, особливості, регулюючий вплив, сектор безпеки та оборони.*

Постановка проблеми. *Основою військового управління в сучасних умовах невизначеності виступає планування оборони держави. Не випадково проблемам оборонного планування приділяється значна увага*

зарубіжними дослідниками, адже даний процес за умови його належного організаційно-управлінського та нормативно-правового забезпечення дозволяє підвищити спроможності бойових підрозділів з виконання завдань обороноздатності держави відповідно до стратегій, концепцій, програм і планів з урахуванням реальних і потенційних воєнних загроз та фінансово-економічних можливостей держави.

При цьому розуміння сутності Генерального штаба ЗСУ як суб'єкта військового управління з планування оборони держави, регулюючий вплив якого спрямований на формування стратегічного бачення необхідних для Збройних Сил України сил, засобів і широкого кола ресурсів, першочергово пов'язане з усвідомленням глибинних теоретичних і організаційних основ процесу планування як такого.

Осмисленню найбільш важливих аспектів діяльності Генерального штаба Збройних Сил України та інших органів військового управління присвячені наукові розробки таких провідних вітчизняних науковців, як В. Б. Авер'янов, В. Є. Барба, П. Д. Біленчук, С. С. Вітвіцький, В. Г. Гриценко, М. В. Джафарова, В. М. Дубінчак, А. В. Калайда, О. М. Ключев, А. Т. Комзюк, І. М. Коропатнік, А. М. Куліш, О. М. Музичук, Г. В. Назарова, А. О. Собакар, В. В. Сокурєнко, Н. П. Христинченко, І. М. Шопіна і багато інших вчених. Проте поза увагою науковців залишилися сутність та особливості Генерального штаба Збройних Сил України як суб'єкта військового управління з планування оборони держави.

Мета статті полягає в тому, щоб розглянути сутність та особливості Генерального штаба Збройних Сил України як суб'єкта військового управління з планування оборони держави. Для досягнення вказаної мети доцільним є вирішення таких завдань: розглянути сутність адміністративного планування та його специфіку в сфері оборони; сформулювати авторське розуміння Генерального штаба ЗСУ як суб'єкта військового управління з планування оборони держави; встановити окремі особливості Генерального штаба ЗСУ як суб'єкта військового управління з планування оборони держави, зокрема багатоплановість його регулюючого впливу в межах системи публічного управління в державі та функціонування у межах єдиного сектору безпеки та оборони.

Виклад основного матеріалу. В основі планування оборони держави, а також інших різновидів планування, пов'язаних саме з управлінським впливом держави, відповідним адміністративно-правовим забезпеченням, лежить саме адміністративне планування, яке майже не розглядалося у вітчизняній правовій доктрині. В окремих зарубіжних дослідженнях даний феномен переважно вивчався крізь призму сфери вищої освіти.

Як зазначає Т. Страйк, адміністративне планування (поки що) не є чітко визначеним, впізнаваним та обмеженим набором процесів або видів діяльності, які послідовно об'єднані в єдину, ідентифіковану адміністративну функціональну область. Не існує уніфікованого підходу щодо назв видів діяльності, що знаходяться в адміністративних відділах планування закладів вищої освіти по всьому світу, а також немає єдиної

назви для відділів, на які покладається діяльність з адміністративного планування. Види діяльності, що визначаються деякими установами як адміністративне планування, в інших установах охоплюються іншими ролями або функціями. Хоча діяльність з адміністративного планування можна ідентифікувати як відмінну від іншої адміністративної діяльності за допомогою певного критерію, вона організовується по-різному в установах і тому не піддається функціональному визначенню. Адміністративне планування більш продуктивно визначається як процес, ніж як адміністративна функція, процес, який призначений для використання, щоб допомогти академічним лідерам визначити пріоритети чи дії або розподілити ресурси. Адміністративне планування розглядається як систематична організація процесів, що існують на інституційному рівні для керівництва прийняттям академічних рішень щодо майбутнього. Адміністративне планування може також включати моніторинг ефективності, аналіз зовнішніх конкурентів або ринку, надання даних та аналізу для підтримки прийняття внутрішніх управлінських рішень. Адміністративне планування може також існувати на рівні континенту, нації, штату чи системи¹.

Так, у Принстонському університеті команда адміністративного планування займається широким спектром діяльності, як стратегічної, так і тактичної, щоб допомогти виконавчому віце-президенту (EVP) у виконанні обов'язків головного операційного директора університету. Члени команди сприяють співпраці між організаціями; керують загальноуніверситетськими проектами; оцінюють можливості для вдосконалення послуг; проводять огляди функцій, включаючи реорганізацію адміністративних підрозділів; та впроваджують адміністративні ініціативи. Вони допомагають виконавчому віце-президенту діяти відповідно до угод та зобов'язань, а також забезпечують, щоб офіс надавав послуги широкому колу зацікавлених сторін, включаючи опікунів, викладачів, співробітників, студентів, випускників, інших членів громади та зовнішні організації².

З огляду на це адміністративне планування, яке, на нашу думку, лежить в основі осмислення сутності та особливостей Генерального штаба ЗСУ як суб'єкта військового управління з планування оборони держави, являє собою особливий різновид діяльності органів публічної влади, підприємств, установ та організацій, спрямований на визначення в процесі управління стратегічних, тактичних та оперативних можливостей впливу на окрему категорію суспільних відносин, формування комплексного бачення її поточного стану, перспектив розвитку, наявних і потенційно можливих проблем як об'єкту адміністративно-правового впливу, а також коригування на основі такого бачення взаємодії з іншими зацікавленими

¹ Strike T. Administrative Planning, Higher Education Institutions // Encyclopedia of International Higher Education Systems and Institutions. Dordrecht : Springer, 2018. DOI: https://doi.org/10.1007/978-94-017-9553-1_590-1.

² Administrative Planning // Princeton University: сайт. URL: <https://evp.princeton.edu/areas-responsibility/administrative-planning>.

суб'єктами, цільовими групами, клієнтами та громадськістю в широкому її розумінні.

Водночас в сфері оборони держави таке планування має свою специфіку, пов'язану з особливим безпековим контекстом, характерним не лише для України, але й для світу в цілому, зокрема з огляду на зовнішньополітичні, економічні чинники, які задають вектор для перетворень в секторі безпеки та оборони.

Х. Брайтенбаух та А. Якобссон розглядають оборонне планування як конститутивний елемент оборонних та стратегічних досліджень. Дійсно, окрім звичайної «нижньої» зосередженості на застосуванні чи незастосуванні сили, на прийнятті політичних рішень у зовнішніх відносинах, військових операціях та глобальній зовнішній взаємодії, науковці стверджують про необхідність посиленої зосередженості на тому, що є важливою частиною повсякденної практики оборонної та безпекової політики для військового, цивільного адміністративного та політичного керівництва: перспективна підготовка збройних сил та інших можливостей майбутнього. Зокрема, можна виокремити два загальні виміри оборонного планування: довгострокові, історичні зв'язки між оборонним плануванням та державою, включаючи національні відмінності у цивільно-військових відносинах, та одночасну напруженість між оборонним плануванням як адміністративною, аналітично нейтральною діяльністю та політикою. В обох випадках оборонне планування постає як окремий випадок загального планування, як лінза, яка дозволяє зосереджуватися на певних аспектах зовнішнього світу від імені держави, а також іноді створює інституціоналізовані упередження на цьому шляху. Так, перефразуючи Емілія Дюркгейма, оборонне планування постає як «стратегічний факт» із власною динамікою¹.

При цьому оборонне планування відображає в собі ключові тенденції державної політики в оборонній сфері. Варто погодитися з тим, що адміністративні органи не можуть бути повністю відокремлені від процесу формування політики. Політична влада розподілена між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади. Адміністративні органи працюють під різним впливом цих гілок влади. Керівники департаментів беруть участь у формуванні політики, надсилаючи пропозиції, інформацію та дані, необхідні виконавчій та законодавчій владі. Іноді адміністративні органи визначають ключові питання державної політики, інтерпретуючи політичні директиви. Публічні службовці вищого рівня, такі як секретарі урядових департаментів та керівники державних підприємств, беруть участь у процесі прийняття рішень. Адміністративні органи беруть відносно більшу участь у плануванні програм. Однак їхні дії підлягають перегляду та контролю з боку законодавчого органу та його комітетів².

¹ Breitenbauch H., Jakobsson A. K. Defence planning as strategic fact: introduction. *Defence Studies*. 2018. № 18 (3). P. 253. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14702436.2018.1497443#abstract>.

² Unit-29 Administrative Planning // Block-5 Concepts in Organisation-II / eGyanKosh: сайт. URL: <https://egyankosh.ac.in/handle/123456789/19207>.

Водночас, з точки зору адміністративно-правового розуміння, сутність Генерального штаба ЗСУ як суб'єкта військового управління з планування оборони держави зводиться до системи його функціональних можливостей як органу військового управління, а також як координуючого та спрямовуючого органу відносно діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій, інститутів громадянського суспільства щодо вирішення питань, які відносяться до його компетенції, здатного організовувати діяльність у різноманітних адміністративно-правових формах (наради, комісії, робочі групи), виступати центром прийняття рішень щодо організації взаємодії з іншими органами публічної влади з питань оборони.

Генеральний штаб ЗСУ як суб'єкт військового управління з планування оборони держави в площині адміністративно-господарської діяльності виступає сполучною ланкою у процесах обміну інформацією, забезпечення ресурсами, координації діяльності не лише суб'єктів сектору оборони, але й широкого кола інших підприємств, установ, організацій, органів публічної влади, зокрема правоохоронних органів, які так чи інакше пов'язані з оборонною сферою. Варто зазначити, що остання є комплексним феноменом, який охоплює широку систему суспільних відносин економічного, політичного, соціального характеру, які у своїй сукупності визначають спроможність держави забезпечувати територіальну цілісність, організовувати загальнонаціональний спротив, формувати у суспільстві культуру готовності брати участь у захисті держави, що досягається за допомогою національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання. Так, лише в економічній сфері в процесі оборонного планування слід враховувати макроекономічні тенденції, поглиблення рецесії, зростання дефіциту бюджету та інші фактори.

Щодо окремих особливостей Генерального штаба ЗСУ як суб'єкта військового управління з планування оборони держави, то варто звернути увагу на багатоплановість його регулюючого впливу в межах системи публічного управління в державі. Слід погодитися з думкою окремих польських дослідників про те, що поняття військового управління, як і саме управління, можна розглядати з різних точок зору та перспектив. Загалом, його можна розуміти як діяльність військових органів влади та елемент публічного управління, метою якого є забезпечення збройних сил ресурсами, необхідними для задоволення їхніх основних потреб, а також засобами, необхідними для ведення бойових дій, шляхом організації діяльності щодо підтримання бойової готовності збройних сил та операцій, безпосередньо пов'язаних з підтриманням повної бойової готовності збройних сил¹.

Водночас Генеральний штаб Збройних Сил України як суб'єкт військового управління з планування оборони держави відповідно до

¹ Szynowski R. The notion of military administration. *Rocznik Bezpieczeństwa Morskiego*. 2019. № 13.
URL: <https://yadda.icm.edu.pl/baztech/element/bwmeta1.element.baztech-71c9fa95-a7ee-4dc9-9493-bbb07b39a66c>.

базового Положення «спрямовує, координує та контролює діяльність обласних та районних військових адміністрацій з питань забезпечення оборони, громадського порядку і безпеки, здійснення заходів правового режиму воєнного стану; готує пропозиції щодо переліку посад у військових адміністраціях населених пунктів, які підлягають заміщенню військовослужбовцями військових формувань, особами рядового і начальницького складу правоохоронних органів, а також перелік посад, що можуть бути заміщені військовослужбовцями військових формувань, особами рядового і начальницького складу правоохоронних органів у районній, обласній військовій адміністрації; готує пропозиції Президенту України щодо призначення на посаду та звільнення з посади начальників військових адміністрацій населених пунктів (у разі їх утворення)»¹.

Так, багатоплановість регулюючого впливу Генерального штаба ЗСУ в межах системи публічного управління в державі полягає в спрямуванні ним цілої низки суспільних відносин, які пов'язані як воєнною організацією держави, так і з публічним управлінням на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях задля забезпечення першочергової орієнтованості окремої категорії місцевих державних адміністрацій на питання оборони, публічної безпеки і порядку, національної безпеки в умовах воєнного стану. Такий регулюючий вплив спрямований на те, щоб у складних безпекових умовах ефективно організовувати національний спротив, не допускати дестабілізацію в окремих населених пунктах, особливо наближених до зони ведення активних бойових дій.

Б. Б. Мельниченко наголошує, що «одним із основних варіантів ефективності публічного управління в умовах воєнного стану є повна консолідація зусиль і взаєморозуміння на усіх його рівнях, що вкрай важливо у воєнний час, налагодження тісної співпраці зі суспільством»². При цьому Генеральний штаб ЗСУ виступає однією з ключових державних інституцій, яка забезпечує таку консолідацію зусиль органів публічної влади, інститутів громадянського суспільства, підприємств, установ та організацій в процесі будівництва фортифікаційних споруд, організації мобілізаційної підготовки та мобілізації, проведення нарад за участі керівників різного рівня.

Ще однією особливістю Генерального штабу ЗСУ як суб'єкта військового управління з планування оборони держави є функціонування у межах єдиного сектору безпеки та оборони, тобто «системи органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу

¹ Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України : Указ Президента України від 30 січня 2019 року № 23/2019 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/23/2019#Text>.

² Мельниченко Б. Б. Публічне управління в Україні в умовах воєнного стану. *Держава та регіони*. 2023. № 2 (80). С. 95.

України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадян та громадських об'єднань, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України»¹.

Як суб'єкт військового управління з планування оборони держави Генеральний штаб ЗСУ відіграє важливу спрямовуючу функцію у процесі забезпечення національної безпеки, координації діяльності сил оборони, розробки стратегічних документів, що пов'язані з національною безпекою, воєнною безпекою та кібербезпекою.

При цьому Генеральний штаб ЗСУ в межах сектору безпеки і оборони визначає пріоритетні напрями діяльності як сил оборони, так і безпеки, зокрема в процесі координації діяльності військових адміністрацій з питань забезпечення публічної безпеки і порядку, які зі свого боку проводять відповідні наради та заслуховування керівників правоохоронних органів на рівні окремої області, визначення переліку посад у військових адміністраціях, які підлягають заміщенню як військовослужбовцями, так і працівниками правоохоронних органів тощо. Така подвійна природа координуючого (організуючого) впливу Генерального штаба ЗСУ як в оборонній, так і в безпековій сфері пов'язана з тим, що кожен орган, який входить до сектору безпеки і оборони, є складовою єдиної системи органів і підрозділів, які саме у своїй сукупності, доповнюючи інформаційні, аналітичні, кадрові можливості один одного, гарантують національну безпеку держави у єдності всіх її складових.

Висновки. Таким чином, в основі планування оборони держави, а також інших різновидів планування, пов'язаних саме з управлінським впливом держави, відповідним адміністративно-правовим забезпеченням, лежить саме адміністративне планування, яке майже не розглядалося у вітчизняній правовій доктрині. Адміністративне планування, яке лежить в основі осмислення сутності та особливостей Генерального штаба ЗСУ як суб'єкта військового управління з планування оборони держави, являє собою особливий різновид діяльності органів публічної влади, підприємств, установ та організацій, спрямований на визначення в процесі управління стратегічних, тактичних та оперативних можливостей впливу на окрему категорію суспільних відносин, формування комплексного бачення її поточного стану, перспектив розвитку, наявних і потенційно можливих проблем як об'єкту адміністративно-правового впливу, а також коригування на основі такого бачення взаємодії з іншими зацікавленими суб'єктами, цільовими групами, клієнтами та громадськістю в широкому її розумінні.

З'ясовано, що, з точки зору адміністративно-правового розуміння, сутність Генерального штаба ЗСУ як суб'єкта військового управління з

¹ Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

планування оборони держави зводиться до системи його функціональних можливостей як органу військового управління, а також як координуючого та спрямовуючого органу відносно діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій, інститутів громадянського суспільства щодо вирішення питань, які відносяться до його компетенції, здатного організовувати діяльність у різноманітних адміністративно-правових формах (наради, комісії, робочі групи), виступати центром прийняття рішень щодо організації взаємодії з іншими органами публічної влади з питань оборони.

Встановлено, що Генеральний штаб ЗСУ як суб'єкт військового управління з планування оборони держави в площині адміністративно-господарської діяльності виступає сполучною ланкою у процесах обміну інформацією, забезпечення ресурсами, координації діяльності не лише суб'єктів сектору оборони, але й широкого кола інших підприємств, установ, організацій, органів публічної влади, зокрема правоохоронних органів, які так чи інакше пов'язані з оборонною сферою.

Звернено увагу на таку особливість Генерального штаба ЗСУ як суб'єкта військового управління з планування оборони держави, як багатоплановість його регулюючого впливу в межах системи публічного управління в державі. Багатоплановість регулюючого впливу Генерального штаба ЗСУ в межах системи публічного управління в державі полягає в спрямуванні ним цілої низки суспільних відносин, які пов'язані як воєнною організацією держави, так і з публічним управлінням на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях.

Зазначено, що ще однією особливістю Генерального штабу ЗСУ як суб'єкта військового управління з планування оборони держави є функціонування у межах єдиного сектору безпеки та оборони. Як суб'єкт військового управління з планування оборони держави Генеральний штаб ЗСУ відіграє важливу спрямовуючу функцію у процесі забезпечення національної безпеки, координації діяльності сил оборони, розробки стратегічних документів, що пов'язані з національною безпекою, воєнною безпекою та кібербезпекою. При цьому Генеральний штаб ЗСУ в межах сектору безпеки і оборони визначає пріоритетні напрями діяльності як сил оборони, так і безпеки, зокрема в процесі координації діяльності військових адміністрацій з питань забезпечення публічної безпеки і порядку, які зі свого боку проводять відповідні наради та заслуховування керівників правоохоронних органів на рівні окремої області, визначення переліку посад у військових адміністраціях, які підлягають заміщенню як військовослужбовцями, так і працівниками правоохоронних органів тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мельниченко Б. Б. Публічне управління в Україні в умовах воєнного стану. *Держава та регіони*. 2023. № 2 (80). С. 92–96.

2. Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України : Указ Президента України від 30 січня 2019 року № 23/2019 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/23/2019#Text>.

3. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

4. Administrative Planning // Princeton University: сайт. URL: <https://evp.princeton.edu/areas-responsibility/administrative-planning>.

5. Breitenbach H., Jakobsson A. K. Defence planning as strategic fact: introduction. *Defence Studies*. 2018. № 18 (3). Pp. 253–261. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14702436.2018.1497443#abstr> act.

6. Strike T. Administrative Planning, Higher Education Institutions // Encyclopedia of International Higher Education Systems and Institutions. Dordrecht : Springer, 2018. DOI: https://doi.org/10.1007/978-94-017-9553-1_590-1.

7. Szynowski R. The notion of military administration. *Rocznik Bezpieczeństwa Morskiego*. 2019. № 13. URL: <https://yadda.icm.edu.pl/baztech/element/bwmeta1.element.baztech-71c9fa95-a7ee-4dc9-9493-bbb07b39a66c>.

8. Unit-29 Administrative Planning // Block-5 Concepts in Organisation-II / eGyanKosh: сайт. URL: <https://egyankosh.ac.in/handle/123456789/19207>.

Стаття надійшла до редакції 28.07.2025

Vitaliy Iv. ONATSKY,

Postgraduate Studente

(*Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine*)

THE ESSENCE AND FEATURES OF THE GENERAL STAFF OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE AS A SUBJECT OF MILITARY MANAGEMENT FOR PLANNING THE STATE'S DEFENSE

The article proves that administrative planning, which underlies the understanding of the essence and features of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine as a subject of military management for planning the state's defense, is a special type of activity of public authorities, enterprises, institutions and organizations aimed at determining in the management process strategic, tactical and operational opportunities for influencing a separate category of social relations, forming a comprehensive vision of its current state, development prospects, existing and potentially possible problems as an object of administrative and legal influence, as well as adjusting based on such a vision of interaction with other interested entities, target groups, clients and the public in its broad sense.

Attention is drawn to such a feature of the General Staff of the Armed Forces

of Ukraine as a subject of military management for planning the state's defense, as the multifacetedness of its regulatory influence within the framework of the public administration system in the state. The multifaceted regulatory influence of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine within the framework of the public administration system in the state consists in its direction of a whole range of public relations, which are related to both the military organization of the state and public administration at the national, regional and local levels.

It is noted that another feature of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine as a subject of the military management for planning the state's defense is its functioning within a single security and defense sector. As a subject of the military management for planning the state's defense, the General Staff of the Armed Forces of Ukraine plays an important guiding function in the process of ensuring national security, coordinating the activities of the defense forces, and developing strategic documents related to national security, military security and cybersecurity.

Key words: *General Staff of the Armed Forces of Ukraine, subject of military command, state defense planning, essence, features, regulatory influence, security and defense sector.*

Андрій Миколайович ПАДАЛКА,
доктор юридичних наук, доцент
(Служба безпеки України)

ДО ПИТАННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті наголошено на тому, що на кадрове забезпечення публічної служби покладається завдання, з одного боку, зробити процес прийняття та доведення до персоналу кадрових рішень максимально прозорим і доступним, а з іншого – детально регламентувати даний процес, забезпечити його унормованість та уніфікованість у межах цілісної системи кадрового забезпечення. Зазначено, що в умовах воєнного стану особливо актуалізується морально-психологічне забезпечення діяльності СБУ, на вдосконалення якого має бути спрямована діяльність вітчизняних закладів вищої освіти та наукових установ, а також діяльність кожного окремого керівника, управлінські рішення якого першочергово визначають морально-психологічний стан особового складу, породжують позитивні чи негативні тенденції, які в умовах воєнного стану можуть призвести до зриву широкомасштабних операцій та втрат серед особового складу, у тому числі серед унікальних спеціалістів у світовому масштабі у кіберсфері, OSINT і аналітики даних.

Відзначено, що попри особливу безпекову реальність воєнного стану кадрове забезпечення СБУ, як і інших правоохоронних органів, має базуватися на провідних концепціях HR-менеджменту, які успішно зарекомендували себе у бізнесі, зокрема в практиці діяльності міжнародних компаній, впровадженні та подальшому вдосконаленні інформаційної системи управління персоналом, електронних особових справ, автоматизованих допусків. Подібні інноваційні рішення можуть значно спростувати аналіз плинності кадрів, мінімізувати ризик потрапляння кадрової інформації до ворожих спецслужб, забезпечуватимуть мобільність кадрових підрозділів.

Ключові слова: Служба безпеки України, кадрове забезпечення, воєнний стан, соціальна, медична підтримка, морально-психологічне забезпечення, HR-менеджмент.

Постановка проблеми. Належне кадрове забезпечення лежить в основі успішного функціонування будь-якого правоохоронного органу. При цьому умови виконання службово-бойових завдань, пов'язані в умовах воєнного стану з постійною небезпекою для життя та здоров'я, потребують особливих підходів до кадрової роботи, яка має враховувати як останні світові тенденції, так і поточні безпекові виклики українського суспільства.

Так, «16 липня 2025 року Верховна Рада ухвалила законопроект

№13353, який має на меті вдосконалення функціонування Служби безпеки України (СБУ). Одним із основних аспектів цього документа є збільшення чисельності співробітників СБУ, що стосується як мирного, так і воєнного часу»¹. При цьому в умовах воєнного стану актуалізується питання не лише збільшення кількості співробітників СБУ, але й якісний вимір даного питання, що базується на переосмисленні кадрової роботи в СБУ.

С. Євтух стверджує, що, незважаючи на безпрецедентні виклики, спричинені повномасштабною агресією росії, СБУ успішно виконала свої обов'язки, відігравши вирішальну роль у збереженні суверенітету та незалежності країни. Протягом своєї історії СБУ доводилося протистояти численним співробітникам, які діяли в інтересах Російської Федерації, але з початком збройної агресії Росії було докладено спільних зусиль для очищення СБУ від агентів зовнішньої розвідки. Цей процес виявився особливо складним, оскільки вимагає не лише планування та виконання операцій проти зовнішніх загроз, але й виявлення та нейтралізації шпигунів та зрадників у самій Україні. Підрозділи СБУ продемонстрували значну мужність та стійкість, ефективно ліквідуючи ворожі сили як на передовій, так і глибоко в тилу ворога. Їхній високий рівень професіоналізму, морального духу та винахідливості, у поєднанні з використанням передових технологій та креативних стратегій, призвів до численних успішних операцій, які завдали значної шкоди військовому та економічному потенціалу Росії, зрештою вплинувши на хід війни. Помітного прогресу досягнуто в контррозвідувальній та антитерористичній діяльності, зокрема у виявленні та нейтралізації колаборантів та шпигунських мереж в Україні, а також у забезпеченні кібербезпеки країни².

Водночас питання кадрового забезпечення СБУ в умовах воєнного стану є ключовим для підтримання окреслених в останні роки прогресивних тенденцій розвитку даного державного органу спеціального призначення, формування високого рівня кадрового потенціалу СБУ, якого можливо досягнути тільки за умови комплексного розуміння кадрового забезпечення, проблем і викликів, що стоять наразі перед ним, окреслюючи тим самим перспективні шляхи подальшого вдосконалення діяльності СБУ.

Слід зазначити, що різноманітним аспектам діяльності Служби безпеки України з точки зору адміністративного права присвячені дослідження О. М. Бандурки, О. І. Безпалової, К. Л. Бугайчука, С. М. Гусарова, В. В. Ковальчука, А.Т. Комзюка, Р. С. Мельника, О. М. Музичука, О. О. Панової, О. Ю. Прокопенка, О. Ю. Салманової, А. О. Собакаря, В. В. Сокурєнка та інших дослідників. Водночас досі не було проведено комплексного дослідження саме кадрового забезпечення Служби безпеки України в умовах воєнного стану

¹ Верховна Рада збільшує чисельність СБУ та створює Центр спецоперацій «А» / Межа: сайт. URL: <https://mezha.net/ua/bukvy/young-man-survives-two-heart-transplants-in-52-hours-in-lviv/>.

² Yevtukh S. The Security Service of Ukraine: key operations and challenges during the full-scale russian-Ukrainian war. The Central Research institute of the Armed Forces of Ukraine. *Military Science*. 2024. № 2 (4). Pp. 145.

Мета статті полягає в тому, щоб дослідити питання кадрового забезпечення Служби безпеки України в умовах воєнного стану. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити такі завдання: з'ясувати завдання, які покладаються на кадрове забезпечення публічної служби; розглянути специфіку кадрового забезпечення СБУ в умовах воєнного стану, а також окремі його напрями; дослідити морально-психологічне забезпечення діяльності СБУ; визначити, які інформаційні та цифрові HR-технології набувають особливого значення в сфері кадрового забезпечення СБУ в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Як стверджував видатний науковець і митець доби Високого Відродження Леонардо да Вінчі: «якщо все здається простим, це безпомилково доводить, що працівник мало здібний, а робота – вище його розуміння»¹. Водночас на кадрове забезпечення публічної служби покладається завдання, з одного боку, зробити процес прийняття та доведення до персоналу кадрових рішень максимально прозорим і доступним, а з іншого – детально регламентувати даний процес, забезпечити його унормованість та уніфікованість у межах цілісної системи кадрового забезпечення.

Слід погодитися з П. О. Комірчим, що «кадрове забезпечення публічної служби є складним феноменом, а кадрове забезпечення публічної служби у правоохоронній сфері – складним явищем, додатково ускладненим нормативними вимогами до цього забезпечення, котре враховує не лише сутність відповідного феномена, але й особливості функціонування органів публічної служби у сфері правоохорони, специфіку проходження публічної служби в цій сфері, наявну політику держави (та державну кадрову політику, зокрема) у правоохоронній сфері. При цьому, як і будь-яке складне явище в площині функціонування суб'єктів публічної адміністрації, воно підлягає адміністративно-правовому врегулюванню, в межах якого нормотворцем визначаються особливі правові вимоги до здійснення кадрового забезпечення публічної служби розглядуваної сфери»².

При цьому на кадровому забезпеченні СБУ в умовах воєнного стану позначається потреба в постійному відстеженні все нових загроз державній безпеці, викликів у кіберсфері, проявів колабораційної діяльності, яка, на жаль, під організаційним впливом ворожих органів постійно набуває нових рис, охоплюючи з-поміж іншого українських дітей, підлітків, осіб, які мають певний вплив у публічному просторі, зокрема блогерів, адміністраторів каналів у соціальних мережах, діючих військовослужбовців і правоохоронців. Ці та інші виклики потребують особливої системи підготовки працівників, підвищення кваліфікації, опанування все нових навичок у сфері кібергігієни та цифрової грамотності.

В. В. Блуд зазначає, що «кадрова робота в органах і підрозділах СБУ

¹ Афоризми // Кадровик.UA: сайт. URL: https://www.kadrovik.ua/content/aforizmi?srsId=AfmBOooJrhFn8ihFypp9m5fMGMlJAKwrhBOXE2yvCEzsi_57c0oIKKF.

² Комірчий П. О. Кадрове забезпечення публічної служби у правоохоронній сфері: поняття та правові вимоги. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. № 41. Т. 2. С. 134.

виражає кадрову політику цього державного органу спеціального призначення з правоохоронними функціями. Кадрова політика Служби безпеки України – це стратегія розвитку кадрового складу органів та підрозділів СБУ, а також формування актуальної системи управління ними, яка виражається в: 1) баченні ідеальної моделі службовця; 2) удосконаленні вимог щодо професійної компетентності та кваліфікаційних навичок кандидатів на посаду в СБУ; 3) встановленні сучасних зовнішніх та внутрішніх викликів в роботі Служби та оптимізації кадрових процесів; 4) актуалізації відомчого нормативно-правового забезпечення кадрових процесів та операцій; 5) визначенні показників ефективності та законності роботи кадрового складу, виконання ним всього спектру функцій і завдань тощо»¹.

Окреслена науковцем кадрова політика має бути системною та ґрунтуватися на концепціях, програмах і стратегіях, передбачати регулярний перегляд останніх залежно від мінливої соціальної, економічної чи безпекової ситуації. На думку К. Хаустової та Е. Дем'яновича, «управління кадровим потенціалом охоплює багато аспектів, включаючи підбір та підготовку кваліфікованих кадрів, розподіл обов'язків, мотивацію та розвиток персоналу, оцінку роботи, а також заходи для зниження плинності кадрів. Стратегія забезпечення кадрового потенціалу у нинішніх умовах має бути гнучкою та адаптивною, беручи до уваги множину факторів і ризиків, пов'язаних із змінюваною обстановкою та новими умовами праці»².

Водночас в умовах воєнного стану в царині кадрового забезпечення СБУ важливим є переосмислення соціальної, медичної і психологічної підтримки працівників та членів їх сімей; проведення регулярної ротації в регіонах ведення активних бойових дій; недопущення професійного вигорання та загострення психологічних проблем; навчання та підготовки військовослужбовців, які зокрема проходять службу в Центрі спеціальних операцій «А», в частині радіорозвідки, знешкодження БпЛА, тактичної медицини, роботи з полоненими; антикорупційної діяльності, недопущення зловживань, негуманного поводження та порушень прав людини; ефективних інструментів забезпечення внутрішньої безпеки.

В. В. Сліпенюк і А. С. Клименко, аналізуючи специфіку діяльності СБУ в умовах воєнного стану, наголошують, що «посадові обов'язки співробітників СБУ призначені для убезпечення держави, боротьби із загрозами тероризму, розвідки, злочинності та іншими небезпечними явищами. Ця відповідальність може супроводжуватись високим рівнем стресу та психологічного навантаження в небезпечних ситуаціях, враховуючи конфліктні, кризові ситуації та загрози безпеці. Цей стрес може впливати на психологічний стан та загальне благополуччя працівників.

¹ Блуд В. В. Сутність кадрової роботи в органах та підрозділах служби безпеки України як напряму внутрішньої організаційної управлінської діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 599. URL: http://lsei.org.ua/9_2023/147.pdf.

² Хаустова К., Дем'янович Е. Управління кадровим потенціалом підприємства в умовах сучасної нестабільності. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2989/2909>.

Окрім того, низький рівень морально-психологічного стану співробітників СБУ є однією із причини колабораціоністської поведінки, яка підриває національну безпеку України, що є особливо небезпечним в умовах російсько-української війни»¹.

З огляду на це в умовах воєнного стану особливо актуалізується морально-психологічне забезпечення діяльності СБУ, на вдосконалення якого має бути спрямована діяльність вітчизняних закладів вищої освіти та наукових установ, а також діяльність кожного окремого керівника, управлінські рішення якого першочергово визначають морально-психологічний стан особового складу, породжують позитивні чи негативні тенденції, які в умовах воєнного стану можуть призвести до зриву широкомасштабних операцій та втрат серед особового складу, у тому числі серед унікальних спеціалістів у світовому масштабі у кіберсфері, OSINT і аналітики даних.

Слід відзначити, що попри особливу безпекову реальність воєнного стану кадрове забезпечення СБУ, як і інших правоохоронних органів, має базуватися на провідних концепціях HR-менеджменту, які успішно зарекомендували себе у бізнесі, зокрема в практиці діяльності провідних міжнародних компаній і корпорацій.

Так, HR-менеджмент відіграє важливу роль в управлінні процесами найму, навчання та надання пільг у компанії. Створюючи позитивну робочу атмосферу та забезпечуючи дотримання трудового законодавства, в HR-менеджмент підвищує продуктивність та утримання працівників, що значною мірою сприяє успіху організації. HR-менеджмент зосереджується на підвищенні продуктивності праці, сприянні позитивній культурі на робочому місці та забезпеченні дотримання законодавства, що сприяє загальному успіху компанії. Стратегічне управління людськими ресурсами (HRM) розширює можливості робочої сили та узгоджує цілі працівників з цілями організації для довгострокового успіху. Сучасні практики управління персоналом часто включають аутсорсинг традиційних завдань, таких як нарахування заробітної плати та надання пільг, щоб зосередитися на стратегічних ініціативах, що додають цінність².

С. Б. Довбня та Р. В. Письменний досить влучно відзначають, що «в сучасних умовах відбувся перехід до найбільш розвинутої концепції управління людським капіталом з використанням діджитального підходу. HR-менеджмент зараз неможливо представити без тісної інтеграції HR-процесів та функцій з сучасними технологіями та цифровими платформами, хмарними сервісами, мобільними додатками, технологіями машинного навчання, соціальні мережі, чат-боти. Рішення приймаються на основі об'єктивної інформації з використанням big data та можливостей штучного

¹ Сліпенюк В. В., Клименко А. С. Удосконалення кадрового забезпечення СБУ в контексті реалізації політики національної безпеки України. *Ефективність державного управління*. 2023. Вип 1/2 (74/75). С. 78.

² Human Resources: Key Roles and Responsibilities in Business // Investopedia: сайт. URL: <https://www.investopedia.com/terms/h/humanresources.asp>.

інтелекту. Інтеграція процесів та систем між собою забезпечує принципово новий діджитальний підхід до реалізації HR-функцій»¹.

Нещодавно досягнення в галузі HR-технологій розширилися, щоб вирішити ширші проблеми управління персоналом, включаючи управління віддаленим та гібридним робочим середовищем, а також використання штучного інтелекту в управлінні персоналом та прийнятті рішень на основі даних. Зі зростанням «розумнішого» рівня штучного інтелекту, широта завдань, які можна автоматизувати, зростатиме. Наприклад, чат-боти на основі штучного інтелекту можуть значно покращити досвід співробітників, негайно надаючи працівникам необхідну інформацію та передаючи відповідні дані команді відділу кадрів. Штучний інтелект також можна навчити переглядати резюме та аналізувати кандидатів на основі їхньої освіти та досвіду. Для команд з управління персоналом та керівників машинне навчання може допомогти з'ясувати, як найкраще використовувати членів команди, які ініціативи є найефективнішими².

Подібні інформаційні та цифрові рішення набувають особливого значення в сфері кадрового забезпечення СБУ в умовах воєнного стану, зокрема в контексті впровадження та подальшого вдосконалення інформаційної системи управління персоналом (HRIS), електронних особових справ, автоматизованих допусків. Подібні інноваційні рішення можуть значно спростувати аналіз плинності кадрів, мінімізувати ризик потрапляння кадрової інформації до ворожих спецслужб, забезпечуватимуть мобільність кадрових підрозділів з можливістю швидкої зміни місця дислокації без необхідності перевезення архівів та інших паперових документів.

Висновки. Таким чином, питання кадрового забезпечення СБУ в умовах воєнного стану є ключовим для підтримання окреслених в останні роки прогресивних тенденцій розвитку даного державного органу спеціального призначення, формування високого рівня кадрового потенціалу СБУ, якого можливо досягнути тільки за умови комплексного розуміння кадрового забезпечення, проблем і викликів, що стоять наразі перед ним, окреслюючи тим самим перспективні шляхи подальшого вдосконалення діяльності СБУ.

Стверджується, що на кадровому забезпеченні СБУ в умовах воєнного стану позначається потреба в постійному відстеженні все нових загроз державній безпеці, викликів у кіберсфері, проявів колабораційної діяльності, яка, на жаль, під організаційним впливом ворожих органів постійно набуває нових рис, охоплюючи з-поміж іншого українських дітей, підлітків, осіб, які мають певний вплив у публічному просторі, зокрема блогерів, адміністраторів каналів у соціальних мережах, діючих

¹ Довбня С. Б., Письменний Р. В. Трансформація концепцій HR-менеджменту: від локальних теорій до сучасного діджитального підходу в управлінні людським капіталом. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 64. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4239>.

² The 11 Hottest HR Technology Trends Of 2025 And Beyond // People Managing People: сайт. URL: <https://peoplemanagingpeople.com/hr-operations/hr-technology-trends/>.

військовослужбовців і правоохоронців. Ці та інші виклики потребують особливої системи підготовки працівників, підвищення кваліфікації, опанування все нових навичок у сфері кібергігієни та цифрової грамотності.

З'ясовано, що в умовах воєнного стану в царині кадрового забезпечення СБУ важливим є переосмислення соціальної, медичної і психологічної підтримки працівників та членів їх сімей; проведення регулярної ротації в регіонах ведення активних бойових дій; недопущення професійного вигорання та загострення психологічних проблем; навчання та підготовки військовослужбовців, які зокрема проходять службу в Центрі спеціальних операцій «А», в частині радіорозвідки, знешкодження БпЛА, тактичної медицини, роботи з полоненими; антикорупційної діяльності, недопущення зловживань, негуманного поводження та порушень прав людини; реалізація ефективних інструментів забезпечення внутрішньої безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афоризми // Кадровик.UA: сайт. URL: https://www.kadrovik.ua/content/aforizmi?srsId=AfmBOOoJrhlFn8ihFypp9m5fMGMLjAKwrhBOXE2yvCEzsi_57c0oIKKF.
2. Блуд В. В. Сутність кадрової роботи в органах та підрозділах служби безпеки України як наряду внутрішньо організаційної управлінської діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 598–600. URL: http://lsej.org.ua/9_2023/147.pdf.
3. Верховна Рада збільшує чисельність СБУ та створює Центр спецоперацій «А» / Межа: сайт. URL: <https://mezha.net/ua/bukvy/young-man-survives-two-heart-transplants-in-52-hours-in-lviv/>.
4. Довбня С. Б., Письменний Р. В. Трансформація концепцій HR-менеджменту: від локальних теорій до сучасного діджитального підходу в управлінні людським капіталом. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 64. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4239>.
5. Комірчий П. О. Кадрове забезпечення публічної служби у правоохоронній сфері: поняття та правові вимоги. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. № 41. Т. 2. С. 134–137.
6. Сліпенюк В. В., Клименко А. С. Удосконалення кадрового забезпечення СБУ в контексті реалізації політики національної безпеки України. *Ефективність державного управління*. 2023. Вип 1/2 (74/75). С. 75–80.
7. Хаустова К., Дем'янович Е. Управління кадровим потенціалом підприємства в умовах сучасної нестабільності. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2989/2909>.
8. Human Resources: Key Roles and Responsibilities in Business // Investopedia: сайт. URL: <https://www.investopedia.com/terms/h/humanresources.asp>.

9. The 11 Hottest HR Technology Trends Of 2025 And Beyond // People Managing People: сайт. URL: <https://peoplemanagingpeople.com/hr-operations/hr-technology-trends/>.

10. Yevtukh S. The Security Service of Ukraine: key operations and challenges during the full-scale russian-Ukrainian war. The Central Research institute of the Armed Forces of Ukraine. *Military Science*. 2024. № 2 (4). Pp. 137–147.

Стаття надійшла до редакції 30.07.2025

Andriy M. PADALKA,

Doctor of Law, Associate Professor
(*Security Service of Ukraine, Ukraine*)

ON THE ISSUE OF STAFFING OF THE SECURITY SERVICE OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

The article emphasizes that the human resources management of the public service is tasked, on the one hand, with making the process of making and communicating personnel decisions as transparent and accessible as possible, and on the other hand, with regulating this process in detail, ensuring its normalization and uniformity within the framework of a holistic human resources management system.

It is noted that in conditions of martial law, the moral and psychological support of the SBU's activities is especially relevant, the improvement of which should be directed to the activities of domestic higher education institutions and scientific institutions, as well as the activities of each individual manager, whose management decisions primarily determine the moral and psychological state of the personnel, generate positive or negative trends, which in conditions of martial law can lead to the disruption of large-scale operations and losses among personnel, including among unique specialists on a global scale in cyberspace, OSINT and data analytics.

It was noted that despite the special security reality of martial law, the personnel support of the SBU, as well as other law enforcement agencies, should be based on leading HR management concepts that have successfully proven themselves in business, in particular in the practice of leading international companies and corporations, the implementation and further improvement of the personnel management information system (HRIS), electronic personal files, and automated admissions. Such innovative solutions can significantly simplify the analysis of personnel turnover, minimize the risk of personnel information falling into the hands of enemy special services, and ensure the mobility of personnel units.

Key words: *Security Service of Ukraine, personnel support, martial law, social, medical support, moral and psychological support, HR management.*

Роман Володимирович РОЗУМЯК,

кандидат юридичних наук

(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)

ДО ОБҐРУНТУВАННЯ ВАЖЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Виділено наступні ключові особливості забезпечення економічної безпеки як складової національної безпеки: 1) системність, оскільки економічна безпека є частиною єдиної системи національної безпеки та взаємопов'язана з політичною, воєнною, екологічною, енергетичною, інформаційною тощо; 2) має комплексний характер, оскільки охоплює всі сектори української економіки; 3) забезпечення, перш за все, носить превентивний характер, оскільки спрямована не лише на подолання загроз, а й на їх раннє виявлення та попередження; 4) збалансованість інтересів, адже забезпечення економічної безпеки враховує потреби держави, бізнесу та громадян для досягнення стійкого розвитку; 5) передбачає підтримку конкурентоспроможності національного виробництва та інноваційного потенціалу; 6) наявність визначеної системи показників і критеріїв оцінки (ВВП, боргове навантаження, інфляція, безробіття, енергозалежність тощо).

Констатовано, важливість забезпечення економічної безпеки як складової національної безпеки є беззаперечною, адже від економічної стійкості та спроможності держави залежить не просто матеріально-фінансове благополуччя населення, але й існування українських суспільства та держави як таких, і в умовах війни це є помітним особливо яскраво, коли обороноздатність країни та можливість населення зберігати у такій складній ситуації прийнятний рівень життя у величезній мірі залежить саме від стану національної економіки та її здатності ефективно протистояти відповідним загрозам і зберігати відповідні якісні та кількісні показники.

Ключові слова: економічна безпека, забезпечення, елемент, національна безпека.

Постановка проблеми. Забезпечення національної безпеки є одним із ключових завдань української держави, адже неможливо гарантувати реальне втілення у життя основоположних соціальних цінностей, закріплених у Конституції України, без досягнення належного рівня захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів

України від реальних та потенційних загроз¹. Забезпечення національної безпеки є складною, багаторівневою та багатоаспектною діяльністю, яка у реаліях сьогодення суттєво ускладнилася та потребує особливої уваги як з боку наукової спільноти, яка має виокремити найбільш суттєві та критичні недоліки, прогалини та інші проблеми у цій діяльності, визначити умови та фактори, що сприяють появі цих проблем і перешкоджають нормальному функціонуванню механізму забезпечення національної безпеки, запропонувати шляхи вдосконалення засад останнього, окреслити перспективи і можливі напрямки підвищення ефективності забезпечення національної безпеки, особливо в умовах воєнного стану. Справедливим буде відмітити, що протягом останніх років, на фоні стрімкого розвитку ІТ-технологій, появи глобальної загрози у вигляді пандемії COVID-19, змін тенденцій і векторів у системі міжнародних відносин, розв'язання нових воєнних конфліктів (зокрема військове вторгнення російської федерації на територію України), суттєва зросла дослідницька активність у сфері проблематики забезпечення національної безпеки.

Окремі проблемні питання, присвячені забезпеченню економічної безпеки України, у своїх наукових працях розглядали О. В. Брусакова, С. Л. Деревянкін, І. Ю. Дубинський, В. О. Іваха, К. С. Ізбаш, О. П. Ківшик, М. В. Ковалів, С. І. Маркін, О. М. Мартин, О. А. Маслій та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, в реаліях сьогодення проблема забезпечення економічної безпеки як складової національної безпеки набуває нової значимості та актуальності.

Мета статті полягає у тому, щоб обґрунтувати важливість забезпечення економічної безпеки як складової національної безпеки. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання: узагальнити наукові погляди вчених стосовно представленої у роботі проблематики; здійснити аналіз правозастосовної практики, надати власну оцінку важливості забезпечення економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Починаючи наукове дослідження варто відзначити позицію І. Ю. Дубинського та С. І. Маркіна, які справедливо зазначають, що будь-яка сфера життєдіяльності суспільства оцінюється, насамперед, з позиції значимості для держави. Такі категорії як: «стійкість», «територіальна цілісність», «суверенітет», «незалежність», «недоторканність кордонів», «обороноздатність», – є не просто словами, а тими показниками, що визначають життєдіяльність держави. У науковій літературі досить часто ці категорії об'єднують одним терміном, а саме, національною безпекою. Гострота цієї проблематики для України не завершується вже понад десятиліття, відколи країна-агресор російська федерація розпочала захоплення територій нашої держави, а з повномасштабним вторгненням, – лише підсилила її. Попри те, що держава створила і продовжує працювати над системою забезпечення національної

¹ Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII // Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

безпеки, правове підґрунтя цієї діяльності є надзвичайно важливим, що зумовлює потребу його постійного аналізу та удосконалення¹. Т. П. Яцик наголошує, що національна безпека є важливою умовою функціонування та розвитку особистості, суспільства та держави, а тому її проблематика є дуже актуальною і вимагає глибшого наукового дослідження. Питання національної безпеки, підкреслює науковець, належать до числа найважливіших, оскільки від цього залежать перспективи розвитку держави, а інколи і її існування. Проблеми нашого сьогодення у сфері національної безпеки позначені великою кількістю загроз різноманітного рівня, більшість яких вважаються глобальними, до них входять воєнні конфлікти та війни. Воєнний стан, розповсюдження міжнародного тероризму, загострення загроз інтересам громадян, суспільства та держави вимагають розробки ефективних заходів, спрямованих на забезпечення національної безпеки². К. С. Ізбаш, С. Л. Деревянкін відмічають, що становлення України як демократичної та правової держави значною мірою залежить від стабільності суспільних відносин, захищеності прав, свобод і інтересів людини та вимагає забезпечення національної безпеки України як однієї з її найважливіших функцій. Національна безпека відображає стан захищеності життєво важливих інтересів держави, суспільства та громадян відповідно до норм національного та міжнародного законодавства у різних сферах життєдіяльності. При цьому, зауважують правники, діяльність держави направлена на забезпечення сталого розвитку суспільства, своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізацію реальних та потенційних загроз її національним інтересам³.

К. С. Ізбаш, С. Л. Деревянкін справедливо наголошують також і на тому, що забезпечення національної безпеки в умовах правового режиму воєнного стану є одним з основних викликів, що стоять сьогодні перед нашою державою. Національна безпека держави виступає однією з базових цінностей, а її зміцнення є однією із стратегічних цілей України. Актуальність проблем національної безпеки визначена наступними факторами: воєнними конфліктами, техногенними та природними катастрофами, матеріальними витратами та збереженням людського потенціалу. В умовах сьогодення головними та актуальними загрозами для національної безпеки України є збройна агресія російської федерації та її повномасштабне вторгнення на територію України⁴.

¹ Дубинський І. Ю., Маркін С. І. Правова основа забезпечення національної безпеки України в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 20–23. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/2>.

² Яцик Т. П., Микитенко В. С., Ревера А. О. Забезпечення національної безпеки України в умовах воєнного стану. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 4 (32). С. 605. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/10495/10551>.

³ Ізбаш К. С., Деревянкін С. Л. Національна безпека України в умовах воєнного стану: сучасний стан. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. №1 (3). С. 213–214. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2024/1/36.pdf>.

⁴ Ізбаш К. С., Деревянкін С. Л. Національна безпека України в умовах воєнного стану: сучасний стан. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. №1 (3). С. 214. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2024/1/36.pdf>.

У повній мірі підтримуючи наведені вище дослідницькі позиції щодо важливості забезпечення національної безпеки та факторів актуалізації цього питання у наш час, зауважимо, що національна безпека являє собою комплексне явище, і її зміцнення та удосконалення передбачають проведення відповідної роботи, зокрема і науково-дослідної, за цілому ряді сфер і за низкою напрямків. Так, однією з ключових та дуже важливих складових ланок національної безпеки є економічна безпека. У Законі України «Про національну безпеку» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII прямо закріплено, що фундаментальними національними інтересами України на рівні із державними суверенітетом і територіальною цілісністю, демократичним і конституційним ладом є: сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення; інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами. Відповідно державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України та на інші її напрями¹. Також варто відміти Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року, затверджену Указом Президента України від 11.08.2021 р. № 347/2021, в якій зазначається, що економічна безпека є неодмінною та вкрай важливою складовою комплексу основоположних (базисних) національних інтересів українського суспільства і держави. Зокрема у цій Стратегії зазначається, що національним інтересам України відповідає сталий розвиток національної економіки, інтеграція України в європейський економічний простір, розвиток рівноправного взаємовигідного економічного співробітництва з іншими державами. Забезпечення національних економічних інтересів вимагає формування і реалізації стратегічного курсу у сфері забезпечення економічної безпеки, спрямованого як на стале нарощення конкурентоспроможності економіки України, так і на поступове зміцнення економічної стійкості та відповідно невразливості національної економіки до зовнішніх і внутрішніх загроз. Розробники Стратегії акцентують увагу на тому, що важливе місце в безпековому напрямі займають виклики, пов'язані із збройною агресією Російської Федерації та тимчасовою окупацією частини території України. Руйнування економіки України є свідомою і цілеспрямованою дією Російської Федерації та одним з методів гібридної війни, оскільки зруйнована економіка продукує незадоволеність владою, трудову міграцію, соціальну напругу в суспільстві та підриває довіру до влади. При цьому широко використовуються економічні інструменти впливу, до яких,

¹ Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII // Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

зокрема, відносяться санкції щодо українських товарів і послуг та використання впливу на інші держави з метою прийняття рішень, що суперечать основним національним економічним інтересам України¹.

К. О. Утенкова, також висвітлюючи місце та значення економічної безпеки у складі національної безпеки, зазначає, що забезпечення першої є необхідною передумовою достатнього стійкого розвитку держави є забезпечення належного рівня її економічної безпеки. Подолання економічної кризи в Україні, наголошує фахівець, є одним з пріоритетів політики забезпечення економічної безпеки держави. Зовнішня агресія проти України критично погіршила динаміку соціально-економічного розвитку, що посилює макроекономічні дисбаланси та погіршило перспективи подальшого економічного росту². За результатами дослідження К.О. Утенкова дійшла висновку, що економічна безпека, як економічна категорія, є визначальною складовою національної безпеки України і має досить складну внутрішню структуру, що підтверджується багатовекторністю поглядів щодо її визначення вченими-економістами. З урахуванням ситуації, що склалася в українській економіці, проблеми економічної безпеки, пошук методів і шляхів захисту економіки України як ніколи актуальні і потребують подальших досліджень³.

Низка дослідників особливу вагу звертають на актуалізацію питання забезпечення економічної безпеки і труднощі здійснення цього в умовах воєнного часу. Так, О. Соколов зазначає, що географо-економічне становище України в контексті світових економічних відносин, порушення територіальної цілісності, сильний тиск з боку застосування воєнних сил, фундаментальні зміни в отриманні ресурсів, необхідних для соціально-економічного розвитку країни в цілому, в окремих регіонах і галузях, підвищили ризик сталого розвитку української держави, яке не може бути досягнуто без адекватного забезпечення економічної безпеки. Економічна безпека національної економіки є невід'ємним атрибутом суверенітету, територіальної цілісності та незалежності будь-якої держави, а побудова ефективної системи безпеки дозволяє забезпечити її сталий соціально-економічний розвиток. У 2024 році виклики та загрози економічній безпеці в основному пов'язані з прямим руйнівним впливом військових дій на економічний розвиток (зокрема, фізичне руйнування основних фондів та економічної інфраструктури, неможливість здійснення економічної діяльності в умовах військових дій на локальних територіях, ракетних обстрілів, тощо), нестача кваліфікованих працівників, а також ймовірне

¹ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року»: Указ Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021 // Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>.

² Утенкова К. О. Економічна безпека як складова національної безпеки України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2019. Вип. 9. С. 133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhMv_2019_9_19.

³ Утенкова К. О. Економічна безпека як складова національної безпеки України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2019. Вип. 9. С. 140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhMv_2019_9_19.

посилення макроекономічних дисбалансів. На тлі невизначеності щодо масштабів втрат, завданих війною, і можливості їх компенсації, часові і фінансові перспективи відновлення економічного потенціалу в багатьох сферах діяльності залишаються в числі основних питань економічної безпеки України¹. За роки повномасштабної війни, відмічає О. Соколов, суттєво змінилася українська економіка. Враховуючи демографічні та економічні втрати, економічний потенціал країни значно знижується, а рівень економічної небезпеки зростає. Післявоєнне відновлення та подальша діяльність в умовах війни вимагає продуманих стратегій і дій, а також значних фінансових ресурсів для підтримки сталого розвитку економіки країни та забезпечення її безпеки².

О. А. Маслій, О. П. Ківшик, М. М. Котелевець зазначають, що в умовах активізації процесів глобальної трансформації в напрямі захисту цивілізаційних цінностей і формування нового двополярного світу пріоритетність забезпечення економічної безпеки держави як фундаментальної основи національної безпеки кожної країни є безумовною. Зважаючи на залишковий вплив коронавірусної кризи 2020–2021 рр. найбільша за декілька десятиліть конвенційна війна на європейському континенті, розв'язана Росією проти України у 2022 році, стала значним викликом та каталізатором нових загроз економічній безпеці на макро- та мегарівні в умовах глобальних перетворень³. В умовах глобальних перетворень, стверджують науковці, пріоритетність забезпечення економічної безпеки держави, як фундаментальної складової національної безпеки, беззаперечна, оскільки від стійкості національної економічної системи та її здатності протистояти деструктивному впливу глобальних викликів і загроз залежить обороноздатність країни [3]. Найбільш небезпечні загрози економічній безпеці України в умовах глобальних трансформацій пов'язані, на думку дослідників, з війною та рецесією, внаслідок пандемії COVID-19. Військові руйнування, російські атаки на інфраструктурні об'єкти, окупація частини території України, бюджетна криза та інші глобальні виклики підсилюють негативний вплив системних внутрішніх загроз економічній безпеці України, серед яких сировинна орієнтація національної економіки, її низька конкурентоспроможність, проблеми з оновленням матеріально-технічної бази виробництва, масштабна корупція, високий рівень тіньової економіки та інші структурні деформації. Під час глобальних перетворень, що характеризуються зростаючим впливом екзогенних викликів і загроз, для підтримки достатнього рівня економічної безпеки України в умовах війни та відновлення економічного зростання у повоєнний період важливо

¹ Соколов О. Економічна безпека України в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Том 1. № 86. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.41>.

² Там само.

³ Маслій О., Ківшик О., Котелевець М. Загрози економічній безпеці держави в умовах глобальних перетворень. *Економічний простір*. 2025. Вип. 183. С. 25–30. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/183-4>.

впроваджувати проактивний підхід до забезпечення економічної безпеки держави, спрямований на реалізацію превентивних заходів із недопущення деструктивного впливу потенційних загроз¹.

Висновки. Проведений у роботі аналіз дає змогу виділити наступні ключові особливості забезпечення економічної безпеки як складової національної безпеки: 1) системність, оскільки економічна безпека є частиною єдиної системи національної безпеки та взаємопов'язана з політичною, воєнною, екологічною, енергетичною, інформаційною тощо; 2) має комплексний характер, оскільки охоплює всі сектори української економіки; 3) забезпечення, перш за все, носить превентивний характер, оскільки спрямована не лише на подолання загроз, а й на їх раннє виявлення та попередження; 4) збалансованість інтересів, адже забезпечення економічної безпеки враховує потреби держави, бізнесу та громадян для досягнення стійкого розвитку; 5) передбачає підтримку конкурентоспроможності національного виробництва та інноваційного потенціалу; 6) наявність визначеної системи показників і критеріїв оцінки (ВВП, боргове навантаження, інфляція, безробіття, енергозалежність тощо).

Отже, важливість забезпечення економічної безпеки як складової національної безпеки є беззаперечною, адже від економічної стійкості та спроможності держави залежить не просто матеріально-фінансове благополуччя населення, але й існування українських суспільства та держави як таких, і в умовах війни це є помітним особливо яскраво, коли обороноздатність країни та можливість населення зберігати у такій складній ситуації прийнятний рівень життя у величезній мірі залежить саме від стану національної економіки та її здатності ефективно протистояти відповідним загрозам і зберігати відповідні якісні та кількісні показники.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дубинський І. Ю., Маркін С. І. Правова основа забезпечення національної безпеки України в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 20–23. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/2>.
2. Ізбаш К. С., Дерев'янкін С. Л., Національна безпека України в умовах воєнного стану: сучасний стан. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. №1 (3). С. 213–217. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2024/1/36.pdf>.
3. Маслій О., Ківшик О., Котелевець М. Загрози економічній безпеці держави в умовах глобальних перетворень. *Економічний простір*. 2025. Вип. 183. С. 25–30. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/183-4>.

¹ Маслій О., Ківшик О., Котелевець М. Загрози економічній безпеці держави в умовах глобальних перетворень. *Економічний простір*. 2025. Вип. 183. С. 25–30. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/183-4>.

4. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII // Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року» : Указ Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021 // Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>.
6. Соколов О. Економічна безпека України в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Том 1. № 86. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.41>.
7. Утенкова К. О. Економічна безпека як складова національної безпеки України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2019. Вип. 9. С. 133–144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhMv_2019_9_19.
8. Яцик Т. П., Микитенко В. С., Ревера А. О. Забезпечення національної безпеки України в умовах воєнного стану. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 4 (32). С. 603–610. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/10495/10551>.

Стаття надійшла до редакції 17.07.2025

Roman V. ROZUMYAK,

PhD of Law

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

ON SUBSTITUTION OF THE IMPORTANCE OF ENSURING ECONOMIC SECURITY AS A COMPONENT OF NATIONAL SECURITY

The following key features of ensuring economic security as a component of national security are highlighted: 1) systemic, since economic security is part of a single system of national security and is interconnected with political, military, environmental, energy, information, etc.; 2) it is comprehensive in nature, since it covers all sectors of the Ukrainian economy; 3) provision, first of all, is preventive in nature, since it is aimed not only at overcoming threats, but also at their early detection and prevention; 4) balance of interests, since ensuring economic security takes into account the needs of the state, business and citizens to achieve sustainable development; 5) it provides for supporting the competitiveness of national production and innovative potential; 6) the presence of a certain system of indicators and assessment criteria (GDP, debt burden, inflation, unemployment, energy dependence, etc.).

It has been stated that the importance of ensuring economic security as a component of national security is undeniable, because not only the material and financial well-being of the population depends on the economic stability and capabilities of the state, but also the existence of Ukrainian society and the state as such, and in wartime this is especially noticeable, when the country's defense

capability and the ability of the population to maintain an acceptable standard of living in such a difficult situation depend to a large extent on the state of the national economy and its ability to effectively resist relevant threats and maintain the appropriate qualitative and quantitative indicators.

Keywords: *economic security, provision, element, national security.*

Олена Юріївна САЛМАНОВА,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків)

Ірина Дмитрівна КАЗАНЧУК,
кандидат юридичних наук, професор
(Харківський національний університет внутрішніх
справ, м. Харків)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ МІЖВІДОМЧОЇ ВЗАЄМОДІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Статтю присвячено аналізу сучасного стану адміністративно-правового регулювання міжвідомчої взаємодії суб'єктів протидії домашньому насильству. Проаналізовано положення закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», яким запроваджено нову модель системи взаємодії уповноважених суб'єктів у вказаній сфері. Зазначено, що ефективна протидія домашньому насильству неможлива без системної співпраці державних органів та громадських інституцій, оскільки ця проблема має багатогранний характер, а, отже, її вирішення потребує одночасного застосування правоохоронних, соціальних, медичних, освітніх та правових інструментів. У статті надано авторське визначення поняття міжвідомчої взаємодії суб'єктів у сфері протидії домашньому насильству, згідно з яким воно визнано різновидом соціально-правової співпраці (взаємодії на засадах партнерства) органів виконавчої влади (насамперед, Національної поліції), відомств, інших державних установ, органів місцевого

самоврядування та окремих громадських інституцій, які у межах наданих законом повноважень здійснюють організаційні (спеціалізовані і професійні) заходи, цілеспрямовані дії на засадах партнерства з метою реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Окрему увагу приділено аналізу нормативно-правових актів, які регулюють специфіку повноважень підрозділів Національної поліції у сфері протидії домашньому насильству. Зроблено висновок про те, що уповноважені підрозділи Національної поліції є ключовими суб'єктами оперативного реагування на випадки домашнього насильства, а також саме на них покладено функцію превенції в зазначеній сфері. З урахуванням новітніх викликів і змін у діючому законодавстві України визначено основні напрямки удосконалення адміністративно-правових засад міжвідомчої взаємодії Національної поліції України з іншими державними і громадськими інституціями у сфері протидії домашньому насильству в умовах сьогодення. Зокрема, зазначено, що важливішою умовою підвищення ефективності системи протидії домашньому насильству є належна цифровізація процесів міжвідомчої взаємодії.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, суб'єкти протидії домашньому насильству, міжвідомча взаємодія, Національна поліція України.

Постановка проблеми. Проблема домашнього насильства залишається однією з найгостріших соціальних проблем сучасної України. За даними Національної поліції України, щороку фіксується понад 200 тисяч звернень до поліції з приводу домашнього насильства¹. Нажаль, за останні три роки статистика демонструє ще більш тривожну тенденцію: спостерігається значне зростання кількості зареєстрованих звернень з приводу насильства в сім'ї. Соціальна напруга, масове внутрішнє переміщення осіб з прифронтових та окупованих територій країни, психологічні травми, пов'язані з війною – це ті обставини, які стали каталізаторами для збільшення кількості випадків насильства в сім'ях. Так, у 2023 році було зафіксовано 291 428 таких звернень, що на 47 047 більше, ніж у 2022 році. Втім у період з січня по жовтень 2024 року зареєстрована рекордна кількість звернень у порівнянні попереднім роком². При цьому, спостерігається ситуація, при якій на тлі зростання рівня виявлення випадків домашнього насильства, ефективність правосуддя та притягнення кривдників до відповідальності знижується. Все це свідчить про масштабність такого негативного явища як домашнє насильство в українському суспільстві, та вказує на необхідність утворення ефективного

¹ Барсукова О. Скільки українців потерпали від домашнього насильства за перші 5 місяців 2025 року? Дані поліції. *Українська правда*, 2025. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/policiya-nazvala-kilkist-zayav-pro-domashnye-nasilstvo-za-5-rokiv-309014>.

² В Україні оприлюднили статистику домашнього насильства. *Офіційний сайт «УП. Життя»*. URL: <https://greenpost.ua/news/v-ukrayini-oprylyudnyly-statystyku-domashnogo-nasylstva-i93196>.

правового механізму його протидії, і насамперед комплексних координованих дій з боку різних органів публічної влади. Отже, нагальною є потреба в перегляді адміністративно-правового механізму взаємодії уповноважених суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству, та адаптації його відповідно до міжнародних стандартів та викликів сьогодення.

Особливу значущість питання адміністративно-правового регулювання взаємодії органів державної влади у сфері протидії домашньому насильству отримало з прийняттям у 2017 році Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» за № 2229-VIII¹, який запровадив нову модель міжвідомчої співпраці уповноважених суб'єктів у вказаній сфері. Втім, саме Національна поліція, як центральний орган виконавчої влади в Україні, що служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини², відіграє ключову роль у системі суб'єктів протидії домашньому насильству. Водночас, ефективність її діяльності значною мірою залежить від дієвих організаційно-правових механізмів взаємодії з судами, органами прокуратури, закладами охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, іншими громадськими інституціями у сфері протидії домашньому насильству. Однак практика правозастосування засвідчує наявність значних прогалин і недоліків у адміністративно-правовому регулюванні взаємодії підрозділів поліції та інших суб'єктів протидії домашньому насильству особливо в умовах війни.

Питання правового регулювання діяльності органів державної влади, у тому числі і правоохоронних органів, у сфері протидії домашньому насильству в контексті науки адміністративного права розглядали у своїх працях такі науковці як О. М. Бандурка, В. М. Бевзенко, К. Л. Бугайчук, А. М. Дідук, К. Б. Левченко, Т. П. Мінка, О. В. Негодченко, А. А. Пухтецька та інші. Проте проблемні адміністративно-правові аспекти щодо визначення змісту та форм міжвідомчої взаємодії підрозділів Національної поліції України з іншими уповноваженими органами державної влади та громадськими інституціями у сфері протидії домашньому насильству в науковій літературі залишаються недостатньо дослідженими.

Мета статті полягає у з'ясуванні сутності адміністративно-правових засад взаємодії підрозділів Національної поліції України з іншими органами державної влади у сфері протидії домашньому насильству, виявленні прогалин і недоліків у чинному адміністративному законодавстві України, та розробці науково обґрунтованих пропозицій щодо його удосконалення в цій сфері.

Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити ряд важливих завдань: дослідити систему суб'єктів протидії домашньому насильству в

¹ Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

² Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

Україні; проаналізувати нормативно-правові акти, що регулюють міжвідомчу взаємодію органів Національної поліції з іншими державними структурами у вказаній сфері, виявити в ній прогалини і недоліки; сформулювати пропозиції щодо удосконалення адміністративно-правових засад міжвідомчої взаємодії суб'єктів протидії домашньому насильству в умовах дії воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», ставши основою формування сучасної системи протидії домашньому насильству в Україні, кардинально змінив підходи до розуміння цієї проблеми в суспільстві. Так, в законі вказано, що протидія домашньому насильству – це система заходів, яку здійснюють органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, а також громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на: 1) припинення домашнього насильства; 2) надання допомоги і захисту постраждалій особі, відшкодування їй завданої шкоди; 3) належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки¹.

Також законодавець чітко вказав, що ефективна протидія домашньому насильству неможлива без системної співпраці різних відомств, оскільки ця проблема має багатогранний характер і потребує одночасного застосування правоохоронних, соціальних, медичних, освітніх та правових інструментів. Тому центральне місце у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» займають статті 7–14, які регламентують повноваження кожного суб'єкта системи протидії, принципи їхньої взаємодії².

Ключовою нормою, що регулює міжвідомчу взаємодію, є стаття 15 вказаного Закону, яка встановлює загальний принцип співпраці та обміну інформацією між усіма суб'єктами системи протидії. Важливо, що ця стаття уповноважила Кабінет Міністрів України розробити детальний порядок такої взаємодії, що дозволило конкретизувати загальні норми закону у спеціальному підзаконному акті. Реалізуючи це повноваження, Уряд прийняв постанову №658 від 22 серпня 2018 року «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі»³. Цей документ став центральним нормативним актом, що регламентує процедури координації та обміну інформацією між органами. Порядок встановлює чіткі алгоритми дій для кожного суб'єкта при отриманні інформації про випадки насильства, визначає форми та строки інформування, а також передбачає створення координаційних рад на

¹ Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

² Там само.

³ Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі : постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658. *Офіційний вісник України*. 2018. № 69. Ст. 2332.

місцевому рівні як постійно діючих органів міжвідомчої координації.

Отже, як ми бачимо в українському законодавстві вперше було здійснено спробу комплексно врегулювати питання правового закріплення системи державних суб'єктів у сфері протидії домашньому насильству, а також сформовано правову основу міжвідомчої взаємодії різних органів державної влади як форми державного реагування на випадки насильства в сім'ї. В подальшому ратифікація Україною у 2022 році Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульської конвенції)¹, а також виконання зобов'язань у рамках євроінтеграції висунули безпрецедентно високі вимоги до державних органів щодо побудови ефективної системи міжвідомчої взаємодії суб'єктів протидії цьому негативному явищу в українському суспільстві.

На концептуальному рівні Т.Лях, Т.Спіріна та В.Рогожинська розглядають міжвідомчу взаємодію як партнерство декількох державних відомств, органів та підрозділів місцевого самоврядування, що має на меті спільне досягнення цілей в соціальній сфері². І такий підхід до визначення вказаного поняття підтримується багатьма вітчизняними вченими.

Втім, з точки зору специфіки сфери протидії домашньому насильству міжвідомчу взаємодію, на наш погляд, слід розглядати в широкому розумінні як процес узгодження уповноваженими суб'єктами форм, засобів та способів вирішення загальнозначущої соціальної проблеми.

У свою чергу, у вузькому розумінні міжвідомча взаємодія в сфері протидії домашньому насильству по суті є різновидом соціально-правової співпраці (взаємодії на засадах партнерства) органів виконавчої влади (насамперед, Національної поліції), відомств, інших державних установ, органів місцевого самоврядування та окремих громадських інституцій, які у межах наданих законом повноважень здійснюють організаційні (спеціалізовані і професійні) заходи та цілеспрямовані дії на засадах партнерства з метою реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Тобто, це партнерство, яке передбачає обмін інформацією і ресурсами, а також координацію дій для ефективного виконання певних функцій у вказаній сфері, які віднесені до компетенції кожного із уповноважених суб'єктів.

А отже, визнаймо, що міжвідомча взаємодія у сфері протидії домашньому насильству є ключовим чинником успіху в процесі вирішення складних суспільних проблем, тому що дозволяє об'єднувати зусилля професіоналів різних державних структур та громадських інститутів з метою створення ефективної системи допомоги особам, які постраждали в наслідок насильства.

Згідно статті 6 Закону України «Про запобігання та протидію

¹ Роль і завдання поліції в місцевій системі запобігання та протидії домашньому насильству: посіб. / С.В. Альошкін, К.Л. Бойчук, О.В. Даценко, О.В. Ковальова / за заг. ред. А.Б. Благої. К., 2023. 221 с.

² Лях Т. Спіріна Т., Рогожинська В. Принципи міждисциплінарної взаємодії у соціальній роботі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 27. Т. 3. С. 224–228.

домашньому насильству» суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, є¹:

1) спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

2) інші органи та установи, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

3) загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб;

4) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах.

1. Так, до групи спеціально уповноважених органів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству законодавець відніс: 1) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 2) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 3) Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, у тому числі їх структурні підрозділи, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 4) сільські, селищні, міські, районні у містах (у разі їх створення) ради, їх виконавчі органи, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

2. До інших органів та установ, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, належать: 1) служби у справах дітей; 2) уповноважені підрозділи органів Національної поліції України; 3) органи управління освітою, заклади освіти, установи та організації системи освіти; 4) органи охорони здоров'я, установи та заклади охорони здоров'я; 5) центри з надання безоплатної правничої допомоги; 6) суди; 7) прокуратура; 8) уповноважені органи з питань пробації.

3. До загальних служб підтримки постраждалих осіб належать заклади, які, зокрема, надають допомогу постраждалим особам: 1) центри соціальних служб; 2) центри надання соціальних послуг; 3) притулки для дітей служб у справах дітей; 4) центри соціально-психологічної реабілітації дітей; 5) соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка); 6) центри соціально-психологічної допомоги; 7) територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг); 8) інші надавачі соціальних послуг.

4. До спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб віднесено: 1) притулки для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією російської федерації проти України; 2) денні центри соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього

¹ Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

наси́льства та/або наси́льства за ознакою статі, сексуального наси́льства, пов'язаного зі збройною агресією російської федерації проти України, у тому числі кризові кімнати; 3) центри медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб; 4) спеціалізовані служби первинного соціально-психологічного консультування осіб, які постраждали від домашнього наси́льства та/або наси́льства за ознакою статі, у тому числі пункти первинної медико-психологічної допомоги особам, постраждалим від фізичного або сексуального наси́льства чи наси́льства за ознакою статі, сексуального наси́льства, пов'язаного зі збройною агресією російської федерації проти України; 5) центри захисту дитини; 6) кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, сексуальному насильству, пов'язаному зі збройною агресією російської федерації проти України, протидії торгівлі людьми та з питань захисту прав дитини; 7) мобільні бригади соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього наси́льства та/або наси́льства за ознакою статі, сексуального наси́льства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України; 8) служби, заклади та установи, призначені виключно для осіб, які постраждали від домашнього наси́льства та/або наси́льства за ознакою статі, сексуального наси́льства, пов'язаного зі збройною агресією проти України.

Крім того, у здійсненні заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, зокрема виявленні фактів домашнього насильства, наданні допомоги та захисту постраждалим особам, також можуть брати участь підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, міжнародні організації, громадські об'єднання та іноземні неурядові організації, фізичні особи-підприємці, які відповідають критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги, а також фізичні особи, які надають соціальні послуги, у тому числі послуги патронату над дітьми.

На законодавчому рівні власно саме Національну поліцію в особі її уповноважених органів і підрозділів визнано ключовим суб'єктом оперативного реагування на випадки домашнього насильства. Нажаль, в діючому законодавстві не надано чіткого переліку уповноважених органів Національної поліції, на які покладено функцію запобігання та протидії домашньому насильству. Втім, ми погоджуємося із думкою О. Б. Мороз та Ю. А. Хатнюк, що до системи таких органів на сьогодні слід віднести¹:

- дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громади;
- поліцейських ювенальної превенції;
- підрозділи патрульної поліції та групи реагування патрульної поліції;
- підрозділи слідства та дізнання;
- сектори протидії домашньому насильству та мобільні групи реагування на факти вчинення домашнього насильства.

¹ Мороз О. Б., Хатнюк Ю. А. Роль органів Національної поліції в запобіганні та протидії домашньому насильству. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. № 80. Том 1. С. 513–521.

За чинним законодавством, до повноважень уповноважених підрозділів органів Національної поліції України, яких законодавець відніс до категорії «інші органи та установи, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству», належать¹: 1) виявлення фактів домашнього насильства та своєчасне реагування на них; 2) прийом і розгляд заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства, у тому числі розгляд повідомлень, що надійшли до кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, сексуальному насильству, пов'язаному зі збройною агресією Російської Федерації проти України, протидії торгівлі людьми та з питань захисту прав дитини, вжиття заходів для його припинення та надання допомоги постраждалим особам з урахуванням результатів оцінки ризиків у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спільно з Національною поліцією України; 3) інформування постраждалих осіб про їхні права, заходи і соціальні послуги, якими вони можуть скористатися; 4) винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдників; 5) взяття на профілактичний облік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи в порядку, визначеному законодавством; 6) здійснення контролю за виконанням кривдниками спеціальних заходів протидії домашньому насильству протягом строку їх дії; 7) відкликання дозволів на право придбання, зберігання, носіння зброї та боєприпасів їх власникам у разі вчинення ними домашнього насильства, а також вилучення зброї та боєприпасів у порядку, визначеному законодавством; 8) звітування центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, про результати здійснення повноважень у цій сфері; 9) взаємодія з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання і протидії домашньому насильству.

Слід зазначити, що уповноважені підрозділи Національної поліції здійснюють свої повноваження у зазначеній сфері з урахуванням міжнародних стандартів реагування правоохоронних органів на випадки домашнього насильства та оцінки ризиків. Зокрема, поліцейські мають право проникати до житла особи без вмотивованого рішення суду в невідкладних випадках, пов'язаних із припиненням вчинюваного акту домашнього насильства, у разі безпосередньої небезпеки для життя чи здоров'я постраждалої особи².

Як бачимо, законодавець закріпив за підрозділами Національної поліції широкий спектр функцій: від негайного припинення протиправних

¹ Правоохоронна діяльність органів Національної поліції : Законодавство. Коментар. Роз'яснення / уклад.: В. С. Ковальський, С. С. Чернявський; за заг. ред. В. С. Ковальського, С. С. Чернявського. К. : Юрінком Інтер, 2022. 336 с.

² Біленко П. Уповноважені органи Національної поліції України як суб'єкти запобігання та протидії домашньому насильству. *Підприємництво, господарство і право*, 2019. № 10. С. 157–161.

дій до профілактичної роботи з кривдниками і координації дій з іншими державними органами. Як підкреслив К. В. Довгунь, враховуючи те, що Національна поліція є спеціальним суб'єктом взаємодії¹, то саме на її підрозділи покладено виконання спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, таких як: терміновий заборонний припис стосовно кривдника; взяття кривдника на профілактичний облік уповноваженим підрозділом органу Національної поліції та проведення з ним профілактичної роботи².

Особливе значення для практичної реалізації повноважень поліції має наказ МВС України № 654 від 01.08.2018 року, який детально регламентує процедуру винесення термінових заборонних приписів – одного з найважливіших інструментів негайного захисту постраждалих. Документ визначає: право виносити такі приписи належить уповноваженим підрозділам органів Національної поліції строком до 10 діб у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства, процедуру їх оформлення на місці події, форму документа і механізми контролю за виконанням³. Важливо, що наказ передбачає обов'язкове інформування соціальних служб про кожний випадок винесення припису, що забезпечує подальший соціальний супровід сім'ї. У цьому аспекті також особливо важливою є норма Закону України «Про Національну поліцію»⁴, яка деталізується у спільному наказі Міністерства соціальної політики України та Міністерства внутрішніх справ України від 13 березня 2019 року за № 369/180, щодо встановлення обов'язку поліції проводити оцінку ризиків повторного насильства та відповідно до її результатів застосовувати адекватні заходи реагування⁵. Цей документ визначає єдину методологію оцінювання рівня небезпеки (низький, середній, високий ризик) та відповідні заходи реагування. Участь у розробці цього наказу одразу двох міністерств підкреслює міжвідомчий характер протидії насильству та необхідність узгодженого підходу до оцінки ситуації.

Саме тому законодавчо було закріплено специфічні обов'язки у цій сфері протидії домашньому насильству, виконання яких покладено на інші

¹ Довгунь К. В. Адміністративно-правові засади діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 202 с.

² Про затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України : наказ МВС України від 25.02.2019 № 124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0270-19#Text>.

³ Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника : наказ МВС України від 01.08.2018 № 654. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0965-18#Text>.

⁴ Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

⁵ Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства : наказ Міністерства соціальної політики України та Міністерства внутрішніх справ України від 13.03.2019 № 369/180. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0333-19#Text>.

органи державної влади. Зокрема, заклади освіти та охорони здоров'я отримали правовий статус так званих «первинних детекторів» домашнього насильства, оскільки їхні працівники часто першими виявляють ознаки насильства серед дітей та дорослих. Таким чином, встановлений законом обов'язок освітян та медиків повідомляти компетентні органи про виявлені випадки насильства «не пізніше однієї доби» повинен забезпечити своєчасність реагування на випадки насильства в сім'ї та запобігти приховуванню фактів такого насильства.

Систему суб'єктів протидії домашньому насильству доповнюють утворені центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, які забезпечують правовий захист постраждалих осіб та їхнє представництво у судових процесах (стаття 13 Закону). Така інституційна архітектура відповідає найкращим європейським практикам і створює передумови для надання комплексної допомоги особам, що зазнали домашнього насильства.

Органи соціального захисту населення покликані забезпечити довгострокову підтримку постраждалих через систему спеціалізованих служб. Законодавець передбачив створення притулків, кризових кімнат, мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, які мають працювати у тісній координації з правоохоронними органами (стаття 14 Закону). Принципово важливим є те, що на соціальні служби покладено не лише функції підтримки жертв, але й організацію корекційних програм для кривдників, що відображає сучасний комплексний підхід до протидії насильству.

Визнавши міжвідомчу взаємодію усіх суб'єктів ключовою умовою ефективної протидії домашньому насильству, треба визнати й те, що поліцейські заходи самі по собі не можуть забезпечити повноцінний захист постраждалих від домашнього насильства осіб та припинення протиправних дій з боку кривдників. А отже, вирішення даної проблеми потребує спільних зусиль Національної поліції і інших органів державної влади.

З цією метою на виконання постанови Кабінету Міністрів України № 658 від 22 серпня 2018 року, в усіх регіонах України створені спеціалізовані координаційні ради з питань запобігання та протидії домашньому насильству при обласних та районних державних адміністраціях. До складу координаційних рад входять представники Національної поліції України, служб у справах сім'ї та дітей, центрів соціальних служб, медичних установ, органів освіти, місцевого самоврядування, а також громадські організації. Координаційні ради очолюються зазвичай заступником голови обласної (районної) державної адміністрації і збираються регулярно для вироблення спільних рішень – затвердження місцевих програм, моніторингу статистики, розгляду складних випадків, узгодження дій між відомствами. Зокрема, на кінець 2023 року координаційні ради діяли в усіх областях України. У багатьох містах і громадах також створено власні координаційні групи чи ради з питань сімейної політики та запобігання насильству. Наприклад, у Вінницькій області координаційна рада діє при обласній

державній адміністрації, окремі робочі групи працюють у кожному районі, об'єднуючи відповідальні служби для обговорення конкретних кейсів та напрацювання алгоритмів допомоги. Попри воєнний стан в Україні у 2022–2023 роках більшість координаційних рад продовжували працювати, деякі перейшли на онлайн-формат засідань. Результатом їх діяльності стало затвердження Державної соціальної програми протидії домашньому насильству на 2023–2025 роки та розпочата розробка нової програми на 2026–2030 роки, яка враховує сучасні виклики, зокрема впровадження цифрових інструментів. Незважаючи на позитивну статистику, життя вказує на наявність випадків декларативності багатьох координаційних механізмів в роботі координаційних рад. Слід відмітити, що координаційні ради позбавлені реальних владних повноважень, а їхні рішення мають виключно рекомендаційний характер. В результаті, відсутність механізмів відповідальності за невиконання узгоджених на радах заходів призводить до того, що міжвідомчі домовленості часто залишаються лише на папері.

З метою забезпечення комплексного інтегрованого підходу до протидії домашньому насильству та сприяння реалізації прав осіб, постраждалих від домашнього насильства, шляхом проведення превентивних заходів, ефективного реагування на факти домашнього насильства постановою Кабінету Міністрів України від 16 лютого 2022 р. № 129 внесено зміни до «Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» і «Порядку реалізації експериментального проекту із створення «єдиного входу» опрацювання звернень громадян та запитів на публічну інформацію». Таким чином, було визначено необхідність невідкладного інформування про факт насильства, що стали відомі працівникам закладів освіти, а також закріплено зобов'язання розміщувати на сайтах закладів освіти та донесення в доступний спосіб до учасників освітнього процесу інформацію про те, куди жертва насилля або інша зацікавлена особа може звернутися у випадках домашнього насильства¹. В межах реалізації експериментального проекту із створення «єдиного входу» опрацювання звернень громадян та запитів на публічну інформацію, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 листопада 2019 р. № 972, уповноважені підрозділи органів Національної поліції звітують щокварталу Нацсоцслужбі через Національну поліцію про результати здійснення повноважень у сфері запобігання і протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі у порядку, визначеному Міністерством соціальної політики України². Втім, у цьому аспекті невирішеним залишилося питання неузгодженості окремих процедурних норм. Наприклад, встановлений законодавством 24-годинний

¹ Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 658 і від 27 листопада 2019 р. № 972: постанова Кабінету міністрів України від 16.02.2022 р. № 129.

² Порядок реалізації експериментального проекту із створення «єдиного входу» опрацювання звернень громадян та запитів на публічну інформацію: постанова Кабінету Міністрів України від 27.11.2019 р. № 972. *Офіційний вісник України*. 2019 р. № 96. Ст. 3177.

строк для повідомлення поліції про випадки насильства критикується практиками як надто довгий, особливо у ситуаціях, що створюють безпосередню загрозу життю. Крім того, різні відомчі інструкції містять різні вимоги щодо строків та форм повідомлень, що створює плутанину на місцях.

Звісно, важливим кроком у напрямку адаптації законодавства України до європейських норм у сфері запобігання гендерно зумовленому й домашньому насильству, а також посилення механізмів захисту постраждалих від таких видів насильства стало прийняття 19 грудня 2024 року закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» за № 3733-IX, який посилив відповідальність за домашнє насильство та запровадив низку новацій, зокрема автоматичне визнання потерпілими дітей, у присутності яких відбувалося насильство¹. Втім, проблемою є прогалини у правовому регулюванні окремих аспектів взаємодії суб'єктів протидії домашньому насильству, що призводить до різноманітності підходів у різних регіонах та ускладнює забезпечення єдиних стандартів їх роботи. Зокрема, відсутній спеціальний (відомчий) нормативно-правовий акт, який стандартизував би діяльність органів Національної поліції і інших суб'єктів у сфері протидії домашньому насильству. Нарешті проблемою залишається відсутність ефективних санкцій за порушення обов'язків з міжвідомчої взаємодії. Законодавство не передбачає конкретних заходів відповідальності для посадових осіб уповноважених державних органів, які ухиляються від виконання встановлених процедур інформування або координації дій, що послаблює стимули до належного виконання норм законодавства.

Незважаючи на виявлені прогалини та неузгодженості в законодавстві, слід констатувати, що правова основа взаємодії уповноважених державних органів у сфері протидії домашньому насильству в Україні є однією з найпрогресивніших у світі. Вона базується на сучасних міжнародних стандартах та передбачає комплексний підхід до вирішення вказаної проблеми: законодавчо визначено коло суб'єктів, розподіл між ними функцій, механізми координації. Водночас, практика правозастосування свідчить про необхідність подальшого удосконалення чинного законодавства з метою підвищення ефективності міжвідомчої взаємодії у досліджуваній сфері.

Висновки. Таким чином, аналіз практики функціонування системи суб'єктів протидії домашньому насильству, у тому числі й діяльності органів Національної поліції, вказує на необхідність комплексного підходу до удосконалення адміністративно-правових засад взаємодії уповноважених підрозділів Національної поліції з іншими державними органами та

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

громадськими інституціями. Попри створення відповідної нормативно-правової бази та системи уповноважених органів, реальна ефективність міжвідомчої координації дій у сфері протидії домашньому насильству залишається недостатньою. Виявлені в положеннях чинного законодавства прогалини та недоліки мають системний характер і стосуються всіх рівнів міжвідомчої взаємодії Національної поліції з іншими суб'єктами – від організаційно-правових засад до технічного забезпечення обміну інформацією. Тому, враховуючи сучасні виклики, зокрема воєнний стан в країні, а також стрімкий розвиток цифрових технологій, пропонуємо власну систему заходів, спрямованих на підвищення ефективності координації дій між поліцією та іншими суб'єктами протидії домашньому насильству.

По-перше, необхідно усунути правові прогалини та неузгодженість норм у чинному адміністративному законодавстві України. У цьому аспекті необхідно внести зміни до статті 15 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» щодо конкретизації процедури притягнення до відповідальності посадових осіб за невиконання обов'язків з міжвідомчої взаємодії. Пропонуємо доповнити закон окремою статтею, яка б встановлювала дисциплінарну відповідальність посадових осіб за: несвоєчасне інформування уповноважених органів про випадки домашнього насильства; ухилення від участі в роботі координаційних рад; невиконання узгоджених на міжвідомчому рівні заходів протидії насильству.

По-друге, потребує удосконалення постанова Кабінету Міністрів України № 658 від 22 серпня 2018 року «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів». Зокрема, необхідно: скоротити строки повідомлення про випадки насильства з 24 годин до 6 годин для випадків, що створюють безпосередню загрозу життю; запровадити електронні форми повідомлень з автоматичним розподілом між відповідальними органами; встановити чіткі критерії оцінки ефективності роботи координаційних рад; передбачити особливості координації в умовах надзвичайних ситуацій та воєнного стану.

По-третє, з урахуванням розробки нової Державної програми протидії домашньому насильству на 2026-2030 роки, слід закріпити на законодавчому рівні обов'язковість цифровізації процесів обміну інформацією між органами. Це передбачає внесення змін до Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» щодо визначення спеціального порядку обміну даними у сфері протидії домашньому насильству.

По-четверте, назріла потреба у належній цифровізації процесів взаємодії Національної поліції з іншими державними органами, яку на сьогодні слід визнати важливішою умовою підвищення ефективності системи протидії домашньому насильству. У цьому аспекті актуальності набуває створення Єдиної електронної системи обліку випадків домашнього насильства, яка повинна об'єднати всіх суб'єктів взаємодії у сфері протидії домашньому насильству (Національну поліцію, суди,

соціальні служби, медичні установи тощо), та забезпечити оперативний обмін інформацією між ними. З урахування позитивного закордонного досвіду та національних практик така система має включати наступні компоненти: 1) Центральну базу даних з інформацією про всі зафіксовані випадки насильства, кривдників, постраждалих та заходи реагування. Важливим є забезпечення різних рівнів доступу залежно від посадових повноважень користувачів та дотримання вимог захисту персональних даних; 2) мобільний додаток для постраждалих, розроблений за зразком проєкту UNFPA «Розірви коло»; 3) систему електронного моніторингу кривдників через GPS-браслети, який би попереджав поліцію про наближення кривдника до постраждалої особи; 4) платформу для міжвідомчої взаємодії, яка дозволить, зокрема, автоматично розподіляти повідомлення між відповідальними органами, відстежувати виконання узгоджених заходів, формувати аналітичні звіти та прогнози, тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барсукова О. Скільки українців потерпали від домашнього насильства за перші 5 місяців 2025 року? Дані поліції. *Українська правда*, 2025. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/policiya-nazvala-kilkist-zayav-pro-domashnye-nasilstvo-za-5-rokiv-309014>.
2. Біленко П. Уповноважені органи Національної поліції України як суб'єкти запобігання та протидії домашньому насильству. *Підприємництво, господарство і право*, 2019. № 10. С. 157–161.
3. В Україні оприлюднили статистику домашнього насильства. *Офіційний сайт «УП. Життя»*. URL: <https://greenpost.ua/news/v-ukrayini-oprylyudnyly-statystyku-domashnogo-nasylstva-i93196>.
4. Довгунь К. В. Адміністративно-правові засади діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 202 с.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
6. Лях Т. Спіріна Т., Рогожинська В. Принципи міждисциплінарної взаємодії у соціальній роботі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 27. Т. 3. С. 224–228.
7. Мороз О. Б., Хатнюк Ю. А. Роль органів Національної поліції в запобіганні та протидії домашньому насильству. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. № 80. Том 1. С. 513–521.
8. Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі : постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658. *Офіційний вісник України*. 2018. № 69. Ст. 2332.
9. Порядок реалізації експериментального проєкту із створення «єдиного входу» опрацювання звернень громадян та запитів на публічну

інформацію: постанова Кабінету Міністрів України від 27.11.2019 р. № 972. *Офіційний вісник України*. 2019 р. № 96. Ст. 3177.

10. Правоохоронна діяльність органів Національної поліції : Законодавство. Коментар. Роз'яснення / уклад.: В. С. Ковальський, С. С. Чернявський; за заг. ред. В. С. Ковальського, С. С. Чернявського. К. : Юрінком Інтер, 2022. 336 с.

11. Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 658 і від 27 листопада 2019 р. № 972: постанова Кабінету міністрів України від 16.02.2022 р. № 129.

12. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

13. Про затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України : наказ МВС України від 25.02.2019 № 124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0270-19#Text>.

14. Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника : наказ МВС України від 01.08.2018 № 654. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0965-18#Text>.

15. Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства : наказ Міністерства соціальної політики України та Міністерства внутрішніх справ України від 13.03.2019 № 369/180. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0333-19#Text>.

16. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

17. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

18. Роль і завдання поліції в місцевій системі запобігання та протидії домашньому насильству: посіб. / С.В. Альошкін, К.Л. Бойчук, О.В. Даценко, О.В. Ковальова / за заг. ред. А.Б. Благої. К., 2023. 221 с.

Стаття надійшла до редакції 27.07.2025

Olena Yu. SALMANOVA,

Doctor of Science in Law, Professor,

Honored worker of education of Ukraine

(*Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine*)

Iryna D KAZANCHUK,

PhD in Law, Professor

(*Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine*)

ADMINISTRATIVE AND LEGAL PRINCIPLES OF INTER-AGENCY

INTERACTION OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE WITH OTHER ENTITIES IN COMBATING DOMESTIC VIOLENCE IN TODAY'S CONDITIONS

The article is devoted to the analysis of the current state of administrative and legal regulation of interagency interaction of subjects of combating domestic violence. The provisions of the Law of Ukraine "On Prevention and Counteraction to Domestic Violence" are analyzed, which introduced a new model of the system of interaction of authorized subjects in the specified area. It is noted that effective counteraction to domestic violence is impossible without systematic cooperation of state bodies and public institutions, since this problem is multifaceted, and therefore, its solution requires the simultaneous application of law enforcement, social, medical, educational and legal instruments. The article provides the author's definition of the concept of interdepartmental interaction of subjects in the field of combating domestic violence, according to which it is recognized as a type of socio-legal cooperation (interaction on the basis of partnership) of executive authorities (primarily the National Police), departments, other state institutions, local governments and individual public institutions, which, within the limits of the powers granted by law, carry out organizational (specialized and professional) measures, targeted actions on the basis of partnership in order to implement state policy in the field of preventing and combating domestic violence.

Special attention is paid to the analysis of regulatory legal acts that regulate the specifics of the powers of the National Police units in the field of combating domestic violence. It is concluded that the authorized units of the National Police are key subjects of operational response to cases of domestic violence, and they are also entrusted with the function of prevention in this area. Taking into account the latest challenges and changes in the current legislation of Ukraine, the main directions for improving the administrative and legal principles of interagency interaction of the National Police of Ukraine with other state and public institutions in the field of combating domestic violence in the current conditions have been identified. In particular, it is noted that a more important condition for increasing the effectiveness of the system of combating domestic violence is the proper digitalization of the processes of interagency interaction.

Keywords: *administrative and legal regulation, subjects of combating domestic violence, interagency interaction, National Police of Ukraine.*

Артем Самвелович САРУХАНЯН*(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)*

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД КОНТРОЛЮ ЗА БАНКІВСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ТА ШЛЯХИ ЙОГО АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано міжнародний досвід банківського нагляду на прикладі моделей США та Великої Британії, що поєднують централізовану координацію, децентралізовану експертизу, ризик-орієнтований підхід, стрес-тестування та технологічну підтримку контролю. Розподілена система США сприяє накопиченню спеціалізованих знань і конкуренції в експертизі, але створює виклики координації. Зазначається, що після кризи 2008 року посилено обмін інформацією, впроваджено корпоративні стрес-тести й створено Раду з фінансової стабільності. У Великій Британії пруденційний нагляд поєднує оцінку системних ризиків з індивідуальною експертизою, застосовує професійне судження, диференціює вимоги за масштабом банків і підтримує постійний діалог з їх керівництвом. На основі цих практик удосконалено модель банківського нагляду в Україні, що інтегрує оцінку фінансової стабільності, автоматизований аналіз даних, механізми раннього попередження та прозорі процедури реагування. Центральним координатором є Національний банк України, який визначає стандарти нагляду, проводить стрес-тестування, делегує частину функцій Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Державного фінансового моніторингу України, Міністерства фінансів України та іншим структурам, поєднуючи централізоване управління з децентралізованою експертизою. Система базується на спільних аналітичних платформах, стандартизований звітності та двосторонньому обміні інформацією між регуляторами й банками. Нижній рівень складають банки, що здійснюють внутрішній контроль, управління ризиками та звітність, а також зовнішні аудитори й омбудсмен для незалежної оцінки. Запропонована модель забезпечує оперативне виявлення ризиків, підвищує захист вкладників, прозорість ринку й довіру до банківської системи, демонструючи, що адаптація міжнародних практик із врахуванням українських реалій сприяє створенню ефективної, гнучкої та технологічно орієнтованої системи нагляду.

Ключові слова: Банківський нагляд, ризикоорієнтований контроль, стрес-тестування, технологічна підтримка (SupTech), макро- і мікропруденційні заходи, централізована координація, фінансова стабільність.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку фінансового ринку банківська система виступає ключовим елементом економіки, забезпечуючи рух капіталів, кредитування, збереження заощаджень та

підтримку фінансової стабільності¹. Ефективне функціонування банківської системи значною мірою залежить від належного правового регулювання та нагляду, що встановлюють чіткі рамки діяльності установ, запобігають фінансовим ризикам і забезпечують захист прав вкладників та кредиторів. Одним із основних інструментів забезпечення стабільності є адміністративно-правові норми банківського нагляду, що поєднують превентивні та репресивні механізми контролю, а також закріплюють процесуальні гарантії для учасників ринку.

Водночас практика показує², що національна система регулювання банківської діяльності потребує постійного вдосконалення та гармонізації з міжнародними стандартами. Проблемою є недостатня оперативність оновлення підзаконних актів, обмежені можливості цифрового моніторингу та низький рівень кадрового забезпечення апарату нагляду, що створює ризики для стабільності фінансової системи. Крім того, існують розбіжності у тлумаченні норм між регулятором та банками, а також потреба у більш ефективній процедурі захисту прав суб'єктів нагляду. Важливим завданням стає використання кращих практик інших країн для підвищення ефективності контролю та мінімізації системних ризиків.

Актуальність дослідження зумовлена швидкими змінами у світовій фінансовій сфері, посиленням вимог до прозорості, безпеки та цифровізації банківського нагляду, а також необхідністю інтеграції України до глобальної системи протидії фінансовим ризикам, відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Вивчення зарубіжного досвіду дозволяє визначити ефективні моделі регулювання, оцінити їхні переваги та ризики і адаптувати до національної практики, створюючи передумови для підвищення стабільності банківської системи та захисту економічних інтересів держави, інвесторів і клієнтів.

Сучасні дослідження банківського нагляду, наприклад, Ю. Бур, А. Петрової, О. Бригінець, Д. Василюка, О. Боберського, Д. Головкової, Н. Крисанової, Л. Добрик, Г. Босакевич, охоплюють широке коло питань, пов'язаних із правовим регулюванням³, пруденційним контролем⁴, управлінням ризиками та забезпеченням фінансової стабільності⁵. Значна частина наукових праць присвячена аналізу нормативно-правової бази, механізмів ліцензування, застосування адміністративно-правових санкцій

¹ Внукова Н. М., Плєсқун І. В., Сокол С. В., Ягольницький О. А. Оцінка діяльності банків з ризик-контролю клієнтів у системі фінансового моніторингу. *Облік і фінанси*. 2021. № 2 (92). С. 44–50. DOI: 10.33146/2307-9878-2021-2(92)-44-50.

² Овандер Н. Огляд міжнародних та українських стандартів з управління ризиками з погляду сучасних викликів та загроз. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 27. DOI: 10.32782/2524-0072/2021-27-26.

³ Буря Ю. М., Петрова А. В. Теоретико-правові аспекти виконання функцій банківського права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 11/2024. С. 159–163. doi: 10.32782/2524-0374/2024-11/35.

⁴ Бригінець О., Василюк Д. Пруденційне регулювання банківської діяльності в європейському союзі. *Адміністративне право і процес*. 2024. № 1. С. 28–39. doi: 10.17721/2227-796X.2024.1.02.

⁵ Головкова Л., Крисанова Н., Добрик Л. Підвищення ефективності діяльності банку шляхом управління витратами. *Review of transport economics and management*. 2021. № 5(21). С. 134–142. DOI: 10.15802/rtem2021/241874.

та процедур контролю за діяльністю банків. При цьому дослідники також приділяють увагу ролі цифровізації, автоматизованих систем збору та обробки даних, інформаційних платформ для дистанційного нагляду, що надає змогу підвищити ефективність контролю та точність оцінки фінансового стану банків¹.

В окремих дослідженнях, наприклад, дослідженнях О. С. Дудукалової, Г. А. Матвієнка, С. Науменкової², досліджується порівняльний аналіз національних систем банківського нагляду, зокрема імплементація Базельських принципів III, рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму і практик Європейського Союзу. Акцент робиться на гармонізацію капітальних, ліквіднісних і корпоративних вимог, впровадження ризикоорієнтованого підходу та удосконалення процедур внутрішнього контролю. При цьому багато досліджень зосереджені на загальних теоретичних засадах і не завжди враховують практичну адаптацію міжнародного досвіду до специфіки національного законодавства та ринкових умов.

Нерозкритими залишаються питання щодо комплексного впровадження алгоритмічних інструментів у банківському нагляді, стандартизації цифрових платформ та організації єдиного інформаційного хабу для обміну даними між регулятором та банками. Недостатньо досліджені механізми забезпечення балансу між прозорістю нагляду, захистом персональних даних та комерційної таємниці, а також оптимальні моделі інституційної координації між центральним банком, державними органами та правоохоронними структурами.

Таким чином, існує потреба у системному аналізі міжнародного досвіду контролю банківської діяльності з урахуванням сучасних технологій, ризикоорієнтованого підходу та адміністративно-правових інструментів. Дослідження наведених аспектів надасть можливість визначити ефективні практики адаптації до національного контексту, підвищити прозорість і передбачуваність наглядових рішень, оптимізувати цифрові процеси моніторингу та сприяти стабільності фінансової системи.

Мета дослідження полягає в узагальненні зарубіжного досвіду здійснення контролю за банківською діяльністю та вивченні можливостей його адаптації до національної системи України, що дозволить розробити пропозиції щодо удосконалення моделі банківського нагляду, підвищення ефективності контролю, прозорості процедур та стабільності фінансової системи. Відповідно до поставленої мети, у статті розв'язано такі основні завдання дослідження:

¹ Босакевич Г. П. Управління фінансовою стійкістю банків. *Наукові записки*. 2011. Вип. 11. Ч. 3. С. 11–14.

² Дудукалова О. С., Матвієнко Г. А. Впровадження Базель III для збільшення стійкості банківської системи: особливості та нововведення. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 59. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-59-31; Науменкова С. Базель I, II, III: розвиток підходів для зміцнення регуляторної основи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2015. № 12 (77). С. 39–48. DOI: 10.17721/1728-2667.2015/177-12/5.

1. Проаналізувати сучасні моделі банківського нагляду США, Великої Британії та ЄС, визначивши їхні ключові елементи, до яких належать розподіл повноважень, механізми координації, ризикоорієнтовані підходи та роль сучасних технологічних інструментів.

2. Оцінити можливості адаптації міжнародних практик банківського контролю до українського правового та інституційного середовища, враховуючи ресурсну спроможність регуляторів, рівень цифровізації та структуру банківського сектору.

3. Систематизувати систему суб'єктів контролю за банківською діяльністю України, розкрити їхні функції, компетенції та механізми взаємодії.

4. Розробити концептуальну модель удосконалення банківського нагляду в Україні, що поєднує централізовану координацію, децентралізовану експертизу, автоматизований аналіз даних і прозорі правові процедури реагування на ризики.

Виклад основного матеріалу. Сучасні наукові дослідження підкреслюють, що ефективність банківського нагляду визначається не лише встановленими нормативними вимогами щодо капіталу, ліквідності та корпоративного управління, а й якістю організаційного впровадження, методологією оцінки ризиків та здатністю супервізора застосовувати комплексний підхід, який поєднує правову визначеність із практичною оцінкою інституційної спроможності¹. Наявність чітко сформульованих правил має інтегруватися з гнучкими процедурними інструментами, що дозволяють регулятору адаптувати втручання до специфічних ризиків конкретного банківського інституту, враховувати якісні та кількісні фактори, компетенції експертів і результати оцінки операційних, фінансових і кіберризиків². Значну роль відіграє інфраструктура збору та обробки даних, стандартизація форматів і забезпечення якості інформації, адже без надійної бази жодна модель раннього попередження не може бути ефективною, впровадження сучасних технологічних рішень підвищує швидкість дистанційного моніторингу, водночас вимагаючи прозорих алгоритмів і процедур управління хибнопозитивами³. Крім того, сучасні підходи наголошують на важливості пропорційності регулювання, диференціації вимог для банків різного масштабу та механізмів зворотного зв'язку, таких як валідація моделей, пост-інцидентний аналіз і оновлення процедур на основі емпіричних даних, що підвищує легітимність рішень і стимулює співпрацю учасників ринку⁴. Досвід Європейського Союзу і

¹ Pereira Pedro C., Ramalho J. J. S., da Silva J. V. How to measure banking regulation and supervision. *Research in International Business and Finance*. 2023. Vol. 66. 102059. DOI: 10.1016/j.ribaf.2023.102059.

² Avignone G., Altunbas Y., Polizzi S., Reghezza A. Centralised or decentralised banking supervision? Evidence from European banks. *Journal of International Money and Finance*. 2021. Vol. 110. 102264. DOI: 10.1016/j.jimonfin.2020.102264.

³ Neanidis K. C. Volatile capital flows and economic growth: The role of banking supervision. *Journal of Financial Stability*. 2019. Vol. 40. P. 77–93. doi: 10.1016/j.jfs.2018.05.002.

⁴ Annunziata F., Maggiolino M. The single supervisory mechanism and the European framework for the enforcement of competition law: a comparison between two models for economic governance in the EU. *Journal of Banking Regulation*. 2022. Vol. 24, no. 3. P. 264–285. DOI: 10.1057/s41261-022-00197-1.

функціонування Єдиного наглядового механізму демонструють переваги централізованої координації, головними серед яких є уніфікація підходів до великих банків, стандартизація стрес-тестів та швидкий обмін інформацією між національними і наднаціональними органами¹. Водночас відзначаючи ризики одномірного підходу, потребу балансувати між єдиними правилами та національною гнучкістю, забезпечувати технічну компетентність супервізора і диференціацію вимог для малих та регіональних установ². Централізація підвищує стабільність фінансової системи, проте потребує прозорих правових основ, демократичної підзвітності, міжінституційної взаємодії та адаптивних механізмів, що враховують макроекономічні й структурні відмінності окремих країн, демонструючи, що поєднання централізації з гнучкістю і достатніми ресурсами забезпечує ефективний і стійкий нагляд.

Розподілена модель банківського нагляду, як у США, демонструє архітектуру, де повноваження поділені між кількома федеральними регуляторами (Federal Reserve, OCC, FDIC), що забезпечує переваги спеціалізації та конкуренції знаннями, водночас створюючи виклики координації та уніфікації підходів. OCC здійснює нагляд за національними банками, Федеральна резервна система контролює консолідовані холдинги та макропруденційні ризики, а FDIC відповідає за страхування депозитів і врегулювання проблемних установ, доповнюваних штатними органами нагляду, що підсилює адаптивність моделі до регіональних особливостей. Ця структура сприяє накопиченню спеціалізованих знань у кожному органі, але водночас несе ризики регуляторного арбітражу, дублювання інспекцій і розбіжностей у тлумаченні правил; після кризи 2008 року впроваджено міжагенційні механізми координації, корпоративні стрес-тести (CCAR) та створено Раду з фінансової стабільності для виявлення системних загроз³, підкреслюючи важливість швидкого обміну інформацією та спільних процедур. У Великій Британії пруденційний нагляд поєднує системну оцінку сектору з глибиною індивідуальною експертизою, застосовуючи професійне судження для інтерпретації показників і прийняття рішень щодо заходів впливу, диференціюючи вимоги залежно від системної значущості та масштабу установ, і підтримуючи постійний діалог з керівництвом банків для превентивного вирішення проблем⁴. Перехід до ризик-орієнтованого нагляду змістив акцент з формальних кількісних вимог на оцінку потенційних загроз, ранжування установ за рівнем ризику та поєднання дистанційного моніторингу з виїзними перевітками,

¹ Avgeri I., Dendramis Y., Louri H. The Single Supervisory Mechanism and its implications for the profitability of European banks. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*. 2021. Vol. 74. 101382. DOI: 10.1016/j.intfin.2021.101382.

² Diuba Y., Murina H. The NBU approach to stress testing the Ukrainian banking system. *Visnyk of the National Bank of Ukraine*. 2015. No. 234. P. 39–51. doi: 10.26531/vnbu2015.234.039.

³ Diuba Y., Murina H. The NBU approach to stress testing the Ukrainian banking system. *Visnyk of the National Bank of Ukraine*. 2015. No. 234. P. 39–51. doi: 10.26531/vnbu2015.234.039.

⁴ Coman A. Monetary policy spillovers and the role of prudential policies in the European Union. *International Review of Economics & Finance*. 2025. Vol. 99. 103919. DOI: 10.1016/j.iref.2025.103919.

звертаючи увагу на якість корпоративного управління та внутрішнього контролю¹. Стрес-тестування стало ключовим інструментом, що формує очікування ринку, стимулює накопичення капіталу та перегляд ризикових стратегій, водночас потребуючи обережної комунікації та збалансованих сценаріїв, щоб уникати паніки або антициклічного ефекту. Крім цього, технологізація нагляду останнього десятиліття, включно з автоматизованими платформами збору, перевірки та аналізу даних, підвищує точність та оперативність контролю, стандартизує звітність і дозволяє виявляти ризики в реальному часі, проте вимагає прозорості алгоритмів, незалежної валідації, аудиту цифрових рішень і підготовки кваліфікованих кадрів. Таким чином, досвід США та Великої Британії демонструє, що ефективна система нагляду поєднує розподілену або централізовану координацію з диференційованими підходами до ризиків, технологічну підтримку, високий рівень експертного потенціалу та гнучкі механізми комунікації і зворотного зв'язку, що забезпечує стабільність і стійкість фінансової системи.

Як показано у², виконавча практика у сфері банківського нагляду відіграє ключову роль, оскільки саме через застосування санкцій та примусових заходів регулятор забезпечує дотримання встановлених норм і підтримує належний рівень дисципліни у фінансовій системі. Водночас, як відзначено у³, наявні докази щодо ефективності таких заходів є неоднозначними, при цьому надмірно м'які санкції можуть створювати сигнал вседозволеності, тоді як надто жорсткі або непрозорі формують правову невизначеність і знижують мотивацію банків до відкритої співпраці з наглядовими органами. Дослідження⁴ демонструє, що найбільших результатів досягають системи, де санкції застосовуються за чітко визначеними критеріями, із прозорим описом порушень, належним документуванням і попереднім повідомленням суб'єкта, а процес ухвалення рішень супроводжується фіксацією доказової бази, внутрішнім переглядом і можливістю зовнішнього судового або адміністративного оскарження, що підвищує довіру до регулятора. Додатково, ефективність санкцій зростає при їх диференціації залежно від масштабів і системного значення установи, а репутаційний ефект – публікація інформації про заходи стимулює банки підтримувати високі стандарти внутрішнього контролю, водночас надмірна публічність без роз'яснень може викликати паніку, тому комунікація з ринком є критично важливою. Отже, збалансована виконавча практика передбачає не лише дієві штрафні механізми, а й прозорі процедури, чіткі

¹ Jin Y. Management risk appetite, internal control and corporate financialization. *Finance Research Letters*. 2024. Vol. 63. 105393. DOI: 10.1016/j.frl.2024.105393.

² Onyiriuba L. Banking Quirks, Regulatory Responses, and Supervision in Developing Economies. In: *Bank Risk Management in Developing Economies* Elsevier, 2016, pp. 161–178. DOI: 10.1016/b978-0-12-805479-6.00010-9.

³ Huang X., Luo L. Executive financial background, external audit quality and shadow banking in non-financial firms. *Finance Research Letters*. 2024. Vol. 64. 105397. DOI:10.1016/j.frl.2024.105397.

⁴ Akhtar T., Ahmad A. Executive, non-executive compensation, and firm performance: Evidence from FinTech Firms. *Finance Research Open*. 2025. Vol. 1, no. 3. 100034. DOI: 10.1016/j.finr.2025.100034.

критерії, право на оскарження та ефективну взаємодію з ринком, що забезпечує справедливість, передбачуваність і стимулюючий ефект. Крім того, координація макро- та мікропруденційних інструментів, як зазначено у¹, є визначальною для запобігання та подолання фінансових криз, оскільки поєднує стратегічні заходи стабілізації системи з оперативними діями на рівні окремих установ. Макропруденційні буфери капіталу, контрциклічні резерви та обмеження кредитного зростання зміцнюють стійкість сектору, тоді як мікропруденційні заходи, такі як індивідуальні плани фінансового оздоровлення, тимчасове адміністрування та ліквідація, дозволяють локалізувати проблеми оперативно. Європейський досвід² показує, що ефективність забезпечується лише при чіткому розподілі повноважень між центральним банком, міністерством фінансів та фондом гарантування вкладів, через створення міжвідомчих комітетів та кризових рад для швидкого обміну інформацією та узгодженого прийняття рішень, включно з автоматизованими планами реструктуризації. Юридичне закріплення процедур і механізми їх фінансування, зокрема стабілізаційні фонди, підвищують передбачуваність дій регуляторів³, оскільки без належної координації макро- і мікропруденційні заходи можуть вступати у суперечність і посилювати кризові явища. Таким чином, скоординоване використання інструментів різних рівнів є необхідною передумовою підтримання стабільності фінансової системи та швидкого відновлення її функціонування після кризових потрясінь.

Отже, зарубіжний досвід демонструє, що універсальної моделі банківського нагляду не існує, проте існує консенсус щодо ключових ефективних елементів, до яких віносяться ризикоорієнтований контроль, інструменти стрес-тестування, інтеграція оцінки фінансової цілісності та чітка координація макро- і мікропруденційних заходів. При цьому успішна адаптація цих складових до національного контексту з урахуванням інституційної спроможності та правового середовища є визначальним завданням для реформ. Це означає, що кожна держава має формувати власну структуру нагляду, спираючись на міжнародні стандарти, водночас враховуючи рівень розвитку фінансового ринку, ресурси регуляторних органів та специфіку банківського сектору, оскільки механічне копіювання чужих моделей може спричиняти регуляторні перекоси та знижувати ефективність контролю. Тому доцільним є поетапний підхід, в рамках якого спершу здійснюється розбудова аналітичної та технічної інфраструктури, підготовка персоналу, створення правових механізмів координації, а згодом – впровадження складніших інструментів ризик-менеджменту. Національний банк України має залишатися центральним координатором,

¹ Tuhirirwe C., Alexander R. Efficacy of country legal frameworks and international guidelines in curtailing money laundering and terrorist financing activities in grey list countries: Case studies of Kenya and Uganda. *Journal of Economic Criminology*. 2025. Vol. 8. 100153. DOI: 10.1016/j.jeconc.2025.100153.

² Fabiani J., Neanidis K. C. The bank-lending channel of macroprudential policy: Evidence from cross-border bank flows. *Journal of International Economics*. 2025. Vol. 157. 104135. DOI: 10.1016/j.jinteco.2025.104135.

³ Meeks R. Capital regulation and the macroeconomy: Empirical evidence and macroprudential policy. *European Economic Review*. 2017. Vol. 95. P. 125–141. DOI: 10.1016/j.euroecorev.2017.03.010.

забезпечуючи єдині стандарти, організовуючи стрес-тестування, узгоджуючи дії всіх інституцій і акумулюючи дані у реальному часі, водночас делегуючи частину функцій профільним органам – Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Державній службі фінансового моніторингу України, Міністерству фінансів України та іншим учасникам, що дозволяє поєднати переваги централізованої координації та спеціалізованої децентралізованої експертизи, мінімізуючи ризики дублювання та фрагментації. Суттєвим компонентом нової моделі є інтеграція оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму у загальний профіль наглядової оцінки, що передбачає одночасний аналіз процедур фінансового моніторингу, ідентифікації клієнтів, управління операційними ризиками разом із капіталом, ліквідністю та якістю активів, а створення спільних аналітичних центрів і баз даних дозволить усунути інформаційні розриви між різними підрозділами. Технічно система має базуватися на автоматизованих платформах збору, нормалізації та обробки даних, що забезпечує щоденний моніторинг показників, раннє виявлення аномалій і автоматичне сповіщення про зростання ризиків, водночас результати цифрового аналізу слугують інструментом для глибшої експертної оцінки та діалогу регулятора з керівництвом банків. На процедурному рівні передбачено чітку координацію макро- та мікропруденційних заходів, в рамках якої у разі системних загроз центральний банк, міністерство фінансів і фонд гарантування вкладів діють за заздалегідь затвердженими протоколами, поєднуючи загальносистемні буфери (посилення капітальних норм, обмеження кредитного зростання) з адресними заходами для конкретних установ (тимчасова адміністрація, санація, впорядковане виведення з ринку), що потребує створення міжвідомчого кризового комітету та закріплення його повноважень у законодавстві, а також встановлення прозорих критеріїв застосування санкцій і механізмів їх оскарження, підвищуючи передбачуваність рішень і довіру ринку.

На основі викладеного запропоновано удосконалену модель контролю за банківською діяльністю (рис. 1), що відображає багаторівневу взаємодію ключових суб'єктів, розподіл їхніх повноважень та основні інформаційні й процедурні потоки. У центрі моделі є Національний банк України як координатор, який встановлює єдині стандарти нагляду, проводить стрес-тестування, акумулює дані та здійснює ризикоорієнтований моніторинг. Прямі координаційні зв'язки від нього ведуть до Міністерства фінансів України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб і Державної служби фінансового моніторингу України, що реалізують макропруденційні, захисні та антикримінальні функції. Модель передбачає роботу спільних аналітичних платформ для стандартизованої звітності, автоматизованого аналізу та формування індикаторів раннього попередження. Нижній рівень включає банки, що здійснюють внутрішній контроль, управління ризиками та подання звітності, а також зовнішніх аудиторів і банківського омбудсмена для незалежної оцінки та захисту прав споживачів. Зв'язки між

учасниками забезпечують двосторонній обмін даними, рекомендаціями та сигналами, а ескалаційні канали дозволяють у кризових ситуаціях приймати спільні рішення Національним банком України, Міністерством фінансів України і Фондом гарантування вкладів фізичних осіб. Модель інтегрує пруденційний нагляд із оцінкою фінансової цілісності, поєднує централізовану координацію та децентралізовану експертизу і чітко розмежовує відповідальність для забезпечення стабільності та довіри до банківської системи.

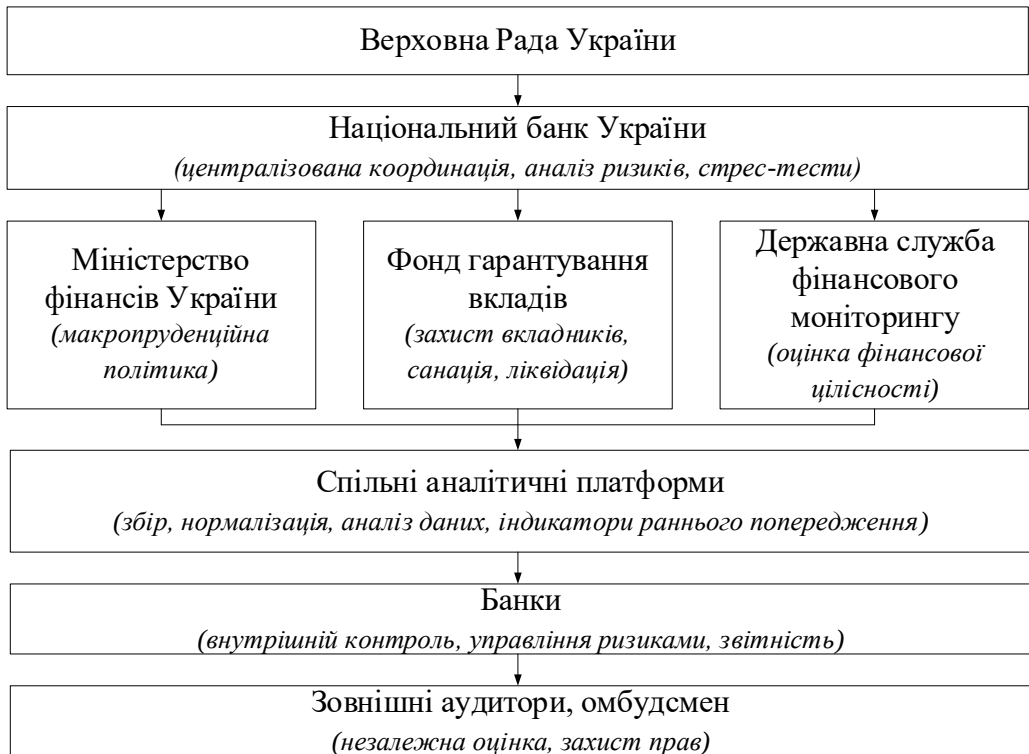

Рис. 1. Структурна схема удосконаленої моделі контролю за банківською діяльністю

Отже, удосконалена модель контролю за банківською діяльністю поєднує централізовану координацію Національного банку України з децентралізованою профільною експертизою інших інституцій, інтегруючи оцінку фінансової стабільності та цілісності банків. Вона ґрунтується на ризикоорієнтованому підході, автоматизованому зборі та обробці даних, чіткій синхронізації макро- і мікропруденційних заходів і прозорих процедурах реагування, що зміцнює стійкість і довіру до фінансової системи. У її рамках застосовуються механізми раннього попередження та обміну інформацією між учасниками нагляду, а також стандартизовані індикатори для оцінки ефективності контрольних дій. Її застосування надає змогу швидко виявляти й зменшувати системні ризики, підвищувати захист

вкладників і забезпечувати прозору комунікацію з ринком.

Висновки. Отже, міжнародний досвід демонструє ефективність поєднання ризикоорієнтованого нагляду, цифрових платформ збору та обробки даних і стрес-тестування, що враховано у запропонованій моделі контролю за банківською діяльністю. Вона інтегрує централізовану координацію Національного банку України з децентралізованою спеціалізованою експертизою інших органів, спирається на ризикоорієнтований підхід, автоматизований збір і аналіз даних, а також на узгодження макро- і мікропруденційних заходів. Модель передбачає впровадження механізмів раннього попередження, стандартизованих індикаторів ефективності наглядових дій і прозорих процедур реагування, що забезпечує своєчасне виявлення та мінімізацію системних ризиків, підвищує захист вкладників і сприяє відкритому інформуванню фінансового ринку. Таким чином, запропонована структура поєднує міжнародні практики з національними реаліями, забезпечуючи стійкість банківської системи, ефективність нагляду та довіру до регуляторних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Босакевич Г. П. Управління фінансовою стійкістю банків. *Наукові записки*. 2011. Вип. 11. Ч. 3. С. 11–14.
2. Бригінець О., Василюк Д. Пруденційне регулювання банківської діяльності в європейському союзі. *Адміністративне право і процес*. 2024. № 1. С. 28–39. doi: 10.17721/2227-796X.2024.1.02.
3. Буря Ю. М., Петрова А. В. Теоретико-правові аспекти виконання функцій банківського права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 11/2024. С. 159–163. doi: 10.32782/2524-0374/2024-11/35.
4. Внукова Н. М., Плєскун І. В., Сокол С. В., Ягольницький О. А. Оцінка діяльності банків з ризик-контролю клієнтів у системі фінансового моніторингу. *Облік і фінанси*. 2021. № 2 (92). С. 44–50. DOI: 10.33146/2307-9878-2021-2(92)-44-50.
5. Головкова Л., Крисанова Н., Добрик Л. Підвищення ефективності діяльності банку шляхом управління витратами. *Review of transport economics and management*. 2021. № 5(21). С. 134–142. DOI: 10.15802/rtem2021/241874.
6. Дудукалова О. С., Матвієнко Г. А. Впровадження Базель III для збільшення стійкості банківської системи: особливості та нововведення. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 59. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-59-31.
7. Науменкова С. Базель I, II, III: розвиток підходів для зміцнення регуляторної основи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2015. № 12 (77). С. 39–48. DOI: 10.17721/1728-2667.2015/177-12/5.

8. Овандер Н. Огляд міжнародних та українських стандартів з управління ризиками з погляду сучасних викликів та загроз. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 27. DOI: 10.32782/2524-0072/2021-27-26.

9. Akhtar T., Ahmad A. Executive, non-executive compensation, and firm performance: Evidence from FinTech Firms. *Finance Research Open*. 2025. Vol. 1, no. 3. 100034. DOI: 10.1016/j.fmr.2025.100034.

10. Annunziata F., Maggolino M. The single supervisory mechanism and the European framework for the enforcement of competition law: a comparison between two models for economic governance in the EU. *Journal of Banking Regulation*. 2022. Vol. 24, no. 3. P. 264–285. DOI: 10.1057/s41261-022-00197-1.

11. Avgeri I., Dendramis Y., Louri H. The Single Supervisory Mechanism and its implications for the profitability of European banks. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*. 2021. Vol. 74. 101382. DOI: 10.1016/j.intfin.2021.101382.

12. Avignone G., Altunbas Y., Polizzi S., Reghezza A. Centralised or decentralised banking supervision? Evidence from European banks. *Journal of International Money and Finance*. 2021. Vol. 110. 102264. DOI: 10.1016/j.jimonfin.2020.102264.

13. Coman A. Monetary policy spillovers and the role of prudential policies in the European Union. *International Review of Economics & Finance*. 2025. Vol. 99. 103919. DOI: 10.1016/j.iref.2025.103919.

14. Diuba Y., Murina H. The NBU approach to stress testing the Ukrainian banking system. *Visnyk of the National Bank of Ukraine*. 2015. No. 234. P. 39–51. doi: 10.26531/vnbu2015.234.039.

15. Fabiani J., Neanidis K. C. The bank-lending channel of macroprudential policy: Evidence from cross-border bank flows. *Journal of International Economics*. 2025. Vol. 157. 104135. DOI: 10.1016/j.jinteco.2025.104135.

16. Huang X., Luo L. Executive financial background, external audit quality and shadow banking in non-financial firms. *Finance Research Letters*. 2024. Vol. 64. 105397. DOI: 10.1016/j.frl.2024.105397.

17. Jin Y. Management risk appetite, internal control and corporate financialization. *Finance Research Letters*. 2024. Vol. 63. 105393. DOI: 10.1016/j.frl.2024.105393.

18. Meeks R. Capital regulation and the macroeconomy: Empirical evidence and macroprudential policy. *European Economic Review*. 2017. Vol. 95. P. 125–141. DOI: 10.1016/j.eurocorev.2017.03.010.

19. Neanidis K. C. Volatile capital flows and economic growth: The role of banking supervision. *Journal of Financial Stability*. 2019. Vol. 40. P. 77–93. doi: 10.1016/j.jfs.2018.05.002.

20. Onyiriuba L. Banking Quirks, Regulatory Responses, and Supervision in Developing Economies. In: *Bank Risk Management in Developing Economies* Elsevier, 2016, pp. 161–178. DOI: 10.1016/b978-0-12-805479-6.00010-9.

21. Pereira Pedro C., Ramalho J. J. S., da Silva J. V. How to measure banking regulation and supervision. *Research in International Business and Finance*. 2023. Vol. 66. 102059. DOI: 10.1016/j.ribaf.2023.102059.

22. Tuhirirwe C., Alexander R. Efficacy of country legal frameworks and international guidelines in curtailing money laundering and terrorist financing activities in grey list countries: Case studies of Kenya and Uganda. *Journal of Economic Criminology*. 2025. Vol. 8. 100153. DOI: 10.1016/j.jeconc.2025.100153.

Стаття надійшла до редакції 12.07.2025

Artem S. SARUKHANYAN,

Postgraduate Student

(*Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine*)

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF BANKING SUPERVISION AND WAYS OF ITS ADAPTATION IN UKRAINE

The article analyzes the international experience of organizing banking supervision, including the US and UK models, which combine centralized coordination, decentralized expertise, a risk-based approach, stress testing, and technological support for control. In the US, the distributed supervision system includes the Federal Reserve, OCC, and FDIC, which allows for the accumulation of specialized knowledge and stimulates competition in expertise, while creating challenges for coordination and unification of procedures; after the 2008 crisis, interagency mechanisms for information exchange were strengthened, corporate stress tests were introduced, and the Financial Stability Board was created. In the UK, prudential supervision combines systemic risk assessment and in-depth individual expertise, applying professional judgment to interpret indicators, differentiating requirements depending on the systemic importance and scale of banks, and maintaining an ongoing dialogue with management to proactively resolve problems. Based on these practices, an improved model of banking supervision in Ukraine has been proposed, which integrates the assessment of the financial stability and integrity of banks, automated data collection and analysis, standardized indicators and early warning mechanisms, and transparent response procedures; ensures risk-based supervision; and macro- and microprudential measures. The central coordinator of the system is the National Bank of Ukraine, which establishes uniform supervision standards, organizes stress testing, accumulates data, and carries out monitoring, while delegating some of the functions to specialized bodies—the Deposit Guarantee Fund, the State Financial Monitoring Service, the Ministry of Finance, and other participants – which combines the advantages of centralized coordination and decentralized expertise, minimizing duplication and fragmentation. The system involves the use of common analytical platforms for standardized reporting, automated analysis and formation of early warning indicators, integration of money laundering and terrorist financing risk assessment into a common supervisory profile, and also includes mechanisms for two-way information exchange and feedback between regulators and banks. The lower level of the model consists of banks that carry out internal control, risk management, and reporting, as well as external auditors and a banking ombudsman for independent assessment and protection of consumer rights. The model ensures

prompt identification and minimization of systemic risks, increases depositor protection, stimulates transparent communication with the market, and promotes trust in the banking system. The conclusions show that the adaptation of international practices, taking into account national characteristics, resources of regulatory authorities, and the legal environment, allows the creation of an effective, stable, and flexible supervisory system that is able to ensure the stability of the financial system, maintain a balance between centralized control and specialized expertise, and integrate technological solutions to increase the speed and quality of monitoring.

Keywords: *Banking supervision, risk-based control, stress testing, technological support (SupTech), macro- and microprudential measures, centralized coordination, financial stability.*

Владислав Іванович ТЕРЕМЕЦЬКИЙ,
доктор юридичних наук, професор
(Державна установа «Інститут економіко-
правових досліджень імені В.К. Мамуртова
Національної академії наук України», м. Київ)

ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ ЯК ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЛАНСУ МІЖ ПУБЛІЧНИМИ ІНТЕРЕСАМИ ТА ПРАВАМИ ЛЮДИНИ

У статті розглянуто принцип пропорційності як основоположний правовий механізм, що забезпечує баланс між публічними інтересами та правами людини. Особливу увагу приділено викликам застосування принципу пропорційності у кризових умовах, таких як збройна агресія Російської Федерації проти України, воєнний стан, надзвичайні обставини та надзвичайні ситуації. Ці умови вимагають забезпечення справедливого балансу між суспільними інтересами та правами людини. Розкрито міжнародний та національний аспекти принципу пропорційності, з акцентом на його ролі у практиці Європейського суду з прав людини.

Наголошено на важливості дотримання пропорційності під час обмеження прав людини для досягнення легітимних державних цілей, таких як забезпечення безпеки, територіальної цілісності, державного суверенітету та відсічі збройній агресії. Вказано, що у разі загрози цим інтересам держава може застосовувати обмеження прав і свобод людини, дотримуючись принципу пропорційності між інтересами держави та основними фундаментальними правами людини. Це проявляється у впровадженні низки обмежень особистих прав і свобод громадян, а також спеціального регулювання у сфері господарської діяльності, фінансових операцій, трудових відносин, цивільно-правових зобов'язань.

Охарактеризовано ключові критерії пропорційності: передбаченість обмеження прав людини законом, легітимність мети обмеження, необхідність таких дій (заходів) та співмірність (адекватність) втручання. Досліджено проблеми реалізації принципу пропорційності в судовій практиці України, зокрема у справах щодо обмеження прав громадян у зв'язку з пандемією COVID-19 та обов'язковими щепленнями для певних категорій

працівників, а також при оцінці відповідності Основному Закону України законодавчих норм, якими обмежуються права, свободи та законні інтереси людини і громадянина. Наголошено на необхідності вдосконалення правового регулювання для уникнення свавілля з боку державних органів та підвищення довіри до національної правової системи.

Ключові слова: *принцип пропорційності, права і свободи людини, обмеження прав людини, публічні (суспільні) інтереси, воєнний стан, Європейський Суд з прав людини, законодавство Європейського Союзу, принципи права, правозастосовна практика, правова держава.*

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві питання забезпечення балансу між публічними інтересами та правами людини набуває дедалі більшої актуальності. Це пов'язано з динамічними змінами суспільного життя, що супроводжуються виникненням кризових ситуацій, таких як пандемія COVID-19, збройні конфлікти, екологічні катастрофи тощо. За таких умов держава змушена застосовувати обмежувальні заходи, спрямовані на захист національних інтересів, забезпечення безпеки та стабільності, що неминуче впливає на права і свободи громадян.

Принцип пропорційності є важливим правовим інструментом, що дозволяє оцінити правомірність обмеження прав людини у контексті досягнення легітимних цілей держави. Легітимність таких цілей полягає у захисті публічних інтересів, для чого держава може застосовувати обмежувальні заходи щодо прав і свобод особи¹. Водночас принцип пропорційності є невід'ємною складовою правової системи демократичної держави, спрямованої на забезпечення верховенства права, справедливості та запобігання свавіллю з боку органів влади. У правозастосовній практиці цей принцип виконує функцію механізму, що забезпечує справедливий баланс між публічними інтересами та фундаментальними правами людини.

Особливу роль цей принцип відіграє в умовах кризових ситуацій, коли баланс між захистом прав людини та забезпеченням публічних інтересів стає викликом для правової системи. Наприклад, збройна агресія Російської Федерації проти України висвітлила значення принципу пропорційності як засобу досягнення збалансованого підходу до обмеження прав людини, спрямованого на захист суверенітету, територіальної цілісності та безпеки громадян. Аналіз практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) демонструє, що саме цей принцип є основою забезпечення демократичного функціонування держави навіть у найскладніших умовах.

Зважаючи на актуальність проблеми, ця стаття спрямована на визначення сутності принципу пропорційності, його ролі у правовому регулюванні, а також на виявлення проблем і особливостей його застосування в умовах сучасних викликів. Окрема увага приділяється аналізу національної судової практики, а також рекомендаціям щодо

¹ Kubko, A., Turchynov, K., Chudyk, N., Vladymyrov, M., Matviichuk, A. The principle of proportionality in the restriction of human rights during the war in Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2024. Vol. 13 (82). P. 140. URL : <https://doi.org/10.34069/AI/2024.82.10.11>.

вдосконалення правового регулювання для забезпечення ефективного захисту прав людини.

Останніми роками дослідження проблем, пов'язаних із захистом прав людини, здійснюється переважно крізь призму аналізу принципу пропорційності. Цей принцип розглядається як інструмент забезпечення справедливого балансу між публічними (державними) інтересами та правами людини, а також як механізм обмеження дій держави стосовно особи¹. Водночас питання щодо природи, змісту та місця цього принципу в правовій системі, зокрема його значення в системі правових принципів і стандартів, досі залишаються предметом наукових дискусій².

Науковці переважно акцентують увагу або на самостійному значенні пропорційності як стандарту міжнародно-правового захисту прав і свобод людини в практиці міжнародних установ³, або тлумачать його як специфічний, похідний принцип, який базується на фундаментальному принципі верховенства права та є його складовою⁴. У науково-практичних виданнях висловлюється думка, що принцип пропорційності належить до загальновизнаних принципів міжнародного права, що відображає необхідність дотримання необхідного балансу інтересів у разі втручання держави у приватноправову сферу⁵.

Водночас переважає точка зору, що принцип пропорційності є основоположним, але неписаним принципом права, який спрямований на забезпечення балансу інтересів. Він постійно змінюється, перебуває у динаміці та адаптується до умов конкретної держави. У цьому контексті періодично порушується питання про доцільність його закріплення на нормативному рівні. Також слід враховувати, що важливою умовою забезпечення пропорційності втручання в те чи інше право є його тимчасовий характер. На це звертають увагу й окремі дослідники, підкреслюючи, що принцип пропорційності вимагає, аби тривалість відступу від гарантованих фундаментальних прав і свобод не була надмірною у співвідношенні із законними потребами та інтересами, які стали підставою для такого втручання⁶.

Також існують наукові публікації, присвячені: визначенню умов

¹ Uçaryılmaz T. The principle of proportionality in modern *Ius Gentium*. *Utrecht Journal of International and European Law*. 2021. № 36 (1). P. 16.

² Kubko, A., Turchynov, K., Chudyk, N., Vladymyrov, M., Matviichuk, A. The principle of proportionality in the restriction of human rights during the war in Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2024. Vol. 13 (82). P. 140. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2024.82.10.11>.

³ Pohrebniak S. P. The principle of proportionality in the Ukrainian legal practice and the practice of the ECHR. *Legal support for the effective execution of decisions and application of the practice of the European Court of Human Rights: A collection of scientific articles of the International scientific and practical conference*. Odesa: Phoenix, 2012. P. 269.

⁴ Pohrebniak S. P. The principle of the rule of law: Some theoretical problems. *Journal of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2006. №. 1 (44). P. 35–36.

⁵ Науково-практичний коментар цивільного процесуального кодексу України / за заг. ред. М. М. Ясинка. Київ : Алерта, 2018. С. 29–39.

⁶ Сутко М. С. Актуальне питання щодо поняття принципу пропорційності, як теоретико-правової категорії. Матеріали VIII-их наукових читань, присвячених пам'яті академіка В. В. Копейчикова (м. Київ, 22 лист. 2018 р.) / редкол.: А. М. Завальний, Н. В. Лазнюк, Д. О. Тихомиров. Київ : НАВС, 2018. С. 205.

забезпечення справедливого балансу між вимогами публічних інтересів і вимогами захисту основних прав людини¹; виявленню відсутності дієвого механізму національного захисту та реалізації наданих прав і свобод у сфері захисту права власності, зокрема наявності потенційного ризику позбавлення права власності внаслідок націоналізації чи реприватизації²; аналізу практики ЄСПЛ як ефективного інструмента відновлення порушеного права³ та існуючих судових або позасудових способів відшкодування збитків на прикладі національного законодавства⁴.

Однак слід зазначити, що проблематика балансу між публічними інтересами та правами людини в контексті застосування принципу пропорційності залишається недостатньо розкритою. Тому вказаний чинник став визначальним у виборі теми цього наукового дослідження.

Метою статті є розкриття змісту, визначення особливостей та проблем застосування принципу пропорційності у Європейській та національній правозастосовній практиці як балансу між публічними інтересами та правами людини.

Виклад основного матеріалу.

Принцип пропорційності та його значення для правової системи України. Питання розуміння та дотримання принципу пропорційності як критерію забезпечення справедливого балансу між публічними та приватними інтересами є надзвичайно складним як у теоретичному, так і в правозастосовному аспектах⁵. Зусилля, передбачені ЄСПЛ, також спрямовані на пошук справедливого балансу між вимогами загального інтересу суспільства та необхідністю захисту особистих фундаментальних прав⁶.

Як відомо, принцип пропорційності є основоположним принципом права, спрямованим на забезпечення правового регулювання балансу інтересів. Головна сутність цього принципу полягає у розумному співвідношенні мети державного впливу засобам їх досягнення при забезпеченні балансу приватних і публічних інтересів⁷.

¹ Раїмов Р. І., Пасічник А. В. Практика Європейського суду з прав людини щодо визначення справедливого балансу між вимогами публічних інтересів та вимогами захисту основних прав людини. Науковий вісник ХДУ. Серія: Юридичні науки. 2018. Т. 2 № 1. С. 21–25.

² Teremetskyi V., Avramova O., Andriiv V. Risks of deprivation of the ownership right by the examples of nationalization and re-privatization. *Journal of Law and Political Sciences*. 2020. № 23 (2C). P. 83–103. URL: https://drive.google.com/file/d/15r3HAXqJ7Mow4-jaoLcBKZo8hEeL_xjY/view.

³ Kurylo, V., Teremetskyi, V., & Duliba, Ye. (2020). Property protection in the decisions of the European Court of Human Rights in the field of taxation. *Journal of Law and Political Sciences*, 23(2), 215–247. <https://drive.google.com/file/d/14Gqe-knVVnz3fkEVlrACZxb1mK19EWnC/view>

⁴ Onishchenko, N., Teremetskyi, V., Bila, V., Chechil, Yu., & Kostenko, M. (2023). Judicial and extrajudicial proceedings to compensate for damages caused by armed conflicts: Experience of Ukraine. *Lex Humana*, 15(3), 522–537. <https://seer.ucp.br/seer/index.php/LexHumana/article/view/2663/3585>.

⁵ Бернзюк Я. О. Принцип пропорційності у практиці Європейського суду з прав людини. *Експерт: Парадигма права та державного управління*. 2021. № 6 (18). С. 197–214. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-6\(18\)-197-214](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-6(18)-197-214).

⁶ European Court of Human Rights. (2005). *Case of Öcalan v. Turkey: Decision of the European Court of Human Rights*, Strasbourg, 12 May 2005, No. 46221/99. <https://policehumanrightsresources.org/ocalan-v-turkey-application-no-46221-99>

⁷ Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): монографія. Харків : Право, 2008. С. 192–193.

Як справедливо зауважує С. П. Погребняк, принцип пропорційності ґрунтується на конституційних принципах правової держави і верховенства права (ст. ст. 1, 8 Конституції України) і може бути визначений як загальний принцип права, спрямований на забезпечення у правовому регулюванні розумного балансу інтересів, відповідно до якого цілі обмежень прав повинні бути істотними, а засоби їх досягнення – обґрунтованими і мінімально обтяжливими для осіб, чиї права обмежуються¹.

Д. Д. Луспеник визначає принцип пропорційності як досягнення збалансованості інтересів особи та суспільства у правотворчості. Вчений зазначає, що органи публічної влади не повинні накладати на громадян зобов'язання, які виходять за межі суспільної необхідності².

Р. А. Майданик, аналізуючи принцип пропорційності, підкреслює, що сучасний ліберальний підхід до права базується, зокрема, на ідеї досягнення балансу протилежних інтересів. Йдеться про встановлення справедливого балансу між суспільними інтересами та необхідністю захисту фундаментальних прав приватних осіб³.

Слід зазначити, що базовими елементами принципу пропорційності є категорії «обмеження» та «баланс»⁴. Категорія «обмеження» як складова принципу пропорційності у судовому процесі передбачає застосування певних обмежень щодо процесуальних прав учасників судового провадження з метою досягнення балансу між публічними та приватними інтересами. Категорія «баланс» стосується забезпечення співвідношення між публічним і приватним інтересом, що виявляється під час ухвалення судового рішення. При цьому суд має враховувати не лише інтереси та побажання учасників процесу, а й необхідність забезпечення справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду й вирішення справи.

Ідея балансу між приватними та публічними інтересами набула поширення у правозастосовній практиці ЄСПЛ, який у своїх рішеннях часто використовує термін «баланс інтересів». Під час оцінки фактичних обставин справ ЄСПЛ спирається на принцип пропорційності як механізм забезпечення «справедливого балансу» між суспільними потребами та необхідністю збереження фундаментальних прав людини. Розглядаючи справи, ЄСПЛ оцінює, чи забезпечила держава справедливий баланс між конкуруючими інтересами конкретних осіб, які зазнали впливу, та суспільства в цілому. ЄСПЛ також звертає увагу на те, щоб втручання не накладало на заінтересовану особу непропорційний або надмірний тягар⁵.

¹ Погребняк С. П. Основоположні принципи права : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2009. 333 с.

² Луспеник Д. Д. Верховенство права – «новий» старий принцип цивільного судочинства : співвідношення із принципом законності. *Право України*. 2017. № 8. С. 17.

³ Майданик Р. А. Розвиток приватного права України : монографія. Київ : Алерта, 2016. С. 75–76.

⁴ Бейгул М. А. Особливості змісту принципу пропорційності в цивільному процесуальному праві України. *Науковий вісник публічного та приватного права: збірник наукових праць НДІ публічного права*. 2019. Вип. 4. Т. 1. С. 100.

⁵ Садикова Я. М. Принцип пропорційності в цивільному процесі. Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу : теоретичні та практичні аспекти : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 23 листопада 2017 року) : у 2 ч. Полтава : Россав, 2017. Ч. 2.

Принцип пропорційності є ключовим елементом у визначенні меж втручання держави в права та свободи громадян, забезпечуючи при цьому належний захист суспільних інтересів. З цього приводу ЄСПЛ у справі «Садоха проти України» зауважив, що для того, щоб втручання було пропорційним, воно має відповідати серйозності вчиненого правопорушення, а санкція – серйозності злочину¹. Дотримання цього принципу створює умови, за яких обмежувальні заходи, запроваджені державою, мають чітко визначену правомірну мету, є належними й необхідними для її досягнення та не перевищують меж, достатніх для реалізації поставлених завдань. Це забезпечує справедливий баланс між публічними інтересами та правами людини. Особливо важливо, щоб такі заходи були адекватними й не обмежували права особи понад необхідне, що є дієвим механізмом запобігання свавільним обмеженням прав з боку держави.

Крім того, ЄСПЛ у справі «Інтерсплав проти України» визнав порушення ст. 1 Першого протоколу, оскільки фактично постійні затримки відшкодування і компенсації у поєднанні з відсутністю ефективних засобів запобігання або припинення такої адміністративної практики, так само як і стан невизначеності щодо часу повернення коштів заявника, порушив «справедливий баланс» між вимогами публічного інтересу та захистом права на мирне володіння майном².

Принцип пропорційності у національній правовій системі України є невід’ємною частиною конституційного правопорядку, що забезпечує як баланс між правами людини та публічними інтересами, так і мінімізацію втручання в права конкретної особи, що є важливим гарантом від свавілля з боку органів державної влади. Він забезпечує те, що обмеження прав людини є необхідними, обґрунтованими, виправданими, адекватними та відповідними важливості захищених публічних інтересів.

Так, у п. 8 ч. 2 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України пропорційність визначається як баланс між несприятливими наслідками для прав, свобод та законних інтересів особи і цілями, на які спрямовані дії або рішення органу влади³. Крім того, відповідно до ст. 11 ЦПК України, суд визначає в межах, встановлених кодексом, порядок здійснення провадження у справі відповідно до принципу пропорційності, враховуючи, зокрема, забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами⁴. Отже, принцип пропорційності можна розглядати як окремий

C. 227.

¹ Case of Sadocha v. Ukraine : decision of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 07 May 2020, No. 77508/11. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-202421%22%5D%7D>

² European Court of Human Rights. (2007a). *Case of Intersplav vs Ukraine: Decision of the European Court of Human Rights*, Strasbourg, 9 January 2007, No. 803/02. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-68827%22%5D%7D>

³ Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

⁴ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

загальноправовий принцип і як самостійний галузевий принцип, що застосовується у різних видах національного судочинства.

Принцип пропорційності є одним із ключових стандартів у правовій системі України. Він застосовується не лише в умовах воєнного стану, але й у різних кризових ситуаціях, що потребують оперативного реагування з боку держави. Цей принцип включає такі основні елементи (вимоги, критерії):

1) передбаченість обмеження прав людини законом. Обмеження прав повинно бути передбачено у відповідному нормативно-правовому акті, що гарантує законність і правомірність таких дій. Йдеться не лише про наявність правових підстав для обмеження прав і свобод людини, а й про дотримання встановленого законом процесуального порядку такого обмеження;

2) легітимність мети обмеження прав людини. Принцип пропорційності передбачає оцінку відповідності між метою обмеження прав людини та самим обмеженням. Таке обмеження може вважатися обґрунтованим лише за умови, що мета, задля якої воно застосовується, є законною та необхідною для досягнення суспільного блага. Наприклад, під час запровадження надзвичайного стану або в умовах надзвичайної ситуації обмеження можуть бути спрямовані на забезпечення національної безпеки, підтримання громадського порядку чи захист здоров'я населення.

Зауважимо, що практика ЄСПЛ щодо застосування принципу пропорційності часто зосереджується на оцінці справедливого балансу між державними (суспільними) інтересами, пов'язаними із втручанням у права людини, та наслідками, які ця особа зазнає через таке втручання. Зокрема, ЄСПЛ, розглядаючи справи, що стосуються пропорційності втручання, аналізує, чи можливо досягти легітимної мети за допомогою заходів, які були б менш обтяжливими для прав і свобод особи. При цьому обмеження прав не повинні бути надмірними або більшими, ніж необхідно для досягнення поставленої мети¹.

У справі «Станкова проти Словаччини», яка стосувалася порушення права на повагу до житла, ЄСПЛ встановив, що баланс між приватними та державними інтересами буде порушено, якщо особа понесе надмірний тягар внаслідок втручання в реалізацію вказаного права². Суд зазначив, що навіть у разі припинення законного права на зайняття житлового приміщення особа має право на судову оцінку її виселення на предмет пропорційності, враховуючи відповідні принципи, закріплені у ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод;

3) необхідність вчинення таких дій (заходів). Це означає, що будь-яке обмеження або втручання у право особи має бути належним чином обґрунтоване та допускається з дотриманням справедливого балансу між

¹ Цувіна Т. Принцип пропорційності у цивільному судочинстві. *Новели Цивільного процесуального кодексу України та проблемні аспекти практики їх реалізації*. 2018. № 10. С. 63.

² Stankova v. Slovakia : decision of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 9 October 2007, No. 7205/02. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-82597%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-82597%22]})

вимогами загальних інтересів суспільної безпеки та інтересів окремих осіб¹. Так, у справі «Савіни проти України» ЄСПЛ звертає увагу на те, що визначення конкретного втручання таким, що є «необхідним у демократичному суспільстві» передбачає оцінку доречності і достатності мотивів, наведених на виправдання втручання та їх відповідність цілям, передбаченим у п. 2 ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод².

Крім того, обмеження прав повинно бути найменш обтяжливим серед усіх можливих засобів, які можуть бути ефективними для досягнення легітимної мети. Держава повинна обрати такий захід, який найменше обмежує права людини, але водночас дозволяє досягти поставленої мети. Наприклад, в умовах пандемії COVID-19 обмеження на свободу пересування мають застосовуватись лише у тій мірі, яка є необхідною для запобігання поширенню захворювання;

4) співмірність (адекватність) втручання. Застосовані обмеження мають відповідати задекларованій меті обмеження прав і забезпечувати баланс між приватними інтересами окремої особи та загальним публічним інтересом. При цьому важливим є співвідношення між негативними наслідками обмеження прав і позитивними результатами для суспільства. Це означає, що втручання у права людини повинно бути пропорційним поставленій меті та не перевищувати меж, необхідних для досягнення суспільного блага.

Під час здійснення судочинства має бути забезпечена співмірність процесуальних дій із задекларованою процесуальною метою, відповідно до принципу пропорційності. Так, ЄСПЛ, застосовуючи ст. 5 Європейської конвенції з прав людини, наголошує, що розміщення неповнолітньої особи в установі закритого типу має бути пропорційним меті здійснення «наглядових заходів виховного характеру». Такий захід повинен розглядатися як крайній, що застосовується виключно в інтересах дитини та спрямований на запобігання серйозним загрозам її розвитку³.

Судові органи в Україні активно застосовують принцип співмірності при оцінці правомірності обмежень, запроваджених державними органами чи посадовими особами. Це обумовлено необхідністю дотримання балансу між негативними наслідками від застосування обмежувальних заходів і позитивними результатами, що очікуються від досягнення поставленої мети.

Таким чином, застосування співмірності як складової принципу пропорційності сприяє забезпеченню належного балансу між публічними та

¹ Паскар А. Л., Савчин Н. М. Реалізація принципу пропорційності у цивільному судочинстві (із врахуванням практики Європейського суду з прав людини). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 86. URL: <https://doi.org/10.32782/392247>

² Case of Saviny v. Ukraine : decision of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 18 December 2022, No. 39948/06. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:\[%22001-126109%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001-126109%22]})

³ European Court of Human Rights. (2016). *Case of D.L. v. Bulgaria: Decision of the European Court of Human Rights*, Strasbourg, 19 May 2016, No. 7472/14. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-163222%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-163222%22]})

приватними інтересами у конкретній правовій ситуації, а також дозволяє уникнути надмірного втручання у права людини.

Принцип пропорційності є одним із основних стандартів, що застосовується при обмеженні прав і свобод людини як на рівні національного законодавства, так і в міжнародному праві. У своїх рішеннях ЄСПЛ неодноразово наголошував на необхідності дотримання принципу пропорційності при застосуванні обмежень, навіть якщо вони мають на меті забезпечення суспільної безпеки. Так, у справі «Тросін проти України» суд зазначив, що держави мають розробити власні системи оцінювання пропорційності, які дадуть державним органам змогу збалансувати інтереси особи та держави і врахувати особливості кожного конкретного випадку¹.

Розглядаючи питання про відповідність застосовуваних державою обмежень прав і свобод гарантіям прав людини, встановленим ЄСПЛ, ЄСПЛ оцінює, чи є такі обмеження законними, а також, чи застосовуються вони у публічному інтересі і чи носять ці обмежувальні заходи пропорційний характер. Тобто принцип пропорційності виступає критерієм оцінки прийнятності заходів обмежень прав людини незалежно від законності таких обмежень та від їх (обмежень) спрямованості на досягнення правомірної мети. Як зазначає ЄСПЛ, навіть якщо заходи з обмеження прав і свобод людини є законними та здійснюються в публічному інтересі, такі заходи завжди повинні відповідати критерію пропорційності². В контексті практики ЄСПЛ з розгляду справ на підставі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод принцип пропорційності є універсальним і застосовується ЄСПЛ при тлумаченні усього кола положень Конвенції та додаткових протоколів до неї і оцінці відповідності обмежувальних заходів держави цим положенням.

Цей принцип визнається стандартом правомірності обмежень прав людини за будь-яких умов функціонування держави. Однак в умовах надзвичайної ситуації і карантину, пов'язаних з респіраторною хворобою COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, чи введеним воєнним станом, у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, його застосування набуває особливостей, що вимагають теоретичного обґрунтування та належного правового регулювання.

Особливості застосування принципу пропорційності в умовах воєнного стану. Зауважимо що після початку повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України питання застосування принципу пропорційності набуло особливого значення. Адже інтереси держави під час воєнного стану орієнтовані на захист суверенітету, територіальної цілісності та безпеки громадян. Це передбачає можливість застосування обмежень щодо окремих прав і свобод з метою забезпечення публічних інтересів. Однак такі обмеження мають бути виправданими та не

¹ Case of Trosin v. Ukraine : decision of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 23 February 2012, No. 39758/05. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-109197%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-109197%22]})

² Case of Bogdel v. Lithuania : decision of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 26 November 2013, No. 41248/06. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-138559>

порушувати основних принципів демократичної правової держави.

Визначення меж допустимості обмежень прав людини потребує особливого підходу в умовах воєнного стану. Суспільні інтереси, такі як безпека держави, захист її територіальної цілісності та обороноздатність, набувають більшого значення. Однак держава повинна забезпечувати, щоб ці інтереси не порушували основоположних прав громадян, таких як право на життя, недоторканність особи, свобода слова тощо. Водночас слід враховувати необхідність підтримки міжнародних стандартів прав людини, що є основою для збереження демократичної системи державного управління.

В умовах збройної агресії питання забезпечення балансу між захистом прав людини та публічними інтересами набуває особливої актуальності, оскільки держава змушена вдаватися до обмеження окремих прав і свобод громадян задля забезпечення національної безпеки, оборони держави, захисту її територіальної цілісності та державного суверенітету. Водночас такі обмеження мають здійснюватися з дотриманням принципу пропорційності. Це, зокрема, може стосуватися обмеження права на свободу пересування, свободи слова, здійснення економічної діяльності, користування майном тощо.

Застосування цього принципу в умовах воєнного стану дозволяє визначити, якою мірою обмеження прав людини є обґрунтованим, необхідним і пропорційним для досягнення легітимних цілей держави, які виникають через воєнні дії. Обмеження прав і свобод людини, що здійснюються в інтересах забезпечення національної безпеки, повинні бути виправданими і пропорційними меті. Це дозволяє мінімізувати ризики свавільних дій з боку державних органів та забезпечити захист прав громадян навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану. У такому контексті принцип пропорційності виступає запорукою збереження демократичних стандартів у функціонуванні держави.

Реалізація принципу пропорційності в судовій практиці України.

Застосування принципу пропорційності в судовій практиці України є важливим елементом захисту прав людини. Як правило, необхідність дотримання балансу між приватним інтересом особи, який полягає в бажанні якнайшвидше вирішити справу, та публічним інтересом, який полягає, насамперед, у проведенні судового процесу відповідно до норм процесуального законодавства та на виконання завдань судочинства, а також у необхідності врахування складності справи та інших об'єктивних обставин, з якими може стикнутися суд¹.

Зокрема, у справах, пов'язаних із обмеженням прав громадян у зв'язку з пандемією COVID-19, суди наголошували на необхідності врахування принципу пропорційності стосовно заходів, що застосовувалися для боротьби з поширенням захворювання. Зокрема, під час оцінювання

¹ Котвяковський Ю. О., Кунда В. М., Тарасенко К. Є. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 31.

карантинних обмежень на пересування суди аналізували, чи є такі обмеження необхідними для захисту здоров'я населення та чи не порушують вони права осіб понад міру. Адже сучасні дослідження доводять негативний вплив карантинних обмежень на психічне здоров'я населення¹.

Застосування цього принципу у кримінальному провадженні України викликає негативну реакцію з боку ЄСПЛ в контексті відсутності або неналежного обґрунтування національними судами законності тримання особи під вартою. ЄСПЛ неодноразово зауважував, що судові рішення повторюють стандартний перелік підстав для тримання заявника під вартою і, водночас, жодним чином не досліджують правдоподібність цих підстав з огляду на конкретні обставини справи заявника².

Недотримання принципу пропорційності спостерігається також під час продовження українськими судами строків тримання під вартою. ЄСПЛ наголошує, що таке продовження може бути виправданим лише за наявності конкретних ознак, які свідчать про те, що цього вимагають потреби публічного інтересу. Ці потреби, незважаючи на існування презумпції невинуватості, повинні переважати вимогу поваги до особистої свободи.

Для продовження строку тримання особи під вартою судді й прокурори у своїх рішеннях мають належним чином обґрунтовувати підстави обрання цього запобіжного заходу. Ці підстави мають бути «відповідними та достатніми» і не можуть зводитися лише до посилання на необхідність його обрання. Крім того, національні органи зобов'язані передусім розглядати можливість обрання іншого запобіжного заходу, альтернативного тримання під вартою. На це звернуто увагу в рішенні ЄСПЛ у справі «Буряга проти України» від 15 липня 2010 року³.

Також цікавим прикладом є справа щодо обов'язкових щеплень для певних категорій працівників у зв'язку з пандемією COVID-19, яка розглядалася судами України протягом 2021–2022 років. У цьому випадку суди наголошували на необхідності дотримання принципу пропорційності при запровадженні таких вимог, враховуючи, що обмеження права на працю має бути виправданим, належним чином обґрунтованим і не повинно призводити до надмірних наслідків для особи. Так, Велика Палата Верховного Суду у своїй постанові від 14 грудня 2022 року визнала, що застосування обмежувальних заходів щодо працівника, зокрема відсторонення від роботи через відсутність щеплення, є непропорційним. Це обумовлено тим, що не були враховані конкретні обставини його роботи

¹ Leifheit, K., Linton, S. L., Raifman, J., Schwartz, G. L., Benfer, E. A., Zimmerman, F. J., & Pollack, C. E. (2021). Expiring eviction moratoriums and COVID-19 incidence and mortality. *American Journal of Epidemiology*, 190(12), 2563–2570. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/34309643/>

² Case of Vitruk v. Ukraine : decision of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 16 September 2010, No. 26127/03. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-100385%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-100385%22]})

³ Case of Buryaga v. Ukraine : decision of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 15 July 2010. No. 27672/03. URL:

https://court.gov.ua/userfiles/file/court_gov_ua_sud5010/Konvenciya_z_prav/st_6/BURYAGA.pdf

та ступінь ризику для оточуючих, що робило відсторонення необґрунтованим¹.

Велика Палата дійшла висновку, що застосування таких заходів не супроводжувалось будь-якою індивідуальною оцінкою обставин (обов'язків працівника), що суперечило вимозі пропорційності. Тож державні заходи щодо захисту публічного здоров'я повинні враховувати індивідуальні обставини конкретної особи та не завдавати надмірної шкоди правам працівників. Це свідчить про важливість індивідуалізації обмежень прав людини навіть в умовах надзвичайної ситуації.

Критерій пропорційності застосовується також Конституційним Судом України при оцінці відповідності Основному Закону України законодавчих норм, якими обмежуються права, свободи і законні інтереси людини і громадянина. Наприклад, у рішенні Конституційного Суду України від 21 липня 2021 року № 3-р(II)/2021 було визнано неконституційними положення статті 471 Митного кодексу України, які передбачали обов'язкову конфіскацію товарів як санкцію за порушення митних правил². Конституційний Суд України наголосив на необхідності забезпечення справедливого балансу між публічними інтересами та правом власності особи, що є основою застосування принципу пропорційності.

Зміна пріоритетів у правовому регулюванні принципу пропорційності на користь публічних інтересів. Особливістю застосування принципу пропорційності в умовах воєнного стану є зміна пріоритетів у правовому регулюванні. Війна змінює характер публічних інтересів, що потребують захисту, та їх співвідношення з правами людини. Публічні інтереси, які в мирний час мали перевагу (наприклад, свобода економічної діяльності чи права найманих працівників), можуть втрачати свій пріоритет перед інтересами оборони та національної безпеки.

Це можна проілюструвати на прикладі змін у трудовому законодавстві. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану»³ запровадив особливі норми щодо укладення трудових договорів, звільнення працівників, тривалості робочого часу тощо. Ці зміни спрямовані на адаптацію економіки до умов війни, забезпечення ефективного використання трудових ресурсів та усунення кадрового дефіциту. У цьому контексті відбувається певне обмеження прав працівників з метою досягнення важливіших суспільних цілей, зокрема роботодавці отримують можливість оперативніше реагувати на виклики, пов'язані з війною, та забезпечувати стабільність економіки.

¹ Велика Палата Верховного Суду : постанова від 14.12.2022 справа № 130/3548/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109075195>.

² У справі за конституційною скаргою Одінцової Олени Анатоліївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу другого статті 471 Митного кодексу України: рішення Конституційного суду України від 21.07.2021 № 3-261/2019(5915/19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-21#Text>

³ Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>

Іншим прикладом переоцінки публічних інтересів на користь більш пріоритетних у період воєнного стану є пріоритет інтересів захисту держави у сфері оборони та безпеки над традиційними приватноправовими інтересами, такими як обов'язковість виконання цивільно-правових зобов'язань. Це особливо помітно у зв'язку із запровадженням в Україні у березні 2022 року мораторію (заборони) на виконання грошових та інших зобов'язань перед громадянами та юридичними особами РФ¹. Такі заходи виправдані в умовах війни, оскільки спрямовані на запобігання фінансуванню держави-агресора.

Проблематика застосування принципу пропорційності в умовах воєнного стану. В умовах воєнного стану існує ризик перевищення меж допустимих обмежень прав людини з боку державних органів. Тому принцип пропорційності є важливим інструментом, який дозволяє уникнути свавілля з боку влади і забезпечити дотримання правових стандартів. Однак на практиці виникає низка проблем, зокрема складність оцінки пропорційності обмежень, відсутність чітких критеріїв для визначення їх правомірності, а також необхідність швидкого реагування на загрози безпеці.

Існують також труднощі у забезпеченні ефективного судового контролю за дотриманням принципу пропорційності. Зокрема, суди повинні мати можливість оперативно оцінювати обґрунтованість обмежень прав і свобод, що накладаються державою. Це вимагає відповідної підготовки суддів, їхньої здатності до аналізу складних правових ситуацій, а також забезпечення незалежності судової гілки влади, що є особливо важливим в умовах введення правового режиму воєнного стану.

Висновки. Принцип пропорційності залишається важливим критерієм правомірності обмежень прав людини за будь-яких умов функціонування держави, зокрема під час воєнного стану, надзвичайних обставин чи надзвичайних ситуацій. Він забезпечує баланс між потребою захисту публічних інтересів та дотриманням прав і свобод громадян. Однак за певних умов його застосування набуває специфічних особливостей, пов'язаних із обмеженням прав людини для досягнення легітимних державних цілей, таких як забезпечення національної безпеки і оборони, територіальної цілісності, державного суверенітету та відсічі збройній агресії.

Збройна агресія, яку переживає Україна, змушує державну владу вдаватися до заходів, які в мирний час могли б вважатися непропорційними. Це проявляється у впровадженні низки обмежень особистих прав і свобод громадян, а також спеціального регулювання у сфері господарської діяльності, фінансових операцій, трудових відносин, цивільно-правових зобов'язань.

¹ Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації : постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2022 № 187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2022-%D0%BF#Text>.

Однак важливо, щоб ці заходи відповідали принципу пропорційності, тобто були необхідними, збалансованими, обґрунтованими, виправданими та адекватними (співмірними) меті, спрямованій на захист держави та її громадян. Лише дотримання цього принципу може забезпечити належний баланс між захистом національних інтересів та дотриманням прав і свобод людини, що є ключовою умовою для функціонування правової держави в сучасних умовах.

З огляду на виклики, що постають перед Україною, принцип пропорційності (на противагу дискримінації) є важливим правовим механізмом, який забезпечує дотримання демократичних стандартів навіть в умовах збройної агресії російської федерації проти України. Він сприяє мінімізації негативних наслідків обмежувальних заходів, забезпечуючи справедливість і повагу до прав людини, запобігаючи свавільним діям з боку державної влади. Це, безумовно, підвищує рівень довіри до національної правової системи як серед громадян, так і з боку міжнародного співтовариства.

Отже, подальше вдосконалення застосування принципу пропорційності на національному рівні відповідно до міжнародних стандартів прав людини є важливим завданням для збереження демократичних цінностей і зміцнення правопорядку. Перспективними напрямками подальших наукових досліджень вбачаються вивчення механізмів реалізації принципу пропорційності в різних галузях права та детальний аналіз особливостей обмеження процесуальних прав учасників судового провадження в межах різних видів національного судочинства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бейгул М. А. Особливості змісту принципу пропорційності в цивільному процесуальному праві України. *Науковий вісник публічного та приватного права: збірник наукових праць НДІ публічного права*. 2019. Вип. 4. Т. 1. С. 97–101.
2. Берназюк Я. О. Принцип пропорційності у практиці Європейського суду з прав людини. *Експерт: Парадигма права та державного управління*. 2021. № 6 (18). С. 197–214. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-6\(18\)-197-214](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-6(18)-197-214).
3. Велика Палата Верховного Суду : постанова від 14.12.2022 справа № 130/3548/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109075195>
4. Котвяковський Ю. О., Кунда В. М., Тарасенко К. Є. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2022. № 4. С. 29–34.
5. Луспенник Д. Д. Верховенство права – «новий» старий принцип цивільного судочинства: співвідношення із принципом законності. *Право України*. 2017. № 8. С. 9–20.
6. Майданик Р. А. Розвиток приватного права України : монографія. Київ : Алерта, 2016. 226 с.

7. Науково-практичний коментар цивільного процесуального кодексу України / за заг. ред. М. М. Ясинка. Київ : Алерта, 2018. 604 с.
8. Паскар А. Л., Савчин Н. М. Реалізація принципу пропорційності у цивільному судочинстві (із врахуванням практики Європейського суду з прав людини). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 83–88. URL: <https://doi.org/10.32782/392247>
9. Погребняк С. П. Основоположні принципи права : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2009. 433 с.
10. Погребняк С. П. Принцип верховенства права: деякі теоретичні проблеми. *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 1 (44). С. 35–36.
11. Погребняк С. П. Принцип пропорційності в українській правовій практиці та практиці ЄСПЛ. *Правове забезпечення ефективного виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини*: збірн. наук. статей міжнар. наук.-практ. конф. Одеса: Фенікс, 2012. С. 294–310.
12. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): монографія. Харків : Право, 2008. 240 с.
13. Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації : постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2022 № 187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2022-%D0%BF#Text>.
14. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.
15. Раїмов Р. І., Пасічник А. В. Практика європейського суду з прав людини щодо визначення справедливого балансу між вимогами публічних інтересів та вимогами захисту основних прав людини. *Науковий вісник ХДУ. Серія: Юридичні науки*. 2018. Т. 2. № 1. С. 21–25.
16. Садикова Я. М. Принцип пропорційності в цивільному процесі // Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 23 листопада 2017 року): у 2 ч. Полтава : Россава, 2017. Ч. 2. С. 226–228.
17. Сутко М. С. Актуальне питання щодо поняття принципу пропорційності, як теоретико-правової категорії // Матеріали VIII-их наукових читань, присвячених пам'яті академіка В. В. Копейчикова (м. Київ, 22 лист. 2018 р.) / редкол.: А. М. Завальний, Н. В. Лазнюк, Д. О. Тихомиров. Київ : НАВС, 2018. С. 203–206.
18. У справі за конституційною скаргою Одінцової Олени Анатоліївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу другого статті 471 Митного кодексу України : рішення Конституційного суду України від 21.07.2021 № 3-261/2019(5915/19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-21#Text>.

19. Цувіна Т. Принцип пропорційності у цивільному судочинстві. *Новели Цивільного процесуального кодексу України та проблемні аспекти практики їх реалізації*. 2018. № 10. С. 50–63.
20. Case of Bogdel v. Lithuania : decision of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 26 November 2013, No. 41248/06. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-138559>
21. Case of Buryaga v. Ukraine : decision of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 15 July 2010 No. 27672/03. URL: https://court.gov.ua/userfiles/file/court_gov_ua_sud5010/Konvenciya_z_prav/st_6/BURYAGA.pdf
22. Case of Sadocha v. Ukraine : decision of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 07 May 2020, No. 77508/11. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-202421%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-202421%22]})
23. Case of Saviny v. Ukraine : decision of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 18 December 2022, No. 39948/06. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:\[%22001-126109%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001-126109%22]})
24. Case of Trosin v. Ukraine : decision of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 23 February 2012, No. 39758/05. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-109197%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-109197%22]})
25. Case of Vitruk v. Ukraine : decision of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 16 September 2010, No. 26127/03. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-100385%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-100385%22]})
26. European Court of Human Rights. (2005). *Case of Öcalan v. Turkey: Decision of the European Court of Human Rights*, Strasbourg, 12 May 2005, No. 46221/99. URL : <https://policehumanrightsresources.org/ocalan-v-turkey-application-no-46221-99>
27. European Court of Human Rights. (2007a). *Case of Intersplav vs Ukraine: Decision of the European Court of Human Rights*, Strasbourg, 9 January 2007, No. 803/02. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-68827%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-68827%22]})
28. European Court of Human Rights. (2016). *Case of D.L. v. Bulgaria: Decision of the European Court of Human Rights*, Strasbourg, 19 May 2016, No. 7472/14. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-163222%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-163222%22]})
29. Kubko, A., Turchynov, K., Chudyk, N., Vladymyrov, M., Matviichuk, A. The principle of proportionality in the restriction of human rights during the war in Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2024. Vol. 13 (82). P. 140. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2024.82.10.11>.
30. Kurylo V., Teremetskyi V., Duliba Ye. Property protection in the decisions of the European Court of Human Rights in the field of taxation. *Journal of Law and Political Sciences*. 2020. Vol. 23 (2). P. 215–247. URL: <https://drive.google.com/file/d/14Gqe-knVVnz3fkEVIrACZxb1mK19EWnC/view>
31. Leifheit K., Linton S. L., Raifman J., Schwartz G. L., Benfer E. A., Zimmerman F. J., Pollack C. E. Expiring eviction moratoriums and COVID-19

incidence and mortality. *American Journal of Epidemiology*. 2021. Vol. 190 (12). P. 2563–2570. URL : <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/34309643/>

32. Onishchenko N., Teremetskyi V., Bila V., Chechil Yu., Kostenko M. Judicial and extrajudicial proceedings to compensate for damages caused by armed conflicts: Experience of Ukraine. *Lex Humana*. 2023. Vol. 15 (3). P. 522–537. URL :

<https://seer.ucp.br/seer/index.php/LexHumana/article/view/2663/3585>

33. Stankova v. Slovakia : decision of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 9 October 2007, No. 7205/02. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-82597%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-82597%22]})

34. Teremetskyi V., Avramova O., Andriiv V. Risks of deprivation of the ownership right by the examples of nationalization and re-privatization. *Journal of Law and Political Sciences*. 2020. Vol. 23 (2C). P. 83–103. URL : https://drive.google.com/file/d/15r3HAXqJ7Mow4-jaoLcBKZo8hEeL_xJY/view

35. Ucaryilmaz, T. The principle of proportionality in modern Ius Gentium. *Utrecht Journal of International and European Law*. 2021. №. 36 (1). P. 14–32.

Стаття надійшла до редакції 01.08.2025

Vladyslav Iv. TEREMETSKYI,

Doctor in Law, Professor

(State Organization «V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv, Ukraine)

THE PRINCIPLE OF PROPORTIONALITY AS A LEGAL MECHANISM FOR ENSURING A BALANCE BETWEEN PUBLIC INTERESTS AND HUMAN RIGHTS

The article examines the principle of proportionality as a fundamental legal mechanism that ensures a balance between public interests and human rights. Particular attention is paid to the challenges of applying the principle of proportionality under crisis conditions, such as the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, martial law, extraordinary circumstances, and emergencies. These situations require ensuring a fair balance between societal interests and human rights. The international and national dimensions of the principle of proportionality are revealed, with an emphasis on its role in the practice of the European Court of Human Rights.

The importance of adhering to proportionality when limiting human rights to achieve legitimate state objectives, such as ensuring security, territorial integrity, state sovereignty, and repelling armed aggression, is highlighted. It is noted that in the event of a threat to these interests, the state may impose restrictions on human rights and freedoms, adhering to the principle of proportionality between state interests and fundamental human rights. This is reflected in the implementation of various restrictions on personal rights and freedoms of citizens, as well as special regulation in the spheres of economic activity, financial operations, labor relations, and civil obligations. The key criteria

of proportionality are characterized, including the foreseeability of human rights restrictions by law, the legitimacy of the restriction's purpose, the necessity of such actions (measures), and the proportionality (adequacy) of interference.

The problems of implementing the principle of proportionality in Ukrainian judicial practice are explored, particularly in cases of restricting citizens' rights in connection with the COVID-19 pandemic and mandatory vaccinations for certain categories of workers, as well as in assessing the conformity of legislative norms limiting the rights, freedoms, and legitimate interests of individuals with the Constitution of Ukraine. The need to improve legal regulation to prevent arbitrariness by state authorities and enhance trust in the national legal system is emphasized.

Keywords: *principle of proportionality, human rights and freedoms, restriction of human rights, public interests, martial law, European Court of Human Rights, EU acquis, principles of law, law enforcement practice, rule of law.*

Євген Юрійович ШАПТАЛА,

кандидат юридичних наук

(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)

СУТНІСТЬ КОРУПЦІЇ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ

У статті визначено ознаки поняття «корупція» є наступні: 1) наявність спеціального суб'єкта вчинення корупційного правопорушення, – особи, наділеної владними повноваженнями; 2) вчинення нею неправомірних діянь (дії чи бездіяльності), тобто використання свого службового становища з порушенням публічних інтересів, забезпечення реалізації яких є обов'язком відповідної особи; 3) наявністю корисливих мотивів вчинення такого діяння; 4) негативні наслідки. З'ясовано, що корупція у судовій системі України - це суспільно-небезпечне явище, яке виражається у використанні суддями чи працівниками судових органів свого службового становища, всупереч принципам законності та справедливості, з метою отримання особистої вигоди або переваг для інших осіб, що проявляється у прийнятті неправосудних (несправедливих) рішень, упередженості та підпорядкованості стороннім інтересам і в результаті підриває верховенство права та довіру громадян до судової влади.

Констатовано, що корупція у судовій системі має такі негативні наслідки: по-перше, фактичне заперечення принципів верховенства права, законності та рівності перед законом; по-друге, безкарність корупціонерів, а також бізнес та політичних еліт; по-третє, підриє довіри громадян до держави та її інституцій; по-четверте, гальмування інвестицій в економіку країни, а відтак і фінансово-економічного розвитку країни; по-п'яте, формування атмосфери цинізму та правового нігілізму в суспільстві; по-шосте, посилення тіньових схем та криміналізації суспільних відносин.

Ключові слова: корупція, корупційні правопорушення, судова система, судді, працівники суду.

Постановка проблеми. Корупція в Україні є однією з найгостріших суспільних проблем, яка гальмує розвиток держави, знижує довіру громадян до інституцій та блокує ефективне функціонування економіки й політичної системи, вона проявляється у зловживанні владою задля особистої вигоди, у використанні державних ресурсів в інтересах окремих груп і у фактичному підміні принципу верховенства права системою неформальних домовленостей. Причинами поширення корупції стали, як історичні обставини та пов'язані із радянським минулим моделі державного управління, так і слабкість державних інституцій, низький рівень правової культури та недостатній контроль суспільства над владою. Особливо гостро постає проблема корупції в судовій системі України. Саме, з огляду на їх

конституційно-правовий статус, суди покликані гарантувати справедливість і захист прав громадян, проте їхня діяльність в Україні довгий час асоціювалася з хабарництвом, залежністю від політичних еліт та ухваленням рішень на користь впливових осіб.

Окремі проблемні питання, пов'язані із протидією корупції в різних сферах суспільного життя, в своїх наукових працях розглядали С. М. Алфьоров, С. М. Гусаров, Д. О. Іщук, С. М. Клімова, М. І. Мельник, О. М. Музичук, Т. П. Яцик та багато інших. Втім, незважаючи на значні теоретичні здобутки, а також сучасну соціально-економічну та політичну ситуацію, на сьогоднішній день питання корупції в судовій системі залишається актуальним та важливим.

Мета статті полягає у тому, щоб розкрити науково-теоретичні підходи до розуміння корупції у судовій системі України. З огляду на запропоновану мету, завданнями дослідження є: з'ясувати сутність поняття корупція; розкрити її специфіку у різних сферах суспільного життя; виділити особливості категорії корупція у судовій системі.

Виклад основного матеріалу. Починаючи наукове дослідження відзначимо, що термін «корупція» походить від латинських слів «corruptus» та «corrumpere» у перекладі з англійської мови – «пошкодження», «знищення» чи «псування», що означають трансформаційний процес, який призводить до руйнування¹. Отже, в логіко-семантичному розумінні корупція – це процес руйнування певного явища, системи. В сучасному розумінні корупція є руйнівною трансформацією багатьох суспільних процесів країни. Р. В. Перелигіна та С. В. Козир, підкреслюючи небезпечність корупції, зазначають, що вона проникає в усі сфери суспільного життя, створює соціальну напруженість та економічні колізії, сприяє поширенню нелегітимних видів соціальних практик, загрожує національній безпеці, реально протиставляється конституційному та суспільному ладу, є причиною масштабного зростання «тіньової» економіки, пронизує владні інституції, створюючи передумови для зростання рівня злочинності². На руйнівні наслідки корупції вказує й Д. О. Кузик, яка називає корупцію однією з найбільших загроз для ефективного функціонування державних інститутів і суспільного розвитку. Її складна правова природа потребує комплексного підходу, який охоплює як юридичний аналіз, так і врахування соціально-економічних та етико-моральних аспектів³. Л. І. Каленіченко та Д. В. Слинько справедливо наголошують на тому, що корупція є негативним, динамічним, об'єктивно існуючим соціальним явищем, яке породжує необхідність постійного її дослідження з метою створення нових, зміни

¹ Тильчик В. В., Шпак Н. А. Поняття та особливості корупції в сфері національної інфраструктури, геопросторових даних, земельних відносин та землеустрою. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Т. 34 (73). № 3. 2023. С. 121.

² Перелигіна Р. В., Козир С. В. Соціальна сутність та механізми протидії корупції у сфері медицини. *Часопис Київського університету права*. № 1. 2019. С. 246.

³ Кузик Д. О. Зміст поняття корупції як об'єкта державної антикорупційної політики. *Академічні візії*. 2024. Вип. 36. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/download/1459/1339/1358>.

існуючих механізмів її виявлення, запобігання та протидії¹. Однозначне віднесення корупції до вкрай негативного явища всіма дослідниками втім не забезпечує єдиного підходу серед науковців до визначення його сутності.

В правовій літературі існує декілька основних підходів до поняття «корупція»: 1) корупція як протиправне корисливе діяння, вчинене особою, яка наділена владними повноваженнями; 2) корупція як екстралегальний інститут, який використовується приватними особами чи групами для здійснення впливу на дії чиновників (бюрократії); 3) корупція як симптом наявності збою у системі державного управління; 4) корупція як соціально-економічне та політичне явище, головною особливістю якого є використання посадовими особами законодавчої, виконавчої і судової влади, громадських об'єднань, установ і організацій господарського управління всіх форм власності свого службового становища для одержання матеріальних цінностей, послуг².

Так, В. С. Гура в найбільш загальному розумінні характеризує корупцію як використання влади і посадових повноважень в особистих цілях чи задля забезпечення інтересів зацікавлених осіб³. На думку О. С. Бондаренка, корупція – це умисні порушення дисциплінарного, цивільного, адміністративного, кримінального характеру, що проявилися у протизаконному використанні особою, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей⁴. Отже автор наголошує, що дії, які слід розуміти як корупція, мають бути віднесені до неї дисциплінарним, цивільним, адміністративним чи кримінальним законодавством.

В. В. Тильчик та Н. А. Шпак розуміють під корупцією – використання державної посади для отримання особистої вигоди та зазначають, що визначення, в цілому, зображає різні незаконні вчинки й дії, зокрема, привласнення чужої власності (при якій кошти або майно, що належать державі, використовуються державними посадовими особами для отримання особистої вигоди) і зловживання службовим становищем (при якому корумпований чиновник має особистий інтерес в рішеннях, прийнятих ним як публічною посадовою особою)⁵. Для вчинення корупції необхідним є спеціальний суб'єкт – особа, наділена владними повноваженнями. Д. О. Кузик наголошує на тому, що структурно корупція в правових відносинах охоплює три основні елементи: суб'єкти, об'єкти та форми прояву. Суб'єктами корупційних правопорушень є посадові особи, представники органів державної влади та місцевого самоврядування, а

¹ Каленіченко Л. І., Слинько Д. В. Поняття, ознаки та види корупції. *Право і безпека*. 2022. № 1 (84). С. 45.

² Удовика Л. Г., Калугіна І. О. Поняття корупції: наукові підходи та легальне тлумачення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 70. URL: http://lsei.org.ua/1_2025/15.pdf.

³ Гура В. С. Корупція: поняття та види, причини виникнення. *Економічний аналіз*. 2022. № 2. Т. 32. С. 73.

⁴ Бондаренко О. С. Концепція кримінально-правової протидії корупції: монографія. Суми : Сумський державний університет. 2021. С. 49.

⁵ Тильчик В. В., Шпак Н. А. Поняття та особливості корупції в сфері національної інфраструктури, геопросторових даних, земельних відносин та землеустрою. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Т. 34 (73). № 3. 2023. С. 121.

також приватні особи, які вступають у корупційні відносини. Об'єктом корупції виступають суспільні відносини, що забезпечують належне функціонування державного апарату, реалізацію прав і свобод громадян. Форми прояву корупції включають хабарництво, зловживання владою, привласнення державного майна, конфлікт інтересів тощо¹. Корупція, як підкреслює А. С. Петрова, передбачає причетність як мінімум двох суб'єктів стосовно однієї й тієї ж справи (один спільний об'єкт), мета діяльності яких полягає в незаконному збагаченні шляхом руйнації чи пошкодження нормального розвитку певної сфери або суспільства в цілому². Отже, до суб'єктів корупції відносять також осіб, не наділених владними повноваженнями, але разом із цим вони сприяють вчиненню корупційних діянь посадовцями, тоді як без наявності останніх корупційне правопорушення не є можливим.

Двосторонній характер корупції підкреслюють й Л. Г. Удовика та І. О. Калугіна, які наголошують на тому, що вона виступає в якості своєрідної «угоди», взаємовигідної для посадовця й іншої особи, яка вступає з ним у відповідні відносини. До основної ознаки поняття корупції дослідниці відносять корисливу зацікавленість, тобто вчинення особою будь-яких дій чи бездіяльність за винагороду. Найбільш ґрунтовним авторки вважають широкий підхід до тлумачення корупції, згідно якого корупція є складним, соціально-політичним і економічним явищем, що складається з комплексу протиправних дій різної спрямованості і мети (хабарництво, лобізм, корупційний фаворитизм, корупційний протекціонізм та ін.)³. Таким чином, корупція містить й таку складову, як суб'єктивна сторона, що характеризується прямим умислом на отримання певної корисливої винагороди. Об'єктивна сторона представляє собою різноманітні за своїм змістом дії, виконання/невиконання яких є можливим лише за умов наявності в однієї із сторін корупційного діяння владних повноважень.

Л. І. Каленіченко та Д. В. Слинко зазначають, що кумівство (непотизм), фаворитизм є нейтральними з точки зору корупції, але за певних умов можуть призвести до конфлікту інтересів і корупції. Ці явища є основою приватних інтересів, через дружбу чи спорідненість вони стимулюють конфлікт інтересів, який, у свою чергу, є корупційним ризиком. Основним показником такого роду корупційного ризику є наявність інтересів органів державної влади через здійснення службових повноважень посадовою особою, уповноваженою на виконання функцій держави. Між здійсненням делегованих повноважень та особистими інтересами посадової особи можуть бути протиріччя, і ці протиріччя є чинниками корупційного ризику, коли йдеться про фаворитизм та кумівство. Однак є й інший бік кумівства та фаворитизму. Такі соціальні

¹ Кузик Д. О. Зміст поняття корупції як об'єкта державної антикорупційної політики. *Академічні візії*. 2024. Вип. 36. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/download/1459/1339/1358>.

² Петрова А. С. Організаційно-правові засади протидії корупції в судовій системі України : автореф. ... дис. канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2017. С. 13.

³ Удовика Л. Г., Калугіна І. О. Поняття корупції: наукові підходи та легальне тлумачення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 70. URL: http://lsej.org.ua/1_2025/15.pdf.

явища не у всіх сферах суспільного життя негативно впливають на виконання професійних обов'язків¹. Тож спостерігається обов'язковість зв'язку фаворитизму, кумівства з порушенням публічних інтересів у виконанні посадовою особою своїх повноважень як корупційного прояву. Кумівство як корупція проявляється у наданні переваг, пільг, послуг, грошових коштів, матеріальних чи нематеріальних активів родичам, наближеним особам та ін.²

Окрім цього, об'єктивна сторона корупції включає й інші різновиди. Наприклад, залежно від форми вчинення корупційної діяльності Л. І. Каленіченко та Д. В. Слинько розрізняють хабарництво, шахрайство, вимагання, розтрату (привласнення) публічних коштів, клієнтизм, лобізм, захоплення держави. Також залежно від форми вчинення корупційного діяння виділяють такі види: прийняття неправомірної вигоди; прийняття обіцянки/пропозиції неправомірної вигоди³.

Більш повним, з точки зору розкриття корисних наслідків неправомірних діянь та самої форми неправомірних діянь, вважаємо підхід В. С. Гури, який вважає, що корупція може здійснюватися у таких видах: по-перше, хабар або іншу вигоду може вимагати керівна особа; по-друге, підкуп відбувається з ініціативи прохача. За формою вигоди корупція поділяється на такі види: як обмін послугами, чи в грошовій формі з метою отримання прибутку або зниження витрат. Окрім видів корупції дослідник виділяє і її форми: хабарництво, тобто отримання матеріальної, грошової чи іншої користі за сприяння хабародавцеві чи іншій особі, використовуючи службове становище чи надану владу; розкрадання, що передбачає привласнення чужого майна або використання його для забезпечення власних інтересів чи інших осіб, використовуючи службове становище чи надані посадові повноваження; шахрайство, або введення в оману юридичних чи приватних осіб задля власної вигоди чи вигоди третіх осіб; вимагання, тобто примушування юридичної або приватної особи до надання матеріальних чи нематеріальних цінностей або послуг в обмін на певні дії чи бездіяльність посадовця; зловживання, що характеризується використанням влади чи службового становища, чи посадових можливостей для задоволення особистих інтересів чи інтересів інших осіб; інше, пов'язане із використанням службового становища для задоволення власних інтересів чи інших осіб внаслідок використання службової інформації не за призначенням, відмови у її наданні, затримання надходження необхідної інформації, спотворення даних; неправомірного втручання у діяльність інших посадових осіб чи державних органів задля перешкоджання їм виконувати свої службові обов'язки або спонукання їх до

¹ Каленіченко Л. І., Слинько Д. В. Поняття, ознаки та види корупції. *Право і безпека*. 2022. № 1 (84). С. 43.

² Гура В. С. Корупція: поняття та види, причини виникнення. *Економічний аналіз*. 2022. № 2. Т. 32. С. 76.

³ Каленіченко Л. І., Слинько Д. В. Поняття, ознаки та види корупції. *Право і безпека*. 2022. № 1 (84). С. 45.

прийняття незаконного рішення¹. Отже, прояви корупційних діянь є доволі різноманітними і залежать від конкретної сфери.

Одним із складових корупції і як конкретного правопорушення і як складного суспільно-політичного явища можна назвати й її негативні наслідки. Серед найбільш загрозливих наслідків корупції називають: сповільнення науковці процесів демократизації суспільства; падіння престижу країни на міжнародній арені; втрату довіри у громадян та підприємців до законності та влади; гальмування економічного прогресу; утвердження корупційних схем в усіх сферах суспільного життя; зниження або згортання інвестицій в економіку; зростання цін внаслідок неофіційного включення до накладних витрат корупційних видатків; неієднатність ринкових механізмів регулювання економіки та непередбачуваність наступних змін в країні; зниження рівня життя населення та зростання невдоволеності в суспільстві; втрата морально-етичних норм; зростання злочинності та формування мафіозних кланів; втрата боєздатності країни; загострення політичної ситуації в країні; крах держави тощо². Очевидним є те, що кожен корупційний поступок викликає негативні наслідки, які залежать від рівня посадової особи, яка його вчинила, сфери здійснення, систематичності скоєння подібних діянь та інших факторів. Сукупно корупція як усталене соціально-економічне явище веде до руйнування як суспільства, так і держави в цілому.

Висновки. Отже, підсумовуючі загально-наукові уявлення про сутність корупції, слід зазначити, що їй притаманні такі ознаки, як: 1) наявність спеціального суб'єкта вчинення корупційного правопорушення, – особи, наділеної владними повноваженнями; 2) вчинення нею неправомірних діянь (дії чи бездіяльності), тобто використання свого службового становища з порушенням публічних інтересів, забезпечення реалізації яких є обов'язком відповідної особи; 3) наявністю корисливих мотивів вчинення такого діяння; 4) негативні наслідки.

Тож, все зазначене вище дає змогу дійти до висновку, що корупція у судовій системі України - це суспільно-небезпечне явище, яке виражається у використанні суддями чи працівниками судових органів свого службового становища, всупереч принципам законності та справедливості, з метою отримання особистої вигоди або переваг для інших осіб, що проявляється у прийнятті неправосудних (несправедливих) рішень, упередженості та підпорядкованості стороннім інтересам і в результаті підриває верховенство права та довіру громадян до судової влади.

Корупція у судовій системі має такі негативні наслідки:

- по-перше, фактичне заперечення принципів верховенства права, законності та рівності перед законом;
- по-друге, безкарність корупціонерів, а також бізнес та політичних еліт;

¹ Гура В. С. Корупція: поняття та види, причини виникнення. *Економічний аналіз*. 2022. № 2. Т. 32. С. 76.

² Там само. С. 77.

- по-третє, підлив довіри громадян до держави та її інституцій;
- по-четверте, гальмування інвестицій в економіку країни, а відтак і фінансово-економічного розвитку країни;
- по-п'яте, формування атмосфери цинізму та правового нігілізму в суспільстві;
- по-шосте, посилення тіньових схем та криміналізації суспільних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко О. С. Концепція кримінально-правової протидії корупції: монографія. Суми : Сумський державний університет. 2021. 472 с.
2. Гура В. С. Корупція: поняття та види, причини виникнення. *Економічний аналіз*. 2022. № 2. Т. 32. С. 73–81.
3. Каленіченко Л. І., Слинько Д. В. Поняття, ознаки та види корупції. *Право і безпека*. 2022. № 1 (84). С. 39–46.
4. Кузик Д. О. Зміст поняття корупції як об'єкта державної антикорупційної політики. *Академічні візії*. 2024. Вип. 36. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/download/1459/1339/1358>.
5. Перелигіна Р. В., Козир С. В. Соціальна сутність та механізми протидії корупції у сфері медицини. *Часопис Київського університету права*. № 1. 2019. С. 246–249.
6. Петрова А. С. Організаційно-правові засади протидії корупції в судовій системі України : автореф. ... дис. канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2017. 20 с.
7. Тильчик В. В., Шпак Н. А. Поняття та особливості корупції в сфері національної інфраструктури, геопросторових даних, земельних відносин та землеустрою. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Т. 34 (73). № 3. 2023. С. 120–127.
8. Удовика Л. Г., Калугіна І. О. Поняття корупції: наукові підходи та легальне тлумачення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 67–71. URL: http://lsej.org.ua/1_2025/15.pdf.

Стаття надійшла до редакції 26.07.2025

Yevhen Yu. SHAPTALA,

PhD in Law

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

THE ESSENCE OF CORRUPTION IN THE JUDICIAL SYSTEM

It is argued that the general characteristics of the concept of "corruption" are the following: 1) the presence of a special subject of the commission of a corruption offense - a person endowed with power; 2) the commission of unlawful acts (actions or inactions), that is, the use of one's official position in violation of public interests, the implementation of which is the duty of the

relevant person; 3) the presence of selfish motives for committing such an act; 4) negative consequences.

It was found that corruption in the judicial system of Ukraine is a socially dangerous phenomenon, which is expressed in the use by judges or employees of judicial bodies of their official position, contrary to the principles of legality and justice, in order to obtain personal benefit or advantages for other persons, which is manifested in the adoption of unjust (unfair) decisions, bias and subordination to third-party interests and as a result undermines the rule of law and citizens' trust in the judiciary.

It was found that corruption in the judicial system has the following negative consequences: first, the actual denial of the principles of the rule of law, legality and equality before the law; second, impunity of corrupt officials, as well as business and political elites; third, undermining citizens' trust in the state and its institutions; fourth, inhibiting investments in the country's economy, and therefore the country's financial and economic development; fifth, the formation of an atmosphere of cynicism and legal nihilism in society; sixth, the strengthening of shadow schemes and the criminalization of social relations.

Keywords: *corruption, corruption offenses, judicial system, judges, court employees.*

Валентина Петрівна ЯЦЕНКО,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет внутрішніх
справ, м. Харків)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ УЧАСТІ АДВОКАТА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ

У статті проаналізовано сучасний стан та проблеми нормативно-правового регулювання участі адвоката в адміністративному судочинстві в Україні. Зазначено, що ефективність захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина в публічно-правових спорах, де однією із сторін є держава з усім її апаратом, безпосередньо залежить від обсягу прав, міцності гарантій і рівня професіоналізму адвоката. На підставі аналізу наукових концепцій нормативно-правові засади діяльності адвоката класифіковано в залежності від: 1) рівня правового закріплення на: а) національне; б) міжнародне; 2) від виду джерела права: а) закони України; б) підзаконні нормативно-правові акти; 3) від предмету правового регулювання: а) тих, що регламентують окремі елементи правового статусу адвоката; б) тих, що регламентують особливості здійснення адвокатської діяльності.

Зроблено висновок про існування дворівневої системи правового регулювання діяльності адвоката в адміністративному судочинстві: перший рівень — це загально-професійний, який встановлює статусні основи професії адвоката; другий рівень — це спеціально-процесуальний, визначений, який через Кодекс адміністративного судочинства України регламентує порядок реалізації адвокатом своїх повноважень в рамках судового розгляду конкретної адміністративної справи. В підсумку нормативно-правові засади діяльності адвоката в адміністративному судочинстві визначено як систему норм права, до яких віднесені законодавчі і підзаконні нормативні акти України, які встановлюють мету, завдання, правила, порядок та процедури діяльності адвокатів в адміністративному процесі, та норми моралі (етичні норми), які встановлюють стандарти професійної поведінки адвоката як представника фізичної чи юридичної особи в судовому процесі.

Ключові слова: *нормативно-правове регулювання, адвокат, професійна діяльність, адміністративне судочинство, процесуальний статус.*

Постановка проблеми. Центральне місце в сучасній правовій системі України, як правової демократичної держави, в сфері забезпечення прав та свобод людини і громадянина посідає адміністративне судочинство. Так, відповідно до ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ) завданням адміністративного судочинства є «справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень¹». У цьому контексті ключовою є роль адвоката, що набуває виняткового значення. Адже ефективність захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина в публічно-правових спорах, де однією із сторін є держава з усім її апаратом, безпосередньо залежить від обсягу прав, міцності гарантій і рівня професіоналізму адвоката.

Треба визнати, що реформа системи правоохоронних органів в основному стосувалася оновлення правового статусу органів охорони правопорядку, органів прокуратури та суддів відповідно до норм і стандартів Європейського законодавства. З часом впровадження інституту адміністративної юстиції в Україні зумовило необхідність удосконалення й правового статусу адвокатів. Цей крок став реалізацією зобов'язань, взятих Україною перед Радою Європи, і перетворив адвокатуру на невід'ємну складову національної системи правосуддя. Незважаючи на той факт, що від професійної майстерності адвоката під час розгляду окремих категорій адміністративних справ, а також дієвого механізму реалізації процесуального статусу адвоката залежить повнота захисту законних прав і свобод громадян, які зіткнулися з порушеннями з боку суб'єктів владних повноважень, нажалі, багато питань, пов'язаних з діяльністю адвоката в адміністративному судочинстві, залишилися поза увагою як законодавців, так і вітчизняних науковців. Особливої актуальності дана проблематика набула в контексті нових викликів та загроз, пов'язаних із дією воєнного стану в Україні.

Проблематика правового статусу та діяльності адвоката в адміністративному процесі є предметом пильної уваги вітчизняної юридичної науки. Так, фундаментальною працею в цій царині є дисертаційне дослідження Є. В. Бережної «Правовий статус адвоката як учасника адміністративного процесу» (2021 р.), в якому розкрито сутність та охарактеризовано ключові елементи правового статусу адвоката як

¹ Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005. № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. №35–36, 37. Ст. 446. (в ред. від 11.07.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

багатоаспектної наукової категорії¹. Окремі проблемні аспекти форм участі адвоката в адміністративному провадженні досліджували в своїх працях такі вітчизняні науковці як М. І. Белікова, А. В. Боровик, Я. В. Корженівський, Н. О. Муштай, Н. П. Христинченко, В. С. Шевчук та інші. Втім, проблемам покращення нормативно-правових засад професійної діяльності адвоката в сучасному адміністративному судочинстві, особливо в умовах дії в країні правового режиму воєнного стану, в наукових працях приділялася незначна увага.

Метою статті є аналіз проблемних аспектів реалізації нормативно-правової бази, що регулює участь адвоката в адміністративних справах, та визначення шляхів удосконалення нормативно-правових засад врегулювання професійної діяльності адвоката в адміністративному судочинстві в Україні.

Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити ряд важливих завдань: дослідити наукові підходи та норми адміністративного законодавства щодо визначення поняття «правові засади» та дати власне визначення поняття «нормативно-правові засади діяльності адвоката в адміністративному судочинстві»; проаналізувати нормативно-правові акти, що регулюють участь адвоката у вказаній сфері, та окреслити шляхи їх удосконалення адміністративно-правових в умовах дії в Україні режиму воєнного стану.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому враховані актуальні наукові підходи щодо визначення нормативно-правових засад професійної діяльності адвоката та його участі в адміністративному судочинстві, а також, з урахуванням новітніх викликів і змін у діючому адміністративному законодавстві України, визначено основні шляхи удосконалення адміністративно-правових засад участі адвоката в адміністративному судочинстві в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. В галузі адміністративного права та процесу багатьма науковцями, зокрема Д.О. Кошиковим, поняття «правові засади» розглядаються крізь призму кількох аспектів, зокрема як: а) система нормативно-правових актів, що регулює певну сферу суспільних відносин або функціонування їх суб'єктів; б) норми права, що встановлюють певні правила діяльності суб'єктів суспільних відносин, що містяться в законодавчих актах; в) керівні начала (принципи) відповідної діяльності окремих органів, що закріплені нормами відповідних законодавчих та підзаконних актів².

Беручи за основу існуючі наукові підходи, та підтримуючи точку зору А. В. Боровика та В. С. Шевчука, нормативно-правові засади діяльності адвоката слід класифікувати в залежності від: 1) рівня правового

¹ Бережна Є. В. Правовий статус адвоката як учасника адміністративного процесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2021. 22 с.

² Кошикова Д.О. Сутність правових засад реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1 (11). С. 164–175. URL: <https://visnykpau.com/index.php/journal/article/download/397/296>.

закріплення на: а) національне; б) міжнародне; 2) від виду джерела права: а) закони України; б) підзаконні нормативно-правові акти¹; 3) від предмету правового регулювання: а) тих, що регламентують окремі елементи правового статусу адвоката; б) тих, що регламентують особливості здійснення адвокатської діяльності.

Як вірно зазначили А. В. Боровик та В. С. Шевчук, національний рівень правових засад діяльності адвокатів в цілому, та його участь в адміністративному судочинстві зокрема закріплено у різних за правовою силою і предметним спрямуванням нормативно-правових актах². Первинними є ті нормативно-правові акти, які регламентують правовий статус адвоката.

Так, основою правових засад діяльності адвокатури в Україні є Конституція України, яка у ст. 131-2 визначає, що «для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура»³. Положення Основного Закону України формують єдині принципи професійної діяльності адвокатів незалежно від виду судочинства та виду надання правової допомоги, та закріплюють конституційний статус адвокатури як невід'ємного інституту системи правосуддя, що підкреслює її виняткову соціальну функцію. Слід вказати, що саме в Конституції України розкривається гарантія незалежності адвокатури та уточняється, що засади організації та діяльності адвокатури і здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються на рівні закону.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року визначає правові засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні⁴. Саме в ньому закріплено поняття «адвокатура України», принципи та засади здійснення адвокатської діяльності, види адвокатської діяльності, професійні права та обов'язки адвоката, вимоги щодо адвокатської таємниці, порядок надання адвокатом безоплатної правової допомоги, гарантії адвокатської діяльності, а також визначено взаємовідносини адвокатури та держави. Також Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачено засади адвокатського самоврядування, встановлено статус Національної асоціації адвокатів України, визначено організаційні форми адвокатського самоврядування та особливості статусу адвоката іноземної держави⁵. Треба зазначити, що положення вказаного Закону спрямовані на імплементацію європейських стандартів в національне законодавство, посилення

¹ Шевчук В.С. Правові засади діяльності адвоката в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 536–539. URL: http://lsej.org.ua/5_2023/135.pdf

² Функціональні основи діяльності адвоката в адміністративному судочинстві: монографія / А. В. Боровик, В. С. Шевчук. Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. С. 33.

³ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. (в ред. від 01.01.2020). *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України* «Законодавство України». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>

⁴ Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012. (в ред. від 23.06.2024). *Офіційний вісник України*. 2012. № 62. Ст. 2509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>

⁵ Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012. (в ред. від 23.06.2024). *Офіційний вісник України*. 2012. № 62. Ст. 2509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>

інституційної незалежності та створення єдиної професійної організації адвокатів. Власно, даний закон встановлює високі стандарти допуску до професії, визначаючи перелік осіб, які не можуть бути адвокатами. До них, зокрема, належать особи, що мають непогашену судимість за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, визнані судом недієздатними чи обмежено дієздатними¹. Це забезпечує високий моральний та професійний ценз для представників адвокатської спільноти.

У свою чергу, Закон України «Про безоплатну правову допомогу» визначає, що безоплатною правничою допомогою є правнича допомога, яка гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел. Цим законом не тільки врегульовано правовідносини у сфері надання безоплатної правничої допомоги суб'єктам права на безоплатну первинну правничу допомогу та суб'єктам права на безоплатну вторинну правничу допомогу, але й передбачено право оскарження дій та бездіяльності посадових осіб, які порушують порядок надання безоплатної правничої допомоги, надання неякісної правничої допомоги до суду та в адміністративному порядку².

Окремо слід назвати нормативно-правові акти, які стосуються питань адміністративного судочинства. Таким спеціальним кодифікованим актом, що регулює порядок судового розгляду публічно-правових спорів, є Кодекс адміністративного судочинства України, викладений у новій редакції 15 грудня 2017 року. КАСУ не тільки визначає юрисдикцію і повноваження адміністративних судів, а також встановлює детальний порядок здійснення судочинства, але й: право учасників справи в адміністративному суді користуватися правничою допомогою; виключність здійснення представництва в адміністративному суді, як виду правничої допомоги, виключно адвокатом; можливість адвоката одночасно бути представником або декількох позивачів, або декількох відповідачів, або декількох третіх осіб на одній стороні, за умови відсутності конфлікту інтересів між ними; обов'язковість реєстрації адвокатами електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі; порядок документального підтвердження повноважень адвоката як представника³. І якщо КАСУ визначає процесуальні рамки діяльності адвоката в суді, то Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є тим фундаментом, що встановлює його професійний статус, принципи діяльності та гарантії незалежності. Ключовим принципом, закріпленим у Законі, є незалежність адвокатури від органів державної влади, органів

¹ Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012. (в ред. від 23.06.2024). *Офіційний вісник України*. 2012. № 62. Ст. 2509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.

² Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. (в ред. від 23.06.2024). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.

³ Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. №35–36, 37. Ст. 446. (в ред. від 11.07.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб. Цей принцип має критичне значення саме в адміністративних спорах, де опонентом клієнта виступає сама держава в особі її органів.

Важливе місце в системі кодифікованих нормативних актів займає також Кодекс України про адміністративні правопорушення, положеннями якого врегульовано право особи, яка притягається до адміністративної відповідальності на: юридичну допомогу адвоката, іншого фахівця у галузі права (який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи) при розгляді справи; виступ рідною мовою і користування послугами перекладача; надання пояснень, доказів; заявлення клопотання; оскарження постанови по справі знайомитися з матеріалами справи; регламентовано порядок посвідчення повноважень адвоката як представника потерпілого в адміністративному процесі¹.

Особлива роль поряд з національними законодавством відводиться міжнародним договорам, які ратифіковані Верховною Радою України. Більшість норм і стандартів, визначених в міжнародних актах стосовно питань діяльності та прав адвоката, вже імплементовані в нормах національного законодавства. Так, серед міжнародних нормативно-правових актів, якими врегульовано окремі аспекти діяльності адвоката, слід назвати Основні положення про роль адвоката (прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р.), в яких закріплено невід’ємне право кожної людини на ефективне користування юридичною допомогою, що здійснюється незалежною юридичною професією через адекватне забезпечення своїх прав і законних інтересів в економічному, соціально-культурному і політичному житті. Також в Основних положеннях закріплені питання, які стосуються: а) кваліфікації і підготовки адвокатів; б) обов’язків і повноважень адвокатів; в) гарантій діяльності адвокатів та інші². Можна сказати, що Основні положення регламентують, з одного боку, право будь-якої людини звертатись за допомогою до адвоката, а з іншої – обов’язок держави гарантувати ефективну процедуру і дієвий механізм для реального та рівного доступу до адвокатів.

Вагоме значення для українського адміністративного законодавства мають положення Загального кодексу правил для адвокатів країн-членів Європейського Співтовариства. Саме в ньому містяться зобов’язання адвоката як юридичного, так і морального характеру. Зобов’язання умовно поділяються на такі категорії: перед клієнтом; перед судом та іншими органами влади, з якими адвокат контактує, виступаючи як довірена особа клієнта або від його імені; перед іншими представниками даної професії в цілому і перед будь-ким з колег зокрема; перед суспільством, для членів

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X (в ред. від 23.06.2024). *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

² Основні положення про роль адвоката : Міжнародний документ від 01.08.1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835#Text.

якого існування незалежної професії поряд з дотриманням правових норм є найважливішою гарантією захисту прав людини перед державною владою та іншими інтересами суспільства. Крім того, вказаний документ у відповідних розділах визначає виключну роль адвоката у суспільному житті, суть правил професійної етики, незалежність та особисту порядність адвоката, конфіденційність, особисту рекламу адвоката, неприпустимі види діяльності, відносини адвоката з клієнтами, розмір та порядок отримання гонорару та інші¹.

Обов'язково слід звернути увагу й на положення Рекомендації № R 21 Комітету Міністрів, спрямовані державам-членам, які стосуються загальних принципів свободи у професійній діяльності адвоката, а також визначають заходи, що покликані: забезпечити повагу безпосередньо до адвокатської професії, захистити та сприяти її незалежності, не допустити випадки дискримінаційних проявів та/або необґрунтоване втручання будь-кого в законну діяльність адвоката, встановити гарантії у вигляді заборон на загрози застосування необґрунтованих стягнень чи тиску до адвокатів, які здійснюють діяльність відповідно до професійних стандартів. Документом встановлено і обов'язки адвокатів щодо клієнтів (інформування клієнтів про їхні законні права і обов'язки, про можливі результати та наслідки справи, фінансові витрати), спроби дійти дружнього врегулювання справи тощо².

Таким чином, можна впевнено зазначити, що на рівні міжнародної правової системи офіційно закріплені виключна роль, принципи і гарантії професійної діяльності адвоката, які повинні бути відображені в національному законодавстві кожної демократичної країни. І ці принципи повинні застосовувати в своїй діяльності не тільки адвокати, але й судді, прокурори, представники законодавчої та виконавчої влади в цілому.

Отже, аналіз норм діючого адміністративного законодавства дозволяє зробити висновок про існування дворівневої системи правового регулювання діяльності адвоката в адміністративному судочинстві.

Перший рівень — це загально-професійний, що формується насамперед Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та рядом інших законодавчих актів України, які встановлюють статусні основи професії адвоката, а саме: принципи, права, обов'язки, гарантії та вимоги до його професійної діяльності.

Другий рівень — це спеціально-процесуальний, визначений КАСУ. Він регламентує порядок реалізації адвокатом своїх повноважень безпосередньо в рамках судового розгляду конкретної адміністративної справи.

І така дворівнева структура не є випадковою. По-перше, вказані два

¹ Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства : Міжнародний документ від 01.10.1988 р. № 994_343. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text.

² Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів : рішення Комітету Міністрів Ради Європи 21 25.10.2000 р. № R (2000). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf.

законодавчі акти діють у тісній синергії, доповнюючи один одного. По-друге, така структура відображає глибокий причинно-наслідковий зв'язок між незалежністю інституту адвокатури та ефективністю адміністративного правосуддя. Незалежність адвокатури, гарантована профільним законом, є не самоціллю, а необхідною передумовою для реалізації фундаментального завдання адміністративного судочинства — ефективного захисту особи від свавілля з боку суб'єктів владних повноважень. Адже згідно КАСУ відповідачем у таких адміністративних справах є представник держави, який апріорі володіє значно більшими адміністративними і інформаційними ресурсами. І саме задля забезпечення реальної, а не формальної рівності сторін, представник приватної особи — адвокат — повинен бути надійно захищений від будь-якого тиску з боку держави. Саме для цього Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлює такі гарантії діяльності адвоката, як заборона втручання у професійну діяльність та ідентифікації адвоката з клієнтом¹. Ці гарантії є не просто професійним привілеєм, а й важливим процесуальним інструментом для вирівнювання балансу сил у публічно-правовому спорі, що безпосередньо впливає на здатність суду виконати своє завдання та прийняти справедливе рішення.

Окрему групу складають законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, положеннями яких врегульовано здійснення фінансового моніторингу в роботі адвокатів. До таких, зокрема, слід віднести Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»², згідно якого адвоката віднесено до спеціально визначених суб'єктів фінансового моніторингу та покладено зобов'язання забезпечувати організацію і проведення первинного фінансового моніторингу, що покликано належним чином надавати можливість виявляти підозрілі фінансові операції (діяльність) та повідомляти про них Державну службу фінансового моніторингу України, а також запобігати використанню послуг клієнта для проведення клієнтами фінансових операцій з протиправною метою. Законом передбачено, що адвокат має виконувати обов'язки суб'єкта первинного фінансового моніторингу, якщо вони здійснюють певні визначені види діяльності, зокрема беруть участь у підготовці і здійсненні правочину щодо купівлі-продажу нерухомості, управління активами клієнта, управління банківським рахунком або рахунком у цінних паперах, залучення коштів для утворення юридичних осіб, забезпечення їх діяльності та управління ними, тощо.

У свою чергу, Рішення Національної асоціації адвокатів України «Про

¹ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012.(в ред. від 23.06.2024). *Офіційний вісник України*. 2012. № 62. Ст. 2509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.

² Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.

затвердження роз'яснення щодо деяких питань виконання обов'язків адвокатом як суб'єктом первинного фінансового моніторингу» від 03 липня 2021 р. № 51 надає роз'яснення щодо деяких питань виконання обов'язків адвокатом як суб'єктом первинного фінансового моніторингу, зокрема щодо того, чи є адвокат суб'єктом фінансового моніторингу лише стосовно осіб, які являються його клієнтами, в розумінні Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», та щодо того чи має право адвокат як суб'єкт фінансового моніторингу подавати до уповноважених органів державної влади, передбачену законом інформацію щодо особи, яка не є його клієнтом¹.

Треба звернути увагу й на те, що діяльність адвоката регулюється не лише нормами права, а й спеціальними корпоративними нормами: Правилами адвокатської етики², дотримання яких є професійним обов'язком кожного адвоката, що прямо закріплено у статті 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Зокрема, у Розділі IV Правил адвокатської етики «Відносини адвоката з судом та іншими учасниками судового провадження» (ст. 42-45) встановлені етичні імперативи поведінки адвоката в судовому процесі³. Можна впевнено сказати, що Правила адвокатської етики створюють постійну конструктивну напругу між двома ключовими ролями адвоката: роллю так званого «войовничого захисника» інтересів клієнта та роллю «офіцера суду», зобов'язаного поважати процес та сприяти правосуддю. З одного боку, ці Правила вимагають «наполегливості та принциповості» у відстоюванні позиції клієнта. З іншого боку, ті ж правила вимагають «поваги до суду», «коректності» та забороняють «сперечання з судом». На перший погляд, ці вимоги можуть здаватися суперечливими, особливо в гострих процесуальних ситуаціях, коли суд, на думку адвоката, діє упереджено. Однак вони не є взаємовиключними. Вони окреслюють межі професійної поведінки. Адвокат повинен бути наполегливим, але в рамках встановлених процесуальних форм; принциповим, але без переходу на особисті образи. Вся професійна майстерність адвоката полягає саме у вмінні балансувати між цими двома іпостасями. Відповідно, ефективність адвоката в адміністративному суді визначається не лише його блискучим знанням закону, а й здатністю майстерно маневрувати в цьому етичному коридорі, залишаючись максимально ефективним для клієнта і водночас не порушуючи поваги до інституту правосуддя. Етичні норми не є просто деклараціями, а виступають практичним інструментом, що забезпечує нормальне функціонування правосуддя, підтримує взаємну повагу між учасниками процесу та утворює авторитет адвокатської професії. В решті решт, саме Правила адвокатської етики встановлюють високі стандарти

¹ Про затвердження роз'яснення щодо деяких питань виконання обов'язків адвокатом як суб'єктом первинного фінансового моніторингу : Рішення Національної асоціації адвокатів України від 03.07.2021 р. № 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr051871-21#Text>.

² Правила адвокатської етики : Правила, затверджені Звітновирборним з'їздом адвокатів України від 09.06.2017 р. № n0001891-17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>.

³ Там само.

професійної поведінки, що забезпечують належне функціонування правосуддя, і є вищим проявом професіоналізму.

Для впорядкування участі адвокатів в розгляді публічно-правових спорів, вагомого значення мають рішення Ради адвокатів України, яким надаються роз'яснення щодо різних аспектів діяльності адвокатів, встановлюються додаткові гарантії, а також особливості здійснення професійної діяльності під час дії воєнного стану. Щодо регламентування правового статусу адвоката слід також врахувати Положення про Раду адвокатів України, затвердженого Установчим з'їздом адвокатів України від 17 листопада 2012 р., згідно якого визначено статус Ради адвокатів України як національного органу адвокатського самоврядування, на який державою покладено виконання у період між з'їздами адвокатів України публічно-представницьких функцій недержавного самоврядного інституту, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання правової допомоги на професійній основі адвокатури України. Серед повноважень Ради адвокатів України віднесено затвердження порядку складання радою адвокатів регіону протоколу про адміністративне правопорушення та форми протоколу¹.

Отже, систематизацію нормативно-правового регулювання діяльності адвоката можна визначити необхідною умовою виявлення особливостей адміністративного процесуального законодавства та наявних у ній правових пробілів. В результаті чого, вважаємо, що нормативно-правові засади діяльності адвоката в адміністративному судочинстві слід розглядати як систему норм права, до яких віднесені положення, що містяться в міжнародних та національних правових актах (законодавчі і підзаконні нормативні акти України), які встановлюють мету, завдання, правила, порядок та процедури набуття статусу адвоката та засади здійснення адвокатської діяльності в цілому, участь його в адміністративному процесі, та норми моралі (етичні норми), які встановлюють стандарти професійної поведінки адвоката як представника фізичної чи юридичної особи в судовому процесі.

Аналіз правових засад діяльності адвоката в адміністративному судочинстві дає підстави стверджувати, що це єдина система нормативних положень, які містяться в різних за юридичною силою та предметним спрямуванням норм. З огляду на це переважна більшість нормативних актів підзаконного характеру, що спрямовано на забезпечення регулятивного впливу на діяльність адвоката прийнята Радою адвокатів України та з'їздом адвокатів та потребує детальної систематизації. Особливістю діяльності адвоката в адміністративному судочинстві визначено врегулюванням окремих аспектів його діяльності актами (рішеннями) органів адвокатського самоврядування, які стосуються організаційно-функціональних питань, надання рекомендацій з приводу тих чи інших

¹ Положення про Раду адвокатів України : Положення, затверджене Установчим з'їздом адвокатів України від 17.11.2012 р. № 0001418-12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001418-12#n4>.

питань (зокрема, це рішення щодо: забезпечення прав адвокатів на збір та отримання інформації, етичних питань, дисциплінарних стягнень, формування спеціальних комітетів, підвищення кваліфікації адвокатів, забезпечення захисту гарантій адвокатської діяльності та інше).

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що роль адвоката в адміністративному судочинстві України є багатогранною та системною. Він виступає не лише як представник інтересів клієнта у публічно-правовому спорі, а і як важливий елемент системи правосуддя, що забезпечує реалізацію конституційного принципу судового контролю за діяльністю органів державної влади. Попри значний прогрес у реформуванні адвокатури та адміністративного судочинства, є необхідність в удосконаленні нормативно-правових засад професійної діяльності адвоката в адміністративному судочинстві, що передбачає: 1) внесення відповідних змін до КАСУ та Кодексу України про адміністративні правопорушення з метою посилення відповідальності посадових осіб за невиконання або неналежне виконання вимог адвокатського запиту, зокрема шляхом суттєвого збільшення розмірів штрафів; 2) запровадження більш дієвих механізмів захисту професійних прав адвокатів, можливо, шляхом надання органам адвокатського самоврядування додаткових повноважень щодо реагування на випадки порушення гарантій адвокатської діяльності; 3) потребу у подальших комплексних дослідженнях процесуальних форм участі адвоката в адміністративному провадженні в контексті новітніх викликів, таких як цифровізація правосуддя, розгляд справ в умовах воєнного стану та зростання складності публічно-правових спорів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бережна Є. В. Правовий статус адвоката як учасника адміністративного процесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2021. 22 с.

2. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства : Міжнародний документ від 01.10.1988 р. № 994_343. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text.

3. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. №35–36, 37. Ст. 446. (в ред. від 11.07.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X (в ред. від 23.06.2024). *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України* «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. (в ред. від 01.01.2020). *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України* «Законодавство України». URL:

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

6. Кошикова Д.О. Сутність правових засад реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1 (11). С. 164–175. URL: <https://visnykprau.com/index.php/journal/article/download/397/296>.

7. Основні положення про роль адвоката : Міжнародний документ від 01.08.1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835#Text.

8. Положення про Раду адвокатів України : Положення, затверджене Установчим з'їздом адвокатів України від 17.11.2012 р. № 0001418-12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001418-12#n4>.

9. Правила адвокатської етики : Правила, затверджені Звітновиборним з'їздом адвокатів України від 09.06.2017 р. № n0001891-17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>.

10. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012. (в ред. від 23.06.2024). *Офіційний вісник України*. 2012. № 62. Ст. 2509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>

11. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. (в ред. від 23.06.2024). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.

12. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.

13. Про затвердження роз'яснення щодо деяких питань виконання обов'язків адвокатом як суб'єктом первинного фінансового моніторингу : Рішення Національної асоціації адвокатів України від 03.07.2021 р. № 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr051871-21#Text>

14. Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів : рішення Комітету Міністрів Ради Європи 21 25.10.2000 р. № R (2000). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf.

15. Функціональні основи діяльності адвоката в адміністративному судочинстві : монографія / А. В. Боровик, В. С. Шевчук. Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. 176 с.

16. Шевчук В. С. Правові засади діяльності адвоката в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 536–539. URL: http://lsej.org.ua/5_2023/135.pdf.

Стаття надійшла до редакції 19.07.2025

Valentyna P. YATSENKO,

Phd in Law, Associate Professor

(*Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine*)

REGULATORY AND LEGAL PRINCIPLES OF LAWYER'S PARTICIPATION

IN ADMINISTRATIVE JUDICIAL PROCEEDINGS: PROBLEMS AND PROSPECTS FOR IMPROVEMENT

The article is devoted to the current state and problems of regulatory regulation of the participation of a lawyer in administrative proceedings in Ukraine. It is noted that the effectiveness of protecting the rights, freedoms and legitimate interests of a person and a citizen in public law disputes, where one of the parties is the state with its entire apparatus, directly depends on the scope of rights, the strength of guarantees and the level of professionalism of the lawyer. Based on the analysis of scientific concepts, the regulatory and legal foundations of a lawyer's activities are classified depending on: 1) the level of legal consolidation into: a) national; b) international; 2) the type of source of law: a) laws of Ukraine; b) subordinate regulatory and legal acts; 3) the subject of legal regulation: a) those that regulate individual elements of the legal status of a lawyer; b) those that regulate the features of the implementation of legal activities.

During the analysis of the norms of current administrative legislation, a conclusion was made about the existence of a two-level system of legal regulation of the activities of a lawyer in administrative proceedings: the first level is a general professional one, which establishes the status foundations of the lawyer's profession; the second level is a special procedural, defined one, which, through the Code of Administrative Procedure of Ukraine, regulates the procedure for the lawyer to exercise his powers within the framework of the judicial consideration of a specific administrative case. As a result, the regulatory and legal foundations of the lawyer's activities in administrative proceedings are defined as a system of legal norms, which include legislative and subordinate regulatory acts of Ukraine that establish the purpose, tasks, rules, order and procedures of the activities of lawyers in administrative proceedings, and moral norms (ethical norms) that establish standards of professional behavior of a lawyer as a representative of an individual or legal entity in judicial proceedings.

Keywords: *regulatory and legal regulation, lawyer, professional activity, administrative proceedings, procedural status.*

Андрій Ернестович ЯЦИНА*(Приватний вищий навчальний заклад «Університет сучасних знань»,
м. Київ)*

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

У статті аргументовано, що ключовими характеристиками категорії «взаємодія» є наступні: 1) носить динамічний характер; 2) наявність двох та більше учасників правовідносин; 3) урегульованість їх поведінки нормами права, переважно, адміністративного; 4) має чітко визначену мету, досягнення якої потребує вирішення певних завдань; 5) плановірність, наявність певних етапів провадження взаємодії; 6) віднаходить своє відображення у низці адміністративно-правових форм та методів. Зроблено висновок про те, що сутність взаємодії Служби безпеки України з іншими суб'єктами сектору безпеки та оборони полягає в ефективному втіленні врегульованих адміністративно-правовими нормами узгоджених за часом та місцем дій, а також операцій та заходів сумісно з одним або декількома суб'єктами цього сектору, об'єднаних спільною метою – вирішення завдань із нейтралізації загроз національній безпеці та інтересам України.

Доведено, що особливостями взаємодії Служби безпеки України з іншими суб'єктами сектору безпеки та оборони є наступні: по-перше, регулюється, переважно, нормами адміністративного права, які визначають правовий статус СБУ у цій сфері, а також суб'єктів, які із нею реалізують спільну діяльність; по-друге, має єдину, спільну мету, досягнення якої передбачає необхідність вирішення низки завдань, на основі ефективного розподілу дій між сторонами взаємодії в межах їх компетенції; по-третє, оперативна адаптація форм і методів взаємодії на можливі об'єктивні зміни задля успішного виконання поставлених завдань; по-четверте, орієнтована, в тому числі, на забезпечення інформування громадськості щодо важливості та необхідності такої взаємодії, її результатів з одночасним додержанням вимог відносно заборони розголошення інформації з обмеженим доступом.

Ключові слова: взаємодія, Служба безпеки України, сектор безпеки і оборони, правове регулювання.

Постановка проблеми. Сьогодні українська держава стоїть перед безпрецедентними до цього викликами та загрозами для своєї територіальної цілісності та національної безпеки, що обумовлено повномасштабною військовою агресією та рядом внутрішніх загроз. За таких умов, важливість діяльності Служби безпеки України виходить на кардинально новий рівень, адже саме цей орган спеціального призначення з

правоохоронними функціями виступає центральною ланкою у системі захисту державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, а також у протидії розвідувально-підривної діяльності іноземних спецслужб, тероризму, корупції та організованій злочинності. Задля реалізації своїх завдань у секторі безпеки та оборони СБУ повинна взаємодіяти із рядом інших органів державної влади різноманітного характеру, але така взаємодія має свою специфіку.

Окремі проблемні питання, пов'язані із діяльністю Служби безпеки України у секторі безпеки та оборони, у своїх наукових працях розглядали: О. М. Бандурка, С. М. Гусаров, О. В. Зайчук, Д. П. Калаянов, Д. М. Корнієнко, О. М. Музичук, О. І. Нікітенко, В. В. Сокурено, О. В. Ткаченко, В. Д. Ткачук та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, в науковій літературі недостатньо опрацьованою є проблематика взаємодії Служби безпеки України з іншими суб'єктами сектору безпеки та оборони.

Мета статті полягає у тому, щоб з'ясувати сутність та розкрити особливості взаємодії Служби безпеки України з іншими суб'єктами сектору безпеки та оборони. З огляду на запропоновану мету, завданнями статті є: розкрити загальнотеоретичний підхід щодо визначення поняття «взаємодія»; здійснити аналіз наукових поглядів вчених, які вивчали проблематику взаємодії СБУ з іншими органами державної влади; розкрити положення норм чинного законодавства, яке регулює відповідну взаємодію.

Виклад основного матеріалу. Взаємодія є основою будь-яких правовідносин. Автори філософського енциклопедичного словника зазначають, що фундаментальне значення категорії «взаємодія» для філософії і наукового пізнання зумовлене тим, що вся людська діяльність у реальному світі, практика, саме наше існування і відчуття його реальності (неілюзорності) ґрунтуються на різноманітних, передусім предметних взаємодіях, які людина здійснює і використовує як засіб пізнання, знаряддя дії, спосіб організації буття¹. Отже, взаємодія – це ключова категорія для опису динаміки, у тому числі й правових процесів. Сектор безпеки та охорони як певна правова система може функціонувати лише у випадку ефективної взаємодії її складників. Як справедливо наголошує О. О. Кваша, будь-яка система є цілісною, в основі своїй має завжди певну структуру та наділена ієрархією причинно-наслідкових зв'язків і взаємодій. Категорія взаємодії є важливою ланкою між поняттями детермінізму (причинності) та системи². Тобто, взаємодія є тим зв'язком, який об'єднує всі елементи певної системи, що дозволяє досягнути визначеної мети. На нашу думку, ключовими характеристиками категорії «взаємодія» є наступні: 1) носить динамічний характер; 2) наявність двох та більше учасників правовідносин; 3) урегульованість їх поведінки нормами права, переважно, адміністративного; 4) має чітко визначену мету, досягнення якої потребує

¹ Філософський енциклопедичний словник. URL: <https://slovnyk.me/dict/fes/%D0%B2%D0%B7%D0%B0%D1%94%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D1%96%D1%8F>.

² Кваша О. О. Зміст і значення понять «взаємодія» та «система» у філософських і правових досліджень. *Держава і право*. 2012. Вип. 56. С. 32.

вирішення певних завдань; 5) планомірність, наявність певних етапів реалізації взаємодії; 6) віднаходить своє відображення у низці адміністративно-правових форм та методів.

Важливе значення для визначення особливостей взаємодії мають суб'єкти її провадження, сфера та мета. Отже, розглянемо специфіку діяльності Служби безпеки України (СБУ) як основного її суб'єкта. Насамперед – це державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України¹. Відповідно до положень чинного законодавства, до завдань Служби безпеки України входить попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України². Визначені завдання обумовлюють основні напрямки діяльності СБУ. На основі вищезазначеної норми О. Є. Каглинський виділяє такі завдання СБУ: виявлення та усунення причин та умов, що можуть призвести до проявів тероризму; захист людини і громадянина, суспільства та держави; попередження, своєчасне виявлення та запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам безпеці України; мінімізація суспільно небезпечних наслідків терористичних дій; налагодження ефективної взаємодії уповноважених органів державної влади, органів місцевого самоврядування з громадськістю та розширення сфери протидії тероризму; організація міжнародного співробітництва у сфері боротьби з тероризмом; припинення розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань на національну безпеку України з боку іноземних спецпідрозділів і організацій, груп осіб та осіб тощо³. Перелічені завдання відповідно є й тими цілями, досягнення яких відбувається у взаємодії СБУ з іншими суб'єктами, у тому числі з тими, які складають сектор безпеки та оборони.

О. Ромашко та О. Власов акцентують увагу на тому, що сутність поняття «сектор безпеки й оборони України», його змістовне наповнення та значення полягає в функціонуванні комплексу інституцій і ряду узгоджених між собою нормативно-правових актів, метою яких є забезпечення обороноздатності України та забезпечення громадської (публічної) безпеки і порядку, створення атмосфери дотримання прав і свобод людини і громадянина, а також недопущення їх системного порушення. Зміст і сутність інституту прав і свобод людини і громадянина в контексті функціонування сектору безпеки і оборони України полягає в забезпеченні всього комплексу прав і свобод людини і громадянина в результаті виконання відповідними органами покладених на них завдань⁴. Отже,

¹ Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 року № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>.

² Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 року № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>.

³ Каглинський О. Є. Правові засади діяльності Служби безпеки України як суб'єкта сфери безпеки і оборони. *Нове українське право*. 2022. Вип. 3. 2022. С. 68–74.

⁴ Ромашко О., Власов О. Взаємопов'язаність функціонування сектору безпеки й оборони України із

діяльність СБУ як державного правоохоронного органу, насамперед, спрямована на забезпечення прав і свобод людини як основного обов'язку держави.

Для визначення сутності взаємодії СБУ доцільно з'ясувати її значення та завдання в самому секторі безпеки та оборони. А. В. Боровик, А. Г. Вархов та Н. З. Деревянко наголошують, що основним загальним завданням адміністративно-правового механізму взаємодії суб'єктів сектору безпеки й оборони щодо забезпечення національної безпеки є реалізація окремих напрямів державної політики у сфері національної безпеки й оборони, що проявляється у нормативному, інституційному, методологічному супроводі його суб'єктів щодо їхньої спільної діяльності під час виконання ними функціональних обов'язків. Конкретні завдання цього механізму прямо залежать від того, які функції виконують ті суб'єкти, що мають взаємодіяти. Вони визначаються індивідуально та стосуються напрямів і видів спільної діяльності, які потребують врегулювання¹. Отже, загальні завдання сектору безпеки та оборони мають втілюватися з урахуванням призначення суб'єктів їх реалізації під час взаємодії один з одним.

А. В. Акімов називає СБУ одним із ключових органів в системі забезпечення безпеки в діяльності органів державної влади. Діяльність даного органу при взаємодії з іншими державними органами автор поділяє на дві групи. Перша група стосується питання забезпечення контролю щодо прозорості у діяльності профільних органів, друга – торкається забезпечення безпеки у роботі таких органів. Всі дві групи надзвичайно важливі для державно-владного механізму, проте в умовах воєнного стану аспект безпеки відіграє провідну роль. Для забезпечення безпеки і прозорості роботи органів державної влади функції СБУ є ключовими для збереження нормальної роботи державних структур, а тому діяльність цього органу стає гарантом нормальної діяльності всієї системи державного управління². Тобто СБУ забезпечує безпеку державного апарату, надає можливість безперешкодної реалізації ними своїх державно-владних функцій. А. В. Акімов наголошує на нагальній необхідності для всієї системи безпеки на чолі зі СБУ узгодити єдину стратегію забезпечення внутрішньої безпеки і керуватися нею, враховуючи нові виклики в умовах оборони територіальної цілісності та суверенітету³.

Д. М. Швайка підкреслює факт того, що такі органи, як: Служба зовнішньої розвідки України, Головне управління розвідки Міністерства оборони України, Управління державної охорони України та Служба безпеки України складають правоохоронний блок сектору безпеки і оборони

забезпеченням прав і свобод людини і громадянина. *Юридичний вісник*. 2021. № 5. С. 81.

¹ Боровик А. В., Вархов А. Г., Деревянко Н. З. Адміністративно-правовий механізм взаємодії суб'єктів сектору безпеки й оборони щодо забезпечення національної безпеки: питання теорії та практики : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика». 2024. С. 31.

² Акімов А. В. Роль Служби безпеки України у доктрині забезпечення безпеки і прозорості роботи органів державної влади України. Моделі та перспективи взаємодії. *Публічне урядування*. 2023. № 4 (37). С. 17.

³ Там само. С. 17.

України. Вони функціонують як цілісна система протидії злочинності, гарантування прав і свобод громадян, забезпечення публічного порядку й національної безпеки. Всі заходи, включно із застосуванням спеціальних засобів, здійснюються на підставі закону та підлягають контролю і фіксації. Перелічені органи вирізняються високим рівнем організованості, професіоналізму та здатності протидіяти загрозам національного масштабу. Ці інституції окрім гарантування стабільної діяльності органів державної влади виконують також ключові завдання зі збирання й аналізу розвідувальної інформації, протидії загрозам державного суверенітету, захисту важливих об'єктів інфраструктури¹. Отже, названі завдання визначають зміст взаємодії між цими суб'єктами правоохоронного блоку сектору безпеки та оборони.

Так, наприклад, при реалізації завдань із протидії контрабанді наркотичних засобів при взаємодії підрозділів СБУ з правоохоронними органами реалізуються спільні завдання з попередження, виявлення злочинних посягань, захисту інтересів держави, серед яких є: забезпечення контролю за дотриманням законності переміщення наркотичних засобів через митний кордон держави, притягнення до відповідальності осіб, які вчинили контрабанду наркотичних засобів; розшук осіб, які вчинили злочини в цій галузі та переховуються від слідства і суду; профілактика злочинів у сфері контрабанди наркотиків тощо².

Р. Б. Дзюба характеризує взаємодію Служби безпеки України з іншими суб'єктами правоохоронної діяльності як регламентований адміністративно-правовими нормами різновид державної діяльності органів та підрозділів СБУ та інших національних правоохоронних органів, який полягає у поєднанні сил, засобів та ресурсів (матеріально-технічних, кадрових, тощо) щодо запобігання, профілактики та припинення правопорушень, які вчиняються, передусім, в сфері державної безпеки, а також інших секторах здійснення правоохоронної діяльності. Співпраця СБУ націлена, у першу чергу, на виконання власного спектру функцій, а також на надання допомоги іншим правоохоронним органам³. Отже, мова йде про те, що при здійсненні взаємодії СБУ та інші її учасники – органи державної влади – діють виключно в межах своїх повноважень для реалізації покладених на них функціональних завдань.

Як влучно зазначає Д. М. Швайка, розмежування повноважень між відповідними спецслужбами створює цілісну, узгоджену систему. Кожен державний орган діє в межах власної юрисдикції, забезпечує важливу складову національної безпеки: від моніторингу зовнішніх ризиків і воєнної

¹ Швайка Д. М. Адміністративно-правовий статус та організаційні засади сектору безпеки і оборони України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2025. Вип. 89. Ч. 3. С. 149.

² Ортинський В. Взаємодія підрозділів правоохоронних органів України у протидії контрабанді наркотичних засобів: теоретичні та практичні аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки*. 2017. Вип. 884. С. 7.

³ Дзюба Р. Б. Система суб'єктів організації взаємодії Служби безпеки України з іншими суб'єктами правоохоронної діяльності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 3 (33). С. 766.

обстановки до фізичного захисту головних посадовців країни. Така скоординована взаємодія зміцнює здатність держави протистояти гібридним загрозам, терористичним актам, кризовим викликам, зберігати надійність державного управління та захищати стратегічні інтереси України [10, с. 150]. В основі взаємодії для досягнення спільних результатів має бути покладена ефективна координація дій її учасників.

Означену думку А. В. Боровик, А. Г. Вархов, а також Н. З. Деревянко, висувують в якості основи для формування мети адміністративно-правового механізму взаємодії суб'єктів сектору безпеки й оборони щодо забезпечення національної безпеки, яку автори розкривають у двох значеннях: 1) у вузькому розумінні – це формування правових рамок задля здійснення спільної діяльності його суб'єктів щодо виявлення, вчасного реагування, вжиття заходів протидії та ліквідації наслідків загроз національним інтересам та цінностям України, а також контролю за їхнім виконанням; 2) у широкому розумінні – це формування ефективної системи забезпечення національної безпеки, зміцнення інституційних спроможностей уповноважених суб'єктів задля максимально результативного процесу прийняття і реалізації тактичних та стратегічних рішень¹. Таким чином, досягнення цілей забезпечення національної безпеки у взаємодії суб'єктів сектору безпеки й оборони можливо лише за умов координації їх спільної діяльності для оперативного реагування на потенційні загрози. Окрім того, згадані вище науковці вважають, що сутність адміністративно-правового механізму взаємодії суб'єктів сектору безпеки й оборони можна схарактеризувати через такі положення: 1) є складовою більш об'ємного правового явища – правового механізму забезпечення національної безпеки України; 2) поєднує організаційний та практико-реалізаційний аспекти забезпечувального впливу держави на безпекове середовище країни, врегульовуючи внутрішньо-інституційні відносини у межах системи забезпечення національної безпеки України; 3) є нормативним підґрунтям для реалізації спільної діяльності суб'єктів сектору безпеки й оборони України². Слід погодитися з тим, що взаємодія суб'єктів сектору безпеки й оборони є елементом забезпечення національної безпеки, який реалізується на основі врахування спільних інтересів, повноважень та завдань кожного учасника такої взаємодії.

Висновки. Тож проведений вище аналіз дає змогу дійти до висновку, що сутність взаємодії Служби безпеки України з іншими суб'єктами сектору безпеки та оборони полягає в ефективному втіленні врегульованих адміністративно-правовими нормами узгоджених за часом та місцем дій, а також операцій та заходів сумісно з одним або декількома суб'єктами цього сектору, об'єднаних спільною метою – вирішення завдань із нейтралізації загроз національній безпеці та інтересам України.

¹ Боровик А. В., Вархов А. Г., Деревянко Н. З. Адміністративно-правовий механізм взаємодії суб'єктів сектору безпеки й оборони щодо забезпечення національної безпеки: питання теорії та практики : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика». 2024. С. 30.

² Там само. С. 20.

Як вбачається, особливості відповідної взаємодії полягають у наступному: по-перше, регулюється, переважно, нормами адміністративного права, які визначають правовий статус СБУ у цій сфері, а також суб'єктів, які із нею реалізують спільну діяльність; по-друге, має єдину, спільну мету, досягнення якої передбачає необхідність вирішення низки завдань, на основі ефективного розподілу дій між сторонами взаємодії в межах їх компетенції; по-третє, оперативна адаптація форм і методів взаємодії на можливі об'єктивні зміни задля успішного виконання поставлених завдань; по-четверте, орієнтована, в тому числі, на забезпечення інформування громадськості щодо важливості та необхідності такої взаємодії, її результатів з одночасним додержанням вимог відносно заборони розголошення інформації з обмеженим доступом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімов А. В. Роль Служби безпеки України у доктрині забезпечення безпеки і прозорості роботи органів державної влади України. Моделі та перспективи взаємодії. *Публічне урядування*. 2023. № 4 (37). С. 12–18.
2. Боровик А. В., Вархов А. Г., Деревянко Н. З. Адміністративно-правовий механізм взаємодії суб'єктів сектору безпеки й оборони щодо забезпечення національної безпеки: питання теорії та практики : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика». 2024. 186 с.
3. Дзюба Р. Б. Система суб'єктів організації взаємодії Служби безпеки України з іншими суб'єктами правоохоронної діяльності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 3 (33). С. 765–771.
4. Каглинський О. Є. Правові засади діяльності Служби безпеки України як суб'єкта сфери безпеки і оборони. *Нове українське право*. 2022. Вип. 3. 2022. С. 68–74.
5. Кваша О. О. Зміст і значення понять «взаємодія» та «система» у філософських і правових досліджень. *Держава і право*. 2012. Вип. 56. С. 32–38.
6. Ортинський В. Взаємодія підрозділів правоохоронних органів України у протидії контрабанді наркотичних засобів: теоретичні та практичні аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2017. Вип. 884. С. 4–10.
7. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 року № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>.
8. Ромашко О., Власов О. Взаємопов'язаність функціонування сектору безпеки й оборони України із забезпеченням прав і свобод людини і громадянина. *Юридичний вісник*. 2021. № 5. С. 78–83.
9. Філософський енциклопедичний словник. URL: <https://slovyk.me/dict/fes/%D0%B2%D0%B7%D0%B0%D1%94%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D1%96%D1%8F>.

10. Швайка Д. М. Адміністративно-правовий статус та організаційні засади сектору безпеки і оборони України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2025. Вип. 89. Ч. 3. С. 146–151.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2025

Andrii Er. YATSYNA,

Postgraduate Student

(Private Higher Educational Institution "University of Modern Knowledge", Kyiv, Ukraine)

ESSENCE AND FEATURES OF THE INTERACTION OF THE SECURITY SERVICE OF UKRAINE WITH OTHER ENTITIES OF THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR

The article is devoted to the key characteristics of the category of "interaction" are the following: 1) it is dynamic in nature; 2) the presence of two or more participants in legal relations; 3) their behavior is regulated by the norms of law, mainly administrative; 4) it has a clearly defined goal, the achievement of which requires the solution of certain tasks; 5) it is systematic, the presence of certain stages of interaction; 6) it is reflected in a number of administrative and legal forms and methods. It is concluded that the essence of the interaction of the Security Service of Ukraine with other entities of the security and defense sector lies in the effective implementation of actions, as well as operations and measures, regulated by administrative and legal norms, coordinated in time and place, in conjunction with one or more entities of this sector, united by a common goal - solving tasks to neutralize threats to national security of Ukraine.

It is proven that the features of the interaction of the Security Service of Ukraine with other entities of the security and defense sector are as follows: firstly, it is regulated mainly by the norms of administrative law, which determine the legal status of the SBU in this area, as well as entities that implement joint activities with it; secondly, it has a single, common goal, the achievement of which involves the need to solve a number of tasks, based on the effective distribution of actions between the parties to the interaction within the limits of their competence; thirdly, the operational adaptation of forms and methods of interaction to possible objective changes in order to successfully perform the tasks set; fourthly, it is focused, among other things, on ensuring public information about the importance and necessity of such interaction, its results, while simultaneously complying with the requirements regarding the prohibition of disclosure of restricted information.

Keywords: *interaction, Security Service of Ukraine, security and defense sector, legal regulation.*

ВІДГУКИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

УДК 343.97

DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2025.2.63>

Юрій Володимирович ОРЛОВ,
доктор юридичних наук, професор
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків)

ВІДГУК НА МОНОГРАФІЮ ПОЛЯХ ЄВГЕНІЇ ВОЛОДИМИРІВНИ ЗА ТЕМОЮ «ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ: КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ» (ХАРКІВ, 2025)¹

Приватність як соціальна цінність і благо визнається та гарантується у будь-якому суспільстві ліберального устрою. Зрозуміла річ, йдеться не про політичні декорації й стилізовану під параметрію правової, демократичної та соціальної держави конструкцію основного закону, а про дійсність у всьому її багатоманітті: *substantia* (матерія та діяльність), *cogito* (мислення), *affectio* (переживання, екзистенція) та *fidei, sacramentum* (віра, причастя). Лише у такій єдності будь-який соціальний феномен набуває своєї повноти, повноважності. Так само й із приватністю, як одночасно концептом, реальним проявом буття, пов'язаним із конкретною людиною, його переживанням як власного проявлення та, водночас, проявлення інших, рівних у своїй гідності (у модусі *sacramentum*) носіїв особистісної самоцінності. Будь-яке розчленування цієї цілісності тягне за собою втрату приватності як дійсного блага і реальної цінності. Відтак явним маркером суспільства спектаклю (за Гі Дебором), суспільства вищого ступеня симуляції свободи, зрештою – недемократичного політичного режиму, є

¹ Полях Є. В. Порушення недоторканості приватного життя: кримінологічна характеристика та запобігання : монографія / За наук. ред. О. В. Новікова ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. Акад. прав. Наук України. Харків : Право, 2025. 344 с.

імітативна модель гарантування й захисту недоторканності приватного життя особи. І навпаки: через інституційну розбудову механізму дієвих гарантій і захисту означеного блага, через забезпечення повноти концепту (в тому числі визначеного мовою закону), мислення, екзистенції (як переживання внутрішнього громадянського запиту, потреби у свободі), діяльності і дійсності побутування приватності людини як найвищої соціальної цінності – проступає шлях до зміцнення реальних засад демократичного, ліберального устрою.

В цьому контексті не потребує, вочевидь, особливої аргументації думка про те, що саме за ці засади, за можливість ідентифікувати себе із європейською цивілізаційною сім'єю народів, за реальне входження до неї триває оборонна війна України проти агресії російської федерації. Можливо висловитись навіть так: триває багаторівнева (онтологічна, концептуальна, метафізична) війна проти знецінення людини, проти знецінення та пригнічення свободи. Свобода ж не мислиться поза вільною від втручання у приватне життя особистістю. Свобода – породження конвенційного поля взаємоповажних приватностей, в центрі якого – ідея гідності. Тож триваюча російсько-українська війна – це в тому числі й війна за утвердження гідності у рівності (платонівська ізотимія) проти ресентимнтераної гідності у домінуванні (платонівська мегалотимія).

Може здатися, що викладена абстрактна інтродукція увидить в бік від конкретного предмету дослідження Євгенії Володимирівни Полях. Проте мало що було б таким хибним, як вважати, що запобігання порушенню приватного життя має другорядне значення для перемоги України у війні проти агресивної росії. Адже йдеться про перемогу не у фізичному, а у метафізичному, екзистенційному значенні. Чи може вважатися перемогою втрата Україною свого ціннісного ідентичнісного осердя внаслідок посилення недемократичних тенденцій поруч з відновленням контролю над всією територією у міжнародно визнаних кордонах? Питання риторичне. Тому слід не допустити фатальних помилок при виході України зі стану війни, при побудові нового миру, що має сприяти зміцненню республіканських, демократичних, правових, соціальних засадах Української держави та відкритого ліберального суспільства. Й одним з механізмів такого убезпечення є ефективне запобігання порушенню недоторканності приватного життя. Саме на цей результат, на його наукове забезпечення спрямоване монографічне дослідження Євгенії Володимирівни Полях, яке, відтак, окрім актуальності та значущості теоретичної має безпосередню прикладну важливість як у сфері захисту прав і свобод людини, так і у політичній сфері – сприяння утриманню мисленнєвої та діяльній установки на цінність людини у період війни та у повоєнній перспективі.

Монографія містить всі необхідні, визначені як вимогами наукової раціональності, академічної традиції, так і нормативними вимогами компоненти наукової праці на здобуття наукового ступеня доктора філософії: опис методології, критичний аналіз досягнень більшості попередніх дослідників цієї та суміжних проблем, масштабний предметно-

змістовний компонент, достатню та репрезентативну емпіричну базу, необхідну апробацію результатів дослідження.

Основні положення, висновки та рекомендації, що сформульовані авторкою у монографії, мають відповідний рівень обґрунтованості. Не в останню чергу цього вдалося досягти завдяки використанню широкого кола наукової літератури як з проблем кримінології, кримінального, конституційного, адміністративного права, так і суміжних із правовою галуззю знань, а також емпіричних джерел. Зокрема, в ході дослідження було отримано та опрацьовано статистичну інформацію Офісу Генерального прокурора про зареєстровані (обліковані) в Україні кримінальні правопорушення проти приватності за 2015–2024 рр.; статистичні дані обласних прокуратур про зареєстровані (обліковані) в Україні кримінальні правопорушення проти приватності за 2015–2024 рр.; дані статистичної звітності судової влади України за 2015–2024 рр. щодо осіб, які були засуджені за кримінальні правопорушення проти приватності; дані ЄДРСР щодо ухвалених судом рішень із кримінальних проваджень за фактами вчинення кримінальних правопорушень проти приватності; дані Державної служби статистики України; результати двох опитувань з проблем порушення недоторканності приватного життя, які проводилися шляхом анкетування окремо серед працівників правоохоронних органів та суддів і населення в цілому.

Монографія презентує низку положень, що становлять наукову новизну. Вперше здійснено кримінологічну характеристику порушень недоторканності приватного життя в Україні за 2015–2024 рр., зокрема, встановлено, що їх рівень у середньому складає 258 зареєстрованих кримінальних правопорушень на рік, а відсоток у загальній структурі правопорушень проти приватності (загальна та найбільш поширені спеціальні норми) – близько 12%; обчислено «ціну» порушень недоторканності приватного життя та виокремлено соціально-психологічні, соціально-економічні та міжнародно-правові наслідки від негативного впливу таких порушень на хід розвитку держави та самопочуття громадян; обґрунтовано думку про високий рівень латентності порушень приватності та з'ясовано, що співвідношення між потенційно облікованими та невідомими фактами втручання у право на приватне життя наближене до 1:9, на яке впливають чинники об'єктивного та суб'єктивного характеру; запропоновано стратегічні напрями запобіжного впливу.

Низку доктринальних положень було удосконалено, а деякі набули подальшого розвитку. Це стосується питань детермінації, заходів обструкції криміногенних факторів відповідного значення тощо.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження порушення недоторканності приватного життя» відповідає узвичаєній логіці викладу інтелектуального орієнтування до основної частини дослідження, що презентує оперативний словник, формує передумови для одноманітного розуміння вихідних категорій наукового пошуку, а також стану його фактичної розробленості, з яких виводяться обриси відповідних лакун.

Відтак закономірно у цьому розділі надається опис і пояснення передумов і змісту конституційного права особи на недоторканність приватного життя як фундаментального особистого права людини, контурів законодавчої конструкції, що забезпечує його охорону в Україні, а також наявний стан наукової розробленості проблем такої охорони і методологічні засади розгортання наукового пошуку за цим напрямом.

Останнє варто окремо відзначити, адже для монографічних робіт, що є удосконаленою проєкцією дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, зазвичай, не є характерним звернення до питань методології. Водночас авторка та її науковий редактор вирішили піти дещо інакшим, більш складним за рівнем інтелектуальних викликів шляхом, звернувшись до спроб філософського осягнення й окреслення базових засновків, окремих установок та підходів у пізнанні кримінальних практик, що посягають на сферу приватності.

Розділ 2 «Кримінологічна характеристика порушення недоторканності приватного життя» вміщує в себе п'ять підрозділів, спрямованих на конструювання інформаційної моделі кримінальної активності у згаданій сфері. Такі моделі в кримінології виконують описову (діагностичну), пояснювальну задачі та є підґрунтям для розгортання практико-перетворювальних концептів, концепцій, що в подальшому здатні бути втілені у реальну запобіжну діяльність. У зв'язку з цим відмічаю відповідність і цієї структурної частини дослідження, послідовності її розміщення та змістовного насичення академічній традиції, логіці і запитам наукового забезпечення запобігання злочинності, в тому числі й порушень недоторканності приватного життя.

Обґрунтованими й такими, що заслуговують на увагу слід визнати судження, які описують стан злочинності проти приватності загалом та кримінальних правопорушень, передбачених ст. 182 КК України, зокрема. Так, визначальним складом у структурі правопорушень проти приватності є ст. 162 КК України (87%), тоді як порушення недоторканності приватного життя складають лише близько 12%. Дослідження ж рівня судимості вказало на наявність всього 24 вироків за ст. 182 КК України за досліджуваний період. Загальна амплітуда коливання динаміки кримінальних правопорушень недоторканності приватного життя сягала від -63,87 % до +308,33 %: у період 2015–2021 рр. спостерігається поступове збільшення кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень недоторканності приватного життя, різкий спад у 2022 р. спровокований повномасштабним вторгненням росії, та збільшення показника у 2023 р. В дослідженні встановлено хвилеподібний характер показників злочинної інтенсивності.

Загалом позитивно можна оцінити й творчий підхід до дослідження осіб кримінальних правопорушників, застосований в роботі. На підставі результатів опитування, контент-аналізу публікацій у медіа, дослідження судових рішень проведено категоризацію способів порушень приватного життя, що включає такі блоки, як фішинг; хакінг; перевищення службових

повноважень чи зловживання ними; використання технічних засобів як аудіо-, відео, фотофіксації, так і для поширення інформації. Здійснено категоризацію осіб кримінальних правопорушників за двома критеріями – цілеспрямованість злочинної поведінки та наявність доступу до персональних даних потерпілих.

Не позбавленим наукового інтересу є й запропоновані Євгенією Володимирівною обчислення ціни злочинності, визначення розміру моральної шкоди, які показали, що оцінка страждань, надана судами України в межах заявлених позовних вимог на відшкодування такої шкоди, є у 2065 разів нижчою від мінімального розміру матеріальних збитків виключно від облікованих порушень за ч. 2 ст. 182 КК України. Водночас авторка не обмежилась персоналізованим грошовим виміром оцінки ціни злочинності й звернула свою увагу на соціальні наслідки від порушень недоторканності приватного життя, які, як встановлено в результаті дослідження, здебільшого зводяться до соціально-психологічних змін, зокрема, звикання людей до порушень приватності як до норми поведінки чи приєднання до практики таких порушень, а також втрати репутації, стигматизації, психологічного тиску, стресу, формування недовіри до соціуму та правоохоронних органів тощо. Також соціальні наслідки можуть мати й міжнародно-правовий та соціально-економічний характер, однак всі три представлені групи не вичерпують проблеми негативних змін суспільного життя та суспільної свідомості.

Імпонує й намагання встановити обсяги латентної частини кримінальних правопорушень, передбачених ст. 182 КК України, за допомогою емпіричних методів пізнання, комбінуючи їх з теоретичними узагальненнями сформувати наукове уявлення про межовий вид латентності досліджуваного виду кримінальної активності, мережу її об'єктивних та суб'єктивних чинників.

Довершує теоретико-кримінологічну модель стану кримінальних правопорушень, передбачених ст. 182 КК України, аналіз їх детермінаційного комплексу. В останньому обґрунтовано виділено, описано та пояснено такі: чинники, що пов'язані з цифровізацією суспільних відносин; чинники, що пов'язані з недостатнім захистом інформації; чинники, що пов'язані з роботою правоохоронних органів, а також соціально-економічні, соціально-політичні (правові), соціально-культурні та віктимологічні чинники.

Позитивно слід оцінити і ту частину дослідження, яка присвячена питанням запобігання порушенню недоторканності приватного життя (розділ 3). Недругорядним за значенням є той факт, що розгортання мислення за означеним напрямом відбувається не у «вакуумі», а відштовхуючись від ґрунтового аналізу міжнародного та зарубіжного досвіду відповідних кримінально-превентивних практик. Презентуються результати порівняння на відповідність вітчизняних підходів і тих, що зафіксовані у актах Ради Європи та Європейського Союзу. Останнє є особливо актуальним та затребуваним в контексті інтенсифікації

євроінтеграційного руху України. В цьому ж сенсі цікавими та корисними виявляються результати аналізу досвід захисту приватності у ФРН, Великій Британії, Японії, США. Виділені авторкою аналітичні моделі (регулююча та секторальна) у своєму компліментарному поєднанні здатні покращити й вітчизняну кримінологічну практику.

Надалі фокус увагу зміщується на проблеми кримінологічного стратегування у досліджуваних сфері та можливості удосконалення віктимологічного напрямку запобіжної діяльності. В цілому висловлені пропозиції щодо перспективних підходів, напрямів, заходів запобігання порушенню недоторканності приватного життя слід визнати слушними, обґрунтованими, в достатній мірі новаторськими й такими, що заслуговують на схвалення.

Загалом монографічне дослідження Євгенії Володимирівни Полях є класичним прикладом поєднання новаторства та розлогої академічної традиції. Саме такий підхід, така стилістика властива тому осередку живого кримінологічного мислення, що ревно зберігається, плекається та розвивається в Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України. Тож можна лише порадити монографію до глибокого та вдумливого, не квапливого читання, а також до використання як у науково-дослідній роботі, так і в освітньому процесі. Не буде вона надлишковою і для практичних працівників правоохоронних органів. Кожен, для кого проблеми забезпечення недоторканності приватного життя не є порожнім звуком, зможе вилучити з неї пізнавальну та прикладну користь.

ІНСТИТУЦІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ФОКУСІ ПРАВНИЧИХ СТУДІЙ

УДК 343.121.4(477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2025.2.64>

Михайло Михайлович БІДНАРЧУК

(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)

РОЛЬ СЛІДЧОГО СУДДІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВА НА ЗАХИСТ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті визначено роль слідчого судді у забезпеченні права на захист на стадії досудового слідства в умовах воєнного стану. Зазначається, що право на захист на стадії досудового розслідування в умовах воєнного стану, будучи самостійною правовою гарантією від необґрунтованого та незаконного кримінального переслідування особи, має також бути захищено з боку держави від його можливого порушення чи свавільного обмеження, а тому повинно бути предметом, передусім, судового захисту.

Зроблено висновок, що із метою забезпечення права на захист на стадії досудового розслідування в умовах воєнного стану, діяльність слідчого судді полягає у здійсненні судового контролю за недопущенням прошення вказаного права з боку сторони обвинувачення. Для виконання цієї мети слідчий суддя наділений такими повноваженнями: 1) повноваження із забезпечення права на захист при вирішенні питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) повноваження із забезпечення права на захист при розгляді та вирішенні питань щодо дачі дозволу на проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій; 3) повноваження щодо забезпечення збирання доказів стороною захисту у разі відмови слідчим, прокурором стороні захисту в задоволенні клопотання; 4) повноваження щодо захисту прав людини, закріплених у ст. 206 КПК України; 5) повноваження із розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність сторони обвинувачення, які порушують право на захист.

Визначено, що коло повноважень слідчого судді на стадії досудового розслідування в умовах воєнного стану може бути обмеженим через об'єктивну неможливість їх фактичного виконання. Проте, це не означає, що за таких умов він взагалі не є учасником кримінального провадження та не виконує функцію судового контролю завжди, тобто лише за умови введення правового режиму воєнного стану у порядку, визначеному законодавством. Відсутність об'єктивної можливості є оціночним поняттям та підлягає встановленню та конкретизації у кожному окремому випадку. Під ним слід розуміти, що виконання повноважень слідчого судді не може бути вчинене

через непереборні зовнішні обставини, які викликані веденням воєнних дій та роблять це неможливим в реальності, а не через суб'єктивні причини. В інших випадках слідчий суддя повинен виконувати свої повноваження на стадії досудового розслідування в умовах воєнного стану у повному обсязі.

Ключові слова: кримінальний процес, досудове розслідування, кримінальне процесуальне законодавство, право на захист, воєнний стан, діяльність слідчого судді.

Постановка проблеми. Право на захист у кримінальному процесі, а так само й на стадії досудового розслідування в умовах воєнного стану, будучи самостійно правовою гарантією від необґрунтованого та незаконного кримінального переслідування особи, має також бути захищено з боку держави від його можливого порушення чи свавільного обмеження, а тому повинно бути предметом, передусім, судового захисту. У зв'язку із чим, важливе значення для забезпечення права на захист має й положення ч. 2 ст. 55 Конституції України, у якій регламентується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб¹. Щодо реалізації цього права, Конституційний Суд України у рішенні від 25.11.1997 р. у справі за конституційним зверненням громадянки Дзюби Галини Павлівни щодо офіційного тлумачення частини другої статті 55 Конституції України та статті 248-2 Цивільного процесуального кодексу України (справа громадянки Г. П. Дзюби щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи) відзначив, що принцип права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування та будь-яких посадових (службових) осіб втілює верховенство права і є традиційним для Конституції України. Частину 2 ст. 55 Конституції України необхідно розуміти так, що кожен, тобто громадянин України, іноземець, особа без громадянства має гарантоване державою право оскаржити в суді загальної юрисдикції рішення, дії чи бездіяльність будь-якого органу державної влади, органу місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх рішення, дія чи бездіяльність порушують або ущемляють права і свободи громадянина України, іноземця, особи без громадянства чи перешкоджають їх здійсненню, а тому потребують правового захисту в суді².

Враховуючи вказані фундаментальні положення, вагомої актуальності набуває діяльність слідчого судді у забезпеченні права на захист на стадії досудового розслідування в умовах воєнного стану, оскільки саме до нього

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4348>.

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянки Дзюби Галини Павлівни щодо офіційного тлумачення частини другої статті 55 Конституції України та статті 248-2 Цивільного процесуального кодексу України (справа громадянки Дзюби Г.П. щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи) від 25 листопада 1997 року № 6-зп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-97#Text>.

можуть бути оскаржені бездіяльність, дії або рішення, якими порушується це право під час кримінального провадження.

Проблемам, пов'язаним з впровадженням інституту слідчого судді у кримінальному провадженні, приділялася значна увага в працях В. Д. Бринцева, В. В. Лобача, Л. М. Лобойка, Ю. М. Грошевого, О. С. Мазура, М. А. Маркуша, В. Т. Маляренка, М. Є. Шумила, І. В. Рогатюка, О. Р. Михайленка, В. М. Федченка, Ю. В. Скрипіна, З. Д. Смітінка, А. В. Молдована, П. П. Пилипчука, О. В. Хімичевої, В. І. Чернобука, А. Р. Туманянца, М. А. Погорецького, Д. П. Письменного, В. І. Шишкіна та інших. Поряд із цим, питанню його ролі у забезпеченні права на захист у кримінальному провадженні в цілому, а особливо на стадії досудового розслідування в умовах дії воєнного стану приділялось недостатньо уваги.

Метою проведеного дослідження є визначення ролі слідчого судді у забезпеченні права на захист на стадії досудового слідства в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Судовий захист прав і свобод людини та громадянина необхідно розглядати як вид державного захисту прав і свобод людини і громадянина. І саме держава бере на себе такий обов'язок відповідно до ч. 2 ст. 55 Конституції України. Право на судовий захист передбачає і конкретні гарантії ефективного поновлення в правах шляхом здійснення правосуддя. Відсутність такої можливості обмежує це право. А за змістом частини 2 ст. 64 Конституції України право на судовий захист не може бути обмежено навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану¹.

Отже, виходячи із таких положень, рішення дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді або суду, які порушують право на захист особи може бути предметом оскарження у судовому порядку: до слідчого судді, суду, у тому числі апеляційної чи касаційної інстанції. Власне й КПК України передбачає, що судові рішення підлягає скасуванню, якщо судові провадження здійснено за відсутності захисника, якщо його участь є обов'язковою - п. 4) ч. 2 ст. 412. Що ж стосується стадії досудового розслідування, то судова практика також підтверджує цей висновок. Наприклад, Верховний Суд у своїй постанові від 06.02.2019 року по справі № 810/5004 сформулював висновок, відповідно до якого право на захист буде неоправно порушено, якщо зізнавальні показання, отримані без забезпечення доступу до захисника, використовуватимуться з метою засудження особи².

Слушною видається теза А. Р. Туманянца про те, що запровадження у вітчизняному кримінальному процесі інституту слідчого судді є правильним для вирішення низки проблем на стадії досудового розслідування, оскільки його введення має усунути частину невластивих як

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої статті 124 Конституції України (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб) від 7 травня 2002 року № 8-рп/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02#Text>

² Постанова Верховного Суду від 06.02.2019 року у справі № 810/5004. URL: <http://bit.ly/46uGnZp>.

слідчому, так і прокуророві функцій, а чіткий їх розподіл на стадії досудового розслідування буде гарантією реалізації принципу змагальності¹.

Поділяємо також думку О. А. Трофімцова, що судовий контроль належить до пасивної форми контрольної діяльності, позбавленої самостійної ініціативи у з'ясуванні будь-яких обставин справи, яка реалізується виключно за окремими клопотаннями чи скаргами певних суб'єктів досудового розслідування. У зв'язку з цим, вони повністю виключають участь слідчого судді у проведенні розслідування злочину разом зі слідчим, адже саме на суд покладається погодження всіх дій і рішень у досудовому розслідуванні, пов'язаних з обмеженням прав, свобод і законних інтересів людини за зверненнями владних суб'єктів, які діють на досудовій стадії процесу².

Повноваження слідчого судді на стадії досудового розслідування, а також механізм реалізації його службових прав і обов'язків (повноважень) регламентовані нормами КПК України. Характеризуючи повноваження слідчого судді, зважатимемо на класифікацію його повноважень, запропоновану В. О. Попелюшком за критерієм предмета правового регулювання, якому значною мірою відповідає структурна побудова чинного КПК України, а саме:

- 1) повноваження у сфері процесуальних відносин, пов'язаних із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження;
- 2) повноваження, пов'язані з розглядом та вирішенням питань щодо дачі дозволу на проведення визначених у законі слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на збирання доказів;
- 3) повноваження щодо розгляду та вирішення скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора;
- 4) повноваження щодо збирання доказів у разі відмови слідчим, прокурором стороні захисту в задоволенні клопотання;
- 5) повноваження, пов'язані із встановленням процесуальних строків;
- 6) повноваження з розгляду та вирішення питань про відводи під час досудового розслідування прокурора, слідчого, захисника, представника, спеціаліста, перекладача, експерта, секретаря судового засідання;
- 7) повноваження щодо вирішення на стадії досудового розслідування долі речових доказів;
- 8) повноваження щодо вирішення питання про використання інформації, отриманої в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії про ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується в даному кримінальному провадженні;
- 9) повноваження щодо захисту прав людини, закріплених у ст. 206 КПК України³.

¹ Туманянц А. Р. Слідчий суддя як суб'єкт реалізації судових функцій у досудовому провадженні. *Форум права*. 2011. № 2. С. 896–901.

² Трофімцова О. А. Сутність правовідносин слідчого зі слідчим суддею у досудовому розслідуванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Серія «Право». Вип. 29. Ч. 2. Т. 2. С. 131–134.

³ Попелюшко В. О. Слідчий суддя у кримінальному провадженні. *Часопис Національного університету Острозька академія*. Серія «Право». 2014. № 1 (9). С. 10–16. URL:

Слідчий суддя, за яким законодавчо закріплено функцію здійснення судового контролю за дотриманням прав та свобод учасників кримінального провадження, у межах досудового розслідування послуговується у своїй діяльності метою і завданнями даної стадії. Відтак, слідчий суддя виступає водночас і суб'єктом доказування, і гарантом дотримання прав та законних інтересів учасників кримінального провадження для забезпечення завдань досудового розслідування. О. В. Кондратьєв визначає судовий контроль як функцію судової влади, що здійснюється в закріплених законом процесуальних формах з метою забезпечення доступу до суду і спрямована на реалізацію судового захисту особи та відновлення її порушених прав на досудовому провадженні у кримінальній справі¹. М. Г. Шавкун під судовим контролем за досудовим розслідуванням розуміє систему процесуальних дій і рішень суду, що спрямовані на перевірку кримінально-процесуальної діяльності органів досудового розслідування, виявлення, аналіз та усунення порушень кримінально-процесуального закону². Отже, головним завданням, яке ставиться перед слідчим суддею при здійсненні судового контролю за досудовим розслідуванням, є перманентний моніторинг процесуальної діяльності органів досудового розслідування щодо відповідності їх дій засадам кримінального законодавства та межах необхідності обмеження конституційних прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. Йдеться про попереджувальний або превентивний судовий контроль, завданням якого є недопущення незаконного і необґрунтованого провадження слідчих дій, які обмежують конституційні права і свободи громадян³.

Обґрунтованість дій органів досудового розслідування повинна визначатись достатністю підстав застосування саме тих заходів процесуального примусу, стосовно яких приймається рішення та у доведенні неможливості застосування більш м'яких заходів у даній конкретній ситуації. Така постановка питання свідчить про високий рівень судової дискреції, яка полягає в оцінюванні слідчим суддею фактів, викладених в обґрунтування необхідності проведення певної процесуальної дії або фактів, що обґрунтовують скаргу на рішення, дію чи бездіяльність під час сторони обвинувачення на під час досудового розслідування в умовах воєнного стану.

Як відзначається у літературі, головна мета функції судового контролю полягає у захисті прав і законних інтересів учасників кримінального провадження. Для її досягнення перед судом постає низка завдань: запобігання неправомірним діям і рішенням, що порушують

http://nbuv.gov.ua/UJRN/Choasp_2014_1_15.

¹ Кондратьєв О. В. Організаційно-правові проблеми судового контролю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2005. С. 13.

² Шавкун М. Г. Процесуальний контроль органів судової влади на досудових стадіях кримінального процесу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. С. 167.

³ Савенко М. Є. Процесуальні функції суду у кримінальному судочинстві на стадіях досудового слідства та судового розгляду. URL: <http://www.univer.km.ua/visnyk/1090.pdf>.

конституційні права та свободи громадян; відновлення прав, безпідставно порушених органами досудового розслідування та прокуратури; надання правомірним діям і рішенням слідчого, прокурора юридичної сили, легалізація таким чином отриманих доказів; сприяння винесенню правосудного вироку при розгляді кримінального провадження в суді. Ґрунтуючись на ключових завданнях забезпечення судового контролю, мету здійснення слідчим суддею своїх повноважень на стадії досудового розслідування визначають як об'єктивний, неупереджений та спрямований на встановлення обставин кримінального правопорушення і відновлення законності контроль за діями органів досудового розслідування через вчинення погоджувальних та стримувальних дій, які мають превентивний характер, а саме: недопущення порушень норм закону та забезпечення дотримання прав і свобод учасників кримінального провадження¹.

Таким чином, комплекс повноважень, що становлять правовий статус слідчого судді, передбачений чинним КПК України, дає змогу розглядати останнього як гаранта забезпечення законності під час досудового розслідування. Виступаючи гарантом законності, слідчий суддя не лише пасивним арбітром, кримінальні процесуальні норми передбачають можливість його активної процесуальної поведінки².

Поряд із цим слід згадати, що в умовах воєнного стану діяльність слідчого судді має свою специфіку. Так, відповідно до п. 2) ч. 1 ст. 615 КПК України, у разі відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень щодо прийняття процесуальних рішень про надання дозволу на застосування стороною обвинувачення на стадії досудового розслідування приводу, тимчасового доступу до речей і документів, накладення арешту на майно, виконання загальних обов'язків щодо захисту прав людини, продовження строків досудового розслідування, проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції, проникнення до житла чи іншого володіння особи, обшуку, проведення негласних слідчих (розшукових) дій, - такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором³.

Отже, коло повноважень слідчого судді на стадії досудового розслідування в умовах воєнного стану може бути обмеженим через об'єктивну неможливість їх фактичного виконання. Проте, це не означає, що за таких умов він взагалі не є учасником кримінального провадження та не виконує функцію судового контролю завжди, тобто лише за умови введення правового режиму воєнного стану у порядку, визначеному законодавством. Власне, вказівка законодавця на наявність об'єктивних причин

¹ Бондюк А. Ф. Процесуальні основи статусу слідчого судді у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. С. 78–79.

² Малютін А. Д., Усатий Г. О. Слідчий суддя як гарант законності під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 4. С. 205.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20230824#Text>.

неможливості виконання своїх повноважень вказує на зворотне. У даному контексті відсутність об'єктивної можливості є оціночним поняттям, що підлягає встановленню, конкретизації у кожному окремому випадку. На нашу думку, виконання повноважень слідчого судді не може бути вчинене через непереборні зовнішні обставини, які викликані веденням воєнних дій та роблять це неможливим в реальності, а не через суб'єктивні причини. В інших випадках слідчий суддя повинен виконувати свої повноваження на стадії досудового розслідування в умовах воєнного стану у повному обсязі.

Проведений аналіз поняття та змісту функції слідчого судді та, визначених КПК України його повноважень, дозволяє наголосити на висновку, що із метою забезпечення права на захист на стадії досудового розслідування в умовах воєнного стану, діяльність слідчого судді полягає у здійсненні судового контролю за недопущенням прошення вказаного права з боку сторони обвинувачення. Для виконання цієї мети слідчий суддя наділений такими повноваженнями:

1) повноваження із забезпечення права на захист при вирішенні питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

2) повноваження із забезпечення права на захист при розгляді та вирішенні питань щодо дачі дозволу на проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій;

3) повноваження щодо забезпечення збирання доказів стороною захисту у разі відмови слідчим, прокурором стороні захисту в задоволенні клопотання;

4) повноваження щодо захисту прав людини, закріплених у ст. 206 КПК України;

5) повноваження із розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність сторони обвинувачення, які порушують право на захист.

Висновки. Таким чином, слід наголосити на тому, що слідчий суддя у своїй діяльності наділений широким спектром повноважень, спрямованих на реалізацію його функції судового контролю, частина із яких займає важливе місце у забезпеченні права на захист на стадії досудового розслідування, зокрема, й в умовах воєнного стану. Водночас, слід наголосити на тому, що діяльність слідчого судді часто є обмеженою в умовах дії воєнного стану, що пов'язано із веденням воєнних дій що, на нашу думку, негативно впливає на виконання ним своїх завдань. Це фактично підриває його діяльність й у забезпеченні права на захист на стадії досудового розслідування. Хоча, у п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України запроваджено своєрідний компенсаційний механізм, яким перекладено відповідні повноваження із судового контролю на керівника органу прокуратури, однак на наше переконання, вказаний учасник кримінального провадження не може забезпечити рівну слідчому судді ефективність виконання функції судового контролю, передусім з огляду на його недовідомість у кримінальному провадженні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондюк А. Ф. Процесуальні основи статусу слідчого судді у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 241 с.
2. Кондратьєв О. В. Організаційно-правові проблеми судового контролю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2005. 19 с.
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4348>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20230824#Text>.
5. Малютін А. Д., Усатий Г. О. Слідчий суддя як гарант законності під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 4. С. 203–205.
6. Попелюшко В. О. Слідчий суддя у кримінальному провадженні. *Часопис Національного університету Острозька академія*. Серія «Право». 2014. № 1 (9). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Choasp_2014_1_15.
7. Постанова Верховного Суду від 06.02.2019 року у справі № 810/5004. URL: <http://bit.ly/46uGnZp>.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянки Дзюби Галини Павлівни щодо офіційного тлумачення частини другої статті 55 Конституції України та статті 248-2 Цивільного процесуального кодексу України (справа громадянки Дзюби Г.П. щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи) від 25 листопада 1997 року № 6-зп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-97#Text>.
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої статті 124 Конституції України (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб) від 7 травня 2002 року № 8-пп/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02#Text>.
10. Савенко М. Є. Процесуальні функції суду у кримінальному судочинстві на стадіях досудового слідства та судового розгляду. URL: <http://www.univer.km.ua/visnyk/1090.pdf>.
11. Трофімцова О. А. Сутність правовідносин слідчого зі слідчим суддею у досудовому розслідуванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Серія «Право». Вип. 29. Ч. 2. Т. 2. С. 131–134.
12. Туманянц А. Р. Слідчий суддя як суб'єкт реалізації судових функцій у досудовому провадженні. *Форум права*. 2011. № 2. С. 896–901.

13. Шавкун М. Г. Процесуальний контроль органів судової влади на досудових стадіях кримінального процесу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 229 с.

Стаття надійшла до редакції 02.08.2025

Mykhailo M. BIDNARCHUK,

Postgraduate Student

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

THE ROLE OF THE INVESTIGATING JUDGE IN ENSURING THE RIGHT TO PROTECTION AT THE STAGE OF THE PRE-TRIAL INVESTIGATION IN THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE

The article defines the role of the investigating judge in ensuring the right to defense at the stage of pre-trial investigation under martial law. It is noted that the right to defense at the stage of pre-trial investigation under martial law, being an independent legal guarantee against unjustified and illegal criminal prosecution of a person, must also be protected by the state from its possible violation or arbitrary restriction, and therefore must be the subject, first of all, of judicial protection.

The analysis of the concept and content of the function of the investigating judge and his powers defined by the CPC of Ukraine allows us to emphasize the conclusion that in order to ensure the right to defense at the stage of pre-trial investigation under martial law, the activities of the investigating judge consist in exercising judicial control over the prevention of the violation of the specified right by the prosecution. To fulfill this goal, the investigating judge is vested with the following powers: 1) powers to ensure the right to defense when deciding on the application of measures to ensure criminal proceedings; 2) powers to ensure the right to defense when considering and resolving issues regarding granting permission to conduct investigative (search) and covert investigative (search) actions; 3) powers to ensure the collection of evidence by the defense in the event of the refusal of the investigator or prosecutor to grant the defense request; 4) powers to protect human rights, enshrined in Article 206 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine; 5) powers to consider complaints against decisions, actions or inaction of the prosecution that violate the right to defense.

It has been determined that the scope of powers of the investigating judge at the stage of pre-trial investigation under martial law may be limited due to the objective impossibility of their actual implementation. However, this does not mean that under such conditions he is not a participant in criminal proceedings at all and does not always perform the function of judicial control, i.e. only under the condition of the introduction of the legal regime of martial law in the manner prescribed by law. The absence of objective possibility is an evaluative concept and is subject to establishment and specification in each individual case. It should be understood that the exercise of the powers of the investigating judge cannot be carried out due to irresistible external circumstances caused by the conduct of

military operations and making it impossible in reality, and not due to subjective reasons. In other cases, the investigating judge must exercise his powers at the stage of pre-trial investigation in martial law in full.

Keywords: *criminal process, pre-trial investigation, criminal procedural legislation, right to defense, martial law, activities of the investigating judge.*

Ірина Миколаївна БІЛОУС,

кандидат юридичних наук, доцент

(Вінницький торговельно-економічний інститут Державного торговельно-економічного університету, м. Вінниця)

СИСТЕМА СУБ'ЄКТІВ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

У статті автором досліджується ефективність взаємодії суб'єктів у сфері протидії домашньому насильству. У результаті дослідження встановлено, що багатокомпонентна мета взаємодії, визначена нормативними актами, нівелює пріоритет захисту прав та безпеки постраждалих осіб. Виявлено відсутність оптимального уніфікованого механізму комунікації між суб'єктами, що призводить до ненадання системної допомоги. Констатовано низький рівень взаємодії та неузгодженість політики навіть у межах єдиних систем (наприклад, судоустрою). Значна частина постраждалих залишається необізнаною про свої права та послуги, що свідчить про неактуальність існуючих просвітницьких інструментів. Окремо відзначено необхідність залучення представників Мінветеранів до міжвідомчих рад у зв'язку зі збільшенням випадків насильства за участю військовослужбовців. Обґрунтовано, що сучасний механізм взаємодії має будуватися за холістичним підходом, метою якого є мінімізація дій постраждалої особи для забезпечення її безпеки та психоемоційного відновлення. Для вдосконалення національної системи пропонується вивчення та імплементація зарубіжного досвіду правового регулювання протидії домашньому насильству.

Ключові слова: домашнє насильство, взаємодія, кривдник, запобігання та протидія, постраждала особа, суб'єкти протидії домашньому насильству, Національна поліція України.

Постановка проблеми: Протидія домашньому насильству є одним із пріоритетних завдань державної політики України, що вимагає ефективної та скоординованої діяльності численних суб'єктів на різних управлінських рівнях. З огляду на множинність суб'єктів протидії домашньому насильству та розгалужену систему їхньої взаємодії, ключове значення набуває аналіз ефективності комунікації та координації зусиль, особливо на регіональному рівні. Саме регіональні суб'єкти, є основними комунікаторами як з постраждалими від насильства особами, так і з тими, хто його вчинив. В умовах збройного конфлікту та підвищених соціальних ризиків, питання налагодження безперебійної та цілісної системи допомоги набуває критичної нагальності. Дослідження діяльності органів місцевого самоврядування, органів правосуддя, Національної поліції України, а також

міжнародних організацій у частині їхньої взаємодії в сфері протидії та запобігання домашньому насильству виявило низку системних проблем.

Мета статті полягає у здійсненні комплексного аналізу ефективності взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, та на основі отриманих висновків формулювання практичних рекомендацій щодо вдосконалення адміністративно-процесуальної діяльності у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Ст. 15 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», закріплює можливі форми взаємодії між різними суб'єктами протидії та запобігання домашньому насильству: спільний обмін інформацією на протязі однієї доби, з обмеженим доступом, про виявлені факти домашнього насильства; реагування на факти домашнього насильства; погодження заходів реагування на факти домашнього насильства та надання допомоги постраждалим особам різними суб'єктами протидії та запобігання домашньому насильству; розробка та забезпечення виконання програм для кривдників, а також програм із запобігання та протидії домашньому насильству; організація здійснення заходів у сфері протидії і запобігання домашньому насильству; обмін досвідом; спланована міжвідомча спільна підготовка спеціалістів, які здійснюють представництво суб'єктів уповноважених на здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; забезпечення здійснення аналізу дотримання вимог законодавства, виявлення недоліків, розроблення законодавчих змін та пропозицій щодо удосконалення роботи суб'єктів протидії та запобігання домашньому насильству та впровадження цих змін у практичну діяльність¹.

Механізм взаємодії суб'єктів протидії та запобігання домашньому насильству здійснюється на підставі Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затвердженого постановою КМ України від 22.08.2018 № 658². Відповідно до вказаного нормативно-правового акту Мінсоцполітики формує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі, розробляє типові програми для постраждалих осіб і для кривдників та методичні рекомендації до них, а також здійснює загальнодержавні дослідження щодо домашнього насильства.

Як обґрунтовує у своїй дисертаційній роботі Н. П. Король «головним завданням їх взаємодії є комплексний інтегрований підхід до подолання насильства та сприяння реалізації прав осіб, постраждалих від насильства, шляхом запобігання насильству, ефективного реагування на факти

¹ Про запобігання та протидію домашньому насильству: закон України від 07.12.2017 №2229-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2229-19>.

² Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі : постанова Кабінету Міністрів України №658 від 22.08.2018 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text>.

наси́льства, надання допомоги та захисту постраждалим особам, забезпечення відшкодування заподіяної шкоди, належного розслідування фактів насильства та притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності». Також вчена акцентує свою увагу на двох поняттях, таких як «міжвідомча взаємодія» («multi-agencywork») та «міжвідомче партнерство» («multi-agency partnership»), адже вони є взаємозамінними, оскільки мова в них йде про спільну діяльність суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству, з метою підвищення їх дієвості та ефективності¹.

У 2007 році була утворена Міжвідомча рада з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання та протидії домашньому насильству та протидії торгівлі людьми, що отримала статус тимчасового консультативно-дорадчого органу, утвореного при Кабінеті Міністрів України². Її основними завданнями є: створення сприятливих умов для реалізації продуктивної політики держави з питань сім'ї та гендерної рівності, у сфері протидії домашньому насильству та торгівлі людьми а також демографічного розвитку; вирішення питань міжгалузевої взаємодії у сфері реалізації державної політики щодо домашнього насильства, гендерної рівності, протидії торгівлі людьми та їх розшуку і поверненню а також вирішення питань їхньої реабілітації, демографічного розвитку; формування у суспільстві позитивного ставлення до сім'ї, родини, бережного ставлення до сімейних цінностей, відповідального батьківства а також укорінення рівноправ'ю чоловіків та жінок у всіх сферах життя, недопущення соціального сирітства; звітування перед Кабінетом Міністрів України та громадськістю про стан реалізації політики держави у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та протидії торгівлі людьми, тощо³.

На регіональному рівні Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації здійснюють: постійний контроль за вчасністю та достатністю вжиття заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; розробку та виконання програм; координацію та взаємодію суб'єктів; збір даних; навчання фахівців у компетенції яких входять питання запобігання та протидії домашньому насильству; підготовку методичної літератури з питань організації діяльності фахівців у даній сфері та їхнього підвищення кваліфікації; роботу з інформацією щодо питань домашнього насильства;

¹ Король Н. П. Механізми взаємодії суб'єктів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству на регіональному та місцевому рівні. *Теорія та практика державного управління*. 2022. Вип. 1 (74). С. 50–62. URL: DOI: <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2022-1-04>.

² Положення про Міжвідомчу раду з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання та протидії домашньому насильству та протидії торгівлі людьми : постанова Кабінету Міністрів України від 05.09.2007 №1087 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-2007-%D0%BF#Text>.

³ Положення про Міжвідомчу раду з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання та протидії домашньому насильству та протидії торгівлі людьми : постанова Кабінету Міністрів України від 05.09.2007 №1087 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-2007-%D0%BF#Text>.

освітньо-просвітницьку діяльність у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; організацію та проведення досліджень у сфері домашнього насильства; відстеження ефективності виконання суб'єктами поставлених перед ними завдань; надання практичної та методичної допомоги; виявлення та усунення проблемних питань; звітування перед Національною соціальною сервісною службою України.

Задля забезпечення міжвідомчої співпраці у сфері протидії та запобігання протидії домашньому насильству на регіональному рівні можуть утворюватися координаційні ради, до складу яких входять представники уповноважених підрозділів органів НП України, служб у справах дітей органів управління освітою, структурних підрозділів з питань охорони здоров'я місцевих держадміністрацій, центрів з надання безоплатної правової допомоги, органів прокуратури та суду, громадських об'єднань, релігійних організацій, міжнародних організацій та іноземних неурядових організацій (за їхньою згодою).

Цілком підтримуємо думку Н. П. Король, яка наголошує на важливості участі в роботі як регіональних так і місцевих координаційних рад саме суддів, за умови визначення в суді спеціалізації суддів, уповноважених на розгляд судових справ про вчинення домашнього насильства. Таке представництво, зауважує вчена, слід забезпечити за участі як місцевого так і апеляційного суду, але особливу увагу слід все таки зосередити саме на апеляційному суді, адже рішення суду цієї інстанції за правилами КУпАП у справах про домашнє насильство є остаточними та не підлягають оскарженню¹.

Роль кожного суб'єкта взаємодії у сфері протидії та запобігання домашньому насильству важлива і під час розробки та реалізації регіональних та місцевих планів, адже дозволяє виявити та обговорити нагальні проблеми та виклики під час реагування на події домашнього насильства, а також знайти спільні шляхи подолання цих перепон.

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» на ряду з державними установами участь у заходах в сфері запобігання та протидії домашньому насильству можуть брати також і громадські організації, іноземні неурядові організації, міжнародні організації та інші заінтересовані юридичні та фізичні особи. Так, на протязі багатьох років своє уже визнане місце у сфері запобігання та протидії домашньому насильству на усіх рівнях займає Фонд ООН з народонаселення, який активно залучається та підтримує різноманітні ініціативи щодо запобігання та протидії домашньому насильству. Фонд ООН з народонаселення є агентством ООН з питань сексуального та репродуктивного здоров'я та має за мету «створити світ, де кожна вагітність бажана, кожні пологи безпечні, а потенціал кожної молодої людини реалізовано. Серед основних завдань товариства забезпечення:

¹ Король Н. П. Механізми взаємодії суб'єктів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству на регіональному та місцевому рівні. *Теорія та практика державного управління*. 2022. Вип. 1 (74). С. 50–62. URL: DOI: <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2022-1-04>.

гендерної рівності; контролю дівчат та молоді над своїм тілом, а також своїм майбутнім; ефективного планування сім'ї; запобігання материнській смертності, гендерно зумовленому насильству, дитячим шлюбам. Організація має своїх представників більш ніж у 150 країнах світу та забезпечує доступ до послуг репродуктивного та сексуального здоров'я¹. Організація бере активну участь у боротьбі із домашнім насильством: починаючи з 2015 року, вона залучена до розробки комплексної національної системи реагування та запобігання домашньому та гендерно зумовленому насильству в Україні, а з 2020 року втілює проєкт «Міста та громади, вільні від домашнього насильства» за допомогою якого здійснюється підтримка громад у створенні спеціалізованих служб для постраждалих від домашнього насильства, поліпшення міжвідомчої взаємодії, тощо. Проєкт загалом було реалізовано у 53 містах України².

Окремо слід зупинитись на діяльності Громадської правозахисної організації «Ла Страда-Україна», яка внесла значний вклад у боротьбу із домашнім насильством, у тому числі в нормотворчій сфері. У 2008 році завдяки адвокаційній кампанії Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда-Україна» до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї»³ були внесені важливі зміни, а саме: вилучено статтю щодо віктимної поведінки постраждалих, додано норму про корекційну програму із кривдниками та значно розширено коло суб'єктів задіяних у боротьбі із домашнім насильством. Більш того, організація телефонних консультацій громадською організацією «Ла Страда – Україна», була покладена в основу створення «гарячої лінії» із запобігання домашньому насильству, торгівлі людьми та гендерною дискримінацією НП України⁴.

Як влучно зауважують юристки Асоціації жінок-юристок України ЮрФем задля забезпечення всебічної допомоги та опори потерпілій особі аби розірвати коло насильства по якому ходить жертва, допомога постраждалим має бути комплексною. За такою всеосяжністю працює принцип холістичного підходу, який своїм корінням витікає з філософії холізму, тобто філософії цілісності⁵. Таку модель цілісного підходу пропагує фонд доктора Деніса Муквеге, який є міжнародною організацією, що надає допомогу жертвам сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом по всьому світу. Доктор Деніс Муквеге пропонує модель «Ranzi» та філософію цілісного підходу, що має на меті полегшити доступ тих, хто пережив сексуальне насильство пов'язане з конфліктом до медичної, психологічної, соціальної підтримки та правосуддя, при цьому забезпечуючи можливість

¹ UNFPA Україна: сайт. URL: <https://ukraine.unfpa.org/uk/what-we-do>.

² UNFPA Україна: сайт. URL: <https://ukraine.unfpa.org/uk/what-we-do>.

³ Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15.11.2001 №2789-III (втрапив чинність) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2789-14>.

⁴ Левченко К. Б., Швед О. В. Громадські організації України в системі запобігання та протидії домашньому насильству. *Право і безпека*. 2020. №1 (76). С.76–77.

⁵ Асоціація жінок-юристок України ЮрФем.ua: Офіційний вебсайт. URL: <https://jurfem.com.ua/gender-mediatsiya-zasib-vyrishennya-konfliktiv/>

справлятися з наслідками травми. Цілісний підхід базується також на колективній підтримці один одного серед постраждалих, а також опирається на співпрацю між державними установами та громадськими організаціями задля надання ефективної допомоги постраждалим. Фонд доктора Деніса Муквеге об'єднав тих, хто пережив сексуальне насильство пов'язане з конфліктом, заснувавши глобальний рух під назвою SEMA, що на даний час діє у 26 країнах світу, в тому числі і в Україні¹. Такий цілісний підхід варто застосовувати під час надання допомоги постраждалим від домашнього насильства. Для того, щоб людина почувалася сильною психологічно, вона повинна не турбуватися стосовно засобів для існування та фінансової безпеки. Також на шляху постраждалого у пошуку правосуддя, пов'язаного із зверненням до органів Національної поліції України та судів має бути забезпечена комплексна підтримка відповідних органів. На противагу, відсутність дієвого механізму взаємодії суб'єктів протидії домашньому насильству призводить до здійснення епізодичних заходів щодо надання допомоги постраждалим від домашнього насильства, які вочевидь недостатньо для того, щоб особа почувалася захищеною. Н. П. Король пропонує вирішити таку проблему, шляхом запровадження спеціалізації суддів щодо розгляду судових справ, пов'язаних з домашнім насильством, оскільки чинне законодавство у сфері судоустрою та статусу суддів передбачає таку можливість². З огляду на те, що запровадження спеціалізації дозволить не тільки налагодити дієву взаємодію між усіма суб'єктами у сфері домашнього насильства а й забезпечить постійне вдосконалення професійності суддів.

На замовлення Женевського центру демократичного контролю за збройними силами (DCAF) асоціація жінок-юристок України ЮрФем.ua провела аналітичну роботу та представила звіт на тему «Як розбудова системи реагування ГЗН впливає на реагування на випадки СНПК: досвід України», де з'ясувала, що лише у 10–12 % кримінальних справ інтереси осіб, що постраждали від домашнього насильства представляють адвокати/тки, в той час, як їхні кривдники мають захисників/ць, з чого можна зробити висновок, що багато постраждалих осіб залишаються без правничої допомоги, що свідчить або про недовіру до правничої допомоги, або, про необізнаність постраждалих про можливість отримання безоплатної правничої допомоги³. Не зважаючи на багаторічні інформаційні кампанії, що проводяться в країні, значна кількість постраждалих від домашнього насильства залишається непроінформованою про весь обсяг прав та сервісних послуг на які вони мають безоплатне право, а тому

¹ Відновлення довіри до людей і життя. Місія фонду Доктора Муквеге для тих, хто пережив CRSV. Ukrainian women's fund: сайт. URL: <https://uwf.org.ua/en/restoring-trust-in-people-and-life-the-mission-of-the-dr-denis-mukwege-foundation-for-survivors-of-crsv/>.

² Король Н. П. Механізми взаємодії суб'єктів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству на регіональному та місцевому рівні. *Теорія та практика державного управління*. 2022. Вип. 1 (74). С. 50–62. URL: DOI: <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2022-1-04>.

³ Асоціація жінок-юристок України ЮрФем.ua: Офіційний вебсайт. URL: <https://jurfem.com.ua/gender-mediatsiya-zasib-vyrishennya-konfliktiv/>

представники суб'єктів взаємодії на усіх рівнях якраз повинні забезпечувати закриття подібних прогалин, шляхом скерування до відповідних фахівців. Таке переправлення має зводитись до мінімізації кроків самої потерпілої особи, задля того, щоб вона почувалася в безпеці та усі її зусилля були спрямовані на відновлення ментального та фізичного здоров'я а також економічного та соціального становища.

Зважаючи на збройну агресію проти України, яка триває і понині, кількість фактів домашнього насильства стрімко зростає. Як зазначать у своїй науковій праці А. Б. Блага та А. С. Адащик ситуація з домашнім насильством буде й надалі погіршуватися через нехтування якісною психологічною реабілітацією військових та ветеранів російсько-української війни після демобілізації, тому уже повинна бути продумана та надана професійна допомога для усіх військовослужбовців, що повернуться з війни до своїх родин¹. Така допомога має бути раціональною та послідовною та охоплювати не тільки психологічну сферу, а й мати місце під час вирішення різного роду питань, як то правових, економічних, та інших, що виникатимуть у ветеранів в процесі адаптації до мирного життя. Однією із таких організацій є «Ветеранський простір», що засновано громадською спілкою «Координаційна рада ветеранів АТО/ООС та волонтерів м. Вінниці» у співпраці з виконавчим комітетом Вінницької міської ради у липні 2020 року. Основними напрямками та послугами, що надає спілка є: консультації дитячого та дорослого психолога, які у форматі індивідуальної так і групової роботи; консультації та супровід юристів з приводу правової допомоги, взаємодії з військовими частинами, військкоматами, тощо; фізична реабілітація після травм, поранень та загострення хронічних захворювань; організації творчого і корисного дозвілля для ветеранів і ветеранок та їхніх сімей і. т. п.²

З огляду на множинність суб'єктів протидії домашньому насильству та розгалужену систему взаємодії таких суб'єктів, основну увагу слід зосереджувати все ж таки на взаємодії суб'єктів регіонального рівня, оскільки вони, є основними суб'єктами, які комунікують з потерпілими від домашнього насильства та особами, які його вчинили. В свою чергу дослідження діяльності таких суб'єктів (органів місцевого самоврядування, органів правосуддя, органів НП України, міжнародних організацій і. т. д.) у частині їх взаємодії одне з одним дало змогу зробити наступні висновки.

Висновки. Таким чином, дослідження діяльності органів місцевого самоврядування, органів правосуддя, Національної поліції України, а також міжнародних організацій у частині їхньої взаємодії в сфері протидії та запобігання домашньому насильству виявило низку системних проблем.

По-перше, багатокомпонентна мета здійснення взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі декларована в п. 1 Порядку взаємодії суб'єктів,

¹ Блага А. Б., Адащик А. С. Динаміка домашнього насильства в умовах війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №1. С.355-358. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/86>.

² Ветеранський простір. Офіційний вебсайт : <https://www.vtprostir.com.ua/about>.

що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статті, затвердженого постановою КМ України від 22.08.2018 № 658 нівелює можливість таких суб'єктів усвідомити їх провідне завдання – захист прав та інтересів постраждалих від насильства осіб і турбота про її безпеку, а також консолідувати спільні зусилля для його виконання.

По-друге, відсутність комунікації між різними суб'єктами протидії домашньому насильству, свідчить про те, що досі не вироблено оптимального механізму їх взаємодії, що призводить до відсутності надання системної допомоги постраждалим від домашнього насильства.

По-третє, відсутність сформованої уніфікованої політики в сфері протидії домашньому насильству спостерігається і в межах єдиної системи (зокрема, системи судоустрою), що свідчить про низькій рівень взаємодії між судами різних інстанцій.

По-четверте, встановлено, що попри активну просвітницьку діяльність у країні в сфері протидії домашньому насильству, значна кількість потерпілих від домашнього насильства залишається необізнаною про свої права та ті, послуги, які вона може отримати у зв'язку з вчиненням щодо неї домашнього насильства. Така ситуація може демонструвати, що ті інструменти, які наразі використовуються під час інформаційних компаній у сфері протидії домашньому насильству можуть бути неактуальними.

По-п'яте, збройний конфлікт в Україні призвів до збільшення кількості випадків вчинення домашнього насильства за участю військовослужбовців, а тому нагальним залишається питання включення до складу міжвідомчих рад з питань сім'ї, гендерної рівності, запобігання домашньому насильству та протидії торгівлі людьми представників підрозділів Мінветеранів.

По-шосте, сучасний механізм взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі повинен бути побудований за принципом холістичного підходу, відповідно до якого постраждала від домашнього насильства особа повинна здійснити мінімальну кількість кроків для забезпечення особистої безпеки та відновлення власного психо-емоційного стану.

Активну роль у протидії домашньому насильству відіграють міжнародні організації, які використовуючи міжнародний досвід запроваджують його в національну систему. Домашнє насильство – це одне з тих явищ боротьба з яким здійснюється на глобальному рівні, а до такої боротьби залучені уряди майже всіх країн світу. Тому, очевидно, що вироблення шляхів удосконалення адміністративно-процесуальної діяльності у сфері протидії домашньому насильству потребує вивчення зарубіжного досвіду правового регулювання протидії домашньому насильству.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асоціація жінок-юристок України ЮрФем.ua: Офіційний вебсайт. URL: <https://jurfem.com.ua/gender-mediatsiya-zasib-vyrishennya-konfliktiv/>.
2. Блага А. Б., Адащик А. С. Динаміка домашнього насильства в умовах війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №1. С.355-358. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/86>.
3. Ветеранський простір. Офіційний вебсайт : <https://www.vtprostir.com.ua/about>.
4. Відновлення довіри до людей і життя. Місія фонду Доктора Муквеге для тих, хто пережив CRSV. Ukrainian women's fund: сайт. URL: <https://uwf.org.ua/en/restoring-trust-in-people-and-life-the-mission-of-the-dr-denis-mukwege-foundation-for-survivors-of-crsv/>.
5. Король Н. П. Взаємодія органів публічної влади з міжнародними організаціями у сфері запобігання домашньому насильству : дис. ...д-ра філософії : 281. Київ. 237 с.
6. Король Н. П. Механізми взаємодії суб'єктів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству на регіональному та місцевому рівні. *Теорія та практика державного управління*. 2022. Вип. 1 (74). С. 50–62. URL: DOI: <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2022-1-04>.
7. Левченко К. Б., Швед О. В. Громадські організації України в системі запобігання та протидії домашньому насильству. *Право і безпека*. 2020. №1 (76). С.74-82.
8. Положення про Міжвідомчу раду з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання та протидії домашньому насильству та протидії торгівлі людьми : постанова Кабінету Міністрів України від 05.09.2007 №1087 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-2007-%D0%BF#Text>.
9. Про запобігання та протидію домашньому насильству: закон України від 07.12.2017 №2229-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2229-19>.
10. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статті : постанова Кабінету Міністрів України №658 від 22.08.2018 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text>.
11. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15.11.2001 №2789-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2789-14>.
12. UNFPA Україна: сайт. URL: <https://ukraine.unfpa.org/uk/what-we-do>.

Стаття надійшла до редакції 01.08.2025

Iryna M. BILOUS,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,

(Associate Professor of the Department of Law Vinnytsia Trade and Economic Institute State Trade and Economic University, Vinnytsia, Ukraine)

SYSTEM OF ENTITIES TO COMBAT DOMESTIC VIOLENCE: INTERACTION PROBLEMS AND WAYS TO SOLUTION THEM

In the article, the author examines the effectiveness of the interaction of subjects in the field of combating domestic violence. As a result of the study, it was established that the multi-component goal of interaction, defined by normative acts, lowers the priority of protecting the rights and safety of the affected persons. The absence of an optimal unified mechanism of communication between subjects was revealed, which leads to the failure to provide systemic assistance. A low level of interaction and policy inconsistency was noted even within single systems (for example, the judiciary). A significant part of the victims remains unaware of their rights and services, which indicates the irrelevance of existing educational tools. The need to involve representatives of the Ministry of Veterans Affairs in interdepartmental councils in connection with the increase in cases of violence involving military personnel was separately noted. It is substantiated that the modern mechanism of interaction should be built according to a holistic approach, the goal of which is to minimize the actions of the injured person to ensure his safety and psycho-emotional recovery. In order to improve the national system, it is proposed to study and implement the foreign experience of legal regulation of combating domestic violence.

Keywords: *domestic violence, interaction, offender, prevention and countermeasures, victim, subjects of combating domestic violence, National Police of Ukraine.*

Юрій Васильович ГРИГОРЯК*(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)*

НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті наголошено на тому, що забезпечення законності у сфері підприємницької діяльності є складним і багатогранним процесом, що охоплює широкий спектр суспільних відносин, у яких тісно переплітаються приватні інтереси бізнесу та публічні інтереси держави і суспільства. Напрями забезпечення законності у сфері підприємницької діяльності визначаються як системою нормативно-правового регулювання, правозастосовної практики, контрольно-наглядових та превентивних заходів, так і розвитком механізмів саморегулювання, цифровізації та міжнародної інтеграції.

Доведено, що напрями забезпечення законності у сфері підприємницької діяльності відображають сукупність основних форм та засобів, за допомогою яких досягається належний правопорядок у цій сфері. До окремих напрямів віднесено нормативно-правове забезпечення; правозастосовну діяльність; контрольно-наглядову діяльність; напрям інформаційного та освітнього забезпечення законності у підприємництві.

Встановлено, що інституційний вимір забезпечення законності реалізується через діяльність судових органів, прокуратури, антимонопольних структур, бізнес-омбудсмена, контролюючих служб і громадських об'єднань підприємців, що формують багаторівневу систему захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання. Важливу роль відіграють також державні програми та стратегії, публічно-приватне партнерство, електронне врядування, альтернативні форми вирішення спорів та міжнародне співробітництво, які переводять абстрактні принципи верховенства права у практичну площину.

Ключові слова: напрями, забезпечення законності, підприємницька діяльність, нормативно-правове забезпечення, правозастосовна діяльність, міжнародний напрям, адміністративно-правовий механізм.

Постановка проблеми. Підприємницька діяльність є однією з ключових складових соціально-економічного розвитку держави, адже саме вона забезпечує створення робочих місць, формування конкурентного середовища, розвиток інновацій, наповнення бюджету та стабільність економіки. Водночас ефективне функціонування підприємництва можливе лише за умови дотримання принципу законності, який гарантує передбачуваність і стабільність правового середовища, рівність усіх учасників господарських відносин та захист їхніх прав і законних інтересів.

Забезпечення законності у цій сфері має багатокомпонентний характер і охоплює як нормативно-правове регулювання, так і діяльність державних та громадських інституцій, превентивні, контрольні та освітньо-інформаційні заходи. Забезпечення законності у цій сфері має багатокомпонентний характер і охоплює як нормативно-правове регулювання, так і діяльність державних та громадських інституцій, превентивні, контрольні та освітньо-інформаційні заходи. Саме тому дослідження напрямів забезпечення законності у підприємницькій діяльності є важливим як у теоретичному, так і у практичному вимірі, оскільки воно дозволяє виявити закономірності, визначити проблеми та окреслити ефективні шляхи формування правопорядку в економічній сфері.

Напрями забезпечення законності у сфері підприємницької діяльності становлять комплексні науково-практичні категорії, що охоплюють як визначення сутності правового регулювання підприємництва, так і окреслення системи заходів, спрямованих на підтримання правопорядку у цій сфері.

У вітчизняній науковій думці окремим проблемним аспектам адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності присвячували свої дослідження Ю. Акіменко, О. Бандурка, В. Воюцька, А. Комзюк, В. Лещинський, В. Макарчук, О. Музичук, О. Салманова, Ю. Свеженцева, В. Сокурено, Р. Харитонов, І. Шопіна та інші науковці. Втім, незважаючи на чималий інтерес наукової спільноти до досліджуваної проблематики, вчені фактично поза своєю увагою залишили проблемні питання, пов'язані з напрямками забезпечення законності у сфері підприємницької діяльності.

Мета статті полягає в тому, щоб дослідити напрями забезпечення законності у сфері підприємницької діяльності. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити такі завдання: дослідити напрями нормативно-правового забезпечення, правозастосовної діяльності, контрольної-наглядової діяльності, інформаційного та освітнього забезпечення законності у підприємстві; розглянути окремі інструменти реалізації напрямів забезпечення законності.

Виклад основного матеріалу. Підприємницька діяльність за своєю природою є економічною діяльністю, проте вона невід'ємно пов'язана із правовими засадами, оскільки функціонує у межах встановлених державою норм, що визначають правила поведінки суб'єктів господарювання, гарантують реалізацію їхніх прав та водночас передбачають юридичну відповідальність за порушення вимог законодавства.

Напрями забезпечення законності у сфері підприємницької діяльності відображають сукупність основних форм та засобів, за допомогою яких досягається належний правопорядок у цій сфері. Передусім ідеться про нормативно-правове забезпечення, що полягає у створенні чіткої, стабільної та несуперечливої законодавчої бази, яка визначає засади здійснення підприємництва, встановлює гарантії прав підприємців та механізми їх захисту.

Важливим напрямом є правозастосовна діяльність, яка виявляється у практиці реалізації правових норм судами, органами державної влади та органами місцевого самоврядування, контролюючими та правоохоронними органами. Особливу роль відіграє судовий захист, оскільки саме судові інституції виступають ключовим механізмом відновлення порушених прав суб'єктів господарювання¹.

Наступним напрямом є контрольньо-наглядова діяльність державних органів, яка покликана запобігати правопорушенням у сфері підприємництва та забезпечувати відповідальність за їх вчинення. Водночас сучасна практика вимагає поєднання наглядових функцій із превентивними заходами, спрямованими на роз'яснення вимог законодавства, формування правової культури та сприяння добровільному дотриманню правил ведення бізнесу.

До важливих напрямів належить і розвиток інститутів саморегулювання та корпоративної відповідальності, коли професійні об'єднання бізнесу самостійно виробляють стандарти діяльності й здійснюють моніторинг їх дотримання.

Окремої уваги заслуговує напрям інформаційного та освітнього забезпечення законності у підприємстві, що полягає у формуванні правосвідомості підприємців, наданні їм доступу до актуальної правової інформації, а також підвищенні рівня їхніх знань щодо юридичних вимог, процедур та обов'язків².

Не менш важливим є міжнародний напрям, який проявляється у гармонізації національного законодавства з європейськими та міжнародними стандартами, що сприяє інтеграції України у світовий економічний простір та підвищує рівень правових гарантій у сфері підприємництва.

Так, напрями забезпечення законності у сфері підприємницької діяльності становлять різноспрямовані, але взаємопов'язані заходи, які включають нормативно-правове регулювання, правозастосування, контроль, превенцію, саморегулювання та освітньо-інформаційний вплив. Реалізація зазначених напрямів у їх комплексності є необхідною умовою для формування стабільного, прогнозованого та конкурентоспроможного бізнес-середовища, що відповідає принципам верховенства права та правової держави.

Подальший розвиток проблематики визначення напрямів забезпечення законності у сфері підприємницької діяльності вимагає поглибленого аналізу механізмів, інструментів та умов, за яких правові норми стають реальними регуляторами економічних відносин³.

¹ Воюцька В. С. Адміністративно-правове забезпечення контрольньо-наглядової діяльності за підприємницькою діяльністю в Україні : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Харків, 2024. С. 99.

² Макачук В. В. Контрольно-наглядова діяльність правоохоронних органів при реалізації державної політики у сфері національної безпеки і оборони. *Держава та регіони*. 2022. № 4 (78). С. 49. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2022.4.7>.

³ Лещинський В. П. Адміністративно-правові засади забезпечення законності дозвільної діяльності у сфері містобудування : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2024. С. 319.

Реалізації напрямів забезпечення законності у підприємництві сприяє злагоджений адміністративно-правовий механізм. Його особливість полягає у поєднанні публічно-правових інструментів із приватно-правовими засадами. Адміністративне регулювання передбачає встановлення правил доступу до ринку, ліцензування окремих видів діяльності, проведення дозвільних процедур, застосування адміністративної відповідальності за порушення вимог.

Особливу увагу варто приділити антикорупційному напрямку забезпечення законності у сфері підприємницької діяльності. Корупційні практики у взаєминах між підприємцями та представниками контролюючих органів створюють серйозні перешкоди для вільного розвитку бізнесу, знижують рівень інвестиційної привабливості держави та підривають довіру до правової системи загалом. Тому до числа стратегічних напрямів входить формування прозорих процедур ухвалення рішень, запровадження електронних сервісів у сфері адміністративних послуг, мінімізація прямого контакту підприємців із представниками органів влади.

Варто також розглянути соціально-правовий напрям забезпечення законності. Він охоплює питання захисту прав найманих працівників, дотримання норм охорони праці, екологічної безпеки, а також відповідальності бізнесу перед суспільством. У сучасних умовах забезпечення законності неможливе без інтеграції концепції корпоративної соціальної відповідальності.

З огляду на інтеграційні процеси окремим напрямом забезпечення законності є імплементація норм міжнародного та європейського права. Сфера підприємництва все більше функціонує в умовах глобалізованої економіки, що вимагає гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, зокрема у сфері інвестиційного захисту, зовнішньоекономічної діяльності, митного регулювання та податкової політики. Такий напрям сприяє підвищенню конкурентоспроможності національного бізнесу та створенню стабільних умов для міжнародного співробітництва.

Так, напрями забезпечення законності у сфері підприємницької діяльності включає відображають систему заходів нормативного, адміністративного, антикорупційного, економіко-правового, соціально-правового та міжнародного характеру. Комплексність і взаємозалежність цих напрямів є визначальною умовою для утвердження принципу верховенства права у сфері господарювання та створення сприятливого середовища для сталого розвитку економіки.

Подальший розгляд напрямів забезпечення законності у сфері підприємницької діяльності вимагає звернення до питання взаємодії держави та бізнесу як ключового чинника формування правового середовища. У сучасних умовах розвиток підприємництва не може ґрунтуватися виключно на формальному виконанні законів: необхідною є наявність партнерської моделі, яка поєднує захисну та регулятивну роль держави із забезпеченням реалізації права на економічну свободу

підприємців.

Законність у сфері підприємництва постає як динамічний процес, що включає постійне удосконалення правових норм та процедур, адаптацію їх до нових економічних реалій і водночас стабільність базових принципів, які гарантують сталість бізнес-середовища.

Це означає, що серед напрямів забезпечення законності важливе місце займає правотворча діяльність, зорієнтована на усунення правових колізій, надмірної зарегульованості та суперечливості нормативної бази. Якість законодавства прямо впливає на рівень правозастосування, адже чим більш чіткими та зрозумілими є норми, тим менше можливостей для їх довільного трактування та зловживань.

У цьому контексті напрями забезпечення законності включають удосконалення процедур адміністративної, цивільної, господарської та кримінальної відповідальності, а також розвиток механізмів альтернативного вирішення спорів, зокрема медіації та арбітражу. Альтернативні інструменти дозволяють швидше й менш витратно для бізнесу вирішувати конфлікти, не перевантажуючи судову систему.

Так, забезпечення законності у сфері підприємницької діяльності слід розглядати не лише як функцію державного контролю, а як комплексний процес, що об'єднує правотворчість, правозастосування, цифровізацію, розвиток правової культури та ефективну систему відповідальності.

Взаємодія цих елементів визначає не тільки стан законності, а й загальний рівень соціально-економічного розвитку, адже від прозорості та передбачуваності підприємницького середовища залежить довіра суспільства, інвестиційна активність і конкурентоспроможність національної економіки.

Водночас відзначимо, що аналіз напрямів забезпечення законності у сфері підприємницької діяльності неможливий без урахування взаємозв'язку законності з економічною безпекою держави. Підприємництво становить одну з ключових основ національної економіки, а від рівня законності у його сфері безпосередньо залежить стійкість фінансової системи, інвестиційний клімат та конкурентоспроможність країни на світовому ринку.

У цьому контексті особливої уваги набуває напрям протидії тіньовій економіці, яка підриває законність і створює нерівні умови для ведення бізнесу. Незаконні схеми ухилення від оподаткування, фіктивне підприємництво, використання нелегальної праці чи порушення митних правил не лише загрожують наповненню державного бюджету, а й негативно впливають на добросовісних підприємців.

Забезпечення законності у цій площині передбачає вдосконалення системи фінансового моніторингу, зміцнення податкової дисципліни, застосування сучасних інформаційних технологій для виявлення правопорушень та стимулювання добровільного виконання податкових обов'язків.

Важливим напрямом виступає гармонізація внутрішніх механізмів

забезпечення законності з вимогами міжнародного економічного права. Україна як держава, що інтегрується у світову економічну систему, повинна враховувати міжнародні стандарти прозорості, корпоративного управління, захисту прав інвесторів і боротьби з відмиванням коштів¹.

Також слід додати, що організаційні форми та інструменти реалізації напрямів забезпечення законності у сфері підприємницької діяльності становлять практичний вимір тієї концепції, що була окреслена на рівні напрямів. Саме вони дозволяють перевести абстрактні принципи законності у конкретні дії, що мають відчутний вплив на стан правопорядку у бізнес-середовищі.

Важливим інструментом реалізації напрямів забезпечення законності є механізм публічно-приватного партнерства. Він передбачає співпрацю держави та бізнесу в реалізації соціально значущих проєктів, у тому числі у сфері інфраструктури, енергетики, транспорту, комунальних послуг. Така співпраця не лише сприяє розвитку економіки, але й забезпечує прозорість і підконтрольність використання ресурсів, оскільки угоди у межах публічно-приватного партнерства базуються на чітких юридичних нормах і взаємних зобов'язаннях сторін².

Суттєву роль у реалізації напрямів законності відіграють і консультативно-дорадчі органи, що створюються при органах державної влади та місцевого самоврядування. До їх складу входять представники бізнес-асоціацій, громадських організацій, експертного середовища. Їхнє завдання полягає у виробленні збалансованих рішень, що враховують інтереси як держави, так і бізнесу. Такі платформи діалогу формують довіру до регуляторної політики та знижують рівень конфліктності у взаєминах підприємців і державних структур³.

Висновки. Таким чином, забезпечення законності у сфері підприємницької діяльності є складним і багатогранним процесом, що охоплює широкий спектр суспільних відносин, у яких тісно переплітаються приватні інтереси бізнесу та публічні інтереси держави і суспільства. Напрями забезпечення законності у сфері підприємницької діяльності визначаються як системою нормативно-правового регулювання, правозастосовної практики, контрольно-наглядових та превентивних заходів, так і розвитком механізмів саморегулювання, цифровізації та міжнародної інтеграції.

Доведено, що напрями забезпечення законності у сфері підприємницької діяльності відображають сукупність основних форм та

¹ Акіменко Ю., Харитонов Р. Гармонізація правової системи України до права ЄС: навч.-метод. посібник; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса: Фенікс, 2023. С. 18. URL: <https://hdl.handle.net/11300/27081>.

² Пашинін О. А. Публічно-приватне партнерство як форма реалізації права власності у сфері господарювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 263. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/60>.

³ Свеженцева Ю. О. Консультативно-дорадчі органи територіальних громад України в європейському контексті: призначення, завдання, фактори успіху // ВБО «Інститут місцевого розвитку». С. 15. URL: <https://www.mdi.org.ua/images/2024/0524/15-05-24-2-pres-YSvezhentseva.pdf>.

засобів, за допомогою яких досягається належний правопорядок у цій сфері. До окремих напрямів віднесено нормативно-правове забезпечення, що полягає у створенні чіткої, стабільної та несуперечливої законодавчої бази, яка визначає засади здійснення підприємництва, встановлює гарантії прав підприємців та механізми їх захисту; правозастосовну діяльність, яка виявляється у практиці реалізації правових норм судами, органами державної влади та органами місцевого самоврядування, контролюючими та правоохоронними органами; контрольно-наглядову діяльність державних органів, яка покликана запобігати правопорушенням у сфері підприємництва та забезпечувати відповідальність за їх вчинення; напрям інформаційного та освітнього забезпечення законності у підприємстві, що полягає у формуванні правосвідомості підприємців. Реалізація зазначених напрямів у їх комплексності є необхідною умовою для формування стабільного, прогнозованого та конкурентоспроможного бізнес-середовища, що відповідає принципам верховенства права та правової держави.

Встановлено, що інституційний вимір забезпечення законності реалізується через діяльність судових органів, прокуратури, антимонopolних структур, бізнес-омбудсмена, контролюючих служб і громадських об'єднань підприємців, що формують багаторівневу систему захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання. Важливу роль відіграють також державні програми та стратегії, публічно-приватне партнерство, електронне врядування, альтернативні форми вирішення спорів та міжнародне співробітництво, які переводять абстрактні принципи верховенства права у практичну площину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акіменко Ю., Харитонов Р. Гармонізація правової системи України до права ЄС: навч.-метод. посібник; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса: Фенікс, 2023. 84 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/27081>.
2. Воюцька В. С. Адміністративно-правове забезпечення контрольно-наглядової діяльності за підприємницькою діяльністю в Україні : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Харків, 2024. 260 с.
3. Лещинський В. П. Адміністративно-правові засади забезпечення законності дозвільної діяльності у сфері містобудування : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2024. 450 с.
4. Макаrchук В. В. Контрольно-наглядова діяльність правоохоронних органів при реалізації державної політики у сфері національної безпеки і оборони. *Держава та регіони*. 2022. № 4 (78). С. 48-53. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2022.4.7>.
5. Пашинін О. А. Публічно-приватне партнерство як форма реалізації права власності у сфері господарювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 261-265. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/60>.

6. Свеженцева Ю. О. Консультативно-дорадчі органи територіальних громад України в європейському контексті: призначення, завдання, фактори успіху // ВБО «Інститут місцевого розвитку». 36 с. URL: <https://www.mdi.org.ua/images/2024/0524/15-05-24-2-pres-YSvezhentseva.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 29.07.2025

Yurii V. HRYHORYAK,

Postgraduate Student

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

DIRECTIONS OF ENSURING LEGALITY IN THE SPHERE OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY

The article emphasizes that ensuring legality in the sphere of entrepreneurial activity is a complex and multifaceted process that covers a wide range of social relations, in which the private interests of business and the public interests of the state and society are closely intertwined. The directions of ensuring legality in the sphere of entrepreneurial activity are determined both by the system of regulatory and legal regulation, law enforcement practice, control and supervision and preventive measures, and by the development of self-regulation mechanisms, digitalization and international integration. It is proven that the directions of ensuring legality in the sphere of entrepreneurial activity reflect a set of basic forms and means by which proper legal order is achieved in this sphere. Separate directions include regulatory and legal support; law enforcement activities; control and supervision activities; the direction of information and educational provision of legality in entrepreneurship.

It has been established that the institutional dimension of ensuring legality is implemented through the activities of the judiciary, prosecutor's office, antimonopoly structures, business ombudsman, regulatory services and public associations of entrepreneurs, which form a multi-level system of protection of the rights and interests of business entities. An important role is also played by state programs and strategies, public-private partnerships, e-governance, alternative forms of dispute resolution and international cooperation, which translate the abstract principles of the rule of law into a practical plane.

Key words: *directions, ensuring legality, entrepreneurial activity, regulatory and legal support, law enforcement activity, international direction, administrative and legal mechanism.*

Олена В'ячеславівна ДЖАФАРОВА,
доктор юридичних наук, професор
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків)

Василь Васильович КІКІНЧУК,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет внутрішніх
справ, м. Харків)

Микола Олександрович БОРОВИК,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Харківський національний університет внутрішніх
справ, м. Харків)

Олександра Сергіївна ЯЦЕНКО
(Харківський національний університет внутрішніх
справ, м. Харків)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті здійснено аналіз адміністративно-правових засад забезпечення особистої безпеки поліцейських при виконанні основних завдань із підтримання публічної безпеки і порядку в країні під час дії правового режиму воєнного стану.

Наголошено, що специфіка професійної службової діяльності поліцейського полягає у її небезпечності, тому держава повинна забезпечити максимально можливий рівень захисту, звертаючись при цьому і до міжнародного досвіду. Враховуючи той факт, що поліцейський завжди працює в умовах реального соціального простору, взаємодіє з людьми в особливо загострених обставинах, постало необхідним посилити психологічні, комунікативні напрями в професійній підготовці поліцейських, що дозволить діяти правильно в умовах небезпеки. Удосконалення програм професійної підготовки поліцейських із застосуванням моделей конкретних дій є одним із ключових напрямів розвитку службової освіти в умовах воєнного стану.

Доведено, що адміністративно-правові аспекти діяльності Національної поліції України в умовах повномасштабної збройної агресії потребують комплексного підходу, що включає вдосконалення нормативної бази, професійної підготовки, матеріально-технічного забезпечення та координації з іншими органами. Вивчено їх основні аспекти та обґрунтовано необхідність удосконалення механізмів правового та організаційного забезпечення безпеки правоохоронців.

Ключові слова: *Національна поліція, поліцейський, безпека, особиста безпека поліцейського, адміністративно-правові засади, адміністративно-правове регулювання забезпечення особистої безпеки поліцейського, ризики, збереження життя і здоров'я, психічний стан, працездатність працівника поліції, професійний рівень, джерела небезпеки, екстремальні умови.*

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану проблема забезпечення особистої безпеки працівників Національної поліції України при виконанні поставлених завдань, набула особливої актуальності, оскільки діяльність правоохоронців здійснюється у складних, небезпечних і стрімко змінюваних обставинах. Поліцейські беруть безпосередню участь у забезпеченні публічної безпеки, охороні правопорядку, виконанні завдань територіальної оборони, документуванні військових злочинів, розмінування територій та будівель, охороні стратегічних об'єктів, евакуаційних та гуманітарних операціях, що значно підвищує ризики для їхнього життя і здоров'я. Виконання таких завдань вимагає високого рівня професійної підготовки та чіткого дотримання заходів особистої безпеки.

Зростання кількості злочинів, пов'язаних із незаконним обігом зброї, диверсійною діяльністю, порушенням публічного порядку потребує посилення системи правового, матеріально-технічного та психологічного захисту поліцейських.

Ефективність виконання покладених обов'язків та прав поліцейських в умовах воєнного стану безпосередньо залежить від рівня забезпечення та гарантування їх особистої безпеки. Відтак, наукового обґрунтування потребує система адміністративно-правових заходів, спрямованих на збереження життя, здоров'я та прав поліцейських.

В науці адміністративного права дослідження щодо забезпечення

особистої безпеки працівників органів внутрішніх справ були проведені у працях таких науковців як: В. Б. Авер'янова, В. В. Аброськіна, О. М. Бандурки, О. В. Батраченка, О. І. Безпалової, А. В. Долинного, О. Ф. Кобзаря, О. В. Кузьменко, С. О. Кузнichenка, Д. О. Лемеша, В. П. Ліпкана, М. І. Логвиненка, О. І. Миколенка, О. М. Музичука, О.Ю. Синявської, С. О. Шатрави, Р. В. Шаповала, Т. В. Шевченко та інших.

Метою статті є комплексне теоретико-правове обґрунтування та аналіз адміністративно-правових засад забезпечення особистої безпеки поліцейських під час дії правового режиму воєнного стану, визначення проблем правозастосування та розроблення практичних рекомендацій щодо підвищення рівня захищеності правоохоронців при виконанні поставлених завдань в небезпечних ситуаціях.

Виклад основного матеріалу. 24 лютого 2022 року Указом Президента України №64/2022, відповідно до ст. 1 Закону України від 12 травня 2015 року № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану» в Україні введено правовий режим воєнного стану¹. Це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень².

Законом України від 21 червня 2018 року №2469-VIII «Про національну безпеку України» визначено та розмежовано повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, а також створено основу для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони, тощо. Відповідно до п. 2 ст. 12 цього Закону Національна поліція України є одним з органів виконавчої влади, що входить до сектору безпеки і оборони³.

Національна поліція України діє у відповідності до Закону України «Про Національну поліцію» і є ключовим суб'єктом здійснення поліцейської діяльності, а відтак, забезпечення публічної безпеки і порядку, оскільки:

¹ Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

² Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 року № 389-VIII VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.

³ Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

1) вона є центральним органом виконавчої влади, спеціально створеним державою для надання поліцейських послуг у сферах забезпечення публічної безпеки й порядку, протидії злочинності, охорони та захисту прав і свобод громадян, надання послуг з допомоги особам, які її потребують¹; 2) Національна поліція діє шляхом задоволення потреб суспільства, а основним критерієм ефективності її діяльності є рівень довіри громадян до органів поліції; 3) працівники поліції мають право вживати заходів адміністративного примусу та адміністративного нагляду в порядку й на підставах, визначених чинним законодавством України; 4) поліція володіє виключним правом застосовувати спеціальні заходи примусу, що охоплюють використання фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї; 5) діяльність Національної поліції є професійною, здійснюється особами, які мають відповідні компетенції у сфері практичної охорони та захисту прав і свобод громадян»².

У зв'язку з введенням в Україні воєнного стану повноваження Національної поліції було розширено і доповнено завданнями, щодо підтримання публічної безпеки і порядку під час дії комендантської години. Така діяльність здійснюється відповідно до Порядку здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8 липня 2020 р. за № 573³.

Відповідно до цього порядку поліцейські можуть: 1) включатися до складу комендатури; 2) залучатися до підтримання публічної безпеки і порядку та заходів із забезпечення дотримання комендантської години на блокпостах (блокпост – посилений контрольно-пропускний пункт, який тимчасово встановлюється на в'їзді/виїзді (вході/виході) на територію/з території, де введено воєнний стан та запроваджено комендантську годину, на якому облаштовуються місця для перевірки осіб, транспортних засобів, багажу та вантажів, позиції вогневих засобів та бойової техніки, місця для відпочинку та забезпечення життєдіяльності особового складу, який виконує завдання на блокпосту); 3) здійснювати контроль за дотриманням особами комендантської години та спеціального режиму світломаскування у складі патрулів, які підпорядковуються коменданту (патруль – це спільний рухомий наряд, до складу якого входять поліцейські Національної поліції та військовослужбовці Збройних Сил і можуть залучатися військовослужбовці Національної гвардії України та Державної прикордонної служби України, що виконує покладені на нього обов'язки на

¹ Про Національну поліцію : Закон України № 580 від 02.07.2015 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

² Поліцейська (адміністративна) діяльність : навчальний посібник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. І. Безпалової; [О. В. Джафарова, С. О. Шатрава та ін. ; передм. О. І. Безпалової]; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2020. 396 с.

³ Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 № 573 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#top>.

маршруті патрулювання, визначеному комендантом на території, де запроваджено комендантську годину; 4) продовжувати виконання своїх завдань відповідно до призначення та специфіки діяльності¹.

Необхідною передумовою для стабільного функціонування системи Національної поліції та належного рівня виконання поставлених перед нею завдань в умовах воєнного стану є забезпечення та правове гарантування особистої безпеки правоохоронців. Адже, щоденно виконуючи свої службові обов'язки працівники поліції стикаються з різноманітними загрозами, як фізичного, так і психологічного походження. Нестабільна політична, соціально-економічна ситуація та воєнний конфлікт на території нашої держави, спричинює зростанню незаконного поширення зброї та боєприпасів, від яких неодноразово постраждали правоохоронці, виконуючи свої службові обов'язки.

Окремим викликом стає психологічна безпека правоохоронців. Поліцейські стикаються з постійним стресом, бойовими діями, втратами колег, що може призвести до професійного вигорання або порушення психоемоційної стабільності.

Безпека – це стан захищеності від будь-яких загроз, коли життєво важливі інтереси (життя, здоров'я, добробут, суверенітет) особистості, суспільства чи держави не піддають ризику. Це відсутність загрози життю, здоров'ю, майна, довкіллю, а також можливість спокійно існувати та розвиватися. Безпека є однією із життєво необхідних потреб кожної людини.

Т. В. Шевченко зазначає, що особиста безпека поліцейського – це стан його захищеності від протиправної діяльності формувань організованої злочинності й окремих осіб у всіх її формах, здатність протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам, зберігати працездатність та оперативно-технічний потенціал. «Особиста безпека поліцейського» як об'єкт адміністративно-правового регулювання характеризується такими загальними ознаками: 1) виступає одним із елементів внутрішньої організаційної адміністративної діяльності Національної поліції; 2) є невід'ємною частиною проходження служби в органах Національної поліції, що включає до себе добір, навчання та безпосереднє виконання покладених на поліцейського обов'язків; 3) складовими елементами особистої безпеки поліцейського є комплекс правових, фізичних, тактичних та психологічних здібностей необхідних для формування навичок щодо роботи в екстремальних умовах; 4) представлений сукупністю систематизованих знань, умінь і професійних навичок, необхідних для повноцінного виконання покладених на поліцейського завдань та функцій; 5) є елементом адміністративно-правового статусу поліцейського і забезпечується відповідними правовими і соціальними гарантіями².

¹ Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 № 573 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#top>.

² Шевченко Т. В. Адміністративно-правові засади забезпечення особистої безпеки поліцейського

На думку В. С. Трояновського, гарантування особистої безпеки працівника поліції зумовлюється його індивідуально-психологічними особливостями, рівнем фізичного розвитку й інтелекту, рівнем моральних якостей, рівнем і змістом фіктивності, професійними навичками і вміннями вирішувати конфліктні ситуації, здатністю до самостійного аналізу професійної діяльності з метою розроблення нових елементів стратегії і тактики, удосконалення засобів і прийомів ефективного виконання оперативно-службових завдань¹.

Правове забезпечення безпеки особистості в суспільстві є невід'ємною частиною гарантованих Конституцією України прав, а також передбачених законами України, підзаконними нормативними актами, загальними та особистими правилами безпеки, діями органів державної влади, фахівцями у сфері безпеки, міжнародними зобов'язаннями, взятими на себе нашою державою та досягнення законності, правопорядку у суспільстві.

Відповідно до ст. 27 Конституції України «кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань»². Це положення в законодавстві є головним принципом гарантування особистої безпеки поліцейських та інших осіб, так як виконуючи свої службові обов'язки поліцейський, навіть в умовах захисту життя інших осіб, має рівне право на захист власного життя і здоров'я.

Відповідно до п. 10 ст. 62 Закону України «Про Національну поліцію» професійна діяльність поліцейського включає наступні гарантії: 1) забезпечується належними умовами для виконання покладених на нього службових обов'язків; 2) отримує в органах поліції в установленому порядку інформацію, у тому числі з обмеженим доступом, та матеріали, необхідні для належного виконання покладених на нього обов'язків; 3) користується повноваженнями, передбаченими цим Законом, незалежно від посади, яку він займає, місцезнаходження і часу; 4) своєчасно і в повному обсязі отримує грошове забезпечення та інші компенсаційні виплати відповідно до закону та інших нормативно-правових актів України; 5) у повному обсязі користується гарантіями соціального та правового захисту, передбаченими цим Законом та іншими актами законодавства; 6) захищає свої права, свободи та законні інтереси всіма способами, що передбачені законом; 7) під час виконання поліцейських повноважень користується безоплатно всіма видами громадського транспорту міського, приміського і місцевого сполучення (крім таксі), а також попутним транспортом; 8) може бути переміщений по службі залежно від результатів виконання покладених на

в екстремальних умовах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2019. 21 с.

¹ Трояновський В. С. Особиста безпека поліцейського під час виконання службових обов'язків : зарубіжний досвід. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 1. С. 74–76.

² Конституція України : Закон України від 28.06.1996р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

нього обов'язків та своїх професійних, особистих якостей¹.

Питання особистої безпеки поліцейського є питанням суспільним, оскільки від ефективності діяльності поліцейських залежить рівень законності, правопорядку, стабільності, безпеки в суспільстві та в державі в цілому. Як і будь-який працюючий громадянин, поліцейський має право на безпечні умови й охорону праці. Тому соціальний захист працівників поліції та членів їх сімей за таких умов відіграє особливо важливу, суспільно необхідну роль.

Велике значення для правового захисту при виконанні службово-професійних завдань співробітників Національної поліції має Закон України від 23 грудня 1993 року №3781-ХІІ «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» який передбачає систему заходів по забезпеченню виконання покладених на них обов'язків і реалізації наданих прав, а також від посягань на життя, здоров'я, житло і майно зазначених осіб та їх близьких родичів у зв'язку з службовою діяльністю цих працівників. Цим законом передбачені спеціальні заходи забезпечення безпеки: особиста охорона, охорона житла і майна; надання зброї, засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; встановлення телефону за місцем проживання; використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; тимчасове розміщення у місцях, що забезпечують безпеку; забезпечення конфіденційності даних про об'єкти захисту; переведення на іншу роботу, направлення на навчання, заміна документів, зміна зовнішності, переселення в інше місце проживання².

Нормативно-правове забезпечення особистої безпеки працівників поліції передбачає собою наявність певних норм та гарантій для правоохоронців, що забезпечують певний рівень його захисту від небезпек, які можуть виникнути під час виконання службових обов'язків.

Аналізуючи основні аспекти адміністративно-правового забезпечення особистої безпеки поліцейських під час виконання службових обов'язків в режимі воєнного стану встановлено їх недосконалість та недостатність.

Для вдосконалення системи гарантування особистої безпеки правоохоронців в Україні необхідно розробити низку програм з психологічної та фізичної підготовки поліцейських, які повинні містити моделі поведінки і тактичні алгоритми дій у кризових або бойових ситуаціях та бути адаптованими до потреб виконання службових обов'язків у зоні підвищеного ризику. Це дозволить забезпечити не лише професійну компетентність, а й особисту безпеку поліцейських, що є стратегічною умовою стабільності держави та довіри суспільства до правоохоронної системи. Посилення психологічних та комунікативних навиків працівників

¹ Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

² Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 р. № 3781-ХІІ // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>.

поліції забезпечить їх готовність ефективно діяти в реальних життєвих обставинах.

Для виконання покладених завдань необхідно забезпечити поліцію сучасними технічними засобами, транспортом, зброєю та засобами зв'язку, що відповідають сучасним вимогам і стандартам.

Крім того, важливо забезпечити довіру та підтримку громадськості, що досягається через відкритість та прозорість діяльності поліції. Поліцейські, які виконують свої обов'язки в умовах збройної агресії, повинні мати належний правовий захист, включаючи соціальні гарантії, медичне обслуговування та правову підтримку у випадку конфліктних ситуацій. Міжнародна співпраця також є важливою для обміну досвідом, отримання технічної допомоги та підтримки, що підвищить ефективність діяльності Національної поліції та зміцнить її можливості у протидії загрозам.

Висновки. Специфіка професійної службової діяльності поліцейського полягає у її небезпечності, тому держава повинна забезпечити максимально можливий рівень захисту, звертаючись при цьому і до міжнародного досвіду. Враховуючи той факт, що поліцейський завжди працює в умовах реального соціального простору, взаємодіє з людьми в особливо загострених обставинах, потрібно посилити психологічні, комунікативні напрями в професійній підготовці поліцейських, що дозволить діяти правильно в умовах небезпеки. Удосконалення програм професійної підготовки поліцейських із застосуванням моделей конкретних дій є одним із ключових напрямів розвитку службової освіти в умовах воєнного стану.

Отже, адміністративно-правові аспекти діяльності Національної поліції України в умовах повномасштабної збройної агресії потребують комплексного підходу, що включає вдосконалення нормативної бази, професійної підготовки, матеріально-технічного забезпечення та координації з іншими органами. Лише всебічний підхід дозволить забезпечити ефективну роботу поліції в небезпечних умовах в режимі воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 № 573 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#top>.
3. Поліцейська (адміністративна) діяльність : навчальний посібник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. І. Безпалової; [О. В. Джафарова, С. О. Шатрава та ін. ; передм. О. І. Безпалової]; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2020. 396 с.
4. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 VIII // База даних «Законодавство

України» / Верховна Рада України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

5. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 р. № 3781-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>.

6. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

7. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

8. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 року № 389-VIII VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.

9. Трояновський В.С. Особиста безпека поліцейського під час виконання службових обов'язків : зарубіжний досвід. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 1. С. 74–76.

10. Шевченко Т. В. Адміністративно-правові засади забезпечення особистої безпеки поліцейського в екстремальних умовах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2019. 21 с.

Стаття надійшла до редакції 12.07.2025

Olena V. DZHAFAROVA,

Doctor in Science of Law, Professor

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

Vasyl V. KIKINCHUK,

PhD in Law, Associate Professor

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

Mykola Ol. BOROVYK,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

Oleksandra S. YATSENKO

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

ADMINISTRATIVE AND LEGAL PRINCIPLES OF ENSURING THE PERSONAL SAFETY OF POLICE OFFICERS DURING THE LEGAL REGIME OF MARTIAL STATE

The article analyzes the administrative and legal principles of ensuring the personal safety of police officers when performing the main tasks of maintaining

public safety and order in the country during the legal regime of martial law.

It is emphasized that the specificity of the professional service of a police officer lies in its danger, therefore the state must ensure the maximum possible level of protection, while also referring to international experience. Given the fact that a police officer always works in real social space, interacts with people in particularly acute circumstances, it has become necessary to strengthen psychological, communicative areas in the professional training of police officers, which will allow them to act correctly in conditions of danger. Improving professional training programs for police officers using models of specific actions is one of the key areas of development of service education in conditions of martial law.

It is proven that the administrative and legal aspects of the activities of the National Police of Ukraine in conditions of full-scale armed aggression require a comprehensive approach, which includes improving the regulatory framework, professional training, material and technical support and coordination with other bodies. Their main aspects are studied and the need to improve the mechanisms of legal and organizational security of law enforcement officers is substantiated.

Key words: *National Police, police officer, security, personal security of a police officer, administrative and legal principles, administrative and legal regulation of ensuring the personal security of a police officer, risks, preservation of life and health, mental state, working capacity of a police officer, professional level, sources of danger, extreme conditions.*

Петро Петрович КУЗЬМІН*(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)*

МІСЦЕ НОРМ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА В СИСТЕМІ ПРАВОВИХ ЗАСАД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ ТА ЗАКОННОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Аргументовано, що в рамках забезпечення дисципліни та законності в діяльності Нацполіції, Конституція України визначає: загальні соціальні цінності, якими мають керуватися органи поліції та їх посадові особи, на забезпечення (перш за все охорону та захист) яких спрямовується їх діяльність; встановлюють ключові принципи, на підставі яких має організовуватися та здійснюватися діяльність поліції (зокрема такі як: гуманізм, верховенство права, пріоритет прав і свобод людини та громадянина, розподіл влади, законність, недискримінаційність та ін.); загальні вимоги щодо порядку діяльності Національної поліції та взаємин її органів і посадових осіб з громадськістю. Також необхідно відмітити, що конституційні положення є важливими і з точки зору гарантування прав поліцейських як громадян та працівників. Адже необхідність забезпечення дисципліни та законності в системі органів поліції не може бути підставою для порушення чи неправомірного обмеження прав і свобод поліцейських, окрім випадків, коли це прямо передбачено Законом.

Доведено, що в системі правових засад забезпечення дисципліни та законності в роботі Національної поліції ключове місце належить нормам адміністративного права, адже лівова частка діяльності за цим напрямом опосередкована саме управлінськими владо-управлінськими відносинами, як зовнішнього, так і внутрішньо-організаційного характеру. Зокрема такі питання як правовий статус суб'єктів забезпечення, механізми форми, методи та засоби контролю за дисципліною і законністю, взаємодія (як між суб'єктами публічної влади, так останніми та інститутами громадянського суспільства) та координації з питань забезпечення, оцінювання якості та ефективності забезпечення регламентують переважно нормами адміністративного права.

Ключові слова: правові засади, адміністративне право, норма права, забезпечення, дисципліна, законність, Національна поліція України.

Постановка проблеми. Представники влади у правовій державі зобов'язані діяти так, як передбачає закон і не можуть ігнорувати його приписи з міркувань доцільності, доречності чи ефективності, окрім випадків, коли такі відступи дозволені у самому Законі (однак знову ж таки, ця свобода реалізується у чітко визначених межах). Усе зазначене у повній мірі стосується й питань забезпечення дисципліни та законності в

діяльності Національної поліції, адже саме законодавство є основним інструментом встановлення вимог щодо діяльності поліції, щодо організації й реалізації службово-професійної поведінки поліцейських. А з іншого боку – законодавство визначає порядок та межі впливу на діяльність органів і посадових осіб Національної поліції з метою її впорядкування, а також закріплює гарантії захисту поліцейських від протизаконного тиску з боку керівництва під виглядом забезпечення дисципліни та службового порядку.

Окремі проблемні питання, присвячені діяльності Національної поліції, в своїх наукових працях розглядали О. М. Бандурка, В. В. Бондаренко, О. Ю. Салманова, І. О. Святокум, О. В. Федосова, Д. В. Швець, О. Н. Ярмиш та багато інших. Втім, з огляду на сучасні реалії, додаткового опрацювання потребує характеристика правових засад забезпечення дисципліни та законності в діяльності Національної поліції та визначення місця у ньому норм адміністративного права.

Мета статті полягає у тому, щоб встановити місце норм адміністративного права в системі правових засад забезпечення дисципліни та законності в діяльності Національної поліції. Задля досягнення вказаної мети необхідні вирішити наступні завдання: виділити систему нормативно-правових актів, які регулюють діяльність Нацполіції взагалі, а також забезпечення законності та дисципліни в ній; розкрити положення відповідних нормативних документів в залежності від їх юридичної сили; визначити місце у системі таких засад норм адміністративного права.

Виклад основного матеріалу. Висвітлення правових засад забезпечення дисципліни та законності в діяльності Національної поліції слід розпочати з Конституції України, яка є основним нормативно-правовим актом держави та законом найвищого рівня. Конституція, як закон найвищої юридичної сили є «вмістилищем» і джерелом основних принципів, гарантій та інших відправних загальних правових засад щодо організації й функціонування суспільного життя в країні. Конституційні положення є базисними для кожної сфери суспільних відносин, що зазнають нормативно-правової регламентації, відповідно і досліджуване забезпечення дисципліни та законності в діяльності Національної поліції, також ґрунтується на конституційних приписах, які є відправними та незаперечними.

Серед положень Конституції, які особливо важливі у контексті досліджуваної проблематики слід виокремити наступні: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (стаття 3); органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України (стаття 6); в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші

нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується (стаття 8); чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України (стаття 9); державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України (стаття 10); правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (стаття 19); державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України (стаття 20); усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (стаття 21); права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними (стаття 22); кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості (стаття 23); громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом¹.

Ці та інші конституційні положення визначають: загальні соціальні цінності, якими мають керуватися органи поліції та їх посадові особи, на забезпечення (перш за все охорону та захист) яких спрямовується їх діяльність; встановлюють ключові принципи, на підставі яких має організовуватися та здійснюватися діяльність поліції (зокрема такі як: гуманізм, верховенство права, пріоритет прав і свобод людини та громадянина, розподіл влади, законність, недискримінаційність та ін.); загальні вимоги щодо порядку діяльності Національної поліції та взаємин її органів і посадових осіб з громадськістю. Також необхідно відмітити, що конституційні положення є важливими і з точки зору гарантування прав поліцейських як громадян та працівників. Адже необхідність забезпечення дисципліни та законності в системі органів поліції не може бути підставою для порушення чи неправомірного обмеження прав і свобод поліцейських, окрім випадків, коли це прямо передбачено Законом.

Наступну сходинку у системі правових засад забезпечення дисципліни та законності в діяльності Національної поліції займають Закони України. Термін «закон» є багатозначним. Він розуміється по-різному в залежності від часу, місця та інституційних режимів. Навіть у одній державі і в один і

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. // БД «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

той самий момент слову можуть надаватися різні значення. Аби попередити неясність та плутанину, буде корисним нагадати зараз різні значення, які термін «закон» отримав у Конституціях європейських держав і, у більш широкому розумінні, у їхніх правових системах¹. В Україні поняття закону закріплене на офіційному рівні і визначається закон, як нормативно-правовий акт, прийнятий Верховною Радою України та (або) на всеукраїнському референдумі в установленому Конституцією України та законом порядку, що регулює найбільш важливі суспільні відносини². У рекомендаціях ВРУ щодо оформлення законопроектів та законодавчої техніки, закон визначений як державний нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, що регулює найбільш важливі суспільні відносини шляхом встановлення загальнообов'язкових правил поведінки суб'єктів цих відносин³. Цілу низку визначень поняття закону можна знайти у доктринальних та навчальних джерелах, однак визначення, що пропонуються дослідниками, різняться переважно зовнішньо, а не змістовно. Одні дослідники вдаються до більш розлого тлумачення поняття закону, намагаючись вкласти у визначення більшість ознак закону, інші обмежуються лише його ключовим характеристиками як то: вища юридична сила, особлива процедура прийняття, спрямованість на врегулювання найважливіших сфер суспільного життя. Отже закон, як джерело правових засад забезпечення дисципліни та законності в діяльності Національної поліції являє собою нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, який приймається Верховною радою України або безпосередньо народом України у суворо встановленому порядку, і містить загальнообов'язкові вимоги щодо ключових питань в частині організації та функціонування механізму забезпечення вище згаданої дисципліни і законності. Закони приймаються на підставі Конституції України та з урахуванням положень чинних міжнародних договорів, учасницею яких є Україна. Саме такі закони, тобто які у повній мірі відповідають Конституції і забезпечують втілення принципу верховенства права можна охарактеризувати як правові закони. Правовий закон розглядається як владно-регулятивний акт, який не лише скріплюється та санкціонується державою або іншими соціальними інститутами, а й відповідає (змістовно, формально і процедурно) принципам суспільної правосвідомості, існуючим конституційно-правовим нормам і в силу цього володіє усією повнотою дії в межах даної правової системи. Для сучасного суспільства поняття правового закону є, з одного боку, одним з фундаментальних принципів легітимації державних актів і дій державно-політичних інститутів, та з іншого – правовим способом закріплення різноманітних потреб суспільства і

¹ Дельпере Ф. Визначення та значення законів : доповідь / Проект ЄС-ПРООН. «Рада за Європу». 2016. Київ. 24 с. URL: <https://files.acquia.undp.org/public/migration/ua/paper-meaning-of-law-UA.pdf>.

² Про правотворчу діяльність : Закон України від 24.08.2023 р. № 3354-IX // БД «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>.

³ Правила оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки (Методичні рекомендації). Видання 4-те, випр. і доп. / Апарат ВРУ, 2014 р. С. 5. URL: https://static.rada.gov.ua/site/bills/info/zak_rules.pdf.

громадян¹. Якщо на конституційному рівні закріплені переважно ідейні та ціннісні основи забезпечення дисципліни та законності в діяльності поліції, то у Законах, окрім принципів, закріплюються організаційно-інституційні, статусні, функціонально-цільові, інструментальні, процедурні та інші аспекти досліджуваного забезпечення. Саме на законодавчому рівні мають бути врегульовані такі важливі питання як: система суб'єктів, які опікуються цим забезпеченням; їх правовий статус та процедурно-процесуальні засади діяльності; принципи, завдання, форми, методи та засоби забезпечення; гарантії поліцейських (і як представників влади, і як службовців, і як громадян), щодо яких власне застосовуються заходи забезпечення тощо. У тій чи іншій мірі питання забезпечення дисципліни та законності в діяльності Національної поліції регулюються досить широким спектром законів, які регламентують різні аспекти діяльності поліції і як представника публічної влади, і як юридичної особи публічного права, і як суб'єкта правоохоронної діяльності, і як суб'єкта міжнародного співробітництва тощо. Втім для мети представленого дослідження особливо слід відзначити Закони України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. № 580-VIII, який визначає правові засади організації та діяльності Національної поліції України, статус поліцейських, а також порядок проходження служби в Національній поліції України², а також Закон України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» від 15.03. 2018 р. № 2337-VIII. Затверджений цим законом Статут визначає сутність службової дисципліни в Національній поліції України, повноваження поліцейських та їхніх керівників з її додержання, види заохочень і дисциплінарних стягнень, а також порядок їх застосування та оскарження. Дія цього Статуту поширюється на поліцейських, осіб, які мають спеціальні звання Бюро економічної безпеки України, співробітників Служби судової охорони та осіб рядового і начальницького складу Державного бюро розслідувань, які повинні неухильно дотримуватися його вимог³. У вказаних законах закріплені ключові аспекти діяльності поліції.

Нижньою, з точки зору юридичної сили, ланкою системи правових засад забезпечення дисципліни та законності в діяльності Національної поліції є підзаконні нормативно-правові акти. Підзаконний нормативно-правовий акт – це акт, прийнятий (виданий) суб'єктом правотворчої діяльності на основі та на виконання Конституції України, законів, чинних міжнародних договорів України та спрямований на їх реалізацію. Підзаконні нормативно-правові акти мають відповідати Конституції України, законам, чинним міжнародним договорам України, підзаконним нормативно-

¹ Богачова О. В. Закон – ядро правової системи / Центр законопроектних студій. URL: <http://lawdrafting.org/law/>

² Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII // БД «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

³ Про Дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України від 15.03.2018 р. № 2337-VIII // БД «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19#Text>.

правовим актам вищої юридичної сили та узгоджуватися між собою¹. Н. І. Атаманчук відмічає, що на сьогодні юридичною наукою і практикою визнається важлива роль підзаконного регулювання у створенні та функціонуванні внутрішньо узгодженої правової системи нашої держави. Оскільки, підзаконні нормативно-правові акти є актами, прийнятими (виданими) суб'єктами правотворчої діяльності на основі та на виконання Конституції України, законів, чинних міжнародних договорів України та спрямований на їх реалізацію. Окрім того, підкреслює дослідниця, підзаконні нормативно-правові акти містять норми, що мають низку специфічних ознак, видаються лише уповноваженими органами державної влади у визначеній формі з метою конкретизації та на виконання законів. Отже, підсумовує Н. І. Атаманчук, підзаконні нормативно-правові акти посідають важливе місце в усій системі нормативного регулювання, оскільки забезпечують виконання законів шляхом конкретизованого нормативного регулювання всього комплексу суспільних відносин².

Отже, підзаконні нормативно-правові акти як джерело правових засад забезпечення дисципліни та законності в діяльності Національної поліції являють собою офіційні акти, прийняті повноваженими суб'єктами на підставі та на виконання Законів України з метою конкретизації, уточнення та розвитку законодавчих положень з питань зазначеного забезпечення. Підзаконні правові засади покликані пристосовувати більш загальні законодавчі положення до конкретних аспектів досліджуваного забезпечення. Більшість підзаконних нормативно-правових актів спрямовані на деталізацію порядку та засобів реалізації забезпечення дисципліни та законності (наприклад, Положення про заохочення в Національній поліції України), також вони (підзаконні правові засади) можуть стосуватися уточнення питань правового статусу суб'єктів, причетних до здійснення забезпечення дисципліни та законності в діяльності Національної поліції (наприклад, Положення про дисциплінарні комісії в Національній поліції України). Цінність підзаконних правових засад полягає у тому, що вони забезпечують більш оперативне та зосереджене реагування на конкретні потреби і проблеми досліджуваного забезпечення.

Розмірковуючи про проблематику правових засад забезпечення дисципліни та законності в діяльності Національної поліції слід звернути увагу на те, що окреме місце серед них посідають адміністративно-правові норми. Для того, щоб зрозуміти роль і значення саме адміністративно-правового регулювання у розрізі досліджуваної проблематики, слід з'ясувати предмет адміністративного права. Предметний обсяг адміністративного права України, зазначає В. В. Галунько та ін., окреслюється такими його складовими: 1) відносинами, що виникають у

¹ Про правотворчу діяльність : Закон України від 24.08.2023 р. № 3354-IX // БД «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>.

² Атаманчук Н. І. Місце та роль підзаконних нормативно-правових актів в системі чинного законодавства України. *Нове українське право*. 2024. Вип. 3. С. 78. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.3.8>.

зв'язку із забезпеченням публічною адміністрацією прав і свобод та законних інтересів приватних осіб у процесі надання адміністративних послуг; 2) адміністративною діяльністю публічної адміністрації щодо здійснення виконавчо-розпорядчої (публічної управлінської) діяльності: 2.1) у процесі виконавчої діяльності публічна адміністрація забезпечує публічне виконання законів на території всієї держави; 2.2) розпорядча діяльність полягає в ухваленні суб'єктами публічної адміністрації підзаконних нормативно-правових актів на основі та з виконання законів¹. Отже, підсумовують фахівці, предметом адміністративного права України є суспільні відносини, які виникають між суб'єктами публічної адміністрації та приватними особами. За змістом предмет адміністративного права складається з надання адміністративних послуг і здійснення виконавчорозпорядчої діяльності (публічного управління) адміністрацією².

Висновки. Отже, враховуючи природу та предмет адміністративно-правового регулювання можемо з упевненістю стверджувати, що саме його засобами визначається основний обсяг засад забезпечення дисципліни та законності в діяльності Національної поліції, адже левова частка діяльності щодо його здійснення опосередкована саме управлінськими владо-відносинами, як зовнішнього, так і внутрішньоорганізаційного характеру. Такі питання, як правовий статус суб'єктів забезпечення, механізми форми, методи та засоби контролю за дисципліною і законністю, взаємодія (як між суб'єктами публічної влади, так останніми та інститутами громадянського суспільства) та координації з питань забезпечення, оцінювання якості та ефективності забезпечення регламентують переважно нормами адміністративного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Вид. 3-тє. К. : Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.
2. Атаманчук Н. І. Місце та роль підзаконних нормативно-правових актів в системі чинного законодавства України. *Нове українське право*. 2024. Вип. 3. С. 69–79. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.3.8>.
3. Богачова О. В. Закон – ядро правової системи / Центр законопроектних студій. URL: <http://lawdrafting.org/law/>
4. Дельпере Ф. Визначення та значення законів : доповідь / Проект ЄС-ПРООН. «Рада за Європу». 2016. Київ. 24 с. URL: <https://files.acquia.undp.org/public/migration/ua/paper-meaning-of-law-UA.pdf>.
5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. // БД «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL:

¹ Адміністративне право України. Повний курс : підручник / за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Вид. 3-тє. К. : Академія адміністративно-правових наук, 2020. С. 20.

² Там само. С. 20.

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

6. Правила оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки (Методичні рекомендації). Видання 4-те, випр. і доп. / Апарат ВРУ, 2014 р. с.39. URL: https://static.rada.gov.ua/site/bills/info/zak_rules.pdf.

7. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України від 15.03.2018 р. № 2337-VIII // БД «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19#Text>.

8. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII // БД «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

9. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24.08.2023 р. № 3354-IX // БД «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>.

Стаття надійшла до редакції 17.07.2025

Petro P. KUZMIN,

Postgraduate Student

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

THE PLACE OF ADMINISTRATIVE LAW NORMS IN THE SYSTEM OF LEGAL PRINCIPLES FOR ENSURING DISCIPLINE AND LEGALITY IN THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE

It is argued that within the framework of ensuring discipline and legality in the activities of the National Police, the Constitution of Ukraine defines: general social values that should be guided by police bodies and their officials, the provision (primarily protection and defense) of which their activities are aimed at; establishes key principles on the basis of which police activities should be organized and carried out (in particular, such as: humanism, the rule of law, the priority of human and civil rights and freedoms, the separation of powers, legality, non-discrimination, etc.); general requirements for the procedure for the activities of the National Police and the relations of its bodies and officials with the public. It should also be noted that constitutional provisions are also important from the point of view of guaranteeing the rights of police officers as citizens and employees. After all, the need to ensure discipline and legality in the system of police bodies cannot be a basis for violating or unlawfully restricting the rights and freedoms of police officers, except in cases where this is expressly provided for by the Law.

It is proven that in the system of legal principles for ensuring discipline and legality in the work of the National Police, the key place belongs to the norms of administrative law, because the lion's share of activity in this area is mediated precisely by administrative-administrative relations, both external and internal

organizational. In particular, such issues as the legal status of the subjects of provision, mechanisms of form, methods and means of control over discipline and legality, interaction (both between subjects of public authority and the latter and civil society institutions) and coordination on issues of provision, assessment of the quality and effectiveness of provision are regulated mainly by the norms of administrative law.

Keywords: *legal principles, administrative law, norm of law, provision, discipline, legality, National Police of Ukraine.*

УДК 336.71:347.736:658.15

DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2025.2.69>**Володимир Анатолійович ЛИСЕНКО***(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА АДВОКАТСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ТА МІСЦЕ СЕРЕД НИХ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ НОРМ

У статті проаналізовано правові засади здійснення контролю за адвокатською діяльністю в Україні як багаторівневої системи, що поєднує автономію професійного самоврядування та обмежений державний нагляд. Вивчено конституційні гарантії права на професійну правничу допомогу, положення Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», підзаконні акти та відомчі нормативні документи правоохоронних органів, які регламентують кваліфікаційний, дисциплінарний та фінансовий контроль. Виявлено ключові проблемні сфери, зокрема конфлікт між адвокатською таємницею та обов'язками фінансового моніторингу, недостатню прозорість підзаконних актів, невизначеність адміністративно-правового статусу органів самоврядування, а також ризики непропорційного впливу на безоплатну вторинну правничу допомогу. Науково обґрунтовано, що існуюча дуалістична модель потребує удосконалення через запровадження механізму «безпечного порту», публікацію та адміністративну реєстрацію нормативних актів, законодавче закріплення публічно-правового статусу органів самоврядування, уніфікацію їхніх процедур у рамках адміністративно-процедурного кодексу, делімітацію аналітично-рекомендаційних повноважень Міністерства юстиції України, впровадження стандартів аудиту для адвокатів, удосконалення процедур кваліфікаційного контролю та імплементацію принципу пропорційності у практику державного нагляду. Запропонована комплексна схема передбачає внесення змін до чинного законодавства, створення публічних реєстрів та механізмів судового контролю, що забезпечує баланс між захистом професійної таємниці, ефективністю фінансового контролю та верховенством права, підвищує довіру до системи державного нагляду, мінімізує ризики зловживань і сприяє інтеграції корпоративних та публічно-правових норм у правове регулювання адвокатської діяльності в Україні.

Ключові слова: адвокатура, державний нагляд, контроль за адвокатською діяльністю, адвокатська таємниця, адміністративно-правові засади, кваліфікаційний контроль, принцип пропорційності.

Постановка проблеми. Контроль за адвокатською діяльністю є необхідною складовою механізму забезпечення якості та доброчесності

надання правничої допомоги, гарантією дотримання професійних стандартів, прав клієнтів і принципу верховенства права. На сучасному етапі розвитку правової системи України адвокатура поєднує риси самоврядного професійного інституту та суб'єкта публічно значущої діяльності, що обумовлює дуалістичну модель контролю, яка охоплює професійну саморегуляцію та зовнішнє нормативно-правове регулювання. Правові засади контролю формуються комплексом конституційних, адміністративних, дисциплінарних, корпоративних та процесуальних норм, які визначають рамки допустимого втручання, механізми впливу та стандарти оцінювання професійної поведінки адвоката.

Серед джерел нормативного регулювання ключове місце посідають адміністративно-правові норми, оскільки саме вони регламентують публічно-правовий вимір контролю, визначають повноваження суб'єктів владного впливу, процедури розгляду скарг, порядок застосування заходів реагування, механізми взаємодії органів держави та інститутів адвокатського самоврядування. На відміну від суто корпоративних або дисциплінарних регулятивних механізмів, адміністративно-правове регулювання забезпечує юридичну визначеність, процедурну обов'язковість, публічність процесів контролю та можливість застосування інструментів державного примусу у передбачених законом межах. Проте чинна нормативна модель характеризується фрагментарністю, частковою конкуренцією норм різної правової природи та відсутністю уніфікованих адміністративних процедур, що послаблює ефективність контрольного механізму.

Проблема правового регулювання контролю за адвокатською діяльністю полягає не лише у прогалинах і колізіях законодавства, а й у відсутності чіткої межі між саморегулюванням адвокатської спільноти та зовнішнім публічно-правовим впливом, що створює ризики як надмірного державного втручання, так і корпоративної замкненості в процесах перевірки та відповідальності. Невизначеність адміністративних процедур, розмитість компетенцій суб'єктів контролю, недостатня прозорість і відсутність єдиних стандартів адміністративно-правового реагування на порушення адвокатської діяльності формують запит на доктринальне переосмислення існуючої моделі. Це потребує теоретико-правового обґрунтування місця адміністративно-правових норм у системі контролю, а також розроблення комплексних підходів до вдосконалення нормативного забезпечення відповідних процедур.

Дослідження правових засад контролю за адвокатською діяльністю в Україні здійснюється у контексті дуалістичної моделі, що поєднує корпоративне самоврядування адвокатури та обмежений державний нагляд. Конституційно-правові основи незалежності адвокатури та межі контролю ґрунтовно досліджено у працях В. Заборовського, який підкреслює, що контроль має забезпечувати якість правничої допомоги без втручання у незалежність адвоката. Корпоративну природу саморегулювання адвокатури як ознаку вільної професії обґрунтовано С.

Бандуркою, Т. Варфоломеевою та Я. Фляжніковою, які розглядають Правила адвокатської етики і дисциплінарні провадження як ключові механізми внутрішньої юрисдикції. Організаційно-правові основи діяльності НААУ, КДКА та ВКДКА в аспекті легітимності контрольних повноважень досліджувала Н. Бакаянова, наголошуючи на критичній залежності ефективності контролю від прозорості формування органів самоврядування. Попри значний обсяг досліджень, у доктрині відсутній цілісний підхід до теоретико-правового моделювання меж автономії адвокатури та критеріїв пропорційного втручання публічної влади, що створює концептуальний вакуум у розмежуванні самоврядного і державного контролю.

У сфері судового та процесуального контролю наукові напрацювання зосереджені переважно на гарантіях захисту прав адвоката. Так, І. Жаботинський обґрунтовує адміністративно-судову природу оскарження рішень КДКА й РАУ як запобіжник корпоративним зловживанням; О. Заяць досліджує процесуальні обмеження втручання правоохоронних органів у адвокатську діяльність; І. Боса розглядає кваліфікаційні процедури як форму превентивного контролю професійної придатності. Водночас науковий дискурс має виражений «захисний» нахил – судовий контроль аналізується як механізм протидії посяганням на незалежність, а не як форма адміністративної відповідальності суб'єкта делегованих публічних повноважень. Нерозкритим залишається питання стандартів судової перевірки рішень органів адвокатського самоврядування (тести законності, пропорційності, належного урядування, межі судової дискреції), що створює неоднорідність судової практики та відсутність усталених критеріїв оцінки легітимності корпоративних контрольних актів.

Правовий режим участі адвокатів у системі фінансового моніторингу є найгострішою точкою конфлікту між державним контролем та адвокатською таємницею. Цю колізію ґрунтовно проаналізовано О. Дмитриком, О. Вороновою, О. Макух, О. Паращенко, М. Семеновим та І. Петровською, які доводять структурну несумісність обов'язків суб'єкта фінансового моніторингу з гарантіями професійної привілеї адвоката. Попри високу інтенсивність дослідницької уваги, у теорії та законопроектних ініціативах відсутня юридична модель функціонального розмежування «захищеної» та «контрольованої» діяльності адвоката, не розроблено критеріїв автоматичної презумпції адвокатської таємниці (safe-harbor), не створено механізму диференційованого обсягу даних, що можуть підлягати розкриттю без втручання у суть правничої допомоги. Таким чином, проблема розв'язується фрагментарно, без формування уніфікованої доктринальної конструкції адміністративного балансу між конфіденційністю та публічними інтересами.

Дослідження міжнародного виміру контролю за адвокатською діяльністю (стандарти ЄСПЛ, принципи Ради Європи) представлені у роботах М. Ткачені, Н. Льків та О. Льницького, які доводять імперативність принципу мінімального втручання держави у здійснення адвокатської

діяльності. Однак імплементаційна складова міжнародних стандартів у механізми національного контролю опрацьована фрагментарно: відсутні комплексні дослідження щодо адаптації критеріїв ЄСПЛ («необхідність у демократичному суспільстві», «legitimate aim», «proportionality», «margin of appreciation») до практики дисциплінарної юрисдикції КДКА, адміністративних спорів з РАУ, фінансового моніторингу та оперативних обмежень зі сторони органів досудового розслідування. Нерозробленим також є питання формування стандартизованих «тестів втручання» для всіх форм зовнішнього контролю над адвокатурою.

Окремий і найменш досліджений сегмент – адміністративно-правові засади державного регуляторного впливу, не пов'язаного з кримінальним процесом і дисциплінарними провадженнями. В. Андрух наголошував на проблемі непрозорості відомчих інструкцій, однак системний аналіз підзаконного регулювання діяльності правоохоронних органів щодо адвокатів, нормативних обмежень доступу до адвокатського досьє, адміністративного режиму ведення ЄРАУ, а також регуляторної ролі Міністерства юстиції у правовідносинах з НААУ у науковій літературі відсутній. Не сформовано доктрини адміністративного впливу держави на адвокатуру поза межами кримінального провадження та дисциплінарного контролю, не визначено правову природу делегованих повноважень органів адвокатського самоврядування, не розкрито критеріїв належного адміністрування у діяльності НААУ як квазіпублічного інституту. Це свідчить, що адміністративно-правовий вимір контролю залишається фрагментарним, несистемним і концептуально незавершеним.

Метою дослідження є обґрунтування адміністративно-правових засад здійснення контролю за адвокатською діяльністю в Україні, а також визначити межі, інструменти та співвідношення державного й самоврядного контролю, а також сформулювати пропозиції щодо удосконалення нормативного й інституційного механізмів забезпечення ефективного, пропорційного та незалежного контролю.

Виклад основного матеріалу. Правові засади здійснення контролю за адвокатською діяльністю в Україні представляють багаторівневу та комплексну систему нормативно-правових актів, що відображає дуалістичну природу контролю, поєднуючи автономію професійного самоврядування з обмеженням державним наглядом: Конституція України, зокрема статті 59 та 131-2, закріплює право на професійну правничу допомогу та функціонування адвокатури для її надання¹, а конституційні гарантії зумовлюють необхідність контролю, спрямованого на забезпечення якості та доступності правничої допомоги, а не на обмеження незалежності, що підкреслює В. В. Заборовський². Загальні принципи верховенства права та законності (ст. 8) визначають основу для всіх видів контрольної

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 01 січня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

² Заборовський В. В. Конституційно-правове регулювання статусу адвокатури в Україні. Порівняльно-аналітичне право. 2015. № 4. С. 418–419.

діяльності. Центральним нормативним актом є Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»¹, який встановлює правові засади внутрішнього (корпоративного) контролю, визначає його суб'єктів (НААУ, КДКА та РАУ), види (кваліфікаційний контроль та дисциплінарна відповідальність) та об'єкти (дотримання присяги, Правил адвокатської етики² та рішень органів самоврядування, ст. 33), створюючи правове поле для самоврядної юрисдикції, необхідної для збереження незалежності, що зазначає Т. В. Варфоломєєва³. Національна асоціація адвокатів України формує вторинну нормативну базу корпоративного рівня, включаючи Правила адвокатської етики⁴, Положення про КДКА та ВКДКА, а також Положення про підвищення кваліфікації адвокатів, які деталізують механізми внутрішнього контролю, регламентують процедури кваліфікаційних іспитів, розгляду скарг, дисциплінарного провадження та безперервного професійного розвитку, забезпечуючи формальну законність та стандарти якості, що, за С. С. Бандурком⁵ є невід'ємною ознакою вільної професії та підтверджує право адвокатури на самоврядування.

Правові засади зовнішнього нагляду та судового контролю за діяльністю адвокатів в Україні становлять невід'ємну частину загальної законодавчої системи і функціонують на двох рівнях, а саме, судовому (процесуальному) та наглядовому (правоохоронному), при цьому судовий контроль регламентується нормами КПК, ЦПК та КАС України, забезпечуючи законність процесуальної поведінки адвоката, запобігання зловживанню правами та застосування процесуальних санкцій, а також надаючи право оскарження рішень КДКА та РАУ в адміністративному суді. Наглядовий контроль здійснюється відповідно до КПК та статті 23 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», встановлюючи суворо обмежений порядок проведення слідчих дій щодо адвоката (ст. 480–482 КПК), гарантувавши захист адвокатської таємниці. Окрему проблемну сферу становить фінансовий моніторинг адвокатів відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»⁶, який накладає обов'язки ідентифікації клієнтів і повідомлення Державної служби фінансового

¹ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.

² Правила адвокатської етики : рішення Звітно-виборного з'їзду адвокатів України 2017 року 09 червня 2017 року : Рішення від 15.02.2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>.

³ Варфоломєєва Т. В. Впровадження міжнародних правил адвокатської етики в Україні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1(14). С. 14–18.

⁴ Правила адвокатської етики : рішення Звітно-виборного з'їзду адвокатів України 2017 року 09 червня 2017 року : Рішення від 15.02.2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>.

⁵ Бандурка С. С. Стан наукової розробленості взаємодії держави та адвокатури в системі захисту прав і свобод людини. *Форум права*. 2023. № 75(2). С. 93–97. DOI: 10.5281/zenodo.7699533.

⁶ Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.

моніторингу України, що, за висновками О. Дмитрик, О. Воронова, О. Макух, О. Паращенко¹ та М. В. Семенова², створює колізію з адвокатською таємницею через недостатнє законодавче розмежування консультативної діяльності та моніторингових функцій. Водночас міжнародно-правові стандарти, зокрема ЄКПЛ (ст. 6, 8) та Рекомендації Ради Європи, встановлюють орієнтири для мінімізації державного втручання та забезпечення незалежності адвокатури. Аналіз наявного законодавства та підзаконних актів, включаючи інструкції та накази ГПУ, НАБУ та ДБР, демонструє недостатню прозорість і відсутність публічної регламентації процедур наглядового контролю, що, як зазначає В. В. Андрух³, створює ризики зловживань і підриває довіру до механізмів контролю, підкреслюючи необхідність удосконалення нормативної бази та встановлення чітких «безпечних портів» для захисту адвокатської діяльності.

Проблематика судового контролю за дотриманням прав адвоката та законністю дій органів адвокатського самоврядування в Україні детально аналізується І. В. Жаботинським⁴, який підкреслює, що право на оскарження рішень КДКА та РАУ в адміністративному суді відповідно до норм КАС України слугує не лише механізмом захисту адвоката від необґрунтованих дисциплінарних стягнень, а й інструментом судової ревізії, інтегруючи корпоративні стандарти у загальну правову систему та забезпечуючи об'єктивність і пропорційність при застосуванні дисциплінарних заходів. При цьому особлива увага приділяється взаємодії адвокатури з органами досудового розслідування та прокуратурою, зокрема щодо гарантій адвокатської таємниці, яку, як зазначає О. С. Заяць⁵, захищає стаття 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та процесуальні норми (ст. 480–482 КПК), обмежуючи можливості втручання правоохоронних органів. Проблема кваліфікаційного контролю, як наголошує І. В. Боса⁶, включає перевірку теоретичних знань та практичної готовності дотримуватись Правил адвокатської етики, що виступає превентивним механізмом забезпечення професійної якості.

Міжнародні стандарти, зокрема рішення ЄСПЛ і статті 6 та 8 ЄКПЛ,

¹ Дмитрик О., Воронова О., Макух О., Паращенко О. Сучасні проблеми реалізації повноважень суб'єктами первинного фінансового моніторингу (на прикладі адвокатської діяльності). *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики* : Збірник наукових праць. 2023. Том 5 (52). С. 500–507. DOI: 10.55643/fcaptp.5.52.2023.4176.

² Семенов М. В. Адвокатська таємниця: проблеми визначення предмету та обсягу. *Аналітично-порівняльне право*. 2025. Том 3, № 3. С. 235–237. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.03.3.35.

³ Андрух В. В. Проблеми правового регулювання оскарження повідомлення про підозру. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 84. Ч. 4. С. 13–15. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.84.4.1.

⁴ Жаботинський І. В. Права та обов'язки адвоката під час виконання рішень судів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 106–108. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-7/22.

⁵ Заяць О. С. Правове забезпечення гарантій адвокатської діяльності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 84. Ч. 4. С. 212–213. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.84.4.24.

⁶ Боса І. В. Гарантії адвокатської діяльності: ознаки та механізм реалізації. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. № 14. С. 210–215. DOI: 10.36550/2522-9230-2023-14-210-215.

формують обов'язковий прецедентний рівень контролю, обмежуючи державне втручання та захищаючи професійну привілею адвокатури, як зазначають Н. В. Ільків та О. В. Ільницький¹, при цьому колізії між фінансовим моніторингом та адвокатською таємницею, за висновками І. І. Петровської², потребують законодавчого розмежування консультаційної та фінансової діяльності та закріплення презумпції адвокатської таємниці. Роль Правил адвокатської етики як джерела внутрішнього контролю, на думку Я. В. Фляжнікової³, полягає у забезпеченні ефективної саморегуляції професії та дисциплінарного контролю за дотриманням високих стандартів професійної поведінки, що підтверджує автономію адвокатури.

Незважаючи на домінуюче значення корпоративних та процесуальних норм у правових засадах контролю за адвокатською діяльністю, адміністративно-правові норми займають фундаментальне, хоча й опосередковане, місце в системі державного нагляду та регулювання, встановлюючи базові організаційні та публічно-правові рамки для реалізації конституційної незалежності адвокатури, як підкреслював В. В. Заборовський, забезпечуючи механізми взаємодії адвокатури з органами виконавчої влади та легітимність її функціонування в публічно-правовому полі. Ключова роль цих норм проявляється у сфері державної реєстрації та обліку адвокатської діяльності, де НААУ веде Єдиний реєстр адвокатів України, а адміністративне законодавство регламентує його правовий статус та процедури взаємодії з державними реєстраторами, що, за С. С. Бандуркою, забезпечує публічну достовірність статусу адвоката і опосередковано формує початковий контроль за суб'єктним складом професії. Особливе значення адміністративне право має для регулювання підзаконної нормотворчості органів державної влади щодо адвокатів, зокрема відомчі накази та інструкції Генеральної прокуратури, НАБУ та ДБР, які, як зазначав В. В. Андрух, видаються у межах адміністративної компетенції та повинні відповідати принципам законності й публічності, а їхній аналіз дозволяє виявити потенційні зловживання, що звужують гарантії незалежності. Опосередковано важливість адміністративного права підтверджується і міжнародними стандартами, зокрема рішеннями ЄСПЛ (Стаття 8 ЄКПЛ), які оцінюють правомірність адміністративних дій держави та вимагають пропорційного й обґрунтованого втручання у професійну діяльність адвоката (Н. В. Ільків, О. В. Ільницький). Таким чином, адміністративно-правові норми виконують багатовекторну функцію, регулюючи організаційно-установчі питання (реєстрація, облік), спеціалізований контроль (фінансовий моніторинг), антикорупційні

¹ Ільків Н. В., Ільницький О. В. Імплементация практики Европейского суда з прав людини в национальному механизме защиты права на безопасные условия труда. *Аналитично-порівняльне правознавство*. 2021. № 3. С. 75–77. DOI: 10.24144/2788-6018.2021.03.13.

² Петровська І. І. Правові засади здійснення фінансового моніторингу: вітчизняні та міжнародні стандарти. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. № 6-2. Т. 1. С. 140.

³ Фляжнікова Я. В. Європейський досвід правового регулювання професійної етичної поведінки адвоката. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 5. С. 175–176.

аспекти та публічно-правовий статус органів самоврядування, а також визначають процедури державного залучення (С. С. Бандурка, О. А. Коваль, І. І. Габані, І. І. Петровська, О. Дмитрик, О. Воронова, О. Макух, О. Паращенко, М. В. Семенов, І. Х. Адамова, П. С. Лютіков), що забезпечує баланс між незалежністю професії та публічним інтересом, проте критичний аналіз виявляє суттєві колізії й прогалини щодо розмежування сфер контролю та пропорційності державного нагляду, ставлячи під сумнів ефективність системи в цілому (див. табл. 1).

Таблиця 1

Проблемні питання правових засад здійснення контролю за адвокатською діяльністю в Україні

Номер	Проблемне питання	Опис
1	Колізія адвокатської таємниці та фінансового моніторингу	Невирішеність фундаментальної правової колізії між конституційно гарантованою адвокатською таємницею та імперативним обов'язком адвокатів як суб'єктів первинного фінансового моніторингу повідомляти Державний фінансовий моніторинг про підозрілі операції. Чинне законодавство не містить чіткого та надійно функціонуючого механізму «безпечного порту» для консультаційної діяльності.
2	Недостатня прозорість підзаконного відомчого регулювання наглядового контролю	Відсутність публічної та чітко регламентованої адміністративно-правової бази (інструкцій, наказів) правоохоронних органів (ГПУ, НАБУ, ДБР) щодо проведення оперативно-розшукової діяльності та слідчих дій стосовно адвокатів. Це створює, «лазівки для зловживань» та зводить процесуальні гарантії незалежності, встановлені КПК.
3	Невизначеність адміністративно-правового статусу органів самоврядування	Потреба у чіткому адміністративно-правовому визначенні меж делегованих публічно-владних повноважень органів адвокатського самоврядування (КДКА, РАУ). Хоча КАС України передбачає оскарження їх рішень, повний адміністративно-правовий статус цих органів у контексті публічного управління залишається не до кінця визначеним.
4	Проблема організаційного нагляду з боку виконавчої влади	Відсутність систематизованого та легітимного адміністративно-правового механізму стратегічного державного нагляду з боку Міністерства юстиції України чи інших центральних органів виконавчої влади за загальним станом адвокатури, що не порушував би її незалежності, але забезпечував би виконання конституційної гарантії на правничу допомогу.
5	Ризики непропорційного адміністративного контролю у сфері БВПД	Необхідність вдосконалення адміністративно-правових норм, що регулюють державний адміністративний контроль (аудит, перевірки якості) за адвокатами, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу, щоб цей контроль був спрямований на якість послуги, а не на обмеження незалежності чи необґрунтований фінансовий тиск.
6	Недостатність адміністративно-правових норм кваліфікаційного контролю	Потреба в адміністративно-правовому вдосконаленні процедур кваліфікаційних іспитів та допуску до професії, щоб забезпечити їхню максимальну прозорість, об'єктивність та відповідність загальним адміністративним стандартам, уникнувши корпоративної закритості.
7	Недостатня імплементація міжнародних стандартів в адміністративну практику	Необхідність забезпечення того, щоб адміністративні дії державних органів (зокрема, антикорупційних та фінансових) щодо адвокатів завжди відповідали критеріям пропорційності та необхідності згідно з прецедентною практикою ЄСПЛ, що вимагає вдосконалення внутрішніх адміністративних процедур.

Отже, основні проблемні питання у правових засадах здійснення контролю за адвокатською діяльністю зосереджені навколо незбалансованості дуалістичної моделі та відсутності чіткої адміністративно-правової регламентації державного нагляду, критичними серед яких є правова колізія між конституційно гарантованою адвокатською таємницею та імперативними обов'язками фінансового моніторингу, непрозорість і відомча закритість підзаконних адміністративних актів правоохоронних органів щодо проведення слідчих дій, що створює ризики звуження професійних гарантій, а також недостатня адміністративно-правова визначеність меж делегованих публічно-владних повноважень органів адвокатського самоврядування, що ускладнює

забезпечення об'єктивності кваліфікаційного контролю та пропорційності дисциплінарної відповідальності і потребує вдосконалення адміністративних механізмів оскарження та імплементації міжнародних стандартів пропорційності у всі сфери публічного контролю. На основі виявлених проблемних питань удосконалення правових засад здійснення контролю за адвокатською діяльністю в Україні потребує системних законодавчих та адміністративних заходів, спрямованих на узгодженість принципів незалежності та публічного нагляду, серед яких ключовим є невідкладне законодавче вирішення колізії між адвокатською таємницею та фінансовим моніторингом шляхом запровадження механізму «безпечного порту» (*Safe Harbour*) з імперативним закріпленням у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» чіткого адміністративно-правового розмежування між консультативною діяльністю, виведеною з-під обов'язку фінансового моніторингу, та фінансово-транзакційними послугами, що забезпечить пріоритет адвокатської таємниці та досягнення необхідного балансу між державним контролем та правом на захист.

Підвищення довіри до системи державного нагляду за адвокатською діяльністю вимагає радикального підвищення прозорості відомчого регулювання наглядового контролю, який нині здійснюється правоохоронними органами. Необхідно запровадити обов'язкову публікацію, адміністративну реєстрацію та правову експертизу всіх відомчих нормативно-правових актів (інструкцій, наказів) Генеральної прокуратури, НАБУ та ДБР, що регламентують порядок проведення слідчих дій стосовно адвокатів, приведення їх у відповідність до принципів законності та прозорості, що дозволить оцінювати ризики втручання та мінімізувати потенціал для зловживань.

Ефективність та легітимність контрольних функцій потребує усунення адміністративно-правової невизначеності статусу органів адвокатського самоврядування та уніфікації їхніх процедур, зокрема шляхом законодавчого закріплення публічно-правового статусу Кваліфікаційно-дисциплінарних комісій та Ради адвокатів України як суб'єктів, що виконують делеговані публічні функції, а також прийняття Адміністративно-процедурного кодексу для формалізації процедур їхніх рішень і забезпечення підзвітності та обґрунтованості.

Важливим напрямом удосконалення є надання Міністерству юстиції України обмежених адміністративно-правових повноважень щодо стратегічного та організаційного нагляду, який має бути аналітично-рекомендаційним і не втручатися у кваліфікаційну, дисциплінарну чи етичну діяльність адвокатури, забезпечуючи публічну функцію професії без порушення незалежності.

У сфері безоплатної вторинної правничої допомоги слід гармонізувати адміністративний контроль шляхом розробки спеціалізованих стандартів аудиту для адвокатів, із залученням НААУ, щоб перевірка стосувалася

виключно якості послуг та законності використання бюджетних коштів без оцінки правової позиції адвоката.

Для підвищення об'єктивності допуску до професії необхідно вдосконалити адміністративно-правові норми кваліфікаційного контролю, запровадивши публічні та недискреційні критерії оцінювання, обов'язковий аудіо- чи відеозапис іспитів, а також адміністративний порядок оскарження результатів до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії та адміністративного суду.

Критично важливим є імплементація міжнародних стандартів пропорційності у практику всіх органів публічного нагляду, що забезпечить мінімально інвазивні, обґрунтовані та пропорційні адміністративні акти, відповідні критеріям належного втручання, ураховуючи практику ЄСПЛ.

На основі зазначених положень запропоновано комплексну схему удосконалення правових засад контролю за адвокатською діяльністю (рисунк 1), що включає механізм «безпечного порту» для захищеної консультаційної діяльності, публікацію та реєстрацію відомчих актів, закріплення публічно-правового статусу органів самоврядування та адміністративно-процедурний кодекс, делімітацію аналітично-рекомендаційних повноважень Міністерства юстиції, спеціалізовані стандарти аудиту БВПД, вдосконалення процедур кваліфікаційного контролю та імплементацію принципу пропорційності; реалізація цих заходів потребує внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» та створення публічних реєстрів і механізмів судового контролю для забезпечення балансу між захистом адвокатської таємниці, ефективністю фінансового контролю та верховенством права.

Запропонована схема спрямована на забезпечення збалансованого співвідношення між незалежністю адвокатури та публічним наглядом через нормативне закріплення механізму «безпечного порту», підвищення прозорості відомчих актів, визначення публічно-правового статусу органів самоврядування, делімітацію повноважень Міністерства юстиції України, впровадження стандартів аудиту для БВПД та вдосконалення процедур кваліфікаційного контролю з імплементацією принципу пропорційності. Її реалізація потребує внесення змін до відповідних законів, прийняття адміністративно-процедурного кодексу, створення публічних реєстрів та механізмів судового контролю для гарантування верховенства права і захисту професійної таємниці, а з урахуванням існуючих конфліктів між професійною незалежністю адвокатури та потребою публічного нагляду, ризиків зловживань і необхідності дотримання принципу пропорційності доцільно детально визначити предмет і межі контролю з метою розроблення узгоджених нормативно-адміністративних механізмів регулювання.

Рис. 1. Схема запропонованих шляхів удосконалення правових засад здійснення контролю за адвокатською діяльністю в Україні

Висновки. Проведене дослідження правових засад здійснення контролю за адвокатською діяльністю в Україні дозволяє зробити висновок, що сучасна система контролю є багаторівневою і дуалістичною, поєднуючи автономію професійного самоврядування з обмеженим державним наглядом. Конституційні гарантії права на професійну правничу допомогу, положення Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», корпоративні правила та нормативи НААУ створюють правову основу для внутрішнього контролю, дисциплінарної відповідальності та кваліфікаційного нагляду, забезпечуючи дотримання етичних стандартів і професійної якості. Разом із тим, зовнішній нагляд, який здійснюють судові та правоохоронні органи, та фінансовий моніторинг адвокатської діяльності демонструють суттєві колізії, зокрема між конституційною адвокатською таємницею та обов'язками щодо повідомлення про фінансові операції, а

також низьку прозорість підзаконних відомчих актів, що створює ризики звуження професійних гарантій і підриває довіру до системи державного нагляду.

На основі аналізу проблемних питань дослідження визначає необхідність комплексного удосконалення правових засад контролю за адвокатською діяльністю через запровадження механізму «безпечного порту», публікацію та адміністративну реєстрацію відомчих актів, законодавче закріплення публічно-правового статусу органів самоврядування та уніфікацію їхніх процедур у рамках адміністративно-процедурного кодексу. Крім того, доцільно делімітувати аналітично-рекомендаційні повноваження Міністерства юстиції, запровадити спеціалізовані стандарти аудиту для адвокатів, що надають безоплатну вторинну правничу допомогу, вдосконалити процедури кваліфікаційного контролю та імплементувати принцип пропорційності в усі сфери публічного нагляду. Реалізація запропонованих заходів вимагає внесення змін до ключових законів, створення публічних реєстрів та механізмів судового контролю, що забезпечить баланс між захистом професійної таємниці, ефективністю фінансового контролю та верховенством права, підвищуючи довіру до системи державного нагляду та мінімізуючи ризики зловживань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрух В. В. Проблеми правового регулювання оскарження повідомлення про підозру. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 84. Ч. 4. С. 11–17. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.84.4.1.
2. Бандурка С. С. Стан наукової розробленості взаємодії держави та адвокатури в системі захисту прав і свобод людини. *Форум права*. 2023. № 75(2). С. 89–99. DOI: 10.5281/zenodo.7699533.
3. Боса І. В. Гарантії адвокатської діяльності: ознаки та механізм реалізації. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. № 14. С. 210–215. DOI: 10.36550/2522-9230-2023-14-210-215.
4. Варфоломеева Т. В. Впровадження міжнародних правил адвокатської етики в Україні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1(14). С. 7–20.
5. Дмитрик О., Воронова О., Макух О., Паращенко О. Сучасні проблеми реалізації повноважень суб'єктами первинного фінансового моніторингу (на прикладі адвокатської діяльності). *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики* : Збірник наукових праць. 2023. Том 5 (52). С. 494–523. DOI: 10.55643/fcaptp.5.52.2023.4176.
6. Жаботинський І. В. Права та обов'язки адвоката під час виконання рішень судів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 104–109. doi: 10.32782/2524-0374/2023-7/22.

7. Заборовський В. В. Конституційно-правове регулювання статусу адвокатури в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 4. С. 418–419.

8. Заяць О. С. Правове забезпечення гарантій адвокатської діяльності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 84. Ч. 4. С. 172–176. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.84.4.24.

9. Ільків Н. В., Ільницький О. В. Імплементация практики Європейського суду з прав людини в національному механізмі захисту права на безпечні умови праці. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 3. С. 73–78. DOI: 10.24144/2788-6018.2021.03.13.

10. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 01 січня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

11. Петровська І. І. Правові засади здійснення фінансового моніторингу: вітчизняні та міжнародні стандарти. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. № 6-2. Т. 1. С. 139–141.

12. Правила адвокатської етики : рішення Звітно-виборного з'їзду адвокатів України 2017 року 09 червня 2017 року : Рішення від 15.02.2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>.

13. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.

14. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.

15. Семенов М. В. Адвокатська таємниця: проблеми визначення предмету та обсягу. *Аналітично-порівняльне право*. 2025. Том 3, № 3. С. 234–238. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.03.3.35.

16. Фляжнікова Я. В. Європейський досвід правового регулювання професійної етичної поведінки адвоката. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 5. С. 173–177.

Стаття надійшла до редакції 22.07.2025

Volodymyr An. LYSENKO,

Postgraduate Student

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

LEGAL PRINCIPLES OF CONTROLLING LAWYER ACTIVITIES AND THE PLACE AMONG THEM OF ADMINISTRATIVE-LEGAL NORMS

The article analyzes the legal framework for exercising control over the legal profession in Ukraine as a multi-level system that combines the autonomy of

professional self-government and limited state supervision. The constitutional guarantees of the right to professional legal aid, the provisions of the Law of Ukraine "On the Bar and Legal Practice", bylaws, and departmental regulatory documents of law enforcement agencies that regulate qualification, disciplinary, and financial control are studied. Key problem areas are identified, in particular, the conflict between legal secrecy and financial monitoring obligations, insufficient transparency of bylaws, uncertainty of the administrative and legal status of self-government bodies, as well as the risks of disproportionate influence on free secondary legal aid. It is scientifically substantiated that the existing dualistic model needs to be improved through the introduction of a "safe harbor" mechanism, publication and administrative registration of regulatory acts, legislative consolidation of the public-legal status of self-government bodies, unification of their procedures within the framework of the Administrative Procedure Code, delimitation of the analytical and recommendatory powers of the Ministry of Justice of Ukraine, introduction of audit standards for lawyers, improvement of qualification control procedures, and implementation of the principle of proportionality in the practice of state supervision. The proposed comprehensive scheme provides for amendments to the current legislation, creation of public registers, and mechanisms of judicial control, which ensures a balance between the protection of professional secrecy, the effectiveness of financial control, and the rule of law, increases trust in the state supervision system, minimizes the risks of abuse and promotes the integration of corporate and public-legal norms into the legal regulation of advocacy in Ukraine.

Keywords: *advocacy, state supervision, control over advocacy, attorney-at-law secrecy, administrative-legal principles, qualification control, principle of proportionality.*

Олександр Миколайович МУЗИЧУК,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
(Харківський національний університет внутрішніх
справ, м. Харків)

Владислав Олегович НЕВЯДОВСЬКИЙ,
доктор юридичних наук, професор
(Харківський національний університет внутрішніх
справ, м. Харків)

Вадим Сергійович СЕЛЮКОВ,
доктор юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет внутрішніх
справ, м. Харків)

ДО ПИТАННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЗАСАД АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті стверджується, що питання морально-етичних засад є надзвичайно комплексним, охоплює як філософські (світоглядні) питання, пов'язані з осмисленням глибини тих чи інших моральних дилем, формуванням розуміння про фундаментальні цінності (якості, особистісні риси) адвоката, так і адміністративно-правові аспекти, за допомогою яких відбувається перенесення світоглядної засади в площину нормативно-правових актів, урегульовується діяльність адвокатських об'єднань, унормовується їх взаємодія з органами публічної влади в процесі безумовного

дотримання морально-етичних засад адвокатської діяльності.

Зазначено, що попри закріплення на міжнародному та національному рівні певної системи принципів, які визначають морально-етичні засади адвокатської діяльності, для останніх є характерною надзвичайна мінливість, охоплення ряду морально-етичних дилем, які виникають з огляду на технологічний розвиток людства, а в Україні ще й пов'язуються зі складними безпековими умовами воєнного стану.

Доведено, що в основі вирішення морально-етичних проблем адвокатської діяльності може бути визначення ключових якостей, які необхідні у професійній діяльності. З'ясовано, що важливим є і дотримання адвокатами морально-етичних вимог щодо здійснення окремих найбільш типових процесів.

Ключові слова: морально-етичні засади, адвокатська діяльність, Міжнародна асоціація адвокатів, Міжнародні принципи поведінки для юридичної професії, рекламування адвокатської діяльності.

Постановка проблеми. Адвокатська діяльність нерозривно пов'язана з системою морально-етичних засад, які визначають її основне соціальне покликання, цінності та принципи, що лежать в її основі, які були сформовані протягом багатьох століть на основі національних традицій, визнаних міжнародних стандартів та передових практик, а також виражають схвалені суспільством уявлення про доброчесність, порядність, гідність та чесність адвоката.

Варто зазначити, що адвокати підпорядковуються унікальним стандартам, правилам та відповідальності. У сучасних умовах ключові принципи та цінності, що керують юридичною етикою, можна звести до чесності, конфіденційності та лояльності. Етична поведінка та професійна відповідальність є основою адвокатської діяльності, що передбачає дотримання зобов'язань, які стосуються відносин з клієнтами, колегами та організаціями. Адвокати повинні пріоритезувати етичні міркування та дотримуватися професійних стандартів, оскільки це значною мірою сприятиме підтримці довіри громадськості до юридичної професії¹.

При цьому питання морально-етичних засад є надзвичайно комплексним, охоплює як філософські (світоглядні) питання, пов'язані з осмисленням глибини тих чи інших моральних дилем, формуванням розуміння про фундаментальні цінності (якості, особистісні риси) адвоката, так і адміністративно-правові аспекти, за допомогою яких відбувається перенесення світоглядної засади в площину нормативно-правових актів, урегульовується діяльність адвокатських об'єднань, унормовується їх взаємодія з органами публічної влади в процесі безумовного дотримання морально-етичних засад адвокатської діяльності.

Зазначимо, що проблемні питання, пов'язані з дослідженням

¹ The Ethical Lawyer: Understanding Professional Responsibility in Law // AllAboutLaw: сайт. URL: <https://www.allaboutlaw.co.uk/school-leaver-law-careers/becoming-a-lawyer/the-ethical-lawyer-understanding-professional-responsibility-in-law#section-1>.

адвокатської діяльності та її взаємозв'язку з правоохоронною діяльністю, досліджували такі вітчизняні науковці, як С. С. Бандурка, Т. Б. Вільчик, Ю. С. Гальонкіна, О. С. Заяць, С. М. Зеленський, А. Т. Комзюк, О. Л. Литвин, В. С. Машенко, Л.А. Остафійчук, В. В. Сокуренько та інші науковці. Водночас потребує відповідного наукового осмислення система морально-етичних орієнтирів, що виражають основні принципи, цінності адвокатської діяльності, а також уніфіковані міжнародні стандарти захисту прав людини.

Мета статті зводиться до того, щоб проаналізувати морально-етичні засади адвокатської діяльності. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити такі завдання: визначити сутність морально-етичних засад адвокатської діяльності; встановити міжнародні принципи етичної поведінки адвокатів; розглянути, як відповідні морально-етичні засади закріплені на національному рівні; з'ясувати окремі проблемні питання морально-етичних засад адвокатської діяльності..

Виклад основного матеріалу. Морально-етичні засади – це принципи та цінності, які разом із правилами поведінки та законами регулюють юридичну професію. Вони виступають важливим керівництвом для забезпечення належної поведінки у щоденній юридичній практиці. Сфери, що охоплюються етичними стандартами, включають: незалежність, чесність та добросовісність; відносини між адвокатом та клієнтом, зокрема, обов'язки адвоката перед своїм клієнтом. Це включає такі питання, як турбота про клієнтів, конфлікт інтересів, конфіденційність, поводження з грошима клієнта та гонорарами; обов'язки адвоката перед судом; компетентність, яка охоплює академічну кваліфікацію та підготовку, а також виконання інших вимог щодо практики; обов'язки адвоката перед іншими особами, крім клієнта; обов'язки адвоката перед іншими адвокатами; реклама юридичних послуг; права людини та доступ до правосуддя¹.

Ю.С. Гальонкіна стверджує, що «моральні норми наповнюють правосуддя і юридичну діяльність гуманістичним змістом. Професійна етика юриста, розкриваючи й пропагуючи гуманні засади правовідносин, що встановлюються в різних сферах життя, позитивно впливає на законодавство та правозастосування. Професійна етика сприяє правильному формуванню свідомості, поглядів працівників юридичної професії, оскільки орієнтує їх на неухильне дотримання моральних норм, забезпечення справжньої справедливості, захисту прав, свобод, честі й гідності людей, охорону власної честі й репутації тощо»².

У різних правових традиціях етичні стандарти, що регулюють адвокатську професію, кодифіковані в кодексах поведінки, положеннях, інструкціях, процесуальних правилах та законодавстві. Проаналізувавши етичні стандарти в різних правових традиціях, можна вивести декілька

¹ Ethics for Lawyers // Horizon Institute. URL: <https://www.thehorizoninstitute.org/usr/library/documents/main/booklet-on-ethics-for-lawyers.pdf>.

² Гальонкіна Ю. С. Інкультурація та професійна етика юриста. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 1 (11). С. 187.

основних принципів, якими керується адвокатська діяльність в усьому світі, включаючи незалежність, чесність, доброчесність, лояльність, конфіденційність, справедливе ставлення, сумлінність, відвертість та компетентність. Хоча багато основних принципів є спільними для різних правових систем, їх тлумачення та розуміння юристом формується та нюансується правовою системою, в якій він чи вона працює. Те, що є етичним для юриста в одній юрисдикції, може вважатися неетичним або навіть незаконним в іншій¹.

З метою інтеграції найкращих національних практик в уніфіковані принципи (етичні стандарти) адвокатської діяльності Міжнародною асоціацією адвокатів 28 травня 2011 року були прийняті Міжнародні принципи поведінки для юридичної професії, згідно з якими роль адвоката, незалежно від того, чи наймає його окрема особа, корпорація чи держава, полягає в тому, щоб бути довіреним радником та представником клієнта, професіоналом, якого поважають треті сторони, та незамінним учасником справедливого здійснення правосуддя. Втілюючи всі ці елементи, адвокат, який сумлінно служить інтересам клієнта та захищає його права, також виконує функції адвоката в суспільстві, які полягають у запобіганні конфліктам, забезпеченні їх вирішення відповідно до визнаних принципів цивільного, адміністративного чи кримінального права та з належним урахуванням прав та інтересів, веденні переговорів та складанні угод та інших вимог, сприянні розвитку права та захисту свободи, справедливості та верховенства права. Міжнародні принципи складаються з десяти принципів, спільних для юридичної професії в усьому світі: незалежність; чесність та справедливість; конфлікт інтересів; конфіденційність/професійна таємниця; інтереси клієнтів; зобов'язання адвоката; свобода клієнтів; власність клієнтів та третіх сторін; компетентність; гонорар. Повага до цих принципів є основою права на юридичний захист, яке є наріжним каменем усіх інших фундаментальних прав у демократичному суспільстві. Міжнародні принципи враховують: національні професійні правила держав усього світу; Основні положення про роль адвокатів, прийняті Восьмим Конгресом Організації Об'єднаних Націй по запобіганню злочинам, Гавана (Куба), 27 серпня – 7 вересня 1990 року; Загальну декларацію прав людини².

При цьому Міжнародна асоціація адвокатів (IBA) є провідною організацією міжнародних юристів, асоціацій адвокатів та юридичних товариств. Заснована в 1947 році, невдовзі після створення Організації Об'єднаних Націй, з метою захисту та просування верховенства права в усьому світі, IBA постала з переконання, що організація, що складається з асоціацій адвокатів світу, може сприяти глобальній стабільності та миру. За

¹ Karnavas M. G. Lawyer's Ethics // OSCE Mission to Skopje. 109p. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/e/315081.pdf>.

² IBA International Principles on Conduct for the Legal Profession : Adopted on 28 May 2011 by the International Bar Association // International Bar Association. URL: https://www.icj.org/wp-content/uploads/2014/10/IBA_International_Principles_on_Conduct_for_the_legal_prof.pdf.

роки з моменту свого створення організація еволюціонувала від асоціації, що складається виключно з асоціацій адвокатів та юридичних товариств, до асоціації, яка об'єднує окремих міжнародних юристів та цілі юридичні фірми. Наразі до її складу входять понад 80 000 окремих міжнародних юристів з більшості провідних юридичних фірм світу та близько 190 асоціацій адвокатів та юридичних товариств, що охоплюють понад 170 країн. IBA має значний досвід у наданні допомоги світовій юридичній спільноті, і завдяки своєму глобальному членству вона впливає на розвиток реформи міжнародного права та формує майбутнє юридичної професії в усьому світі¹.

Варто вказати на те, що в Україні членом Міжнародної асоціації адвокатів є Асоціація правників України (АПУ), «всеукраїнська громадська організація, заснована у 2002 році, що об'єднує більше 7 тисяч правників у сильну та впливову професійну спільноту, яка є потужним голосом правничої громади нашої країни. Асоціація правників України ставить перед собою завдання розвитку юридичної професії, удосконалення законодавства, впровадження етичних стандартів, захисту професійних прав членів АПУ та прав людини загалом»².

Водночас в Україні на основі Конституції України та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» розроблені національні Правила адвокатської етики, у процесі розроблення та трактування положень яких центральна роль відводиться З'їзду адвокатів України, а також Раді адвокатів України. До основних принципів адвокатської етики в Україні, які багато в чому відображають ідейну спрямованість окреслених вище міжнародних стандартів, віднесено такі, як: «незалежність та свобода адвоката у здійсненні адвокатської діяльності; дотримання законності; пріоритет інтересів клієнта; неприпустимість конфлікту інтересів; конфіденційність; компетентність та добросовісність; повага до адвокатської професії; чесність та добропорядна репутація; вимоги до рекламування адвокатської діяльності»³.

Розглядаючи дані принципи, варто звернути увагу на те, що, з точки зору юридичної техніки, вимоги до рекламування адвокатської діяльності є не стільки принципом (дане положення не несе в собі загальних світоглядних положень), скільки елементом організації адвокатської діяльності, зокрема в частині дотримання норм адвокатської етики в публіцистичній діяльності адвоката, а також при використанні мережі Інтернет (наразі основна частка реклами в світі припадає саме на віртуальний простір). З огляду на це вимоги щодо рекламування адвокатських послуг було б доцільно викласти в межах Розділів VII та VIII Правил адвокатської етики чи присвятити їм окремий розділ.

¹ About the IBA // International Bar Association: сайт. URL: <https://www.ibanet.org/About-the-IBA>.

² Про Асоціацію правників України // Асоціація правників України (АПУ): сайт. URL: <https://uba.ua/ukr/about>.

³ Правила адвокатської етики : затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року 09 червня 2017 року // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>.

Зазначимо, що попри закріплення на міжнародному та національному рівні певної системи принципів, які визначають морально-етичні засади адвокатської діяльності, для останніх є характерною надзвичайна мінливість, охоплення ряду морально-етичних дилем, які виникають з огляду на технологічний розвиток людства, а в Україні ще й пов'язуються зі складними безпековими умовами воєнного стану. Так, у своїй повсякденній практиці юристи можуть стикатися з широким спектром етичних проблем. Ці проблеми можуть включати конфлікт інтересів, проблеми конфіденційності клієнтів, практику виставлення рахунків та виклики незалежному прийняттю юридичних рішень. Усі ці питання стосуються пріоритетності потреб клієнтів та послуг, а також дотримання правових норм та процедур, що передбачають точне виставлення рахунків для клієнтів або розкриття інформації, коли це необхідно. Найкращий підхід до вирішення таких дилем полягає в їх виявленні, розгляді та вирішенні у спосіб, що відповідає професійній відповідальності та етичним стандартам. Це означає підхід до вирішення проблем чесно, правдиво та відверто. У випадках, коли етична проблема може бути занадто серйозною для індивідуального вирішення, комітети з етики, консультації з колегами та безперервна юридична освіта можуть допомогти у подоланні етичних проблем¹.

В основі вирішення морально-етичних проблем адвокатської діяльності може бути визначення ключових якостей, які необхідні у професійній діяльності. О. С. Заяць зазначає, що «соціальний компонент діяльності адвоката вимагає від нього таких якостей: 1) гуманізм – вміння підтримати в клієнта зв'язок із суспільством, незважаючи на вчинений ним злочин; 2) віра в людину, що виражається в прогнозуванні соціально-корисної поведінки правопорушника; 3) справедливість; 4) законність; 5) високий рівень кваліфікації. Пошуковий компонент діяльності адвоката виражається: 1) у перевірці фактів, які надають слідчі й прокурор під час судового засідання, встановленні їх достовірності (істинності) або не достовірності (хибності); 2) в оцінці доказів в обґрунтуванні доведеності чи недоведеності фактів (оцінка думки фахівців, експертів); 3) у пошуку відповідних правових норм і, знову ж таки, оцінці можливості їх застосування»².

Важливим є і дотримання адвокатами морально-етичних вимог щодо здійснення окремих найбільш типових процесів. У цьому контексті влучною є позиція Л. А. Остафійчук про те, що етичні та правові вимоги до укладання адвокатом договору про надання професійної правової допомоги слід визначати як сукупність правових та моральних правил адвокатської діяльності на етапі ознайомлення зі справою (правовою ситуацією)

¹ The Ethical Lawyer: Understanding Professional Responsibility in Law // AllAboutLaw: сайт. URL: <https://www.allaboutlaw.co.uk/school-leaver-law-careers/becoming-a-lawyer/the-ethical-lawyer-understanding-professional-responsibility-in-law#section-1>.

² Заяць О. С. Обґрунтування основоположних принципів адвоката – справедливості та відповідальності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Ви. 2 (37). С. 9–10.

довірителя, що регулюють оцінку вимог та обставин, що сприяють або перешкоджають укладенню чи відмові від укладення договору про надання професійної правової допомоги, а також одночасно гарантують дотримання законних інтересів осіб, які звернулися за цією допомогою, та гарантують надання адвокатами кваліфікованої професійної правової допомоги¹.

Висновки. Таким чином, адвокатська діяльність нерозривно пов'язана з системою морально-етичних засад, які визначають її основне соціальне покликання, цінності та принципи, що лежать в її основі, які були сформовані протягом багатьох століть на основі національних традицій, визнаних міжнародних стандартів та передових практик, а також виражають схвалені суспільством уявлення про доброчесність, порядність, гідність та чесність адвоката.

Зазначено, що з метою інтеграції найкращих національних практик в уніфіковані принципи (етичні стандарти) адвокатської діяльності Міжнародною асоціацією адвокатів були прийняті Міжнародні принципи поведінки для юридичної професії. Стверджується, що в Україні на основі Конституції України та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» розроблені національні Правила адвокатської етики, у процесі розроблення та трактування положень яких центральна роль відводиться З'їзду адвокатів України, а також Раді адвокатів України.

Звернено увагу на те, що, з точки зору юридичної техніки, вимоги до рекламування адвокатської діяльності є не стільки принципом (дане положення не несе в собі загальних світоглядних положень), скільки елементом організації адвокатської діяльності, зокрема в частині дотримання норм адвокатської етики в публіцистичній діяльності адвоката, а також при використанні мережі Інтернет (наразі основна частка реклами в світі припадає саме на віртуальний простір). З огляду на це вимоги щодо рекламування адвокатських послуг запропоновано викласти в межах Розділів VII та VIII Правил адвокатської етики чи присвятити їм окремий розділ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гальонкіна Ю. С. Інкультурація та професійна етика юриста. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 1 (11). С. 194–190.
2. Заяць О. С. Обґрунтування основоположних принципів адвоката – справедливості та відповідальності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Ви. 2 (37). С. 9–14.
3. Правила адвокатської етики : затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року 09 червня 2017 року // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>.

¹ Ostafiichuk L. A. Ethical aspects of contracting a lawyer to provide legal assistance. *Форум права*. 2020. № 65. С. 33. URL: https://forumprava.pp.ua/files/024-035-2020-Suppl-FP-Ostafiichuk_6.pdf.

4. Про Асоціацію правників України // Асоціація правників України (АПУ): сайт. URL: <https://uba.ua/ukr/about>.
5. About the IBA // International Bar Association: сайт. URL: <https://www.ibanet.org/About-the-IBA>.
6. Ethics for Lawyers // Horizon Institute. URL: <https://www.thehorizoninstitute.org/usr/library/documents/main/booklet-on-ethics-for-lawyers.pdf>.
7. IBA International Principles on Conduct for the Legal Profession : Adopted on 28 May 2011 by the International Bar Association // International Bar Association. URL: https://www.icj.org/wp-content/uploads/2014/10/IBA_International_Principles_on_Conduct_for_the_legal_prof.pdf.
8. Karnavas M. G. Lawyer's Ethics // OSCE Mission to Skopje. 109p. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/e/315081.pdf>.
9. Ostafiichuk L. A. Ethical aspects of contracting a lawyer to provide legal assistance. *Форум права*. 2020. № 65. С. 24–35. URL: https://forumprava.pp.ua/files/024-035-2020-Suppl-FP-Ostafiichuk_6.pdf.
10. The Ethical Lawyer: Understanding Professional Responsibility in Law // AllAboutLaw: сайт. URL: <https://www.allaboutlaw.co.uk/school-leaver-law-careers/becoming-a-lawyer/the-ethical-lawyer-understanding-professional-responsibility-in-law#section-1>.

Стаття надійшла до редакції 03.07.2025

Oleksandr M. MUZYCHUK,

Doctor of Law, Professor,

Honored Lawyer of Ukraine

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

Vladislav OI. NEVIADOVSKY,

Doctor of Law, Professor

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

Vadym S. SELYUKOV,

Doctor of Law, Associate Professor

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

ON THE ISSUE OF MORAL AND ETHICAL PRINCIPLES OF ADVOCACY

The article argues that the issue of moral and ethical principles is extremely complex, covering both philosophical (worldview) issues related to understanding the depth of certain moral dilemmas, the formation of an understanding of the fundamental values (qualities, personal traits) of a lawyer, and administrative and legal aspects, through which the worldview is transferred to the plane of regulatory and legal acts, the activities of bar associations are regulated, their interaction with public authorities is normalized in the process of

unconditional adherence to the moral and ethical principles of legal activity.

It is noted that despite the consolidation at the international and national levels of a certain system of principles that determine the moral and ethical principles of legal activity, the latter are characterized by extraordinary variability, covering a number of moral and ethical dilemmas that arise in view of the technological development of humanity, and in Ukraine are also associated with the complex security conditions of martial law.

It has been proven that the basis for solving moral and ethical problems of legal practice can be the determination of key qualities that are necessary in professional activity. It has been found that it is also important for lawyers to comply with moral and ethical requirements regarding the implementation of certain most typical processes.

Key words: *moral and ethical principles, advocacy, International Bar Association, International Principles of Conduct for the Legal Profession, advertising advocacy.*

Олександр Сергійович СОКОЛОВ*(Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», м. Київ)*

ЗНАЧЕННЯ, ЗАВДАННЯ ТА ПРИНЦИПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У статті доведено, що економічна безпека держави є однією з ключових складових національної безпеки, що забезпечує стабільність, конкурентоспроможність і сталий розвиток країни. Вона передбачає захист економічних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, підтримку макроекономічної стабільності та створення умов для зростання національної економіки.

Визначено, що основними завданнями забезпечення економічної безпеки є захист національних економічних інтересів, запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам, формування ефективної фінансової та монетарної політики, що сприятиме збереженню стабільності національної валюти, контролю над рівнем інфляції та боргового навантаження.

З'ясовано, що принципи забезпечення економічної безпеки держави - це основоположні правила та норми, які регулюють діяльність державних органів і підприємств для створення стабільного, стійкого та конкурентоспроможного економічного середовища, здатного протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам. Вони включають набір основних ідей та стратегій, які визначають підходи до захисту національних економічних інтересів, гарантують стабільність економічної системи та сприяють розвитку національної економіки в умовах глобалізації.

Ключові слова: *забезпечення економічної безпеки держави, значення, завдання, принципи, національна безпека, економічні інтереси держави, система правового регулювання.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження значення, завдань та принципів забезпечення економічної безпеки держави для вітчизняної адміністративно-правової науки зумовлена поєднанням декількох факторів.

По-перше, вітчизняна адміністративно-правова наука відіграє важливу роль у формуванні правового середовища для забезпечення економічної безпеки. Це включає розробку законодавства, яке регулює діяльність органів державної влади у сфері економіки, забезпечує захист інтересів держави та її громадян, зберігає цілісність та життєздатність національної економіки навіть в умовах кризових ситуацій¹.

¹ Концептуальні засади розвитку вітчизняного адміністративного права та процесу: тенденції, перспективи, практика : колективна монографія / Є. Герасименко, П. Діхтієвський, Н. Задирака, Т. Коломонець, В. Клиничук та ін.; за заг. ред. П. Діхтієвського, В. Пашинського. Рига : Baltija Publishing, 2022.

По-друге, в умовах глобалізації Україні необхідно адаптувати адміністративно-правові норми до міжнародних стандартів та практик. Дослідження економічної безпеки допомагає визначити найкращі практики для імплементації в національне законодавство.

Третім важливим аспектом є виклики трансформації. Українська економіка переживає трансформаційні процеси, пов'язані з інтеграцією в європейський простір та реформами. Це створює потребу в нових адміністративно-правових механізмах, які можуть забезпечити економічну безпеку та стабільність. Також економічна безпека тісно пов'язана з соціальною справедливістю та забезпеченням прав громадян. Вивчення цієї проблематики сприяє розвитку адміністративно-правових норм, які захищають економічні права та інтереси населення.

Крім того, дослідження економічної безпеки стимулює впровадження системного підходу до управління ресурсами та ризиками. Це важливо для підвищення ефективності роботи державних органів, що, в свою чергу, впливає на стабільність і розвиток економіки. Останнім, але не менш важливим аспектом є аналіз загроз та управлінські рішення. Вивчення економічної безпеки дозволяє здійснювати глибший аналіз потенційних загроз і ризиків для економіки, що є важливим для напрацювання ефективних управлінських рішень у сфері адміністративно-правового регулювання¹. Так, дослідження економічної безпеки допомагає формувати сучасну правову базу, що відповідає викликам часу та потребам суспільства.

В українській правовій доктрині окремі проблеми забезпечення національної безпеки з точки зору адміністративно-правового регулювання досліджувалися у наукових працях таких науковців, як В. О. Антонов, С. М. Гусаров, А. Т. Комзюк, А. М. Куліш, Р. С. Мельник, О. М. Музичук, В. В. Сокуренок, Р. В. Шаповал та інші вчені. Втім, незважаючи на чималу кількість наукових здобутків, вчені фактично поза своєю увагою залишили актуальні проблеми, пов'язані зі значенням, завданнями та принципами забезпечення економічної безпеки держави.

Мета статті полягає в тому, щоб розглянути значення, завдання та принципи забезпечення економічної безпеки держави. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити такі завдання: дослідити значення забезпечення економічної безпеки держави в контексті формування фінансової стійкості, ефективного використання ресурсів, розвитку стратегічних галузей, підтримки соціального миру та стабільності, реалізації соціальної політики, спрямованої на зниження рівня бідності, підвищення якості життя та створення робочих місць; встановити весь комплекс завдань забезпечення економічної безпеки як комплексних заходів, спрямованих на захист економічних інтересів держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, а також на підтримку стабільного розвитку

986 с.

¹ Шуміло О. С. Системний підхід під час дослідження економічної безпеки підприємства роздрібною торгівлі. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Випуск 5. С. 651.

національної економіки; опрацювати принципи забезпечення економічної безпеки держави як основоположні правила та норми, які регулюють діяльність державних органів і підприємств для створення стабільного, стійкого та конкурентоспроможного економічного середовища.

Виклад основного матеріалу. Економічна безпека держави є однією з ключових складових національної безпеки, що забезпечує стабільність, конкурентоспроможність і сталий розвиток країни. Вона передбачає захист економічних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, підтримку макроекономічної стабільності та створення умов для зростання національної економіки. Високий рівень економічної безпеки сприяє фінансовій стійкості, ефективному використанню ресурсів, розвитку стратегічних галузей, покращенню рівня життя населення та підвищенню інвестиційної привабливості країни¹.

Основними завданнями забезпечення економічної безпеки є захист національних економічних інтересів, запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам, формування ефективної фінансової та монетарної політики, що сприятиме збереженню стабільності національної валюти, контролю над рівнем інфляції та боргового навантаження. Важливим аспектом є підтримка економічної незалежності держави шляхом зменшення залежності від зовнішніх фінансових ринків, диверсифікації експорту та імпорту, а також розвитку внутрішнього виробництва.

Значну роль відіграє забезпечення продовольчої, енергетичної та технологічної безпеки, що передбачає розвиток власної промисловості, впровадження інновацій та підтримку стратегічних галузей економіки. Також необхідно здійснювати ефективну боротьбу з тіньовою економікою та корупцією, що дозволить знизити рівень ухилення від сплати податків, контрабанди та інших нелегальних економічних явищ. Окрім цього, важливим завданням є створення стійкої соціальної політики, що гарантуватиме гідний рівень життя населення, соціальний захист уразливих верств та зменшення рівня безробіття².

Забезпечення економічної безпеки держави базується на низці ключових принципів. Одним із них є принцип суверенітету та незалежності, що передбачає самостійне визначення державою економічної політики та недопущення критичної залежності від зовнішніх чинників. Комплексність означає необхідність врахування всіх аспектів економічної безпеки, включаючи фінансову, енергетичну, соціальну та технологічну складові. Важливим є принцип адаптивності, що забезпечує гнучкість економічної політики та швидке реагування на внутрішні й зовнішні загрози.

Також необхідне стратегічне планування та прогнозування, що дозволяє передбачати потенційні ризики та розробляти заходи для їх нейтралізації. Законність і прозорість передбачають ефективне законодавче

¹ Фінансова безпека держави: навчальний посібник / [Ситник Н.С., Гукалюк А.В., Сташишин А.В., Слобода Л.Я.] Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 2024. С. 98.

² Ревкова А. В. Організаційно-економічні засади продовольчого забезпечення населення України : дис. ... д-ра філософії : 051 «Економіка». Вінниця, 2023. С. 63.

регулювання економічної діяльності, боротьбу з корупцією та детінізацію економіки. Принцип інноваційності та конкурентоспроможності акцентує увагу на підтримці науки, високотехнологічного виробництва та підприємництва як запоруки довгострокового економічного зростання. Останнім, але не менш важливим, є принцип економічної стійкості, що полягає у здатності держави витримувати кризові явища, мінімізувати їхні наслідки та забезпечувати швидке відновлення економіки¹.

Так, забезпечення економічної безпеки держави є комплексним процесом, що вимагає системного підходу, координації дій усіх рівнів влади, бізнесу та громадянського суспільства. Ефективна політика в цій сфері дозволить не лише уникнути потенційних загроз, але й створити умови для сталого економічного розвитку, зміцнення позицій держави на міжнародній арені та підвищення добробуту населення.

Також забезпечення економічної безпеки держави тісно пов'язано з системою правового регулювання, що передбачає дотримання законодавства, яке регулює економічні відносини, захищає власність, інвесторів та споживачів. Це включає в себе ефективну правозахисну діяльність, боротьбу з корупцією та забезпечення правової визначеності, що сприяє стабільності економіки та підтримує довіру до державних інститутів. Правове регулювання економічної безпеки забезпечує механізми контролю за діяльністю суб'єктів господарювання та запобігання економічним злочинам, що, у свою чергу, забезпечує стійкість економічної системи держави².

Натомість, значення забезпечення економічної безпеки держави в соціально-політичному аспекті полягає в підтримці соціального миру та стабільності, оскільки економічна безпека безпосередньо впливає на добробут громадян. Це передбачає реалізацію соціальної політики, спрямованої на зниження рівня бідності, підвищення якості життя та створення робочих місць.

Забезпечення економічної безпеки також включає в себе активну участь держави у формуванні інститутів громадянського суспільства, розвиток демократії та забезпечення участі населення в ухваленні рішень, що впливають на економічну політику, що підвищує легітимність державної влади та довіру громадян.

Водночас завдання забезпечення економічної безпеки полягає в реалізації комплексних заходів, спрямованих на захист економічних інтересів держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, а також на підтримку стабільного розвитку національної економіки. Це також охоплює формування та реалізацію стратегії, що охоплює виявлення, оцінку та управління економічними ризиками з метою запобігання негативним впливам на економіку і забезпечення її стійкості.

¹ Ховпун О. С. Вплив корупційних злочинів на економічну безпеку держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 571.

² Гбур З. В. Державне управління економічною безпекою України: теорія та практика : монографія. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня "Рута"», 2018. С. 306.

Завдання забезпечення економічної безпеки включає в себе не тільки захист критичної інфраструктури і стратегічних ресурсів, але й створення умов для ефективного функціонування ринку, підтримки інвестиційної привабливості та соціальної стабільності. Це є ключовим елементом державної політики, який передбачає координацію дій різних державних органів і установ для досягнення балансу між економічним розвитком і безпекою¹.

Принципи забезпечення економічної безпеки держави – це основоположні правила та норми, які регулюють діяльність державних органів і підприємств для створення стабільного, стійкого та конкурентоспроможного економічного середовища, здатного протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам. Вони включають набір основних ідей та стратегій, які визначають підходи до захисту національних економічних інтересів, гарантують стабільність економічної системи та сприяють розвитку національної економіки в умовах глобалізації.

Ці принципи також являють собою базові засади, що визначають пріоритети та механізми політики, спрямованої на запобігання ризикам і загрозам для економічної системи, підтримку її цілісності та функціональності, а також забезпечення соціально-економічної стабільності. Крім того, принципи забезпечення економічної безпеки держави формують ключові критерії та методології, що забезпечують захист національних економічних інтересів від негативних зовнішніх і внутрішніх впливів, сприяють збереженню економічного суверенітету та розвитку національної економіки².

Зауважимо, що згадані принципи охоплюють різні аспекти економічної безпеки, такі як фінансова стабільність, захист інвестицій, контроль за стратегічними ресурсами, забезпечення енергетичної незалежності, а також підтримка інновацій і технологічного розвитку. Вони сприяють створенню сприятливого бізнес-середовища, що забезпечує залучення внутрішніх та іноземних інвестицій, розвиток підприємництва та підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Принципи забезпечення економічної безпеки також передбачають активну співпрацю з міжнародними партнерами для обміну інформацією та досвідом, а також для спільної протидії загрозам, які можуть виникати на глобальному рівні. З огляду на сучасні виклики, такі як кіберзагрози, зміни клімату, тероризм і економічні санкції, важливо, щоб держави впроваджували адаптивні стратегії, які дозволяють швидко реагувати на нові виклики та зберігати стабільність економіки.

Так, принципи забезпечення економічної безпеки держави є комплексним і багатогранним поняттям, що охоплює як внутрішні, так і

¹ Державне фінансове регулювання економічних перетворень : монографія / І. Я. Чугунов, А. В. Павелко, Т. В. Канєва, та ін. ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. С. 218.

² Ніколаєнко Ю. В. Організаційно-економічний механізм регулювання економічної безпеки національної економіки. *Ефективна економіка*. 2016. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5279>.

зовнішні фактори, спрямовані на створення умов для стабільного розвитку та процвітання національної економіки. Успішна реалізація цих принципів є запорукою соціально-економічної стабільності та безпеки держави в цілому.

Висновки. Таким чином, у даному підрозділі детально розглянуто значення, завдання та принципи забезпечення економічної безпеки держави, що підкреслює її критичну роль у стабільному розвитку країни. Економічна безпека є фундаментальним елементом загальної безпеки держави, оскільки вона забезпечує стабільність економічних систем, захист національних інтересів та підтримку соціальної стабільності.

Доведено, що економічна безпека держави є однією з ключових складових національної безпеки, що забезпечує стабільність, конкурентоспроможність і сталий розвиток країни. Вона передбачає захист економічних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, підтримку макроекономічної стабільності та створення умов для зростання національної економіки.

Встановлено, що завдання забезпечення економічної безпеки – це конкретні цілі та напрями діяльності, які спрямовані на підтримку економічної стабільності та розвитку держави. Вони мають практичну спрямованість і визначають, що саме необхідно робити для мінімізації економічних загроз та зміцнення стійкості національної економіки.

Визначено, що основними завданнями забезпечення економічної безпеки є захист національних економічних інтересів, запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам, формування ефективної фінансової та монетарної політики, що сприятиме збереженню стабільності національної валюти, контролю над рівнем інфляції та боргового навантаження. Важливим аспектом є підтримка економічної незалежності держави шляхом зменшення залежності від зовнішніх фінансових ринків, диверсифікації експорту та імпорту, а також розвитку внутрішнього виробництва. Значну роль відіграє забезпечення продовольчої, енергетичної та технологічної безпеки, що передбачає розвиток власної промисловості, впровадження інновацій та підтримку стратегічних галузей економіки. Також необхідно здійснювати ефективну боротьбу з тіньовою економікою та корупцією, що дозволить знизити рівень ухилення від сплати податків, контрабанди та інших нелегальних економічних явищ.

З'ясовано, що принципи забезпечення економічної безпеки держави – це основоположні правила та норми, які регулюють діяльність державних органів і підприємств для створення стабільного, стійкого та конкурентоспроможного економічного середовища, здатного протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам. Вони включають набір основних ідей та стратегій, які визначають підходи до захисту національних економічних інтересів, гарантують стабільність економічної системи та сприяють розвитку національної економіки в умовах глобалізації.

Акцентовано увагу на тому, що забезпечення економічної безпеки держави базується на низці ключових принципів. Одним із них є принцип суверенітету та незалежності, що передбачає самостійне визначення

державою економічної політики та недопущення критичної залежності від зовнішніх чинників. Комплексність означає необхідність врахування всіх аспектів економічної безпеки, включаючи фінансову, енергетичну, соціальну та технологічну складові. Важливим є принцип адаптивності, що забезпечує гнучкість економічної політики та швидке реагування на внутрішні й зовнішні загрози. Також необхідне стратегічне планування та прогнозування, що дозволяє передбачати потенційні ризики та розробляти заходи для їх нейтралізації. Законність і прозорість передбачають ефективне законодавче регулювання економічної діяльності, боротьбу з корупцією та детінізацію економіки. Принцип інноваційності та конкурентоспроможності акцентує увагу на підтримці науки, високотехнологічного виробництва та підприємництва як запоруки довгострокового економічного зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гбур З. В. Державне управління економічною безпекою України: теорія та практика : монографія. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня "Рута"», 2018. 408 с.
2. Державне фінансове регулювання економічних перетворень : монографія / І.Я. Чугунов, А.В. Павелко, Т.В. Канєва, та ін. ; за заг. ред. А.А. Мазаракі. Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 376 с.
3. Концептуальні засади розвитку вітчизняного адміністративного права та процесу: тенденції, перспективи, практика : колективна монографія / Є. Герасименко, П. Діхтієвський, Н. Задирака, Т. Коломоець, В. Клиничук та ін.; за заг. ред. П. Діхтієвського, В. Пашинського. Рига : Baltija Publishing, 2022. 986 с.
4. Ніколаєнко Ю. В. Організаційно-економічний механізм регулювання економічної безпеки національної економіки. *Ефективна економіка*. 2016. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5279>.
5. Ревкова А. В. Організаційно-економічні засади продовольчого забезпечення населення України : дис. ... д-ра філософії : 051 «Економіка». Вінниця, 2023. 185 с.
6. Фінансова безпека держави: навчальний посібник / [Ситник Н.С., Гукалюк А.В., Стасишин А.В., Слобода Л.Я.] Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 2024. 680 с.
7. Ховпун О. С. Вплив корупційних злочинів на економічну безпеку держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 570–572.
8. Шуміло О. С. Системний підхід під час дослідження економічної безпеки підприємства роздрібної торгівлі. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Випуск 5. С. 650–653.

Стаття надійшла до редакції 25.07.2025

Oleksandr S. SOKOLOV,

Postgraduate Student

*(Kyiv University of Intellectual Property and Law of the National University
"Odesa Law Academy", Kyiv, Ukraine)*

THE MEANING, TASKS AND PRINCIPLES OF ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

The article proves that the economic security of the state is one of the key components of national security, ensuring stability, competitiveness and sustainable development of the country. It involves protecting economic interests from internal and external threats, supporting macroeconomic stability and creating conditions for the growth of the national economy.

It is determined that the main tasks of ensuring economic security are to protect national economic interests, prevent external and internal threats, form an effective financial and monetary policy that will help maintain the stability of the national currency, control inflation and debt burden.

It is found that the principles of ensuring the economic security of the state are the fundamental rules and norms that regulate the activities of state bodies and enterprises to create a stable, sustainable and competitive economic environment capable of resisting internal and external threats. They include a set of basic ideas and strategies that determine approaches to protecting national economic interests, guaranteeing the stability of the economic system and contributing to the development of the national economy in the context of globalization.

Key words: *ensuring the economic security of the state, meaning, tasks, principles, national security, economic interests of the state, system of legal regulation.*

Дмитро Вікторович ХАЛІЗОВ*(Київський університет інтелектуальної власності та права, м. Київ)*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА РАЦІОНАЛЬНИМ ВИКОРИСТАННЯМ ЗЕМЕЛЬ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Стаття присвячена комплексному аналізу адміністративно-правових механізмів державного контролю за раціональним використанням земель фермерських господарств в умовах сучасних викликів сталого розвитку сільських територій. У роботі обґрунтовано, що землі фермерських господарств виконують не лише виробничу, а й екологічну та соціальну функцію, формуючи основу продовольчої безпеки та розвитку місцевих громад. Тому питання ефективного державного контролю набуває особливого значення у контексті раціонального землекористування, збереження родючості ґрунтів, попередження деградаційних процесів, охорони агроландшафтів та гармонізації взаємодії суспільства з природним середовищем. У статті розкрито зміст правового регулювання у сфері землекористування, зокрема щодо порядку здійснення державного контролю, моніторингу, інспекційної діяльності, механізмів реагування та адміністративної відповідальності. Значну увагу приділено аналізу чинного земельного, екологічного та адміністративного законодавства, яке визначає компетенцію контролюючих органів, форми та процедури перевірок, підстави для застосування заходів впливу, а також права та обов'язки фермерських господарств як землекористувачів. Показано, що ефективність контролю значною мірою залежить від узгодженості правових норм, їх адаптивності до сучасних умов, наявності чітких критеріїв оцінювання стану земель і прозорості взаємодії між державою та агровиробниками.

У межах дослідження підкреслено, що державний контроль має виконувати функцію не лише покарання за порушення, а й превентивного впливу, стимулювання та підтримки фермерських господарств у впровадженні екологічно обґрунтованих технологій землеробства. Автором охарактеризовано такі інструменти, як планові та позапланові перевірки, державний земельний моніторинг, контроль за дотриманням сівозмін, збереженням родючості ґрунтів, недопущенням самовільного зайняття земель та нецільового використання ділянок. Акцентовано увагу на тому, що у сучасних умовах особливого значення набуває цифровізація управління землями, впровадження кадастрових систем, супутникового моніторингу, геоінформаційних технологій, які підвищують точність та оперативність контролю. Автор обґрунтовує, що раціональне використання земель фермерських господарств є ключовою передумовою сталого розвитку

сільських територій, адже забезпечує відтворення природних ресурсів, підвищення економічної стійкості господарств, покращення якості життя населення, розвиток інфраструктури та формування конкурентоспроможної аграрної економіки. У статті підкреслено необхідність подальшого вдосконалення адміністративно-правових механізмів у напрямі посилення інтеграції екологічних стандартів, оновлення нормативно-правової бази, розвитку партнерських моделей взаємодії держави, фермерів та органів місцевого самоврядування.

Висновки підтверджують, що сучасна система державного контролю потребує системної модернізації, спрямованої на підвищення її ефективності, прозорості, наукової обґрунтованості та здатності забезпечувати збалансоване землекористування, що відповідає довгостроковим цілям сталого розвитку України.

Ключові слова: адміністративно-правові механізми, державний контроль, земельні ресурси, раціональне землекористування, фермерські господарства, родючість ґрунтів, сталий розвиток, сільські території, земельне законодавство, екологічна безпека.

Постановка проблеми. Проблематика раціонального використання земель фермерських господарств загострюється під впливом сучасних екологічних, економічних та правових викликів, що спостерігаються у сільськогосподарській сфері. Зростання інтенсивності землеробства, порушення вимог щодо збереження родючості ґрунтів, недотримання правил сівозмін, випадки нецільового використання ділянок та самовільного зайняття земель формують комплекс загроз для сталого розвитку сільських територій. Незважаючи на наявність значного масиву законодавчих актів, державна система контролю часто демонструє недостатню ефективність через фрагментарність нормативного регулювання, недосконалість механізмів взаємодії між контролюючими органами та землекористувачами, а також обмежене застосування сучасних інструментів моніторингу.

Проблема полягає у тому, що чинні адміністративно-правові механізми не завжди забезпечують належний рівень профілактики земельних порушень та не формують у фермерів сталу мотивацію до збереження ресурсів. У більшості випадків контроль зводиться до фіксації фактів порушень, тоді як превентивний та стимулюючий потенціал державного впливу залишається недостатньо реалізованим. Наявні прогалини у правозастосуванні, відсутність чітких критеріїв оцінювання стану земель та невисокий рівень цифровізації державних процесів ускладнюють виконання завдань щодо забезпечення раціонального землекористування. У цьому контексті постає необхідність наукового осмислення ролі адміністративно-правових механізмів контролю, їх реального впливу на стан земель фермерських господарств та відповідність сучасним вимогам сталого розвитку. Проблема посилюється тим, що фермерські господарства становлять найбільшу групу землекористувачів, а

будь-які недоліки у їхній практиці мають масштабні наслідки для аграрної сфери й екологічної стабільності регіонів. Тому дослідження ефективності державного контролю, виявлення системних недоліків та обґрунтування шляхів удосконалення цих механізмів є актуальним і потребує комплексного наукового підходу.

Питання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення, удосконалення державного контролю та правового регулювання у сфері землекористування розглядається у працях широкого кола науковців, які досліджують земельні, адміністративні та екологічні аспекти державної політики. Значний внесок у вивчення правових засад охорони земель зробили П. Кулініч, М. Шульга, О. Підпригора, Н. Кобецька, які аналізують структуру земельного законодавства та механізми забезпечення раціонального використання земельних ресурсів. Питання адміністративно-правового регулювання у сфері земельних відносин розглядаються у працях В. Гайдука, М. Жука, В. Титова, де увага зосереджена на державному контролі, юридичній відповідальності та організації роботи контролюючих органів.

У напрямі дослідження екологічної складової землекористування важливими є праці Ш. Ібатулліна, М. Хвесика, Л. Купінця, С. Жавнерчик, які акцентують на екологічній безпеці, збереженні родючості ґрунтів та запобіганні деградації земель. У контексті сталого розвитку сільських територій цінними є дослідження І. Перевозової, М. Поленкової, Л. Мармуть, Н. Петренко, що розглядають взаємозв'язок між раціональним землекористуванням, економічною стійкістю фермерських господарств та екологічними викликами. Окремі сучасні підходи до державного управління земельними ресурсами висвітлюють роботи міжнародних організацій, зокрема аналітичні матеріали OECD, FAO та ООН, де представлено моделі моніторингу земель, інструменти державного контролю та механізми підтримки сталого сільського розвитку.

Науковий доробок згаданих авторів формує важливе теоретичне підґрунтя для дослідження адміністративно-правових механізмів державного контролю за раціональним використанням земель фермерських господарств, однак водночас виявляє потребу в подальшому уточненні підходів, адаптованих до сучасних умов трансформації аграрного сектору, цифровізації державного управління та впровадження європейських стандартів охорони земель.

Метою статті є комплексне дослідження адміністративно-правових механізмів державного контролю за раціональним використанням земель фермерських господарств із урахуванням сучасних вимог сталого розвитку сільських територій. У межах цієї мети передбачається з'ясування змісту та особливостей правового регулювання землекористування, визначення ролі контролюючих органів, аналіз ефективності наявних інструментів державного впливу та виявлення проблем у застосуванні правових норм. Також важливим завданням є встановлення того, наскільки чинна система контролю сприяє збереженню родючості ґрунтів, попередженню земельних

правопорушень, забезпеченню екологічної безпеки та підтримці сталого розвитку фермерських господарств. Реалізація мети передбачає формування науково обґрунтованих висновків щодо необхідних напрямів удосконалення адміністративно-правових механізмів з метою підвищення їх результативності та адаптації до сучасних соціально-економічних і екологічних викликів.

Виклад основного матеріалу. Раціональне використання земель сільськогосподарського призначення, зокрема земель фермерських господарств, є однією з ключових умов забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку сільських територій та виконання державою своїх зобов'язань у сфері охорони навколишнього природного середовища. Норми, спрямовані на регламентацію землекористування та здійснення державного контролю за його додержанням, закріплені у Земельному кодексі України, Законі України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» та інших нормативно-правових актах, що визначають повноваження контролюючих органів, порядок проведення перевірок і критерії оцінювання стану земель. Зазначені акти формують правову основу, яка передбачає обов'язковість дотримання землекористувачами екологічних, правових та технологічних вимог у процесі ведення господарської діяльності.

Слід зауважити, що в умовах трансформації аграрного сектору та запровадження в Україні європейських стандартів з охорони ґрунтів особливої значущості набуває питання ефективності адміністративно-правових механізмів контролю за використанням земель фермерськими господарствами. Стратегії державної політики у сфері сільського розвитку, прийняті Кабінетом Міністрів України, наголошують на необхідності забезпечення раціонального землекористування як чинника підтримання продовольчої безпеки та розвитку територіальних громад. У чинних нормативних актах посилюється увага до дотримання вимог щодо збереження родючості ґрунтів, запобігання деградаційним процесам, дотримання сівозмін, недопущення самовільного зайняття земель та їх нецільового використання. Важливо підкреслити, що незважаючи на законодавчі напрацювання, у сфері контролю за використанням земель фермерських господарств зберігається низка проблем, пов'язаних із недостатньою координацією діяльності контролюючих органів, фрагментарністю правозастосування та обмеженим застосуванням інструментів сучасного земельного моніторингу¹. У наукових та практичних дискусіях порушується питання удосконалення державного контролю з урахуванням вимог сталого розвитку та переходу до екологічно відповідальних моделей господарювання. У цих умовах дослідження адміністративно-правових механізмів контролю за раціональним використанням земель фермерських господарств є актуальним і необхідним

¹ Шульц Р. М. Правові інструменти забезпечення охорони родючості ґрунтів у фермерських господарствах. *Аграрне право*. 2022. № 2. С. 55.

для формування цілісного розуміння того, яким чином державне регулювання впливає на якість землекористування та стан сільських територій.

Правове забезпечення державного контролю за використанням земель фермерських господарств ґрунтується на комплексі нормативно-правових актів, які визначають зміст, форми та порядок здійснення наглядових заходів у сфері землекористування. Центральне місце у цій системі посідає Закон України «Про фермерське господарство», що встановлює організаційні та правові засади створення, функціонування й відповідальності фермерських господарств як суб'єктів аграрного виробництва¹. У його положеннях закріплено обов'язок дотримання вимог раціонального використання земель, забезпечення збереження родючості ґрунтів та недопущення деградації земельних ділянок, що перебувають у користуванні фермерів. У цьому контексті закон виступає базовим документом, який визначає правові рамки діяльності фермерських господарств та покладає на них відповідальність за стан земельних ресурсів. Нормативне поле державного контролю доповнюється Законом України «Про державний контроль за використанням та охороною земель», що регламентує загальні принципи, завдання та процедури контролю, а також повноваження органів, уповноважених на здійснення перевірок у сфері землекористування. Його положення деталізують порядок проведення планових та позапланових перевірок, встановлюють вимоги щодо документального підтвердження порушень, механізми фіксації їх наслідків та застосування заходів адміністративного впливу у випадку недотримання норм земельного законодавства. Важливо, що закон визначає не лише каральні, а й превентивні функції контролю, спрямовані на запобігання негативним змінам стану земель шляхом системного моніторингу та аналізу їх використання².

Значну нормативну вагу має і Земельний кодекс України, зокрема його статті, що регламентують державний контроль та встановлюють правові вимоги до доцільності, законності та екологічної обґрунтованості землекористування. Стаття 188 прямо визначає, що контроль за використанням та охороною земель є обов'язковим елементом державної політики, а його здійснення має відбуватися відповідно до затверджених законом процедур. Важливість цього положення полягає у тому, що воно закріплює обов'язковість дотримання фермерськими господарствами встановлених державою правил землекористування і створює правові підстави для застосування контролюючими органами заходів реагування у випадку порушення вимог земельного законодавства³. Система правових норм, що регулюють державний контроль, забезпечує можливість

¹ Про фермерське господарство : Закон України від 19.06.2003 р. № 973-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text>.

² Купінець Л. Є., Жавнерчик С. В. Екологічна безпека аграрного землекористування : монографія. Одеса : Астропринт, 2016. С. 74.

³ Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.

застосування різноманітних інструментів нагляду, серед яких моніторинг стану земель, інструментальні методи оцінки ґрунтів, аналіз дотримання сівозмін, перевірка виконання агротехнічних вимог, контроль за дотриманням встановлених обмежень та обтяжень земельних ділянок. Значну роль відіграють також заходи щодо виявлення фактів нецільового використання земель, самовільного зайняття ділянок чи здійснення діяльності, що призводить до погіршення екологічного стану території¹. Такі механізми дозволяють державі здійснювати системний нагляд за тим, як фермерські господарства використовують землю, а також оцінювати рівень виконання ними вимог екологічної та аграрної політики.

Загалом правова база державного контролю за землекористуванням забезпечує необхідні умови для регулювання діяльності фермерських господарств, формує інституційний механізм впливу на їх господарські практики і створює правові гарантії збереження земельних ресурсів як стратегічного елемента сільського розвитку. У сукупності норми земельного та спеціального законодавства формують цілісний юридичний простір, який дає можливість державним органам своєчасно реагувати на порушення, запобігати деградації ґрунтів і забезпечувати належний рівень раціонального використання земель фермерськими господарствами в Україні.

Адміністративно-правові механізми державного контролю у сфері використання земель фермерських господарств охоплюють комплекс заходів, спрямованих на забезпечення дотримання землекористувачами встановлених норм, запобігання порушенням та усунення їх негативних наслідків. Ці механізми ґрунтуються на положеннях земельного, адміністративного та екологічного законодавства й реалізуються через уповноважені державні органи, що здійснюють нагляд за дотриманням вимог раціонального землекористування². В їх основі лежить принцип поєднання контролюючих, превентивних та регулятивних інструментів, які забезпечують підтримання належного стану земель та раціональне використання земельних ресурсів. Одним із ключових компонентів є моніторинг земель, який забезпечує системний збір, аналіз та оцінювання інформації про стан земельних ділянок, що перебувають у користуванні фермерських господарств. Моніторинг дає можливість своєчасно виявляти ознаки деградації ґрунтів, зміни цільового призначення ділянок, порушення агротехнічних вимог та використання земель не за призначенням. Такий підхід дозволяє державі не лише фіксувати вже допущені порушення, а й прогнозувати можливі негативні зміни та своєчасно реагувати на них. Поряд із моніторингом важливе місце займають планові та позапланові перевірки, у межах яких контролюючі органи оцінюють дотримання фермерськими господарствами вимог чинного законодавства, виконання

¹ Титова В. В. Механізми державного контролю у сфері земельних відносин: сучасні тенденції. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2021. № 4. С. 114.

² Перевозова І. В., Поленкова М. В. Сталій розвиток сільських територій у контексті модернізації аграрного сектора. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 59-1. С. 69.

умов оренди, додержання сівозмін, збереження захисних насаджень, дотримання встановлених обмежень та охоронних зон.

Важливим адміністративно-правовим інструментом є регулювання договірних відносин щодо надання земельних ділянок фермерським господарствам. Орендні договори повинні бути складені з урахуванням вимог земельного законодавства, зокрема щодо раціонального використання земель, дотримання періодичності сівозмін та забезпечення належної охорони земельних ресурсів¹. Наявність чітко визначених обов'язків землекористувача у договорі створює правові передумови для проведення ефективного контролю та дає можливість своєчасно виявляти порушення умов оренди, які можуть призвести до негативних наслідків для ґрунтів та екосистем². Застосування заходів юридичної відповідальності є ще одним важливим елементом адміністративно-правових механізмів контролю. У випадку встановлення фактів порушення правил землекористування до фермерських господарств можуть застосовуватися адміністративні стягнення, нарахування збитків, вимоги щодо усунення порушень, розірвання договорів оренди чи обмеження у праві користування земельною ділянкою. Такі заходи мають не лише каральний характер, а й превентивну функцію, стимулюючи землекористувачів до дотримання законодавства та відповідального ведення господарської діяльності. Інформаційне забезпечення та державна реєстрація речових прав на земельні ділянки є невід'ємною складовою контролю, адже формує юридичну визначеність щодо належності земель та обсягу прав і обов'язків землекористувача. Наявність актуальних даних у Державному земельному кадастрі та Державному реєстрі речових прав дає можливість державі здійснювати прозорий та ефективний контроль за змінами у структурі землекористування, а також попереджувати шахрайські дії та самовільне зайняття земельних ділянок.

Таким чином, адміністративно-правові механізми контролю мають бути спрямовані не лише на фіксацію порушень, а й на створення системи, що забезпечує підтримання екологічної рівноваги, відновлення земельних ресурсів та розвиток сталих сільськогосподарських практик. Їх реалізація потребує належного нормативного забезпечення, професійності контролюючих органів, прозорості процедур, широкого застосування сучасних технологій моніторингу та орієнтації на довгострокові інтереси сталого розвитку. Такий підхід дозволяє формувати комплексну модель контролю, яка не лише забезпечує законність землекористування, а й сприяє екологічно відповідальному та економічно доцільному веденню фермерського виробництва.

Контроль за земельним використанням фермерських господарств у контексті сталого розвитку сільських територій набуває стратегічного

¹ Гайдук В. Л. Державне регулювання земельних відносин у сільському господарстві. *Економіка АПК*. 2021. № 3. С. 26.

² Шульга М. В. Правові засади охорони земель в Україні : навч. посібник. Київ : Алерта, 2020. С. 105.

значення, оскільки забезпечення збалансованого соціально-економічного та екологічного розвитку сільського простору неможливе без раціонального управління земельними ресурсами. Сталий розвиток передбачає поєднання економічної ефективності, екологічної безпеки та соціальної стабільності, і саме фермерські господарства виступають тими суб'єктами, чия діяльність безпосередньо впливає на стан ґрунтів, ландшафтів та агроєкосистем¹. У цих умовах адміністративно-правові механізми контролю стають важливим інструментом державного впливу, спрямованим на забезпечення довготривалого збереження та відновлення природного потенціалу земель. Раціональне використання земель є основою для формування стійких сільських територій, оскільки саме земля визначає можливості аграрного виробництва, забезпечує продовольчу безпеку та є ключовим ресурсом для розвитку громад. Вимоги щодо збереження родючості ґрунтів, запобігання ерозії, дотримання агротехнічних правил і недопущення виснаження земель закріплені в екологічному та земельному законодавстві, яке формує правові орієнтири для діяльності фермерських господарств. У межах цих вимог державний контроль виконує функцію нагляду за тим, наскільки землекористувачі дотримуються правил природокористування, чи забезпечується екологічна безпека виробництва та чи запобігається деградація земельних ресурсів.

Важливим аспектом контролю є його здатність забезпечувати профілактику негативних процесів, що виникають внаслідок інтенсивного або некоректного землекористування. Систематичний моніторинг стану земель дає змогу своєчасно виявляти ознаки зниження родючості, заболочення, засолення, ерозійні процеси або інші чинники, що можуть призвести до втрати продуктивного потенціалу земель². Таким чином, контрольні заходи спрямовані не лише на фіксацію порушень, а й на прогнозування динаміки змін, що створює передумови для вжиття превентивних заходів та формування комплексної політики управління земельними ресурсами. Значну роль у забезпеченні сталого розвитку відіграє також регулятивна функція адміністративно-правових механізмів. Вона проявляється у встановленні чітких вимог щодо використання земель, контролі за дотриманням умов оренди, дотриманням сівозмін і екологічних стандартів, а також у формуванні правових засад раціонального землекористування³. Це дозволяє скоординувати господарську діяльність фермерів зі стратегічними інтересами держави щодо збереження природних ресурсів, підтримання екологічної рівноваги та забезпечення

¹ Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру. Звіт про стан використання та охорони земель України за 2019–2023 роки. Київ, 2024. URL: https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2025/03/publichnyj-zvit_2024_ost.pdf.

² Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на період до 2030 року : Розпорядження КМУ від 27.12.2024 № 1163-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text>.

³ OECD. Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2023. Paris: OECD Publishing, 2023. URL: https://www.oecd.org/en/publications/agricultural-policy-monitoring-and-evaluation-2023_b14de474-en.html.

стійкого розвитку сільських територій.

Державні стратегії та програмні документи, зокрема Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій України до 2030 року, акцентують на необхідності інтеграції вимог сталого розвитку у всі аспекти земельної політики. У цих документах визначено, що раціональне використання земель, екологічний моніторинг, підвищення якості агровиробництва та впровадження сучасних технологій є ключовими факторами успішної реалізації довгострокової політики розвитку сільських громад. У цьому контексті контроль за використанням земель фермерськими господарствами має слугувати інструментом реалізації державної політики, забезпечуючи відповідність фактичного землекористування стратегічним цілям сталого розвитку. Важливо також підкреслити, що ефективний контроль сприяє підвищенню правової культури землекористувачів, стимулює впровадження екологічно безпечних технологій, забезпечує прозорість у сфері використання земельних ресурсів та формує умови для розвитку сільських територій на засадах довгострокової збалансованості. Адміністративно-правові механізми контролю у цьому аспекті виконують не лише охоронну, а й регулюючу та мотиваційну роль, спрямовану на формування відповідального ставлення фермерських господарств до землі як до стратегічного ресурсу, що визначає перспективи розвитку сільських територій.

На нашу думку, контроль за земельним використанням фермерських господарств у контексті сталого розвитку сільських територій є комплексним інструментом державного впливу, який поєднує екологічні, економічні та соціальні підходи та сприяє формуванню ефективної системи раціонального землекористування, що відповідає сучасним викликам і стратегічним завданням розвитку України.

Висновки. Узагальнення результатів дослідження дає змогу стверджувати, що адміністративно-правові механізми державного контролю є ключовим інструментом забезпечення раціонального використання земель фермерських господарств та формування передумов для сталого розвитку сільських територій. Сучасні умови функціонування аграрного сектору, що характеризуються посиленням антропогенних навантажень, зростанням ризиків деградації ґрунтів і необхідністю інтеграції екологічних стандартів, потребують комплексного й системного підходу до державного нагляду. Саме тому нормативно-правова база, яка включає земельне, адміністративне та екологічне законодавство, відіграє визначальну роль у регламентації вимог до землекористувачів і встановленні чітких орієнтирів щодо охорони земельних ресурсів. Проведений аналіз засвідчує, що адміністративно-правові механізми контролю повинні не обмежуватися фіксацією порушень, а охоплювати ширший спектр інструментів: системний моніторинг ґрунтового стану, регулювання орендних відносин, контроль за дотриманням агротехнічних вимог, оцінку екологічних наслідків господарської діяльності та

застосування юридичної відповідальності у випадку недодержання встановлених правил. Важливим є також інформаційне забезпечення та функціонування державних реєстрів, які формують прозорість і юридичну визначеність у сфері землекористування.

У контексті сталого розвитку адміністративно-правові механізми мають виконувати не лише наглядову, а й регулятивну та мотиваційну функції, спрямовані на підтримку екологічно орієнтованих моделей господарювання, стимулювання фермерів до впровадження технологій, що сприяють збереженню родючості ґрунтів, та формування відповідального ставлення до землі як стратегічного ресурсу. Застосування сучасних цифрових інструментів моніторингу, супутникових даних, геоінформаційних систем та інших технологічних рішень дає змогу підвищити оперативність і результативність контролю, що є необхідним у сучасних умовах. Отже, ефективне функціонування системи державного контролю у сфері землекористування фермерськими господарствами можливе лише за умови гармонійного поєднання правових норм, інституційної спроможності контролюючих органів, сучасних технічних засобів моніторингу та орієнтації державної політики на довгострокові цілі сталого розвитку. Саме інтеграція адміністративно-правових механізмів у стратегічні документи розвитку сільських територій забезпечить формування сталих екологічних та економічних умов, у межах яких землі використовуватимуться раціонально, природні ресурси відтворюватимуться, а сільські громади матимуть можливість для стабільного та безпечного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гайдук В. Л. Державне регулювання земельних відносин у сільському господарстві. *Економіка АПК*. 2021. № 3. С. 25–33.
2. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру. Звіт про стан використання та охорони земель України за 2019–2023 роки. Київ, 2024. URL: https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2025/03/publicnyj-zvit_2024_ost.pdf.
3. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.
4. Купінець Л. Є., Жавнерчик С. В. Екологічна безпека аграрного землекористування : монографія. Одеса : Астропринт, 2016. 256 с.
5. Перевозова І. В., Поленкова М. В. Сталий розвиток сільських територій у контексті модернізації аграрного сектора. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 59-1. С. 68–75.
6. Про фермерське господарство : Закон України від 19.06.2003 р. № 973-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text>.
7. Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на період до 2030 року : Розпорядження КМУ від 27.12.2024 № 1163-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text>.

8. Титова В. В. Механізми державного контролю у сфері земельних відносин: сучасні тенденції. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2021. № 4. С. 112–118.

9. Шульга М. В. Правові засади охорони земель в Україні : навч. посібник. Київ : Алерта, 2020. 448 с.

10. Шульц Р. М. Правові інструменти забезпечення охорони родючості ґрунтів у фермерських господарствах. *Аграрне право*. 2022. № 2. С. 54–61.

11. OECD. Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2023. Paris: OECD Publishing, 2023. URL: https://www.oecd.org/en/publications/agricultural-policy-monitoring-and-evaluation-2023_b14de474-en.html.

Стаття надійшла до редакції 01.08.2025

Dmytro V. KHALIZOV,

Postgraduate Student

(Kyiv University of Intellectual Property and Law, Kyiv, Ukraine)

ADMINISTRATIVE AND LEGAL MECHANISMS OF STATE CONTROL OVER THE RATIONAL USE OF LAND BY FARM ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

The article provides a comprehensive analysis of the administrative and legal mechanisms of state control over the rational use of land by farm enterprises in the context of the sustainable development of rural areas. The study substantiates that farmland used by farm enterprises performs not only productive but also ecological and social functions, forming the foundation of food security, environmental stability, and the socio-economic development of rural communities. Therefore, ensuring an effective system of state control becomes crucial for preserving soil fertility, preventing land degradation, maintaining agro-landscape balance, and harmonizing the interaction between society and the natural environment. The article examines the regulatory framework governing land use, particularly the procedures of state supervision, land monitoring, inspection activities, administrative enforcement mechanisms, and legal liability. Special attention is given to analyzing land, administrative, and environmental legislation, which defines the powers of supervisory bodies, the forms and procedures of inspections, the grounds for applying enforcement measures, and the rights and obligations of farm enterprises as land users. The study demonstrates that the effectiveness of state control depends on the coherence of legal norms, the adaptability of legislation to modern conditions, the availability of objective criteria for assessing land condition, and the transparency of interactions between the state and agricultural producers.

The article emphasizes that the function of state control should extend beyond punitive measures to include preventive, regulatory, and incentive-based mechanisms that encourage farmers to adopt environmentally sound land-use practices. Among the mechanisms discussed are scheduled and unscheduled inspections, state land monitoring, control over crop rotation adherence, soil

fertility preservation, prevention of unauthorized land occupation, and avoidance of improper land use. In modern conditions, digitalization of land management, implementation of cadastral systems, satellite monitoring, and geoinformation technologies are highlighted as essential tools that enhance the efficiency and accuracy of state supervision. The author argues that rational land use by farm enterprises is a critical prerequisite for the sustainable development of rural areas, as it supports natural resource renewal, strengthens economic resilience, improves living conditions for rural populations, promotes infrastructure development, and contributes to a competitive agricultural economy. The article stresses the need for further improvement of administrative and legal mechanisms through legislative modernization, integration of environmental standards, introduction of innovative control tools, and development of cooperative models between the state, farmers, and local governments.

The conclusions reinforce that the existing system of state control requires systematic modernization aimed at increasing its efficiency, transparency, scientific validity, and capacity to ensure balanced land use aligned with the long-term goals of sustainable development in Ukraine.

Keywords: *administrative and legal mechanisms, state control, land resources, rational land use, farm enterprises, soil fertility, sustainable development, rural areas, land legislation, environmental safety.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

збірника наукових праць «Вісник Кримінологічної асоціації України» № 2 (35) 2025. Частина 2

АВДЄЄВ Олександр Олександрович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права і кримінології навчально-наукового інституту № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ.

БІДНАРЧУК Михайло Михайлович – аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ.

БІЛОУС Ірина Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент, Вінницький торговельно-економічний інститут Державного торговельно-економічного університету.

БОРОВИК Микола Олександрович – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри тактико-спеціальної підготовки навчально-наукового інституту № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ.

ГАЧКЕВИЧ Андрій Олександрович – кандидат юридичних наук, доцент, Національний університет «Львівська політехніка».

ГОРАШ Олена Сергіївна – викладач кафедри кримінального права і кримінології навчально-наукового інституту № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ.

ГРИГОРЯК Юрій Васильович – аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ.

ГУМІН Олексій Михайлович – доктор юридичних наук, професор, Національний університет «Львівська політехніка».

ГУСАРОВ Сергій Миколайович – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений юрист України професор кафедри адміністративного права та процесу навчально-наукового інституту № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ.

ГУСЕВА Влада Олександрівна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри криміналістики та судової експертології навчально-наукового інституту № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ.

ДЖАФАРОВА Олена В'ячеславівна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративної діяльності навчально-наукового інституту № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ.

ІНШЕКОВА Юлія ЮРІЇВНА – викладач кафедри кримінального права і кримінології навчально-наукового інституту № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ.

КАЗАНЧУК Ірина Дмитрівна – кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права та процесу навчально-наукового інституту № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ.

КІКІНЧУК Василь Васильович – кандидат юридичних наук, доцент, директор навчально-наукового інституту № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ.

КЛИМЕНКО Євген Юрійович – підполковник поліції, начальник сектору кримінальної поліції відділу поліції № 2 Харківського районного управління поліції № 3 Головного управління Національної поліції в Харківській області.

КОЛОДЯЖНИЙ Максим Геннадійович – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України.

КОРЖ Валентина Павлівна – доктор юридичних наук, професор, професор Кафедра кримінального процесу, криміналістики та експертології навчально-наукового інституту № 5 Харківського національного університету внутрішніх справ.

КРИЦАК Іван Васильович – кандидат юридичних наук, доцент, помічник начальника Головного управління Національної поліції в Харківській області.

КУЗЬМІН Петро Петрович – здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ.

КУНДЕУС Владислав Геннадійович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології навчально-наукового інституту № 5 Харківського національного університету внутрішніх справ.

ЛЕЩЕНКО Дмитро Олександрович – ад'юнкт Харківського національного

університету внутрішніх справ.

ЛИПІЙ Євгенія Анатоліївна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри підприємництва і права Полтавського державного аграрного університету.

ЛИСЕНКО Володимир Анатолійович – аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ.

ЛИТВИНОВ Олексій Миколайович – доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, в.о. ректора Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут».

МАШНИЦЬКИЙ Владислав Анатолійович – аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ.

МИТРОФАНОВА Юлія Сергіївна – доктор філософії в галузі права, старший викладач кафедри кримінального права та кримінології навчально-наукового інституту № 5 Харківського національного університету внутрішніх справ.

МОЗГОВИЙ Олександр Олександрович – кандидат юридичних наук, докторант Харківського національного університету внутрішніх справ.

МУЗИЧУК Едуард Олександрович – доктор філософії в галузі права, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем правового забезпечення діяльності поліції та протидії злочинності навчально-наукового інституту № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ.

МУЗИЧУК Олександр Миколайович – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, проректор Харківського національного університету внутрішніх справ.

НЕВЯДОВСЬКИЙ Владислав Олегович – доктор юридичних наук, професор, учений секретар секретаріату Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ.

ОНАЦЬКИЙ Віталій Іванович – аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ.

ОРЛОВ Юрій Володимирович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права і кримінології навчально-наукового інституту № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ.

ПАДАЛКА Андрій Миколайович – доктор юридичних наук, доцент, Служба безпеки України.

ПАНОВА Світлана Василівна – асистент кафедри кримінально-правової політики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ПОПОВ Володимир Юрійович – кандидат юридичних наук, докторант Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України.

РОЗУМЯК Роман Володимирович – кандидат юридичних наук, докторант Харківського національного університету внутрішніх справ.

САЛМАНОВА Олена Юріївна – доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри адміністративного права та процесу навчально-наукового інституту № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ.

САРУХАНЯН Артем Самвелович – аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ.

СЕЛЮКОВ Вадим Сергійович – доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративної діяльності навчально-наукового інституту № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ.

СОКОЛОВ Олександр Сергійович – аспірант Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія».

СОКОЛОВСЬКИЙ Максим Валерійович – кандидат юридичних наук, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого.

СПІЦИНА Ганна Олександрівна – доктор юридичних наук, професор, перший заступник директора Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України.

ТАРКАН Олександр Миколайович – кандидат юридичних наук, докторант Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України.

ТЕРЕМЕЦЬКИЙ Владислав Іванович – доктор юридичних наук, професор, завідувач сектору проблем реалізації господарського законодавства відділу проблем модернізації господарського права та законодавства Державної

установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України»).

ТЕРНАВСЬКА Анастасія Андріївна – кандидат юридичних наук, докторант відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України.

ТОКАР Петро Танасійович – кандидат юридичних наук, начальник Головного управління Національної поліції в Харківській області.

ХАЛІЗОВ Дмитро Вікторович – аспірант Київського університету інтелектуальної власності та права.

ЦАПУН Роман Вікторович – аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ.

ЦИПЛІЦЬКИЙ Дмитро Олегович – аспірант Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України.

ЧЕРЕВКО Кирило Олександрович – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права і кримінології навчально-наукового інституту № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ.

ШАПТАЛА Євген Юрійович – кандидат юридичних наук, докторант Харківського національного університету внутрішніх справ.

ЯЦЕНКО Валентина Петрівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного права та процесу навчально-наукового інституту № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ.

ЯЦИНА Андрій Ернестович – здобувач Приватного вищого навчального закладу «Університет сучасних знань».

ЯЦЕНКО Олександра Сергіївна – кандидат юридичних наук, докторант Харківського національного університету внутрішніх справ

ДО УВАГИ ЧИТАЧІВ

ВИМОГИ до оформлення наукових статей, що публікуються в збірнику наукових праць «Вісник Кримінологічної асоціації України»

1. Загальні вимоги до структури наукових статей

- постановка проблеми в загальному вигляді, визначення мети;
- аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення цієї проблеми й на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячено цю статтю;
- виклад основного матеріалу;
- висновки із цього дослідження або рекомендації щодо поліпшення ситуації, що склалась, чи вирішення існуючої проблеми.

2. Вимоги до оформлення тексту наукових статей

- обсяг статті/публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова), як правило, не повинен перевищувати 15 сторінок (інтервал – 1,5, шрифт Times New Roman, кегль 14, поля: верхнє, нижнє, праве, ліве – 2 см);
- перший рядок (ліворуч) – УДК статті;
- другий рядок (ліворуч) – фото, ім'я, по батькові, прізвище автора (співавторів) (шрифт напівжирний);
- третій (за необхідності) і четвертий рядки (ліворуч) – науковий ступінь, вчене звання, почесне звання, членство в НАПрН України (за наявності), місце роботи автора (співавторів);
- нижче (посередині рядка) – назва публікації великими літерами (шрифт напівжирний);
- коротка (150 слів) анотація українською мовою з ключовими словами (5–7 слів);
- текст статті – через 2 інтервали;
- СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання»;
- коротка анотація (150 слів) та ключові слова (5–7 слів) англійською мовою;
- посилання у тексті здійснюються посторінково (посторінкові виноски) з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015

«Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

2. **Вимоги до надання матеріалів до редакції**

До редакції мають подаватись такі матеріали:

- роздрукований примірник наукової статті (підписаний у кінці автором, із зазначенням дати надання статті до редакції). На час дії воєнного стану ця вимога є факультативною;
- електронний варіант статті;
- довідка про автора (співавторів) із зазначенням П. І. Б. (повністю), наукового ступеня, вченого звання, членства в НАПрН України (за наявності), місця роботи й посади, контактного номера телефону, електронної пошти та поштової адреси з індексом, на яку необхідно направити примірник збірника наукових праць, розділу наукового збірника (нижче перелічено розділи), в якому доцільніше розмістити статтю;
- фото автора 3.5x4.5 у форматі jpg.

Усі матеріали підлягають обов'язковому рецензуванню членами редакційної колегії.

Усі матеріали мають надсилатися на електронну пошту (kpik.univd@gmail.com).

ТЕРМІНИ ПОДАННЯ МАТЕРІАЛІВ ДО РЕДАКЦІЇ:

Вісник КАУ № 1	Вісник КАУ № 2	Вісник КАУ № 3
до 10 квітня	до 10 серпня	До 10 листопада

Відповідальність за достовірність поданої інформації та використаних джерел покладається на авторів. Редколегія залишає за собою право повертати матеріали авторам для виправлення виявлених помилок і доопрацювання, скорочувати та редагувати надані тексти.

Авторів поінформовано про те, що електронна копія журналу безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України в розділі «Наукова періодика України», а також на офіційному сайті видання (<https://visnikkau.webnode.com.ua>).

Розділи збірника наукових праць:

1. Стаття номера.
2. Сучасні теоретичні та прикладні проблеми кримінального права.
3. Сучасні теоретичні та прикладні проблеми кримінології.
4. Сучасні теоретичні та прикладні проблеми кримінально-виконавчого права.
5. Питання кримінальної юстиції.
6. Кримінологічна безпека у міждисциплінарній оптиці.
7. Відгуки та рецензії.
8. Інституційні трансформації у фокусі правничих студій.

ЗМІСТ

ДО 90-РІЧЧЯ ГОЛИНИ ВОЛОДИМИРА ВАСИЛЬОВИЧА

ОРЛОВ Юрій Володимирович

ТОЙ, ХТО ВІДЧИНЯЄ ВУЗЬКІ БРАМИ. ДО 90-РІЧЧЯ ПРОФЕСОРА
В. В. ГОЛИНИ.....5

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

АВДЄЄВ Олександр Олександрович,

ЛИПІЙ Євгенія Анатоліївна,

ІНШЕКОВА Юлія Юріївна

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ ПОШИРЕННЮ
ПОРНОГРАФІЧНИХ ПРЕДМЕТІВ: АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ЗАКОНОДАВЧИХ
ІНІЦІАТИВ.....11

КЛИМЕНКО Євген Юрійович,

ОРЛОВ Юрій Володимирович

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ
СПАДЩИНИ В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ (РОСІЙСЬКО-
УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ).....21

КУНДЕУС Владислав Геннадійович,

МИТРОФАНОВА Юлія Сергіївна

ВИДИ НАСИЛЬНИЦЬКИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ
СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ.....51

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНОЛОГІЇ

ГОРАШ Олена Сергіївна

МІЖНАРОДНІ ІНСТИТУЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ У ПРОТИДІЇ
ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ: СИСТЕМА ТА ФУНКЦІЇ.....68

ЛИТВИНОВ Олексій Миколайович,

ЧЕРЕВКО Кирило Олександрович

НОВІТНІ ВИКЛИКИ У ВИЯВЛЕННІ ТА ПРОТИДІЇ ПОШИРЕННЮ
ДИТЯЧОЇ ПОРНОГРАФІЇ, СТВОРЕНИЙ З ВИКОРИСТАННЯМ
ІНСТРУМЕНТІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ.....77

ПАНОВА Світлана Василівна

ВОЄННО-ОБУМОВЛЕНІ ДЕТЕРМІНАНТИ КРАДІЖОК, ПОЄДНАНИХ З ПРОНИКНЕННЯМ У ЖИТЛО: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ.....90

ТЕРНАВСЬКА Анастасія Андріївна

ЗАПОРІЗЬКА АТОМНА ЕЛЕКТРОСТАНЦІЯ ЯК ОБ'ЄКТ КОНЦЕНТРАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ РАДІОЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ.....100

**ТОКАР Петро Танасійович,
КОЛОДЯЖНИЙ Максим Геннадійович,
КРИЦАК Іван Васильович**

РЕГІОНАЛЬНЕ ПРОГРАМУВАННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ).....115

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

**ГУМІН Олексій Михайлович,
ГАЧКЕВИЧ Андрій Олександрович**

ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ ТА СТАНДАРТИ РАДИ ЄВРОПИ ЗІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ 147

**ГУСЄВА Влада Олександрівна,
ЦАПУН Роман Вікторович**

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ.....162

КОРЖ Валентина Павлівна

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ МЕТОДИКИ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ.....175

ПОПОВ Володимир Юрійович

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВТРУЧАННЯ У ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ.....194

СОКОЛОВСЬКИЙ Максим Валерійович

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯВКИ КЛЮЧОВИХ СВІДКІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ТЕРОРИСТИЧНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА.....205

**СПИЦИНА Ганна Олександрівна,
ЦИПЛИЦЬКИЙ Дмитро Олегович**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТАКТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСТІ
ЗАХИСНИКА У СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЯХ.....217

ТАРКАН Олександр Миколайович

ЗМІСТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОТИДІЇ
РОЗСЛІДУВАННЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....226

КРИМІНОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА У МІЖДИСЦИПЛІНАРНІЙ ОПТИЦІ

ГУСАРОВ Сергій Миколайович,

ЯЦЕНКО Валентина Петрівна

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ
ПАТРУЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ.....234

ЛЕЩЕНКО Дмитро Олександрович

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИТУАЦІЙНОГО
ЦЕНТРУ МВС УКРАЇНИ: ПИТАННЯ СЬОГОДЕННЯ.....245

МАШНІЦЬКИЙ Владислав Анатолійович

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИМ
ПРАВОПОРУШЕННЯМ У ПОДАТКОВІЙ СФЕРІ.....255

МОЗГОВИЙ Олександр Олександрович

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН ЯК ОБ'ЄКТ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....264

МУЗИЧУК Едуард Олександрович

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ НАДАННЯ ПОСЛУГ
СЕРВІСНИМИ ЦЕНТРАМИ МВС УКРАЇНИ.....276

ОНАЦЬКИЙ Віталій Іванович

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ГЕНЕРАЛЬНОГО ШТАБА ЗБРОЙНИХ СИЛ
УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ З ПЛАНУВАННЯ
ОБОРОНИ ДЕРЖАВИ.....287

ПАДАЛКА Андрій Миколайович

ДО ПИТАННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ
УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....297

РОЗУМЯК Роман Володимирович

ДО ОБҐРУНТУВАННЯ ВАЖЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ
БЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....305

**САЛМАНОВА Олена Юріївна,
КАЗАНЧУК Ірина Дмитрівна**

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ МІЖВІДОМЧОЇ ВЗАЄМОДІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ ПРОТИДІЇ
ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ.....314

САРУХАНЯН Артем Самвелович

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД КОНТРОЛЮ ЗА БАНКІВСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ
ТА ШЛЯХИ ЙОГО АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ.....330

ТЕРЕМЕЦЬКИЙ Владислав Іванович

ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ ЯК ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЛАНСУ МІЖ ПУБЛІЧНИМИ ІНТЕРЕСАМИ ТА
ПРАВАМИ ЛЮДИНИ.....343

ШАПТАЛА Євген Юрійович

СУТНІСТЬ КОРУПЦІЇ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ.....361

ЯЦЕНКО Валентина Петрівна

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ УЧАСТІ АДВОКАТА В
АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
УДОСКОНАЛЕННЯ.....369

ЯЦИНА Андрій Ернестович

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ З
ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ.....382

ВІДГУКИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

ОРЛОВ Юрій Володимирович

ВІДГУК НА МОНОГРАФІЮ ПОЛЯХ ЄВГЕНІЇ ВОЛОДИМИРІВНИ ЗА
ТЕМОЮ «ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ:
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ» (ХАРКІВ,
2025).....390

ІНСТИТУЦІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ФОКУСІ ПРАВНИЧИХ СТУДІЙ

БІДНАРЧУК Михайло Михайлович

РОЛЬ СЛІДЧОГО СУДДІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВА НА ЗАХИСТ НА СТАДІЇ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....396

БІЛОУС Ірина Миколаївна

СИСТЕМА СУБ'ЄКТІВ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	406

ГРИГОРЯК Юрій Васильович

НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	416

ДЖАФАРОВА Олена В'ячеславівна,

КІКІНЧУК Василь Васильович,

БОРОВИК Микола Олександрович,

ЯЦЕНКО Олександра Сергіївна

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	424

КУЗЬМІН Петро Петрович

МІСЦЕ НОРМ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА В СИСТЕМІ ПРАВОВИХ ЗАСАД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ ТА ЗАКОННОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ	434

ЛИСЕНКО Володимир Анатолійович

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА АДВОКАТСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ТА МІСЦЕ СЕРЕД НИХ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ НОРМ	443

МУЗИЧУК Олександр Миколайович,

НЕВЯДОВСЬКИЙ Владислав Олегович,

СЕЛЮКОВ Вадим Сергійович

ДО ПИТАННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЗАСАД АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	457

СОКОЛОВ Олександр Сергійович

ЗНАЧЕННЯ, ЗАВДАННЯ ТА ПРИНЦИПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	466

ХАЛІЗОВ Дмитро Вікторович

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА РАЦІОНАЛЬНИМ ВИКОРИСТАННЯМ ЗЕМЕЛЬ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ	474

НАШІ АВТОРИ

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ ЗБІРНИКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ
«ВІСНИК КРИМІНОЛОГІЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ» № 2 (35) 2025.
Частина 2.....486

ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЙ

ВИМОГИ, ЩО ВИСУВАЮТЬСЯ ДО ПУБЛІКАЦІЙ,
ЯКІ ПОДАЮТЬСЯ ДО ЗБІРНИКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ
«ВІСНИК КРИМІНОЛОГІЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ» 491

TABLE OF CONTENTS

TO THE 90TH ANNIVERSARY OF VOLODYMYR VASYLYOVYCH GOLINA

Yurii V. ORLOV
THE ONE WHO OPENS NARROW GATES. TO THE 90TH
ANNIVERSARY OF PROFESSOR V. V. GOLINA..... 5

MODERN THEORETICAL AND APPLIED PROBLEMS OF CRIMINAL LAW OF CRIMINAL LAW

Oleksandr Ol. AVDIEIEV,
Yevheniia An. LIPII,
Yulia Yu. INSHEKOVA
PROBLEMS OF CRIMINAL-LEGAL COUNTERACTION TO THE
DISSEMINATION OF PORNOGRAPHIC MATERIALS: ANALYSIS OF
SOME LEGISLATIVE INITIATIVES..... 11

Yevhen Yu. KLYMENKO,
Yurii V. ORLOV
PROBLEMS OF CRIMINAL-LEGAL PROTECTION OF CULTURAL
HERITAGE IN THE CONTEXT OF ARMED CONFLICT (RUSSIAN-
UKRAINIAN WAR)..... 21

Vladyslav H. KUNDEUS,
Yulia S. MYTROFANOVA
TYPES OF VIOLENT CRIMINAL OFFENSES AGAINST SEXUAL
FREEDOM AND SEXUAL INVIOLENCE..... 51

MODERN THEORETICAL AND APPLIED PROBLEMS OF CRIMINOLOGY

Olena S. HORASH
INTERNATIONAL INSTITUTIONS OF THE UNITED NATIONS IN
THE FIGHT AGAINST ORGANISED CRIME: SYSTEM AND
FUNCTIONS..... 68

Oleksii M. LYTVYNOV,
Kyrylo O. CHEREVKO
MODERN CHALLENGES IN DETECTING AND COUNTERING THE
SPREAD OF CHILD PORNOGRAPHY CREATED WITH THE USE OF
ARTIFICIAL INTELLIGENCE TOOLS..... 77

Svitlana V. PANOVA

MILITARY-RELATED DETERMINANTS OF THEFTS COMBINED
WITH HOME BREAKING: A CRIMINOLOGY ANALYSIS..... 90

Anastasia An. TERNAVSKA

ZAPORIZKA NUCLEAR POWER PLANT AS AN OBJECT OF
CONCENTRATION OF WAR CRIMES AGAINST
RADIOECOLOGICAL SAFETY: CRIMINAL ANALYSIS..... 100

Petro T. TOKAR,

Maksim H. KOLODYAZHNY,

Ivan V. KRITSAK

REGIONAL PROGRAMMING OF CRIME COUNTERACTION:
STATUS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT (BASED ON
MATERIALS FROM THE KHARKIV REGION)..... 115

CURRENT PROBLEMS OF CRIMINAL JUSTICE

Oleksii M. HUMIN,

Andrii Ol. HACHKEVYCH

APPLICATIONS OF MODERN TECHNOLOGIES FOR THE
MODERNIZATION OF THE SYSTEM OF CRIMINAL JUSTICE AND
THE COUNCIL OF EUROPE'S STANDARDS FOR AI..... 147

Vlada Ol. HUSIEVA,

Roman V. TSAPUN

THEORETICAL FOUNDATIONS OF TECHNICAL-CRIMINALISTIC
SUPPORT FOR PRE-TRIAL INVESTIGATION OF
ENVIRONMENTAL CRIMINAL OFFENCES..... 162

Valentina P. KORZH

THEORETICAL PROVISIONS OF THE METHODOLOGY FOR
INVESTIGATING ORGANIZED CRIMINAL ACTIVITY IN THE
FIELD OF ILLICIT DRUG TRAFFICKING..... 175

Volodymyr Yu. POPOV

USE OF SPECIAL KNOWLEDGE IN THE INVESTIGATION OF
INTERFERENCE WITH THE ACTIVITIES OF STATE
AUTHORITIES..... 194

Maksym V. SOKOLOVSKY

ENSURING THE APPEARANCE OF KEY WITNESSES IN THE
INVESTIGATION OF TERRORIST CRIMINAL OFFENCES: LEGAL
REGULATION AND INTERNATIONAL PRACTICE..... 205

Hanna Ol. SPITSYNA, Dmytro Ol. TSYPLITSKYI CURRENT ISSUES IN THE TACTICAL SUPPORT OF DEFENCE COUNSEL'S PARTICIPATION IN INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS.....	217

Oleksandr M. TARKAN THE CONTENT OF THE CRIMINALISTIC CHARACTERISTIC OF COUNTERACTION TO THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENCES.....	226

CRIMINOLOGICAL SECURITY IN INTERDISCIPLINARY OPTICS

Serhii M. HUSAROV, Valentyna P. YATSENKO ENSURING ROAD TRAFFIC SAFETY AS A KEY POINT OF PATROL POLICE WORK.....	234

Dmytro Ol. LESHCHENKO REGULATORY AND LEGAL BASIS FOR THE OPERATION OF THE SITUATION CENTER OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE: CURRENT ISSUES.....	245

Vladyslav An MASHNITSKYI ADMINISTRATIVE AND LEGAL MEASURES TO COMBAT CORRUPTION OFFENSES IN THE TAX SPHERE.....	255

Olexandr Ol. MOZHOVYI STATE POLICY IN THE SPHERE OF LAND RELATIONS AS AN OBJECT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION.....	264

Eduard Ol. MUZYCHUK FEATURES OF QUALITY ASSURANCE OF SERVICES PROVIDED BY SERVICE CENTERS OF THE MIA OF UKRAINE.....	276

Vitaliy Iv. ONATSKY THE ESSENCE AND FEATURES OF THE GENERAL STAFF OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE AS A SUBJECT OF MILITARY MANAGEMENT FOR PLANNING THE STATE'S DEFENSE.....	287

Andriy M. PADALKA ON THE ISSUE OF STAFFING OF THE SECURITY SERVICE OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW.....	297

Roman V. ROZUMYAK ON SUBSTITUTION OF THE IMPORTANCE OF ENSURING ECONOMIC SECURITY AS A COMPONENT OF NATIONAL SECURITY.....	305
Olena Yu. SALMANOVA, Iryna D KAZANCHUK ADMINISTRATIVE AND LEGAL PRINCIPLES OF INTER-AGENCY INTERACTION OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE WITH OTHER ENTITIES IN COMBATING DOMESTIC VIOLENCE IN TODAY'S CONDITIONS.....	314
Artem S. SARUKHANYAN INTERNATIONAL EXPERIENCE OF BANKING SUPERVISION AND WAYS OF ITS ADAPTATION IN UKRAINE.....	330
Vladyslav Iv. TEREMETSKYI THE PRINCIPLE OF PROPORTIONALITY AS A LEGAL MECHANISM FOR ENSURING A BALANCE BETWEEN PUBLIC INTERESTS AND HUMAN RIGHTS.....	343
Yevhen Yu. SHAPTALA THE ESSENCE OF CORRUPTION IN THE JUDICIAL SYSTEM.....	361
Valentyna P. YATSENKO REGULATORY AND LEGAL PRINCIPLES OF LAWYER'S PARTICIPATION IN ADMINISTRATIVE JUDICIAL PROCEEDINGS: PROBLEMS AND PROSPECTS FOR IMPROVEMENT.....	369
Andrii Er. YATSYNA ESSENCE AND FEATURES OF THE INTERACTION OF THE SECURITY SERVICE OF UKRAINE WITH OTHER ENTITIES OF THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR.....	382

REVIEWS

Yurii V. ORLOV REVIEW OF THE MONOGRAPH BY POLYAKH EVHENIA VOLODYMYRIVNA ON THE TOPIC "VIOLATION OF PRIVACY: CRIMINOLOGY CHARACTERISTICS AND PREVENTION" (KHARKIV, 2025).....	390

INSTITUTIONAL TRANSFORMATIONS IN THE FOCUS OF LAW

STUDIES

Mykhailo M. BIDNARCHUK

THE ROLE OF THE INVESTIGATING JUDGE IN ENSURING THE
RIGHT TO PROTECTION AT THE STAGE OF THE PRE-TRIAL
INVESTIGATION IN THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE..... 396

Iryna M. BILOUS

SYSTEM OF ENTITIES TO COMBAT DOMESTIC VIOLENCE:
INTERACTION PROBLEMS AND WAYS TO SOLUTION THEM..... 406

Yurii V. HRYHORYAK

DIRECTIONS OF ENSURING LEGALITY IN THE SPHERE OF
ENTREPRENEURIAL ACTIVITY..... 416

Olena V. DZHAFAROVA,

Vasyl V. KIKINCHUK,

Mykola Ol. BOROVYK,

Oleksandra S. YATSENKO

ADMINISTRATIVE AND LEGAL PRINCIPLES OF ENSURING THE
PERSONAL SAFETY OF POLICE OFFICERS DURING THE LEGAL
REGIME OF MARTIAL STATE..... 424

Petro P. KUZMIN

THE PLACE OF ADMINISTRATIVE LAW NORMS IN THE SYSTEM
OF LEGAL PRINCIPLES FOR ENSURING DISCIPLINE AND
LEGALITY IN THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE..... 434

Volodymyr An. LYSENKO

LEGAL PRINCIPLES OF CONTROLLING LAWYER ACTIVITIES AND
THE PLACE AMONG THEM OF ADMINISTRATIVE-LEGAL
NORMS..... 443

Oleksandr M. MUZYCHUK,

Vladislav Ol. NEVIADOVSKY,

Vadym S. SELYUKOV

ON THE ISSUE OF MORAL AND ETHICAL PRINCIPLES OF
ADVOCACY..... 457

Oleksandr S. SOKOLOV

THE MEANING, TASKS AND PRINCIPLES OF ENSURING THE
ECONOMIC SECURITY OF THE STATE..... 466

Dmytro V. KHALIZOV

ADMINISTRATIVE AND LEGAL MECHANISMS OF STATE

CONTROL OVER THE RATIONAL USE OF LAND BY FARM ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS.....	474

OUR AUTHORS

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS OF THE SCIENTIFIC WORK ASSEMBLY « BULLETIN OF THE CRIMINOLOGICAL ASSOCIATION OF UKRAINE» № 2 (35) 2025. Part 2.....	486

Адреса:

61080, Харківська обл., м. Харків, просп. Льва
Ландау, 27, Харківський національний університет
внутрішніх справ, корп. 4, каб. 407.

Контактні телефони:

+38 (050) 954-72-28, Орлов Юрій Володимирович

Більш детальна інформація міститься на офіційному веб-сайті
збірника наукових праць
«Вісник Кримінологічної асоціації України»
<http://vca.univd.edu.ua/index.php/vca>

Наукове видання

ВІСНИК КРИМІНОЛОГІЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ

Збірник наукових праць
№ 2 (35) 2025
Частина 2

Українською та англійською мовами

Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ № 18944-7734ПР

Редколегія не завжди поділяє погляди авторів публікацій.

За достовірність наукового матеріалу, професійного формулювання, фактичних даних, цитат, власних імен, географічних назв, а також за розголошення фактів, що не підлягають відкритому друку, тощо відповідають автори публікацій.

Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на офіційному сайті видання (<https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca>).

Переклад англійською: *авторський*
Дизайн обкладинки, верстка: *А. С. Тяпкін*

Підписано до друку 01.09.2025 р. Формат 70×100 1/16. Папір офсетний. Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ, 61080,
Україна, м. Харків, просп. Льва Ландау, 27. Тел.: +38 (057) 7398–031.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008